

GOVERNMENT OF INDIA

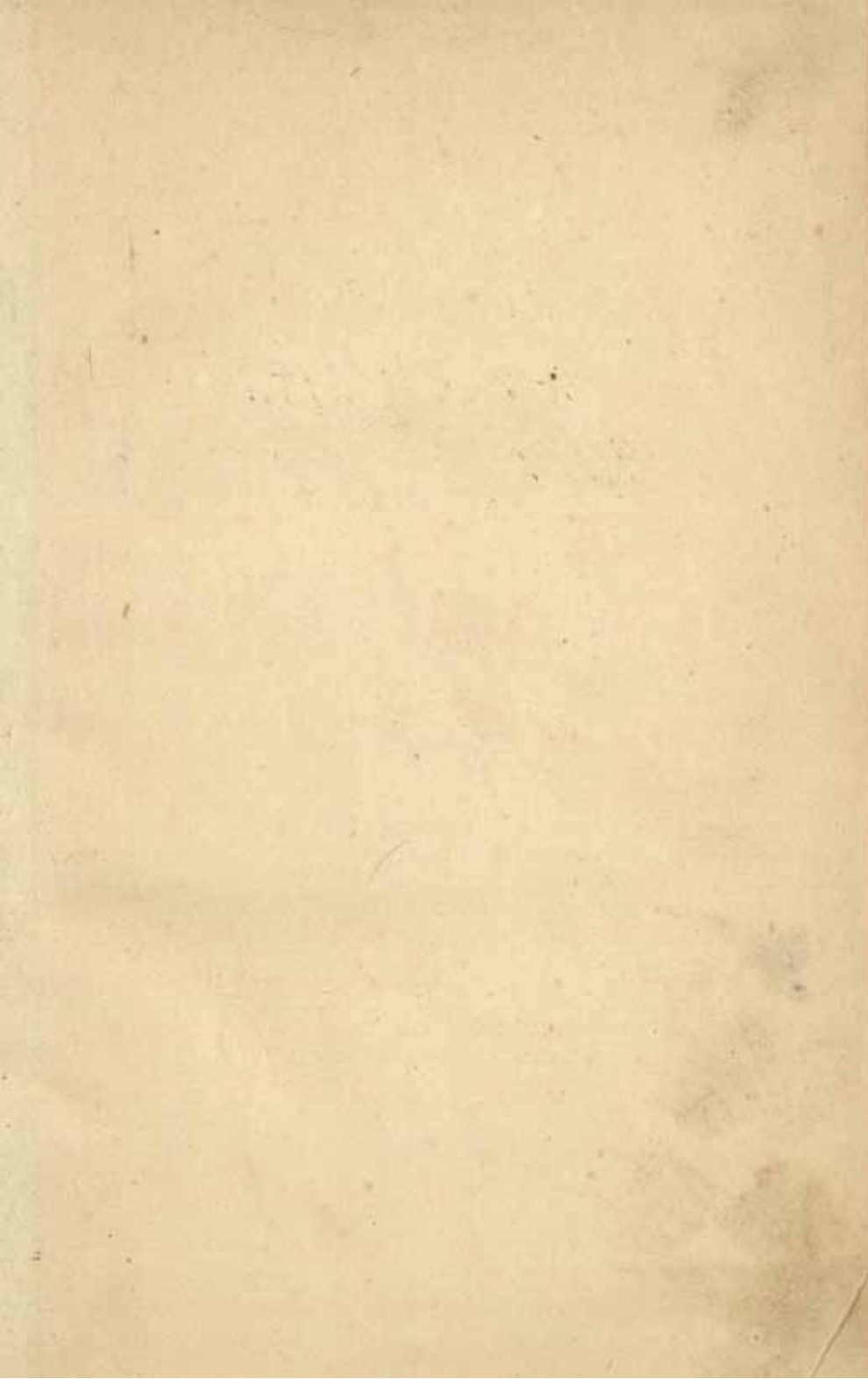
ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF INDIA

CENTRAL
ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY

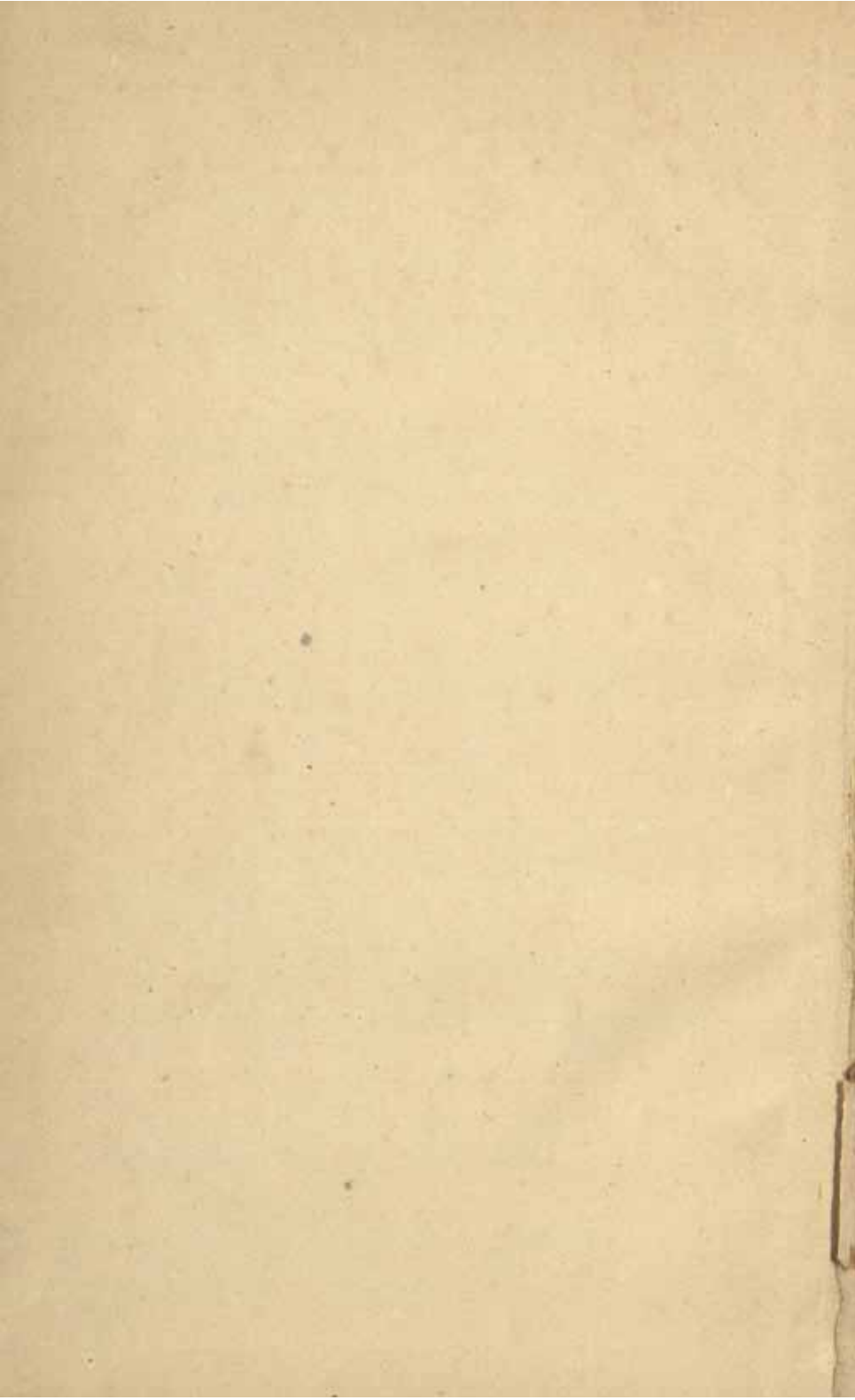
ACCESSION NO. B Pa 5 / Mil / Tre

CALL No. 9261

D.G.A. 79

THE
MILINDAPAÑHO:

BEING

DIALOGUES BETWEEN KING MILINDA AND THE
BUDDHIST SAGE NĀGASENA.

9261

THE PALI TEXT EDITED

BY

V. TRENCKNER.

BPa5
Mil/Tre

WILLIAMS AND NORGATE,
14, HENRIETTA STREET, COVENT GARDEN, LONDON;
AND 20, SOUTH FREDERICK STREET, EDINBURGH.

1880.

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.

Acc. No. 9261

Date 3-8-57

Call No. BPas

Mil/Tre

~~2. 5895~~
80

Price 2/8

PREFACE.

THE resources at my disposition in preparing this edition were, in the first instance, the two Copenhagen MSS., nos. XXXIII and XXXIV, marked in my notes A and B. For a most valuable addition to these aids I am indebted to the never failing liberality of Dr. R. Rost, to whom in consequence is essentially due whatever merit my edition may possess. From his own rich library he sent me the two MSS. marked C and M.

B is by far the oldest MS. of the Copenhagen collection, and in fact very ancient. Though little experienced in judging of very old Singhalese MSS., if I may venture a guess as to its age I should say that it is at least 400 years old; the Copenhagen SN., the oldest of our dated MSS., from the beginning of the 18th century, in comparison with it looking quite modern. The character, which is large and bold but rather negligently written, differs not a little from that commonly used. Some idea may be formed of it, when I say that at first I read yā for dhā, vā for pā, etc. A final ya is often followed by a stroke resembling the Singh. vowel æ, a peculiarity I have not met with anywhere else. The letter n frequently takes a cursive form, which by precluding the possibility of a confusion with t was of service in a few cases, especially in pakkhanna, which the Singhalese usually write pakkhanta

or confound with pakkanta. But in spite of its age B is far from presenting throughout a good text; its principal fault is the occasional omission of parallel clauses,¹ and it not unfrequently gives absurd readings. On the other hand it often preserves the correct reading corrupted in A and C, which I presume may be considered pretty fair specimens of the common run of Singhalese copies. A and B abound in corrections, which I have noted Ab, etc.; in C and M, being modern copies not much read by native scholars, they are unfrequent.

The various readings of a fourth Singh. MS. (D) were communicated to me by the late R. C. Childers, but no farther than the end of the *Bāhirakathā* (p. 24).

M is a Burmese MS. and partakes of the peculiarities of its compeers. In the first place, its spelling is of course Burmese. The orthography used in Birmah — I am too little acquainted with Siamese MSS. to be sure whether the remark is applicable to these likewise, but I am disposed to think so, generally speaking — is not much to the taste of European Pali scholars, for it abounds in gross blunders most puzzling to those familiar with the comparative correctness of the better sort of Singh. MSS. It is, however, but fair to add that on closer acquaintance certain spellings are met with which strike our attention by agreeing closer with Sanskrit or etymology than the corresponding Singhalese forms. Now the Burmese can scarcely be suspected of introducing Sanskritisms, and it is rather to be presumed that in such cases they have been the sole preservers of the true and original Pali form. Thus they write *bhingāra*, *paṭikaco'eva*, *pidhiyati*, *samiñj°*, etc., for Singh. *bhinkāra*, *paṭigace'eva*, *piṭhiyati*, *sammiñj°*, etc. I suppose that

¹ Towards the end there is a larger lacuna extending from *itaritarēna* p. 401¹⁰ to *tāya* ca p. 416¹¹. A more recent hand, beginning at *parikitt.* p. 401⁹ and marked B' in the various readings, supplies the rest of the text.

we shall have to adopt such Burmese readings in editing old texts, and I mean to do so in my forthcoming edition of the *Majjhimanikāyo*. But in the case of a text composed in Ceylon, it is doubtful whether we are justified in doing as much, as we are ignorant of the exact age of those Singhalese readings. For which reason I have in this text throughout retained the latter.

Secondly, M presents, not the traditional text of the Singh. MSS., but a revised one, like many other Burmese copies especially of uncanonical writings. The plan was to render the text more easily intelligible to readers not very familiar with Pali. Hence, if the construction is slightly intricate, the words are transposed, what should be understood is supplied, for a less familiar word one better known is substituted, etc. In some cases the corrector has done good service by amending errors in the text handed down. For I have not noticed a single case of any note where there is good reason for supposing that the original text handled by the corrector differed from that of our Singh. MSS., especially that of B, where it disagrees with AC. Some of these amendments are very good, and I have adopted them in my text. A considerably larger number of errors were left untouched, and a few of them I have tried to do away with on my own account.

But it cannot be expected that I should have been able to make everything smooth; not a few errors I have been obliged to leave as they are. The text has not reached our day without suffering from the ravages of time. The table of contents given at p. 2 does not agree very well with the present state of the text. There are, besides minor corruptions, several lacunas here and there; interpolations and perhaps transpositions have been introduced, and the close of the work has been long since lost. A spurious supplement, or rather two, were added, perhaps in Siam; at least the Singh. MSS. end with the

notice, "Siyāṁdesato (Sāmindadesato Ab) ānītapotthakato is-satthassa pañhato paṭṭhāya pariyoṣānavacanāni gahetvā likhitaṁ -ti jānītabbhaṁ." M in this place has independent and partly better readings, manifestly derived from a MS. different from the Siamese one in question. B is the only one of my MSS. which marks precisely where the lacuna begins, for it ends there with the title "Milindapañhaṁ." I might have chosen that form of the name for the title of the book, but I preferred "Milindapañho," because, as we learn from Rask, Turnour, and others, such is its usual name in Ceylon. The supplement has "Milindapañhā," which, as titles of books are generally collective singulars, and as the Burmese and probably also the Siamese prefer pañhā to pañho or pañhaṁ, is rather a feminine than a plural.

In point of spelling I have scarcely at all deviated from my predecessors. For want of type the guttural nasal remained unmarked, but I employ it wherever it is due, even if the Singhalese, and often also the Burmese, substitute an anusvāra. For *vy* I have written *by* throughout, like M. Senart; the Burmese have it so universally, and my oldest Singh. MS. mostly. To mark sandhi I have allowed myself the innovation of a "Makkeph," as it is called in Hebrew grammar. To my mind it is not quite correct to make Pali words end in *m*, *ñ*, *ḍ*, etc., without a hint of the reason, or to write e. g. *tañ ñeva*, as if *ñeva* were an independent form of *yeva*. But I am far from laying any stress on the matter.

As regards the question of the date at which the *Milindapañho* was either originally composed or converted into its present shape, I regret my inability to be as precise as desirable. After the identity of Milinda with the Bactrian king Menander has been placed beyond doubt, it is evident that the original work cannot be older than the middle of the second century B. C., and from its utter want of historical actuality it must be not a little younger,

at least a hundred years or two. But it is next to impossible to conceive that any tradition about Milinda should have reached Ceylon and that the work should have been composed there. It must have been imported from northern India, where alone the name of the conqueror can have been preserved. In all probability the original was in Sanskrit, and our text is a translation. There are, I think, a few vestiges from which to infer that such is the case. The opening phrase "taṃyathā 'nusūyate" is not found in any other Pali writing, and it is only in Milindapañho that quotations, real or pretended, are introduced by "bhavatiha." Here a new problem is laid before us, viz., at what time the Pali version was written, and there is the same difficulty about an exact solution. Our text can scarcely be older than the first century A.D., but it may be younger. There is however a limit which cannot be passed. It is older than the beginning of the fifth century, for it is quoted by Buddhaghosa, who besides it mentions no writings but those of commentators, and to have acquired sufficient authority it cannot then have been of recent production. Perhaps we shall not err greatly by fixing its date at between 100 and 200 of our era. From the Milindapañho itself no help is to be obtained, for, as it has been pointed out long ago, its chronology is utterly worthless.

The Burmese MS. adds a title to each question, e.g. (p. 73), "Rājā Buddhanidassanapañham pucchanto āha: Bhante N. . . Buddhanidassanapañhā dasamī." I wished to have given these titles in an appendix, as they might serve for an index; but time pressed, and I was obliged to omit them. They may one day appear in a supplement, accompanied among other matter by such illustrations as may be extracted from the Singhalese translation, printed in Ceylon in 1878, which I regret to say has not yet come into my hands.

Copenhagen, June, 1880.

V. TRENCKNER.

ABBREVIATIONS.

AN.	—	Anguttaranikāyo.	Pd.	—	Paramatthadīpanī.
As.	—	Attbasālinī.	Pj.	—	Paramatthajotikā.
Bv.	—	Buddhavaṃso.	Ps.	—	Papañcasūdanī.
Cp.	—	Cariyāpīṭakam.	SN.	—	Saṃyuttanikāyo.
Dh.	—	Dhammapadam.	Sn.	—	Suttanīpāto.
DN.	—	Dīghanikāyo.	Ss.	—	Sārasaṅgaho.
It.	—	Itivuttakam.	Th.	—	Theragāthā.
Jāt.	—	Jātakam.	Therīg.	—	Therīgāthā.
MN.	—	Majjhimanikāyo.	Ud.	—	Udānam.
Mp.	—	Manorathapūraṇī.	Vin.	—	Vinayapīṭakam.

NAMO

TASSA BHAGAVATO ARAHATO SAMMĀSAMBUDDHASSA.

Milindo nāma so rājā Sāgalāyam - puruttame
upagañchi Nāgasenaṃ, Gangā va yatha sāgaram.

Asajja rājā citrakathinū ukkādhāraṃ tamonudaṃ
apucchi nipuṇe paṇhe tñānāṭhānagate puthū.

Pucchāvissajjanā c' eva gambhīratthūpanissitā
hadayangamā kaṇṇasukhā abbhutā lomahamsanā.

Abhidhammavinayogālhā suttajālasamatthitā
Nāgasenakathā citrā opammehi nayehi ca.

Tattha nāṇaṃ paṇidhāya hāsavitvāna mānaṃ
suṇoṭha nipuṇe paṇhe kankhāṭhānavidālāne ti.

Tamīyathā 'nusūyate. — Atthi Yonakānaṃ nānāpuṭa-
bhedanāṃ Sāgalan - nāma nagaram nadi-pabbata-sobhitāṃ
ramaṇīya-bhūmippadesabhāgaṃ āram-uyyānōpavana-ta-
lāka-pokkharāṇi-sampannaṃ nadi-pabbata-vana-rāma-
neyyakāṃ sutavantanimmitāṃ nihata-paccatthika-paccā-
mittāṃ anupapilītaṃ vividha-vicitra-daḥha-mattāla-kotṭa-
kāṃ varapavara-gopuratoraṇaṃ gambhīraparikhā-panḍara-
pākāra-parikkhittantepuraṃ suvibhatta-vīthi-caccara-ca-
tukka-singhātakaṃ suppasāritānekavidha-varabhaṇḍa-

paripūritantarāpaṇaṃ vividha-dānagga-sata-samupasobhitāṃ Himagirisikharasankāsa-varabhavanasatasahassa-pati-maṇḍitaṃ gaja-haya-ratha-patti-samākulaṃ abhirūpa-naranāri-gaṇānucaritaṃ ākinṇa-jahamanussaṃ puthu-khattiya-brāhmaṇa-vessa-suddaṃ vividha-samaṇabrāhmaṇa-sabhājana-saṅghatitaṃ bahuvidhavijjāvanta-naravīra-nisevitaṃ Kāsika-Koṭumbarakādi-nānāvidha-vatthāpaṇa-sampannaṃ suppasārita-rucira-bahuvidha-pupphagandhāpaṇa-gandhagandhitaṃ āsiṃsaniya-bahuratana-paripūritaṃ disā mukha-suppasārītāpaṇa-singāravāṇijaganānucaritaṃ kahāpaṇa-rajata-suvaṇṇa-kaṃsa-patthara-paripūraṃ pajjotamāna-nidhi-niketaṃ pahūta-dhana-dhañña-vittūpaka-raṇaṃ paripuṇṇa-kosakotthāgāraṃ bahv-annapānaṃ bahuvidha-khajja-bhojja-leyya-peyya-sāyaniyaṃ Uttarakuru-sankāsaṃ sampannasassaṃ Alakamandā viya devapuraṃ.

Ettha tathā tesāṃ pubbakammaṃ kathetabbaṃ, kathentena ca chaddhā vibhajītvā kathetabbaṃ, seyyathīdaṃ: Pabbayogo, Milindapaṇhaṃ, Lakkhaṇapaṇhaṃ, Mendakapaṇhaṃ, Anumānapaṇhaṃ, Opammakathāpaṇhaṃ ti. Tatha Milindapaṇho: Lakkhaṇapaṇho Vimaticchedanapaṇho ti duvidho; Mendakapaṇho pi: Mahāvaggo Yogikathāpaṇho ti duvidho.

Pabbayogo ti tesāṃ pubbakammaṃ. Atīte kira Kassapassa bhagavato sāsane vattamāne Gangāya samīpe ekasmiṃ āvāse mahābhikkhusaṅgho paṭivasati. Tattha vattasīlasampannā bhikkhū pāto va utthāya yatthisammuṇjaniyo ādāya buddhaguṇe āvajjentā angaṇaṃ sammajjītvā kacavaraṃ byūhaṃ karonti. Ath'eko bhikkhu ekam sāmaṇeraṃ: ehi sāmaṇera, imaṃ kacavaraṃ chaḍḍehiti āha; so asuṇanto viya gacchati. So dutiyam - pi tatiyam - pi āmantiyamāno asuṇanto viya gacchat' eva. Tato so bhikkhu: dubbaco ayaṃ sāmaṇero ti kuddho sammū-

⁶ saṅghātitaṃ AaC. ⁷ Kodu- M. ¹⁰ -singāri- BC. ¹¹ bavha- D; bahunna- M. ¹² chaddhā AM. ¹³ chaḍḍh- A throughout.

janidandena pahāraṃ adāsi. Tato so rodanto bhayena kacavaraṃ chaḍḍento: Iminā 'haṃ kacavarachaddana-puññakammena yāvahaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi etth' antare nibbattanibbattaṭṭhāne majjhantikasuriyo viya mahesakkho mahātejo bhaveyyan - ti paṭhamapattṭhanāṃ paṭṭhapesi. Kacavaraṃ chaḍḍetvā nahānatthāya Gangātitthāṃ gato Gangāya ūmivegaṃ gaggarāyamānaṃ disvā: Yāvahaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi etth' antare nibbattanibbattaṭṭhāne ayaṃ ūmivego viya ṭhānuppattikapaṭibhāno bhaveyyaṃ akkhayaṭṭibhāno ti dutiyam - pi paṭṭhanāṃ paṭṭhapesi. So pi bhikkhu sammūñjanisālāya sammūñjanaṃ ṭhapetvā nahānatthāya Gangātitthāṃ gacchanto sāmaṇerassa paṭṭhanāṃ sutvā: esa mayā payojito pi tāva evaṃ paṭṭheti, mayhaṃ kiṃ na samijjhissatīti cintetvā: Yāvahaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi etth' antare nibbattanibbattaṭṭhāne ayaṃ Gangāūmivego viya akkhayaṭṭibhāno bhaveyyaṃ, iminā pucchitapucchitaṃ sabbaṃ pañhapatibhānaṃ vijātetuṃ nibbēthetuṃ samattho bhaveyyan - ti paṭṭhanāṃ paṭṭhapesi. Te ubho pi devesu ca manussehu ca saṃsaraṇā ekaṃ buddhantaṃ khepesuṃ. Atha amhākaṃ Bhagavatā pi yathā Moggaliputta-Tissatthero dissati evaṃ - ete pi dissanti: Mama parinibbānato pañcavassasate atikkante ete uppajjissanti, yaṃ mayā sukhumaṃ katvā desitaṃ dhammavinayaṃ taṃ ete pañhapucchana-opammayutti-vasena nijjātaṃ niggumbaṃ katvā vibhajissanti niddiṭṭhā.

Tesu sāmaṇero Jambudīpe Sāgalanagare Milinda nāma rājā ahoṣi, paṇḍito byatto medhāvī paṭibalo, atī-tānāgata-paccuppannānaṃ samantayogavidhānakiriyānaṃ karaṇakāle nisammakārī hoti; bahūni c' assa satthāni uggahitāni honti, seyyathidaṃ: sūti sammuti sankhyā yogā nīti visesikā gaṇikā gandhabbā tikicchā cātubbedā purāṇā itihāsa jotisā māyā hetu mantanā yuddhā chandasā muddā,

¹ bhaveyyaṃ akkhayaṃ. bhaveyyanti AC. ²⁰ sankhā A. ²¹ gaṇitā AC.

²² jotiyā D, jotisana B, joti M. ²³ chandāsā AC, chandasā B.

vācanena ekūnavīsati; vādi durāsado duppasaho, puthutitthakarānaṃ aggam - akkhāyati; sakala-Jambudīpe Milindena rañña samo koci nāhosi, yad - idaṃ thāmena javena sūriyena paññāya, aḍḍho mahaddhano mahābhogo, anantabalavāhano.

Ath' ekadivasaṃ Milindo rājā anantabalavāhanaṃ caturanginīṃ balaggasenābyūhaṃ dassanakamyatāya nagarā nikkhamitvā bahinagare senāgaṇanaṃ kāretvā so rājā bhassappavādako lokāyata-vitaṇḍa-janasallāpa-ppavattakotūhalo suriyaṃ oloketvā amacce āmantesi: Bahu tāva divasāvaseso, kiṃ karissāma idān' eva nagaraṃ pavisitvā; atthi koci paṇḍito samaṇo vā brāhmaṇo vā sanghī gaṇī gaṇācariyo, api arahantaṃ saṃmāsambuddhaṃ paṭijānamāno, yo mayā saddhiṃ sallapitum sakkoti kankhaṃ paṭivinetun - ti. Evaṃ vutte pañcasatā Yonakā rājānaṃ Milindaṃ etad - avocum: Atthi mahārāja cha satthāro: Pūraṇo Kassapo, Makkhali Gosālo, Nigaṇṭho Nātaputto, Saṅjayo Belaṭṭhaputto, Ajito Kesakambali, Pakudho Kaccāyano, te sanghino gaṇīno gaṇācariyakā nātā yasassino titthakarā, sādhusammatā bahujaṇassa, gaccha tvaṃ mahārāja, te paṇhaṃ pucchassu kankhaṃ paṭivīnayasūti.

Atha kho Milindo rājā pañcahi Yonakasatehi parivuto bhādravāhanaṃ rathavaram - āruyha yena Pūraṇo Kassapo ten' upasankami, upasankamitvā Pūraṇena Kassapena saddhiṃ sammodi, sammodaniyaṃ kathaṃ sārāṇiyaṃ vītisāretvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā Pūraṇaṃ Kassapaṃ etad - avoca: Ko bhante Kassapa lokaṃ pāletīti. — Paṭhavi mahārāja lokaṃ pāletīti. — Yadi bhante Kassapa paṭhavi lokaṃ pāleti atha kasmā Avicīnirayaṃ gacchantā sattā paṭhaviṃ

⁴ sūriyena AaC, sūrena Ab, surena DM. ⁷ caturanginī B. ¹¹ Pūraṇo all throughout. ¹² Nātha- A, Nāta- M ¹³ Belaṭṭhiputto ACD. ¹⁴ Kakkudho BC.

atikkamitvā gacchantīti. — Evañ vutte Pūraṇo Kassapo n'eva sakkhi ogilituṃ n'eva sakkhi uggilituṃ, pattak-khandho tuṇhībhūto pajjhāyanto nisīdi.

Atha kho Milindo rājā Makkhali-Gosālaṃ etad-avoca: Atthi bhante Gosāla kusalākusalāni kammāni, atthi sukaṭa-dukkatānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko ti. — Na tthi mahārāja kusalākusalāni kammāni, na tthi sukaṭa-dukkatānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko, ye te mahārāja idhaloke khattiyā te paralokaṃ gantvā pi puna khattiyā va bhavissanti, ye te brāhmaṇā vessā suddā caṇḍalā pukkusā te paralokaṃ gantvā pi puna brāhmaṇā vessā suddā caṇḍalā pukkusā va bhavissanti, kiṃ kusalākusalehi kammehīti. — Yadi bhante Gosāla idhaloke khattiyā brāhmaṇā vessā suddā caṇḍalā pukkusā paralokaṃ gantvā pi puna khattiyā brāhmaṇā vessā suddā caṇḍalā pukkusā va bhavissanti, na tthi kusalākusalehi kammehi karaṇīyaṃ; tena hi bhante Gosāla ye te idhaloke hatthacchinnā te paralokaṃ gantvā pi puna hatthacchinnā va bhavissanti, ye pādacchinnā te pādacchinnā va bhavissanti, ye kaṇṇanāsacchinnā te kaṇṇanāsacchinnā va bhavissantīti. — Evañ vutte Gosālo tuṇhī ahoṣi.

Atha kho Milindassa rañño etad-ahoṣi: Tuccho vata bho Jambudīpo, palāpo vata bho Jambudīpo, na tthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā yo mayā saddhiṃ salla-pituṃ sakkoti kankhaṃ paṭivinetuṃ ti. Atha kho Milindo rājā amacce āmantesi: Ramaṇīyā vata bho dosinā ratti, kaṇu khv-ajja samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā upa-sankameyyāma paṇhaṃ pucchituṃ, ko mayā saddhiṃ sallapituṃ sakkoti kankhaṃ paṭivinetuṃ ti. Evañ vutte amaccā tuṇhībhūtā rañño mukhaṃ olokayamānā atthaṃsu.

Tena kho pana samayena Sāgalanagaraṃ dvādasa vassāni suññaṃ ahoṣi samaṇa-brāhmaṇa-gaḥapati-paṇḍitehi; yattha samaṇa-brāhmaṇa-gaḥapati-paṇḍitā paṭi-vasantīti suṇāti tattha gantvā rājā te paṇhaṃ pucchati;

te sabbe pi pañhavissajjanena rājanam ārādhentum asak-kontā yena vā tena vā pakkamanti, ye aññam disam na pakkamanti te sabbe tunhībhūta acchanti. Bhikkhū pana yebhuyyena Himavantam - eva gacchanti.

Tena kho pana samayena koṭisatā arahanto Hima-vante pabbate Rakkhitatāle paṭivasanti. Atha kho āyasmā Assagutto dībbāya sotadhātuyā Milindassa rañño vaca-nam sutvā Yugandharamatthake bhikkhusangham sannipādetvā bhikkhū pucchi: Atth' āvuso koci bhikkhu paṭi-balo Milindena rañña saddhim sallapitum kankham paṭi-vinetum - ti. Evañ vutte koṭisatā arahanto tunhī ahesum. Dutiyam - pi kho tatiyam - pi kho puṭṭhā tunhī ahesum. Atha kho āyasmā Assagutto bhikkhusangham etad - avoca: Atth' āvuso Tāvatisabbhavane Vejayantassa pācīnato Ketumatī nāma vimānam, tattha Mahāseno nāma deva-putto paṭivasati, so paṭibalo tena Milindena rañña sad-dhim sallapitum kankham paṭivinetum - ti. Atha kho koṭisatā arahanto Yugandharapabbate antarahitā Tāvatis-sabbhavane pāturahesum.

Addasā kho Sakko devānam - indo te bhikkhū dūrato va āgacchante, disvāna yen' āyasmā Assagutto ten' upa-sankami, upasankamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhi-vādetvā ekamantaṃ atthāsi. Ekamantaṃ tṛito kho Sakko devānam - indo āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad - avoca: Mahā kṛto bhante bhikkhusangho anuppatto, ahaṃ sanghassa ārāmiko, ken' attho, kiṃ mayā karaṇīyaṃ - ti. Atha kho āyasmā Assagutto Sakkaṃ devānam - indaṃ etad - avoca: Ayaṃ kho mahārāja Jambudīpe Sāgalana-gare Milindo nāma rājā, vādī durāsādo duppasaho, pu-thutitthakarānam aggam - akkhāyati, so bhikkhusangham upasankamitvā diṭṭhivādena pañham pucchitvā bhikkhu-sangham vihetthetīti. Atha kho Sakko devānam - indo āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad - avoca: Ayaṃ kho bhante Milindo rājā ito cuto manusse uppanno; eso kho bhante Ketumativimāne Mahāseno nāma devaputto paṭivasati, so

tena Milindena raññā saddhim paṭibalo sallapitum kan-
kham pativinetum, tam devaputtam yācissāma manussa-
lokūpapattiyā ti.

Atha kho Sakko devānam indo bhikkhusangham
purakkhatvā Ketumativimānam pavisitvā Mahāsenam deva-
puttam ālingitvā etad avoca: Yācati tam mārisa bhik-
khusangho manussalokūpapattiyā ti. — Na me bhante
manussaloken' attho kammabahulena, tibbo manussaloko,
idh' evāham bhante devaloke uparūparuppattiko hutvā
parinibbāyissāmīti. Dutiyam-pi kho tatiyam-pi kho
Sakke devānam inde yācante Mahāseno devaputto evam-
āha: Na me bhante manussaloken' attho kammabahu-
lena, tibbo manussaloko, idh' evāham bhante devaloke
uparūparuppattiko hutvā parinibbāyissāmīti. Atha kho
āyasmā Assagutto Mahāsenam devaputtam etad avoca:
Idha mayam mārisa sadevakam lokam anuvilokayamānā
aññatra tayā Milindassa rañño vādam bhinditvā sāsanaṃ
paggahetum samattham aññam kañci na passāma, yācati
tam mārisa bhikkhusangho: sādhu sappurisa, manussaloke
nibbattitvā Dasabalassa sāsanaṃ paggaṇhitvā delhīti.
Evam vutte Mahāseno devaputto: aham kira Milindassa
rañño vādam bhinditvā sāsanaṃ paggaṇhetum samattho
bhavissāmīti haṭṭhatuttho udaggudaggo hutvā: Sādhu
bhante, manussaloke uppajjissāmīti paṭiññam adāsi.

Atha kho te bhikkhū devaloke tam karaṇiyam tīre-
tvā devesu Tāvatisesesu antarahitā Himavante pabbate
Rakkhitatale pāturaṇesum. Atha kho āyasmā Assagutto
bhikkhusangham etad avoca: Atth' āvuso imasmim bhik-
khusanghe koci bhikkhu sannipātam anāgato ti. Evam
vutte aññataro bhikkhu āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad
avoca: Atthi bhante, āyasmā Rohaṇo ito sattame divase

⁹ uparūparūpapattiko D, uparūparūpappattiko M, either time. ¹¹ Sakko
devānamindo all. ¹² kiñci all. ²⁰ paggaṇhāhīti M.

Himavantam pabbatam pavisitvā nirodham samāpanno, tassa santike dūtam pāhethāti. Āyasmā pi Rohaṇo tam khaṇaṁ - ñeva nirodhā vuṭṭhāya: sangho maṁ pati-mānetīti Himavante pabbate antarahito Rakkhitatale koṭi-satānaṁ arahantānaṁ purato pāturahosi. Atha kho āyasmā Assagutto āyasmantaṁ Rohaṇaṁ etad - avoca: Kin - nu kho āvuso Rohaṇa buddhasāsane palujjante na passasi sanghassa karaṇīyānīti. — Amanasikāro me bhante aho-sīti. — Tena h' āvuso Rohaṇa daṇḍakammaṁ karohīti. — Kiṁ bhante karomīti. — Atth' āvuso Rohaṇa Hima-vantapabbatapasse Kajangalan - nāma brāhmaṇagāmo, tattha Sonuttaro nāma brāhmaṇo paṭivasati, tassa putto uppajjissati Nāgaseno nāma dārako; tena hi tvaṁ āvuso Rohaṇa dasamāsādhikāni satta vassāni taṁ kulam piṇḍāya pavisa, piṇḍāya pavisitvā Nāgasenaṁ dārakaṁ nīharitvā pabbājehi, pabbajite ca tasmim daṇḍakammato muccissasīti āha. Āyasmā pi kho Rohaṇo: sādhuṁ sam-paṭiechi.

Mahāseno pi kho devaputto devalokā cavitvā Soṇu-tarabrāhmaṇassa bhariyāya kucchismiṁ paṭisandhiṁ ag-gahesi. Saba paṭisandhigahaṇā tayo acchariyā abbhutā dhammā pāturahesuṁ: āvudhabhaṇḍāni pajjaliṁsu, agga-sassaṁ abhinipphannaṁ, mahāmegho abhippavassi. Āyasmā pi kho Rohaṇo tassa paṭisandhigahaṇato paṭṭhāya dasa-māsādhikāni satta vassāni taṁ kulam piṇḍāya pavisanto ekadivasam - pi kaṭacchumattaṁ bhattaṁ vā uḷḅkamattaṁ yāguṁ vā abhivādanaṁ vā añjalikammaṁ vā sāmīcika-maṁ vā nālatthā, atha kho akkosaṁ - ñeva paribhāsaṁ - ñeva paṭilabhati, aticchatha bhante ti vacanamattam - pi vattā nāma nāhosi. Dasamāsādhikānaṁ pana sattannaṁ vassānaṁ accayena ekadivasam aticchatha bhante ti va-canamattaṁ alattha. Taṁ divasam - eva ca brāhmaṇo pi

²² akkosāñceva paribhāsañceva B.

bahikamantā āgacchanto paṭipathe therāṃ disvā: Kim bho² pabbajita ambhākaṃ gehaṃ - agamatthāti āha. — Āma brāhmaṇa, agamambhāti. — Api kiñci labhitthāti. — Āma brāhmaṇa, labhimhāti. So anattamano gehaṃ gantvā pucchi: Tassa pabbajitassa kiñci adatthāti. — Na kiñci adamhāti.

Brāhmaṇo dutiyadivase gharadvāre yeva nisīdi: ajja pabbajitaṃ musāvādena niggahessāmiti. Thero dutiyadivase brāhmaṇassa gharadvāraṃ sampatto; brāhmaṇo therāṃ disvā va evaṃ - āha: Tumhe hiyyo ambhākaṃ gehe kiñci alabbhivā yeva labhimhāti avocuttha, vaṭṭati nu kho tumhākaṃ musāvādo ti. Thero āha: Mayāṃ brāhmaṇa tumhākaṃ gehe dasamāsādhikāni satta vassāni aticchatthāti vacanamattam - pi alabbhivā hiyyo aticchatthāti vacanamattaṃ alabbimha, ath' etaṃ vacipaṭisanthāraṃ upādāya evaṃ - avocumhāti. Brāhmaṇo cintesi: ime vācāpaṭisanthāramattam - pi labbhivā janamajjhe labhimhāti paśaṃsanti, aṇṇaṃ kiñci khādaniyaṃ vā bhojaniyaṃ vā labbhivā kasmā na - ppaśaṃsantīti paśīditvā attano atthāya paṭiyāditabhattato kaṭacchubbhikkhaṃ tadūpiyaṃ - ca byañjanaṃ dāpetvā: Imaṃ bhikkhaṃ sabbakālaṃ tumhe labhissathāti āha. So punadivasato - ppabhuti upasankamantassa therassa upasamaṃ disvā bhiyyosomattāya paśīditvā therāṃ niccakālaṃ attano ghare bhattavissaggakaraṇatthāya yāci. Thero tuṇhībhāvena adbhivāsetvā divase divase bhattakiccaṃ katvā gacchanto thokaṃ thokaṃ buddhavacanaṃ kathetvā gacchati.

Sā pi kho brāhmaṇī dasamāsaccayena puttaṃ vijāyi, Nāgaseno ti 'ssa nāmaṃ ahośi. So anukkamena vadḍhanto sattavassiko jāto. Atha kho Nāgasenassa dāra-kassa pitā Nāgasenaṃ dārakaṃ etad - avoca: Imasmiṃ

² āgamatthāti DM. ³ āgam- CDM. ⁴ sampatto AD (perhaps to be read there . . . sampatte). ¹⁰ va om. D. ¹⁵ vacanapaṭisanthāramattaṃ AD.

²⁶ thokathokaṃ B.

kho tāta Nāgasena brāhmaṇakule sikkhāni sikkheyyāsīti. — Katamāni tāta imasmim brāhmaṇakule sikkhāni nā-māti. — Tayo kho tāta Nāgasena vedā sikkhāni nāma, avasesāni sippāni sippāni nāmāti. — Tena hi tāta sikkhis-sāmīti. — Atha kho Sotuttaro brāhmaṇo ācariyabrāhmaṇassa ācariyabbhāgaṃ sahaṃsaṃ datvā antopāsāde ekasmim gab-bhe ekato mañcakaṃ paññāpetvā ācariyabrāhmaṇaṃ etad-avoca: Sajjhāyāpehi kho tvaṃ brāhmaṇa imaṃ dārakaṃ mantānīti. Teva hi tāta dāraka uggaṇhāhi mantānīti ācariyabrāhmaṇo sajjhāyati. Nāgasenassa dārakassa ekeva uddesena tayo vedā hadayangatā vācaggatā sūpa-dhāritā suvavatthāpitā sumanasikatā ahesuṃ, sakim-eva cakkhuṃ udapādi tisu vedesu sa-nighaṇḍu-keṭubhesu sakkharappabhedesu itihāsapañcamesu, padako veyyākaraṇo lokāyata-mahāpurisalakkhaṇesu anavayo ahoṣi. Atha kho Nāgaseno dārako pītaṃ etad-avoca: Atthi nu kho tāta imasmim brāhmaṇakule ito uttarim-pi sikkhitabbāni, udāhu ettakān' evāti. — Na tthi tāta Nāgasena imasmim brāhmaṇakule ito uttarim sikkhitabbāni, ettakān' eva sikkhitabbānīti. — Atha kho Nāgaseno dārako ācariyassa anuyogaṃ datvā pāsādā oruyha pubbavāsanaṃ coditahadayo rahogato patissallīno attano sippassa ādi-majjha-pariyosānaṃ olokento ādimhī vā majjhe vā pariyosāne vā appamattakam-pi sārāṃ adisvā: tucchā vata bho ime vedā, palāpā vata bho ime vedā, asārā nissārā ti vip-pa-tisārī anattamano ahoṣi.

Tena kho pana samayeṇa āyasmā Rohaṇo Vattaniye senāsane nisinnō Nāgasenassa dārakassa cetasā cetopari-vitakkam-aññāya nivāsetvā pattacivaram-ādāya Vattaniye senāsane antarahito Kajangala-brāhmaṇagāmaṃ purato pāturahosi. Addasā kho Nāgaseno dārako attano dvāra-koṭṭhake thito āyasmantaṃ Rohaṇaṃ dūrato va āgac-chantaṃ, disvāna attamano udaggo pamudito pītisomanas-sajāto: app-eva nāmāyaṃ pabbajito kadāci sārāṃ jāney-yāti yen' āyasmā Rohaṇo ten' upasankami, upasankamitvā

āyasmantañ Rohaṇaṃ etad - avoca: Ko nu kho tvaṃ mārisa, ediso bhaṇḍu kāsāvavasano ti. — Pabbajito nā-māhaṃ dāra-kāti. — Kena tvaṃ mārisa pabbajito nāmā-sīti. — Pāpakānaṃ malānaṃ pabbājetuṃ pabbajito, tasmā 'haṃ dāra-ka pabbajito nāmāti. — Kinkāraṇā mārisa kesā te na yathā aññesan - ti. — Soḷas' ime dāra-ka palibodhe disvā kesamassuṃ ohāretvā pabbajito, katame soḷasa: alaṅ-kārapalibodho maṇḍanapalibodho telamakḥhanapalibodho dhovanapalibodho mālāpalibodho gandhanapalibodho vāsa-napalibodho haritakapalibodho āmalakapalibodho rangapa-libodho bandhanapalibodho kocchapalibodho kappakapali-bodho vijaṭanapalibodho ūkāpalibodho, kesesu vilūnesu so-canti kilamanti paridevanti urattālīṃ kantanti sammoham - āpajjanti, imesu kho dāra-ka soḷasa-palibodhesu paligonṭhitā manussā sabbāni atisukhumāni sippāni nāsenti. — Kin-kāraṇā mārisa vatthāni pi te na yathā aññesan - ti. — Kāmanissitāni kho dāra-ka vatthāni kamanīyāni gihibyañ-jaṇāni, yāni kānīci kho bhayāni vatthato uppajjanti tāni kāsāvavasanassa na honti, tasmā vatthāni pi me na yathā aññesan - ti. — Jānāsi kho tvaṃ mārisa sippāni nāmāti. — Ama dāra-ka, jānāmi' shaṃ sippāni, yaṃ loke utta-maṃ mantaṃ tam - pi jānāmi. — Mayham - pi taṃ mā-risa dātuṃ sakkā ti. — Ama dāra-ka, sakkā ti. — Tena hi me dehīti. — Akālo kho dāra-ka, antaragharaṃ piṇ-ḍāya pavittḥ' ambhāti.

Atha kho Nāgaseno dāra-ko āyasmato Rohaṇassa hatthato pattaṃ gahetvā gharaṃ pavesetvā paṇītena khādaniyena bho-janiyena sahatthā santappetvā sampavāretvā āyasmantaṃ Rohaṇaṃ bhuttāvīṃ onītapattapāṇīṃ etad - avoca: Dehi me dāni mārisa mantaṃ - ti. — Yadā kho tvaṃ dāra-ka nip-palibodho hutvā mātāpitāro anujānāpetvā mayā gahitaṃ pabbajitavesaṃ gaṇhissasi tadā dassāmi ti āha. Atha kho

² nāma sīti C. ³ gandhapali- M. ¹⁴ soḷasasu M. ¹⁵ dātuṃ sakkā al.

Nāgaseno dārako mātāpitaro upasankamitvā āha: Amma tāta, ayaṃ pabbajito: yaṃ loke uttamaṃ mantam taṃ jānāmi vadati, na ca attano santike apabbajitassa deti, ahaṃ etassa santike pabbajitvā taṃ mantam uggaṇhis-sāmi. Ath' assa mātāpitaro: pabbajitvā pi no putto mantam gaṇhātu, gaṇetvā pun' āgacchatīti maññamānā: Gaṇha puttāti anujānimsu. Atha kho āyasmā Rohaṇo Nāgasenaṃ dārakaṃ ādāya yena Vattaniyaṃ senāsanaṃ yena Vijambhavatthu ten' upasankami, upasankamitvā Vijambhavatthusmiṃ senāsane ekarattim vasitvā yena Rakkhitatalaṃ ten' upasankami, upasankamitvā koṭisa-tānaṃ arahantānaṃ majjhe Nāgasenaṃ dārakaṃ pabbā-jesi. Pabbajito ca pan' āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etad-avoca: Gaṇito me bhante tava veso, detha me dāni mantan-ti. Atha kho āyasmā Rohaṇo: kimhi nu kho 'haṃ Nāgasenaṃ paṭhamam vineyyam, Suttante vā Abhidhamme vā ti cintetvā: paṇḍito kho ayaṃ Nāgaseno, sakkoti sukhen' eva Abhidhammaṃ pari-yāpunitun-ti paṭhamam Abhidhamme vinesi. Āyasmā ca Nāgaseno: kusalā dhammā akusalā dhammā abyākatā dhammā ti tika-duka-patimaṇḍitaṃ Dhammasaṅgaṇiṃ, khandhavibhaṅgādi-atthārasa-vibhaṅga-patimaṇḍitaṃ Vi-bhaṅgappakaraṇaṃ, saṅgaho asaṅgaho ti-ādinā cudda-savidhena vibhattaṃ Dhātukathāpakaraṇaṃ, khandha-paṇṇatti-āyatanapaṇṇattīti-ādinā chabbidhena vibhattaṃ Puggalapaṇṇattim, sakavāde pañca suttasatāni paravāde pañca suttasatānīti suttasahassaṃ samodhānetvā vibhat-taṃ Kathāvatthuppakaraṇaṃ, mūlayamakaṃ khandhayama-kan-ti-ādinā dasavidhena vibhattaṃ Yamakaṃ, hetu-paccayo ārammaṇapaccayo ti-ādinā catuvisatividhena vibhattaṃ Paṭṭhānappakaraṇaṃ-ti sabbaṃ-taṃ Abhi-dhammapitakaṃ eken' eva sajjhāyena paṇaṃ katvā:

Tiṭṭhatha bhante, na puna osāretha, ettaken¹ evāhaṃ sajjhāyissāmīti āha.

Ath' āyasmā Nāgaseno yena koṭisatā arahanto ten' upasankami, upasankamivā koṭisatānaṃ arahantānaṃ etad - avoca: Ahaṃ kho bhante kusalā dhammā akusalā dhammā abyākatā dhammā ti imesu tīsu padesu pakkhipivā sabban - taṃ Abhidhammapīṭakaṃ vitthārena osāressāmīti. — Sādhū Nāgasena, osārehīti. — Atha kho āyasmā Nāgaseno satta māsāni satta - ppakaraṇe vitthārena osāresi; paṭhavī unnadi, devatā sādhu-kāram - adamsu, brahmāno apphoṭesun², dībbāni candanacunnāni dībbāni ca mandāravapupphāni abhippavassimsu. Atha kho koṭisatā arahanto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ paripuṇṇavisativassaṃ Rakkhitatale upasampādesun³. Upasampanno ca paṇ' āyasmā Nāgaseno tassā rattiyā accayena pubbaṇhasamayam nivāsetvā pattacīvaram - ādāya upajjhāyena saddhīm gāmaṃ piṇḍāya pavisanto evarūpaṃ parivitakkaṃ uppādesi: tuccho vata me upajjhāyo, bālo vata me upajjhāyo, tha-petvā avasesaṃ buddhavacanaṃ paṭhamāṃ maṃ Abhidhamme vinesīti. Atha kho āyasmā Rohaṇo āyasmato Nāgasenassa cetasā cetoparivitakkam - aññāya āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Ananucchaviyaṃ kho Nāgasena parivitakkaṃ vitakkesi, na kho paṇ' etaṃ Nāgasena ta-vānucchaviyaṃ - ti. Atha kho āyasmato Nāgasenassa etad - ahoṣi: acchariyaṃ vata bho, abbhutaṃ vata bho, yatra hi nāma me upajjhāyo cetasā cetoparivitakkaṃ jānissati, paṇḍito vata me upajjhāyo, yaṇ - nūnāhaṃ upajjhāyaṃ khamāpeyyaṃ - ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etad - avoca: Khamatha me bhante, na puna evarūpaṃ vitakkessāmīti.

Atha kho āyasmā Rohaṇo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ

¹ apphoṭesun² D, appoṭhesun³ ABC. ² pubbaṇha- all throughout except B.

etad - avoca: Na kho tyāhaṃ Nāgasena ettāvataṃ khamāmi, atthi kho Nāgasena Sāgalaṃ nāma nagaraṃ, tattha Milindo nāma rājā rajjaṃ kareti, so ditthivādena pañhaṃ pucchitvā bhikkhusaṅghaṃ viheṭheti, sace tvaṃ tattha gantvā taṃ rājānaṃ dametvā pasādessasi evāhaṃ taṃ khamissāmi. — Tiṭṭhatu bhante eko Milindo rājā, sace bhante sakala-Jambudīpe sabbe rājāno āgantvā maṃ pañhaṃ puccheyyuhū sabbaṃ taṃ vissajjetvā sampadālessāmi, khamatha me bhante ti vatvā: Na khamāmi vutte: Tena hi bhante imaṃ temāsaṃ kassa santike vasissāmi āha. — Ayaṃ kho Nāgasena āyasmā Assagutto Vattaniye senāsane viharati, gaccha tvaṃ Nāgasena, yen' āyasmā Assagutto ten' upasankama, upasankamitvā mama vacanena āyasmato Assaguttassa pāde sirasā vanda, evaṃ - ca naṃ vadehi: upajjhāyo me bhante tumhākaṃ pāde sirasā vandati, appābādhaṃ appātankaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ pucchati, imaṃ temāsaṃ tumhākaṃ santike vasitum maṃ pahiṇīti; konāmo te upajjhāyo ti ca vutte: Rohanatto nāma bhante ti vadeyyāsi; ahaṃ konāmo ti ca vutte evaṃ vadeyyāsi: mama upajjhāyo bhante tumhākaṃ nāmaṃ jānātīti. Evaṃ bhante ti kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā pattacīvaram - ādāya anupubbena cārikaṃ caramāno yena Vattaniyaṃ senāsanaṃ yen' āyasmā Assagutto ten' upasankami, upasankamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhivādetvā ekamantaṃ atṭhāsi. Ekamantaṃ tṭhito kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad - avoca: Upajjhāyo me bhante tumhākaṃ pāde sirasā vandati, evaṃ - ca vadeti: appābādhaṃ appātankaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ pucchati, upajjhāyo maṃ bhante imaṃ temāsaṃ tumhākaṃ santike vasitum pahiṇīti. Atha kho āyasmā Assagutto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca:

Tvaṃ kinnāmo 'siti. — Ahaṃ bhante Nāgaseno nāmāti. — Konāmo te upajjhāyo ti. — Upajjhāyo me bhante Rohaṇatthero nāmāti. — Ahaṃ konāmo ti. — Upajjhāyo me bhante tumhākaṃ nāmaṃ jānātīti. — Sādhū Nāgasena, pattacīvaraṃ paṭisāmeḥīti. — Sādhū bhante ti pattacīvaraṃ paṭisāmetvā punadivase parivenaṃ sammajjitvā mukhodakaṃ dantapoṇaṃ upatthāpesi. Thero sammatṭatthānaṃ paṭisammajji, taṃ udakaṃ chaḍḍetvā aññaṃ udakaṃ āhāri, taṃ ca dantakatthaṃ apanetvā aññaṃ dantakatthaṃ gaṇhi, na allāpasallāpaṃ akāsi. Evaṃ satta divasāni katvā sattame divase puna pucchitvā puna tena tath' eva vutte vassāvāsaṃ anujāni.

Tena kho pana samayena ekā mahāupāsikā āyasmantaṃ Assaguttaṃ tiṃsamattāni vassāni upatthāsi. Atha kho sā mahāupāsikā temāsaccayena yen' āyasmā Assagutto ten' upasankamī, upasankamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad avoca: Atthi nu kho tāta tumhākaṃ santike añño bhikkhūti. — Atthi mahāupāsike amhākaṃ santike Nāgaseno nāma bhikkhūti. — Tena hi tāta Assagutta adhivāsehi Nāgasenena saddhiṃ svātanaṃ bhattaṃ ti. — Adhivāsesi kho āyasmā Assagutto tuṇhībhaveṇa. Atha kho āyasmā Assagutto tassā rattiyaṃ accayena pubbanhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaraṃ ādāya āyasmatā Nāgasenena saddhiṃ pacchāsamaṇena yena mahāupāsikāya nivesanaṃ ten' upasankamī, upasankamitvā paññatte āsane nisīdi. Atha kho sā mahāupāsikā āyasmantaṃ Assaguttaṃ āyasmantaṃ ca Nāgasenaṃ pañitena khādaniyena bhojaniyena sabatthā santappesi sampavāresi. Atha kho āyasmā Assagutto bhuttāvi onītapattapāni āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad avoca: Tvaṃ Nāgasena mahāupāsikāya anumodanaṃ karohīti. Idaṃ vatvā utthāy' āsanā pakkāmi.

⁷ sammaddhatthānaṃ B, sammatṭhatthānaṃ Ca, sammajṭhatthānaṃ DM, sammajṇatthānaṃ ACb. ⁸ āyasmantaṃ Nāgasenaṃ BC, āyasmantaṃ Nāgasenaṃ A.

Atha kho sã mahãupãsikã âyasmantañ Nãgasenañ etad - avoca : Mahallikã kho 'hañ tãta Nãgasena, gambhĩrãya dhammakathãya mayhañ anumodanañ karohĩti. Atha kho âyasmã Nãgaseno tassã mahãupãsikãya gambhĩrãya Abhidhammakathãya lokuttarãya suññatãpatisañyuttãya anumodanañ akãsi. Atha kho tassã mahãupãsikãya tasmiñ yeva ãsane virajañ vĩtamalañ dhammacakkhuñ udapãdi : yañ kiñci samudayadhammañ sabbañ - tañ nirodhadhammañ - ti. Âyasmã pi kho Nãgaseno tassã mahãupãsikãya anumodanañ katvã attanañ desitañ dhammañ paccavekkhanto vipassanañ paññhapetvã tasmiñ yeva ãsane nisinno sotãpattiphale patitthãsi.

Atha kho âyasmã Assagutto mañḍalamãle nisinno va dvinnam - pi dhammacakkhupaññãbhamañ ñatvã sãdhukãrañ pavattesi : Sãdhu sãdhu Nãgasena, ekena kaṇḍappahãrena dve mahãkãyã padãlitã ti. Anekãni ca devatãsahassãni sãdhukãrañ pavattesuñ. Atha kho âyasmã Nãgaseno utthãya' ãsanañ yen' âyasmã Assagutto ten' upasankami, upasankamitvã âyasmantañ Assaguttañ abhivãdetvã ekamantañ nisĩdi. Ekamantañ nisinnañ kho âyasmantañ Nãgasenañ âyasmã Assagutto etad - avoca : Gaccha tvañ Nãgasena Pãññaliputtañ, Pãññaliputtanagare Asokãrãme âyasmã Dhammarakkhito pañivasati, tassa santike buddhavacanañ pariyañpunãhĩti. — Kiñva dũre bhante ito Pãññaliputtanagaran - ti. — Yojanasatãni kho Nãgasenañĩti. — Dũro kho bhante maggo, antarãmagge bhikkhã dulla-bhã, kathãhañ gamissãmi. — Gaccha tvañ Nãgasena, antarãmagge piñḍapãtañ labhissasi, sãliñañ odanañ vicĩtakãlakañ anekasũpañ anekabyaññanan - ti. — Evañ bhante ti kho âyasmã Nãgaseno âyasmantañ Assaguttañ abhivãdetvã padakkhiñañ katvã pattacivaram - ãdãya yena Pãññaliputtañ tena cãrikañ pakkãmi.

¹ ñeva B. ²⁴ dũro ABCD. ²⁵ Tiyojanasatãni should probably be the reading.

Tena kho pana samayena Pāṭaliputtako seṭṭhi pañ-
 cahi sakatasatehi Pāṭaliputtagāminaggam paṭipanno hoti.
 Addasā kho Pāṭaliputtako seṭṭhi āyasmantaṃ Nāgasenaṃ
 dūrato va āgacchantaṃ, disvāna pañca sakatasatāni paṭi-
 paṇāmetvā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasānkami, upa-
 sankamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā: Kuhiṃ
 gacchasi tātāti āha. — Pāṭaliputtaṃ gahapatīti. — Sādhu
 tāta, mayam - pi Pāṭaliputtaṃ gacchāma, amhehi saddhiṃ
 sukhaṃ gacchathāti. — Atha kho Pāṭaliputtako seṭṭhi
 āyasmato Nāgasenassa iriyāpathe pasīditvā āyasmantaṃ
 Nāgasenaṃ paṇitena khādaniyena bhojaniyena sahatthā
 santappetvā sampavāretvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ bhut-
 tāviṃ onītapattapāṇiṃ aṇṇatarāṃ nīcam āsanaṃ gahetvā
 ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Pāṭali-
 puttako seṭṭhi āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca:
 Kinnāmo si tvam tātāti. — Ahaṃ gahapatī Nāgaseno
 nāmāti. — Jānāsi kho tvam tāta buddhavacanaṃ nāmāti.
 — Jānāmi kho 'haṃ gahapatī Abhidhammapadānīti. —
 Lābhā no tāta, suladdhaṃ no tāta, aham - pi kho tāta
 ābhidhammiko tvam - pi ābhidhammiko, bhaṇa tāta Abhi-
 dhammapadānīti. — Atha kho āyasmā Nāgaseno Pā-
 ṭaliputtakassa seṭṭhissa Abhidhammaṃ desesi, desente
 desente yeva Pāṭaliputtakassa seṭṭhissa virajāṃ vītamalaṃ
 dhammacakkhuṃ udapādi: yaṃ kiñci samudayadhammaṃ
 sabban - taṃ nirodhadhammaṃ - ti. Atha kho Pāṭaliputtako
 seṭṭhi pañcamattāni sakatasatāni purato uyyojetvā sayam
 pacchato gacchanto Pāṭaliputtassa avidūre dvedhāpathe
 thatvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Ayaṃ kho
 tāta Nāgasena Asokārāmassa maggo; imaṃ kho tāta may-
 haṃ kambalaratanaṃ soḷasahatthaṃ āyāmena atṭhahat-
 thaṃ vitthārena, patigaṇhāhi kho tāta imaṃ kambalārā-

¹³ onītapattapāṇiṃ disvā M. ²⁰ ābhidhammiko ACM the first time,
 CM the second. ²⁰ bhaṇatha ACbM. ²² desente once CD. ²³ idam AC.

tanañ anukampañ upādāyāti. Paṭiggahesi kho āyasmā Nāgaseno tañ kambalaratanañ anukampañ upādāya. Atha kho Pāṭaliputtako seṭṭhi attamano ndaggo pamudītahadayo pītisomanassajāto āyasmantañ Nāgasenañ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi.

Atha kho āyasmā Nāgaseno yena Asokārāmo yen' āyasmā Dhammarakkhito ten' upasankamī, upasankamitvā āyasmantañ Dhammarakkhitañ abhivādetvā attano āgata-kāraṇaṃ kathetvā āyasmato Dhammarakkhitassa santike tepīṭakañ buddhavacanañ eken' eva uddeśena tīhi māsehi byañjanato pariyāpunītvā puna tīhi māsehi atthato manasākāsi. Atha kho āyasmā Dhammarakkhito āyasmantañ Nāgasenañ etad'avoca: Seyyathā pi Nāgasena gopālako gāvo rakkhati, aññe gorasañ paribhuñjanti, evaṃ - eva kho tvañ Nāgasena tepīṭakañ buddhavacanañ dhārento pi na bhāgi sāmāññassāti. — Hotu bhante, alaṃ ettakenāti ten' eva divasabhāgena tena rattibhāgena saha paṭisambhidāhi arahattañ pāpuṇi. Saha saccapaṭivedhena āyasmato Nāgasenassa sabbe devā sādhu-kāram' adamsu, paṭhavī unnadi, brahmāno appotesuṃ, dibbāni candana-cunnāni c' eva dibbāni ca mandāravapupphāni abhippavassīṃsu.

Tena kho pana samayena koṭisatā arahanto Himavante pabbate Rakkhitatale sannipatitvā āyasmato Nāgasenassa santike dūtañ pāhesuṃ: āgacchatu Nāgaseno, dassanakāmā mayaṃ Nāgasenañ - ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno dūtassa vacanañ sutvā Asokārāme antarahito Himavante pabbate Rakkhitatale koṭisatānañ arahantañāṃ purato pāturahosi. Atha kho koṭisatā arahanto āyasmantañ Nāgasenañ etad'avocuṃ: Eso kho Nāgasena Milindo rājā bhikkhusaṅghaṃ viheṭheti vādaṭṭhādena pañhapucchāya; sādhu Nāgasena, gaccha tvañ Milindaṃ

²⁰ appotesuṃ ABCD. ²¹ mandārapupphāni C.

rājānaṃ damehīti. — Tiṭṭhatu bhante eko Milindo rājā, sace bhante sakala-Jambudīpe rājāno āgantvā maṃ pañhaṃ puccheyyūṃ sabbaṃ taṃ vissajjetvā sampadālessāmi, gacchatha vo bhante asambhītā Sāgalanagaran - ti. — Atha kho therā bhikkhū Sāgalanagaram kāsāvapajjotaṃ isivā-taparivātaṃ akaṃsu.

Tena kho pana samayena āyasmā Āyupālo Sankheyyaparivene paṭivasati. Atha kho Milindo rājā amacce etad - avoca: Ramanīyā vata bho dosinā ratti, kaṇ - nu khv - ajja samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā upasankameyyāma sākacchāya pañhapucchanāya, ko mayā saddhiṃ salla-pitūṃ ussahati kankhaṃ paṭivinetuṃ - ti. Evaṃ vutte pañcasatā Yonakā rājānaṃ Milindaṃ etad - avocuṃ: Atthi mahārāja Āyupālo nāma therō tepītako bahussuto āga-tāgamo, so etarahi Sankheyyaparivene paṭivasati, gaccha tvaṃ mahārāja, āyasmantaṃ Āyupālaṃ pañhaṃ pucchassūti. — Tena hi bhane bhadantassa ārocethāti. — Atha kho nemittiko āyasmato Āyupālassa santike dūtaṃ pāhesi: rājā bhante Milindo āyasmantaṃ Āyupālaṃ dassana-kāmo ti. Āyasmā pi kho Āyupālo evaṃ - āha: Tena hi āgacchatūti. Atha kho Milindo rājā pañcamatthehi Yonakasatehi parivuto rathavaram - uyha yena Sankheyya-parivenaṃ yen' āyasmā Āyupālo ten' upasankami, upasankamitvā āyasmatā Āyupālena saddhiṃ sammodi, sammodanīyaṃ kathaṃ sārāṇīyaṃ vītisāretvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinna kho Milindo rājā āyasmantaṃ Āyupālaṃ etad - avoca: Kimatthiyā bhante Āyupāla tumhākaṃ pabbajjā, ko ca tumhākaṃ paramattho ti. — Thero āha: Dhammacariyasamacariyatthā kho mahārāja pabbajjā ti. — Atthi pana bhante koci gihī pi dhammacārī samacārī ti. — Āma mahārāja, atthi gihī pi dhammacārī samacārī. Bhagavati kho mahārāja Bārāṇa-

* kinu CDM. ¹² nemittako DM. ²² bhagavatā ABCD.

siyaṃ Isipatane migadāye dhammacakkaṃ pavattente atthārasannaṃ brahmacoṭṭinaṃ dhammābhisamayo ahoṣi, devatānaṃ pana dhammābhisamayo gaṇanapathaṃ vītivatto; sabbe te gihibhūtā na pabbajitā. Puna ca paraṃ mahārāja Bhagavatā Mahāsamayasuttante desiyamāne, Mahāmangalasuttante desiyamāne, Samacittapariyāyasuttante desiyamāne, Rāhulovādasuttante desiyamāne, Parābhavasuttante desiyamāne gaṇanapathaṃ atitānaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi; sabbe te gihibhūtā na pabbajitā ti. — Tena hi bhante Āyupāla niraṭṭhikā tumhākaṃ pabbajjā, pubbe katassa pāpakammaṃ nissandena samaṇā Sakyaputtiyā pabbajanti dhutagaṇā ca pariharanti. Ye kho te bhante Āyupāla bhikkhū ekāsanikā nūna te pubbe paresaṃ bhogahārakā corā, te paresaṃ bhoge acchinditvā tassa kammaṃ nissandena etarahi ekāsanikā bhavanti, na labhanti kālena kālaṃ paribhuñjitum, na tthi tesāṃ sīlaṃ, na tthi tapo, na tthi brahmacariyaṃ. Ye kho pana te bhante Āyupāla bhikkhū abbhokāsikā nūna te pubbe gāmaghātakā corā, te paresaṃ gehāni vināsetvā tassa kammaṃ nissandena etarahi abbhokāsikā bhavanti, na labhanti senāsanāni paribhuñjitum, na tthi tesāṃ sīlaṃ, na tthi tapo, na tthi brahmacariyaṃ. Ye kho pana te bhante Āyupāla bhikkhū nesajjikā nūna te pubbe panthadūsakā corā, te panthike jane gaḥetvā bandhitvā nisīdāpetvā tassa kammaṃ nissandena etarahi nesajjikā bhavanti, na labhanti seyyaṃ kappetum, na tthi tesāṃ sīlaṃ, na tthi tapo, na tthi brahmacariyaṃ ti āha.

Evam vutte āyasmā Āyupālo tuṇhī ahoṣi, na kiñci paṭibhāsi. Atha kho pañcasatā Yonakā rājānaṃ Milindaṃ etad avocuṃ: Paṇḍito mahārāja thero, api ca kho avisārado na kiñci paṭibhāsatīti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Ayupālaṃ tuṇhībhūtaṃ disvā apphotetvā

²² pana om. ABC. ²³ apphotetvā C, appoṭhetvā AB.

akkutthim katvā Yonake etad - avoca: Tucchō vata bho Jambudīpo, palāpo vata bho Jambudīpo, na - tthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā yo mayā saddhim sallapitum ussahati kankham paṭivinetun - ti. Atha kho Milindassa raṇṇo sabban - taṃ parisam anuvikentassa abhite aman - kubhute Yonake disvā etad - ahosi: nissamsayaṃ atthi maṇṇe añño koci paṇḍito bhikkhu yo mayā saddhim sallapitum ussahati, yen' ime Yonakā na mankubbūtā ti. Atha kho Milindo rājā Yonake etad - avoca: Atthi bhane añño koci paṇḍito bhikkhu yo mayā saddhim sallapitum ussahati kankham paṭivinetun - ti.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno samaṇa - ganaparivuto sanghī gaṇi gaṇācariyo ñāto yasassī sādhu - sammato bahujaṇassa paṇḍito byatto medhāvī nipuṇo viññū vibhāvī viñño visārado bahussuto tepitako vedagū pabhinna - buddhimā āgatāgamo pabhinna - paṭisambhido na - vangasatthusaṇa - pariyattidharo pāramippatto jinava - cane dhammattha - desanā - paṭivedha - kusalo akkhaya - vicitra - paṭibhāno citrakathī kalyāṇavākkaraṇo durāsado duppasaho duruttaro durāvaraṇo dunnivārayo, sāgaro viya akkhobbho, girirājā viya niccalo, raṇaṇjaho tamonudo pabhankaro, mahākathī paraganigaṇa - mathano parati - thiya - maddano, bhikkhūnaṃ bhikkhunīnaṃ upāsakānaṃ upāsikānaṃ rājūnaṃ rājamahā - mattānaṃ sakkato garukato mānito pūjito apacito, lābhī cīvara - piṇḍapāta - senāsana - gilānappaccaya - bhesajja - parikkhārānaṃ lābhagga - yasagga - ppatto, buddhānaṃ viññūnaṃ sotā - vadhānena samannāga - tānaṃ sandassento navagaṇaṃ jina - sāsana - ratanaṃ, upa - di - santo dhammamaggaṃ, dhārento dhammapajjotaṃ, ussā - pente dhammayūpaṃ, yajanto dhammayāgaṃ, paggaṇ - hāpento dhammaddhajaṃ, ussāpento dhammaketuṃ, uppa - lāsento dhammasankhaṃ, āhananto dhamma - bheriṃ, nadanto

* nissamsayaṃ kho atthi A. ²¹ raṇaṇjaho viya Bb. ²² paratitthiya - ppmaddano AC. ²³ uddāsanto D, upadassento M. ²⁴ dhammakhaggaṃ AaBCD. ²⁵ uppalāpento ACD, upadassento M.

sīhanādaṃ, gajjānto indagajjitaṃ, madhura-gira-gajjitena
 nāgavaravijjajāla-parivethitena karuṇājāla-bharitena ma-
 hatā dhammāmata-meghena sakalalokam abhitappayanto,
 gāma-nigama-rājadhānīsu cārikaṃ caramāno anupubbena
 Sāgalanagaraṃ anuppatto hoti. Tatra sudam āyasmā
 Nāgaseno asītiyā bhikkhusahasasehi saddhiṃ Sankheyya-
 pariveṇe paṭivasati. Ten' āhu:

Bahussuto citrakathī nipuṇo ca visārado
 sāmāyiko ca kusalo paṭibhāne ca kovido.

Te ca tepitakā bhikkhū pañcanekāyikā pi ca
 catunekāyikā c' eva Nāgasenaṃ purakkharuṃ.

Gambhīrapañño medhāvī maggāmaggassa kovido
 uttamatthaṃ anuppatto Nāgaseno visārado

Tehi bhikkhūhi parivuto nipuṇehi saccavādihi
 caranto gāmanigamaṃ Sāgalaṃ upasankamī.

Sankheyyapariveṇasmiṃ Nāgaseno tadā vasi,
 katheti so manussehi pabbate kesari yathā ti.

Atha kho Devamantiyo rājānaṃ Milindaṃ etad'avoca:
 Āgamehi tvaṃ mahārāja, āgamehi tvaṃ mahārāja, atthi
 mahārāja Nāgaseno nāma thero paṇḍito byatto medhāvī
 vinlto visārado bahussuto citrakathī kalyāṇapaṭibhāno,
 attha-dhamma-nirutti-paṭibhāna-paṭisambhidāsu pāramip-
 patto, so etarāhi Sankheyyapariveṇe paṭivasati, gaccha
 tvaṃ mahārāja, āyasmantaṃ Nāgasenaṃ pañhaṃ puc-
 chassu, ussahati so tayā saddhiṃ sallapitūṃ kankhaṃ
 paṭivinetuṃ ti. Atha kho Milindassa rañño sahasā Nā-
 gaseno ti saddaṃ sutvā va ahud-eva bhayaṃ, ahud-
 eva chambhitattaṃ, ahud-eva lomahaṃso. Atha kho
 Milindo rājā Devamantiyaṃ etad'avoca: Ussahati bho
 Nāgaseno bhikkhu mayā saddhiṃ sallapitūṃ ti. — Ussa-
 hati mahārāja api Inda-Yama-Varuṇa-Kuvera-Pajāpati-

¹ -vijjulatāpari- A. ² sakalaṃ AC. ³ -dhānīsu ABC.

Suyāma-Santusitalokapālehi pitupitāmahena Mahābrah-
munā pi saddhiṃ sallapitum, kimanga pana manussa-
bhūtenāti. — Atha kho Milindo rājā Devamantiyaṃ etad-
avoca: Tena hi tvaṃ Devamantiya bhadantassa santike
dūtaṃ pesehīti. Evaṃ devāti kho Devamantiyo āyasmato
Nāgasenassa santike dūtaṃ pāhesi: rājā bhante Milindo
āyasmantaṃ dassanakāmo ti. Āyasmā pi kho Nāgaseno
evam-āha: Tena hi āgacchatūti. Atha kho Milindo
rājā pañcamattehi Yonakasatehi parivuto rathavaram-
āruya mahatā balakāyena saddhiṃ yena Sankheyyapari-
veṇaṃ yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno astiyaṃ
bhikkhusahasseehi saddhiṃ maṇḍalamāle nisinno hoti.
Addasā kho Milindo rājā āyasmato Nāgasenassa parisā
dūrato va, disvāna Devamantiyaṃ etad-avoca: Kass' esā
Devamantiya mahatī parisā ti. — Āyasmato kho mahā-
rāja Nāgasenassa parisā ti. — Atha kho Milindassa
rañño āyasmato Nāgasenassa parisā dūrato va disvā
ahud-eva bhayaṃ, ahud-eva chambhitattaṃ, ahud-eva
lomahaṃso. Atha kho Milindo rājā, khaggaparivārīto
viya gajo, garuḷaparivārīto viya nāgo, ajagaraparivārīto
viya kotthuko, mahisaparivārīto viya accho, nāgānubaddho
viya maṇḍūko, saddulānubaddho viya migo, ahiguṇṭhika-
samāgato viya pannago, majjārasamāgato viya unduro,
bhūtavajjasamāgato viya piṣāco, Rāhumukhagato viya
cando, pannago viya pelantaragato, sakuno viya pañja-
rantaragato, maccho viya jālantaragato, vāḷavanam-anup-
pavittṭho viya puriso, Vessavaṇāparādhiko viya yakkho,
parikkhīṇāyuko viya devaputto, bhito ubbiggo utraṣṭo
saṃviggo lomahatṭhajāto vimano dummano bhantacitto
vipariṇatamānaso: mā maṃ ayaṃ jano paribhavīti dhitim
upatṭhapetvā Devamantiyaṃ etad-avoca: Mā kho tvaṃ

¹⁰ mahatā ca AC. ¹¹ -sahasena all. ¹² maṇḍuko CM. ¹³ -mukhagato B.

Devamantiya āyasmantaṃ Nāgasenaṃ mayhaṃ ācikkhey-
yāsi, anakkhātāṃ ñevāhaṃ Nāgasenaṃ jānissāmīti. —
Sādhu mahārāja, tvaṃ ñeva jānāhīti.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno tassā
bhikkhuparisāya purato cattālīsāya bhikkhusahassānaṃ
navakataro hoti, pacchato cattālīsāya bhikkhusahassānaṃ
buddhataro. Atha kho Milindo rājā sabbaṃ taṃ bhik-
khusanghaṃ purato ca pacchato ca majjhato ca anuvilo-
kento addasā kho āyasmantaṃ Nāgasenaṃ dūrato va
bhikkhusanghassa majjhe nisinnaṃ, kesarasīhaṃ viya
vigatabhayabheravaṃ vigatalomahaṃsaṃ vigatabhayasā-
rajjhaṃ, disvāna ākāren' eva aññāsī: eso kho ettha Nā-
gaseno ti. Atha kho Milindo rājā Devamantiyaṃ etad
avoca: Eso kho Devamantiya āyasmā Nāgaseno ti. —
Āma mahārāja, eso kho Nāgaseno, sutthu kho tvaṃ ma-
hārāja Nāgasenaṃ aññāsīti. — Tato rājā tuṭṭho ahosi:
anakkhāto va mayā Nāgaseno aññāto ti. Atha kho Mi-
lindassa rañño āyasmantaṃ Nāgasenaṃ disvā va ahud-
eva bhayaṃ, ahud eva chambhitattaṃ, ahud eva loma-
haṃso. Ten' āhu:

Carāṇena c' eva sampannaṃ, sudantaṃ uttame dame,
disvā rājā Nāgasenaṃ idaṃ vacanam abravī:

Kathikā mayā bahū diṭṭhā, sākacchā osaṭṭā bahū,
na tādisaṃ bhayaṃ āsi ajja tāso yathā mama.

Nissamsayaṃ parājayo mama ajja bhavissati,
jayo ca Nāgasenassa, yathā cittaṃ na saṇṭhitaṃ ti.

Bāhirakathā niṭṭhitā.

¹⁴ eso kho mahārāja Nāgaseno BC. ²² abruvī AC. ²⁴ jayo va AC.

Atha kho Milindo rājā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami, upasankamitvā āyasmatā Nāgasenenā saddhiṃ sammodi, sammodanīyaṃ kathaṃ sārāṇīyaṃ vītisāretvā ekamantaṃ nisīdi. Āyasmā pi kho Nāgaseno paṭisammodi, yen' eva rañño Milindassa cittaṃ ārādhesi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad' avoca: Kathaṃ bha-danto ñāyati, kiṇṇāmo si bhante ti. — Nāgaseno ti kho ahaṃ mahārāja ñāyāmi, Nāgaseno ti maṃ mahārāja sabrahmacārī samudācaranti, api ca mātāpitara nāmaṃ karonti Nāgaseno ti vā Sūraseno ti vā Viraseno ti vā Sihaseno ti vā, api ca kho mahārāja sankhā samañña paññatti vohāro nāmaṃ yad' idaṃ Nāgaseno ti, na h' ettha puggalo upalabbhatīti. — Atha kho Milindo rājā evaṃ āha: Suṇantu me bhonto pañcasatā Yonakā' asīti-sabassā ca bhikkhū, ayaṃ Nāgaseno evaṃ āha: na h' ettha puggalo upalabbhatīti, kallaṇ' nu kho tad' abhinanditun' ti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad' avoca: Sace bhante Nāgasena puggalo nūpalabbhati, ko carahi tumhākaṃ cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccayabhesajja-parikkhāraṃ deti, ko taṃ paribhuñjati, ko sīlaṃ rakkhati, ko bhāvanam' anuyoṇjati, ko magga-phala-nibbānāni sacchikaroti, ko paṇaṃ hanati, ko adinnaṃ ādiyati, ko kāmesu micchā carati, ko musā bhaṇati, ko majjaṃ pivati, ko pañcānantariyakammaṃ karoti; tasmā na' tthi kusalaṃ, na' tthi akusalaṃ, na' tthi kusalākusalaṇaṃ kammānaṃ kattā vā kāretā vā, na' tthi sukaṭadukkaṭānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko,

¹ ten' eva AC. ¹⁰ Sūraseno ABC. ²¹ bhāvanam- ABC.

sace bhante Nāgasena yo tumhe māreti na - tthi tassāpi pāṇātipāto, tombākam - pi bhante Nāgasena na - tthi ācariyo na - tthi upajjhāyo na - tthi upasampadā; Nāgaseno ti maṃ mahārāja sabrahmacārī samudācarantīti yaṃ vadesi, katamo ettha Nāgaseno, kin - nu kho bhante kesā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Lomā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Nakhā — pe — dantā tato maṃsaṃ nahāru aṭṭhi aṭṭhimiñjā vakkam hadayaṃ yakanaṃ kilomakaṃ pihakaṃ papphāsaṃ antaṃ antagunaṃ udariyaṃ karisaṃ pittaṃ semhaṃ pubbo lohitaṃ sedo medo assu vasā kheḷo singhānikā lasikā muttaṃ matthake matthalungaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Kin - nu kho bhante rūpaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Vedanā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Saññā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Sankhārā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Viññānaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana bhante rūpa - vedanā - saññā - sankhārā - viññānaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana bhante aññatra rūpa - vedanā - saññā - sankhārā - viññānaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Tam - ahaṃ bhante pucchanto pucchanto na passāmi Nāgasenaṃ, saddo yeva nu kho bhante Nāgaseno, ko pan' ettha Nāgaseno, alikaṃ tvaṃ bhante bhāsasi musāvādaṃ, na - tthi Nāgaseno ti.

Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindaṃ rājānaṃ etad - avoca: Tvaṃ kho si mahārāja khattiyasukhumālo accantasukhumālo, tassa te mahārāja majjhantikasamayaṃ tattāya bhūmiyā uñhāya vālikāya kharā sakkhara - kathala - vālikā madditvā pādena gacchantassa pādā rujanti, kāyo kilamati, cittaṃ upahaññati, dukkhasahagataṃ kāyaviññānaṃ uppajjati, kin - nu tvaṃ pāden' āgato si udāhu vāhanenāti. — Nāhaṃ bhante pāden' āgacchāmi, rathenā -

* nahārū B. * aṭṭhi A. ¹² -lungantīti N. ABC. ¹³ vālo - A. either time.

¹⁴ pāden' āg- AC.

ham āgato 'smīti. — Sace tvaṃ mahārāja rathen' āgato
 si ratham me ārocehi, kin - nu kho mahārāja īsā ratho ti.
 — Na hi bhante ti. — Akkho ratho ti. — Na hi bhante
 ti. — Cakkāni ratho ti. — Na hi bhante ti. — Ratha-
 pañjaram ratho ti. — Na hi bhante ti. — Rathadaṇḍako
 ratho ti. — Na hi bhante ti. — Yugaṃ ratho ti. — Na
 hi bhante ti. — Rasmiyo ratho ti. — Na hi bhante ti. —
 Patodalatṭhi ratho ti. — Na hi bhante ti. — Kin - nu
 kho mahārāja īsā-akkha-cakka-rathapañjara-rathadaṇḍa-
 yuga-rasmi-patodaṃ ratho ti. — Na hi bhante ti. —
 Kim - pana mahārāja aṇṇatra īsā-akkha-cakka-rathapañ-
 jara-rathadaṇḍa-yuga-rasmi-patodaṃ ratho ti. — Na hi
 bhante ti. — Tam - ahaṃ mahārāja pucchanto pucchanto
 na passāmi ratham, saddo yeva nu kho mahārāja ratho,
 ko paṇ'ettha ratho, alikaṃ tvaṃ mahārāja bhāsasi musā-
 vādaṃ, na - tthi ratho, tvaṃ si mahārāja sakala-Jambudīpe
 aggarājā, kassa pana tvaṃ bhāyitvā musā bhāsasi, su-
 nantu me bhonto pañcasatā Yonakā asītisahassā ca bhik-
 khū, ayaṃ Milindo rājā evaṃ - āha: rathenāhaṃ āgato
 'smīti: sace tvaṃ mahārāja rathen' āgato si ratham me
 ārocehīti vutto samāno ratham na sampādeti, kallaṇ - nu
 kho tad - abhinanditun - ti.

Evaṃ vutte pañcasatā Yonakā āyasmato Nāgasenassa
 sādhukāraṃ datvā Milindaṃ rājānaṃ etad - avocum: Idāni
 kho tvaṃ mahārāja sakkonto bhāsassūti. Atha kho Mi-
 lindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Nāhaṃ
 bhante Nāgasena musā bhaṇāmi, Isaṇ - ca paṭicca ak-
 khaṇ - ca paṭicca cakkāni ca paṭicca rathapañjaraṇ - ca
 paṭicca rathadaṇḍakaṇ - ca paṭicca ratho ti sankhā sa-
 maṇṇā paṇṇatti vohāro nāmaṃ pavattatīti. — Sādhu kho
 tvaṃ mahārāja ratham jānāsi, evaṃ - eva kho mahārāja
 mayham - pi kese ca paṭicca lome ca paṭicca — pe —

matthalungaṇ - ca paṭicca rūpaṇ - ca paṭicca vedanaṇ - ca paṭicca saññaṇ - ca paṭicca sankhāre ca paṭicca viññānaṇ - ca paṭicca Nāgaseno ti sankhā samañña paññatti vo-hāro nāmaṃattam pavattati, paramatthato pan' ettha pug-galo nūpalabbhati. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Vajirāya bhikkhuniyā Bhagavato sammukhā:

Yathā hi angasambhārā hoti saddo ratho iti,
evam khandhesu santesu hoti satto ti sammutiti. —

Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, aticitrāni pañhapaṭibhānāni vissajjitāni, yadī Buddho tiṭṭheyya sādhu kārāṃ dadeyya, sādhu sādhu Nāgasena, aticitrāni pañhapaṭibhānāni vissajjitāni.

Kativasso si tvaṃ bhante Nāgasenāti. — Sattavasso 'haṃ mahārājāti. — Ke te bhante satta, tvaṃ vā satta gaṇanā vā sattāti. — Tena kho pana samayena Milindassa rañño sabbābharaṇapatimaṇḍitassa alankatapaṭi-yattassa paṭhaviyaṃ chāyā dissati, udakamaṇike chāyā dissati. Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindaṃ rājānaṃ etad avoca: Ayaṃ te mahārāja chāyā paṭhaviyaṃ udakamaṇike ca dissati, kim pana mahārāja tvaṃ vā rājā chāyā vā rājā ti. — Ahaṃ bhante Nāgasena rājā, nāyaṃ chāyā rājā, maṃ pana nissāya chāyā pavattatīti. — Evam eva kho mahārāja vassānaṃ gaṇanā sattāti, na paṇāhaṃ satta, maṃ pana nissāya satta pavattati chāyū-pamaṃ mahārājāti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, aticitrāni pañhapaṭibhānāni vissajjitāni.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sallapissasi mayā sad-dhin - ti. — Sace tvaṃ mahārāja paṇḍitavādā sallapissasi sallapissāmi, sace pana rājavādā sallapissasi na sallapissāmiti. — Kathaṃ bhante Nāgasena paṇḍitā sallapantīti. — Paṇḍitānaṃ kho mahārāja sallāpe āveṭhanam - pi kayirati, nibbēṭhanam - pi kayirati, niggaḥo pi kayirati,

paṭikammam - pi kayirati, viseso pi kayirati, paṭiviseso pi kayirati, na ca tena paṇḍitā kuppanti, evaṃ kho mahārāja paṇḍitā sallapantīti. — Kathaṃ pana bhante rājāno sallapantīti. — Rājāno kho mahārāja sallāpe ekaṃ vatthum paṭijānanti, yo taṃ vatthum vilometi tassa daṇḍaṃ ānāpentī: imassa daṇḍaṃ paṇethāti, evaṃ kho mahārāja rājāno sallapantīti. — Paṇḍitavādā 'haṃ bhante sallapissāmi no rājavādā, vissattho bhadanto sallapatu, yathā bhikkhunā vā sāmaṇerena vā upāsakena vā ārāmikena vā saddhiṃ sallapati evaṃ vissattho bhadanto sallapatu, mā bhāyatūti. — Suṭṭhu mahārājāti thero abbhanumodi. Rājā āha: Bhante Nāgasena, pucchissāmiti. — Puccha mahārājāti. — Pucchito si me bhante ti. — Vissajjitaṃ mahārājāti. — Kiṃ pana bhante tayā vissajjitaṃ ti. — Kiṃ pana mahārāja tayā pucchitaṃ ti.

Atha kho Milindassa rañño etad - ahosi: paṇḍito kho ayaṃ bhikkhu, paṭibalo mayā saddhiṃ sallapitum, babukāni ca me ṭhānāni pucchitabbāni bhavissanti, yāva apucchitāni yeva tāni ṭhānāni bhavissanti atha suriyo atthaṃ gamissati, yaṃ nūnāhaṃ sve antepure sallapeyyaṃ ti. Atha kho rājā Devamantiyaṃ etad - avoca: Tena hi tvaṃ Devamantiya bhadantassa āroceyyāsi: sve antepure raññā saddhiṃ sallāpo bhavissatīti. Idaṃ vatvā Milindo rājā utthāy' āsanā therāṃ Nāgasenaṃ āpucchitvā assaṃ abhirūhitvā Nāgaseno Nāgaseno ti sajjhāyaṃ karonto pakāmi. Atha kho Devamantiyo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Rājā bhante Milindo evaṃ āha: sve antepure sallāpo bhavissatīti. Suṭṭhūti thero abbhanumodi. Atha kho tassā rattiya accayena Devamantiyo ca Anantakāyo ca Mankuro ca Sabbadinno ca yena Milindo rājā ten' upasankamiṃsu, upasankamītvā rājānaṃ Milindaṃ etad - avocaṃ: Āgacchati mahārāja bhadanto Nāgaseno

* paṇethāti B.

ti. — Āma, āgacchatūti. — Kittakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. — Yattake bhikkhū icchatī tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. — Atha kho Sabbadinno āha: Āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin-ti. Dutiyam-pi kho rājā āha: Yattake bhikkhū icchatī tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. Dutiyam-pi kho Sabbadinno āha: Āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin-ti. Tatiyam-pi kho rājā āha: Yattake bhikkhū icchatī tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. Tatiyam-pi kho Sabbadinno āha: Āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin-ti. — Sabbo pañāyāṃ sakkāro paṭiyādito, ahaṃ bhaṇāmi: yattake bhikkhū icchatī tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti, ayaṃ bhaṇe Sabbadinno aññathā bhaṇati, kin-nu mayaṃ na paṭibalā bhikkhūnaṃ bhojanaṃ dātun-ti. — Evaṃ vutte Sabbadinno manku ahoṣi.

Atha kho Devamantiyo ca Anantakāyo ca Mankuro ca yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankamiṃsu, upasankamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad'avocum: Rājā bhante Milindo evaṃ āha: yattake bhikkhū icchatī tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. Atha kho āyasmā Nāgaseno pubbanhasamayaṃ nivāsetvā pattaḥvaram² ādāya asitīyā bhikkhusahasseehi saddhim Sāgalaṃ pāvīsi. Atha kho Anantakāyo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ nissāya gacchanto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad'avoca: Bhante Nāgasena, yaṃ pan' etaṃ brūmi Nāgaseno ti katam' ettha Nāgaseno ti. Thero āha: Ko pan' ettha Nāgaseno ti maññasīti. — Yo so bhante abbhantare-vāyo jīvo pavīsati ca nikkhamati ca so Nāgaseno ti maññāmīti. — Yadi pan' eso vāto nikkhamitvā na paviseyya pavisitvā na nikkhameyya jīveyya nu kho so puriso ti. — Na hi

² yattakehi B throughout, C once; yattakehi bhikkhūhi M twice. ²⁴ ka-tham-ettha B. ²⁵ -vāyoso M; -vāvo B. ²⁶ pavisitvā vā na AC.

bhante ti. — Ye pan' ime sankhadhamakā sankham dhamenti tesam vāto puna pavisatīti. — Na hi bhante ti. — Ye pan' ime vaṁsadhamakā vaṁsam dhamenti tesam vāto puna pavisatīti. — Na hi bhante ti. — Ye pan' ime singadhamakā singam dhamenti tesam vāto puna pavisatīti. — Na hi bhante ti. — Atha kissa pana te na marantīti. — Nāham paṭibalo tayā vādinā saddhim salla-pitum, sādhu bhante, attham jappehīti. — N' eso jīvo, assāsa-passāsā nām' ete kāyasankhārā ti thero Abhi-dhammakatham akāsi. Atha Anautakāyo upāsakattam paṭivedesi.

Atha kho āyasmā Nāgaseno yena Milindassa raṇṇo nivesanam ten' upasankami, upasankamitvā paññatte āsane nisīdi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ sapaṇisaṁ paṇitena khādaniyena bhojaniyena sahatthā santappetvā sampavāretvā ekamekaṁ bhikkhuṁ ekame-kena dussayugena acchādetvā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ ticīvarena acchādetvā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ etad' avoca: Bhante Nāgasena, dasahi bhikkhūhi saddhim idha nisīdatha, avasesā gacchantīti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ bhuttāvim onītapattapāṇim viditvā aññataraṁ nīcam āsanaṁ gahetvā ekamantaṁ nisīdi. Ekamantaṁ nisinno kho Milindo rājā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ etad' avoca: Bhante Nāgasena, kimhi hoti kathāsallāpo ti. — Atthena mayaṁ mahārāja atthikā, atthe hotu kathāsallāpo ti.

Rājā āha: Kimatthiyā bhante Nāgasena tumhākaṁ pabbajjā, ko ca tumhākaṁ paramattho ti. — Thero āha: Kin' ti mahārāja idaṁ dukkhaṁ nirujjheyya aññañ' ca dukkhaṁ na uppajjeyyāti etadatthā mahārāja ambhākaṁ pabbajjā, anupādā' parinibbānaṁ kho pana ambhākaṁ paramattho ti. — Kim' pana bhante Nāgasena sabbe

etadatthāya pabbajantīti. — Na hi mahārāja, keci etadatthāya pabbajanti, keci rājābhinitā pabbajanti, keci corābhinitā pabbajanti, keci inattā pabbajanti, keci ājivikatthāya pabbajanti; ye pana sammā pabbajanti te etadatthāya pabbajantīti. — Tvaṃ pana bhante etadatthāya pabbajito sīti. — Ahaṃ kho mahārāja daharako santo pabbajito, na jānāmi: iman-nām-atthāya pabbajāmīti, api ca kho me evaṃ ahosi: paṇḍitā ime samaṇā Sakyaputtiyā, te maṃ sikkhāpessantīti, svāhaṃ tehi sikkhāpito jānāmi ca passāmi ca: imassa nāma²⁵ atthāya pabbajjā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi koci mato na paṭisandahatīti. — Thero āha: Koci paṭisandahati, koci na paṭisandahatīti. — Ko paṭisandahati, ko na paṭisandahatīti. — Sakkilesa mahārāja paṭisandahati, nikkilesa na paṭisandahatīti. — Tvaṃ pana bhante paṭisandahissasīti. — Sace mahārāja saupādāno bhavissāmi paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisandahissāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na paṭisandahati na nu so yoniso manasikārena na paṭisandahatīti. — Yoniso ca mahārāja manasikārena paṇṇāya ca aññehi ca kusalehi dhammehīti. — Nāno bhante yoniso manasikāro yeva paṇṇā ti. — Na hi mahārāja, añño manasikāro aññā paṇṇā; imesaṃ kho mahārāja aj-eḷaka-go-mahisa-oṭṭhagadrabbhānam pi manasikāro atthi, paṇṇā pana tesam na tthīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Kimlakkhaṇo bhante manasikāro, kimlakkhaṇā paṇṇā ti. — Ūhanalakkhaṇo kho mahārāja manasikāro, chedanalakkhaṇā paṇṇā ti. — Kathaṃ ūhanalakkhaṇo manasikāro, kathaṃ chedanalakkhaṇā paṇṇā; opammaṃ karohīti. — Jānāsi tvaṃ mahārāja yavalāvake

²⁵ paṇṇā ti all.

ti. — Āma bhante, jānāmīti. — Kathaṃ mahārāja yavalāvakā yavaṃ lunantīti. — Vāmena bhante hatthena yavakalāpaṃ gahetvā dakkhiṇena hatthena dāttaṃ gahe-tvā dāttena chindantīti. — Yathā mahārāja yavalāvako vāmena hatthena yavakalāpaṃ gahetvā dakkhiṇena hatthena dāttaṃ gahetvā dāttena chindati, evaṃ-eva kho mahārāja yogāvacaro manasikārena mānaṣaṃ gahetvā paṇṇāya kilēse chindati. Evaṃ kho mahārāja ūhanalak-kaṇo manasikāro, evaṃ chedanalakkhaṇā paṇṇā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yaṃ paṇ' etaṃ brūsi: aṇṇehi ca kusalehi dhammehīti, katame te kusalā dhammā ti. — Sīlaṃ mahārāja saddhā viriyaṃ sati samādhi, ime te kusalā dhammā ti. — Kiṃlakkhaṇaṃ bhante sīlaṇ'ti. — Patitṭhānalakkhaṇaṃ mahārāja sīlaṃ sabbesaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ: indriya-bala-bojjhanga-magga-sati-paṭṭhāna - sammappadhāna - iddhipāda - jhāna-vimokha-sa-mādhi-samāpattīnaṃ sīlaṃ patitṭhā, sīle patitṭhitassa kho mahārāja sabbe kusalā dhammā na parihāyantīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja ye keci bijagāma-bhūtagāmā vuddhiṃ virūlhiṃ vepullaṃ āpajjanti sabbe te paṭhaviṃ nissāya paṭhavīyaṃ patitṭhāya evaṃ-ete bija-gāma-bhūtagāmā vuddhiṃ virūlhiṃ vepullaṃ āpajjanti, evaṃ-eva kho mahārāja yogāvacaro sīlaṃ nissāya sīle patitṭhāya paṇc' indriyāni bhāveti: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paṇṇindriyaṇ'ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja ye keci balakaraṇiṃyā kammantā kariyanti sabbe te paṭhaviṃ nis-sāya paṭhavīyaṃ patitṭhāya evaṃ-ete balakaraṇiṃyā kam-mantā kariyanti, evaṃ-eva kho mahārāja yogāvacaro sīlaṃ nissāya sīle patitṭhāya paṇc' indriyāni bhāveti: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ

² yavalāya- M in both places. ³ dattatā BM (only here)

paññindriyan - ti. — Bhiyyo opammañ karohīti. — Yathā mahārāja nagaravaḍḍhaki nagarañ māpetukāmo paṭhamañ nagaratthānañ sodhāpetvā khāṇukaṇṭakañ apakaḍḍhāpetvā samañ kārāpetvā tato aparabhāge vīthi-catukkasinghātakādi-paricchedenā vibhajitvā nagarañ māpeti, evaṃ - eva kho mahārāja yogāvacaro sīlañ nissāya sīle patitthāya pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyañ viriyindriyañ satindriyañ samādhindriyañ paññindriyan - ti. — Bhiyyo opammañ karohīti. — Yathā mahārāja langhako sippaṃ dassetukāmo paṭhaviñ khaṇāpetvā sakkhara-kathalakañ apakaḍḍhāpetvā bhūmiñ samañ kārāpetvā mudukāya bhūmiyā sippaṃ dasseti, evaṃ - eva kho mahārāja yogāvacaro sīlañ nissāya sīle patitthāya pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyañ viriyindriyañ satindriyañ samādhindriyañ paññindriyañ. Bhāsitaṃ - p' .etañ mahārāja Bhagavatā:

Sīle patitthāya naro sapañño
cittañ paññañ - ca bhāvayañ
ātāpī nipako bhikkhu
so imañ vijaṭṭhaye jaṭan - ti.

Ayañ patitthā dharañ va pañinañ,
idañ - ca mūlañ kusalābhivuddhiyā,
mukhañ - c' idañ sabbajinānusāsane
yo sīlakhandho varapātimokkhiyo ti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, kimlakkhaṇā saddhā ti. — Sampasādanalakkhaṇā ca mahārāja saddhā sampakkhandanalakkhaṇā cāti. — Kathaṃ - bhante sampasādanalakkhaṇā saddhā ti. — Saddhā kho mahārāja uppajjamānā nīvaraṇe vikkhambheti, vinīvaraṇaṃ cittañ hoti

² -vaḍḍhaki ACM. ⁴ kārētvā AC. ¹⁵ bhāsītametañ M throughout.

¹⁶ ātāpī all. ¹⁴ sīlakhandho AC.

acchaṃ vip̐pasannaṃ anāvilāṃ, evaṃ kho mahārāja sampasādanalakḥhaṇā saddhā ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rājā cakkavattī caturanginiyā senāya saddhiṃ addhānamaggapaṭipanno parittaṃ udakaṃ tareyya, taṃ udakaṃ batthīhi ca assehi ca rathehi ca patthīhi ca khubhitaṃ bhaveyya āvilāṃ luḥitaṃ kalalibhūtaṃ, uttiṇṇo ca rājā cakkavattī manusse āpāpeyya: pāṇīyaṃ bhāṇe āharatha, pivissāmīti, rañño udakappasādako maṇi bhaveyya, evaṃ devāti kho te manussā rañño cakkavattissa paṭissutvā taṃ udakappasādakaṃ maṇiṃ udae pakkhippeyyuṃ, tasmīṃ udae pakkhittamatte sankha-sevāla-panakaṃ vigaccheyya kaddamo ca sannisīdeyya, acchaṃ bhaveyya udakaṃ vip̐pasannaṃ anāvilāṃ, tato rañño cakkavattissa pāṇīyaṃ upanāmeyyuṃ: pivatu devo pāṇīyaṃ - ti. Yathā mahārāja udakaṃ evaṃ cittaṃ datṭhabbaṃ, yathā te manussā evaṃ yogāvacaro datṭhabbo, yathā sankha-sevāla-panakaṃ kaddamo ca evaṃ kilesā datṭhabbā, yathā udakappasādako maṇi evaṃ saddhā datṭhabbā, yathā udakappasādake maṇimhi udae pakkhittamatte sankha-sevāla-panakaṃ vigaccheyya kaddamo ca sannisīdeyya, acchaṃ bhaveyya udakaṃ vip̐pasannaṃ anāvilāṃ, evaṃ - eva kho mahārāja saddhā uppajjamānā nīvaraṇe vikkhambheti, vinīvaraṇaṃ cittaṃ hoti acchaṃ vip̐pasannaṃ anāvilāṃ. Evaṃ kho mahārāja sampasādanalakḥhaṇā saddhā ti. — Katham - bhante sampakkhandanalakḥhaṇā saddhā ti. — Yathā mahārāja yogāvacaro aññesaṃ cittaṃ vimuttaṃ passitvā sotāpatti-phale vā sakadāgāmi-phale vā anāgāmi-phale vā arahatte vā sampakkhandati, yōgāṃ karoti appattassa pattiyaṃ anadhi-gatassa adhi-gamāya asacchikatassa sacchikiriyāya, evaṃ kho mahārāja sampakkhandanalakḥhaṇā saddhā ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja uparipabbate

mahāmegho abhippavasseyya, taṃ udakaṃ yathāninnam pavattamānaṃ pabbata-kandara-padara-sākhā paripūretvā nadiṃ paripūreyya, sā ubhato kulāni samvissanti gaccheyya, atha mahājanakāyo āgantvā tassā nadiyā uttānataṃ vā gambhīrataṃ vā ajānanto bhito vitthato tīre tiṭṭheyya, ath' aññataro puriso āgantvā attano thāmaṃ-ca balaṃ-ca sampassanto gālhaṃ kacchaṃ bandhitvā pak-khanditvā tareyya, taṃ tiṇṇaṃ passitvā mahājanakāyo pi tareyya, evaṃ-eva kho mahārāja yogāvacaro aññesaṃ cittaṃ vimuttaṃ passitvā sotāpatti-phale vā sakadāgāmi-phale vā anāgāmi-phale vā arahatte vā sampakkhandati, yogaṃ karoti appattassa pattiyaṃ anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya. Evaṃ kho mahārāja sampakkhandanalakkaṇā saddhā. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā Saṃyuttanikāyavare:

Saddhāya taratī oghaṃ, appamādena aṇṇavaṃ,
viriyena dukkhaṃ acceti, paṇṇāya parisujjhatīti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkaṇaṃ viriyaṃ-ti.
— Upatthambhanalakkaṇaṃ mahārāja viriyaṃ, viriyūpatthambhitā sabbe kusalā dhammā na parihāyanti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puriso gehe patante aññena dārunā upatthambheyya, upatthambhitaṃ santaṃ evaṃ-taṃ gehaṃ na pateyya, evaṃ-eva kho mahārāja upatthambhanalakkaṇaṃ viriyaṃ, viriyūpatthambhitā sabbe kusalā dhammā na parihāyanti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja parittakaṃ senaṃ mahati senā bhañjeyya, tato rāja aññamaññaṃ aṇṇāreyya anupeseyya, tāya saddhiṃ parittakā senā mahatiṃ senaṃ bhañjeyya, evaṃ-eva kho mahārāja upatthambhanalakkaṇaṃ viriyaṃ, viriyūpatthambhitā sabbe kusalā dhammā na parihāyanti.

Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Viriyavā kho bhikkhave ariyasāvako akusalaṃ pajahati kusalaṃ bhāveti, sāvajjaṃ pajahati anavajjaṃ bhāveti, suddham-attānaṃ pariharatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kimlakkhaṇā satīti. — Apilāpanalakkhaṇā mahārāja satī upagaṇhanalakkhaṇā cāti. — Katham-bhante apilāpanalakkhaṇā satīti. — Sati mahārāja uppajjamānā kusalākusala-sāvajjānavajja-hīnappaṇīta-kaṇhasukka-sappaṭibhāga-dhamme apilāpeti: ime cattāro satipaṭṭhānā, ime cattāro sammappadhānā, ime cattāro iddhipādā, imāni pañc' indriyāni, imāni pañca balāni, ime satta bojjhaṅgā, ayaṃ ariyo aṭṭhangiko maggo, ayaṃ samatho, ayaṃ vipassanā, ayaṃ vijjā, ayaṃ vimuttīti, tato yogāvacaro sevitabbe dhamme sevati asevitabbe dhamme na sevati, bhajitabbe dhamme bhajati abhajitabbe dhamme na bhajati. Evaṃ kho mahārāja apilāpanalakkhaṇā satīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rañño cakkavattissa bhaṇḍāgārīko rājānaṃ cakkavattiṃ sāyapātāṃ yasaṃ sarāpeti: ettakā deva te hatthi, ettakā assā, ettakā rathā, ettakā pattī, ettakāṃ hiraṇṇāṃ, ettakāṃ suvaṇṇāṃ, ettakāṃ sāpateyyāṃ, taṃ devo saratūti rañño sāpateyyāṃ apilāpeti, evaṃ-eva kho mahārāja satī uppajjamānā kusalākusala-sāvajjānavajja-hīnappaṇīta-kaṇhasukka-sappaṭibhāga-dhamme apilāpeti: ime cattāro satipaṭṭhānā, ime cattāro sammappadhānā, ime cattāro iddhipādā, imāni pañc' indriyāni, imāni pañca balāni, ime satta bojjhaṅgā, ayaṃ ariyo aṭṭhangiko maggo, ayaṃ samatho, ayaṃ vipassanā, ayaṃ vijjā, ayaṃ vimuttīti, tato yogāvacaro sevitabbe dhamme sevati asevitabbe dhamme na sevati, bhajitabbe dhamme bhajati na bhajitabbe dhamme na bhajati. Evaṃ kho mahārāja apilāpanalakkhaṇā satīti. — Katham-bhante upagaṇhanalakkhaṇā satīti. — Sati mahārāja uppajjamānā hitāhitānaṃ dhammānaṃ gatiyo samānnesati: ime dhammā hitā ime

dhammā ahitā, ime dhammā upakārā ime dhammā anupakārā ti, tato yogāvacaro ahite dhamme ananudeti hite dhamme upaganhāti, anupakāre dhamme ananudeti upakāre dhamme upaganhāti. Evañ kho mahārāja upaganhanalakkhaṇā satīti. — Opammañ karohīti. — Yathā mahārāja rañño cakkavattissa parināyakaratanam rañño hitāhite jānāti: ime rañño hitā ime ahitā, ime upakārā ime anupakārā ti, tato ahite ananudeti hite upaganhāti, anupakāre ananudeti upakāre upaganhāti, evam eva kho mahārāja sati uppajjamānā hitāhitānam dhammānam gatiyo samannesati: ime dhammā hitā ime dhammā ahitā, ime dhammā upakārā ime dhammā anupakārā ti, tato yogāvacaro ahite dhamme ananudeti hite dhamme upaganhāti, anupakāre dhamme ananudeti upakāre dhamme upaganhāti. Evañ kho mahārāja upaganhanalakkhaṇā sati. Bhāsitaṃ p' etañ mahārāja Bhagavatā: Satiñ ca kvāham bhikkhave sabbatthikam vadāmi. — Kallō si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo samādhīti. — Pamukhalakkhaṇo mahārāja samādhī, ye keci kusalā dhammā sabbe te samādhīpamukhā honti samādhininnā samādhīpona samādhīpabbhārā ti. — Opammañ karohīti. — Yathā mahārāja kūtāgārassa yā kāci gopānasiyo sabbā tā kūtangamā honti kūtāninnā kūtāsamosaṇā, kūtān tāsam aggam akkhāyati, evam eva kho mahārāja ye keci kusalā dhammā sabbe te samādhīpamukhā honti samādhininnā samādhīpona samādhīpabbhārā ti. — Bhīyyo opammañ karohīti. — Yathā mahārāja keci rājā catu-ranginiyā senāya saddhiṃ saṅgāmañ otareyya, sabbā va senā, hatthī ca assā ca rathā ca pattī ca, tappamukhā bhavēyyum tanninnā tappoṇā tappabbhārā, tam yeva anupariyēyyum, evam eva kho mahārāja ye keci kusalā dhammā sabbe te samādhīpamukhā samādhininnā samā-

² anupadeti A throughout, B four times.

dhipoṇā samādhipabbhārā. Evaṃ kho mahārāja pamukhalakkhaṇo samādhi. Bhāsitaṃ p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Samādhim-bhikkhave bhāvētha, samāhito yathābhūtaṃ pajānātīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā paññā ti.
— Pubbe kho mahārāja mayā vuttaṃ: chedanalakkhaṇā paññā ti, api ca obhāsanalakkhaṇā pi paññā ti. — Kathaṃ bhante obhāsanalakkhaṇā paññā ti. — Paññā mahārāja uppajjamānā avijjandhakāraṃ vidhameti, vijjobhāsaṃ janeti, nāṇalokaṃ vidamseti, ariyasaccāni pākaṭāni karoti, tato yogāvacaro aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā sammappaññāya passatīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puriso andhakāre gehe paḍīpaṃ paveseyya, pavitṭho paḍīpo andhakāraṃ vidhameti, obhāsaṃ janeti, ālokaṃ vidamseti, rūpāni pākaṭāni karoti, evaṃ-eva kho mahārāja paññā uppajjamānā avijjandhakāraṃ vidhameti, vijjobhāsaṃ janeti, nāṇalokaṃ vidamseti, ariyasaccāni pākaṭāni karoti, tato yogāvacaro aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā sammappaññāya passati. Evaṃ kho mahārāja obhāsanalakkhaṇā paññā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentīti. — Āma mahārāja, ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī: kilese hanantīti. — Kathaṃ bhante ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī: kilese hananti, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja senā nānā santā, hatthī ca assā ca rathā ca pattī ca, ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī: sangāme parasenaṃ abhivijjanti, evaṃ-eva kho mahārāja ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī: kilese hanantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Paṭhamo vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo uppajjati so eva so udāhu añño ti. — Thero āha: Na ca so na ca añño ti. — Opammañ karohīti. — Tañ kim-maññasi mahārāja: yadā tvañ daharo taruṇo mando uttānaseyyako ahosi so yeva tvañ etarahi mahanto ti. — Na hi bhante, añño so daharo taruṇo mando uttānaseyyako ahosi, añño ahañ etarahi mahanto ti. — Evañ sante kho mahārāja mātā ti pi na bhavissati, pitā ti pi na bhavissati, ācariyo ti pi na bhavissati, sippavā ti pi na bhavissati, sīlavā ti pi na bhavissati, paññavā ti pi na bhavissati, kin-nu kho mahārāja aññā eva kalalassa mātā, aññā abbudassa mātā, aññā pesiyā mātā, aññā ghanassa mātā, aññā khuddakassa mātā, aññā mahantassa mātā, añño sippaṃ sikkhati, añño sikkhito bhavati, añño pāpakammañ karoti, aññassa hatthapādā chijjantīti. — Na hi bhante, tvañ pana bhante evaṃ vutte kiñ vadeyyāsīti. — Thero āha: Ahañ-ñeva kho mahārāja daharo ahosiñ taruṇo mando uttānaseyyako, ahañ-ñeva etarahi mahanto, imañ-ñeva kāyañ nissāya sabbe te ekasangahitā ti. — Opammañ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-evā puriso padīpañ padīpeyya, kiñ so sabbarattim dipeyyāti. — Āma bhante, sabbarattim dipeyyāti. — Kin-nu kho mahārāja yā purime yāme acci sā majjhime yāme accīti. — Na hi bhante ti. — Yā majjhime yāme acci sā pacchime yāme accīti. — Na hi bhante ti. — Kin-nu kho mahārāja añño so ahosi purime yāme padīpo, añño majjhime yāme padīpo, añño pacchime yāme padīpo ti. — Na hi bhante, tañ yeva nissāya sabbarattim padīpito ti. — Evañ eva kho mahārāja dhammasantati sandahati, añño uppajjati añño nirujjhati, apubbañ acarimañ viya sandahati, tena na ca so na ca añño pacchimaviññānasangahañ gacchātīti. — Bhiyyo opammañ karohīti. — Yathā mahārāja

khīraṃ dōyhamānaṃ kālantarena dadhi parivatteyya, dadhito navanītaṃ, navanītato ghaṭaṃ parivatteyya, yo nu kho mahārāja evaṃ vadeyya: yaṃ yeva khīraṃ taṃ yeva dadhi taṃ yeva navanītaṃ taṃ yeva ghaṭaṃ - ti, sammā nu kho so mahārāja vadamāno vadeyyāti. — Na hi bhante, taṃ yeva nissāya sambhūtaṃ - ti. — Evam - eva kho mahārāja dhammasantati sandahati, añño uppajjati añño nirujjhati, apubbaṃ acarimaṃ viya sandahati, tena na ca so na ca añño pacchimaṃ viññāṇasangahaṃ gacchatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na paṭisandahati jānāti so: na paṭisandahissāmīti. — Āma mahārāja, yo na paṭisandahati jānāti so: na paṭisandahissāmīti. — Kathaṃ - bhante jānātīti. — Yo hetu yo paccayo paṭisandahanāya tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jānāti so: na paṭisandahissāmīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kassako gahapatiko kasitvā ca vapitvā ca dhaññāgāraṃ paripūreyya, so aparena samayena n' eva kaseyya na vapeyya, yathāsambhataṃ - ca dhaññaṃ paribhuñjeyya vā vissajjeyya vā yathāpaccayaṃ vā kareyya, jāneyya so mahārāja kassako gahapatiko: na me dhaññāgāraṃ paripūrissatīti. — Āma bhante, jāneyyāti. — Kathaṃ jāneyyāti. — Yo hetu yo paccayo dhaññāgārassa paripūraṇāya tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jāneyya: na me dhaññāgāraṃ paripūrissatīti. — Evam - eva kho mahārāja yo hetu yo paccayo paṭisandahanāya tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jānāti so: na paṭisandahissāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yassa ñāṇaṃ uppannaṃ tassa paññā uppannā ti. — Āma mahārāja, yassa ñāṇaṃ uppannaṃ tassa paññā uppannā ti. — Kim - bhante

²⁰ jānāti ABC. ²² paripūressati ABC; -rayissati M. ²⁴ jānāti all.

²³ paripūressati ABC.

yañ-ñeva ñāṇaṃ sā yeva paññā ti. — Āma mahārāja, yañ-ñeva ñāṇaṃ sā yeva paññā ti. — Yassa pana bhante tañ-ñeva ñāṇaṃ sā yeva paññā uppannā kiṃ sammuyheyya so udāhu na sammuyheyyāti. — Katthaci mahārāja sammuyheyya, katthaci na sammuyheyyāti. — Kuhiṃ bhante sammuyheyya, kuhiṃ na sammuyheyyāti. — Añ-ñātapubbesu vā mahārāja sippatthānesu agatapubbāya vā disāya assutapubbāya vā nāmapaññattiyā sammuyheyyāti. — Kuhiṃ na sammuyheyyāti. — Yaṃ kho pana mahārāja tāya paññāya kataṃ: aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā, tahiṃ na sammuyheyyāti. — Moho pan'assa bhante kuhiṃ gacchatīti. — Moho kho mahārāja ñāṇe uppannamatte tatth'eva nirujjhatīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kociḍ-eva puriso andhakāre gehe padīpaṃ āropeyya, tato andhakāro nirujjheyya āloko pātubhaveyya, evam-eva kho mahārāja ñāṇe uppannamatte moho tatth'eva nirujjhatīti. — Paññā pana bhante kuhiṃ gacchatīti. — Paññā pi kho mahārāja sakiccayaṃ katvā tatth'eva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ: aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti. — Bhante Nāgasena, yaṃ pan'etaṃ brūsi: paññā sakiccayaṃ katvā tatth'eva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ: aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti, tassa opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci puriso rattiṃ lekhaṃ pesetukāmo lekhaṃ pakkosāpetvā padīpaṃ āropetvā lekhaṃ likhāpeyya, likhite pana lekhe padīpaṃ vijjhāpeyya, vijjhāpīte pi padīpe lekhaṃ na vinasseyya, evam-eva kho mahārāja paññā sakiccayaṃ katvā tatth'eva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ: aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puratthimesu ja-

¹⁹ sakiccayaṃ M throughout. ²²⁷ vijjhap- ABC throughout.

napadesu manussā anugharam pañca pañca udakaghaṭa-
kāni thapenti ālimpanam vijjhāpetum, ghare paditte tāni
pañca udakaghaṭakāni gharass' upari khipanti, tato aggi
vijjhāyati, kin-nu kho mahārāja tesam manussānam evam
hoti: puna tehi ghaṭehi ghaṭakiccam karissāmāti. — Na
hi bhante: alam tehi ghaṭehi, kin tehi ghaṭehīti. — Yathā
mahārāja pañca udakaghaṭakāni evam pañc' indriyāni
datṭhabbāni: saddhindriyam viriyindriyam satindriyam
samādhindriyam paññindriyam, yathā te manussā evam
yogāvacaro datṭhabbo, yathā aggi evam kilesā datṭhabbā,
yathā pañcahi udakaghaṭakehi aggi vijjhāpīyati evam
pañcindriyehi kilesā vijjhāpīyanti, vijjhāpitā pi kilesā na
puna sambhavanti, evam-eva kho mahārāja paññā sa-
kiccayam katvā tatth' eva nirujjhati, yam-pana tāya
paññāya kataṃ: aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti
vā, tam na nirujjhatīti. — Bhiyyo opamam karohīti. —
Yathā mahārāja vejjo pañca mūlabhesajjāni gahetvā gilā-
nakam upasankamitvā tāni pañca mūlabhesajjāni piṃsitvā
gilānakam pāyeyya, tehi ca dosā niddhameyyū, kin-nu
kho mahārāja tassa vejjassa evam hoti: puna tehi mūla-
bhesajjehi bhesajjakiccam karissāmāti. — Na hi bhante:
alam tehi mūlabhesajjehi, kin-tehi mūlabhesajjehīti. —
Yathā mahārāja pañca mūlabhesajjāni evam pañc' indri-
yāni datṭhabbāni: saddhindriyam viriyindriyam satindriyam
samādhindriyam paññindriyam, yathā vejjo evam yogāva-
caro datṭhabbo, yathā byādhi evam kilesā datṭhabbā,
yathā byādhito puriso evam putthujjano datṭhabbo, yathā
pañcamūlabhesajjehi gilānassa dosā niddhamtā, dose nid-
dhante gilāno arogo hoti, evam pañcindriyehi kilesā nid-
dhamīyanti, niddhamitā ca kilesā na puna sambhavanti,
evam-eva kho mahārāja paññā sakiccayam katvā tatth'
eva nirujjhati, yam-pana tāya paññāya kataṃ: aniccan-ti

^a ghaṭehi kiccanti BM. ²⁹ arogo AC.

vā dukkhan - ti vā anattā ti vā, tam na nirujjhatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja sangā-māvacaro yodho pañca kaṇḍāni gahetvā sangāmaṃ ota-reyya parasenaṃ vijetum, so sangāmagato tāni pañca kaṇḍāni khippeyya, tehi ca parasenā bhijjeyya, kin - nu kho mahārāja tassa sangāmāvacarassa yodhassa evaṃ hoti: puna tehi kaṇḍehi kaṇḍakiccaṃ karissāmīti. — Na hi bhante: alan - tehi kaṇḍehi, kin - tehi kaṇḍehi. — Yathā mahārāja pañca kaṇḍāni evaṃ pañc' indriyāni datṭhabbāni: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyaṃ, yathā sangāmāvacaro yodho evaṃ yogāvacaro datṭhabbo, yathā parasenā evaṃ kilesā datṭhabbā, yathā pañcahi kaṇḍehi parasenā bhijjati evaṃ pañcindriyehi kilesā bhijjanti, bhagā ca kilesā na puna sambhavanti, evaṃ - eva kho mahārāja paññā sakiccayaṃ katvā tatth' eva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya ka-taṃ: aniccan - ti vā dukkhan - ti vā anattā ti vā, tam na nirujjhatīti. — Kalle si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na paṭisandahati vedeti so kañci dukkhaṃ vedanan - ti. — Thero āha: Kañci vedeti, kañci na vedetīti. — Kaṃ vedeti, kaṃ na vedetīti. — Kāyikaṃ mahārāja vedanaṃ vedeti, cetasikaṃ vedanaṃ na vedetīti. — Kathaṃ - bhante kāyikaṃ vedanaṃ vedeti, kathaṃ cetasikaṃ vedanaṃ na vedetīti. — Yo hetu yo paccayo kāyikāya dukkhavedanāya uppattiyā tassa hetussa tassa paccayassa anuparamā kāyikaṃ dukkhavedanaṃ vedeti, yo hetu yo paccayo cetasikāya dukkhavedanāya uppattiyā tassa hetussa tassa paccayassa uparamā cetasikaṃ dukkhavedanaṃ na vedeti. Bhasitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: So ekaṃ vedanaṃ vedeti: kāyikaṃ, na cetasikan - ti. — Bhante Nāgasena, yo so dukkhavedanaṃ vedeti kasmā so na parinibbāyati. — Na - tthi mahārāja arahato anunayo vā paṭigho vā, na ca arahanto apakkaṃ pāṭenti, paripākaṃ āgamenti paṇḍitā. Bhā-

sitam - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhamma-senāpatinā:

Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitaṃ,
kālaṃ - ca patikankhāmi, nibbisaṃ bhatako yathā.

Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitaṃ,
kālaṃ - ca patikankhāmi sampajāno patissato ti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sukhā vedanā kusalā
vā akusalā vā abyākatā vā ti. — Siyā mahārāja kusalā,
siyā akusalā, siyā abyākatā ti. — Yadi bhante kusalā
na dukkhā, yadi dukkhā na kusalā, kusalaṃ dukkhaṃ - ti
na uppajjati. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: idha pu-
risassa hatthe tattaṃ ayogaṃ nikkhipeyya, dutiye hatthe
sītaṃ himapiṇḍaṃ nikkhipeyya, kin - nu kho mahārāja
ubho pi te daheyyun - ti. — Āma bhante, ubho pi te da-
heyyun - ti. — Kin - nu kho te mahārāja ubho pi uṇhā ti.
— Na hi bhante ti. — Kim - pana te mahārāja ubho pi
sītālā ti. — Na hi bhante ti. — Ājānāhi niggahaṃ: yadi
tattaṃ dahati, na ca te ubho pi uṇhā, tena na uppajjati,
yadi sītaṃ dahati, na ca te ubho pi sītālā, tena na
uppajjati; kissa pana te mahārāja ubho pi dahanti, na
ca te ubho pi uṇhā, na ca te ubho pi sītālā, ekaṃ uṇ-
haṃ ekaṃ sītaṃ, ubho pi te dahantīti tena na uppajja-
tīti. — Nāhaṃ paṭibalo tayā vādinā saddhiṃ sallapitum,
sādhū, atthaṃ jappēhīti. — Tato thero Abhidhamma-
saṃyuttāya kathāya rājānaṃ Milindaṃ saṇḍāpesi: Cha -
y - imāni mahārāja gehanissitāni somanassāni cha nek-
khammanissitāni somanassāni, cha gehanissitāni doma-
nassāni cha nekkhammanissitāni domanassāni, cha geha-
nissitā upekhā cha nekkhammanissitā upekhā ti imāni

cha chakkāni, atītā pi chattimsavidhā vedanā, anāgatā pi chattimsavidhā vedanā, paccuppannā pi chattimsavidhā vedanā, tad-ekajjhaṃ abhisāññūhitvā abhisankhipitvā atthasataṃ vedanā hontīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, ko paṭisandahatīti. — Thero āha: Nāmarūpaṃ kho mahārāja paṭisandahatīti. — Kim imaṃ yeva nāmarūpaṃ paṭisandahatīti. — Na kho mahārāja imaṃ yeva nāmarūpaṃ paṭisandahati, iminā pana mahārāja nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanaṃ vā pāpakaṃ vā, tena kammaṇa aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahatīti. — Yadi bhante na imaṃ yeva nāmarūpaṃ paṭisandahati naṇu so mutto bhavissati pāpakehi kammehīti. — Thero āha: Yadi na paṭisandaheyya mutto bhaveyya pāpakehi kammehi, yasmā ca kho mahārāja paṭisandahati tasmā na mutto pāpakehi kammehīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso aññatarassa purisassa ambaṃ avahareyya, tam-enaṃ ambasāmiko gahetvā rañño dasseyya: iminā deva purisena mayhaṃ ambā avahaṭā ti, so evaṃ vadeyya: nāhaṃ deva imassa ambe avaharāmi, aññe te ambā ye iminā ropitā, aññe te ambā ye mayā avahaṭā, nāhaṃ daṇḍappatto ti, kin-nu kho so mahārāja puriso daṇḍappatto bhaveyyāti. — Āma bhante, daṇḍappatto bhaveyyāti. — Kena kāraṇenāti. — Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, purimaṃ bhante ambaṃ apaccakkhāya pacchimena ambena so puriso daṇḍappatto bhaveyyāti. — Evaṃ-eva kho mahārāja iminā nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanaṃ vā pāpakaṃ vā, tena kammaṇa aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na mutto pāpakehi kammehīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci puriso aññatarassa purisassa sālīṃ avahareyya — pe — ucchuṃ avahareyya —

⁴ atthasatavedanā AM. ⁵ kiṃ paṭis- M. ⁶ idam M throughout. ⁷ so-bhapaṃ M throughout. ⁸ yadi pana paṭis- B. ⁹ ye om. ABC.

pe —, yathā mahārāja koci puriso hemantike kāle aggin̄
jaletvā visīvetvā avijjhāpetvā pakkameyya, atha kho so
aggi aññatarassa purisassa khettaṃ daheyya, tam enaṃ
khettasāmiko gahevā rañño dasseyya: iminā deva puri-
sena mayhaṃ khettaṃ daddhaṃ ti, so evaṃ vadeyya:
nāhaṃ deva imassa khettaṃ jhāpemi, añño so aggi yo
mayā avijjhāpito, añño so aggi yen' imassa khettaṃ dad-
dhaṃ, nāhaṃ daṇḍappatto ti, kin nu kho so mahārāja
puriso daṇḍappatto bhavēyyāti. — Āma bhante, daṇḍap-
patto bhavēyyāti. — Kena kāraṇenāti. — Kiñcāpi so
evaṃ vadeyya, purimaṃ bhante aggin̄ apaccakkhāya pac-
chimena agginā so puriso daṇḍappatto bhavēyyāti. —
Evam eva kho mahārāja imina nāmarūpena kammaṃ ka-
roti sobhanaṃ vā pāpakaṃ vā, tena kammena aññaṃ
nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na mutto pāpakehi
kammeḥīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā ma-
hārāja kocid eva puriso padīpaṃ ādāya mālaṃ abhirū-
hītvā bhuñjeyya, padīpo jhāyamāno tiṇaṃ jhāpeyya, tiṇaṃ
jhāyamānaṃ gharaṃ jhāpeyya, gharaṃ jhāyamānaṃ gā-
maṃ jhāpeyya, gāmajano taṃ purisaṃ gahevā evaṃ va-
deyya: kissa tvaṃ bho purisa gāmaṃ jhāpesīti, so evaṃ
vadeyya: nāhaṃ bho gāmaṃ jhāpemi, añño so padīpaggi
yassāhaṃ ālokena bhuñjīm, añño so aggi yena gāmo jhā-
pito ti; te vivadamānā tava santike āgaccheyyuh, kassa
tvaṃ mahārāja atthaṃ dhāreyyāsīti. — Gāmajanassa
bhante ti. — Kinkāraṇā ti. — Kiñcāpi so evaṃ vadeyya,
api ca tato eva so aggi nibbatto ti. — Evam eva kho
mahārāja kiñcāpi aññaṃ māraṇantikaṃ nāmarūpaṃ aññaṃ
paṭisandhisim̄ nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nib-
battaṃ, tasmā na mutto pāpakehi kammeḥīti. — Bhiyyo
opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid eva puriso
dahariṃ dārikaṃ vāretvā sunkaṃ datvā pakkameyya, sū

² jāletvā AC. ²² evaṃ ABC. ²³ mara- M throughout.

aparena samayena mahatī assa vayappattā, tato añño puriso sunkaṃ datvā vivāhaṃ kareyya, itaro āgantvā evaṃ vadeyya: kissa pana me tvaṃ ambho purisa bhariyaṃ nesīti, so evaṃ vadeyya: nāhaṃ tava bhariyaṃ nemi, aññā sā dārikā daharī taruṇī yā tayā vāritā ca dinna-sunkā ca, aññā 'yaṃ dārikā mahatī vayappattā mayā vāritā ca dinna-sunkā cāti; te vivadamānā tava santike āgaccheyyuh, kassa tvaṃ mahārāja atthaṃ dhāreyyāsīti. — Purimassa bhante ti. — Kinkāraṇā ti. — Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, api ca tato yeva sā mahatī nibbattā ti. — Evam-eva kho mahārāja kiñcāpi aññaṃ māraṇantikaṃ nāmarūpaṃ aññaṃ paṭisandhismiṃ nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ, tasmā na parimutto pāpakehi kammeḥīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso gopālakassa hatthato khīraghaṭaṃ kinitvā tass' eva hatthe nikkhipitvā pakkameyya: sve gabetvā gamissāmīti, taṃ aparajju dadhi sampajjeyya, so āgantvā evaṃ vadeyya: dehi me khīraghaṭaṃ-ti, so dadhiṃ dasseyya, itaro evaṃ vadeyya: nāhaṃ tava hatthato dadhiṃ kiṇāmi, dehi me khīraghaṭaṃ-ti, so evaṃ vadeyya: ajānato te khīraṃ dadhi bhūtaṃ-ti; te vivadamānā tava santike āgaccheyyuh, kassa tvaṃ mahārāja atthaṃ dhāreyyāsīti. — Gopālakassa bhante ti. — Kinkāraṇā ti. — Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ-ti. — Evam-eva kho mahārāja kiñcāpi aññaṃ māraṇantikaṃ nāmarūpaṃ aññaṃ paṭisandhismiṃ nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ, tasmā na parimutto pāpakehi kammeḥīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tvaṃ pana paṭisandhi-sasīti. — Alaṃ mahārāja, kiṃ tena pucchitena, nanu mayā paṭigacc' eva akkhātaṃ: sace mahārāja sa-upādāno

²¹ ajānanto M, ajānata B, ajānataṃ AC. ²² paṭigacceva M, paṭigandeva AC, and so all throughout.

bhavissāmi paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisaudahissāmīti. — Opammañ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso rañño adhikārañ kāreyya, rājā tuṭṭho adhikārañ dadeyya, so tena adhikārena pañ-cahi kāmaguṇehi samappito samangibhūto paricareyya, so ce janassa āroceyya: na me rājā kiñci paṭikarotīti, kin-nu kho so mahārāja puriso yuttakārī bhaveyyāti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja kin-te etena pucchitena, nanu mayā paṭigacc' eva akkhātāñ: sace sa-upādāno bhavissāmi paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisandahissāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yam-pan' etañ brūsi: nāmarūpan-ti, tattha katamañ nāmañ katamañ rūpan-ti. — Yam tattha mahārāja oḷārikañ etañ rūpañ, ye tattha sukhumā cittacetasikā dhammā etañ nāmañ-ti. — Bhante Nāgasena, kena kāraṇena nāmañ yeva na paṭisandahati rūpañ yeva vā ti. — Aññamaññāpanissitā mahārāja ete dhammā, ekato va uppajjantīti. — Opammañ karohīti. — Yathā mahārāja kukkuṭiyā kalalañ na bhaveyya, aṇḍam-pi na bhaveyya, yañ-ca tattha kalalañ yañ-ca aṇḍañ ubho p' ete aññamaññāpanissitā, ekato va nesañ uppatti hoti, evam-eva kho mahārāja yadi tattha nāmañ na bhaveyya rūpañ-pi na bhaveyya, yañ-c' eva tattha nāmañ yañ-c' eva rūpañ ubho p' ete aññamaññāpanissitā, ekato va nesañ uppatti hoti; evam-etañ dīgham-adhānañ sambhāvitānti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yam-pan' etañ brūsi: dīgham-addhānañ-ti, kim-etañ addhānañ nāmāti. — Atīto mahārāja addhā, anāgato addhā, paccuppanno addhā ti. — Kim-pana bhante addhā atthīti. — Koci mahārāja addhā atthi, koci na-tthīti. — Katamo pana bhante atthi,

² kareyya M. ¹³ aññamaññāpanissitā C.

katamo na-tthīti. — Ye te mahārāja sankhārā atītā vigatā niruddhā viparinatā so addhā na-tthi, ye dhammā vipākā ye ca vipākadhammadhammā ye ca aññatra paṭi-sandhim denti, so addhā atthi, ye sattā kālakatā aññatra uppannā so ca addhā atthi, ye sattā kālakatā aññatra anuppannā so addhā na-tthi, ye ca sattā parinibbutā so ca addhā na-tthi parinibbutattā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Dutiyo vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atītassa addhānassa kiṃ mūlaṃ, anāgatassa addhānassa kiṃ mūlaṃ, paccuppannassa addhānassa kiṃ mūlaṃ - ti. — Atītassa ca mahārāja addhānassa anāgatassa ca addhānassa paccuppannassa ca addhānassa avijjā mūlaṃ, avijjāpaccayā sankhārā, sankhārapaccayā viññāṇaṃ, viññāṇapaccayā nāmarūpaṃ, nāmarūpapaccayā saḷāyatanaṃ, saḷāyatanapaccayā phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānaṃ, upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jāti, jātippaccayā jarā-maraṇaṃ soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā sambhavanti; evaṃ etassa kevalassa addhānassa purimā koṭi na paññāyatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yam pan' etaṃ brūsi: purimā koṭi na paññāyatīti, tassa opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puriso parittaṃ bijaṃ paṭhaviyaṃ nikkhipeyya, tato ankuro utthahitvā anupubbena vuddhiṃ virūhiṃ vepullaṃ āpajjitvā phalaṃ dadeyya, tato pi

¹ vipākadhammā dhammā C. ² te ca aññatra all.

bijam gahetvā puna ropeyya, tato pi ankuro utthahitvā anupubbena vuddhiṃ virūhiṃ vepullaṃ āpajjitvā phalaṃ dadeyya, evaṃ-etissā santatiyā atthi anto ti. — Na-tthi bhante ti. — Evaṃ-eva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kukkuṭiyā aṇḍaṃ, aṇḍato kukkuṭi, kukkuṭiyā aṇḍaṃ-ti evaṃ-etissā santatiyā atthi anto ti. — Na-tthi bhante ti. — Evaṃ-eva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Thero paṭhaviyā cakkam ālikhitvā Milindaṃ rājānaṃ etad-avoca: Atthi mahārāja imassa cakkassa anto ti. — Na-tthi bhante ti. — Evaṃ-eva kho mahārāja imāni cakkāni vuttāni Bhagavatā: cakkhuṃ-ca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññānaṃ, tiṇṇaṃ sangati phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā tanhā, tanhāpaccayā kammaṃ, kammato puna cakkhuṃ jāyati, evaṃ-etissā santatiyā atthi anto ti. — Na-tthi bhante ti. — Sotaṃ-ca paṭicca sadde ca — pe — manaṃ-ca paṭicca dhamme ca uppajjati manoviññānaṃ, tiṇṇaṃ sangati phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā tanhā, tanhāpaccayā kammaṃ, kammato puna mano jāyati, evaṃ-etissā santatiyā atthi anto ti. — Na-tthi bhante ti. — Evaṃ-eva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti. — Kallo 'si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yaṃ pan' etaṃ brūsi: purimā koṭi na paññāyatīti, katamā ca sā purimā koṭīti. — Yo kho mahārāja atīto addhā esā purimā koṭīti. — Bhante Nāgasena, yaṃ pan' etaṃ brūsi: purimā koṭi na paññāyatīti, kim-pana bhante sabbā pi purimā koṭi na paññāyatīti. — Kāci mahārāja paññāyati, kāci na paññāyatīti. — Katamā bhante paññāyati, katamā na paññāyatīti. — Ito pubbe mahārāja sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ avijjā nāhosīti esā purimā koṭi na paññāyati, yaṃ ahutvā sambhoti hutvā paṭivigacchati esā purimā koṭi

paññāyatīti. — Bhante Nāgasena, yaṃ abutvā sambhoti hutvā paṭivigacchati nanu taṃ ubhato chinnaṃ atthaṃ gacchatīti. — Yadi mahārāja ubhato chinnaṃ atthaṃ gacchati ubhato chinnaṃ sakkā vaḍḍhetun - ti. — Āma, sā pi sakkā vaḍḍhetun - ti. Nāhaṃ bhante etaṃ pucchāmi, koṭito sakkā vaḍḍhetun - ti. — Āma, sakkā vaḍḍhetun - ti. — Opammaṃ karohīti. — Thero tassa rukkhūpamaṃ akāsi: khandhā ca kevalassa dukkhakkhandhassa bījānīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi keci sankhārā ye jāyantīti. — Āma mahārāja, atthi sankhārā ye jāyantīti. — Katame te bhante ti. — Cakkhusmiṃ - ca kho mahārāja sati rūpesu ca cakkhuvīññāṇaṃ hoti, cakkhuvīññāṇe sati cakkhusamphasso hoti, cakkhusamphasse sati vedanā hoti, vedanāya sati taṇhā hoti, taṇhāya sati upādānaṃ hoti, upādāne sati bhavo hoti, bhavo sati jāti hoti, jātiyā sati jarā-maraṇaṃ soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā sambhavanti, evam - etassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti. Cakkhusmiṃ - ca kho mahārāja asati rūpesu ca asati cakkhuvīññāṇaṃ na hoti, cakkhuvīññāṇe asati cakkhusamphasso na hoti, cakkhusamphasse asati vedanā na hoti, vedanāya asati taṇhā na hoti, taṇhāya asati upādānaṃ na hoti, upādāne asati bhavo na hoti, bhavo asati jāti na hoti, jātiyā asati jarā-maraṇaṃ soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā na honti, evam - etassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hotīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi keci sankhārā ye abhavantā jāyantīti. — Na - tthi mahārāja keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho mahārāja sankhārā jāyantīti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: idaṃ gehaṃ abhavantaṃ jātaṃ yattha

² chinnaṃ A. ⁴ Āma sā pi sakkā vaḍḍhetuṃ om. C.

tvaṃ nisinno sīti. — Na-tthi kiñci bhante idha abhava-
 vantaṃ jātaṃ, bhavantaṃ yeva jātaṃ, imāni kho bhante
 dārūni vane ahesuṃ, ayaṇ-ca mattikā paṭhaviyaṃ ahosi,
 itthīnaṇ-ca purisānaṇ-ca tājjena vāyāmena evaṃ-idam
 gehaṃ nibbattan-ti. — Evaṃ-eva kho mahārāja na-tthi
 keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva san-
 khārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā
 mahārāja ye keci bijagāma-bhūtagāmā paṭhaviyaṃ nik-
 khittā anupubbena vuddhiṃ virūhiṃ vepullaṃ āpajjamānā
 pupphāni ca phalāni ca dadeyyuṃ na te rukkhā abhavantā
 jātā, bhavantā yeva te rukkhā jātā, evaṃ-eva kho ma-
 hārāja na-tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bha-
 vantā yeva [te] sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ
 karohīti. — Yathā mahārāja kumbhakāro paṭhaviyā mat-
 tikaṃ uddharitvā nānābhājanāni karoti, na tāni bhājanāni
 abhavantāni jātāni, bhavantāni yeva jātāni, evaṃ-eva
 kho mahārāja na-tthi keci sankhārā ye abhavantā jā-
 yanti, bhavantā yeva sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opam-
 maṃ karohīti. — Yathā mahārāja vīṇāya pattaṃ na siyā,
 cammaṃ na siyā, dopi na siyā, daṇḍo na siyā, upaviṇo
 na siyā, tantiyo na siyūṃ, koṇo na siyā, purisassa ca
 tājjo vāyāmo na siyā, jāyeyya saddo ti. — Na hi bhante
 ti. — Yato ca kho mahārāja vīṇāya pattaṃ siyā, cammaṃ
 siyā, dopi siyā, daṇḍo siyā, upaviṇo siyā, tantiyo siyūṃ,
 koṇo siyā, purisassa ca tājjo vāyāmo siyā, jāyeyya saddo ti.
 — Āma bhante, jāyeyyāti. — Evaṃ-eva kho mahārāja
 na-tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā
 yeva kho sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karo-
 hīti. — Yathā mahārāja araṇi na siyā, araṇipotako na siyā,
 araṇiyottakaṃ na siyā, uttarāraṇi na siyā, colakaṃ na siyā,
 purisassa ca tājjo vāyāmo na siyā, jāyeyya aggīti. — Na hi
 bhante ti. — Yato ca kho mahārāja araṇi siyā, araṇipotako
 siyā, araṇiyottakaṃ siyā, uttarāraṇi siyā, colakaṃ siyā, puri-
 sassa ca tājjo vāyāmo siyā, jāyeyya so aggīti. — Āma

bhante, jāyeyyāti. — Evam-eva kho mahārāja na-tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja maṇi na siyā, ātapo na siyā, gomayaṃ na siyā, jāyeyya so aggīti. — Na hi bhante ti. — Yato ca kho mahārāja maṇi siyā, ātapo siyā, gomayaṃ siyā, jāyeyya aggīti. — Āma bhante, jāyeyyāti. — Evam-eva kho mahārāja na-tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja ādāso na siyā, ābhā na siyā, mukhaṃ na siyā, jāyeyya attā ti. — Na hi bhante ti. — Yato ca kho mahārāja ādāso siyā, ābhā siyā, mukhaṃ siyā, jāyeyya attā ti. — Āma bhante, jāyeyyāti. — Evam-eva kho mahārāja na-tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho sankhārā jāyantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, vedagū upalabbhatīti. — Ko paṇ' esa mahārāja vedagū nāmāti. — Yo bhante abbhantare jīvo cakkhunā rūpaṃ passati, sotena saddaṃ sunāti, ghānena gandhaṃ ghāyati, jivhāya rasaṃ sāyati, kāyena phoṭṭhabbaṃ phusati, manasā dhammaṃ vijānāti, — yathā mayaṃ idha pāsāde nisinnā yena yena vātapānena iccheyyāma passitum tena tena vātapānena passeyyāma, puratthimena pi vātapānena passeyyāma, pacchimena pi vātapānena passeyyāma, uttarena pi vātapānena passeyyāma, dakkhiṇena pi vātapānena passeyyāma, — evam-eva kho bhante ayaṃ abbhantare jīvo yena yena dvārena icchatī passitum tena tena dvārena passatīti. — Thero āha: Pañcadvāraṃ mahārāja bhaṇissāmi, taṃ sunohi, sādhukaṃ manasikarohi: Yadi abbhantare jīvo cakkhunā rūpaṃ passati, yathā mayaṃ idha pāsāde nisinnā yena yena vātapānena iccheyyāma passitum tena tena vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, puratthimena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, pac-

chimena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, uttarena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, dakkhiṇena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, evaṃ - etena abbhantare jīvena [cakkhunā pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ,] sotena pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, ghānena pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, jivhāya pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, kāyena pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, manasā pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ; cakkhunā pi saddo yeva sotabbo, ghānena pi saddo yeva sotabbo, jivhāya pi saddo yeva sotabbo, kāyena pi saddo yeva sotabbo, manasā pi saddo yeva sotabbo; cakkhunā pi gandho yeva ghāyitabbo, sotena pi gandho yeva ghāyitabbo, jivhāya pi gandho yeva ghāyitabbo, kāyena pi gandho yeva ghāyitabbo, manasā pi gandho yeva ghāyitabbo; cakkhunā pi raso yeva sāyitabbo, sotena pi raso yeva sāyitabbo, ghānena pi raso yeva sāyitabbo, kāyena pi raso yeva sāyitabbo, manasā pi raso yeva sāyitabbo; cakkhunā pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, sotena pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, ghānena pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, jivhāya pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, manasā pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ; cakkhunā pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, sotena pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, ghānena pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, jivhāya pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, kāyena pi dhammaṃ yeva vijānitabban - ti. — Na hi bhante ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimam pacchimena vā purimam. Yathā vā pana mahārāja mayam idha pāsāde nisinnā imesu jālavātapānesu ugghāṭitesu mahantena ākāsenā bahimukhā sutṭhutarāṃ rūpaṃ passāma, evaṃ - etena abbhantare jīvenāpi cakkhudvāresu ugghāṭitesu mahantena ākāsenā sutṭhutarāṃ rūpaṃ passitabbaṃ, sotesu ugghāṭitesu ghāne ugghāṭite jivhāya ugghāṭitāya kāye ugghāṭite mahantena ākāsenā sutṭhutarāṃ saddo sotabbo, gandho ghāyitabbo, raso sāyitabbo, phoṭṭhabbo phusitabbo ti. — Na hi

bhante ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ pacchimena vā purimaṃ. Yathā vā pana mahārāja ayaṃ Dinno nikkhamitvā bahidvārakoṭṭhake tittheyya, jānāsi tvaṃ mahārāja: ayaṃ Dinno nikkhamitvā bahidvārakoṭṭhake tthito ti. — Āma bhante, jānāmiti. — Yathā vā pana mahārāja ayaṃ Dinno anto pavisitvā tava purato tittheyya, jānāsi tvaṃ mahārāja: ayaṃ Dinno anto pavisitvā mama purato tthito ti. — Āma bhante, jānāmiti. — Evam eva kho mahārāja abbhantare so jīvo jivhāya rase nikkhitte jāneyya: ambilattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittakattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vā ti. — Āma bhante, jāneyyāti. — Te rase anto pavitthe jāneyya: ambilattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittakattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vā ti. — Na hi bhante ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ pacchimena vā purimaṃ. Yathā mahārāja kocid eva puriso madhughaṭasataṃ āharāpetvā madhudoṇiṃ pūrāpetvā purisassa mukhaṃ pidahitvā madhudoṇiyā pakkhipeyya, jāneyya so mahārāja puriso: madhu sampannaṃ vā na sampannaṃ vā ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇenāti. — Na hi tassa bhante mukhe madhu pavitṭhaṃ ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ pacchimena vā purimaṃ ti. — Nāhaṃ paṭibalo tayā vādinā saddhiṃ sallapituṃ; sādhu, atthaṃ jappehiti. — Thero Abhidhammasaṃyuttāya kaṭhāya rājānaṃ Milindaṃ saṃnāpesi: Idha mahārāja cakkhuṃ ca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṃ, taṃ sahaajāta phasso vedanā saṃnā cetanā ekaggatā jīvītindriyaṃ manasikāro ti evaṃ ete dhammā paccayato jāyanti, na h' ettha vedagū upalabbhati; sotaṃ ca paṭicca sadde ca — pe — manaṃ ca paṭicca dhamme ca uppajjati manoviññāṇaṃ, taṃ sahaajāta phasso vedanā saṃnā cetanā

ekaggatā jīvitindriyaṃ manasikāro ti evaṃ - ete dhammā paccayato jāyanti, na h' ettha vedagū upalabbhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjatīti. — Āma mahārāja, yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjatīti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena paṭhamam cakkhuviññāṇaṃ uppajjati pacchā manoviññāṇaṃ, udāhu manoviññāṇaṃ paṭhamam uppajjati pacchā cakkhuviññāṇaṃ - ti. — Pathamam mahārāja cakkhuviññāṇaṃ uppajjati pacchā manoviññāṇaṃ - ti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena cakkhuviññāṇaṃ manoviññāṇaṃ āṇāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, udāhu manoviññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ āṇāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti. — Na hi mahārāja, anallāpo tesaṃ aññamaññehīti. — Katham - bhante Nāgasena yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjatīti. — Ninnattā ca mahārāja dvārattā ca cinṇattā ca samudācaritattā cāti. — Katham - bhante Nāgasena ninnattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karohīti. — Tam kim - maññasi mahārāja: deve vassante katamena udakaṃ gaccheyyāti. — Yena bhante ninnam tena gaccheyyāti. — Athāparena samayena devo vasseyya, katamena tam udakaṃ gaccheyyāti. — Yena bhante purimaṃ udakaṃ gataṃ tam - pi tena gaccheyyāti. — Kin - nu kho mahārāja purimaṃ udakaṃ pacchimaṃ udakaṃ āṇāpeti: yenāhaṃ gacchāmi tvam - pi tena gacchāhīti, pacchimaṃ vā udakaṃ purimaṃ udakaṃ āṇāpeti: yena tvaṃ gacchissasi aham - pi tena gacchissāmīti. — Na hi bhante, anallāpo tesaṃ aññamaññehi, ninnattā gacchantīti. — Evameva kho mahārāja ninnattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, na cakkhu-

¹⁸ anallāpō, so M throughout, ABC only here.

viññānaṃ manoviññānaṃ ānāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, na pi manoviññānaṃ cakkhuviññānaṃ ānāpeti: yattha tvam uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesam aññamaññehi, ninnattā uppajjantīti. — Katham - bhante Nāgasena dvārattā yattha cakkhuviññānaṃ uppajjati tattha manoviññānaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: rañño paccantimaṃ nagaraṃ daḥhapākāratoraṇaṃ ekadvāraṃ, tato puriso nikkhamitukāmo bhaveyya, katamena nikkhameyyāti. — Dvārena bhante nikkhameyyāti. — Athāparo puriso nikkhamitukāmo bhaveyya, katamena so nikkhameyyāti. — Yena bhante purimo puriso nikkhanto so pi tena nikkhameyyāti. — Kin - nu kho mahārāja purimo puriso pacchimaṃ purisaṃ ānāpeti: yenāhaṃ gacchāmi tvam - pi tena gacchāhīti, pacchimo vā puriso purimaṃ purisaṃ ānāpeti: yena tvam gacchissasi aham - pi tena gacchissāmīti. — Na hi bhante, anālāpo tesam aññamaññehi, dvārattā gacchantīti. — Evam - eva kho mahārāja dvārattā yattha cakkhuviññānaṃ uppajjati tattha manoviññānaṃ - pi uppajjati, na ca cakkhuviññānaṃ manoviññānaṃ ānāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, nāpi manoviññānaṃ cakkhuviññānaṃ ānāpeti: yattha tvam uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesam aññamaññehi, dvārattā uppajjantīti. — Katham - bhante Nāgasena ciṇṇattā yattha cakkhuviññānaṃ uppajjati tattha manoviññānaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: paṭhamaṃ ekaṃ sakaṭaṃ gaccheyya, atha dutiyaṃ sakaṭaṃ katamena gaccheyyāti. — Yena bhante purimaṃ sakaṭaṃ gataṃ tam - pi tena gaccheyyāti. — Kin - nu kho mahārāja purimaṃ sakaṭaṃ pacchimaṃ sakaṭaṃ ānāpeti: yenāhaṃ gacchāmi tvam - pi tena gacchāhīti, pacchimaṃ

vā sakataṃ purimaṃ sakataṃ ānāpeti: yena tvaṃ gacchissasī aham - pi tena gacchissāmīti. — Na hi bhante, anālāpo tesāṃ aññamaññehi, ciṇṇattā gacchantīti. — Evam - eva kho mahārāja ciṇṇattā yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati, na ca cakkhuvīññāṇaṃ manovīññāṇaṃ ānāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvaṃ - pi tattha uppajjāhīti, nāpi manovīññāṇaṃ cakkhuvīññāṇaṃ ānāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasī aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesāṃ aññamaññehi, ciṇṇattā uppajjantīti. — Katham - bhante Nāgasena samudācaritattā yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja muddā-gaṇanā-sankhā-lekhā-sippatṭhānesu ādikammikassa dandhāyanā bhavati, athāparena samayena nisammakiriya samudācaritattā adandhāyanā bhavati, evam - eva kho mahārāja samudācaritattā yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati, na ca cakkhuvīññāṇaṃ manovīññāṇaṃ ānāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvaṃ - pi tattha uppajjāhīti, nāpi manovīññāṇaṃ cakkhuvīññāṇaṃ ānāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasī aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesāṃ aññamaññehi, samudācaritattā uppajjantīti. — Bhante Nāgasena, yattha sotavīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati — pe — yattha ghānavīññāṇaṃ uppajjati, yattha jivhāvīññāṇaṃ uppajjati, yattha kāyavīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjantīti. — Āma mahārāja, yattha kāyavīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjantīti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena paṭhamāṃ kāyavīññāṇaṃ uppajjati pacchā manovīññāṇaṃ, udāhu manovīññāṇaṃ paṭhamāṃ uppajjati pacchā kāyavīññāṇaṃ - ti. — Kāyavīññāṇaṃ mahārāja paṭhamāṃ uppajjati pacchā manovīññāṇaṃ - ti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena — pe

— anālāpo tesaṃ aññamaññehi, samudācaritattā uppajjantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yāttha maṇoviññāṇaṃ uppajjati vedanā pi tattha uppajjantīti. — Āma mahārāja, yāttha maṇoviññāṇaṃ uppajjati, phasso pi tattha uppajjati, vedanā pi tattha uppajjati, saññā pi tattha uppajjati, cetanā pi tattha uppajjati, vitakko pi tattha uppajjati, vicāro pi tattha uppajjati, sabbe pi phassapamukkhā dhammā tattha uppajjantīti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo phasso ti. — Phu-sanalakkhaṇo mahārāja phasso ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja dve meṇḍā yujjheyyuṃ, tesu yathā eko meṇḍo evaṃ cakkhu datṭhabbaṃ, yathā dutiyo meṇḍo evaṃ rūpaṃ datṭhabbaṃ, yathā tesaṃ sannipāto evaṃ phasso datṭhabbo ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja dve pāṇi vajjheyyuṃ, tesu yathā eko pāṇi evaṃ cakkhu datṭhabbaṃ, yathā dutiyo pāṇi evaṃ rūpaṃ datṭhabbaṃ, yathā tesaṃ sannipāto evaṃ phasso datṭhabbo ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja dve sammā vajjheyyuṃ, tesu yathā eko sammā evaṃ cakkhu datṭhabbaṃ, yathā dutiyo sammā evaṃ rūpaṃ datṭhabbaṃ, yathā tesaṃ sannipāto evaṃ phasso datṭhabbo ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā vedanā ti. — Vedayitalakkhaṇā mahārāja vedanā anubhavanalakkhaṇā cāti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso rañño adhikāraṃ kareyya, tassa rājā tuṭṭho adhikāraṃ dadeyya, so tena adhikārena pañcabi kāmā-guṇehi samappito samangibhūto paricareyya, tassa evaṃ assa: mayā kho pubbe rañño adhikāro kato, tassa me rājā tuṭṭho adhikāraṃ adāsi, svāhaṃ tattonidānaṃ imaṃ evarūpaṃ vedanaṃ vediyāmiti; — yathā vā pana mahārāja

¹¹ anubhavalak- AC in both places.

kocid - eva puriso kusalaṃ kammaṃ katvā kāyassa bhedaṃ param - maraṇā sugatīm saggaṃ lokaṃ uppajjeyya, so tattha dibbehi pañcahi kāmagaṇehi samappito samangi - bhūto paricareyya, tassa evam - assa: ahaṃ kho pubbe kusalaṃ kammaṃ akāsiṃ, so 'haṃ tatonidānaṃ imaṃ evarūpaṃ vedanaṃ vediyāmi; — evam - eva kho mahārāja vedayitalakkhaṇā c' eva vedanā anubhavanalakkhaṇā cāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā saññā ti. — Sañjānanalakkhaṇā mahārāja saññā; kiṃ sañjānāti: nīlam - pi sañjānāti, pītam - pi sañjānāti, lohitaṃ - pi sañjānāti, odātaṃ - pi sañjānāti, mañjettham - pi sañjānāti; evaṃ kho mahārāja sañjānanalakkhaṇā saññā ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rañño bhaṇḍāgāriko bhaṇḍāgāraṃ pavasitvā nīla-pīta-lohit-odāta-mañjetthāni rāja - bhogaṇi rūpāni passitvā sañjānāti, evam - eva kho mahārāja sañjānanalakkhaṇā saññā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā cetanā ti. — Cetayitalakkhaṇā mahārāja cetanā abhisankharaṇalakkhaṇā cāti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso visaṃ abhisankharitvā attanā ca piveyya pare ca pāyeyya, so attanā pi dukkhito bhaveyya, pare pi dukkhitā bhaveyyuṃ, evam - eva kho mahārāja idh' ekacco puggalo akusalaṃ kammaṃ cetanāya cetayitvā kāyassa bhedaṃ param - maraṇā apāyaṃ duggatīm vinipātaṃ nīrayaṃ uppajjeyya, ye pi tassa anusikkhanti te pi kāyassa bhedaṃ param - maraṇā apāyaṃ duggatīm vinipātaṃ nīrayaṃ uppajjanti. Yathā vā pana mahārāja kocid - eva puriso sappi-navanīta-tela-madhu-phāṇitaṃ ekajjhaṃ abhisankharitvā attanā ca piveyya pare ca pāyeyya, so attanā pi sukhito bhaveyya, pare pi sukhitā bhaveyyuṃ,

³ pañca BM. ²⁷ upapajj- M throughout (mostly written uppapajj-).

evam - eva kho mahārāja idh' ekacco puggalo kusalam kamman cetanāya cetayitvā kāyassa bhedā param - maraṇā sugatim saggaṃ lokaṃ uppajjati, ye pi tassa anusikkhanti te pi kāyassa bhedā param - maraṇā sugatim saggaṃ lokaṃ uppajjanti. Evaṃ kho mahārāja cetayitalakkhaṇā cetanā abhisankharanālakkaṇā cāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇaṃ viññāṇan - ti. — Vijānanalakkhaṇaṃ mahārāja viññāṇan - ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja nagaraguttiko majjhe nagare singhātake nisinno passeyya puratthimadisato purisaṃ āgacchantam, passeyya dakkhiṇadisato purisaṃ āgacchantam, passeyya pacchimadisato purisaṃ āgacchantam, passeyya uttaradisato purisaṃ āgacchantam, evam - eva kho mahārāja yaṇ - ca puriso cakkhunā rūpaṃ passati taṃ viññāṇena vijānāti, yaṇ - ca sotena saddaṃ sunāti taṃ viññāṇena vijānāti, yaṇ - ca ghāṇena gandhaṃ ghāyati taṃ viññāṇena vijānāti, yaṇ - ca jivhāya rasaṃ sāyati taṃ viññāṇena vijānāti, yaṇ - ca kāyena phoṭṭhabbaṃ phusati taṃ viññāṇena vijānāti, yaṇ - ca manasā dhammaṃ vijānāti taṃ viññāṇena vijānāti. Evaṃ kho mahārāja vijānanalakkhaṇaṃ viññāṇan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo vitakko ti. — Appanālakkhaṇo mahārāja vitakko ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja vadḍhaki suparikammakataṃ dāruṃ sandhismiṃ appeti, evaṃ kho mahārāja appanālakkhaṇo vitakko ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo vicāro ti. — Anumajjanalakkhaṇo mahārāja vicāro ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kaṃsathālaṃ ākoṭitaṃ pacchā

¹ evameva kho all. ²¹ evameva kho AM. ²² vadḍhaki AC. ²³ kaṃsatālaṃ C.

anuravati anusandahati; yathā mahārāja ākoṭanā evaṃ vitakko datṭhabbo, yathā anuravanā evaṃ vicāro datṭhabbo ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Tatiyo vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sakkā imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññāpetuṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññānaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro ti. — Na sakkā mahārāja imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññāpetuṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññānaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rañño sūdo yūsaṃ vā rasaṃ vā kareyya, so tattha dadhim-pi pakkhipeyya, loṇaṃ-pi pakkhipeyya, singiveraṃ-pi pakkhipeyya, jīrakam-pi pakkhipeyya, maricaṃ-pi pakkhipeyya, aññāni pi pakārāni pakkhipeyya; tam-enaṃ rājā evaṃ vadeyya: dadhissa me rasaṃ āhara, loṇassa me rasaṃ āhara, singiverassa me rasaṃ āhara, jīrakassa me rasaṃ āhara, maricassa me rasaṃ āhara, sabbesaṃ me pakkhittānaṃ rasaṃ āharāti; sakkā nu kho mahārāja tesāṃ rasānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā rasaṃ āharituṃ: ambilattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vā ti. — Na hi bhante sakkā tesāṃ rasānaṃ ekatobhā-

^a -bhāvagat- C twice, M throughout. [†] nānākaraṇaṃ B ounce, M throughout. ²⁵ tittakattaṃ A in both places.

van-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā rasaṃ āharitum: ambilattaṃ vā lavanattaṃ vā tittattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kaṣāyattaṃ vā madhurattaṃ vā, api ca kho pana sakena sakena lakkhaṇena upatthahantīti. — Evam-eva kho mahārāja na sakkā imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññāpetum: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññāṇaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro ti, api ca kho pana sakena sakena lakkhaṇena upatthahantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Thero āha: Loṇaṃ mahārāja cakkhuvīññeyyaṃ-ti. — Āma bhante, cakkhuvīññeyyaṃ-ti. — Suttu kho mahārāja jānāhīti. — Kim-pana bhante jivhāvīññeyyaṃ-ti. — Āma mahārāja, jivhāvīññeyyaṃ-ti. — Kim-pana bhante sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijānātīti. — Āma mahārāja, sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijānātīti. — Yadi bhante sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijānāti, kissa pana taṃ sakatehi balivaddā āharanti, nanu loṇaṃ-eva āharitabbaṃ-ti. — Na sakkā mahārāja loṇaṃ-eva āharitum, ekatobhāvan-gatā ete dhammā, gocaranānattaṃ-gatā: loṇaṃ garubhāvo cāti. Sakkā pana mahārāja loṇaṃ tulāya tulayitum-ti. — Āma bhante, sakkā ti. — Na sakkā mahārāja loṇaṃ tulāya tulayitum, garubhāvo tulāya tuliyatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Nāgasena-Milindarāja-pañhā niṭṭhitā.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yān' imāni pañc' āyatanāni kin' nu tāni nānākammehi nibbattāni udāhu ekena kammenāti. — Nānākammehi mahārāja nibbattāni, na ekena kammenāti. — Opammañ karohīti. — Tañ kim' maññasi mahārāja: ekasmīñ khette pañca bijāni vapeyyum, tesam nānābijānam nānāphalāni nibbatteyyun' ti. — Āma bhante, nibbatteyyun' ti. — Evam' eva kho mahārāja yān' imāni pañc' āyatanāni tāni nānākammehi nibbattāni, na ekena kammenāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kena kāraṇena manussā na sabbe samakā, aññe appāyukā aññe dīghāyukā, aññe bavhābādhā aññe appābādhā, aññe dubbannā aññe vaṇṇavanto, aññe appesakkhā aññe mahesakkhā, aññe appabhogā aññe mahābhogā, aññe nīcakulīnā aññe mahākulīnā, aññe duppaññā aññe paññāvanto ti. — Thero āha: Kissa pana mahārāja rukkhā na sabbe samakā, aññe ambilā aññe lavaṇā aññe tittakā aññe kaṭukā aññe kasāvā aññe madhurā ti. — Maññāmi bhante bijānam nānākaraṇenāti. — Evam' eva kho mahārāja kammānam nāpākaṇena manussā na sabbe samakā, aññe appāyukā aññe dīghāyukā, aññe bavhābādhā aññe appābādhā, aññe dubbannā aññe vaṇṇavanto, aññe appesakkhā aññe mahesakkhā, aññe appabhogā aññe mahābhogā, aññe nīcakulīnā aññe mahākulīnā, aññe duppaññā aññe paññāvanto. Bhāsitam' p' etañ mahārāja Bhagavatā: Kammassakā māṇava sattā, kammadāyādā kammayoni kammabandhū kammaṇiṣaṇā, kammañ satte vibhajati, yad' idañ hīnapañitātāyāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: kin' ti imañ dukkhañ nirujjheyya aññāñ' ca dukkhañ na uppaj-

¹² bahvā- M throughout, C once; bavuhā- B in both places. ¹³ paññāvanto M in both places, B once. ¹⁴ -yoni -bandhu all. ¹⁵ idañ M.

jeyyāti. — Etadatthā mahārāja ambhakaṃ pabbajjā ti. — Kim paṭigacc' eva vāyamitena, nanu sampatte kāle vāyamitabban' ti. — Thero āha: Sampatte kāle mahārāja vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavatīti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim-maññasi mahārāja: yadā tvaṃ pipāsito bhaveyyāsi tadā tvaṃ udapānaṃ khaṇāpeyyāsi taḷakaṃ khaṇāpeyyāsi: pāṇīyaṃ pivissāmīti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim-maññasi mahārāja: yadā tvaṃ bubhukkhitō bhaveyyāsi tadā tvaṃ khettaṃ kasāpeyyāsi sāliṃ ropāpeyyāsi dhaññaṃ atiharāpeyyāsi: bhattaṃ bhuñjissāmīti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim-maññasi mahārāja: yadā te sangāmo paccupatṭhito bhaveyya tadā tvaṃ parikhaṃ khaṇāpeyyāsi pākāraṃ kārāpeyyāsi gopuraṃ kārāpeyyāsi attālakāṃ kārāpeyyāsi dhaññaṃ atiharāpeyyāsi, tadā tvaṃ hatthismiṃ sikkheyyāsi assasmiṃ sikkheyyāsi rathasmiṃ sikkheyyāsi dhanusmiṃ sikkheyyāsi tharusmiṃ sikkheyyāsi. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavati. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Paṭigacc' eva taṃ kayirā yaṃ jaññā hitaṃ-attano; na sākaṭīkacintāya, mantā' dhīro parakkame.

Yathā sākaṭīko nāma samaṃ hitvā mahāpathaṃ visamaṃ maggā-āruya akkhacchinno va jhāyati,

¹ etadatthāya AM. ² for paṭigacc'eva see p. 48. ³⁰ attālaṃ A.

Evam dhammā apakkamma adhammam-anuvattiya
mano maccumukhaṃ patto akkhacchinno va socatīti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: pākati-
kaaggito nerayiko aggi mahābhitāpataro hoti, khuddako
pi pāsāno pākatike aggimhi pakkhitto divasam-pi dhama-
māno na vilayaṃ gacchati, kūtāgāramatto pi pāsāno ne-
rayikaggimhi pakkhitto khaṇena vilayaṃ gacchatīti; etaṃ
vacanaṃ na saddahāmi. Evañ-ca pana vadetha: ye ca
tattha uppannā sattā te anekāni pi vassasahassāni niraye
paccamānā na vilayaṃ gacchantīti; tam-pi vacanaṃ na
saddahāmīti. — Thero āha: Taṃ kim-maññasi mahārāja:
yā tā santi makariniyo pi suṃsumāriniyo pi kacchapiniyo
pi moriniyo pi kapotiniyo pi kin-nu tā kakkhaḷāni pā-
sānāni sakkarāyo ca khādanatīti. — Āma bhante, khā-
danatīti. — Kim-pana tāni tāsāṃ kucchiyaṃ koṭṭha-
bhantaragatāni vilayaṃ gacchantīti. — Āma bhante, vi-
layaṃ gacchantīti. — Yo pana tāsāṃ kucchiyaṃ gabbho
so pi vilayaṃ gacchatīti. — Na hi bhante ti. — Kena
kāraṇenāti. — Maññāmi bhante kammādhikatena na vila-
yaṃ gacchatīti. — Evam-eva kho mahārāja kammādhi-
katena nerayikā sattā anekāni pi vassasahassāni niraye
paccamānā na vilayaṃ gacchanti [tatth' eva jāyanti tatth'
eva vaḍḍhanti tatth' eva maranti]. Bhāsitaṃ-pi etaṃ
mahārāja Bhagavatā: So na tāva kālaṃ karoti yāva na
taṃ pāpaṃ kammaṃ byantihotīti. — Bhiyyo opammaṃ
karohīti. — Taṃ kim-maññasi mahārāja: yā tā santi
sīhiniyo pi byagghiniyo pi dīpiniyo pi kukkuriniyo pi
kin-nu tā kakkhaḷāni atṭhikāni maṃsāni khādanatīti. —
Āma bhante, khādanatīti. — Kim-pana tāni tāsāṃ kuc-

² mando AC (māno SN. II, 22). ³ (va jāyati SN. I. c.) ⁴ the
passage in brackets is wanting in BM in both places, at p. 68. I. 7
in all.

chiyaṃ koṭṭhabbhantaragatāni vilayaṃ gacchantīti. — Āma bhante, vilayaṃ gacchantīti. — Yo pana tāsāṃ kucchiyaṃ gabbho so pi vilayaṃ gacchatīti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇenāti. — Maññāmi bhante kammādhikatena na vilayaṃ gacchatīti. — Evam-eva kho mahārāja kammādhikatena nerayikā sattā anekāni pi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayaṃ gacchantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim-maññasi mahārāja: yā tā santi Yonakasukhumāliniyo pi khattiya-sukhumāliniyo pi brāhmaṇasukhumāliniyo pi gahapati-sukhumāliniyo pi kin-nu tā kakkhaḷāni khajjakāni maṃsāni khādantīti. — Āma bhante, khādantīti. — Kim-pana tāni tāsāṃ kucchiyaṃ koṭṭhabbhantaragatāni vilayaṃ gacchantīti. — Āma bhante, vilayaṃ gacchantīti. — Yo pana tāsāṃ kucchiyaṃ gabbho so pi vilayaṃ gacchatīti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇenāti. — Maññāmi bhante kammādhikatena na vilayaṃ gacchatīti. — Evam-eva kho mahārāja kammādhikatena nerayikā sattā anekāni pi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayaṃ gacchanti [tatth' eva jāyanti tatth' eva vaddhanti tatth' eva maranti]. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: So na tāva kālaṃ karoti yāva na taṃ pāpaṃ kammaṃ byantihotīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: ayaṃ mahāpaṭhavi udake paṭiṭṭhitā, udakaṃ vāte paṭiṭṭhitaṃ, vāto ākāse paṭiṭṭhito ti; etaṃ-pi vacanaṃ na saddahā-mīti. — Thero dhammakarakena udakaṃ gahetvā rājānaṃ Milindaṃ saṇḍāpesi: Yathā mahārāja imaṃ udakaṃ vātena ādhāritaṃ evaṃ taṃ-pi udakaṃ vātena ādhāritaṃ-ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, nirodho nibbānaṃ-ti. — Āma mahārāja, nirodho nibbānaṃ-ti. — Katham-

bhante Nāgasena nirodho nibbānan - ti. — Sabbe bāla-
 puthujjanā kho mahārāja ajjhattika-bāhire āyatane abhi-
 nandanti abhivadanti ajjhosaṃsāya tiṭṭhanti, te tena sotena
 vuyhanti, na parimuccanti jātiyā jarā-maraṇena sokena
 paridevena dukkhehi domanassehi upāyāsehi, na pari-
 muccanti dukkhasmā ti vadāmi. Sutavā ca kho mahārāja
 ariyasāvako ajjhattika-bāhire āyatane nābhinandati nā-
 bhivadati nājjhosāya tiṭṭhati, tassa taṃ anabhinandato
 anabhivadato anajjhosaṃsāya tiṭṭhato taṃ nirujjhati, taṃ
 hānirodhā upādānanirodho, upādānanirodhā bhavanirodho,
 bhavanirodhā jātinirodho, jātinirodhā jarā-maraṇaṃ soka-
 parideva-dukkha-domanass-upāyāsā nirujjhanti, evaṃ
 etassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hoti. Evaṃ
 kho mahārāja nirodho nibbānan - ti. — Kallo si bhante
 Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sabbe va labhanti nib-
 bānan - ti. — Na kho mahārāja sabbe va labhanti nibbā-
 naṃ, api ca kho mahārāja yo sammā paṭipanno abhiñ-
 ñeyye dhamme abhiññāti, pariññeyye dhamme pariññāti,
 pahātabbe dhamme pajahati, bhāvetabbe dhamme bhāveti,
 sacchikātabbe dhamme sacchikaroti, so labhati nibbānan - ti.
 — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na labhati nibbā-
 naṃ jñāti so: sukhaṃ nibbānan - ti. Āma mahārāja, yo
 na labhati nibbānaṃ jñāti so: sukhaṃ nibbānan - ti. —
 Kathaṃ - bhante Nāgasena alabhanto jñāti: sukhaṃ nib-
 bānan - ti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yesaṃ na
 cchinnā hatthapādā jāneyyuh te mahārāja: dukkhaṃ
 hatthapādacchedanaṃ - ti. — Āma bhante, jāneyyuh - ti.
 — Kathaṃ jāneyyuh - ti. — Aññesaṃ bhante chinna-
 hatthapādānaṃ paridevitasaddaṃ sutvā jñānti: dukkhaṃ

* jarāya mar. BC. 28. yo. nāsacchinā ABbC, yesaṃ yesaṃ na chinā M.

hatthapādacchedanan - ti. — Evam - eva, kho mahārāja
yesaṃ dīṭṭhaṃ nibbānaṃ tesāṃ saddaṃ sutvā jānāti:²¹
sukhaṃ nibbānan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Catuttho vaggo.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, Buddho tayā dīṭṭho ti.
— Na hi mahārājāti. — Atha te ācariyehi Buddho dīṭṭho
ti. — Na hi mahārājāti. — Tena hi bhante Nāgasena
na - tthi Buddho ti. — Kim - pana mahārāja Himavati
Uḥānadī tayā dīṭṭhā ti. — Na hi bhante ti. — Atha te
pitarā Uḥānadī dīṭṭhā ti. — Na hi bhante ti. — Tena
hi mahārāja na - tthi Uḥānadī ti. — Atthi bhante, kiñ -
cāpi me Uḥānadī na dīṭṭhā pitarā pi me Uḥānadī na
dīṭṭhā, api ca atthi Uḥānadī ti. — Evam - eva kho ma -
hārāja kiñcāpi mayā Bhagavā na dīṭṭho ācariyehi pi me
Bhagavā na dīṭṭho, api ca atthi Bhagavā ti. — Kallo si
bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, Buddho anuttaro ti. —
Āma mahārāja, Bhagavā anuttaro ti. — Katham - bhante
Nāgasena adīṭṭhapubbaṃ jānāsi: Buddho anuttaro ti. —
Taṃ kim - maññasi mahārāja: yehi adīṭṭhapubbo mahā -
samuddo jāneyyuh te mahārāja: mahanto kho mahā -
samuddo gambhīro appameyyo duppariyogāho, yatth' imā
pañca mahānadiyo satataṃ samitaṃ appenti, seyyathidaṃ:
Gangā Yamunā Aciravatī Sarabhū Mahī, n' eva tassa
ūnattaṃ vā pūrattaṃ vā paññāyatīti. — Āma bhante,
jāneyyun - ti. — Evam - eva kho mahārāja sāvake mahante

²¹ mahanto kho samuddo AC. ²² pūrayattāṃ ABC.

parinibbute passitvā jānāmi: Bhagavā anuttaro ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sakkā jānitum: Buddho anuttaro ti. — Āma mahārāja, sakkā jānitum: Bhagavā anuttaro ti. — Katham bhante Nāgasena sakkā jānitum: Buddho anuttaro ti. — Bhūtapubbaṃ mahārāja Tissatthero nāma lekhācariyo ahoṣi, bahūni vassāni abbatthitāni kālakatassa, katham so ñāyatīti. — Lekhena bhante ti. — Evam eva kho mahārāja yo dhammaṃ passati so Bhagavantam passati, dhammo hi mahārāja Bhagavatā desito ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, dhammo tayā diṭṭho ti. — Buddhanettiyā kho mahārāja Buddhapāññattiyā yāvajīvaṃ sāvaṃkehi vattitabban ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Āma mahārāja, na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Katham bhante Nāgasena na ca sankamati paṭisandahati ca, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid eva puriso padīpato padīpaṃ padīpeyya, kin nu kho so mahārāja padīpo padīpamhā sankanto ti. — Na hi bhante ti. — Evam eva kho mahārāja na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Abhiñānāsi nu tvaṃ mahārāja daharako santo silokācariyassa santike kañci silokaṃ gahitan ti. — Āma bhante ti. — Kin nu kho mahārāja so siloko ācariyamhā sankanto ti. — Na hi bhante ti. — Evam eva kho mahārāja na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, vedagū upalabbhatīti. — Thero āha: Paramatthena kho mahārāja vedagū na upalabbhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi koci satto yo imambhā kāyā aññam kāyam sankamatīti. — Na hi mahārājāti. — Yadi bhante Nāgasena imambhā kāyā aññam kāyam sankamanto na tthi, nanu mutto bhavissati pāpakehi kammehīti. — Āma mahārāja, yadi na paṭisandahēyya mutto bhavissati pāpakehi kammehi; yasmā ca kho mahārāja paṭisandahati, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti. — Opammaṁ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso aññatarassa purisassa ambaṁ avahareyya, kim so daṇḍappatto bhaveyyāti. — Āma bhante, daṇḍappatto bhaveyyāti. — Na kho so mahārāja tāni ambāni avahari yāni tena ropitāni, kasmā daṇḍappatto bhaveyyāti. — Tāni bhante ambāni nissāya jātāni, tasmā daṇḍappatto bhaveyyāti. — Evam-eva kho mahārāja iminā nāmarūpena kammaṁ karoti sobhanam vā asobhanam vā, tena kammena aññam nāmarūpaṁ paṭisandahati, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, iminā nāmarūpena kammaṁ kataṁ kusalam vā akusalam vā, kahiṁ tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Anubandheyyum kho mahārāja tāni kammāni 'chāyā va anapāyini' ti. — Sakkā pana bhante tāni kammāni dassetuṁ: idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Na sakkā mahārāja tāni kammāni dassetuṁ: idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Opammaṁ karohīti. — Taṁ kim-maññasi mahārāja: yān' imāni rukkhāni anibhattaphalāni sakkā tesam phalāni dassetuṁ: idha vā idha vā tāni phalāni tiṭṭhantīti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja abbochinnāya santatiyā na sakkā tāni kammāni dassetuṁ: idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo uppajjati jānāti so: uppajjissāmīti. — Āma mahārāja, yo uppajjati jānāti so: uppajjissāmīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kassako gahapatiko bījāni paṭhaviyaṃ nikkhipitvā sammā deve vassante jānāti: dhaññaṃ nibbattissatīti. — Āma bhante, jāneyyāti. — Evam-eva kho mahārāja yo uppajjati jānāti so: uppajjissāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho atthīti. — Āma mahārāja, Bhagavā atthīti. — Sakkā pana bhante Nāgasena Buddho nidassetuṃ: idha vā idha vā ti. — Parinibbuto mahārāja Bhagavā anupādisesāya nibbānadhātuyā, na sakkā Bhagavā nidassetuṃ: idha vā idha vā ti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim-maññasi mahārāja: mahato aggikkhandhassa jalamānassa yā acci atthan-gatā sakkā sā acci dassetuṃ: idha vā idha vā ti. — Na hi bhante, niruddhā sā acci, appaṇṇattim gatā ti. — Evam-eva kho mahārāja Bhagavā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto, atthan-gato Bhagavā na sakkā nidassetuṃ: idha vā idha vā ti; dhammakāyena pana kho mahārāja sakkā Bhagavā nidassetuṃ, dhammo hi mahārāja Bhagavatā desito ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Pañcama vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, piyo pabbajitānaṃ kāyo ti. — Na kho mahārāja piyo pabbajitānaṃ kāyo ti. — Atha kissa nu kho bhante kelāyatha mamāyathāti. — Kim-pana te mahārāja kadāci karahaci sangāmagatassa kaṇḍappahāro hotīti. — Āma bhante, hotīti. — Kin-nu

kho mahārāja so vaṇo ālepena ca ālimpiyati telena ca makkhiyati sukhumena ca colapattena paliveṭhiyatīti. — Āma bhante, ālepena ca ālimpiyati telena ca makkhiyati sukhumena ca colapattena paliveṭhiyatīti. — Kin - nu kho mahārāja piyo te vaṇo, yena ālepena ca ālimpiyati telena ca makkhiyati sukhumena ca colapattena paliveṭhiyatīti. — Na me bhante piyo vaṇo, api ca maṁsassa rūhanatthāya ālepena ca ālimpiyati telena ca makkhiyati sukhumena ca colapattena paliveṭhiyatīti. — Evam - eva kho mahārāja appiyo pabbajitānaṁ kāyo, atha ca pabbajitā anajjhositā kāyaṁ pariharanti brahmacariyānuggahāya. Api ca kho mahārāja vaṇūpamo kāyo vutto Bhagavatā, tena pabbajitā vaṇam - iva kāyaṁ pariharanti anajjhositā. Bhāsitaṁ - p' etam mahārāja Bhagavatā:

Allacammaṭṭicchanno navadvāro mahāvaṇo
samananto paggharati asuci pūtigandhiyo ti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho sabbaññū sabba-dassāvī ti. — Āma mahārāja, Bhagavā sabbaññū sabba-dassāvī ti. — Atha kissa nu kho bhante Nāgasena sāvakānaṁ anupubbena sikkhāpadaṁ paññāpesīti. — Atthi pana te mahārāja koci vejjo yo imissaṁ paṭhaviyaṁ sabbabhesajjāni jānātīti. — Āma bhante, atthīti. — Kin - nu kho mahārāja so vejjo gilānakaṁ sampatte kāle bhesajjaṁ pāyeti udāhu asampatte kāle ti. — Sampatte kāle bhante gilānakaṁ bhesajjaṁ pāyeti, no asampatte kāle ti. — Evam - eva kho mahārāja Bhagavā sabbaññū sabbadassāvī na akāle sāvakānaṁ sikkhāpadaṁ paññāpeti, sampatte kāle sāvakānaṁ sikkhāpadaṁ paññāpeti yāvajjivaṁ anatikkamanīyaṁ - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

¹ vaṇo yena ālepena ABC. ² na kho bhante ABC.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho ti. — Āma mahārāja, Bhagavā dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho ti. — Kim pan' assa bhante mātāpitāro pi dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgatā asītiyā ca anubyañjanehi parirañjitā suvaṇṇavaṇṇā kañcanasannibhattacā byāmapabbhā ti. — Na hi mahārājāti. — Evaṃ sante kho bhante Nāgasena uppajjati Buddho dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho ti; api ca mātusadiso vā putto hoti mātupakkho vā, pītusadiso vā putto hoti pītupakkho vā ti. — Thero āha: Atthi pana mahārāja kiñci padumaṃ sata-pattan-ti. — Āma bhante, atthīti. — Tassa pana kuhiṃ sambhavo ti. — Kaddame jāyati, udaye āsiyatīti. — Kin-nu kho mahārāja padumaṃ kaddamena sadisaṃ vaṇṇena vā gandhena vā rasena vā ti. — Na hi bhante ti. — Atha udakena sadisaṃ vaṇṇena vā gandhena vā rasena vā ti. — Na hi bhante ti. — Evaṃ-eva kho mahārāja Bhagavā dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho, no c' assa mātāpitāro dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgatā asītiyā ca anubyañjanehi parirañjitā suvaṇṇavaṇṇā kañcanasannibhattacā byāmapabbhā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho brahmacārī ti. — Āma mahārāja, Bhagavā brahmacārī ti. — Tena hi bhante Nāgasena Buddho Brahmuno sisso ti. — Atthi pana te mahārāja hatthipāṃokkho ti. — Āma bhante,

¹ dvattiṃsa- B throughout, except once. ¹¹ na uppajjati A.

atthīti. — Kiñ nu kho mahārāja so hatthī kadāci kara-
haei koñcānādañ nadatīti. — Āma bhante, nadatīti. —
Tena hi mahārāja so hatthī koñcānañ sisso ti. — Na hi
bhante ti. — Kim pana mahārāja Brahmā sabuddhiko
abuddhiko ti. — Sabuddhiko bhante ti. — Tena hi ma-
hārāja Brahmā Bhagavato sisso ti. — Kallo si bhante
Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, upasampadā sundarā
ti. — Āma mahārāja, upasampadā sundarā ti. — Atthi
pana bhante Buddhassa upasampadā udāhu na tthīti. —
Upasampanno kho mahārāja Bhagavā bodhirukkhamūle
saha sabbaññutaññāpāna, na tthi Bhagavato upasampadā
aññehi diññā yathā sāvakānañ mahārāja Bhagavā sikkhā-
padañ paññāpeti yāvajīvañ anatikkamañīyañ ti. — Kallo
si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo ca mātari matāya
rodati, yo ca dhammapemena rodati, ubhinnañ tesañ ro-
dantānañ kassa assu bhesajjañ, kassa na bhesajjañ ti.
— Ekassa kho mahārāja assu rāga-dosa-mohēhi samalañ
uñhañ, ekassa pīti-somanassena vimalañ sītalañ; yañ
kho mahārāja sītalañ tañ bhesajjañ, yañ uñhañ tañ
na bhesajjañ ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiñ nānākaranañ sarū-
gassa ca vītārāgassa cāti. — Eko kho mahārāja ajjhosito,
eko anajjhosito ti. — Kiñ etañ bhante: ajjhosito anaj-
jhosito nāmāti. — Eko kho mahārāja atthiko, eko anat-
thiko ti. — Passāmañ ahañ bhante evarupañ: yo ca
sarāgo yo ca vītārāgo sabbo p'eso sobbanañ yeva icchati
khādaniyañ vā bhojaniyañ vā, na koci pāpakañ icchatīti.
— Avītārāgo kho mahārāja rasapaṭisañvedī ca rasarāga-
paṭisañvedī ca bhojanañ bhuñjati, vītārāgo pana rasa-

¹ hatthī all in both places. ¹² M repeats sāvakānañ as an attempt to
make sense, but something more seems to have fallen out. ¹⁴ kho om. AC.

paṭisaṃvedī bhojanam bhuñjati, no ca kho rasarāgapaṭi-
saṃvedī ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, paññā kuhiṃ paṭiva-
satīti. — Na katthaci mahārājāti. — Tena hi bhante
Nāgasena na tthi paññā ti. — Vāto mahārāja kuhiṃ
paṭivasatīti. — Na katthaci bhante ti. — Tena hi ma-
hārāja na tthi vāto ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yaṃ paṇ' etaṃ brūsi:
saṃsāro ti, katamo so saṃsāro ti. — Idha mahārāja jāto
idh' eva marati, idha mato aññatra uppajjati, tahiṃ jāto
tahiṃ yeva marati, tahiṃ mato aññatra uppajjati; evaṃ
kho mahārāja saṃsāro hotīti. — Opammaṃ karohīti. —
Yathā mahārāja kocid eva puriso pakkam ambaṃ khā-
ditvā atthiṃ ropeyya, tato mahanto ambarukkho nibbat-
titvā phalāni dadeyya, atha so puriso tato pi pakkam
ambaṃ khāditvā atthiṃ ropeyya, tato pi mahanto amba-
rukkho nibbattitvā phalāni dadeyya, evaṃ etesaṃ ruk-
khānaṃ koṭi na paṇṇāyati; evaṃ eva kho mahārāja idha
jāto idh' eva marati, idha mato aññatra uppajjati, tahiṃ
jāto tahiṃ yeva marati, tahiṃ mato aññatra uppajjati;
evaṃ kho mahārāja saṃsāro hotīti. — Kallo si bhante
Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kena atītaṃ cirakataṃ
saratīti. — Satiyā mahārājāti. — Nanu bhante Nāgasena
cittena sarati, no satiyā ti. — Abhijānāsi nu tvaṃ ma-
hārāja kiñcid eva karaṇīyam katvā pamuṭṭhaṇ ti. —
Āma bhante ti. — Kin nu kho tvaṃ mahārāja tasmiṃ
samaye acittako ahoṣīti. — Na hi bhante, sati tasmiṃ
samaye nāhoṣīti. — Atha kasmā tvaṃ mahārāja evaṃ
āha: cittena sarati, no satiyā ti. — Kallo si bhante
Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sabbā sati abhijānantā

uppajjati udāhu kaṭumikā va satīti. — Abhiñānantā pi mahārāja sati uppajjati, kaṭumikā pi satīti. — Evañ hi kho bhante Nāgasena sabbam satim abhiñānanti, na tthi kaṭumikā satīti. — Yadi na tthi mahārāja kaṭumikā sati na tthi kiñci sippikānam kammāyatanehi vā sippāyatanehi vā vijjattānehi vā karaṇīyam, niratthakā ācariyā; yasmā ca kho mahārāja atthi kaṭumikā sati tasmā atthi kammāyatanehi vā sippāyatanehi vā vijjāyatanehi vā karaṇīyam, attho ca ācariyehīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Chattho vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, katihi ākārehi sati uppajjati. — Soḷasahi ākārehi mahārāja sati uppajjati, katamehi soḷasahi ākārehi: abhiñānato pi mahārāja sati uppajjati, kaṭumikāya pi sati uppajjati, oḷārikaviññānato pi sati uppajjati, hitaviññānato pi sati uppajjati, ahitaviññānato pi sati uppajjati, sabbhāganimittato pi sati uppajjati, visabbhāganimittato pi sati uppajjati, kathābhiññānato pi sati uppajjati, lakkhaṇato pi sati uppajjati, saraṇato pi sati uppajjati, muddāto pi sati uppajjati, gaṇanāto pi sati uppajjati, dhāraṇato pi sati uppajjati, bhāvanāto pi sati uppajjati, potthakanibandhanato pi sati uppajjati, upanikkhepatto pi sati uppajjati, anubhūto pi sati uppajjati. Katham abhiñānato sati uppajjati: yathā mahārāja āyasmā ca Ānando Khujjuttarā ca upāsikā ye vā paṇ

² bh. N. hesa sabbam A, bh. N. na hesa sabbam C, bh. N. na ho sabbam Ba, bh. N. va sabbam Bb. ¹⁹ gaṇanato A ²³ upanikkhepanato AbB. ²⁵ uppajjati all.

aññe pi keci jātissarā jātīm saranti, evaṃ abhijānato sati uppajjati. Kathaṃ kaṭumikāya sati uppajjati: yo pakatiyā muṭṭhassatiko pare ca taṃ sarāpanatthaṃ nibandhanti, evaṃ kaṭumikāya sati uppajjati. Kathaṃ olārikaviññānato sati uppajjati: yadā rajje vā abhisitto hoti sotāpattiphalaṃ vā patto hoti, evaṃ olārikaviññānato sati uppajjati. Kathaṃ hitaviññānato sati uppajjati: yaṃhi sukhāpito: amukasmīṃ evaṃ sukhāpito ti sarati, evaṃ hitaviññānato sati uppajjati. Kathaṃ ahitaviññānato sati uppajjati: yaṃhi dukkhāpito: amukasmīṃ evaṃ dukkhāpito ti sarati, evaṃ ahitaviññānato sati uppajjati. Kathaṃ sabhāganimittato sati uppajjati: sadisaṃ puggalaṃ disvā mātaraṃ vā pītaraṃ vā bhātaraṃ vā bhaginīṃ vā sarati, oṭṭhaṃ vā goṇaṃ vā gadrabhaṃ vā disvā aññaṃ tādisaṃ oṭṭhaṃ vā goṇaṃ vā gadrabhaṃ vā sarati, evaṃ sabhāganimittato sati uppajjati. Kathaṃ visabhāganimittato sati uppajjati: asukassa nāma [evaṃ] vaṇṇo ediso, saddo ediso, gandho ediso, raso ediso, phoṭṭhabbo ediso ti sarati, evaṃ visabhāganimittato sati uppajjati. Kathaṃ kathābhiññānato sati uppajjati: yo pakatiyā muṭṭhassatiko hoti taṃ pare sarāpenti, tena so sarati, evaṃ kathābhiññānato sati uppajjati. Kathaṃ lakkhaṇato sati uppajjati: yo bali-vaddānaṃ ankena jānāti lakkhaṇena jānāti, evaṃ lakkhaṇato sati uppajjati. Kathaṃ saraṇato sati uppajjati: yo pakatiyā muṭṭhassatiko hoti, yo taṃ: sarāhi bho, sarāhi bho ti punappunaṃ sarāpeti, evaṃ saraṇato sati uppajjati. Kathaṃ muddāto sati uppajjati: lipiyā sikkhitattā jānāti: imassa akkharassa anantaraṃ imaṃ akkharaṃ kātābbaṃ-ti, evaṃ muddāto sati uppajjati. Kathaṃ gaṇanāto sati uppajjati: gaṇanāya sikkhitattā gaṇakā bahum-pi gaṇenti, evaṃ gaṇanāto sati uppajjati. Kathaṃ dhāraṇato sati uppajjati: dhāraṇāya sikkhitattā dhāraṇakā bahum-pi

² muṭṭhassati AC. ²⁹ gaṇanato ABC in both places. ³⁰ gaṇanakā AB.

dhārenti, evaṃ dhāraṇato sati uppajjati. Kathaṃ bhāvanāto sati uppajjati: idha bhikkhu anekavihitaṃ pubbenivāsaṃ anussarati, seyyathīdaṃ: ekaṃ - pi jātiṃ dve pi jātiyo — pe — iti sākāraṃ sa-uddesaṃ pubbenivāsaṃ anussarati, evaṃ bhāvanāto sati uppajjati. Kathaṃ potthakanibandhanato sati uppajjati: rājāno anusāsaniyaṃ anussarantā: ekaṃ potthakaṃ āharathāti tena potthakena anussaranti, evaṃ potthakanibandhanato sati uppajjati. Kathaṃ upanikkhepato sati uppajjati: upanikkhitaṃ bhaṇḍaṃ disvā sarati, evaṃ upanikkhepato sati uppajjati. Kathaṃ anubhūtato sati uppajjati: diṭṭhata rūpaṃ sarati, sutattaṃ saddaṃ sarati, ghāyitaṃ gandhaṃ sarati, sāyitaṃ rasaṃ sarati, phutṭhata phoṭṭhabbaṃ sarati, viññātaṃ dhammaṃ sarati, evaṃ anubhūtato sati uppajjati. Imehi kho mahārāja soḷasahi ākārehi sati uppajjati. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhaṇatha: yo vassasataṃ akusalaṃ kareyya maraṇakāle ca ekaṃ Buddhagataṃ satīṃ paṭilabheyya so devesu uppajjeyyāti; etaṃ na saddahāmi. Evaṃ - ca pana vadetha: ekena pāṇātipātena niraye uppajjeyyāti; etaṃ - pi na saddahāmi. — Taṃ kim-maññasi mahārāja: khuddako pi pāsāṇo vinā nāvāya udaye uppilaveyyāti. — Na hi bhante ti. — Kin - nu kho mahārāja vāhasataṃ - pi pāsāṇaṃ nāvāya āropitaṃ udaye uppilaveyyāti. — Āma bhante, uppilaveyyāti. — Yathā mahārāja nāvā evaṃ kusalaṇi kammaṇi datṭhabbāniti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃ tumhe atitassa dukkhassa pahāṇāya vāyamathāti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana anāgatassa dukkhassa pahāṇāya vāyamathāti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana paccuppannassa

² bhāvanato ABC. ³ saud. anekavihitaṃ pubb. Cb. ⁴ bhāvanato AC.

⁵⁻¹⁰ upanikkhepanato AC. ¹¹ etaṃ - pi vacanaṃ na A.

dukkhassa pahānāya vāyamathāti. — Na hi mahārājāti.
 — Yadi tumhe na atītassa dukkhassa pahānāya vāyama-
 tha, na anāgatassa dukkhassa pahānāya vāyamatha, na
 paccuppannassa dukkhassa pahānāya vāyamatha, atha
 kimatthāya vāyamathāti. — Thero āha: Kin - ti mahārāja
 idaṇ - ca dukkhaṃ nirujjheyya aññāṇ - ca dukkhaṃ na
 uppajjeyyāti etadatthāya vāyamāmāti. — Atthi pana bhante
 Nāgasena anāgataṃ dukkhaṃ - ti. — Na - tthi mahārājāti.
 — Tumhe kho bhante Nāgasena atipanditā ye tumhe
 asantānaṃ dukkhānaṃ pahānāya vāyamathāti. — Atthi
 pana te mahārāja keci paṭirājāno paccatthikā paccāmittā
 paccupatthitā hotīti. — Āma bhante, atthāti. — Kin - nu
 kho mahārāja tadā tumhe parikkhaṃ khaṇāpeyyātha pā-
 kāraṃ cināpeyyātha gopuraṃ kārāpeyyātha attālakāṃ
 kārāpeyyātha dhaññaṃ atiharāpeyyāthāti. — Na hi bhante,
 paṭigacce' eva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. — Kim tumhe ma-
 hārāja tadā hatthiṃsīṃ sikkheyyātha assasiṃ sikkheyyā-
 tha rathasiṃ sikkheyyātha dhanusiṃ sikkheyyātha tharusiṃ
 sikkheyyāthāti. — Na hi bhante, paṭigacce' eva
 taṃ sikkhitaṃ hotīti. — Kiss' atthāyāti. — Anāgatānaṃ
 bhante bhayānaṃ paṭibāhanatthāyāti. — Kin - nu kho
 mahārāja atthi anāgataṃ bhayaṃ - ti. — Na - tthi bhante
 ti. — Tumhe ca kho mahārāja atipanditā ye tumhe anā-
 gatānaṃ bhayānaṃ paṭibāhanatthāya paṭiyādethāti. —
 Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi ma-
 hārāja: yadā tvaṃ pipāsito bhaveyyāsi tadā tvaṃ uda-
 pānaṃ khaṇāpeyyāsi pōkkharāṇiṃ khaṇāpeyyāsi talākaṃ
 khaṇāpeyyāsi: pāṇiyaṃ pivissāmiti. — Na hi bhante, pa-
 ṭigacce' eva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. — Kiss' atthāyāti. —
 Anāgatānaṃ bhante pipāsānaṃ paṭibāhanatthāya paṭi-
 yattaṃ hotīti. — Atthi pana mahārāja anāgatā pipāsā ti.
 — Na - tthi bhante ti. — Tumhe kho mahārāja ati-

¹⁴ attālakā B. ¹⁵ bhiyyo wanting in all.

paṇḍitā ye tumhe anāgatānaṃ pipāsānaṃ paṭibāhanatthāya taṃ paṭiyādehāti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim maññasi mahārāja: yadā tvaṃ bubhukkhito bhaveyyāsi tadā tvaṃ khettaṃ kasāpeyyāsi sāliṃ vapāpeyyāsi: bhattaṃ bhuñjissāmīti. — Na hi bhante, paṭigacceva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. — Kiss' atthāyāti. — Anāgatānaṃ bhante bubhukkhānaṃ paṭibāhanatthāyāti. — Atthi pana mahārāja anāgatā bubhukkhā ti. — Na tthi bhante ti. — Tumhe kho mahārāja atipaṇḍitā ye tumhe asantānaṃ anāgatānaṃ bubhukkhānaṃ paṭibāhanatthāya paṭiyādehāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kīva dūro ito brahmaloko ti. — Dūro kho mahārāja ito brahmaloko, kūtāgāramattā silā tamhā patitā ahorattena atthacattālisa yojanasabhassāni bhassamānā catuhi māsehi paṭhaviyaṃ patitthaheyyāti. — Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhannatha: seyyathā pi balavā puriso sammūjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya pasāritaṃ vā bāhaṃ sammūjeyya, evam eva iddhiṃ bhikkhu cetovasippatto Jambudīpe antarāhito brahmaloke pātubhaveyyāti; etaṃ vacanaṃ na saddahāmi, evaṃ atisīghaṃ tāva bahūni yojanasatāni gacchissatīti. — Thero āha: Kuhiṃ pana mahārāja tava jātabhūmīti. — Atthi bhante Alasando nāma dīpo, tatthāhaṃ jāto ti. — Kīva dūro mahārāja ito Alasando hotīti. — Dumattāni bhante yojanasatānīti. — Abhiññāsi nu tvaṃ mahārāja tattha kiñcid eva karaṇiyaṃ karitvā saritā ti. — Āma bhante, sarāmīti. — Lahūṃ kho tvaṃ mahārāja gato si dumattāni yojanasatānīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo idha kālakato brahmaloke uppajjeyya yo ca idha kālakato Kasmīre uppajjeyya, ko cirataraṃ ko sīghataraṃ ti. — Samakāṃ mahārājāti. — Opammaṃ karohīti. — Kuhiṃ pana mahārāja

tava jātanagaran - ti. — Atthi bhante Kalasigāmo nāma, tatthāham jāto ti. — Kīva dūro mahārāja ito Kalasigāmo hotīti. — Dumattāni bhante yojanasatānīti. — Kīva dūraṃ mahārāja ito Kasmīraṃ hotīti. — Dvādasa bhante yojanānīti. — Ingha tvaṃ mahārāja Kalasigāmaṃ cintehīti. — Cintito bhante ti. — Ingha tvaṃ mahārāja Kasmīraṃ cintehīti. — Cintitaṃ bhante ti. — Kataman - nu kho mahārāja cirena cintitaṃ katamaṃ sīghataran - ti. — Samakaṃ bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja yo idha kālakato brahmaloke uppajjeyya yo ca idha kālakato Kasmīre uppajjeyya samakaṃ yeva uppajjantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: dve sakunā ākāseṇa gaccheyyuh, tesu eko uce rukkhe nisīdeyya eko nīce rukkhe nisīdeyya, tesāṃ samakaṃ paṭiṭṭhitānaṃ katamassa chāyā paṭhamataraṃ paṭhaviyaṃ paṭiṭṭhaheyya katamassa chāyā cirena paṭhaviyaṃ paṭiṭṭhaheyyāti. — Samakaṃ bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja yo idha kālakato brahmaloke uppajjeyya yo ca idha kālakato Kasmīre uppajjeyya samakaṃ yeva uppajjantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Kati nu kho bhante Nāgasena bojjhangā ti. — Satta kho mahārāja bojjhangā ti. — Katihi pana bhante bojjhangehi bujjhatīti. — Ekena kho mahārāja bojjhangena bujjhati: dhammavicayasambojjhangenāti. — Atha kissa nu kho bhante vuccanti satta bojjhangā ti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: aśi kosiyaṃ pakkhitto agga - hito hatthena ussahati chejjaṃ chīdītun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja dhammavicayasambojjhangena vinā chahi bojjhangehi na bujjhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kataman - nu kho bahutaraṃ, puññaṃ vā apuññaṃ vā ti. — Puññaṃ kho

² yatthāham ABC. ³ kīva dūro ... Kasmīrako B. ²² uccarukkhe BCa.

mahārāja bahutaram, apuññaṃ thokaṃ - ti. — Kena kāraṇenaṭi. — Apuññaṃ kho mahārāja karonto vippatisārī hoti: pāpakammaṃ mayā katan - ti; tena pāpaṃ na vadḍhati. Puññaṃ kho mahārāja karonto avippatisārī hoti, avippatisāriṣṣa pāmojjaṃ jāyati, pamuditassa pīti jāyati, pītimanassa kāyo passambhati, passaddhakāyo sukkaṃ vedeti, sukhino cittaṃ samādhīyati, samāhito yathābhūtaṃ pajānāti, tena kāraṇena puññaṃ vadḍhati; puriso kho mahārāja chinnaṭṭhapādo Bhagavato ekaṃ uppalabhatthaṃ datvā ekanavūti kappāni vinipātaṃ na gacchissati; iminā pi mahārāja kāraṇena bhaṇāmi: puññaṃ bahutaram, apuññaṃ thokaṃ - ti. — Kallo si bhante Nāgasenaṭi.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo jānanto pāpakammaṃ karoti yo ca ajānanto pāpakammaṃ karoti, kassa bahutaram apuññaṃ - ti. — Thero āha: Yo kho mahārāja ajānanto pāpakammaṃ karoti tassa bahutaram apuññaṃ - ti. — Tena hi bhante Nāgasena yo ambhakaṃ rājaputto vā rājamahāmatto vā ajānanto pāpakammaṃ karoti taṃ mayā diguṇaṃ daṇḍemāti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: tattaṃ ayogaṃ ādittaṃ sampajjalitaṃ sajotibhūtaṃ eko ajānanto gaṇheyya eko jānanto gaṇheyya, katamo balikataṃ dayheyyāti. — Yo kho bhante ajānanto gaṇheyya so balikataṃ dayheyyāti. — Evam - eva kho mahārāja yo ajānanto pāpakammaṃ karoti tassa bahutaram apuññaṃ - ti. — Kallo si bhante Nāgasenaṭi.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi koci iminā sariradehena Uttarakuruṃ vā gaccheyya brahmalokaṃ vā aññaṃ vā pana dīpaṃ - ti. — Atthi mahārāja yo iminā cātummahābhūtikaṃ kāyena Uttarakuruṃ vā gaccheyya brahmalokaṃ vā aññaṃ vā pana dīpaṃ - ti. — Katham - bhante Nāgasena iminā cātummahābhūtikaṃ kāyena Uttarakuruṃ vā gaccheyya brahmalokaṃ vā aññaṃ vā

¹ pāpaṃ kammaṃ B. ² vedīyati A. ^{31.22} balavataṃ Bb, bahutaram M. ^{22.22} dayh- M.

pana dīpan-ti. — Abhiñānāsi nu tvaṃ mahārāja imissā paṭhaviyā vidatthiṃ vā rataniṃ vā langhivā ti. — Āma bhante, abhiñānāmi; ahaṃ-bhante Nāgasena aṭṭha pi rataniyo langhamīti. — Kathaṃ tvaṃ mahārāja aṭṭha pi rataniyo langhesīti. — Ahaṃ hi bhante cittaṃ uppādemī: ettha nipatissāmīti; saha cittuppādena kāyo me lahuho hotīti. — Evaṃ-eva kho mahārāja iddhiṃ bhikkhu cetovasipatto kāyaṃ citte samāropetvā cittavasena vehāsaṃ gacchatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhāpatha: aṭṭhikāni dīghāni yojanasatikāni pīti; rukkho pi tāva na-tthi yojanasatiko, kuto pana aṭṭhikāni dīghāni yojanasatikāni bhavissantīti. — Taṃ kim-maññasi mahārāja: sutan-te mahāsamudde pañcayojanasatikā pi macchā atthīti. — Āma bhante, sutan-ti. — Nanu mahārāja pañcayojanasatikassa macchassa aṭṭhikāni dīghāni bhavissanti yojanasatikāni pīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhāpatha: sakkā assāsa-passāse nirodhetun-ti. — Āma mahārāja, sakkā assāsa-passāse nirodhetun-ti. — Kathaṃ-bhante Nāgasena sakkā assāsa-passāse nirodhetun-ti. — Taṃ kim-maññasi mahārāja: sutapubbo te koci kākacchamāno ti. — Āma bhante, sutapubbo ti. — Kin-nu kho mahārāja so saddo kāye namite virameyyāti. — Āma bhante, virameyyāti. — So hi nāma mahārāja saddo abhāvitakāyassa abhāvitasīlassa abhāvitacittassa abhāvitapaññassa kāye namite viramissati, kim-pana bhāvitakāyassa bhāvitasīlassa bhāvitacittassa bhāvitapaññassa catutthajjhānaṃ samāpannassa assāsa-passāsā na nirujjhissantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, samuddo samuddo ti vuccati, kena kāraṇena udakaṃ samuddo ti vuccatīti. —

¹ ratanaṃ AbC. ² langhinti M. ³¹⁻³⁷ namate all except Bb.

Thero āha: Yattakaṃ mahārāja udakaṃ tattakaṃ loṇaṃ, yattakaṃ loṇaṃ tattakaṃ udakaṃ, tasmā samuddo ti vuccatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, kena kāraṇena samuddo ekaraso loṇaraso ti. — Cīrasaṇṭhitattā kho mahārāja udakassa samuddo ekaraso loṇaraso ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, sakkā sabbaṃ sukhumaṃ chinditun - ti. — Āma mahārāja, sakkā sabbaṃ sukhumaṃ chinditun - ti. — Kim - pana bhante sabbaṃ sukhumaṃ - ti. — Dhammo kho mahārāja sabbasukhumo, na kho mahārāja dhammā sabbe sukhumā, sukhumaṃ - ti vā thūlan - ti vā mahārāja dhammānam - etam - adbhivacanaṃ, yaṃ kiñci chinditabbaṃ sabbaṃ taṃ paññāya chindati, na - tthi dutiyaṃ paññāya chedanan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, viññāṇan - ti vā paññā ti vā bhūtasmiṃ jīvo ti vā, ime dhammā nānatthā c' eva nānābyañjana ca, udāhu ekatthā, byañjanam - eva nānan - ti. — Vijāṇanakkhaṇaṃ mahārāja viññāṇaṃ, pajāṇanakkhaṇā paññā, bhūtasmiṃ jīvo na upalabbhatīti. — Yadi jīvo na upalabbhati, atha ko carahi cakkhunā rūpaṃ passati, sotena saddaṃ suṇāti, ghānena gandhaṃ ghāyati, jivhāya rasaṃ sāyati, kāyena phoṭṭhabbaṃ phusati, manasā dhammaṃ vijānāti. — Thero āha: Yadi jīvo cakkhunā rūpaṃ passati — pe — manasā dhammaṃ vijānāti, so jīvo cakkhudvāresu uppāṭitesu mahantena ākāseṇa bahimukho suttḥutaraṃ rūpaṃ passeyya, sotesu uppāṭitesu ghāṇe uppāṭite jivhāya uppāṭitāya kāye uppāṭite mahantena ākāseṇa suttḥutaraṃ saddaṃ suṇeyya gandhaṃ ghāyeyya rasaṃ sāyeyya phoṭṭhabbaṃ phuseyyāti. — Na

³ sabbasukhumaṃ M. ¹³ sabbasukhumā M. ¹⁴ nānatthā AB. ¹⁵ atha kho ABC.

hi bhante ti. — Tena hi mahārāja bhūtasmiṃ jīvo na upalabbhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Thero āha: Dukkaraṃ mahārāja Bhagavatā katan - ti. — Kim - pana bhante Nāgasena Bhagavatā dukkaraṃ katan - ti. — Dukkaraṃ mahārāja Bhagavatā kataṃ: imesaṃ arūpīnaṃ cittacetasikānaṃ dhammānaṃ ekārammaṇe vattamānaṃ vavatthānaṃ akkhātaṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ cittaṃ - ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso nāvāya mahāsamuddaṃ ajjhogāhitvā hatthapuṭena udakaṃ gaḍetvā jivhāya sāyitvā — jāneyya nu kho mahārāja so puriso: idaṃ Gangāya udakaṃ, idaṃ Yamunāya udakaṃ, idaṃ Aciravatiyā udakaṃ, idaṃ Sarabhuyā udakaṃ, idaṃ Mahiyā udakaṃ - ti. — Dukkaraṃ bhante jānitun - ti. — Ato dukkarataraṃ kho mahārāja Bhagavatā kataṃ: imesaṃ arūpīnaṃ cittacetasikānaṃ dhammānaṃ ekārammaṇe vattamānaṃ vavatthānaṃ akkhātaṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ cittaṃ - ti. — Suṭṭhu bhante ti rājā abbhanumodī.

Sattamo vaggo.

Thero āha: Jānāsi kho mahārāja sampatī kā velā ti. — Āma bhante, jānāmi, sampatī paṭhamo yāmo atikkanto, majjhimo yāmo vattati, ukkā padīpiyanti, cattārī paṭākāni ānattāni, gamissanti bhaṇḍato rājadeyyā ti. — Yonakā evaṃ - āhaṃsu: Kallo si mahārāja, paṇḍito bhikkhūti. — Āma bhante, paṇḍito thero, ediso ācariyo bhaveyya mādiso

⁸ dhammānaṃ om. ABC. ¹⁰ ajjhogaḍetvā ABC, -gāḍetvā M. ¹⁵ tato Ab, ito M. ²⁰ sace ediso M.

ca antevāsī, nacirass' eva paṇḍito dhammaṃ ājāneyyāti.

— Tassa pañhaveyyākaraṇena tuttho rājā theram Nāgasenaṃ satasahassagghanakena kambalena acchādetvā: Bhante Nāgasena, ajjatagge te attahasataṃ bhattaṃ paññāpemi, yaṃ kiñci antepure kappiyaṃ tena ca pavāremīti āha. — Alaṃ mahārāja, jīvāmīti. — Jānāmi bhante Nāgasena jīvasi, api ca attānaṃ⁷ ca rakkha mamaṃ¹⁰ ca rakkhāhi; kathaṃ attānaṃ rakkhasi: Nāgaseno Milindaṃ rājānaṃ pasādesi na ca kiñci alabhīti parāpavādo āgaccheyyāti, evaṃ attānaṃ rakkha; kathaṃ mamaṃ rakkhasi: Milindo rājā pasanno pasannākāraṃ na karotīti parāpavādo āgaccheyyāti, evaṃ mamaṃ rakkhāhīti. — Tathā hotu mahārājāti. — Seyyathā pi bhante siho migarājā suvaṇṇapaṇjare pakkhitto pi bahimukho yeva hoti, evaṃ¹¹ eva kho 'haṃ bhante kiñcāpi agāraṃ ajjhāvasāmi, bahimukho yeva pana acchāmi, sace 'haṃ bhante agārasmā anagāriyaṃ pabbajeyyaṃ na ciraṃ jīveyyaṃ, bahū me paccatthikā ti.

Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindassa rañño pañhaṃ vissajjetvā utthāy' āsanā sanghārāmaṃ agamāsi. Acirapakkante ca āyasmante Nāgasene Milindassa rañño etad-ahosi: Kiṃ mayā pucchitaṃ, kiṃ bhadantena vissajjitaṃ¹² ti. Atha kho Milindassa rañño etad-ahosi: Sabbhaṃ mayā supucchitaṃ, sabbhaṃ bhadantena suvissajjitaṃ¹³ ti. Āyasmato pi Nāgasenassa sanghārāmaṃ gatassa etad-ahosi: Kiṃ Milindena raññā pucchitaṃ, kiṃ mayā vissajjitaṃ¹⁴ ti. Atha kho āyasmato Nāgasenassa etad-ahosi: Sabbhaṃ Milindena raññā supucchitaṃ, sabbhaṃ mayā suvissajjitaṃ¹⁵ ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno tassā rattiyaṃ accayena pubbanhasamayaṃ nivāsetvā pattaçivaram-ādāya yena Milindassa rañño nivesanaṃ ten' upasankamī, upasankamītvā paññatte āsane nisīdi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā

⁷ rakkhāhīti all. ¹⁰ mama BC. ¹¹ bahu all.

ekamantaṃ nisīdi, ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Mā kho bhadaṇṭassa evaṃ ahosi: Nāgaseno mayā pañhaṃ pucchito ti ten' eva somanassena na taṃ rattāvasesaṃ supīti, na te evaṃ datṭhabbaṃ; tassa mayhaṃ bhante taṃ rattāvasesaṃ etad - ahosi: kiṃ mayā pucchitaṃ, kiṃ bhadaṇṭena vissajjitaṃ - ti; sabbhaṃ mayā supucchitaṃ, sabbhaṃ bhadaṇṭena suvissajjitaṃ - ti. Thero pi evaṃ - āha: Mā kho mahārājassa evaṃ ahosi: Milindassa rañño mayā pañho vissajjito ti ten' eva somanassena taṃ rattāvasesaṃ vītināmesīti, na te evaṃ datṭhabbaṃ; tassa mayhaṃ mahārāja taṃ rattāvasesaṃ etad - ahosi: kiṃ Milindena raññā pucchitaṃ, kiṃ mayā vissajjitaṃ - ti; sabbhaṃ Milindena raññā supucchitaṃ, sabbhaṃ mayā suvissajjitaṃ - ti. — Iti ha te mahānāgā aññamaññaṃ subhāsitaṃ samanumodiṃsūti.

Milindapañhānaṃ pucchāvissajjanā samattā.

Bhassappavedī vetanḍī atibuddhi vicakkhaṇo
Milindo nāṇabhedāya Nāgasenam - upāgami.

Vasanto tassa chāyāya paripucchanto punappunam
pabhinnabuddhi hutvāna so pi āsī tipetako.

Navangam anumajjanto rattibhāge rahogato
addakkhi meṇḍake paṇhe dunniveṭhe saniggahe:

Pariyāyabhāsitaṃ atthi, atthi sandhāya bhāsitaṃ,
sabbhāvabhāsitaṃ atthi Dhammarājassa sāsaṇe.

Tesaṃ atthaṃ aviññāya meṇḍake Jinabhāsita
anāgatamhi addhāne viggaho tattha hessati.

Handa kathim pasādetvā chejjapessāmi meṇḍake,
tassa niddiṭṭhamaggena niddississanti - anāgate ti.

Atha kho Milindo rājā pabhātāya rattiyā uggate
aruṇe sīsaṃ nahātvā sirasi añjalim - paggaḥetvā atitānā-
gata-paccuppanne sammāsambuddhe anussaritvā attha
vatapadāni samādiyi: Ito me anāgatāni satta divasāni
attha guṇe samādiyitvā tapo caritabbo bhavissati, so
'haṃ cīṇṇatapo samāno ācariyaṃ ārādhettvā meṇḍake
paṇhe pucchissāmi. Atha kho Milindo rājā pakatidus-
sayugaṃ apanetvā ābharagāni ca omuñcivā kāsāyaṃ ni-
vāsetvā muṇḍakapaṭiṣṭhakaṃ sīse paṭimuñcivā munibhā-
vam - uparantvā attha guṇe samādiyi: Imaṃ sattāhaṃ
mayā na rājaattho anusāsitaḥ, na rāgūpasamhitaṃ cit-
taṃ uppādetabbaṃ, na dosūpasamhitaṃ cittaṃ uppāde-
tabbaṃ, na mohūpasamhitaṃ cittaṃ uppādetabbaṃ, dāsa-
kammakara-porisa-jane pi nivātavuttinā bhavitabbaṃ,

¹¹ bhedāpessāmi M. ¹² niddississanti anāg. An, -ssanti 'nāg. B. ¹³ na-
hāyitvā A. ¹⁴ samādiyitvā AC.

kāyikaṃ vācasikaṃ anurakkhitabbaṃ, cha pi āyatanāni niravasesato anurakkhitabbāni, mettābhāvanāya mānasāṃ pakkhipitabban - ti ime attha guṇe samādiyivā tesv - eva atthasu guṇesu mānasāṃ patitthapetvā bahi anikkhamitvā sattāhaṃ vitināmetvā atthame divase pabbātāya rattiyā pag - eva pātarāsaṃ katvā okkhittacakkhu mitabhāṇi susaṇṭhitena iriyāpathena avikkhittena cittena haṭṭhena udaggena vippasannena therāṃ Nāgasenaṃ upasankamitvā therassa pāde sirasā vanditvā ekamantaṃ tṭhito idam - avoca:

Atthi me bhante Nāgasena koci attho tumhehi saddhiṃ mantayitabbo, na tattha añño koci tatiyo icchitabbo, suññe okāse pavivitte araññe atthangupāgate samaṇasāruppe tattha so pañho pucchitabbo bhavissati, tattha me guyhaṃ na kātappaṃ na rahassakaṃ, arahāṃ⁴ ahaṃ rahassakaṃ suṇitum sumantaṇe upagate. Upamāya pi so attho upaparikkhitabbo, yathā kiṃ viya: Yathā nāma bhante Nāgasena mahāpaṭhavī nikkhepaṃ arabati nikkhepe upagate, evam - eva kho bhante Nāgasena arahāṃ⁵ ahaṃ rahassakaṃ suṇitum sumantaṇe upagate ti.

Gurunā pi saha pavivittaṃ pavanaṃ pavisitvā idam - avoca: Bhante Nāgasena, idha purisena mantayitukāmena attha - tṭhānāni parivajjayitabbāni bhavanti, na tesu tṭhānesu viññū puriso atthaṃ manteti, mantito pi attho pariṇatati na sambhavati; katamāni attha - tṭhānāni: visamatṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, sabhayaṃ parivajjanīyaṃ, ativātaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, paṭicchannaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, devatṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, pantho parivajjanīyo, sankamo parivajjanīyo, udakatitthaṃ parivajjanīyaṃ, imāni attha - tṭhānāni parivajjanīyānīti. — Thero āha: Ko doso visamatṭhāne sabhaye ativāte paṭicchanne devatṭhāne panthe sankame udakatitthe ti. — Visame

⁴ patitthāpetvā A. ⁵ etadavoca B. ¹⁶ sumantane ACM. ²⁰ sumantane ACMa.

²¹ pavivittupavanaṃ A. ²² sumantayitu - A. ²³ patho, patho M throughout.

bhante Nāgasena mantito attho vikirati vidhamati paggharati na sambhavati; sabhaye mano santasati, santasito na sammā attham samanupassati; ativāte saddo avibhūto hoti; paṭicchanne upassutiṃ tiṭṭhanti; devatthāne mantito attho garukaṃ pariṇamati; panthe mantito attho tuccho bhavati; sankame calācalo bhavati; udakattithe pākaṭo bhavati. Bhavatiha:

Visamaṃ sabhayaṃ ativāto paṭicchannaṃ devanissitaṃ pantho ca sankamo tiṭṭhaṃ, atṭh' ete parivajjayāti.

Bhante Nāgasena, atṭh' ime puggalā mantiyamānā mantitaṃ attham byāpādeti, katame atṭha: rāgacarito dosacarito mohacarito mānacarito luddho alaso ekacintī bālo ti, ime atṭha puggalā mantitaṃ attham byāpādentīti. — Thero āha: Tesam ko doso ti. — Rāgacarito bhante Nāgasena rāgavasena mantitaṃ attham byāpādeti, dosacarito dosavasena mantitaṃ attham byāpādeti, mohacarito mohavasena mantitaṃ attham byāpādeti, mānacarito mānavasena mantitaṃ attham byāpādeti, luddho lobhavasena mantitaṃ attham byāpādeti, alaso alasatāya mantitaṃ attham byāpādeti, ekacintī ekacintitāya mantitaṃ attham byāpādeti, bālo bālatāya mantitaṃ attham byāpādeti. Bhavatiha:

Ratto dutṭho ca mūlho ca mānī luddho tathā 'laso ekacintī ca bālo ca, ete atthavināsakā ti.

Bhante Nāgasena, nav' ime puggalā mantitaṃ guyhaṃ vivaranti na dhārenti, katame nava: rāgacarito dosacarito mohacarito bhīruko āmisagaruko itthī soṇḍo paṇḍako dārako ti. — Thero āha: Tesam ko doso ti. — Rāgacarito bhante Nāgasena rāgavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, dutṭho dosavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, mūlho mohavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati

na dhāreti, bhīruko bhayavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, āmisagaruko āmisahetu mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, itthi ittaratāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, soṇḍiko surālolatāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, paṇḍako anekamsikatāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, dārako capalatāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti. Bhavatiha:

Ratto dutṭho ca mūlho ca bhīru āmisacakkhuko
itthi soṇḍo paṇḍako ca, navamo bhavati dārako:

Nav' ete puggalā loke ittarā calitā calā;
etehi mantitaṃ guyhaṃ khippaṃ bhavati pākāṇ - ti.

Bhante Nāgasena, atṭhahi kāraṇehi buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, katamehi atṭhahi: vayapariṇāmena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, yasapariṇāmena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, paripucchāya buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, titthasamvāsena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, yoniso manasikārena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, sākacchāya buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, snehūpasevavasena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, patirūpa-desavāsena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati. Bhavatiha:

Vayena yasa-pucchāhi titthavāsena yoniso
sākacchā' snehasamsevā' patirūpavasena ca:

Etāni atṭha tṭhānāni buddhivisadakārakā,
yesaṃ etāni sambhonti tesaṃ buddhi pabhijjati.

Bhante Nāgasena, ayaṃ bhumibhāgo atṭha-mantadosa-vivajjito, ahaṃ - ca loke paramo mantisahāyo, guyhaṃ - anurakkhi cāhaṃ, yāvāhaṃ jivissāmi tāva guyhaṃ - anurakkhissāmi, atṭhahi ca me kāraṇehi buddhi pariṇāmaṃ gatā; dullabho etarahi mādiso antevāsī.

Sammā paṭipanne antevāsike ye ācariyānaṃ pañcavīsati ācariyagunā tehi guṇehi ācariyena sammā paṭipajjitabbaṃ. Katame pañcavīsati guṇā: idha bhante ācariyena antevāsimhi satatāṃ samitāṃ ārakkhā upatthapetabbā, asevana-sevanā jānitabbā, pamattāppamattatā jānitabbā, seyyāvakāso jānitabbo, gelaṇṇaṃ jānitabbaṃ, bhojanaṃ laddhāladdhaṃ jānitabbaṃ, viseso jānitabbo, pattagataṃ saṃvibhajitabbaṃ, assāsetabbo: mā bhāyi, attho te abhikkamatīti, iminā puggalena paṭicaratīti paṭicāro jānitabbo, gāme paṭicāro jānitabbo, vihāre paṭicāro jānitabbo, na tena saba sallāpo kātabbo, chiddaṃ disvā adhivāsetabbaṃ, sakkaccakārinā bhavitabbaṃ, akhaṇḍakārinā bhavitabbaṃ, arahassakārinā bhavitabbaṃ, niravasesakārinā bhavitabbaṃ, janem' imaṃ sippesūti janakacittaṃ upatthapetabbaṃ, kathaṃ ayaṃ na parihāyeyyāti vaḍḍhicittaṃ upatthapetabbaṃ, balavaṃ imaṃ karomī sikkhābalenāti cittaṃ upatthapetabbaṃ, mettacittaṃ upatthapetabbaṃ, āpadāsu na vijahitabbaṃ, karaṇīye na ppamajjitabbaṃ, khalite dhammena paggaheṭabbo ti. Ime kho bhante pañcavīsati ācariyassa ācariyagunā, tehi guṇehi mayi sammā paṭipajjassu. Saṃsayo me bhante uppanno, atthi meṇḍakapaṇhā Jinabhāsita, anāgate addhāne tattha viggaho uppajjissati, anāgate ca addhāne dullabhā bhavissanti tumhādisā buddhimanto, tesu me paṇhesu cakkhuṃ dehi paravādānaṃ niggahāyāti.

Thero sādḍhūti sampatiicchitvā dasa upāsakassa upāsakagune paridīpesi: Dasa ime mahārāja upāsakassa upāsakagunā, katame dasa: idha mahārāja upāsako sanghena samānasukhadukkhō hoti, dhāmmādhipateyyo hoti, yathābalaṃ saṃvibhāgarato hoti, Jinasāsanaparihāniṃ disvā abhivaḍḍhiyā vāyamati, sammādiṭṭhiko hoti, apagatakotūhalamangaliko jivitaḥetu pi na aññaṃ satthāraṃ uddisati, kāyikaṃ vācasikaṃ - c' assa rakkhitaṃ hoti, sammaggārāmo hoti samaggarato, anusuyyako hoti, na ca

kubhanavasena sāsane carati, Buddhāṃ saraṇaṃ gato hoti, dhammaṃ saraṇaṃ gato hoti, saṅghaṃ saraṇaṃ gato hoti. Ime kho mahārāja dasa upāsakassa upāsakaguṇā, te sabbe guṇā tayaṃ samvijjanti, taṃ te yuttaṃ pattaṃ anucchavikaṃ patirūpaṃ yaṃ tvaṃ Jinasāsanaparihāniṃ disvā abhivaddhiṃ icchasi. Karomi te okāsaṃ, pucchamaṃ tvaṃ yathāsukhaṃ - ti.

Atha kho Milindo rājā katāvakāso nīpacca gurunopāde sirasi añjaliṃ katvā etad - avoca : Bhante Nāgasena, ime tittiyā evaṃ bhaṇanti : yadi Buddho pūjaṃ sādīyati na parinibbuto Buddho, saṃyutto lokena antobbhaviko lokasmiṃ lokasādhāraṇo, tasmā tassa kato adhikāro vaṭṭho bhavati aphalo ; yadi parinibbuto, visaṃyutto lokena nissato sabbabhavehi, tassa pūjā na uppajjati, parinibbuto na kiñci sādīyati, asādīyantassa kato adhikāro vaṭṭho bhavati aphalo ti. Ubhatokotiko 'eso paṇho, n' eso visayo appattamānasānaṃ, mahantānaṃ yev' eso visayo, bbind' etaṃ ditthijālaṃ, ekaṃse ṭhapaya, tav' eso paṇho anupatto, anāgatānaṃ Jinaputtānaṃ cakkhuṃ dehi paravādaniggahāyāti. — Thero āha : Parinibbuto mahārāja Bhagavā, na ca Bhagavā pūjaṃ sādīyati, bodhimūle yeva Tathāgatassa sādīyanā pahīnā, kim - pana anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā :

Pūjiyantaṃ asamasamā sadeva mānusehi te
na sādīyanti sakkāraṃ, buddhānaṃ esa dhammatā ti.

Rājā āha : Bhante Nāgasena, putto vā pituno vaṇṇaṃ bhāsati pitā vā puttassa vaṇṇaṃ bhāsati, na c' etaṃ kāranaṃ paravādanānaṃ niggahāya, pasādapakāsaṇaṃ nāma etaṃ, ingha me tvaṃ tattha kāranaṃ sammā brūhi sa-

kavādassa patitthāpanāya ditthijālavinivethanāyāti. — Thero āha: Parinibbuto mahārāja Bhagavā, na ca Bhagavā pūjāṃ sādīyati, asādīyantass' eva Tathāgatassa devamanussā dhāturanāṃ vatthum karitvā Tathāgatassa ānāratanārammaṇena sammāpaṭipattiṃ sevantā tisso sampattiyo paṭilabbanti. Yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho pajjalitvā nibbāyeyya, api nu kho so mahārāja aggikkhandho sādīyati tinakatthupādānaṃ¹ ti. — Jalamāno pi so bhante mahāaggikkhandho tinakatthupādānaṃ na sādīyati, kim pana nibbuto upasanto acetano sādīyatīti. — Tasmiṃ pana mahārāja aggikkhandhe uparate upasante loke aggi suñño hotīti. — Na hi bhante, katthaṃ aggiassa vatthu hoti upādānaṃ, ye keci manussā aggikāmā te attano thāmalaviriyena paccatapurisakārena katthaṃ manthayitvā aggiṃ nibbattetvā tena agginā aggikaraṇiyanī kammāni karontīti. — Tena hi mahārāja titthiyānaṃ vacanaṃ micchā bhavati: asādīyantassa kato adhikāro vañho bhavati aphalo ti. Yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho pajjali, evam eva Bhagavā dasasahassimhi lokadhātuyā buddhasiriyā pajjali; yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho pajjalitvā nibbuto, evam eva Bhagavā dasasahassimhi lokadhātuyā buddhasiriyā pajjalitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto; yathā mahārāja nibbuto aggikkhandho tinakatthupādānaṃ na sādīyati, evam eva kho lokahitassa sādīyaṇā pahīnā upasantā; yathā mahārāja manussā nibbuto aggikkhandhe anupādāne attano thāmalaviriyena paccatapurisakārena katthaṃ manthayitvā aggiṃ nibbattetvā tena agginā aggikaraṇiyanī kammāni karonti, evam eva devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādīyantass' eva dhāturanāṃ vatthum karitvā Tathāgatassa ānāra-

¹ nibbāpeyya AC. * -katthū- B throughout. ¹² katthaṃ bhante aggiassa BC. ¹⁴ -purisakārena ABC throughout.

tanārammanena sammāpatipattiṃ sevantā tisso sampattiyo paṭilabbhanti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suñhi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo: yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyitvā upameyya, api nu kho so mahārāja uparato vāto sādīyati puna nibbattāpanan - ti. — Na hi bhante uparatassa vātassa ābhogo vā manasikāro vā puna nibbattāpanāya, kinkāraṇaṃ: acetanā sā vāyodhātūti. — Api nu tassa mahārāja uparatassa vātassa vāto ti samaññā upagacchatīti. — Na hi bhante, tālavaṇṭa-vidhūpanāni vātassa uppattiyā paccayā, ye keci manussā uñhābhittattā pariḷāhaparipīlītā te tālavaṇṭena vā vidhūpanena vā attano thāmaḷaviriyena paccattapurisa-kārena vātaṃ nibbattetvā tena vātena uñhaṃ nibbāpenti pariḷāhaṃ vūpasamentīti. — Tena hi mahārāja titthiyānaṃ vacanaṃ micchā bhavati: asādiyantassa kato adhikāro vañjho bhavati aphaḷo ti. Yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyi, evam - eva Bhagavā dasasahassimhi lokadhātuyā sītala-madhura-santa-sukhuma-mettāvātena upavāyi; yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyitvā uparato, evam - eva Bhagavā sītala-madhura-santa-sukhuma-mettāvātena upavāyitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto; yathā mahārāja uparato vāto puna nibbattāpanaṃ na sādīyati, evam - eva lokahitassa sādīyanā pahīnā upasantā; yathā mahārāja te manussā uñhābhittattā pariḷāhaparipīlītā, *evam - eva devamanussā tividhaggi-santāpa-pariḷāha-paripīlītā; yathā tālavaṇṭa-vidhūpanāni vātassa nibbattiyā paccayā honti, evam - eva Tathāgatassa dhātu ca ñāṇaratanaṃ - ca paccayo hoti tissannaṃ sam-

²³ dhātunūca all.

pattīnaṃ paṭilābhāya; yathā manussā uṇhābhitattā pari-
lāhapaṇipīṭā tālavantaṇa vā vidhūpanena vā vātaṃ nib-
battetvā uṇhaṃ nibbāpenti parilāhaṃ vūpasamenti, evaṃ-
eva devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādi-
yantass' eva dhātuṃ - ca nānaratanaṃ - ca pūjetvā kusalaṃ
nibbattetvā tena kusaleṇa tividhagga-santāpa-parilāhaṃ
nibbāpenti vūpasamenti. Iminā pi mahārāja kāraṇena
Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhi-
kāro avaṇṇho bhavati saphalo ti.

Apraṃ - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi para-
vādānaṃ niggahāya: yathā mahārāja puriso bheriṃ āko-
tetvā saddaṃ nibbatteyya, yo so bherisaddo purisena
nibbattito so saddo antaradhāyeyya, api nu kho so ma-
hārāja saddo sādīyati puna nibbattāpanaṃ - ti. — Na hi
bhante, antarahito so saddo, na - tthi tassa puna uppā-
dāya ābhogo vā manasikāro vā, sakiṃ nibbatte bherisadde
antarahite so bherisaddo samucchinno hoti, bheri pana
bhante paccayo hoti saddassa nibbattiya, atha puriso pac-
caye satī attajena vāyāmena bheriṃ ākoṭetvā saddaṃ nib-
battetīti. — Evam - eva kho mahārāja Bhagavā sila-sa-
mādhī - paṇṇā - vimutti - vimuttiñāṇadassana - paribhāvitāṃ
dhāturatanaṃ - ca dhammaṃ - ca vinayaṃ - ca anusatthiṃ - ca
sattbhāraṃ ṭhapayitvā sayāṃ anupādisesāya nibbānadhā-
tuyā parinibbuto, na ca parinibbute Bhagavati sampatti-
lābho upacchinno hoti, bhavadukkhapatipīṭā sattā dhā-
turatanaṃ - ca dhammavinayaṃ - ca anusatthiṃ - ca pacca-
yaṃ karitvā sampattikāmā sampattiyo paṭilābhanti.
Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa
asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇṇho bhavati saphalo
ti. Dīṭṭhaṃ - c' etaṃ mahārāja Bhagavatā anāgatam -
addhānaṃ kathitaṃ - ca bhaṇitaṃ - ca ācikkhitaṃ - ca:
Siyā kho paṇ' Ānanda tumhākaṃ evam - assa: atīta-

²¹ ānusatthiṃca B twice, C once. ²² dhammavinayaṃca B. ²³ ṭhapetvā B.

satthukam pāvacaṇaṃ, na - tthi no satthā ti; na kho paṇ' etaṃ Ānanda evaṃ datṭhabbaṃ, yo vo Ānanda mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto so vo maṃ' acca-yena satthā ti. Parinibbutassa Tathāgatassa asādiyan-tassa kato adhikāro vañjho bhavati aphalo ti taṃ tesam tittihyānaṃ vacanaṃ micchā abhūtaṃ vitathaṃ alikaṃ viruddhaṃ viparītaṃ, dukkhadāyakaṃ dukkhavipākaṃ apāyagamaṇiyaṃ - ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo: sādīyati nu kho mahārāja ayaṃ mahāpaṭhavi: sabbabījāni mayi saṃvirū-hantūti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana tāni mahārāja bījāni asādiyantiyā mahāpaṭhaviyā saṃvirūhītvā dalha-mūlajaṭā-patitṭhitā khandhasārasākhā-parivittihinṇā pup-phaphaladharā hontīti. — Asādiyanti pi bhante mahā-paṭhavi tesam bījānaṃ vatthu hoti paccayaṃ deti virū-hanāya, tāni bījāni taṃ vatthum nissāya tena paccayena saṃvirūhītvā dalhamūlajaṭā-patitṭhitā khandhasārasākhā-parivittihinṇā pupphaphaladharā hontīti. — Tena hi ma-hārāja tittiyā sake vāde natthā honti batā viruddhā, sace te bhaṇanti: asādiyantassa kato adhikāro vañjho bhavati aphalo ti. Yathā mahārāja mahāpaṭhavi evaṃ Tathāgato arahaṃ sammāsambuddho, yathā mahārāja mahāpaṭhavi na kiñci sādīyati evaṃ Tathāgato na kiñci sādīyati, yathā mahārāja tāni bījāni paṭhaviṃ nissāya saṃvirūhītvā dalhamūlajaṭā-patitṭhitā khandhasārasākhā-parivittihinṇā pupphaphaladharā honti evaṃ devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva dhātuṃ - ca nāparatanaṃ - ca nissāya dalhakusalamūla-patitṭhitā sa-mādhikkhandha-dhammasāra-silasākhā-parivittihinṇā vi-muttipuppha-sāmaññaphaladharā honti. Iminā pi ma-

⁷ dukkhadāyakaṃ om. BC. ⁸ -gāminiyanti AaB. ¹⁰ -hantīti B. ¹⁵ asā-diyaṃti all. ¹⁷ vatthum AC. ¹⁸ samādhikkhandha- CM.

hārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇḍho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttarim kāraṇam suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇḍho bhavati saphalo: sādiyanti nu kho mahārāja ime oṭṭhā goṇā gadrabhā ajā pasū manussā antokucchismiṃ kimikulānaṃ sambhavan - ti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja kimayo tesaṃ asādiyantānaṃ antokucchismiṃ sambhavitvā bahuputtanattā vepullataṃ pāpuṇantīti. — Pāpassa bhante kammasa balavatāya asādiyantānaṃ yeva tesaṃ sattānaṃ antokucchismiṃ kimayo sambhavitvā bahuputtanattā vepullataṃ pāpuṇantīti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva dhātussa ca nāpārammaṇassa ca balavatāya Tathāgate kato adhikāro avaṇḍho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttarim kāraṇam suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇḍho bhavati saphalo: sādiyanti nu kho mahārāja ime manussā: ime aṭṭhanavuti rogā kāye nibbattantūti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja rogā asādiyantānaṃ kāye nipatantīti. — Pubbe katena bhante duccharitenāti. — Yadi mahārāja pubbe kataṃ akusalaṃ idha vedanīyaṃ hoti, tena hi mahārāja pubbe katam - pi idha katam - pi kusalākusalaṃ kammaṃ avaṇḍham bhavati saphalan - ti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇḍho bhavati saphalo ti.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja Nandako nāma yakkho theram Sāriputtaṃ āsādayitvā paṭhaviṃ pavitṭho ti. — Ama bhante, sūyati, loke pākaṇo eso ti. — Api nu kho mahārāja thero Sāriputto sādīyi Nandakassa yakkhassa

mahāpaṭhavīgīlanan -ti. — Ubbattiyante pi bhante sadevake loke, patamāne pi chamāyaṃ candimasuriye, vikirante pi Sinerupabbatarāje, thero Sāriputto na parassa dukkhaṃ sādīyeyya, taṃ kiṣṣa hetu: yena hetunā thero Sāriputto kujjheyya vā dusseyya vā so hetu therassa Sāriputtassa samūhato samucchinno, hetuno samugghātī-tattā bhante thero Sāriputto jīvitahārake pi kopam na kareyyāti. — Yadi mahārāja thero Sāriputto Nandakassa yakkhassa paṭhavīgīlanam na sādīyi kiṣṣa pana Nandako yakkho paṭhaviṃ pavittḥo ti. — Akusalassa bhante kammassa balavatāyāti. — Yadi mahārāja akusalassa kammassa balavatāya Nandako yakkho paṭhaviṃ pavittḥo, asādiyantassāpi kato aparādho avaṇḥho bhavati saphalo, tena hi mahārāja kusalassa pi kammassa balavatāya asādiyantassa kato adhikāro avaṇḥho bhavati saphalo ti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇḥho bhavati saphalo ti.

Kati nu kho te mahārāja manussā ye etarahi mahāpaṭhaviṃ pavittḥā, atthi te tattha savanan -ti. — Āma bhante, sūyatīti. — Ingha tvaṃ mahārāja sāvehīti. — Ciñcamānavikā bhante, Suppabuddho ca Sakko, Devadatto ca thero, Nandako ca yakkho, Nando ca māpavako ti, sutam mētam bhante: ime pañca janā mahāpaṭhaviṃ pavittḥā ti. — Kismiṃ te mahārāja aparaddhā ti. — Bhagavati ca bhante sāvakesu cāti. — Api nu kho mahārāja Bhagavā vā sāvakā vā sādīyimsu imesaṃ mahāpaṭhaviṃ pavisanan -ti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇḥho bhavati saphalo ti. — Suviññāpito bhante Nāgasena paṇho gambhīro uttānīkato, guyham

⁹ paṭhavi- AB. ¹⁴ kusalassāpi B; kusalākusalassa A. ²² ciñcā māp. Aa.

²⁷ bhagavā sāvakā all. ²⁸ -paṭhavi- AaM. ³¹ uttāni- ACM.

vidamśitaṃ, gaṇṭhi bhinnā, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, natṭhā paravādā, bhaggā kuditṭhi, nippabhā jātā kutitṭhiyā, tvaṃ gaṇivarapavaram - āsajjāti.

Bhante Nāgasena, Buddho sabbaññū ti. — Āma mahārāja, Bhagavā sabbaññū, na ca Bhagavato satataṃ samitaṃ ñānadassanaṃ paccupatṭhitaṃ, āvajjanapaṭibaddhaṃ Bhagavato sabbaññūtañānaṃ, āvajjitvā yadicchakaṃ jānātīti. — Tena hi bhante Nāgasena Buddho asabbaññū, yadi tassa pariyesanāya sabbaññūtañānaṃ hotīti. — † Vāhasataṃ kho mahārāja vīhinaṃ aḍḍhacūlaṃ - ca vāhā vīhi satt' ammaṇāni dve ca tumbā ekaccharakkhaṇe pavattacittassa ettakā vīhi lakkhaṃ ṭhapiyamāne parikkhayaṃ pariyādānaṃ gaccheyyūṃ. Tat' ime sattavidhā cittā pavattanti: Ye te mahārāja sarāgā sadosā samohā sakkilesā abhāvitakāyā abhāvitasilā abhāvitacittā abhāvitapaññā tesam taṃ cittaṃ garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: abhāvitattā cittassa. Yathā mahārāja vamsanūḷassa vitatassa visālassa vitthinnassa saṃsibbita-visibbitassa sākhajāṭaṭṭassa ākaddhiyantassa garukaṃ hoti āgamaṇaṃ dandhaṃ, kinkāraṇaṃ: saṃsibbita-visibbitattā sākhānaṃ, evam - eva kho mahārāja ye te sarāgā sadosā samohā sakkilesā abhāvitakāyā abhāvitasilā abhāvitacittā abhāvitapaññā tesam taṃ cittaṃ garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: saṃsibbita-visibbitattā kilesehi. Idam paṭhamaṃ cittaṃ.

Tat' idam dutiyaṃ cittaṃ vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja sotāpannā pihitāpāyā diṭṭhippattā viññātasatthusāsanaṃ tesam taṃ cittaṃ tīsu ṭhānesu lahukaṃ

¹ vidhamśitaṃ AbM. ² -yesanā B. ³ hotitī B. ⁴ -cūlakaṃ ca B.

⁵ vāha vīha B. ⁶ ekaccharakkhaṇe AC. ⁷ sakkilesā M throughout.

⁸ kinkāraṇā A once, Ab 8 times, B once, C 5 times, M 4 times. ⁹ cittassa C, vitatassa M, visattassa AacB.

upapajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam upapajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: tīsu ṭhānesu cittassa parisuddhattā, upari kilesānam appahīnattā. Yathā mahārāja vamsanālassa tipabbagaṇṭhiparisuddhassa upari sākhajātajātitassa ākaḍḍhiyantassa yāva tipabbam tāva lahukam eti, tato upari thaddham, kinkāraṇam: hetthā parisuddhattā, upari sākhajātajātitattā, evam-eva kho mahārāja ye te sotāpannā pihitāpāyā dīṭṭhippattā viññātasatthusaṇā tesam tam cittam tīsu ṭhānesu lahukam upapajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam upapajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: tīsu ṭhānesu parisuddhattā, upari kilesānam appahīnattā. Idam dutiyam cittam.

Tatr' idam tatiyam cittam vibhattim-āpajjati: Ye te mahārāja sakadāgāmino, yesam rāga-dosa-mohā tanubhūtā, tesam tam cittam pañcasu ṭhānesu lahukam upapajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam upapajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: pañcasu ṭhānesu parisuddhattā, upari kilesānam appahīnattā. Yathā mahārāja vamsanālassa pañcapabbagaṇṭhiparisuddhassa upari sākhajātajātitassa ākaḍḍhiyantassa yāva pañcapabbam tāva lahukam eti, tato upari thaddham, kinkāraṇam: hetthā parisuddhattā, upari sākhajātajātitattā, evam-eva kho mahārāja ye te sakadāgāmino, yesam rāga-dosa-mohā tanubhūtā, tesam tam cittam pañcasu ṭhānesu lahukam upapajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam upapajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: pañcasu ṭhānesu cittassa parisuddhattā, upari kilesānam appahīnattā. Idam tatiyam cittam.

Tatr' idam catuttham cittam vibhattim-āpajjati: Ye te mahārāja anāgāmino, yesam pañc' orambhāgiyāni saṃyojanāni pahīnāni, tesam tam cittam dasasu ṭhānesu la-

²¹ saññoj- M throughout.

lahukam uppajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: dasasu thānesu cittassa parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahinattā. Yathā mahārāja vaṃsanāḷassa dasapabbaganthiparisuddhassa upari sākhajātājaṭitassa ākaḍḍhiyantassa yāva dasapabbam tāva lahukam eti, tato upari thaddham, kinkāraṇaṃ: hetthā parisuddhattā, upari sākhajātājaṭitattā, evam - eva kho mahārāja ye te anāgāmino, yesaṃ pañc' orambhāgiyāni saṃyojanāni pahīnāni, tesaṃ taṃ cittaṃ dasasu thānesu lahukam uppajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: dasasu thānesu cittassa parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahinattā. Idam catuttham cittaṃ.

Tatr' idam pañcamam cittaṃ vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja arahanto khīṇāsavā dhotamalā vantakilesā vusitavanto katakaraṇiṃyā ohitabhārā anuppattasadatthā parikkhīṇabhavasamyojanā pattapaṭisambhidā sāvakabhūmisu parisuddhā, tesaṃ taṃ cittaṃ sāvakavisaye lahukam uppajjati lahukam pavattati, paccekabuddhabhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: parisuddhattā sāvakavisaye, aparisuddhattā paccekabuddhavisaye. Yathā mahārāja vaṃsanāḷassa sabbapabbaganthiparisuddhassa ākaḍḍhiyantassa lahukam hoti āgamanam adandham, kinkāraṇaṃ: sabbapabbaganthiparisuddhattā, agahanattā vaṃsassa; evam - eva kho mahārāja ye te arahanto khīṇāsavā dhotamalā vantakilesā vusitavanto katakaraṇiṃyā ohitabhārā anuppattasadatthā parikkhīṇabhavasamyojanā pattapaṭisambhidā sāvakabhūmisu parisuddhā, tesaṃ taṃ cittaṃ sāvakavisaye lahukam uppajjati lahukam pavattati, paccekabuddhabhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: parisuddhattā sāvakavisaye, aparisuddhattā paccekabuddhavisaye. Idam pañcamam cittaṃ.

Tatr' idaṃ chaṭṭhaṃ cittaṃ vibhattim-āpajjati: Ye te mahārāja paccekabuddhā, sayambhuno anācariyakā, ekacārino khaggavisāṇakappā, sakavisaye parisuddha-vimala-cittā, tesāṃ taṃ cittaṃ sakavisaye lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, sabbaññūbuddhabhūmisu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: parisuddhattā sakavisaye, mahantattā sabbaññūbuddhavisayassa. Yathā mahārāja pariśo sakavisayaṃ parittaṃ nadiṃ rat-tim-pi divā pi yadicchakaṃ asambhito otareyya, athā-parato mahāsamuddaṃ gambhīraṃ vitthataṃ agādhama-pāraṃ disvā bhāyeyya dandhāyeyya na visaheyya otarituṃ, kinkāraṇaṃ: cinnattā sakavisayassa, mahantattā ca mahāsamuddassa; evaṃ-eva kho mahārāja ye te paccekabuddhā, sayambhuno anācariyakā, ekacārino-khaggavisāṇakappā, sakavisaye parisuddha-vimala-cittā, tesāṃ taṃ cittaṃ sakavisaye lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, sabbaññūbuddhabhūmisu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: parisuddhattā sakavisayassa, mahantattā sabbaññūbuddhavisayassa. Idaṃ chaṭṭhaṃ cittaṃ.

Tatr' idaṃ sattamaṃ cittaṃ vibhattim-āpajjati: Ye te mahārāja sammāsambuddhā sabbaññuno dasabaladharā catuvesāraja-visāradā, aṭṭhārasahi buddhadhammeḥi sammānāgatā, anantajinā anūvaraṇaṇā, tesāṃ taṃ cittaṃ sabbattha lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: sabbattha parisuddhattā. Api nu kho mahārāja nārācassa sudhotassa vimalassa niggaṇṭhissa sukhuma-dhārassa ajimhassa avankassa akuṭṭhassa dāḥacāpa-samārūḥassa khomasukhume vā kappāsasukhume vā kambalasukhume vā balavanipātītassa dandhāyittatāṃ vā lagganaṃ vā hotīti. — Na hi bhante, kinkāraṇaṃ: sukhumattā vatthānaṃ, sudhotattā nārācassa, nipātassa ca balavattā

⁹ atha parato AaM. ¹⁰ lagganaṃ AB. ¹¹ bhante ti ABC.

ti. — Evam-eva kho mahārāja ye te sammāsambuddhā sabbaññuno dasabaladharā catuvesāraja-visārādā, atthārasahi buddhadhammehi samannāgatā, anantajinā anāvarenaññā, tesam tam cittam sabbattha lahukam oppajjati lahukam pavattati, kinkāraṇam: sabbattha parisuddhattā. Idam sattamaṃ cittam.

Tatra mahārāja yam-idam sabbaññūbuddhānam cittam tam channam-pi cittānam gaṇanam atikkamivā asankheyyena guṇena parisuddhañ-ca lahukañ-ca. Yasmā ca Bhagavato cittam parisuddhañ-ca lahukañ-ca, tasmā mahārāja Bhagavā yamakapāṭihīraṃ dasseti, yamakapāṭihīre mahārāja nātabbam: buddhānam bhagavantānam cittam evam lahuparivattan-ti, na tattha sakkā uttarim kāraṇam vattum. Te pi mahārāja pāṭihīrā sabbaññūbuddhānam cittam upādāya gaṇanam-pi sankham-pi kalam-pi kalabhāgam-pi na upenti, āvajjanapaṭibaddham mahārāja Bhagavato sabbaññūtaññam, āvajjitvā yadicchakam jānāti. Yathā mahārāja puriso hatthe ṭhapitam yam kiñci dutiye hatthe ṭhapeyya, vivaṭena mukhena vācam nicchāreyya, mukhagataṃ bhojanam gileyya, ummiletvā vā nimileyya nimiletvā vā ummileyya, sammiñjitam vā bāham pasāreyya pasāritam vā bāham sammiñjeyya, cīrataram etaṃ mahārāja, lahutaram Bhagavato sabbaññūtaññam, lahutaram āvajjanam, āvajjitvā yadicchakam jānāti, āvajjanavikalamattakena na tāvatā buddhā bhagavanto asabbaññuno nāma [na] hontīti.

Āvajjanam-pi bhante Nāgasena pariyesanāya katabbam, ingha maṃ tattha kāraṇena saññāpehīti. — Yathā mahārāja purisassa adḍhassa mahaddhanassa mahābhogassa pahūta-jātarūpa-rajata-vittūpakaraṇassa pahūta-dhana-dhaññassa sāli-vīhi-yava-taṇḍula-tila-mugga-māsa-pubbanna-paranna-sappi-tela-navanīta-khīra-dadhi-madhu-

²¹ samīd- M throughout. ²² -kena utāvatā ABC.

guḷa-phāṇitā ca khaḷopi-kumbhī-pīṭhara-koṭṭha-bhājana-gatā bhaveyyuṃ, tassa ca purisassa pāhunako āgaccheyya bhattāraho bhattābhikankhī, tassa ca gehe yaṃ randhaṃ bhojanaṃ taṃ pariniṭṭhitaṃ bhaveyya, kumbhito taṇḍole nīharitvā bhojanaṃ randheyya; api nu kho so mahārāja puriso tāvatakena bhojanavekallamattakena adhano nāma kapaṇo nāma bhaveyyāti. — Na hi bhante, cakkavattiraṇṇo ghare pi bhante akāle bhojanavekallaṃ hoti, kiṃ pana gahapatikassāti. — Evam-eva kho mahārāja Tathāgatassa āvajjanavikalamattakaṃ sabbaññutaññaṃ, āvajjitvā yadicchakaṃ jānāti. Yathā vā pana mahārāja rukkho assa phalito oṇata-vinato piṇḍibhārabharito, na kiñci tattha patitaṃ phalaṃ bhaveyya; api nu kho so mahārāja rukkho tāvatakena patitaphalavekallamattakena aṇḍalo nāma bhaveyyāti. — Na hi bhante, patanapati-baddhāni tāni rukkhaphalāni, patite yadicchakaṃ labhatīti. — Evam-eva kho mahārāja Tathāgatassa āvajjanapati-baddhaṃ sabbaññutaññaṃ, āvajjitvā yadicchakaṃ jānātīti. — Bhante Nāgasena, āvajjitvā āvajjitvā Buddho yadicchakaṃ jānātīti. — Āma mahārāja, Bhagavā āvajjitvā āvajjitvā yadicchakaṃ jānāti; yathā mahārāja cakkavattirājā yadā cakkaratanaṃ saratī: upetu me cakkaratanan-ti, sarite cakkaratanaṃ upeti; evam-eva kho mahārāja Tathāgato āvajjitvā āvajjitvā yadicchakaṃ jānātīti. — Daḷhaṃ bhante Nāgasena kāraṇaṃ, Buddho sabbaññū, sampañicchāma: Buddho sabbaññū ti.

Bhante Nāgasena, Devadatto kena pabbājito ti. — Cha-y-ime mahārāja khattiyakumārā: Bhaddiyo ca Anuruddho ca Ānando ca Bhagu ca Kimbilo ca Deva-

¹ -phāṇitaṃca ali. ² khaḷopi AbC, kaḷopi AaM. ³ -cchāmi A.

datto ca, Upāli kappako sattamo, abhisambuddhe Sattari Sakyakulānandajanane Bhagavantaṃ anupabbajantā nikkhamiṃsu; te Bhagavā pabbājesīti. — Nanu bhante Devadattena pabbajitvā sangho bhinno ti. — Āma mahārāja, Devadattena pabbajitvā sangho bhinno. Na gihī sanghaṃ bhindati, na bhikkhuṃ na sikkhamānā na sāmaṇero na sāmaṇerī sanghaṃ bhindati, bhikkhu pakatatto samānasamvāsako samānasīmāyaṃ t̥hito sanghaṃ bhindatīti. — Sanghabhedako bhante puggalo kiṃ kammaṃ phusatīti. — Kappat̥thitikaṃ mahārāja kammaṃ phusatīti. — Kim pana bhante Nāgasena Buddho jānāti: Devadatto pabbajitvā sanghaṃ bhindissati, sanghaṃ bhinditvā kammaṃ niraye paccissatīti. — Āma mahārāja, Tathāgato jānāti: Devadatto pabbajitvā sanghaṃ bhindissati, sanghaṃ bhinditvā kammaṃ niraye paccissatīti. — Yadi bhante Nāgaseno Buddho jānāti: Devadatto pabbajitvā sanghaṃ bhindissati, sanghaṃ bhinditvā kammaṃ niraye paccissatīti, tena hi bhante Nāgasena: Buddho kārūṇiko anukampako hitesī, sabbasattānaṃ ahitam apanetvā hitam upadahatīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi taṃ ajānitvā pabbājesi, tena hi Buddho asabbaññū. Ayam pi ubhatokoṭṭiko pañho tavānuppatto, vijatehi etaṃ mahājataṃ, bhinda parappavādaṃ, anāgate addhāne tayā sadisā buddhimanto bhikkhū dullabhā bhavissanti, ettha tava balaṃ pakāsehīti.

Kārūṇiko mahārāja Bhagavā sabbaññū ca. Kārūṇeṇa mahārāja Bhagavā sabbaññutaññeṇa Devadattassa gatiṃ olokeno addasa Devadattaṃ aparāpariyakammaṃ āyūhitvā anekani kappakoṭṭisatasahassāni nirayena nirayaṃ vinipātena vinipātaṃ gacchantaṃ. Taṃ Bhagavā sabbaññutaññeṇa jānitvā: imassa apariyantakataṃ kammaṃ mama sāsane pabbajitassa pariyantakataṃ bhavissati,

¹ Upāli B. ² -jananena AbC. ³ asabbaññū ti all.

purimañ upādāya pariyantakatañ dukkhañ bhavissati, apabbajito pi ayañ moghapuriso kappatṭhiyam - eva kammañ āyūhissatīti kārūññena Devadattañ pabbājesīti. — Tena hi bhante Nāgasena Buddhō vadhitvā telena makkheti, papāte pādetvā hatthañ deti, māretvā jīvitañ pariyesati, yañ so paṭhamañ dukkhañ datvā pacchā sukhañ upadahatīti. — Vadheti pi mahārāja Tathāgato sattānañ hitavasena, pātetī pi sattānañ hitavasena, māreti pi sattānañ hitavasena, vadhitvā pi mahārāja Tathāgato sattānañ hitam - eva upadahati, pādetvā pi sattānañ hitam - eva upadahati, māretvā pi sattānañ hitam - eva upadahati. Yathā mahārāja mātāpitāro nāma vadhitvā pi pātayitvā pi puttānañ hitam - eva upadahanti, evam - eva kho mahārāja Tathāgato vadheti pi sattānañ hitavasena, pātetī pi sattānañ hitavasena, māreti pi sattānañ hitavasena, vadhitvā pi mahārāja Tathāgato sattānañ hitam - eva upadahati, pādetvā pi sattānañ hitam - eva upadahati, māretvā pi sattānañ hitam - eva upadahati. Yena yena yogena sattānañ guṇavaḍḍhi hoti tena tena yogena sabbasattānañ hitam - eva upadahati. Sace mahārāja Devadatto na pabbajeyya gihībhuṭo samāno nirayasamvattanikañ bahuñ pāpakammañ katvā anekāni kappakoṭṭisatasahassāni nirayena nirayañ vinipātena vinipātañ gacchanto bahuñ dukkhañ vedayissati. Tañ Bhagavā jānamāno kārūññena Devadattañ pabbājesi: mama sāsane pabbajitassa dukkhañ pariyantakatañ bhavissatīti kārūññena garukañ dukkhañ lahukañ akāsi. Yathā mahārāja dhana - yasa - siri - nātibalena balavā puriso attano nātīm vā mittāñ vā rañṇā garudaṇḍañ dhārentaṃ attano bahuviṣṣatthabhāvena samatthatāya garukañ daṇḍaṃ lahukañ kāreti, evam - eva kho mahārāja Bhagavā bahūni kappakoṭṭisatasahassāni dukkhañ vediyamānañ Devadattañ

pabbājetvā sila-samādhi-paṇṇā-vimutti-bala-samattha-bhāvena garukaṃ dukkhaṃ lahukaṃ akāsi. Yathā vā pana mahārāja kusalo bhisakko sallakatto garukaṃ byādhiṃ balavosadhabalena lahukaṃ karoti, evaṃ-eva kho mahārāja bahūni kappakoṭṭisatasahassāni dukkhaṃ vediyamānaṃ Devadattaṃ Bhagavā yogaññutāya pabbājetvā kāruṇṇabalopatthaddha-dhammosadhabalena garukaṃ dukkhaṃ lahukaṃ akāsi. Api nu kho so mahārāja Bhagavā bahuvedanīyaṃ Devadattaṃ appavedanīyaṃ karonto kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Na kiñci bhaṇte apuññaṃ āpajjeyya, antamaso gaddūhanamattam-pīti. — Imam-pi kho tvaṃ mahārāja kāraṇaṃ atthato sampatīccha yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi.

Aparam-pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suñohi yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi. Yathā mahārāja coraṃ āgucārīṃ gahetvā rañño dasseyyūṃ; ayaṃ te deva cora āgucārī, imassa yaṃ icchasi taṃ dandaṃ pañehīti, tam-enaṃ rājā evaṃ vadeyya: tena hi bhane imaṃ coraṃ bahinagaraṃ nīharitvā āghātane sīsaṃ chindathāti; evaṃ devāti kho te rañño paṭissutvā taṃ bahinagaraṃ nīharitvā āghātanaṃ nayeyyūṃ, tam-enaṃ passeyya kocid-eva puriso rañño santikā laddhavarō laddha-yasa-dhana-bhogo ādeyyavacano balaviechitakārī, so tassa kāruṇṇaṃ katvā te purise evaṃ vadeyya: alaṃ bho, kiṃ tumhakaṃ imassa sīsacchedanena, tena hi bho imassa hatthaṃ vā pādaṃ vā chinditvā jīvitaṃ rakkhatha, aham-etassa kāraṇa rañño santike paṭivacanāṃ karissāmi; te tassa balavato vacanena tassa corassa hatthaṃ vā pādaṃ vā chinditvā jīvitaṃ rakkheyyūṃ; api nu kho so mahārāja puriso evaṃkārī tassa corassa kiccakārī assāti. — Jīvitadāyako so bhante puriso tassa corassa, jīvite dinne kiṃ tassa akataṃ nāma atthīti. — Yā pana

* yogaññutāya AB. ¹¹ idam M. ¹² dassesum ABBC. ¹³ āghātattāne ABb. ¹⁴ kāraṇa A.

tassa hatthapādacchedane vedanā so tāya vedanāya kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Attanā katena so bhante coro dukkhaṃ vedanaṃ vediyati, jīvitadāyako pana puriso na kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Evaṃ eva kho mahārāja Bhagavā kāruṇṇena Devadattaṃ pabbājesi: mama sāsaṇe pabbajitassa dukkhaṃ pariyantakataṃ bhavissatīti. Pariyantakataṃ ca mahārāja Devadattassa dukkhaṃ. Devadatto mahārāja maraṇakāle:

Imehi atthīhi tam - aggapuggalaṃ
devātidevaṃ naradammasārathīṃ
samantacakkhuṃ satapuññalakkhaṇaṃ
pānehi Buddhaṃ saraṇaṃ upemīti

pāṇupetaṃ saraṇaṃ - agamāsi. Devadatto mahārāja, cha-
kotṭhāse kate kappe, atikkante paṭhamakotṭhāse sanghaṃ
bhindi, pañcakotṭhāsaṃ niraye paccitvā tato mucchitvā
Atthissaro nāma paccekabuddho bhavissati. Apī nu kho
so mahārāja Bhagavā evaṃkāri Devadattassa kiccakāri
assāti. — Sabbadado bhante Nāgasena Tathāgato Deva-
dattassa, yaṃ Tathāgato Devadattaṃ paccekabodhiṃ
pāpessati, kiṃ Tathāgatena Devadattassa akataṃ nāma
atthīti. — Yaṃ pana mahārāja Devadatto sanghaṃ bhin-
ditvā niraye dukkhaṃ vedanaṃ vediyati, apī nu kho
Bhagavā tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Na
hi bhante, attanā katena bhante Devadatto kappāṃ ni-
raye paccati, dukkhapariyantakārako Satthā na kiñci
apuññaṃ āpajjatīti. — Imam - pi kho tvaṃ mahārāja kā-
raṇaṃ atthato sampañiccha yena kāraṇena Bhagavā De-
vadattaṃ pabbājesi.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena
kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi. Yathā mahārāja

¹³ bhinditvā A. ¹⁴ pañca kotṭhāse M. ¹⁵ mucchitvā ACM. ¹⁶ mahārāja
bhagavā A. ¹⁷ idaṃ M.

kusalo bhisakko sallakatto vāta-pitta-semhasannipāta-
 utupariṇāma-visamaparihāra-opakkamikopakkantaṃ pūti-
 kunapa-duggandhābhisannaṃ antosallaṃ susiragataṃ
 pubba-ruhira-sampunnaṃ vaṇaṃ vūpasamento vaṇamukhaṃ
 kakkhaḷa-tikhiṇa-khāra-kaṭukena bhesajjena anulimpati
 paripaccanāya, paripaccitvā mudubbhāvam upagataṃ sat-
 thena vīkantayitvā dahati salākāya, daḍḍhe khāralavaṇaṃ
 deti bhesajjenānulimpati vaṇarūhanāya byādhitassa sotthi-
 bhāvam anuppattiyā; api nu kho so mahārāja bhisakko
 sallakatto ahitacitto bhesajjenānulimpati, satthena vikan-
 teti, dahati salākāya, khāralavaṇaṃ detīti. — Na hi
 bhante, hitacitto sotthikāmo tāni kiriyāni karotīti. —
 Yā pan' assa bhesajjakiriyākaraṇena uppannā dukkha-
 vedanā, tatonidānam so bhisakko sallakatto kiñci apuñ-
 ñaṃ āpajjeyyāti. — Hitacitto bhante sotthikāmo bhisakko
 sallakatto tāni kiriyāni karoti, kiṃ so tatonidānaṃ apuñ-
 ñaṃ āpajjeyya, saggaḡāmi so bhante bhisakko sallakatto
 ti. — Evam eva kho mahārāja Bhagavā kārūṇhena
 Devadattaṃ pabbājesi, dukkhaparimuttiyā.

Aparam pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ supohi yena
 kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi. Yathā ma-
 hārāja puriso kaṇṭakena viddho assa, ath' aññataro pu-
 riso tassa hitakāmo sotthikāmo tiṇhena kaṇṭakena vā
 satthamukhena vā samantā chīnditvā paggharantena lohi-
 tena taṃ kaṇṭakaṃ nīhareyya; api nu kho so mahārāja
 puriso ahitakāmo taṃ kaṇṭakaṃ nīharatīti. — Na hi
 bhante, hitakāmo so bhante puriso sotthikāmo taṃ kaṇ-
 ṭakaṃ nīharati, sace so bhante puriso taṃ kaṇṭakaṃ na
 nīhareyya maraṇaṃ vā so tena pāpuṇeyya maraṇamattaṃ
 vā dukkhan ti. — Evam eva kho mahārāja Tathāgato
 kārūṇhena Devadattaṃ pabbājesi, dukkhaparimuttiyā;
 sace mahārāja Bhagavā Devadattaṃ na pabbājeyya

¹ -mikopakkam C, -mikokantaṃ M, -mikokataṃ B. ¹² yā ca pan'
 assa A. ¹³ satthakena vā B.

kāppakoṭṭisatasahassam - pi Devadatto bhavaparamparāya nīraye pacceyyāti. — Anusotagāmiṃ bhante Nāgasena Devadattaṃ Tathāgato paṭisotaṃ pāpesi, vipanthapaṭi-pannaṃ Devadattaṃ panthe paṭipādesi, papāte patitassa Devadattassa paṭiṭṭhaṃ adāsi, visamagataṃ Devadattaṃ Tathāgato samaṃ āropesi. Ime ca bhante Nāgasena hetū imāni ca kāraṇāni na sakkā aññena sandassetuṃ aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Atth' ime bhikkhave hetū attha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyāti. Asesavacanaṃ idaṃ, nissesavacanaṃ idaṃ, nippariyāyavacanaṃ idaṃ, na - tth' añño navamo hetu mahato bhūmicālassa pātubhāvāya; yadi bhante Nāgasena añño navamo hetu bhaveyya mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tam - pi Bhagavā hetuṃ ka-theyya, yasmā ca kho bhante Nāgasena na - tth' añño navamo hetu mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tasmā anācikkhito Bhagavatā. Ayañ - ca navamo hetu dissati mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, yaṃ Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpaṭhavi kampitā. Yadi bhante Nāgasena atth' eva hetū attha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tena hi: Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpaṭhavi kampitā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpaṭhavi kampitā, tena hi: atth' eva hetū attha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyāti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko pañho sukhumo dunniveṭhiyo andhakaraṇo ca gambhīro ca, so tavānuppatto,

² Devadattaṃ om. all. ²¹ kampitā ti all. ²² -cayā ti mah. ABC. ²³ -kāraṇo AbC.

n'eso aññena ittarapaññena sakkā vissajjetum aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā: Aṭṭh' ime bhikkhave hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyāti. Vessantarena pi raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattum mahāpaṭhavī kampitā. Tañ-ca pana akālikam kadācuppattikam, aṭṭhahi hetūhi vippamuttam, tasmā aganitam aṭṭhahi hetūhi. Yathā mahārāja loka tayo yeva meghā gaṇiyanti: vassiko hemantiko pāvusa-sako ti, yadi te muñcitvā añño megho pavassati na so megho gaṇiyati sammatehi meghehi, akālamegho t' eva sankham gacchati; evam-eva kho mahārāja Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yaṁ sattakkhattum mahāpaṭhavī kampitā, akālikam etam kadācuppattikam, aṭṭhahi hetūhi vippamuttam, na taṁ gaṇiyati aṭṭhahi hetūhi. Yathā vā pana mahārāja Himavantā pabbatā pañca nadīsatanī sandanti, tesam mahārāja pañcannam nadīsatanam das' eva nadiyo nadigaganāya gaṇiyanti, seyyathidam: Gangā Yamunā Aciravatī Sarabhū Mahī Sindhu Sarassatī Vetravatī Vītamsā Candabhāgā, avasesā nadiyo nadigaganāya aganitā, kinkāraṇam: na tā nadiyo dhuvasalilā; evam-eva kho mahārāja Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yaṁ sattakkhattum mahāpaṭhavī kampitā, akālikam etam kadācuppattikam, aṭṭhahi hetūhi vippamuttam, na taṁ gaṇiyati aṭṭhahi hetūhi. Yathā vā pana mahārāja rañño satam - pi dvi-satam - pi amaccā honti, tesam cha yeva janā amaccaganāya gaṇiyanti, seyyathidam: senāpati purohito akkhadasso bhaṇḍāgāriko chattaḡāhako khaggagāhako, ete yeva amaccaganāya gaṇiyanti, kinkāraṇam: yuttattā rāja-guṇehi, avasesā aganitā, sabbe amaccā t' eva sankham

* pāvassiko A. 11-11 tveva all. 20 sarasvatī BC. 20 vetravatī AbC.

20 vītasi M, vītasiā A, vītasiyā C. 21 -kāraṇā AbM. 20 -kāraṇā AM.

gacchanti; evam-eva kho mahārāja Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yaṃ sattakkhattuṃ mahāpaṭhavī kampitā, akālikāṃ etaṃ kadācuppattikāṃ, aṭṭhahi hetūhi vippamuttaṃ, na taṃ gaṇīyati aṭṭhahi hetūhi.

Sūyati nu kho mahārāja etarahi Jinasāsane katādhikārānaṃ dīṭṭhadhammasukhavedanīyaṃ kammaṃ, kitti ca yesaṃ abbhuggatā devamanussesūti. — Āma bhante, sūyati etarahi Jinasāsane katādhikārānaṃ dīṭṭhadhammasukhavedanīyaṃ kammaṃ, kitti ca yesaṃ abbhuggatā devamanussesu, satta te janā ti. — Ko ca ko ca mahārājāti. — Sumano ca bhante mālākāro Ekasāṭako ca brāhmaṇo Puṇṇo ca bhatako Mallikā ca devī Gopālamātā ca devī Suppiyā ca upāsikā Puṇṇā ca dāsī ti ime satta dīṭṭhadhammasukhavedanīyā sattā, kitti ca imesaṃ abbhuggatā devamanussesūti. — Apare pi sūyanti nu kho atīte mānusaken' eva sarīradehena Tidasabhavanaṃ gatā ti. — Āma bhante, sūyantīti. — Ko ca ko ca mahārājāti. — Guttilo ca gandhabbo Sādhīno ca rājā Nimī ca rājā Mandhātā ca rājā ti ime caturo janā sūyanti: ten' eva mānusakena sarīradehena Tidasabhavanaṃ gatā ti, suci-ram- pi kataṃ sūyati sukata-dukkatan- ti. — Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja: atīte vā addhāne vattamāne vā addhāne itthannāmassa dāne dīyamāne sakīṃ vā dvikkhattuṃ vā tikkhattuṃ vā mahāpaṭhavī kampitā ti. — Na hi bhante ti. — Atthi me mahārāja āgamo adhigamo pariyatti savanaṃ sikkhābalaṃ sussūsā paripucchā ācariyupāsanaṃ, mayā pi na- ssutapubbaṃ: itthannāmassa dāne dīyamāne sakīṃ vā dvikkhattuṃ vā tikkhattuṃ vā mahāpaṭhavī kampitā ti, ṭhapetvā Vessantarassa rājavasabhassa dānavaraṃ. Bhagavato ca mahārāja Kassapassa bhagavato ca Sakyamunino ti dvinnāṃ buddhānaṃ antare

¹² mālākāro AaB. ¹³ sādhiṇo AM. ¹⁴ sakīṃ vā dvattikkhattuṃ vā mah. B.

gaganapatham vñtivattā vassakotiyo atikkantā, tattha pi me savanān na tthi: itthannāmassa dāne dīyamāne sakim vā dvikkhattum vā tikkhattum vā mahāpaṭhavī kampitā ti. Na mahārāja tāvatakena viriyena tāvatakena parakkamena mahāpaṭhavī kampati, guṇabhārabharitā mahārāja sabbasoceyyakiriyaguṇabhārabharitā dhāretum na visahantī mahāpaṭhavī calati kampati pavedhati. Yathā mahārāja sakatassa atibhārabharitassa nābhiyo ca nemiyo ca phalanti akkho bhijjati, evam - eva kho mahārāja sabbasoceyyakiriyaguṇabhārabharitā mahāpaṭhavī dhāretum na visahantī calati kampati pavedhati. Yathā vā pana mahārāja gaganān anilajalavegasāñchāditaṃ ussanna-jalabhārabharitaṃ ativātena phuṭṭhattā nadati ravati galagalāyati, evam - eva kho mahārāja mahāpaṭhavī raṇṇo Vessantarassa dānabala-vipulaussannabhārabharitā dhāretum na visahantī calati kampati pavedhati. Na hi mahārāja raṇṇo Vessantarassa cittaṃ rāgavasena pavattati, na dosavasena pavattati, na mohavasena pavattati, na mānavasena pavattati, na dīṭṭhivasena pavattati, na kilesavasena pavattati, na vitakkavasena pavattati, na aratīvasena pavattati, atha kho dānavasena bahulaṃ pavattati: kip - ti anāgatā yācakā mama santike āgaccheyyūṃ āgatā ca yācakā yathākāmaṃ labhivā attamaṇā bhavēyyuṃ - ti satataṃ samitaṃ dānaṃ - pati mānaṃ ṭhapitaṃ hoti. Raṇṇo mahārāja Vessantarassa satataṃ samitaṃ dasasu ṭhānesu mānaṃ ṭhapitaṃ hoti: dame same khantiyaṃ saṃvare yame niyame akkodhe avihiṃsāyaṃ sacce soceyye. Raṇṇo mahārāja Vessantarassa kāmesanā pahīnā, bhavesanā paṭippassaddhā, brahmacariyesanā¹⁹ eva ussukkaṃ āpanno. Raṇṇo mahārāja Vessantarassa attarakkhā pahīnā, pararakkhāya ussukkaṃ āpanno: kin - ti ime sattā samaggā assu arogā sadhanā

¹⁹ -bhāritā C throughout, AaB twice. ²⁰ -hanti all nearly throughout.

²¹ puti- B, puṭhi- C; wanting in M. ²² bhavesanā pahīnā paṭipp. A; the passage wanting in B. ²³ -nāya yeva AaM. ²⁴ ārogā ACM.

dīghāyukā ti bahulaṃ yeva mānasam pavattati. Dada-
māno ca mahārāja Vessantaro rājā taṃ dānaṃ na bhava-
sāmpattihetu deti, na dhanahetu deti, na paṭidānahu-
deti, na upalāpanahetu deti, na āyuhetu deti, na vaṇṇa-
hetu deti, na sukhahetu deti, na balahetu deti, na yasa-
hetu deti, na puttahetu deti, na dhītuhetu deti, atha kho
sabbaññutaññānassa hetu sabbaññutaññāparatanassa kāraṇā
evārūpe atula-vipulānuttare dānavare adāsi. Sabbaññu-
taṃ patto ca imaṃ gāthaṃ abhāsi:

Jāliṃ Kanhājinam dhītaṃ Maddideviṃ patibbataṃ
cajamāno na cintesiṃ, bodhiyā yeva kāraṇā ti.

Vessantaro mahārāja rājā akkodhena kodhaṃ jināti, asā-
dhuṃ sādhuṃ jināti, kadariyaṃ dānena jināti, alikavā-
dinaṃ saccena jināti, sabbaṃ akusalaṃ kusaleṇa jināti.

Tassa evaṃ dadamānassa dhammānugataṃ dham-
maśīsakassa dānaṇissanda-balaviriyavipulavīhāreṇa heṭṭhā
mahāvātā sañcalanti, saṇikaṃ saṇikaṃ sakiṃ sakiṃ āku-
lākulā vāyanti, oṇamanti unnamanti vinamanti, sinapattā
pādapā papatanti, gumbagumbaṃ valāhakā gagane san-
dhāvanti, rajosañcitā vātā dāruṇā honti, gaganam upplī-
taṃ, vātā vāyanti sahasā dhamadhamāyanti, mahatimahā
bhīmo saddo niccharati, tesu vātesu kupitesu udakaṃ
saṇikaṃ saṇikaṃ calati, udae calite khubbhanti maccha-
kacchapā, jāyanti yamaka-yamakā ūmiyo, tasanti jalacarā
sattā, jalavīci yuganaddho vattati, vīcinādo pavattati,
ghorā bubbulā utṭhahanti, pheṇamālā bhavanti, uttarati
mahāsamuddo, disāvidisaṃ dhāvati udakaṃ, ussota-
paṭisota-mukhā sandanti saliladhārā, tasanti asurā garuḷā
nāgā yakkhā, ubbijjanti: kin-nu kho kathan-nu kho
sāgaro viparivattatīti gamanapatham-esanti bhīṭacittā,
khubbhite luḷite jaladhare pakampati mahāpaṭhavī sanagā

¹⁸ -kulaṃ A. ¹⁹ sinappattā AC. ²⁰ patanti A. ²¹ gumbagumbā A.

²² -vidisā B. ²³ sānagā B, sannagā Aa, sanagā CM.

sasāgarā, parivattati Sinerugiri kūtaselasikharo vinama-
māno hoti, vimanā honti ahi-nakula-bilāra-kotthuka-sū-
kara-miga-pakkhino, rudanti yakkhā appesakkhā, hasanti
yakkhā mahesakkhā, kampamānāya mahāpaṭhaviyā. Yathā
mahārāja mahatimahāpariyoge uddhanagate udakasam-
punne ākinnatandule heṭṭhato aggi jalāmāno paṭhamam
tāva pariyogaṃ santāpeti, pariyogo santatto udakaṃ san-
tāpeti, udakaṃ santattaṃ taṇḍulaṃ santāpeti, taṇḍulaṃ
santattaṃ ummujjati nimujjati, bubbulakajātaṃ hoti, phe-
ṇamālī uttarati; — evaṃ-eva kho mahārāja Vessantaro
rājā yaṃ loke duccajaṃ taṃ caji, tassa taṃ duccajaṃ
cajantassa dānassa sabhāvanissandena heṭṭhā mahāvātā
dhāretuṃ na visahantā parikuppiṃsu, mahāvātesu pari-
kupitesu udakaṃ kampi, udae kampite mahāpaṭhavī
kampi, iti tadā mahāvātā ca udakaṃ- ca paṭhavī cāti
ime tayo ekamaṇā viya ahesuṃ, mahādānanissandena
vipulabalaviriya, na- tth' ediso mahārāja aṇṇassa dānā-
nubhāvo yathā Vessantarassa raṇṇo mahādānānubhāvo.
Yathā mahārāja mahiyā bahuvidhā maṇayo vijjanti, sey-
yathidaṃ: indaṇi mahāṇi jotiraso veluriyo ummāpup-
pho sirisapuppho maṇoharo suriyakanto candakanto vajiro
kajjopakkamako phussarāgo lohitaṅko masāragallo, ete
sabbe atikkamma cakkavattimaṇi aggam- akkhāyati, cak-
kavattimaṇi mahārāja samantā yojanaṃ obhāseti, —
evaṃ-eva kho mahārāja yaṃ kinci mahiyā dānaṃ vijjati
apī asadisadānaṃ paramaṃ, taṃ sabbaṃ atikkamma
Vessantarassa raṇṇo mahādānaṃ aggam- akkhāyati.
Vessantarassa mahārāja raṇṇo mahādāne dīyamāne sat-
takkhattum mahāpaṭhavī kampitā ti.

Acchariyaṃ bhante Nāgasena buddhānaṃ, abbhutaṃ
bhante Nāgasena buddhānaṃ, yaṃ Tathāgato bodhisatto

⁸ heṭṭhā B. ¹⁰ -mālī A, -mālī BC. ¹² -kuppiṃsu ABC. ¹³ pathavi
ti ime BCM.

samāno asamo lokena evaṃ-khanti evaṃ-citto evaṃ-adhimutti evaṃ-adhippāyo. Bodhisattānaṃ bhante Nāgasena parakkamo dakkhāpito, pāramī ca jīnānaṃ bhiyyo obhāsītā, cariyaṃ carato pi tāva Tathāgatassa sadevake loke setṭhabhāvo anudassito; sādhu bhante Nāgasena, thomitāṃ Jinasāsanāṃ, jotitā Jinapāramī, chinnā titthiyānaṃ vādagaṇṭhi, bhinnā parappavādakumbhā, pañho gambhīro uttāṇikato, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, sammā laddhaṃ Jinaputtānaṃ nibbāhanaṃ, evaṃ-etaṃ gaṇi-varapavara, tathā sampatiṇchāmāti.

Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhapatha: Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnāni, andhassa sato puna dibba-cakkhūni uppannāni. Etam-pi vacanaṃ sakasaṭaṃ saniggahaṃ sadosaṃ. Hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthumhi na tthi dibbacakkhussa uppādo ti Sutte vuttaṃ. Yadi bhante Nāgasena Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnāni, tena hi: puna dibbacakkhūni uppannāni yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi dibbacakkhūni uppannāni, tena hi: Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnāni yaṃ vacanaṃ tam-pi micchā. Ayam-pi ubhatokoṭṭiko pañho, gaṇṭhito pi gaṇṭhitaro, vedhato pi vedhataro, gahanaṃ pi gahanaṭaro, so tavānupatto, tattha chandam-abhi-janehi nibbāhanāya paravādānaṃ niggahāyāti. — Dinnāni mahārāja Sivirājena yācakassa cakkhūni, tattha mā vimatiṃ uppādehi; puna dibbāni ca cakkhūni uppannāni, tatthāpi mā vimatiṃ janehīti. — Api nu kho bhante Nāgasena hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthumhi dibbacakkhu uppajjati. — Na hi mahārājāti. — Kim-pana bhante

⁷ pañho om. all. ⁸ uttāṇikato ACM. ¹² sakasavaṃ AaB, sakasataṃ M.

¹³ avatthusmiṃ A, avatthusamhi M. ²⁷ avatthusmiṃhi R, avatthusmiṃ M. ²⁸ bhante Nāgasena A.

ettha kāraṇaṃ yena kāraṇena hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthumhi dibbacakkhu uppajjati, ingha tāva kāraṇena maṃ saññāpehīti.

Kim-pana mahārāja atthi loke saccaṃ nāma yena sacca-vādino saccakiriyaṃ karontīti. — Ama bhante, atthi loke saccaṃ nāma, saccena bhante Nāgasena saccavādino saccakiriyaṃ katvā devaṃ vassāpentī, aggaṃ nibbāpentī, visaṃ paṭihananti, aññaṃ-pi vividhaṃ kattabbaṃ karontīti. — Tena hi mahārāja yujjati sameti: Sivirājassa saccabalena dibbacakkhūni uppannānti, saccabalena mahārāja avatthumhi dibbacakkhu uppajjati, saccaṃ yeva tattha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāya. Yathā mahārāja ye keci siddhā saccam-anugāyanti: mahāmegho pavassatūti, tesaṃ saha saccam-anugātena mahāmegho pavassati; api nu kho mahārāja atthi ākāse vassahetu sannicito yena hetunā mahāmegho pavassatīti. — Na hi bhante, saccaṃ yeva tattha hetu bhavati mahato meghassa pavassanāyāti. — Evam-eva kho mahārāja na tthi tassa pakatīhetu, saccaṃ yev' ettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyāti.

Yathā vā pana mahārāja ye keci siddhā saccam-anugāyanti: jalita-pajjalita-mahāaggikkhandho paṭinivattatūti, tesaṃ saha saccam-anugātena jalita-pajjalita-mahāaggikkhandho khaṇena paṭinivattati, api nu kho mahārāja atthi tasmīṃ jalita-pajjalite mahāaggikkhandhe hetu sannicito yena hetunā jalita-pajjalita-mahāaggikkhandho khaṇena paṭinivattatīti. — Na hi bhante, saccaṃ yeva tattha vatthu hoti tassa jalita-pajjalitassa mahāaggikkhandhassa khaṇena paṭinivattanāyāti. — Evam-eva kho mahārāja na tthi tassa pakatīhetu, saccaṃ yev' ettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyāti.

Yathā vā pana mahārāja ye keci siddhā saccam-

* avatthumhiṃ M. ²⁵ -pajjalita- B.

anugāyanti: visam halāhalaṃ agadaṃ bhavatūti, tesam saha saccam-anugītena visam halāhalaṃ khaṇena agadaṃ bhavati, api nu kho mahārāja atthi tasmim halāhalavise hetu sannicito yena hetunā visam halāhalaṃ khaṇena agadaṃ bhavatīti. — Na hi bhante, saccam yeva tattha hetu bhavati visassa halāhalassa khaṇena paṭighātāyāti. — Evam-eva kho mahārāja vinā pakatihetum saccam yev' ettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyāti.

Catunnam-pi mahārāja āriyasaccānaṃ paṭivedhāya na-tth' aññaṃ vatthu, saccam vatthum karitvā cattāri ariyasaccāni paṭivijjhantīti.

Atthi mahārāja Cīnavīsaye Cīnarājā, so mahāsamudde balim kātukāmo catumāse catumāse saccakiriyaṃ katvā siharathena antomahāsamudde yojanaṃ pavāsati, tassa rathasīsassa purato mahāvārikkhandho paṭikkamati, nikkhantassa puna ottharati, api nu kho mahārāja so mahāsamuddo sadevamanussena pi lokena pakatikāyabalena sakkā paṭikkamāpetun-ti. — Atiparittake pi bhante taḷāke udakaṃ na sakkā sadevamanussena pi lokena pakatikāyabalena paṭikkamāpetum, kiṃ pana mahāsamudde udakan-ti. — Iminā pi mahārāja kāraṇena saccabalaṃ nātappaṃ, na-tthi taṃ thānaṃ yaṃ saccena na paṭṭabban-ti.

Nagare mahārāja Pāṭaliputte Asoko dhammarājā sa-negama-jānapada-amacca-bhaṭabala-mahāmattehi parivuto Gangam nadiṃ navasalilasampunṇaṃ samatittikaṃ samabharitaṃ pañcayojanasatāyāmaṃ yojanaputhulaṃ sandamānaṃ disvā amacce evam-āha: Atthi koci bhaṇe sammattho [yo] imaṃ Mahāgangaṃ paṭisotaṃ sandāpetun-ti. Amaccā āhaṃsu: Dukkaraṃ devāti. Tasmim yeva Gangakūle thitā Bindumatī nāma gaṇikā assosi: raññā kira

¹⁹ aññaṃ vatthum M. ¹⁰ vatthu karitvā B. ²⁷ sambharitāni CM. ³¹ bindumatī all.

evam vuttam: sakkā nu kho imam Mahāgangam paṭisotam sandāpetun - ti. Sā evam - āha: Aham hi nagare Pāṭaliputte gaṇikā rūpūpajivini antimaṇivikā, mama tāva rājā saccakiriyaṃ passatūti. Atha sā saccakiriyaṃ akāsi. Saha tassā saccakiriyaṃ khaṇena sā Mahāgangā gala - galanti paṭisotam sandittha, mahato janakāyassa passato. Atha rājā Mahāgangāya āvaṭṭaūmivegajanitaṃ halāhala - saddam sutvā vimhito acchariyabbhutaṃ ajāto amacce evam - āha: Kissāyaṃ bhane Mahāgangā paṭisotam sandatīti. Bindumati mahārāja gaṇikā tava vacanaṃ sutvā sacca - kiriyaṃ akāsi, tassā saccakiriyaṃ Mahāgangā ubbhamu - khā sandatīti. Atha samviggahadayo rājā turitaturito sayam gantvā taṃ gaṇikaṃ pucchi: Saccaṃ kira je tayā saccakiriyaṃ ayaṃ Gangā paṭisotam sandāpitā ti. Āma devāti. Rājā āha: Kin - te tattha balaṃ atthi, ko vā te vacanaṃ ādiyati anumatto, kena tvaṃ balena imam Ma - hāgangam paṭisotam sandāpeṣīti. Sā āha: Saccabalaṇā - ham mahārāja imam Mahāgangam paṭisotam sandāpesin - ti. Rājā āha: Kin - te saccabalaṃ atthi coriyā dhuttiyā asa - tiyā chinṇikāya pāpiyā bhinnasīmāya atikkantikāya andha - janavilopikāyāti. Saccaṃ mahārāja tādisikā aham, tādi - sikāya pi me mahārāja saccakiriyaṃ atthi yāyāham iccha - mānā sadevakam - pi lokaṃ parivatteyyan - ti. Rājā āha: Katamā pana sā hoti saccakiriyaṃ, ingha maṃ sāvehitī. Yo me mahārāja dhanam deti khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā añño vā koci tesam samakaṃ yeva upatthahāmi, khattiyo ti viseso na - tthi, suddo ti atimañ - ñaṇā na - tthi, anunayapaṭighavippamuttā dhanasāmikaṃ paricarāmi, esā me deva saccakiriyaṃ yāyāham imam Mahāgangam paṭisotam sandāpesin - ti.

Iti pi mahārāja sacce tthitā na kañci attham na vindanti. Dinnāni ca mahārāja Sīvirājena yācakassa

² -jivini all. ³ galalanti all. ²⁰ bhinnasīlāya M. ²¹ kiñci all.

cakkhūni, dibbacakkhūni ca uppannāni, tañ ca sacca-kiriyaṃ. Yaṃ pana Sutte vuttaṃ: Māṃsacakkhusmiṃ natthe ahetusmiṃ avatthumhi na tthi dibbacakkhussa uppādo ti, taṃ bhāvanāmayam cakkhum sandhāya vuttaṃ ti evaṃ etaṃ mahārāja dhārehi. — Sādhū bhante Nāgasena, sunibbethito pañho, suniddiṭṭho niggaho, sumadditā parappavādā, evaṃ etaṃ, tathā sampatīcchānīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ¹⁶ p¹⁷ etaṃ Bhagavatā: Tīṇaṃ kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hoti: idha mātāpitāro ca sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gandhabbo ca paccupatṭhito hoti; imesaṃ kho bhikkhave tīṇaṃ sannipātā gabbhassa avakkanti hotīti. Asesavacanam¹⁸ etaṃ, nissesavacanam¹⁹ etaṃ, nīp-pariāyavacanam²⁰ etaṃ, arahassavacanam²¹ etaṃ, sadeva-manussānaṃ majjhe nisīditvā bhaṇitaṃ. Ayañ ca dvīnaṃ sannipātā gabbhassa avakkanti dissati: Dukūlena tāpasena Pārikāya tāpasiyā utunīkāle dakkhiṇena batthagutṭhena nābhi parāmatṭhā, tassa tena nābhiparāmasanena Sāmo kumāro nibbatto. Mātangenāpi isinā brāhmaṇa-kaññāya utunīkāle dakkhiṇena batthagutṭhena nābhi parāmatṭhā, tassa tena parāmasanena Maṇḍabyo māṇavako nibbatto ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Tīṇaṃ kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hotīti, tena hi: Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako ubho pi te nābhiparāmasanena nibbattā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako nābhiparāmasanena nibbattā ti, tena hi: Tīṇaṃ kho pana bhikkhave sanni-

¹⁷ sampatīcchānīti BC. ¹⁸ dukul- M throughout, AC three times ¹⁹ utunīkāle ABC, utukāle M. ²⁰ -gena pi B ²¹ utunīkāle BC, utukāle M. ²² yadi bhante sāmo M.

pātā gabbhassa avakkanti hotīti yaṃ vacanaṃ taṃ - pi micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko pañho sugambhīro suni-
paṇo visayo buddhimantānaṃ, so tavānuppatto, chinda
vimatipathaṃ, dhārehi nāṇavarapajjotaṃ - ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tiṇṇaṃ kho
pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hoti: idha
mātāpitāro ca sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gan-
dhabbo ca paccupaṭṭhito hoti, evaṃ tiṇṇaṃ sannipātā
gabbhassa avakkanti hotīti. Bhanitaṃ - ca: Sāmo ca ku-
māro Maṇḍabyo ca māpavako nābhiparāmasanena nib-
battā ti. — Tena hi bhante Nāgasena yena kāraṇena
pañho suvinicchito hoti tena kāraṇena maṃ saññāpelūti.
— Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja: Sankicco ca ku-
māro Isisingo ca tāpaso thero ca Kumārakassapo iminā
nāma te nibbattā ti. — Āma bhante, sūyati, abbhuggatā
tesaṃ jāti: dve migadhenuyo tāva utunīkāle dvinnāṃ
tāpasānaṃ passāvaṭṭhānaṃ āgantvā sasambhavaṃ passā-
vaṃ pivimsu, tena passāvasambhavena Sankicco ca ku-
māro Isisingo ca tāpaso nibbattā. Therassa Udāyissa
bhikkhunupassayaṃ upagatassa rattacittena bhikkhuniyā
angajātaṃ upanijjhāyantassa sambhavaṃ kāsāve mucci;
atha kho āyasmā Udāyi taṃ bhikkhuniṃ etad - avoca:
Gaccha bhagini udakaṃ āhara, antaravāsakaṃ dhovis-
sāmiti. Re 'yya, aham - eva dhovissāmiti. Tato sā bhik-
khunī utunīsamaye taṃ sambhavaṃ ekadesaṃ mukhena
aggahesi, ekadesaṃ angajāte pakkhipi, tena thero Ku-
mārakassapo nibbatto ti evaṃ - etaṃ jano āhāti. —
Api nu kho tvāṃ mahārāja saddahasi taṃ vacanaṃ - ti. —
Āma bhante, balavaṃ tattha mayaṃ kāraṇaṃ upalabhāma
yena mayaṃ kāraṇena saddahāma: iminā kāraṇena nib-
battā ti. — Kim - pan' ettha mahārāja kāraṇaṃ - ti. —

¹⁸ utunīkāle all. ¹⁹ nibbatto all. ²⁰ bhikkhunupassayaṃ AaCb. ²¹ -sāmiti
āha AB. ²² utunīsamaye ACM, utusamaye B. ²³ upalabbhāma AbBC.

Suparikammakate bhante kalale bijaṃ nipatitvā khippaṃ saṃvirūhatīti. — Āma mahārājāti. — Evam-eva kho bhante sā bhikkhunī utunī samānā saṇṭhite kalale ruhire pacchinnavege ṭhapitāya dhātuyā taṃ sambhavaṃ gahetvā tasmiṃ kalale pakkhipi, tena tassā gabbho saṇṭhāsī; evaṃ tattha kāraṇaṃ¹ paccema tesaṃ nibbattiya ti. — Evam-etaṃ mahārāja, tathā sampaticchāmi: yonippavesena gabbho sambhavatīti. Sampaticchasi pana tvaṃ mahārāja Kumārakassapassa gabbhāvakkamanā² ti. — Āma bhante ti. — Sādhu mahārāja, paccāgato si mama visayaṃ, ekavidhena pi gabbhassāvakkantiṃ kathayanto mamānubalaṃ bhavissasi; atha yā pana tā dve migadhe-nuyo passavaṃ pivitvā gabbhaṃ paṭilabhiṃsu tesaṃ tvaṃ saddahasi gabbhassāvakkamanā³ ti. — Āma bhante, yaṃ kiñci bhuttaṃ pītaṃ khāyitaṃ lehitāṃ sabbaṃ⁴ taṃ kalalaṃ osarati, ṭhānagataṃ vuddhim-āpajjati. Yathā bhante Nāgasena yā kīci saritā nāma sabbā tā mahāsamuddaṃ osaranti, ṭhānagatā vuddhim-āpajjanti, evam-eva kho bhante Nāgasena yaṃ kiñci bhuttaṃ pītaṃ khāyitaṃ lehitāṃ sabbaṃ⁵ taṃ kalalaṃ osarati, ṭhānagataṃ vuddhim-āpajjati. Tenāhaṃ kāraṇena saddahāmi: mukhagatena pi gabbhassāvakkanti hotīti. — Sādhu mahārāja, bālhataraṃ upagato si mama visayaṃ, mukhapānena pi dvayasannipāto bhavati, Sankiccassa kumārassa Isisīngassa tāpasassa therassa ca Kumārakassapassa gabbhāvakkamanaṃ sampaticchasīti. — Āma bhante, sannipāto osaratīti.

Sāmo pi mahārāja kumāro Maṇḍabyo pi māṇavako tīsu sannipātesu antogadhā ekarasā yeva purimena; tattha kāraṇaṃ vakkhāmi. Dukūlo ca mahārāja tāpaso Pārikā ca tāpasī ubho pi te araṇṇavāsā ahesuṃ pavivekādhimuttā uttamattagavesakā, tapatejena yāva brahmalokaṃ

¹ gabbhāvakkamananti C.

santāpesuṃ. Tesāṃ tadā Sakko devānam - indo sāya-
pātaṃ upaṭṭhānaṃ āgacchati. So tesāṃ garugatametta-
tāya upadhārento addasa anāgatamaddhāne dvinnam - pi
tesāṃ cakkhūnaṃ antaradhānaṃ, disvā te evam - āha:
Ekam - me bhonto vacanaṃ karoṭha, sādhu, ekaṃ puttaṃ
janeyyātha, so tumbhākaṃ upaṭṭhāko bhavissati ālambano
cāti. Alaṃ Kosiya, mā evaṃ bhaṇīti te tassa taṃ va-
canaṃ na sampaticchimsu. Anukampako atthakāmo
Sakko devānam - indo dutiyam - pi tatiyam - pi te evam -
āha: Ekam - me bhonto vacanaṃ karoṭha, sādhu, ekaṃ
puttaṃ janeyyātha, so tumbhākaṃ upaṭṭhāko bhavissati
ālambano cāti. Tatiyam - pi te āhaṃsu: Alaṃ Kosiya,
mā tvaṃ amhe anatthe niyojehi, kadā 'yaṃ kāyo na
bhijjissati, bhijjatu ayaṃ kāyo bhedanadhammo, bhijjan-
tiyā pi dharaniyā, patante pi selasikhare, phalante pi
ākāse, patante pi candimasuriye n'eva mayāṃ lokadham-
mehi missayissāma, mā tvaṃ ambhākaṃ sammukhabhāvaṃ
upagaccha, upagatassa te eso vissāso: anattacaro tvaṃ
maññe ti. Tato Sakko devānam - indo tesāṃ manasā ala-
bhamāno garugato pañjaliko puna yāci: Yadi me vacanaṃ
na ussahatha kātuṃ, yadā tāpasī utunī hoti pupphavati
tadā tvaṃ bhaṇte dakkhiṇeṇa batthagatūthēna nābhīm
parāmaseyyāsi, tena sā gabbhaṃ lacchati, sannipāto yev'
esa gabbhāvakkantiyā ti. Sakkom' ahaṃ Kosiya taṃ
vacanaṃ kātuṃ, na tāvatakena ambhākaṃ tapo bhijjati,
hotūti sampaticchimsu. Tāya ca pana velāya devabha-
vane atthi devaputto ussannakusalamūlo khīṇāyuko, āyuk-
khaṃ patto yadicchakaṃ samattho okkamituṃ, api
cakkavattikule pi. Atha Sakko devānam - indo taṃ deva-
puttaṃ upasankamitvā evam - āha: Ehi kho mārisa, sup-
pabbāto te divaso, atthasiddhi upagatā, yaṃ - ahaṃ te
upaṭṭhānam - āgamiṃ, ramaṇīye te okāse vāso bhavissati,

* nesāṃ A (and perhaps BC). ²⁰ garugato AbM. ²² agamiṃ AB, upā-
gamiṃ M.

patirūpe kule paṭisandhi bhavissati, sundarehi mātāpitūhi vaddhetabbo bhavissasi, ehi me vacanaṃ karohīti yāci. Dutiyam - pi tatiyam - pi yāci sirasi pañjalikato. Tato so devaputto evam - āha: Katamaṃ taṃ mārisa kulaṃ yaṃ tvaṃ abhikkhaṇaṃ kittayasi punappunan - ti. Dukūlo ca tāpaso Pārikā ca tāpasī ti. So tassa vacanaṃ sutvā tuṭṭho sampaticchi: Sādhu mārisa, yo tava chando so hotu; ākankhamāno ahaṃ mārisa patthite kule uppajjey - yaṃ, kimhi kule uppajjāmi, aṇḍaje vā jalābuje vā saṃ - sedaje vā opapātike vā ti. Jalābujāya mārisa yoniyā uppajjāhīti. Atha Sakko devānaṃ - indo uppattidivasanaṃ vigaṇetvā Dukūlassa tāpasassa ārocesi: Asukasmim nāma divase tāpasī utunī bhavissati pupphavatī, tadā tvaṃ bhante dakkhiṇena hatthangutṭhena nābhim parāmaseyyāsīti. Tas - mim mahārāja divase tāpasī ca utunī pupphavatī ahoṣi, devaputto ca tatthūpago paccupatthito ahoṣi, tāpaso ca dakkhiṇena hatthangutṭhena tāpasīyā nābhim parāmasi. Iti te tayo sannipātā ahesuṃ. Nābhiparāmasanena tā - pasīyā rāgo udapādi; so paṇ' assā rāgo nābhiparāmasa - naṃ paṭicca, mā tvaṃ sannipātaṃ ajjhācāraṃ - eva maññi. Uhasanaṃ - pi sannipāto, ullapanam - pi sannipāto, upa - nijjhāyanam - pi sannipāto, pubbhāgabhāvato rāgassa uppādāya āmasanena sannipāto jāyati, sannipātā okka - manam hotīti anajjhācāre pi mahārāja parāmasanena gab - bhāvakkanti hoti. Yathā mahārāja aggi jalamāno aparā - masanena pi upagatassa sītaṃ byapahanti, evam - eva kho mahārāja anajjhācāre pi parāmasanena gabbhassāvaka - kanti hoti.

Catunnaṃ vasena mahārāja sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti: kammavasena yonivasena kulavasena āyācanavasena; api ca sabbe p' ete sattā kammāsambhavā kammāsamuṭ -

* hotūti ABC. ¹¹ atha kho AbC. ¹² -divasaṃ viditvā B. ²¹ āllapa -
nampi B. ^{24 26} -masane AaBM. ²⁷ -masane all.

ṭhānā. Kathaṃ mahārāja kammavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti : ussannakusalamūlā mahārāja sattā yadicchakaṃ uppajjanti, khattiyamahāsālakule vā brāhmaṇamahāsālakule vā gahapatimahāsālakule vā devesu vā aṇḍajāya vā yoniyā jalābujāya vā yoniyā saṃsedajāya vā yoniyā opapātikāya vā yoniyā. Yathā mahārāja puriso adḍho mahaddhano mahābhogo pahūta-jātarūpa-rajato pahūta-vittūpakaraṇo pahūta-dhana-dhañño pahūta-ñātipakkho dāsiṃ vā dāsaṃ vā khettaṃ vā vatthuṃ vā gāmaṃ vā nigamaṃ vā janapadaṃ vā yaṃ kiñci manasā abhipatthitaṃ yadicchakaṃ dviguṇa-tigūṇaṃ pi dhanaṃ datvā kināti, evaṃ - eva kho mahārāja ussannakusalamūlā sattā yadicchakaṃ uppajjanti, khattiyamahāsālakule vā brāhmaṇamahāsālakule vā gahapatimahāsālakule vā devesu vā aṇḍajāya vā yoniyā jalābujāya vā yoniyā saṃsedajāya vā yoniyā opapātikāya vā yoniyā. Evaṃ kammavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Kathaṃ yonivasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti : kukkuṭānaṃ mahārāja vātena gabbhāvakkanti hoti, balākaṇaṃ meghasaddena gabbhāvakkanti hoti, sabbe pi devā agabbhaseyyakā sattā yeva, tesāṃ nānāvannaṇa gabbhāvakkanti hoti. Yathā mahārāja manussā nānāvannaṇa mahiyā caranti, keci purato paṭicchādentī, keci pacchato paṭicchādentī, keci naggā hontī, keci bhaṇḍū hontī setapaṭadharā, keci molibaddhā hontī, keci bhaṇḍū kāsāvavaśanā hontī, keci kāsāvavaśanā molibaddhā hontī, keci jaṭṭino vākacīradharā hontī, keci sammavaśanā hontī, keci rasmiyo nivāsentī, sabbe p' ete manussā nānāvannaṇa mahiyā caranti; evaṃ - eva kho mahārāja sattā yeva te sabbe, tesāṃ nānāvannaṇa gabbhāvakkanti hoti. Evaṃ yonivasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Kathaṃ kulavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti : kulaṃ nāma mahārāja cattāri kulāni : aṇḍajaṃ jalābujāṃ

² -mahāsāra- A throughout. ³ dāsiddasaṃ vā B. ^{21,22} bhaṇḍu all

samsedajaṃ opapātikaṃ; yadi tattha gandhabbo yato kutoci āgantvā aṇḍaje kule uppajjati so tattha aṇḍajo hoti — pe — jalābuje kule, samsedaje kule, opapātike kule uppajjati so tattha opapātiko hoti, tesu tesu kulesu tādisā yeva sattā sambhavanti. Yathā mahārāja Himavati Nerupabbataṃ ye keci migapakkhino upenti sabbe te sakavaṇṇaṃ vijahitvā suvaṇṇavaṇṇā honti, evaṃ - eva kho mahārāja yo koci gandhabbo yato kutoci āgantvā aṇḍajaṃ yoniṃ upagantvā sabbhāvavaṇṇaṃ vijahitvā aṇḍajo hoti — pe — jalābujāṃ, samsedajaṃ, opapātikaṃ yoniṃ upagantvā sabbhāvavaṇṇaṃ vijahitvā opapātiko hoti. Evaṃ kulavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Kathaṃ āyācanaṃ vasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti: idha mahārāja kulāṃ hoti aputtakāṃ bahuṣāpateyyāṃ saddhaṃ pasannaṃ sīlavantaṃ kalyāṇadhammaṃ taṇhaṇissitaṃ, devaputto ca ussannakusalamūlo cavanaḍhammo hoti, atha Sakko devānaṃ - indo tassa kulassa anukampāya taṃ devaputtaṃ āyācati: paṇidhehi mārisa amukassa kulassa mahesiyā kucchin - ti, so tassa āyācanaḥetu taṃ kulāṃ paṇidheti. Yathā mahārāja manussaṃ puñṇakāmā samaṇaṃ manobhāvanīyaṃ āyācitvā gehaṃ upanenti: ayaṃ upagantvā sabbassa kulassa sukhāvaho bhavissatīti, evaṃ - eva kho mahārāja Sakko devānaṃ - indo taṃ devaputtaṃ āyācitvā taṃ kulāṃ upaneti. Evaṃ āyācanaṃ vasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Sāmo mahārāja kumāro Sakkena devānaṃ - indena āyācito Pārikāya tāpasiyā kucchin okkanto. Sāmo mahārāja kumāro katapuñño, mātāpitāro sīlavanto kalyāṇadhammā, āyācako samatto, tinnāṃ cetopañidhiyā Sāmo kumāro nibbatto. Idha mahārāja nayakusalo puriso sukatthe anūpakhethe bijaṃ ropeyya, api nu tassa bījassa antarāyaṃ vivajjentassa vuddhiyā koci antarāyo bhavey-

¹⁷ hoti om. AB. ¹⁸ asukassa M. ¹⁹ -dhammo ABbC. ²¹ anupa- all.

yāti. — Na hi bhante, nirupaghātaṃ bhante bijaṃ khip-
paṃ saṃvirūheyyāti. — Evam - eva kho mahārāja Sāmo
kumāro mutto uppannantarāyehi tinṇaṃ cetopañidhiyā
nibbatto. Api nu kho mahārāja sutapubbaṃ tayā isīnaṃ
manopadosena iddho phīto mahājanapado sajano samuc-
chinno ti. — Āma bhante, sūyati mahiyā: Daṇḍakāraṇ-
ṇaṃ Mejjhāraṇṇaṃ Kālingāraṇṇaṃ Mātangāraṇṇaṃ sabba-
taṃ araṇṇaṃ araṇṇabhūtaṃ, sabbe p' ete janapadā isīnaṃ
manopadosena khayāṃ gatā ti. — Yadi mahārāja tesaṃ
manopadosena susamiddhā janapadā ucchiṇṇanti, api nu
kho tesaṃ manopasādena kiñci nibbatteyyāti. — Āma
bhante ti. — Tena hi mahārāja Sāmo kumāro tinṇaṃ
balavantānaṃ cetopasādena nibbatto: isinimmitto devani-
mitto puññanimitto ti evam - etaṃ mahārāja dhārehi.
Tayo 'me mahārāja devaputtā Sakkena devānaṃ - indena
āyācitaṃ kulaṃ uppannā, katame tayo: Sāmo kumāro,
Mahāpaṇādo, Kusarājā, tayo p' ete bodhisattā ti. — Su-
niddiṭṭhā bhante Nāgasena gabbhāvakkanti, sukathitaṃ
kāraṇaṃ, andhakāro āloko kato, jaṭā vijaṭṭitā, nicchuddhā
parappavādā, evam - etaṃ, tathā sampatiṇṇamīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Pañc'
eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Puna
ca parinibbānasamaye Subhaddena paribbājakena pañhaṃ
putṭhena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Ime ca Subhadda bhik-
khū sammā vihareyyuṃ, asuñño loko arahantehi as-
sāti; asesavacanam - etaṃ, nissesavacanam - etaṃ, nippa-
riyāyavacanam - etaṃ. Yadi bhante Nāgasena Tathā-
gatena bhaṇitaṃ: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni
saddhammo ṭhassatīti, tena hi: asuñño loko arahantehi

² uppattanta- A. ¹⁸ āyācitā ACM. ¹⁹ andhakāre AC. ¹⁹ nicchuddā A,
nicchedā M.

assāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: asuñño loka arahantehi assāti, tena hi: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti tam' pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho, gahanato pi gahanataro, balavato pi balavataro, gaṇṭhito pi gaṇṭhitaro, so tavānupatto, tattha te nāṇabalavipphāraṃ dassehi, makaro viya sāgarabbhantaragato ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Parinibbānasamaye ca Subhaddassa paribbājakassa bhaṇitaṃ: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyuṃ, asuñño loka arahantehi assāti. Tañ - ca pana mahārāja Bhagavato vacanaṃ nānatthañ - c' eva hoti nāṇabyañjanañ - ca. Ayam sāsana-paricchedo, ayam paṭipattiparidīpanā ti dūraṃ vivajjitā te ubho aññamaññaṃ. Yathā mahārāja nabhaṃ paṭhavito dūraṃ vivajjitaṃ, nirayaṃ saggato dūraṃ vivajjitaṃ, kusalaṃ akusalato dūraṃ vivajjitaṃ, sukhaṃ dukkhato dūraṃ vivajjitaṃ, evam - eva kho mahārāja te ubho aññamaññaṃ dūraṃ vivajjitā. Api ca mahārāja, mā te pucchā moghā assa, rasato te saṃsaretvā kathayissāmi. Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti yaṃ Bhagavā āha, taṃ khayaṃ paridīpayanto sesakaṃ paricchindi: vassasahassaṃ Ānanda saddhammo tittheyya sacce bhikkhuniyo na pabbajeyyūṃ, pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Api nu kho mahārāja Bhagavā evaṃ vadanto saddhammassa antaradhānaṃ vā vadeti abhisamayaṃ vā paṭikko-satīti. — Na hi bhante ti. — Natthaṃ mahārāja parikkittayanto sesakaṃ paridīpayanto paricchindi. Yathā mahārāja puriso natthāyiko sabbasesakaṃ gahetvā janassa paridīpeyya: ettakaṃ me bhaṇḍaṃ natthaṃ, idaṃ

¹² nānatth - B.

sesakan - ti, evam - eva kho mahārāja Bhagavā nattham paridīpayanto sesakam devamanussānam kathesi: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Yam pana mahārāja Bhagavatā bhanitam: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti, sāsanaparicchedo eso; yam pana parinibbānasamaye Subhaddassa paribbājakassa samāne parikittayanto āha: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assāti, paṭipattiparidīpanā esā. Tvaṃ pana tam paricchedaṇ - ca paridīpanaṇ - ca ekarasaṃ karosi. Yadi pana te chando ekarasaṃ katvā kathayissāmi, sādhuṃ suṇohi manasikarohi avimanamānaso.

Idha mahārāja talāko bhaveyya navasalilasampunṇo samukham - uttariyamāno paricchinnō parivaṭumakato, apariyādinṇe yeva tasmim talāke udakūpari mahāmegho aparāparam anuppabandhanto abhivasseyya, api nu kho mahārāja tasmim talāke udakam parikkhayaṃ pariyādānam gaccheyyāti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Meghassa bhante anuppabandhanatīyāti. — Evam - eva kho mahārāja Jinasāsanavara-saddhamma-talāko ācārasīlaguṇavattapaṭipatti-vimalanavasalilasampunṇo uttariyamāno bhavaggam - abhibhavitvā ṭhito. Yadi tattha Buddhaputtā ācārasīlaguṇavattapaṭipatti-meghavassam aparāparam anuppabandhāpeyyum abhivassāpeyyum, evam - idaṃ Jinasāsanavara-saddhamma-talāko ciraṃ dīgham - addhānam tiṭṭheyya, arahantehi ca loko asuñño bhaveyya. Imam - attham Bhagavatā sandhāya bhāsitaṃ: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assāti.

Idha pana mahārāja mahatimahāaggikkhandhe, jalamāne aparāparam sukkha-tiṇa-katṭha-gomayāni upasamhareyyum, api nu kho so mahārāja aggikkhandho nibbā-

⁷ samāno ABC. ¹⁴ sammukham- ABC. ²⁰ -bandhattīyāti AC, -bandhattīyāti BM.

yeyyāti. — Na hi bhante, bhiyyo bhiyyo so aggikkhandho jaleyya, bhiyyo bhiyyo pabbāseyyāti. — Evam-eva kho mahārāja dasasahassimbi lokadhātuyā Jinasāsanavaram ācārasīlaguṇavattapaṭipattiyaṃ jalati pabbāsati. Yadi pana mahārāja taduttariṃ Buddhaputtā pañcahi padhāniyangehi samannāgatā satatam-appamattā padaheyyum, tisu sikkhāsu chandajātā sikkheyyum, cārittaṃ-ca vārittaṃ-ca sīlāni samattam paripūreyyum, evam-idaṃ Jinasāsanavaram bhiyyo bhiyyo ciraṃ dīgham-addhānaṃ tiṭṭheyya, asuñño loko arahantehi assāti imam-atthaṃ Bhagavatā sandhāya bhāsitaṃ: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assāti.

Idha pana mahārāja siniddha-sama-sumajjita-sappa-bhāsa-vimalādāsaṃ saṃhasukhuma-gerukacunṇena aparāparam majjeyyum, api nu kho mahārāja tasmiṃ ādāse mala-kaddama-rajojallam jāyeyyāti. — Na hi bhante, aññadatthu vimalataram yeva bhaveyyāti. — Evam-eva kho mahārāja Jinasāsanavaram pakatinimmalam byapagata-kilesamalarajojallam; yadi taṃ Buddhaputtā ācārasīla-guṇa-vattapaṭipatti-sallekhadhutaguṇena Jinasāsanavaram sallikheyyum, evam-idaṃ Jinasāsanavaram ciraṃ dīgham-addhānaṃ tiṭṭheyya asuñño ca loko arahantehi assāti imam-atthaṃ Bhagavatā sandhāya bhāsitaṃ: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assāti. Paṭipattimūlakam mahārāja Satthusāsanam paṭipattisārakam, paṭipattiyaṃ anantarahitāya tiṭṭhatiti.

Bhante Nāgasena, saddhammantaradhānaṃ-ti yaṃ vadesi, katamam taṃ saddhammantaradhānaṃ-ti. — Tīṇ' imāni mahārāja sāsanantaradhānāni, katamāni tīpi: adhi-gamantaradhānaṃ, paṭipattantaradhānaṃ, lingantaradhā-

² obhāseyyāti B. ³ samattham CM, sattaṃ Aa, satatam Ab; sīlasamattam B.

¹⁹ -gatamalakilesarajo- all. ²⁰ -dhūta- C. ²¹ paṭipattiantara- CM.

nañ. Adhigame mahārāja antarahite suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti, paṭipattiya antarahitāya sikkhāpadapaññatti antaradhāyati, lingaṃ yeva tiṭṭhati, linge antarahite paveṇupacchedo hoti. Imāni kho mahārāja tīni antaradhānāni. — Suviññāpito bhante Nāgasena pañho gambhiro uttānīkato, gaṇṭhi bhinno, natthā parapavādā bhaggā nippabhā katā, tvaṃ gaṇivaravasabham āsajjāti.

Bhante Nāgasena, Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto, udāhu sāvasese akusale sabbaññutaṃ patto ti. — Sabbaṃ mahārāja akusalaṃ jhāpetvā Bhagavā sabbaññutaṃ patto, na tthi Bhagavato sesakaṃ akusalan ti. — Kim pana bhante dukkhā vedanā Tathāgatassa kāye uppannapubbā ti. — Āma mahārāja, Rājagahe Bhagavato pādo sakalikāya khato, lohita-pakkhandikābādho uppanno, kāye abhisanne Jivakena vireko kārīto, vātābādhe uppanne upatthākena therena uṇhoda-kaṃ pariyiṭṭhan ti. — Yadi bhante Nāgasena Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto, tena hi: Bhagavato pādo sakalikāya khato lohita-pakkhandikā ca ābādho uppanno ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatassa pādo sakalikāya khato lohita-pakkhandikā ca ābādho uppanno, tena hi: Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto ti taṃ pi vacanaṃ micchā, na tthi bhante vinā kammaṇa vedayitaṃ, sabbaṃ taṃ vedayitaṃ kammamūlakaṃ, kammaṇa eva vediyāti. Ayam pi ubhatokoṭṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Na hi mahārāja sabbaṃ taṃ vedayitaṃ kammamūlakaṃ. Atthahi mahārāja kāraṇehi vedayitāni uppajjanti, yehi kāraṇehi puthusattā vedanā vediyanti, katamehi atthahi: vātasamutthānāni pi kho mahārāja idh' ekaccāni

vedayitāni uppajjanti, pittasamutthānāni pi kho mahārāja — pe — semhasamutthānāni pi kho mahārāja — pe — sannipātikāni pi kho mahārāja — pe — utupariṇāmajāni pi kho mahārāja — pe — visamaparihārajāni pi kho mahārāja — pe — opakkamikāni pi kho mahārāja — pe — kammavipākajāni pi kho mahārāja idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti. Imehi kho mahārāja atthahi kāraṇehi puthusattā vedanā vediyanti. Tattha ye te satte kammaṃ vibhādanti te ime sattā kāraṇaṃ patibhāhanti, tesaṃ taṃ vacanaṃ micchā ti. — Bhante Nāgasena, yaṇ' ca vātikaṃ yaṇ' ca pittikaṃ yaṇ' ca semhikaṃ yaṇ' ca sannipātikaṃ yaṇ' ca utupariṇāmajaṃ yaṇ' ca visamaparihārajaṃ yaṇ' ca opakkamikaṃ, sabbe te kammāsamutthānā yeva, kammen' eva te sabbe sambhavantīti. — Yadi mahārāja te pi sabbe kammāsamutthānā va ābādha bhaveyyuṃ, na tesaṃ koṭṭhāsato lakkhaṇāni bhaveyyuṃ. Vāto kho mahārāja kuppamāno dasavidhena kuppati: sītena uḥhena jighacchāya pipāsāya atibhuttana ṭhānena padhānena ādhāvanenā upakkamena kammavipākena; tatra ye te nava vidhā, na te atīte na anāgate, vattamānake bhava uppajjanti, tasmā na vattabbā: kammāsambhavā sabbā vedanā ti. Pittaṃ mahārāja kuppamānaṃ tividhena kuppati: sītena uḥhena visamabhojanena. Semhaṃ mahārāja kuppamānaṃ tividhena kuppati: sītena uḥhena annapānena. Yo ca mahārāja vāto yaṇ' ca pittaṃ yaṇ' ca semhaṃ tehi tehi kopehi kuppitvā missihutvā sakaṃ sakaṃ vedanaṃ ākaḍḍhati. Utupariṇāmajā mahārāja vedanā utupariṇāmena uppajjati, visamaparihārajā vedanā visamaparihārena uppajjati, opakkamikā mahārāja vedanā atthi kiriyā atthi kammavipākā, kammavipākajā vedanā pubbe katena kammena uppajjati. Iti kho mahārāja appaṃ kammavipākajaṃ, bahutaraṃ avasesaṃ. Tattha bālā:

² vibādhatti M, vikhādanti A. ¹³ te sabbe pi A. ¹⁴ jiga- AaBC.

sabbaññ kammavipākajāñ yevāti atidhāvanti, taññ kammañ na sakkā vinā Buddhaññena vavattthāññ kātuññ.

Yaññ pana mahārāja Bhagavato pādo sakalikāya khato, taññ vedayitaññ n' eva vātasamuttthāññ na pitta-samuttthāññ na semhasamuttthāññ na sannipātikaññ na utuparipāmajaññ na visamaparihārajaññ na kammavipākajāññ, opakkamikaññ yeva. Devadatto hi mahārāja bahūññ jātisatasahassāññi Tathāgate āghātaññ bandhi. So tena āghātena mahatññ garuññ silaññ gahetvā: matthake pātes-sāmīti muñci. Ath' aññe dve selā āgantvā taññ silaññ Tathāgataññ asampattaññ yeva sampaññicchimsu, tāyaññ pahārena papaññikā bhijjivā Bhagavato pāde patitvā ruhiraññ uppādesi. Kammavipākato vā mahārāja Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tat' uddhaññ na -tth' aññā vedanā. Yathā mahārāja khettaḍuttthātāya vā bījaññ na sambhavati bijaduttthātāya vā, evaññ-eva kho mahārāja kammavipākato vā Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tat' uddhaññ na -tth' aññā vedanā. Yathā vā pana mahārāja koṭṭhaduttthātāya vā bhojanaññ visamaññ pariñamati āhāraduttthātāya vā, evaññ-eva kho mahārāja kammavipākato vā Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tat' uddhaññ na -tth' aññā vedanā.

Api ca mahārāja na -tthi Bhagavato kammavipākajā vedanā, na -tthi visamaparihārajā vedanā, avasesehi samuttthāññehi Bhagavato vedanā uppajjati. Tāya ca pana vedanāya na sakkā Bhagavantaññ jīvita voropetuññ. Nīpatanti mahārāja imasmiññ catumahābhūtika kāye itṭhāññiṭṭhā subbhāsubbhā vedanā. Ida mahārāja ākāse khitto leḍḍu mahāpaṭṭhaviyā nīpatati, api nu kho so mahārāja leḍḍu pubbe katena mahāpaṭṭhaviyā nīpatatīti. — Na hi bhante, na -tthi so bhante hetu mahāpaṭṭhaviyā yena hetunā mahāpaṭṭhavi kusalākusalaññ vipākaññ paṭisaññvedeyya,

¹¹ tāsaññ all. ¹² taduddhaññ M throughout. ¹³ leḍḍu B throughout.

paccuppannena bhante akammakena hetunā so leḍḍu mahāpaṭhaviyaṃ nipatatīti. — Yathā mahārāja mahāpaṭhaviṃ evaṃ Tathāgato dattṭhabbo, yathā leḍḍu pubbe akatena mahāpaṭhaviyaṃ nipatati evam-eva kho mahārāja Tathāgatassa pubbe akatena sā sakalikā pāde nipatitā. Idha pana mahārāja manussā mahāpaṭhaviṃ bhindanti ca khaṇanti ca; api nu kho te mahārāja manussā pubbe katena mahāpaṭhaviṃ bhindanti ca khaṇanti cāti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja yā sā sakalikā Bhagavato pāde nipatitā na sā sakalikā pubbe katena Bhagavato pāde nipatitā. Yo pi mahārāja Bhagavato lohitapakkhandikābādho uppanno so pi ābādho na pubbe katena uppanno, sannipātiken' eva uppanno. Ye keci mahārāja Bhagavato kāyikā ābādhā uppannā na te kam-mābhiniḍḍattā, channaṃ etesaṃ samutṭhānānaṃ aūññatara-to nibbattā. Bhāsitaṃ p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavaralaṅcake Moliyasīvake veyyākaraṇe: Pittasamutṭhānāni pi kho Sīvaka idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti; sāmam- pi kho etaṃ Sīvaka vedittabbaṃ yathā pittasamutṭhānāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti, lokassa pi kho etaṃ Sīvaka sacca-sammataṃ yathā pittasamutṭhānāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti. Tatra Sīvaka ye te samaṇabrāhmaṇā, evaṃvādino evaṃdittṭhino: yaṃ kiñcāyaṃ purisa-puggalo paṭisaṃvedeti sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā sabbaṃ taṃ pubbe katahetūti, yaṃ ca sāmaṇ-ñātaṃ taṃ ca atidhāvanti, yaṃ ca loke sacca-sammataṃ taṃ ca atidhāvanti, tasmā tesāṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ micchā ti vadāmi. Semhasamutṭhānāni pi kho Sīvaka idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti, vātasamutṭhānāni pi kho Sīvaka — sannipātikāni pi kho Sīvaka — utupariṇāmajāni pi kho Sīvaka — visamaparihārajāni

¹⁷ sahyuttake nik- AbBCM; -laṅcamoliya- B. ²¹ uppajjanti ABC throughout.

pi kho Sīvaka — opakkamikāni pi kho Sīvaka — kam-
mavipākajāni pi kho Sīvaka idh' ekaccāni vedayitāni uppaj-
janti; sāmam pi kho etaṃ Sīvaka veditabbam yathā kamma-
vipākajāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti, lokassa
pi kho etaṃ Sīvaka saccasammataṃ yathā kammavipā-
kajāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti. Tatra
Sīvaka ye te samaṇabrāhmaṇā evaṃvādino evaṃditṭhino:
yaṃ kiñcāyaṃ purisapuggalo paṭisaṃvedeti sukhaṃ vā
dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā sabban - taṃ pubbe
katahetūti, yaṃ - ca sāmāṇ - ñātaṃ taṃ - ca atidhāvanti,
yaṃ - ca loke saccasammataṃ taṃ - ca atidhāvanti, tasmā
tesaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ micchā ti vadāmīti. Iti pi
mahārāja na sabbā vedanā kammavipākajā. Sabbam
mahārāja akusalam jhāpetvā Bhagavā sabbāññutaṃ patto
ti evam - etaṃ dhārehīti. — Sādhu bhante Nāgasena,
evam - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: yaṃ kiñci kara-
ṇīyaṃ Tathāgatassa sabban - taṃ bodhiyā yeva mūle pa-
riṇiṭṭhitam, na - tthi Tathāgatassa uttariṃ karaṇīyam ka-
tassa vā paticayo ti. Idaṃ - ca temāsaṃ paṭisallānaṃ
dissati. Yadi bhante Nāgasena yaṃ kiñci karaṇīyaṃ
Tathāgatassa sabban - taṃ bodhiyā yeva mūle pariṇiṭṭhi-
tam, na - tthi Tathāgatassa uttariṃ karaṇīyam katassa vā
paticayo; tena hi: temāsaṃ paṭisallīno ti yaṃ vacanaṃ
taṃ micchā. Yadi temāsaṃ paṭisallīno, tena hi: yaṃ
kiñci karaṇīyaṃ Tathāgatassa sabban - taṃ bodhiyā yeva
mūle pariṇiṭṭhitan - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Na - tthi
katakaraṇīyassa paṭisallānaṃ, sakaraṇīyass' eva paṭi-

¹⁸ dhārayāhīti B. ¹⁹ paticayo M throughout; paricayo A three times, B
once, C throughout. ²⁰ paṭisallānaṃ A seven times, B once, CM through-
out except once or twice; patisallānaṃ A twice. ²¹ patisallīno B twice.

sallāṇaṃ. Yathā nāma byādhitaṃ¹⁴ eva bhesajjena karaṇīyaṃ hoti, abyādhitaṃ kiṃ bhesajjena, chātass¹⁵ eva bhojanena karaṇīyaṃ hoti, achātassa kiṃ bhojanena; evaṃ eva kho bhante Nāgasena na tthi katakaraṇīyassa paṭisallāṇaṃ, sakaraṇīyass¹⁶ eva paṭisallāṇaṃ. Ayam pi ubhatekoṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Yam kiñci mahārāja karaṇīyaṃ Tathāgatassa sabbaṃ tam bodhiyā yeva mūle pariniṭṭhitaṃ, na tthi Tathāgataṃ uttariṃ karaṇīyaṃ katassā vā paticayo. Bhagavā ca temāsaṃ paṭisallīno. Paṭisallāṇaṃ kho mahārāja bahugūṇaṃ, sabbe pi tathāgatā paṭisallīyitvā sabbaññutaṃ pattā, tam te sukatagūṇaṃ anussarantā paṭisallāṇaṃ sevanti. Yathā mahārāja puriso rañño santikā laddhavaropatiladdhasābhogo tam sukatagūṇaṃ anussaranto aparāparaṃ rañño upatṭhānaṃ eti, evaṃ eva kho mahārāja sabbe pi tathāgatā paṭisallīyitvā sabbaññutaṃ pattā, tam te sukatagūṇaṃ anussarantā paṭisallāṇaṃ sevanti. Yathā vā pana mahārāja puriso āturo dukkhito bālhagilāno bhisakkam upasevitvā sotthim anupatto tam sukatagūṇaṃ anussaranto aparāparaṃ bhisakkam upasevati, evaṃ eva kho mahārāja sabbe pi tathāgatā paṭisallīyitvā sabbaññutaṃ pattā, tam te sukatagūṇaṃ anussarantā paṭisallāṇaṃ sevanti.

Atthavīsati kho pan' ime mahārāja paṭisallāṇagūṇā ye guṇe samanupassantā tathāgatā paṭisallāṇaṃ sevanti, katame atthavīsati: idha mahārāja paṭisallāṇaṃ paṭisallīyamānaṃ rakkhati, āyūṃ vaddheti, balaṃ deti, vajjaṃ pidahati, ayasaṃ apaneti, yasam upaneti, aratim vinodeti, ratim upadahati, bhayaṃ apaneti, vesārajjam karoti, kosajjam apaneti, viriyam abhijaneti, rāgaṃ apaneti, dosaṃ apaneti, moham apaneti, mānaṃ nihanti, vitakkaṃ bhañjati, cittaṃ ekaggaṃ karoti, mānaṃ snehayati,

¹⁴ -ddhābhogo Aa. ¹⁵ patis- B. ¹⁶ samanussarantā B, anussarantā M.

hāsaṃ janeti, garukaṃ karoti, lābham - uppādayati, namassiyaṃ karoti, pītiṃ pāpeti, pāmojjaṃ karoti, sankhārānaṃ sabhāvaṃ dassayati, bhavapaṭisandhiṃ ugghāṭeti, sabbasāmaññaṃ deti. Ime kho mahārāja aṭṭhavisati paṭisallānagunā ye guṇe samanupassantā tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. Api ca kho mahārāja tathāgatā santaṃ sukhaṃ samāpattiratiṃ - anubhavitukāmaṃ paṭisallānaṃ sevanti pariyositasankappā. Catuhi kho mahārāja kāraṇehi tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti, katamehi catuhi: vihāraphāsutāya pi mahārāja tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti, anavajjagunabahulatāya pi tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti, asesariyavīthito pi tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti, sabbabuddhānaṃ thuta-thomita-vanna-pasatthato pi tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. Imehi kho mahārāja catuhi kāraṇehi tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. Iti kho mahārāja paṭisallānaṃ sevanti, na sakaraṇiyatāya, na katassa [vā] paticayāya, atha kho guṇavisesadassāvitāya tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā bahulikā yānikā vatthukā anuṭṭhitā paricitā susamāradhā; ākankhamāno Ānanda Tathāgato kappāṃ vā tiṭṭheyya, kappāvasesaṃ vā ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Ito tiṇṇaṃ māsānaṃ accayena Tathāgato parinibbāyissatīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesaṃ vā ti, tena hi temāsaparicchedo micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Ito tiṇṇaṃ māsānaṃ accayena

Tathāgato parinibbāyissatīti, tena hi: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesaṃ vā ti tam-pi vacanaṃ micchā. Na tthi tathāgātānaṃ atthāne gajjitaṃ, amoghavacanā buddhā bhagavanto tathavacanā advejjhavacanā. Ayam-pi ubhatokoṭiko pañho gambhīro sunipuno dunnijjhāpayo, so tavānuppatto, bhind' etaṃ ditthijālaṃ, ekaṃse ṭhapaya, bhinda parappavādan-ti.

Bhāsitaṃ p' etaṃ mahārāja Bhāgavatā: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesaṃ vā ti. Temāsaparichedo ca bhaṇito. So ca pana kappo āyukappo vuccati. Na mahārāja Bhagavā attano balaṃ kittayamāno evaṃ-āha, iddhibalaṃ pana mahārāja Bhagavā parikittayamāno evaṃ-āha: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesaṃ vā ti. Yathā mahārāja rañño assājāniyyo bhavēyya sīghagati anilajavo, tassa rājā javabalaṃ parikittayanto sanegama-jānapada-bhaṭa-balattha-brāhmaṇa-gahapati-amaccajanamajjhe evaṃ vadeyya: Ākankhamāno me bho ayaṃ hayavaro sāgarajalapariyantaṃ mahiṃ anuvicaritvā khaṇena idh' āgaccheyyāti, na ca taṃ javagatiṃ tassaṃ parisāyaṃ dasseyya, vijjati ca so javo tassa, samattho ca so khaṇena sāgarajalapariyantaṃ mahiṃ anuvicarituṃ; — evaṃ-eva kho mahārāja Bhagavā attano iddhibalaṃ parikittayamāno evaṃ-āha, tam-pi tevijjānaṃ chaḷabhiññānaṃ arahantānaṃ vimalakhīṇāsavaṇaṃ devamanussānaṃ ca majjhe nisīditvā bhaṇitaṃ: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā bahulikā yānikā vatthukā anuṭṭhitā paricitā susamāradhā; ākankhamāno Ānanda Tathāgato kappam vā tiṭṭheyya kappāvasesaṃ vā ti; vijjati ca taṃ mahārāja iddhibalaṃ Bhagavato, samattho ca Bhagavā iddhibalena kappam vā ṭhātum kappāvasesaṃ vā, na ca Bhagavā

⁷ ṭṭhapaya AsBC. ¹¹ ti vuccati M. ¹² -jāniyo ACM.

tañ iddhibalañ tassañ parisāyañ dasseti. Anatt'hiko mahārāja Bhagavā sabbabhavēhi, garahitā ca Tathāgatassa sabbabhavā. Bhāsitañ - p' etañ mahārāja Bhagavatā: Seyyathā pi bhikkhave appamattako pi gūtho duggandho hoti, evaṃ - eva kho ahañ bhikkhave appamattakam - pi bhavañ na vaṇṇemi, antamaso accharāsanghātamatam - pīti. Api nu kho mahārāja Bhagavā sabbabhavagatiyoniyo gūthasamañ disvā iddhibalañ nissāya bhavesu chandaraḡañ kareyyāti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja Bhagavā iddhibalañ parikittayamāno evarūpañ Buddhasīhanādam - abhinadīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etañ, tathā sampaticchāmīti.

Pathamo vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitañ - p' etañ Bhagavatā: Abhiññāyāham - bhikkhave dhammañ desemi, no anabhiññāyāti. Puna ca Vinayapaṇṇattiyā evañ bhañitañ: Ākankhamāno Ānando sangho 'mā' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti. Kin - nu kho bhante Nāgasena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni duppaññattāni udāhu avatthusmiñ ajānitvā paññattāni, yañ Bhagavā attano accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanāpeti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhañitañ: Abhiññāyāham - bhikkhave dhammañ desemi, no anabhiññāyāti, tena hi: Ākankhamāno Ānanda sangho 'mā' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti yañ vacanañ tañ micchā. Yadi Tathāgatena

¹⁸ puna ca parañ ABa. ¹⁹ samūhanatūti Aa throughout, B the first time.

Vinayapaṇṇattiyā evaṃ bhaṇitaṃ: Ākankhamāno Ānanda sangho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti, tena hi: Abhiññāyāham bhikkhave dhammam desemi, no anabhiññāyāti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho saṃho sukhumo sunipuno gambhīro sugambhīro dunnijjhāpayo, so tavānuppatto, tattha te ānabalavipphāraṃ dassehīti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Abhiññāyāham bhikkhave dhammam desemi, no anabhiññāyāti. Vinayapaṇṇattiyā pi evaṃ bhaṇitaṃ: Ākankhamāno Ānanda sangho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti. Tam pana mahārāja Tathāgato bhikkhū vīmaṃsamāno āha: ukkalissanti nu kho mama sāvakā mayā vissajjāpiyamānā mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni udāhu ādiyissanti. Yathā mahārāja cakkavattirājā putte evaṃ vadeyya: ayaṃ kho tātā mahājanapado sabbadisāsu sāgarapariyanto, dukkaro tātā tāvatakena balena dhāretuṃ, etha tumhe tātā mam' accayena paccante paccante dese pajahathāti; api nu kho te mahārāja kumārā pitu accayena hatthagate janapade sabbe te paccante paccante dese muñceyyun - ti. — Na hi bhante, rājāno bhante luddhatarā, kumārā rajjalobhena taduttariṃ diguṇa-tiguṇaṃ janapadaṃ parikaḍḍheyyuṃ, kim - pana te hatthagataṃ janapadaṃ muñceyyun - ti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato bhikkhū vīmaṃsamāno evam - āha: Ākankhamāno Ānanda sangho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti. Dukkharimuttīyā mahārāja Buddhaputtā dhammalobhena aññam - pi uttariṃ diyaḍḍham sikkhāpadasataṃ gopeyyuṃ, kim - pana pakatipaññattaṃ sikkhāpadaṃ muñceyyun - ti.

Bhante Nāgasena, yaṃ Bhagavā āha: khuddānu-

¹² bhikkhu all. ¹³ ukkamissanti AaC. ²¹ hatthagataṃ janapadaṃ ABC.

khuddakāni sikkhāpadānīti, etthāyaṃ jano sammūlho vimatijāto adbhikato saṃsayapakkhanno: katamāni tāni khuddakāni sikkhāpadāni, katamāni anukhuddakāni sikkhāpadānīti. - Dukkaṭaṃ mahārāja khuddakaṃ sikkhāpadaṃ; dubbhāsitaṃ anukhuddakaṃ sikkhāpadaṃ, imāni dve khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni. Pabbakehi pi mahārāja mahāttherehi ettha vimati uppādita, tehi pi ekajjhaṃ na kato Dhammasaṅgītipariyāye Bhagavatā eso paṇho upadiṭṭho ti. — Ciraṇikkhittaṃ bhante Nāgasena Jinarahassaṃ ajj' etarahi loke vivaṭaṃ pakāṭaṃ kaṭaṇ - ti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Na - tth' Ānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyamutṭhīti. Puna ca therena Mālunkyāputtena paṇhaṃ puṭṭho na byākāsi. Eso kho bhante Nāgasena paṇho dvayanto ekantanissito bhavissati ajānanaṃ vā gūyhaṃ karaṇaṃ vā. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Na - tth' Ānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyamutṭhīti, tena hi therassa Mālunkyāputtassa ajānantaṃ na byākataṃ. Yadi jānantaṃ na byākataṃ, tena hi atthi Tathāgatassa dhammesu ācariyamutṭhi. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Na - tth' Ānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyamutṭhīti. Abyākato ca therena Mālunkyāputtena pucchito paṇho, taṇ - ca pana na ajānanaṃ na gūyhaṃ karaṇaṃ. Cattār' imāni mahārāja paṇhabyākaraṇāni, katamāni cattāri: ekaṃsa-byākaraṇiyo paṇho, vibhajja byākaraṇiyo paṇho, paṭipucchābyākaraṇiyo paṇho, ṭhapaniyo paṇho. Katamo ca mahārāja ekaṃsabyākaraṇiyo paṇho: rūpaṃ aniccaṇ - ti

² -pakkhanto all. ²³ ajānantaṃ all. ²⁴ ṭhapa. paṇho ti all.

ekaṃsabyākaraṇīyo paṇho, vedanā aniccā ti, saññā aniccā ti, sankhārā aniccā ti, viññāṇaṃ aniccan - ti ekaṃsabyākaraṇīyo paṇho; ayaṃ ekaṃsabyākaraṇīyo paṇho. Katamo vibhajja byākaraṇīyo paṇho: aniccaṃ pana rūpan - ti vibhajja byākaraṇīyo paṇho, aniccā pana vedanā ti, aniccā pana saññā ti, aniccā pana sankhārā ti, aniccaṃ pana viññāṇan - ti vibhajja byākaraṇīyo paṇho; ayaṃ vibhajja byākaraṇīyo paṇho. Katamo paṭipucchābyākaraṇīyo paṇho: kin - nu kho cakkhunā sabbhaṃ vijānātīti, ayaṃ paṭipucchābyākaraṇīyo paṇho. Katamo ṭhapanīyo paṇho: sassato loko ti ṭhapanīyo paṇho, asassato loko ti, antavā loko ti, anantavā loko ti, antavā ca anantavā ca loko ti, n' ev' antavā nānantavā loko ti, taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṇ - ti, aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīraṇ - ti, hoti tathāgato param - maraṇā ti, na hoti tathāgato param - maraṇā ti, hoti ca na ca hoti tathāgato param - maraṇā ti, n' eva hoti na na hoti tathāgato param - maraṇā ti ṭhapanīyo paṇho; ayaṃ ṭhapanīyo paṇho. Bhagavā mahārāja therassa Mālunkhyāputtassa taṃ ṭhapanīyaṃ paṇhaṃ na byākāsi. So pana paṇho kinkāraṇā ṭhapanīyo: na tassa dīpanāya hetu vā kāraṇaṃ vā atthi, tasmā so paṇho ṭhapanīyo, na - tthi buddhānaṃ bhagavantānaṃ akāraṇaṃ ahetukaṃ giram - udīraṇan - ti. ²— Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampatiucchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā:

Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti.

Puna ca bhaṇitaṃ: Arahā sabbabhayam - atikkanto ti. Kin - nu kho bhante Nāgasena arahā daṇḍabhayā

¹² hoti ca na ca hoti ca C, hoti ca na hoti ca ABM.

tasati, niraye vā nerayikā sattā jalitā kaṭhitā tattā santattā tamhā jalitaggiālākā mahānirayā cavamānā maccuno bhāyanti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti, tena hi: Arahā sabbabbhayam - atikkanto ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Bhagavatā bhaṇitaṃ: Arahā sabbabbhayam - atikkanto ti, tena hi: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

N' etaṃ mahārāja vacanaṃ Bhagavatā arahante upādāya bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti, ṭhapito arahā tasmaṃ vatthusmiṃ, samūhato bhayaḥetu arahato; ye te mahārāja sattā sakkilesā yesaṃ - ca adhimattā attānudiṭṭhi ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti. Arahato mahārāja sabbagati upacchinnā, yoni viddham-sitā, paṭisandhi upahatā, bhaggā phāsū, samūhatā sabba-bhavālayā, samucchinā sabbasankhārā, bhaṇaṃ kusala-kusalaṃ, vihatā avijjā, abhayaṃ viññāṇaṃ kataṃ, daddhā sabbakilesā, ativattā lokadhammā, tasmā arahā na santasati sabbabbhayehi. Idha mahārāja rañño cattāro mahāmattā bhavēyyuṃ, anurattā laddhayaṃ vissāsikā, ṭhapitā mahati issariye ṭhāne, atha rājā kismici karaṇiye samuppanne yāvatā sakavijite sabbajanassa āṇapeyya: sabbe va me balaṃ karontu, sādhettha tumhe cattāro mahāmattā taṃ karaṇiyan - ti; api nu kho mahārāja tesāṃ catunnaṃ mahāmattānaṃ balibhayaṃ santāso uppajjeyyāti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Ṭhapitā te bhante raññaṃ uttame ṭhāne, na - tthi tesāṃ balaṃ, samatikkantabalino te, avasese upādāya raññaṃ

² bhāyanti ABC. ¹⁴ sakkilesā AC. ¹⁵ phāsū B, pathāsū AC, pathā M. ²¹ samatikkantabalino all except Aa.

ānāpitaṃ: sabbe va me baliṃ karontūti. — Evam - eva kho mahārāja n' etaṃ vacanaṃ Bhagavatā arahante upādāya bhaṇitaṃ, ṭhapito arahā tasmiṃ vatthusmiṃ, samūhato bhayaḥetu arahato; ye te mahārāja sattā sakilesā yesaṃ - ca adhimattā attānudiṭṭhi ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti. Tasmā arahā na tasati sabbabbayehīti.

N' etaṃ bhante Nāgasena vacanaṃ sāvasesaṃ, nira-vasesavacanam - etaṃ: sabbe ti, tattha me uttariṃ kāraṇaṃ brūhi taṃ vacanaṃ patitṭhāpetun - ti. — Idha mahārāja gāme gāmasāmiko ānāpakaṃ ānāpeyya: ehi bho ānāpaka, yāvataṃ gāme gāmikā te sabbe sīghaṃ mama santike sannipātehiṭi; so: sādhu sāmiti sampatiṇṇhitvā gāmamajjhe ṭhatvā tikkhattuṃ saddam - anussāveyya: yāvataṃ gāme gāmikā te sabbe sīghasīghaṃ sāmīno santike sannipatantūti; tato te gāmikā ānāpakassa vacanena turitaturitā sannipatitvā gāmasāmikassa ārocenti: sannipatitā sāmī sabbe gāmikā, yaṃ - te karaṇiyaṃ taṃ karohīti. Iti so mahārāja gāmasāmiko kuṭipurise sannipātento sabbe gāmike ānāpeti, te ca ānattā na sabbe sannipatanti, kuṭipurisā yeva sannipatanti, ettakā yeva me gāmikā ti gāmasāmiko ca tathā sampatiṇṇhati; aṇṇe bahutarā anāgatā, itthi - purisā dāsi - dāsā bhatakā kammakārā gāmikā gilānā go - mahisā aj - elakā supāṇā, ye anāgatā sabbe te agaṇitā, kuṭipurise yeva upādāya ānāpitattā: sabbe sannipatantūti. Evam - eva kho mahārāja n' etaṃ vacanaṃ Bhagavatā arahante upādāya bhaṇitaṃ, ṭhapito arahā tasmiṃ vatthusmiṃ, samūhato bhayaḥetu arahato; ye te mahārāja sattā sakilesā yesaṃ - ca adhimattā attānudiṭṭhi ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti

* sakilesā AC. ¹⁸ sīghaṃ sīghaṃ C (sīghaṃ sīghaṃ M throughout).

²³ suvānā M. ²⁶ sakilesā Ab.

maccuno ti. Tasmā arahā na tasati sabbabbhayehi. Atthi mahārāja sāvasesaṃ vacanaṃ sāvaseso attho, atthi sāvasesaṃ vacanaṃ niravaseso attho, atthi niravasesaṃ vacanaṃ sāvaseso attho, atthi niravasesaṃ vacanaṃ niravaseso attho, tena tena attho sampaticchitabbo. Pañcavidhena mahārāja attho sampaticchitabbo, āhaccapadena kho mahārāja, rasena, ācariyavaṃsatāya, adhippāyā, kāraṇuttariyatāya. Ettha hi: āhaccapadan - ti suttaṃ adhippettaṃ, raso ti suttānulomaṃ, ācariyavaṃso ti ācariyavādo, adhippāyo ti attano matī, kāraṇuttariyatā ti imehi catuhi samentaṃ kāraṇaṃ. Imehi kho mahārāja pañcahi kāraṇehi attho sampaticchitabbo. Evam - eso pañho suvinichito hotīti.

Hotu bhante Nāgasena, tathā taṃ sampaticchāmi, thapito hotu arahā tasmiṃ vatthusmiṃ, tasantu avasesā sattā. Niraye pana nerayikā sattā, dukkhā tippā katukā vedanā vediyamānā, jalitapajjalita-sabbangapaccangā ruṇṇa-karuṇṇa-kandita-paridevita-lālapita-mukhā asayhatibba-dukkhābhībhūtā attānā asaraṇā asaraṇībhūtā anappasokātūrā antima-pacchima-gatikā ekantasokaparāyaṇā, uṇha-tikhiṇa-caṇḍa-khara-tapana-tejavantā bhīmahaya-janaka-nināda-mahāsaddā saṃsibbita-chabbidha-jālāmālākulā samantā satayojanānupharanaccivegā kadariyā tapana mahānirayā cavamānā maccuno bhāyantīti. — Āma mahārājāti. — Nanu bhante Nāgasena nirayo ekanta-dukkhavedaniyo, kissa pana te nerayikā sattā ekanta-dukkhavedaniyā nirayā cavamānā maccuno bhāyanti, kissa niraye ramantīti. — Na te mahārāja nerayikā sattā niraye ramanti, muccitukāmā va te nirayā; maraṇass' eso mahārāja ānubhāvo yena tesaṃ santāso uppajjati. — Etaṃ kho bhante Nāgasena na saddahissāmi yaṃ muccitukāmānaṃ

⁶⁻⁸ āhaccapād- AB. ⁷ -vaṃsatā all. ¹⁰ -ādhībhūtā B. ¹¹ -nināda- M.

²² saṃsivita- BC, saṃvisita- M. ²³ -mālāsamakulā A. ²⁴ -pācī- ABC.

²⁵ kadariya B, -yaṃ CM. ²⁶⁻²⁷ -vedaniy- C. ²⁸ ca te AM. ²⁹ na om. ABC.

cutiyā santāso uppajjati; hāsaniyaṃ bhante Nāgasena taṃ thānaṃ yaṃ te patthitaṃ labhanti. Kāraṇena maṃ saṇḍāpehīti.

Marapaṇaṃ - ti kho mahārāja etaṃ aditṭhasaccānaṃ tāsaniyaṃ thānaṃ, etthāyaṃ jano tasati ca ubbijjati ca. Yo ca mahārāja kaṇhasappassa bhāyati so marapaṇassa bhāyanto kaṇhasappassa bhāyati, yo ca hatthissa bhāyati — pe — siḥassa byagghassa dipissa acchassa taracchassa mahisassa gavayassa aggissa udakassa khāṇukassa kaṇṭakassa bhāyati, yo ca sattiyā bhāyati so marapaṇassa bhāyanto sattiyā bhāyati. Marapaṇaṃ¹ eso mahārāja sarasabhāvatejo, tassa sarasabhāvatejena sakilesā sattā marapaṇassa tasanti bhāyanti, muccitukāma² pi mahārāja nerayikā³ sattā marapaṇassa tasanti bhāyanti. Idha mahārāja purisassa kāye medogaṇṭhi uppajjeyya, so tena rogena dukkhitto upadavā⁴ parimuccitukāmo bhisakkaṃ sallakattaṃ āmantāpeyya, tassa so bhisakko sallakatto sampaticchitvā tassa rogassa uddharanāya upakaraṇaṃ upatṭhāpeyya: satthakaṃ tikkhaṇaṃ kareyya, dahanasalākā⁵ aggimhi pakkhipeyya, khāralavaṇaṃ⁶ nisaḍāya piṇṣāpeyya; api nu kho mahārāja tassa āturassa tikkhaṇasatthakacchedanena yamakasalākādahanena khāralonappavesanena tāso uppajjeyyāti. — Āma bhante ti. — Iti mahārāja tassa āturassa rogā muccitukāmassāpi vedanābhayaṃ santāso uppajjati, evaṃ - eva kho mahārāja nirayā muccitukāmānaṃ⁷ pi nerayikānaṃ⁸ sattānaṃ marapaṇabhayaṃ santāso uppajjati. Idha mahārāja puriso issarāparādhiko baddho sankhalikabandhanena gabbhe pakkhitto parimuccitukāmo⁹ assa, taṃ - enaṃ so issaro mocetukāmo pakkosaḍāpeyya; api nu kho mahārāja tassa issarāparādhikassa purisassa: kata-

¹ uppajjati ABC. ² hāsaniyaṃ A. ³ tāsaniyaṃ AC; -niyaṭṭhānaṃ RM

^{7,10} ca om. ABC. ⁸ gavassa AB. ⁹ khāṇussa B; khāṇukantakassa AaC.

¹¹ marapaṇassa so AbC; so marapaṇassa kho M. ²⁰ sāgaralavaṇaṃ B. ²⁶

uppajjati ABM. ²⁹ tamena ABC.

doso ahan - ti jānantassa issaradassanena santāso uppajjeyyāti. — Āma bhante ti. — Iti mahārāja tassa issarā-parādhikassa purisassa muccitukāmassāpi issarabhayā santāso uppajjati, evam - eva kho mahārāja nirayā muccitukāmānam - pi nerayikānaṃ sattānaṃ maraṇabhayā santāso uppajjati. — Aparam - pi bhante uttarim kārāṇaṃ brūhi yenāhaṃ kārāṇena okappeyyan - ti. — Idha mahārāja puriso datṭhavisena āsīvisena datṭho bhaveyya, so tena visavikārena pateyya uppateyya, vatṭeyya pavatṭeyya, ath' aññataro puriso balavantena mantapadena taṃ datṭhaviṣaṃ āsīviṣaṃ ānetvā taṃ datṭhaviṣaṃ paccācamāpeyya; api nu kho mahārāja tassa visagatassa purisassa tasmim datṭhaviṣe sappe sotthihetu upagacchante santāso uppajjeyyāti. — Āma bhante ti. — Iti mahārāja tathārūpe ahimhi sotthihetu pi upagacchante tassa santāso uppajjati, evam - eva kho mahārāja nirayā parimuccitukāmānam - pi nerayikānaṃ sattānaṃ maraṇabhayā santāso uppajjati. Anitṭhaṃ mahārāja sabbasattānaṃ maraṇaṃ, tasmā nerayikā sattā nirayā parimuccitukāmā pi maccuno bhāyantīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:

Na antalikkhe, na samuddamajjhe,
na pabbatānaṃ vivaraṃ pavissa,
na vijjati so jagatippadeso
yathā - tṭhito muñceyya Maccupāsā ti.

Puna Bhagavatā parittā ca uddiṭṭhā, seyyathīdaṃ:
Ratanasuttaṃ Khandhaparittaṃ Moraparittaṃ Dhajagga-

⁶ parimuccitu - AC. ⁷ upapateyya B. ¹² paccāvamāpeyya A (paccācak-
(khāpeyya M). ¹³ upavajante B. ²⁴ muñceyya pāpakammā maccupāsā B
comp. Dh. v. 127).

parittam Āṇāṭṭiyaparittam Angulimālaparittam. Yadi bhante Nāgasena ākāśagato pi samuddamajjhagato pi pāsāda-kuti-leṇa-guhā-pabbhāra-darī-bila-vivara-pabbatantaragato pi na muccati Maccupāsā, tena hi parittakammaṃ micchā. Yadi parittakaraṇena Maccupāsā parimutti bhavati, tena hi: Na antalikkhe — pe — Maccupāsā ti tam pi vacanaṃ micchā. Ayam pi ubhato-koṭiko pañho gaṇḥito pi gaṇḥitaro tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā:

Na antalikkhe, na samuddamajjhe,
na pabbatānaṃ vivaraṃ pavissa,
na vijjati so jagatippadeso
yattha - tṭhito muñceyya Maccupāsā ti.

Parittā ca Bhagavatā uddiṭṭhā. Tañ - ca pana sāvasesāyukassa vayasampannassa apetakammāvaraṇassa, na - tthi mahārāja khīṇāyukassa tṭhiyā kiriyā vā upakkamo vā. Yathā mahārāja matassa rukkhassa sukkhassa koḷāpassa nisnehaṃ uparuddhajivitassa gatāyusankhārassa kumbhasahassena pi udaye ākirante allattam vā pallavita-haritaḥavo vā na bhavēyya, evam - eva kho mahārāja bhesajjaparittakammena na - tthi khīṇāyukassa tṭhiyā kiriyā vā upakkamo vā. Yāni tāni mahārāja mahiyā osadhāni bhesajjāni tāni pi khīṇāyukassa akiccekārāni bhavanti, sāvasesāyukaṃ mahārāja vayasampannaṃ apetakammāvaraṇaṃ parittam rakkhati gopeti, tass' atthāya Bhagavatā parittā uddiṭṭhā. Yathā mahārāja kassako paripakke dhañṇe mate sassanāle udakappavesam vāreyya, yaṃ pana sassaṃ taruṇaṃ meghasannibhaṃ vayasampannaṃ taṃ udakavaddhiyā vaddhati, evam - eva kho mahārāja khīṇāyukassa bhesajjaparittakiriyā tṭhapitā

¹ Āṇāṭṭiyasuttaṃ AaM. ² tadatthāya A.

paṭikkhittā, ye pana te manussā sāvasesāyukā vayasampannā tesam atthāya parittabhesajjāni bhanitāni, te parittabhesajjehi vaḍḍhantīti.

Yadi bhante Nāgasena khīṇāyuko marati sāvasesāyuko jīvati, tena hi parittabhesajjāni niratthakāni hontīti. — Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci rogo bhesajjehi patinivattito ti. — Āma bhante, anekasatāni diṭṭhānīti. — Tena hi mahārāja: parittabhesajjakiriyā niratthikā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhavatīti. — Dissanti bhante Nāgasena vejjānaṃ upakkame bhesajjapānānulepā, tena tesam upakkamena rogo patinivattatīti. — Parittāni pi mahārāja pavattayamānānaṃ saddo sūyati, jivhā sukkhati, hadayaṃ byāvattati, kaṇṭho ākurati; tena tesam pavatena sabbabyādhayo vūpasamanti, sabbā itīyo apagacchanti. Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci ahinā daṭṭho mantapadena visaṃ pāṭiyamāno visaṃ cikkhasanto uddham-adho ācamayamāno ti. — Āma bhante, aji' etarahi pi taṃ loke vattatīti. — Tena hi mahārāja: parittabhesajjakiriyā niratthikā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhavati. Kataparittaṃ hi mahārāja purisaṃ ḍasitukāmo ahi na ḍasati, vivaṭaṃ mukhaṃ pidahati, corānaṃ ukkhittalaguḷaṃ pi na sambhavati, te laguḷaṃ muñcitvā pemaṃ karonti, kupito pi hatthināgo samāgantvā uparamati, pajjalitamahāaggikkhandho pi upagantvā nībbāyati, visaṃ halāhalam-pi khāyitaṃ agadaṃ sampajjati āhāratthaṃ vā pharati, vadhakā hantukāmā upagantvā dāsabhūtā sampajjanti, akkanto pi pāso na saṃvarati. Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja morassa kataparittassa satta vassasatāni luddako nāsakkhi pāsāṃ upanetuṃ, akataparittassa taṃ yeva divasaṃ pāsāṃ upa-

¹⁰ upakkama ABaC. ¹¹ āturati AaM. ¹² vūpasamenti all. ¹³ apagacchantīti ABC. ¹⁴ pāṭiyamāno M, pāvly- B. ¹⁵ chikkhasanto C, jik-AaB, cchik- Ma, jjhik- Mb. ¹⁶ saṃcarati AaM.

nesīti. — Āma bhante, sūyati, abbhuggato so saddo sadevake loke ti. — Tena hi mahārāja: parittabhesajja-kiriyaṃ niratthikā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhavati. Sutaṃpubbaṃ pana tayā mahārāja: dānavo bhariyaṃ parirakkhanto samugge pakkhipitvā gilitvā kucchinā pariharati, ath' eko vijjādharo tassa dānavassa mukhena pavisitvā tāya saddhiṃ abhiraṃati, yadā so dānavo aññasi atha samuggaṃ vāmitvā vivari, saha samugge vivate vijjādharo yena kāmaṃ pakkamīti. — Āma bhante, sūyati, abbhuggato so pi saddo sadevake loke ti. — Nanu so mahārāja vijjādharo parittabalaṇa gahaṇā mutto ti. — Āma bhante ti. — Tena hi mahārāja atthi parittabalaṇa. Sutaṃpubbaṃ tayā mahārāja: aparo vijjādharo Bārāṇasiraṇṇo antepure mahesiyā saddhiṃ sampaduttho gahaṇaṃ patto samāno khaṇena adassanaṃ gato mantabalaṇatī. — Āma bhante, sūyatīti. — Nanu so mahārāja vijjādharo parittabalaṇa gahaṇā mutto ti. — Āma bhante ti. — Tena hi mahārāja atthi parittabalaṇa ti.

Bhante Nāgasena, kiṃ sabbe yeva parittaṃ rakkhatīti. — Ekacce mahārāja rakkhatī, ekacce na rakkhatīti. — Tena hi bhante Nāgasena parittaṃ na sabbatthikaṇa ti. — Api nu kho mahārāja bhojanaṃ sabbesaṃ jīvaṃ rakkhatīti. — Ekacce bhante rakkhatī, ekacce na rakkhatīti. — Kinkāraṇā ti. — Yato bhante ekacce taṃ yeva bhojanaṃ atibhuñjitvā visūcikāya marantīti. — Tena hi mahārāja bhojanaṃ na sabbesaṃ jīvaṃ rakkhatīti. — Dvīhi bhante Nāgasena kāraṇehi bhojanaṃ jīvaṃ harati: atibhuttena vā usmāduḥḥalatāya vā; āyudadaṃ bhante Nāgasena bhojanaṃ durupacārena jīvaṃ haratīti. — Evam-eva kho mahārāja parittaṃ ekacce rakkhatī, ekacce na rakkhatī. Tihi mahārāja kāraṇehi parittaṃ na

⁹ bhavati ABC. ⁹ pakkamīti M. ¹² parittabalaṇatī all. ¹³ pana tayā C.

¹⁴ antepure BCB. ¹⁵ kiṃ om. AB. ²⁰ abhihūñjitvā B.

rakkhati: kammāvaraṇena, kilesāvaraṇena, asaddahana-tāya. Sattānurakkhamaṃ mahārāja parittaṃ attanā katenā ārakkhaṃ jahati. Yathā mahārāja mātā puttaṃ kucchigataṃ poseti hitena upacārena janeti, janayitvā asuci-mala-singhāṇikam - apānetvā uttamavarasugandhaṃ upalimpati, pare akkosante vā paharante vā ākampita-badaya ākaḍḍhitvā sāmino upāneti, yadi pana tassā putto aparaddho hoti velātivatto atha naṃ sā daṇḍa-muggara-jānu-muṭṭhihi hanati potheti; api nu kho mahārāja tassa mātā labhati ākaḍḍhana-parikaḍḍhanaṃ gāhaṃ sāmino upanayanaṃ kātun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Attano bhante aparādhenāti. — Evam - eva kho mahārāja sattānaṃ ārakkhaṃ parittaṃ attano aparādheṇa vaṇṇhaṃ karotīti. — Sādhū bhante Nāgasena, suvinicchito paṇho, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, andhakāro āloko kato, viniveṭhitaṃ diṭṭhijālaṃ, tvaṃ gaṇivarapavaram - āsajjāti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: lābhī Tathāgato cīvara-piṇḍapāta - senāsana - gilānapaccaya-bhesajja - parikkhārāna - ti. Puna ca: Tathāgato Pañcasālaṃ brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabhivā yathā-dhotena pattena nikkhanto ti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato lābhī cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccaya-bhesajja-parikkhārānaṃ, tena hi: Pañcasālaṃ brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabhivā yathā-dhotena pattena nikkhanto ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Pañcasālaṃ brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabhivā yathā-dhotena pattena nikkhanto, tena hi: lābhī Tathāgato cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gi-

⁸ ākampita - AbB. ⁹ hanti Aa. ¹⁰ potheti B. ¹¹ vaṇṇhaṃ all except Aa. ¹² andhakāre Ab. ¹³ puna ca paraṃ A.

lānapaccayabhesajja-parikkhārānaṃ - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho sumahanto dunnibbedho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Lābhī mahārāja Tathāgato cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccayabhesajja - parikkhārānaṃ. Pañcasālaṃ - ca brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabbhivā yathādhotena pattena nikkhanto. Taṃ - ca pana Mārassa pāpimato kāraṇā ti. — Tena hi bhante Nāgasena Bhagavato gaṇanapatham vītivattakappe abhisankhataṃ kusalaṃ kin - ti nīṭṭhitaṃ, adhunuṭṭhita Mārena pāpimatā taṃ kusalaṃ balavegavīhāraṃ kin - ti pihitaṃ. Tena hi bhante Nāgasena tasmiṃ vatthusmiṃ dvisu thānesu upavādo āgacchati: kusalato pi akusalaṃ balavataṃ hoti, Buddhabalato pi Mārabalāṃ balavataṃ hotīti. Tena hi rukkhassa mūlato pi aggaṃ bhārataṃ hoti, gunasamparikkpato pi pāpiyaṃ balavataṃ hotīti. — Na mahārāja tāvatakena kusalato pi akusalaṃ balavataṃ nāma hoti Buddhabalato ca Mārabalāṃ balavataṃ nāma hoti. Api c' ettha kāraṇaṃ icchitabbaṃ. Yathā mahārāja puriso rañño cakkavattissa madhumā vā madhupiṇḍikaṃ vā aññaṃ vā upāyanaṃ abhihareyya, tam - enaṃ rañño dvārapālo evaṃ vadeyya: akālo bho ayaṃ rañño dassanāya, tena hi bho tava upāyanaṃ gahetvā sīghasīghaṃ paṭinivatta pure tava rājā daṇḍaṃ dhāressatīti, tato so puriso daṇḍabhayā tasito ubbiggo taṃ upāyanaṃ ādāya sīghasīghaṃ paṭinivatteyya; api nu kho so mahārāja cakkavattī tāvatakena upāyanavikalamattakena dvārapālato dubbalatāro nāma hoti, aññaṃ vā pana kiñci upāyanaṃ na labheyyāti. — Na hi bhante, issāpakato so bhante dvārapālo upāyanaṃ nivāresi, aññaṃ pana dvārena satasahassaguṇaṃ - pi rañño upāyanaṃ

¹⁹ -nīṭṭhita AaBCb, adhunā nīṭṭhī - M. ²¹ kusala AB. ²² hi bho A.

²³ sīghaṃ sīghaṃ C. ²⁷ cakkavattī aḷi.

ūpetīti. — Evam eva kho mahārāja issāpakato Māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi, aññāni pana anekāni devatāsatasahassāni amataṃ dibbaṃ ojaṃ gahetvā upagatāni: Bhagavato kāye ojaṃ odahissāmāti Bhagavantam namassamānā pañjalikā tthitānti.

Hotu bhante Nāgasena, sulabhā Bhagavato cattāro paccayā loke uttamapurisassa, yācito va Bhagavā deva-manussehi cattāro paccaye paribhuñjati; api ca kho pana Mārassa yo adhippāyo so tāvatakena siddho yaṃ so Bhagavato bhojanassa antarāyam akāsi. Ettha me bhante kankhā na chijjati, vimatijāto 'haṃ tattha saṃsayapak-khanno, na me tattha mānasam pakkhandati yaṃ Tathā-gatassa arahato sammāsambuddhassa sadevake loke agga-puggalavarassa kusalavarapuññasambhavassa asamassa anupamassa appaṭisamassa chavakaṃ lāmakam parit-tam pāpam anariyaṃ Māro lābhanterāyam akāsi. — Cattāro kho mahārāja antarāyā: adittāntarāyo uddissa-kaṭāntarāyo upakkhaṭāntarāyo paribhogāntarāyo ti. Tattha adittāntarāyo nāma: anodissa adassanena abhisankha-ṭam koci antarāyam karoti: kiṃ parassa dinnenāti, yaṃ adittāntarāyo nāma. Katamo uddissakaṭāntarāyo: idh' ekaccaṃ puggalaṃ upadisitvā uddissa bhojanaṃ paṭi-yattaṃ hoti, taṃ koci antarāyam karoti, yaṃ uddissa-kaṭāntarāyo nāma. Katamo upakkhaṭāntarāyo: idha yaṃ kiñci upakkhaṭam hoti appaṭiggahitaṃ tattha koci antarā-yam karoti, yaṃ upakkhaṭāntarāyo nāma. Katamo paribhogāntarāyo: idha yaṃ kiñci paribhogaṃ tattha koci antarāyam karoti, yaṃ paribhogāntarāyo nāma. Ime kho mahārāja cattāro antarāyā. Yaṃ pana Māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi, taṃ n' eva Bhagavato paribhogaṃ na upakkhaṭam na uddissakaṭam,

¹⁵ -pakkhanto ACM. ¹⁶ parittakam AC. ¹⁷ cattāro 'me mah. BC (catt. to mah. M). ¹⁸ anabhisankhaṭam BCM. ¹⁹ appaṭiggahitaṃ BCM.

anāgataṃ asampattaṃ adassanena antarāyaṃ kataṃ; taṃ pana n' ekassa Bhagavato yeva, atha kho ye tena samayena nikkhantā abbhāgatā sabbe pi te taṃ divasaṃ bhojanaṃ na labhiṃsu. Nāhaṃ - taṃ mahārāja passāmi sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiṃ pajāya sadevamanussāya yo tassa Bhagavato uddissakaṃ upakkhaṭaṃ paribhogaṃ antarāyaṃ kareyya; sace koci issāya uddissakaṃ upakkhaṭaṃ paribhogaṃ antarāyaṃ kareyya phaleyya tassa muddhā satadhā vā sahasadhā vā.

Cattāro 'me mahārāja Tathāgatassa kenaci anāvaraṇiṃ gūṇā, katame cattāro: lābho mahārāja Bhagavato uddissakaṃ upakkhaṭaṃ na sakkā kenaci antarāyaṃ kātuṃ, sarirānugatā mahārāja Bhagavato byāmapabbhā na sakkā kenaci antarāyaṃ kātuṃ, sabbaññutaṃ mahārāja Bhagavato nānaratanāṃ na sakkā kenaci antarāyaṃ kātuṃ, jīvitāṃ mahārāja Bhagavato na sakkā kenaci antarāyaṃ kātuṃ. Ime kho mahārāja cattāro Tathāgatassa kenaci anāvaraṇiṃ gūṇā. Sabbe p' ete mahārāja gūṇā ekarasaṃ arogā akuppā aparūpakkamā, aphaṣāni kiriyāni. Adassanena mahārāja Māro pāpimā niliyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Yathā mahārāja rañño paccante dese visame adassanena niliyitvā corā panthaṃ dūṣenti, yadi pana rājā te core passeyya api nu kho te corā sotthiṃ labheyyuṃ - ti. — Na hi bhante, pharasunā phālāpeyya satadhā vā sahasadhā vā ti. — Evam - eva kho mahārāja adassanena Māro pāpimā niliyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Yathā vā pana mahārāja itthi sapatikā adassanena niliyitvā parapurisaṃ sevati, evam - eva kho mahārāja adassanena Māro pāpimā niliyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi; yadi

² sattadhā AC. ³⁰ arogā A. ³¹ phālāpeyya BC. ³² sattadhā A throughout.

mahārāja itthi sāmikassa sammukkhā parapurisaṃ sevati, api nu kho sā itthi sotthiṃ labheyyāti. — Na hi bhante, haneyyāpi taṃ bhante sāmiko, vadheyyāpi, bandheyyāpi, dāsitaṃ vā upaneyyāti. — Evam - eva kho mahārāja adassanena Māro pāpimā niliyitvā Pañcasālake brāhmaṇa-gahapatike anvāvisi. Yadi mahārāja Māro pāpimā Bhagavato uddissakaṭaṃ upakkhaṭaṃ paribhogaṃ antarāyaṃ kareyya phaleyya tassa muddhā satadhā vā saḥassadhā vā ti. — Evam - etaṃ bhante Nāgasena, corikāya kataṃ Mārena pāpimatā, niliyitvā Māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Sace so bhante Māro pāpimā Bhagavato uddissakaṭaṃ upakkhaṭaṃ paribhogaṃ antarāyaṃ kareyya, muddhā vā 'ssa phaleyya satadhā vā saḥassadhā vā, kāyo vā 'ssa bhusamuṭṭhi viya vikireyya. Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampati-chāmiti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Yo ajānanto pāṇātipataṃ karoti so balavataraṃ apuññaṃ pasavatīti. Puna ca Bhagavatā Vinayapaṇṇattiyā bhaṇitaṃ: Anāpatti ajānantassāti. Yadi bhante Nāgasena ajānitvā pāṇātipataṃ karonto balavataraṃ apuññaṃ pasavati, tena hi: Anāpatti ajānantassāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi ✓ anāpatti ajānantassa, tena hi: ajānitvā pāṇātipataṃ karonto balavataraṃ apuññaṃ pasavatīti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho duruttaro duratikkamo tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Yo ajānanto pāṇātipataṃ karoti so balavataraṃ apuññaṃ pasavatīti. Puna ca Vinayapaṇṇattiyā pi Bhagavatā bhaṇitaṃ: Anāpatti ajānantassāti. Tattha atthantaraṃ atthi, katamaṃ

³ -eyya pi B throughout, Ab twice. ⁸⁻¹² phaleyya AbCM. ¹⁴ kireyya AaRM. ¹² so ca AC. ²⁰ tattha antaraṃ A, tatth' antaraṃ B.

atthantaraṃ: atthi mahārāja āpatti saññāvimokkhā, atthi āpatti no saññāvimokkhā; yā 'yaṃ mahārāja āpatti saññāvimokkhā taṃ āpattiṃ ārabba Bhagavatā bhaṇitaṃ: Anāpatti ajānantassāti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharissāmiti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti. Puna ca Metteyyassa bhagavato sabhāvagunaṃ paridipayamānena evaṃ bhaṇitaṃ: So anekasahassaṃ bhikkhusanghaṃ pariharissati seyyathā pi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti, tena hi: anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: seyyathā pi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti, tena hi: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhato - kotiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti. Metteyyassāpi bhagavato sabhāvagunaṃ paridipayamānena Bhagavatā bhaṇitaṃ: So anekasahassaṃ bhikkhusanghaṃ pariharissati seyyathā pi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti. Etasmiṃ - ca mahārāja pañhe eko attho sāvaseso, eko attho niravaseso. Na mahārāja Tathāgato parisāya anugāmiko, parisā pana Tathāgatassa

anugāmikā. Sammuti mahārāja esā: ahan - ti, mamāti, na paramattho eso. Vigataṃ mahārāja Tathāgatassa pemaṃ, vigato sineho, mayhan - ti pi Tathāgatassa gahaṇaṃ na - tthi, upādāya pana avassayo hoti. Yathā mahārāja paṭhaviḥ bhummaṭṭhānaṃ sattānaṃ paṭiṭṭhā hoti upassayaṃ hoti, paṭhaviṭṭhā c' ete sattā, na ca mahāpaṭhaviyā: mayh' ete ti apekkhā hoti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato sabbasattānaṃ paṭiṭṭhā hoti upassayaṃ, Tathāgataṭṭhā c' ete sattā, na ca Tathāgatassa: mayh' ete ti apekkhā hoti. Yathā vā pana mahatimahāmegho abhivassanto tiṇa - rukkhā - pasu - manussānaṃ vuddhiṃ deti santatim - anu - pāleti, vutṭhūpajīvino c' ete sattā sabbe, na ca mahā - megghassa: mayh' ete ti apekkhā hoti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato sabbasattānaṃ kusalaḍḍhamme janeti anupāleti, Sattūpajīvino c' ete sattā sabbe, na ca Tathā - gatassa: mayh' ete ti apekkhā hoti; taṃ kissa hetu: attānudiṭṭhiyā pahīnattā ti. — Sādhū bhante Nāgasena, sunibbeṭṭhito pañho bahuvidhehi kāraṇehi, gambhīro uttānī - kato, gaṇṭhi bhinno, gahaṇaṃ agahaṇaṃ kataṃ, andha - kāro āloko kato, bhaggā parappavādā, Jinaputtānaṃ cakkhūṃ uppāditaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgato abhej - japariso ti. Puna ca bhaṇatha: Devadattena ekappa - hāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnānīti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato abhejjapariso, tena hi: Devadattena ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnānīti yaṃ vaca - naṃ taṃ micchā. Yadi Devadattena ekappahāraṃ pañca

¹ paṭhaviṭṭhānaṃ M, paṭhaviyā ABC. ² na ca mahārāja paṭhaviyā AbCM. ³ tathāgatassaṭṭhā AbBC (tathāgataṃ cete M). ⁴ ca cm. all.

¹² vutṭhūpajīvino ABC. ²⁰ andhakāre AbC.

bhikkhusatāni bhinnāni, tena hi: Tathāgato abhejjapariso ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko pañho tavānupatto gambhīro dunnivethiyo, gaṇṭhito pi gaṇṭhitaro, etthāyaṃ jano āvaṇo nivuto ovuto pihito pari-yonaddho, ettha tava nānabalaṃ dassahi paravādesūti.

Abhejjapariso mahārāja Tathāgato, Devadattena ca ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnāni. Tañ - ca pana bhedakassa balena, bhedake vijjamāne na - tthi mahārāja abhejjaṃ nāma. Bhedake satī mātā pi puttana bhijjati, putto pi mātara bhijjati, pitā pi puttana bhijjati, putto pi pitarā bhijjati, bhātā pi bhaginiyā bhijjati, bhaginī pi bhātara bhijjati, sahāyo pi sahāyena bhijjati, nāvā pi nānādārusanghaṭṭitā ūmivegasampahārena bhijjati, rukkho pi madhukappasampannaphalo anilabalavegābhihato bhijjati, suvaṇṇam - pi jātivantāṃ lohena bhijjati. Api ca mahārāja n' eso adhippāyo viññūnaṃ, n' esā buddhānaṃ adhimutti, n' eso paṇḍitānaṃ chando: Tathāgato bhejjapariso ti. Api c' ettha kāraṇaṃ atthi yena kāraṇena Tathāgato vuccati abhejjapariso ti. Katamaṃ ettha kāraṇaṃ: Tathāgatassa mahārāja katena ādānena vā appiyavacanena vā anattacariyāya vā asamānattatāya vā yato kutoci cariyaṃ carantassa pi parisā bhinnā ti na sutapubbaṃ, tena kāraṇena Tathāgato vuccati abhejjapariso ti. Tayā p' etaṃ mahārāja nātappaṃ: atthi kiñci navange Buddhavacane suttāgataṃ: iminā nāma kāraṇena Bodhisattassa katena Tathāgatassa parisā bhinnā ti. — Na - tthi bhante, no c' etaṃ loke dissati no pi sūyati, sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaññicchāmiti.

Dutiyo vaggo.

² -veṭṭhito AC. ⁴ ovuto om. BM. ¹⁰ -ghāṭitā AaCb, -ghaṭṭitā B, (-ghaṇṭitā M). ¹¹ -vegappahārena A. ²⁰ ādānena AaM, apadānena B.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Dhammo hi Vāsetṭha 'setṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti. Puna ca upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhūṃ vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭheti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Dhammo hi Vāsetṭha 'setṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti, tena hi: upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhūṃ vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭhetīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhūṃ vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭheti, tena hi: Dhammo hi Vāsetṭha 'setṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Dhammo hi Vāsetṭha 'setṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti. Upāsako ca gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhūṃ vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭheti. Tattha pana kāraṇaṃ atthi, katamaṃ taṃ kāraṇaṃ: vīsati kho pan' ime mahārāja samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca lingāni yehi samaṇo abhivādāna-paccuṭṭhāna-sammānana-pūjanāraho hoti, katame vīsati samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca lingāni: setṭho yamo, aggo niyamo, cāro vihāro saṃyamo saṃvaro khanti soraccaṃ ekattacariyā ekattābhīrati paṭisallānaṃ hiriottappaṃ viriyaṃ appamādo sikkhāsamādānaṃ uddeso paripucchā silādiabhirati nirālayatā sikkhāpadapāripurītā, kāsāvadhāraṇaṃ bhaṇḍu-

²² paccuṭṭhetīti all. ²³ taṃ om. C. ²⁴ -karaṇa- A throughout; -kāraṇā CM throughout ²⁵ -sallānaṃ ACM. ²⁶ sikkhāpadānaṃ AbCM.

²⁷ -paripūrītā AaB, -paripūrātā Ab.

bhāvo; ime kho mahārāja vīsati samanassa samanakaraṇā dhammā dve ca lingāni. Ete guṇe bhikkhu samādāya vattati, so tesāṃ dhammānaṃ anūnattā paripunnattā sampunnattā samannāgatattā asekhabbhūmiṃ arahanta-bhūmiṃ okkamati, seṭṭhaṃ bhummantaraṃ okkamati, arahattāsannagato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuttthātuṃ. Khīṇāsavehi so sāmaññaṃ upagato, na tthi me so samayo ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuttthātuṃ. Aggaparisaṃ so upagato, nāhaṃ - taṃ tthānaṃ upagato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuttthātuṃ. Labhati so Pātimokkhuḍdesaṃ sotuṃ, nāhaṃ - taṃ labhāmi sotuṃ - ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuttthātuṃ. So aññe pabbājeti upasampādeti, Jinasāsaṇaṃ vadḍheti, ahaṃ - etaṃ na labhāmi kātuṃ - ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuttthātuṃ. Appamānesu so sikkhāpadesu samattakārī, nāhaṃ tesu vattāmi ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuttthātuṃ. Upagato so samānalingaṃ, Buddhādhippāye tthito, tenāhaṃ lingena dūraṃ - apagato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuttthātuṃ. 'Parūlhakacchalomo so anañña-amaṇḍito,' anulittasīlagandho, ahaṃ pana maṇḍana-vibhūsanābhīrato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuttthātuṃ. Api ca mahārāja: ye te vīsati samanakaraṇā dhammā dve ca lingāni sabbe p' ete dhammā bhikkhussa saṃvījjanti, so yeva te dhamme dhāreti aññe pi tattha sikkhāpeti, so me āgamo sikkhāpanaṃ - ca na tthīti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ

² arahattabbhūmiṃ CM. ³ -sannāgato CM. ⁴ samanta- Aa (Ab?) C, samattā- B; -kāri all.

paccutthātum. Api ca yathā mahārāja rājakumāro puro-
hitassa santike vijjāṃ adhīyati khattadhammaṃ sikkhati,
so aparena samayena abhisitto ācariyaṃ abhivādeti pac-
cuttheti: sikkhāpako me ayan-ti; evam-eva kho ma-
hārāja: sikkhāpako vamsadharo ti arahati upāsako sotā-
panno bhikkhūṃ puthujjanaṃ abhivādetum paccutthātum.
Api ca mahārāja iminā p' etaṃ pariyāyena jānāhi bhik-
khubhūmiyā mahantataṃ asamavipulabhāvaṃ: yadi ma-
hārāja upāsako sotāpanno arahattaṃ sacchikaroti, dve va
tassa gatiyo bhavanti, anaññā: tasmīṃ yeva divase pari-
nibbāyeyya vā bhikkhubhāvaṃ vā upagaccheyya; acalā
hi sā mahārāja pabbajjā mahatī accuggatā, yad-idaṃ
bhikkhubhūmiti. — Nāgato bhante Nāgasena pañho
sunibbēhito balavatā atibuddhinā tayā, na-y-imaṃ pañ-
haṃ samattho añño evaṃ vinivēthetum aññatra tavā-
disena buddhimatā ti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgato sab-
basattānaṃ ahitaṃ-apanetvā hitaṃ-upadahatīti. Puna
ca bhaṇatha: Aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhañ-
ṇamāne satthimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhalohitaṃ mukhato
uggatan-ti. Aggikkhandhūpamaṃ bhante dhammapari-
yāyaṃ desentena Tathāgatena satthimattānaṃ bhikkhū-
naṃ hitaṃ-apanetvā ahitaṃ-upadahitaṃ. Yadi bhante
Nāgasena Tathāgato sabbasattānaṃ ahitaṃ-apanetvā
hitaṃ-upadahati, tena hi: Aggikkhandhūpame dhamma-
pariyāye bhañṇamāne satthimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇ-
halohitaṃ mukhato uggatan-ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā.
Yadi Aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhañṇamāne
satthimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhalohitaṃ mukhato uggataṃ,

¹ api ca om. AaM. ²² upadahatitaṃ BC, -dahati M. ²³ uggataṃ hoti A.

tena hi: Tathāgato sabbasattānaṃ ahitam - apanetvā hitam - upadahaṭṭi tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Tathāgato mahārāja sabbasattānaṃ ahitam - apanetvā hitam - upadahaṭṭi. Aggikkhandhūpame ca dhammapariyāye bhaññamāne satṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhalohitaṃ mukhato uggataṃ. Tañ - ca pana na Tathāgatassa katena, tesam yeva attano katenāti. — Yadi bhante Nāgasena Tathāgato Aggikkhandhūpamaṃ dhammapariyāyaṃ na bhāseyya, api nu tesam uṇhalohitaṃ mukhato uggaccheyyāti. — Na hi mahārāja, micchā paṭipannānaṃ tesam Bhagavato dhammapariyāyaṃ sutvā pariḷāho kāye uppajji, tena tesam pariḷāhena uṇhalohitaṃ mukhato uggatan - ti. — Tena hi bhante Nāgasena Tathāgatass' eva katena tesam uṇhalohitaṃ mukhato uggataṃ, Tathāgato yeva tattha adhikāro tesam nāsanāya. Yathā nāma bhante Nāgasena ahi vammikaṃ paviseyya, ath' aññataro paṃsukāmo puriso vammikaṃ bhinditvā paṃsuṃ hareyya, tassa paṃsuharaṇena vammikassa susiraṃ pidaheyya, atha tatth' eva so assāsaṃ alabhamāno mareyya; nanu so bhante ahi tassa purisassa katena maraṇam - patto ti. — Āma mahārājāti. — Evam - eva kho bhante Nāgasena Tathāgato yeva tattha adhikāro tesam nāsanāyāti. — Tathāgato mahārāja dhammaṃ desayamāno anunaya-paṭighaṃ na karoti, anunaya-paṭighavippamutto dhammaṃ deseti, evaṃ dhamme desiyamāne ye tattha sammā paṭipannā te bujjhanti, ye pana micchā paṭipannā te patanti. Yathā mahārāja purisassa ambaṃ va jambuṃ vā madhukaṃ vā cālayamānassa yāni tattha phalāni sārāni dālhabandhanāni tāni tatth' eva accutāni tiṭṭhanti, yāni pana tattha phalāni pūtiyaṇṭamūlāni dubbalabandhanāni

⁷ na om. ABC. ¹² mahārāja tesam AB. ¹⁷ vammik- CM throughout.

²⁰ tatth' eva ahi assāsaṃ M.

tāni patanti; evam-eva kho mahārāja Tathāgato dhammaṃ desayamāno anunaya-paṭighaṃ na karoti, anunaya-paṭighavippamutto dhammaṃ deseti, evaṃ dhamme desiyamāne ye tattha sammā paṭipannā te bujjhanti; ye pana micchā paṭipannā te patanti. Yathā vā pana mahārāja kassako dhaññaṃ ropetukāmo khettaṃ kasati, tassa kasantassa anekasatasahassāni tiṇāni maranti; evam-eva kho mahārāja Tathāgato paripakkamānase satte bodhento anunaya-paṭighavippamutto dhammaṃ deseti, evaṃ dhamme desiyamāne ye tattha sammā paṭipannā te bujjhanti, ye pana micchā paṭipannā te tiṇāni viya maranti. Yathā vā pana mahārāja manussā rasahetu yante ucchuṃ pīlayanti, tesaṃ ucchuṃ pīlayamānānaṃ ye tattha yantamukhagatā kimayo te pīliyanti; evam-eva kho mahārāja Tathāgato paripakkamānase satte bodhento dhammayantam-abhipīlayati, ye tattha micchā paṭipannā te kimī viya marantiti. — Nannu bhante Nāgasena te bhikkhū tāya dhammadesanāya patitā ti. — Api nu kho mahārāja tacchako rukkhaṃ rakkhanto ujukaṃ parisuddhaṃ karotiti. — Na hi bhante, vajjanīyaṃ bhante apanetvā evam-idaṃ tacchako rukkhaṃ ujukaṃ parisuddhaṃ karotiti. — Evam-eva kho mahārāja Tathāgato parisāṃ rakkhanto na sakkoti bodhaneyye satte bodhetuṃ, micchā paṭipanne pana satte apanetvā evam-ete bodhaneyye satte bodheti. Attakatena pana te mahārāja micchā paṭipannā patanti. Yathā mahārāja kadali veļu assatari attajena haññati, evam-eva kho mahārāja ye te micchā paṭipannā te attakatena haññanti patanti. Yathā mahārāja corā attakatena cakkhuppāṇaṃ sūlāropanaṃ sisacchedanaṃ pāpūnanti, evam-eva kho mahārāja ye te micchā paṭipannā te attakatena haññanti Jināsānaṃ pa-

¹³ yantena A. ¹⁴ pīlayanti AEC. ¹⁵ kimayo A. ¹⁶ evameva te M, evameva kho te BbC. ¹⁷ haññanti A. ¹⁸ patanti om. M.

tanti. Yesaṃ mahārāja satthimattānaṃ bhikkhūnaṃ un-
 halohitaṃ mukhato uggataṃ tesaṃ taṃ n' eva Bhagavato
 katena na paresaṃ katena, atha kho attano yeva katena.
 Yathā mahārāja puriso sabbajānassa amataṃ dadeyya,
 te taṃ amataṃ asitvā arogā dīghāyokā sabbtito pari-
 mucceyyuṃ, ath' aññataro puriso durupacārena taṃ asitvā
 maraṇaṃ pāpuṇeyya; api nu kho so mahārāja amatadā-
 yako puriso tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. —
 Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato
 dasasahassimhi lokadhātuyā devamanussānaṃ amataṃ
 dhammadānaṃ deti, ye te sattā bhabbā te dhammā-
 matena bujjhanti, ye pana te sattā abhabbā te dhammā-
 matena haññanti patanti. Bhojanaṃ mahārāja sabba-
 sattānaṃ jīvitaṃ rakkhati, tam - ekacce bhuñjitvā visūci-
 kāya maranti, api nu kho so mahārāja bhojanadāyako
 puriso tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Na hi
 bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato dasa-
 sassimhi lokadhātuyā devamanussānaṃ amataṃ dhamma-
 dānaṃ deti, ye te sattā bhabbā te dhammāmatena buj-
 jhanti, ye pana te sattā abhabbā te dhammāmatena hañ-
 ñanti patantīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ,
 tathā sampatiṇṇhāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Tathāgatena:

Kāyena saṃvaro sādhu, sādhu vācāya saṃvaro,
 manasā saṃvaro sādhu, sādhu sabbattha saṃvaro ti.

Puna ca Tathāgato catunnaṃ parisānaṃ majjhe ni-
 sīditvā purato devamanussānaṃ Selassa brāhmaṇassa
 kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesi. Yadi bhante Nāgasena

¹ ārogā C. ² durūpa- all. ¹³ patanti om. M.

Bhagavatā bhanitaṃ: Kāyena saṃvaro sādḥūti, tena hi: Selassa brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Selassa brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesī, tena hi: Kāyena saṃvaro sādḥūti taṃ pi vacanaṃ micchā. Ayam pi ubhatokotiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Kāyena saṃvaro sādḥūti. Selassa ca brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassitaṃ. Yassa kho mahārāja Tathāgate kankhā uppannā tassa bodhanatthāya Bhagavā iddhiyā tappatibhāgaṃ kāyaṃ dasseti, so yeva taṃ pātihāriyaṃ passatīti. — Ko pan' etaṃ bhante Nāgasena saddahissati yaṃ parisagato eko yeva taṃ guyhaṃ passati, avasesā tatth' eva santā na passanti. Ingha me tvaṃ tattha kāraṇaṃ upadisa, kāraṇena maṃ saññāpehīti. — Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci byādhiṭo puriso parikiṇṇo nātimittehīti. — Āma bhante ti. — Api nu kho mahārāja parisā passat' etaṃ vedanaṃ yāya so puriso vedanāya vediyatīti. — Na hi bhante, attanā yeva so bhante puriso vediyatīti. — Evam-eva kho mahārāja yass' eva Tathāgate kankhā uppannā tass' eva Tathāgato bodhanāya iddhiyā tappatibhāgaṃ kāyaṃ dasseti, so yeva taṃ pātihāriyaṃ passati. Yathā vā pana mahārāja kañcid-eva purisaṃ bhūto āviseyya, api nu kho sā mahārāja parisā passati taṃ bhūtagāhaṃ ti. — Na hi bhante, so yeva āturo tassa bhūtassa āgamaṇaṃ passatīti. — Evam-eva kho mahārāja yass' eva Tathāgate kankhā uppannā so yeva taṃ pātihāriyaṃ passatīti. — Dukkaraṃ bhante Nāgasena Bhagavatā kataṃ yaṃ ekassa pi adassanīyaṃ taṃ dassentenāti. — Na mahārāja Bhagavā guyhaṃ

¹¹ dassesī AaM. ¹² passantīti all. ¹³ kho sā mah. AC. ¹⁴ bhante om. AaB. ¹⁵ kiñcid-eva ACM, kocīdeva B. ¹⁶ sā om. B. ¹⁷ ekassāpi B.

dassesī, iddhiyā pana chāyam dassesīti. — Chāyāya pi bhante diṭṭhāya diṭṭhaṃ yeva hoti gūyaṃ yaṃ disvā niṭṭhaṃ gato ti. — Dukkaraṇā cāpi mahārāja Tathāgato karoti bodhaneyye satte bodhetuṃ. Yadi mahārāja Tathāgato kiriyaṃ kiriyaṃ hāpeyya, bodhaneyyā sattā na buj्jheyyuṃ; yasmā ca kho mahārāja yogaññū Tathāgato bodhaneyye bodhetuṃ, tasmā Tathāgato yena yena yogena bodhaneyyā buj्jhanti tena tena yogena bodhaneyye bodheti. Yathā mahārāja bhisakko sallakatto yena yena bhesajjena āturo arogo hoti tena tena bhesajjena āturaṃ upasankamati: vamaṇiyaṃ vameṭi, virecaṇiyaṃ vireceṭi, anulepaṇiyaṃ anulimpeti, anuvāsaṇiyaṃ anuvāseṭi; evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgato yena yena yogena bodhaneyyā sattā buj्jhanti tena tena yogena bodheti. Yathā vā pana mahārāja itthi mūlhagabbhā bhisakkassa adassaniyaṃ gūyaṃ dasseti, evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgato bodhaneyye bodhetuṃ adassaniyaṃ gūyaṃ iddhiyā chāyaṃ dassesi. Na - tthi mahārāja adassaniyo nāma okāso puggalaṃ upādāya. Yadi mahārāja koci Bhagavato hadayaṃ disvā buj्jheyya, tassa pi Bhagavā yogena hadayaṃ dasseyya. Yogaññū mahārāja Tathāgato desanākusalo. Nana mahārāja Tathāgato therassa Nandassa adhimuttiṃ jānitvā taṃ devabhavanaṃ netvā devakaññāyo dassesi: iminā 'yaṃ kulaputto buj्jhissatīti, tena ca so kulaputto buj्jhi. Iti kho mahārāja Tathāgato anekapariyāyena subhanimittaṃ hīento garahanto jigucchanto tassa bodhanahetu kakutapādiniyo accharāyo dassesi. Evaṃ - pi Tathāgato yogaññū desanākusalo. Puna ca paraṃ mahārāja Tathāgato therassa Cullapanthakassa bhātarā nikkaddhitassa dukkhitassa dūmmaṇassa upagantvā sukhumaṃ coḷakhaṇaṃ adāsi: iminā 'yaṃ kulaputto buj्jhissatīti,

² niṭṭhagato B, niṭṭhagato M. ³ kiriyaṃ once AaM. ¹⁰ ārogo C. ¹¹ anulimpati A, anulepati B. ¹⁰ tassāpi B. ¹⁷ kakutapād - M.

so ca kulaputto tena kāraṇena Jinasāsane vasibhāvaṃ pāpuṇi. Evam - pi Tathāgato yogaññū desanākusalo. Puna ca paraṃ mahārāja Tathāgato brāhmaṇassa Mogharājassa yāvatatiyaṃ pañhaṃ puṭṭho na byākāsi: evam - imassa kulaputtassa māno upasamissati, mānūpasamā abhisamayo bhavissatīti, tena ca tassa kulaputtassa māno upasami, mānūpasamā so brāhmaṇo chasu abhiññāsu vasibhāvaṃ pāpuṇi. Evam - pi Tathāgato yogaññū desanākusalo ti. — Sādhū bhante Nāgasena, sunibbēṭhito pañho bahuvidhehi kāraṇehi, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, andhakāro āloko kato, gaṇṭhi bhinno, bhaggā parappavādā, Jinaputtānaṃ cakkhuṃ tayā uppāditaṃ, nippaṭibhānā titthiyā, tvaṃ gaṇivarapavaraṃ āsajjāti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā: Parisuddhavacīsamācāro āvuso Tathāgato, na - tthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ yaṃ Tathāgato rakkheyya: mā me idaṃ paro aññāsīti. Puna ca Tathāgato therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe pārājikaṃ paññāpento pharusābi vācāhi moghapurisavādena samudācari, tena ca so thero moghapurīsavādena garuttāsena tāsito vippaṭisārī nāsakkhi ariyamaggaṃ paṭivijjhituṃ. Yadi bhante Nāgasena parisuddhavacīsamācāro Tathāgato, na - tthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ, tena hi: Tathāgatena therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe moghapurisavādena samudācinnan - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Bhagavatā therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe mogha-

¹¹ andhakāre AbC. ¹² bhinnā M. ¹³ cakkhu B. ¹⁴ rudhītāsena M, garuddhittāsena Ab, garadhinattāsena C; the passage wanting in B. ¹⁵ tathāgato M, ne (sic) C, om. A; the passage wanting in B.

purisavādena samudāciṇṇaṃ, tena hi: parisuddhavadā-
samācāro Tathāgato, na tthi Tathāgatassa vacīduccari-
tan - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko
paṇho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena
Dhammasenāpatinā: Parisuddhavadāsamācāro āvuso Ta-
thāgato, na tthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ yaṃ Ta-
thāgato rakkheyya: mā me idaṃ paro aññāsīti. Āya-
mato ca Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe pārājikaṃ
paṇṇāpentena Bhagavatā moghapurisavādena samudāciṇ-
ṇaṃ. Tañ - ca pana na duṭṭhacittena, asārambhena yā-
thāvalakkhaṇena. Kiñ - ca tattha yāthāvalakkhaṇaṃ. Yassa
mahārāja puggalassa imasmiṃ attabhāve catusaccābhi-
samayo na hoti, tassa purisattanaṃ moghaṃ, aññaṃ kayi-
ramānaṃ aññena sambhavati, tena vuccati moghapuriso
ti. Iti pi mahārāja Bhagavatā āyasmato Sudinnassa Ka-
landaputtassa sabhāvavacanena samudāciṇṇaṃ, no abhū-
tavādenāti. — Sabhāvaṃ - pi bhante Nāgasena yo akko-
santo bhanati, tassa mayaṃ kahāṇaṃ daṇḍaṃ dhārema,
aparādho yeva so, vatthum nissāya visum vohāraṃ āca-
ranto akkosatīti. — Atthi pana mahārāja sutapubbaṃ
tayā khalitassa abhivādanaṃ vā paccuṭṭhānaṃ vā sak-
kāraṃ vā upāyanānuppadānaṃ vā ti. — Na hi bhante,
yato kutoci yattha katthaci khalito paribhāsanāraho hoti
tajjanāraho, uttamangam - pi 'ssa chindanti, hananti pi
bandhanti pi ghātenti pi jāpenti pīti. — Tena hi ma-
hārāja Bhagavatā kiriyā yeva katā no akiriyā ti. —
Kiriyaṃ - pi bhante Nāgasena kurumānena patirūpena kā-
tabbaṃ anucchavikena, savanena pi bhante Nāgasena
Tathāgatassa sadevako loko ottapati hiriyati, bhiyyo das-
sanena, tat' uttariṃ upasankamanena payirupāsananāti. —

¹² yathāva- ABC the first time, C also the second. ¹³ kiñci tattha AbCM.

¹⁴ purisattaṃ M. ¹⁵ kiriyaṃānaṃ A.

Api nu kho mahārāja tikicchako abhisanne kāye kupite dose sinehaniyāni bhesajjāni detiti. — Na hi bhante, tīṇhāni lekhanīyāni bhesajjāni arogakāmo detiti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato sabbakilesabyādhivūpasamanāya anusatthim deti. Pharusā pi mahārāja Tathāgatassa vācā satte sinehayati, muduke karoti. Yathā mahārāja uṇham - pi udakam yam kiñci sinehaniyam sinehayati, mudum karoti, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Yathā mahārāja pitu vacanam puttānam atthavantaṃ hoti karuṇāsahagatam, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Pharusā pi mahārāja Tathāgatassa vācā sattānam kilesappahānā hoti. Yathā mahārāja duggandham - pi gomuttam pītam, virasam - pi agadam khāyitam sattānam byādhiṃ hanti, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Yathā mahārāja mahanto pi tūlapuñjo parassa kāye nipatitvā rujaṃ na karoti, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā na kassaci dukkham uppādetiti. — Suvinicchito bhante Nāgasena pañho bahūhi kāraṇehi, sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatīcchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Tathāgatena:

Acetanam brāhmaṇa assuṇantaṃ
jānam ajānantam - imam palāsam
āraddhaviriyo dhuvaṃ appamatto
sukhaseyyam pucchasi kissa hetūti.

² sneha- C. ³ āroga- AC. ⁴ -vūpasamāya CbM. ⁵ -ppahānam AB.
⁶ hanati M. ⁷ hoti om. ACM. ⁸ assuṇantaṃ all. ⁹ (jāno Jāt. 307 v. 1). ¹⁰ ajānantam all. ¹¹ kassa B.

Puna ca bhaṇitaṃ:

Iti phandanarukkho pi tāvad - e ajjabbhāsatha:
mayham - pi vacanaṃ atthi, Bhāradvāja, suṇohi me ti.

Yadi bhante Nāgasena rukkho acetano, tena hi: phandanena rukkheṇa Bhāradvājena saha sallapitaṃ - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi phandanena rukkheṇa Bhāradvājena saddhiṃ sallapitaṃ, tena hi: rukkho acetano ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatoketiṇo paṇho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: rukkho acetano ti. Phandanena ca rukkheṇa Bhāradvājena saddhiṃ sallapitaṃ. Taṃ - ca pana vacanaṃ lokasamaññāya bhaṇitaṃ, na - tthi mahārāja acetanassa rukkheṇa sallāpo nāma, api ca mahārāja tasmīṃ rukkhe adhivatthāya devatāy' etaṃ adhivacanaṃ rukkho ti, rukkho sallapatiti c' esā lokapaṇṇatti. Yathā mahārāja sakataṃ dhañṇassa paripūritaṃ dhañṇasakataṃ - ti jano voharati, na ca taṃ dhañṇamayaṃ sakataṃ, rukkhamayaṃ sakataṃ, tasmīṃ sakate dhañṇassa pana ākiritattā dhañṇasakataṃ - ti jano voharati; evam - eva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho acetano, yā pana tasmīṃ rukkhe adhivatthā devatā tassāy' etaṃ adhivacanaṃ rukkho ti, rukkho sallapatiti c' esā lokapaṇṇatti. Yathā vā pana mahārāja dadhiṃ manthayamāno takkaṃ manthemīti voharati, na taṃ takkaṃ yaṃ so mantheti, dadhiṃ yeva so manthento takkaṃ manthemīti voharati; evam - eva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho acetano, yā pana tasmīṃ rukkhe adhivatthā devatā tassāy' etaṃ adhivacanaṃ rukkho ti, rukkho sallapatiti c' esā lokapaṇṇatti. Yathā vā pana mahārāja asantaṃ sādhetukāmo asantaṃ sādhemīti vo-

² tāvadeva ACM. ¹¹ ca om. AC. ¹² sakataṃ om. BC in the first place.

²⁴ manthamāno BC. ²⁵ dadhi BM. ²⁶ na om. BC.

harati, asiddham siddham - ti voharati, evam - esā lokasamaññā; evam - eva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho acetano, yā pana tasmiñ rukkhe adhivatthā devatā tassāy' etañ adhivacanāñ rukkho ti, rukkho sallapatīti c' esā lokapaññatti. Yāya mahārāja lokasamaññāya jano voharati, Tathāgato pi tāy' eva lokasamaññāya sattānañ dhammañ desetīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etañ, tathā sampatiicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etañ dhammasaṅgītikārahehi therehi :

Cundassa bhattañ bhuñjītvā kammārassāti me sutāñ ābādham samphusī Buddhō pabāḷhañ māraṇantikaṃ - ti.

Pona ca Bhagavatā bhaṇitaṃ: Dve 'me Ānanda piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavato Cundassa bhattañ bhuttāvissa kharo ābādho uppanno, pabāḷhā vedanā pavattā māraṇantikā, tena hi: Dve 'me Ānanda piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti yañ vacanāñ tañ micchā. Yadi dve p' ete piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā ca, tena hi: Bhagavato Cundassa bhattañ bhuttāvissa kharo ābādho uppanno, pabāḷhā vedanā pavattā māraṇantikā ti tam - pi vacanāñ micchā. Kin - nu kho bhante Nāgasena so piṇḍapāto visagatatāya mahapphalo, roguppādakatāya ma-

² yā ABM, yathā C. ¹² ca om. BM. ¹⁴ piṇḍapātā samasamaphalā B in the first four places.

happhalo, āyuvīnāsakatāya mahapphalo, Bhagavato jīvita-haranatāya mahapphalo. Tattha me kāraṇaṃ brūhi, parappavādānaṃ niggahāya. Etthāyaṃ jaṇo sammūlho: lobhavasena, atibahuṃ khāyiteṇa lohitapakkhandikā uppannā ti. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja dhammasangītikārahehi therehi:

Cundassa bhattaṃ bhuñjivā kammārassāti me suttaṃ ābādhaṃ samphusī Buddho pabāḷhaṃ māraṇantikaṃ - ti.

Bhagavatā ca bhaṇitaṃ: Dve 'me Ānanda piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā ca; katame dve: yaṇ - ca piṇḍapātāṃ paribhuñjivā Tathāgato anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhi, yaṇ - ca piṇḍapātāṃ paribhuñjivā anupādisesāya nibbānadbhātuyā parinibbāyati, ime dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. So ca pana piṇḍapāto bahuguno anekānisamso. Devatā mahārāja haṭṭhā pasannamānasā: ayaṃ Bhagavato pacchimo piṇḍapāto ti dibbaṃ ojaṃ sūkaramaddave ākiriṃsu. Taṇ - ca pana sammāpākaṃ lahupākaṃ manuññaṃ bahurasāṃ jaṭṭharaggitejassa hitaṃ, na mahārāja tatonidānaṃ Bhagavato koci anuppanno rogo uppanno, api ca mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi. Yathā mahārāja pakatiyā jalamāno aggī aññasmiṃ upādāne dinne bhiyyo pajjalati, evaṃ - eva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi. Yathā vā pana mahārāja

¹⁶ bhuñjivā A. ²² bahupākaṃ M.

soto pakatiyā sandamāno abhivatte mahāmeghhe bhiyyo mahogho udakavāhako hoti, evam eva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīne āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaddhi. Yathā vā pana mahārāja pakatiyā bhisanno dhātukucchi aññasmiñ ajjhohāre bhiyyo āyameyya, evam eva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīne āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaddhi. Na tthi mahārāja tasmīñ piṇḍapāte doso, na ca tassa sakkā doso āropetun ti.

Bhante Nāgasena, kena kārāṇena te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatārā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. — Dhammānumajjana-samāpattivāsena mahārāja te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatārā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. — Bhante Nāgasena, katamesaṃ dhammānaṃ anumajjana-samāpattivāsena te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatārā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. — Navannaṃ mahārāja anupubbavihārasamāpattiṇaṃ anuloma-paṭiloma-samāpajjanavasena te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatārā c' eva mahānisaṃsatarā cāti.

Bhante Nāgasena, dvīsu yeva divasesu adhimattaṃ Tathāgato navānupubbavihārasamāpattiyo anuloma-paṭilomaṃ samāpajjīti. — Āma mahārājāti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, yaṃ imasmiṃ Buddhakkhette asādisa-parama-dānaṃ tam pi imehi dvīhi piṇḍapātehi agañitaṃ. Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, yāva mahantā navānupubbavihārasamāpattiyo, yatra hi nāma navānu-

pakati all. ¹ abhivutthe M. ² udavāhako B. ³ āyameyya B. ²⁰ -paṭilomaṃ AB. ²¹ -paramaṃ BC.

pubbavihārasamāpattivāsena dānaṃ mahapphalataraṃ hoti mahānisaṃsataṃ - ca. Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatiṇṇhāmi.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Tathāgatena: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti. Puna ca bhaṇitaṃ:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggaṃ - ito gamissathāti.

Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitaṃ: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti, tena hi:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggaṃ - ito gamissathāti

yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggaṃ - ito gamissathāti,

tena hi: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubha - tokotiko paṇho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti. Puna ca bhaṇitaṃ:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggaṃ - ito gamissathāti.

Taṃ - ca pana na sabbesaṃ, Jinaputtānaṃ yeva ārabha bhaṇitaṃ: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Ta - thāgatassa sarīrapūjāyāti. Akammaṃ h' etaṃ mahārāja

Jinaputtānaṃ yad-idaṃ pūjā; sammasaṇaṃ saṅkhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, ārammaṇa-sāraggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyūjanā, etaṃ Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ; avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā. Yathā mahārāja mahiyā rājaputtānaṃ hatthi-assa-ratha-dhanu-tharu-lekha-muddā-sikkhā khattamanta-suti-muti-yuddha-yujjhāpana-kiriya karaṇīyā, avasesānaṃ puthuvessasuddhānaṃ kasi vaṇijjā gorakkhā karaṇīyā, evaṃ-eva kho mahārāja akammaṃ h' etaṃ Jinaputtānaṃ yad-idaṃ pūjā, sammasaṇaṃ saṅkhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, ārammaṇa-sāraggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyūjanā, etaṃ Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ, avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā. Yathā vā pana mahārāja brāhmaṇamāṇavakānaṃ Irubbedāṃ Yajubbedāṃ Sāmavedāṃ Athabbanavedāṃ lakkhaṇaṃ itihāsaṃ purāṇaṃ nighaṇḍu keṭubhaṃ akkharappabhedāṃ padaṃ veyyākaraṇaṃ bhāsamaggaṃ uppādaṃ supinaṃ nimittaṃ chaḷaṅgaṃ candaggāhaṃ suriyaggāhaṃ Sukka-Rāhu-caritaṃ uluggahayuddhaṃ devadundubhissaraṃ okkanti ukkāpātāṃ bhūmikampaṃ disādāhaṃ bhummantalikkhaṃ jotisaṃ lokāyatikaṃ sācakkāṃ migacakkāṃ antaracakkāṃ missakuppādaṃ saṇuṇarutaravitaṃ sikkhā karaṇīyā, avasesānaṃ puthuvessasuddhānaṃ kasi vaṇijjā gorakkhā karaṇīyā, evaṃ-eva kho mahārāja akammaṃ h' etaṃ Jinaputtānaṃ yad-idaṃ pūjā, sammasaṇaṃ saṅkhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, ārammaṇa-sāraggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyūjanā, etaṃ Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ, avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā. Tasmā mahārāja Tathāgato: mā ime akamme yūjantu, kamme

⁸ -mudda- ABM. ¹² sāmavedaṃ om. AB. ¹³ uppādanāṃ B. ¹⁴ candaggahāṃ suriyaggahāṃ B. ¹⁵ uluggāha- M, uluggaha- C; uluggayuddhaṃ B. ¹⁶ ukkantaṃ (for okkanti) B. ¹⁷ migapokkāṃ M, om. B. ¹⁸ -ravitasikkhā ABC.

ime yuñjantūti āha: Abyāvaṭā tumhe Ānanda ho-
tha Tathāgataṣṣa sarirapūjāyāti. Yad' etaṃ mahārāja
Tathāgato na bhaṇeyya, pattacivaram pi attano pariyā-
dāpetvā bhikkhū Buddhapūjaṃ yeva kareyyun ti. —
Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ etaṃ, tathā sampatic-
chāmiti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Bhagavato gac-
chantassa ayaṃ acetanā mahāpaṭhavi ninnāṃ unnamati
unnataṃ oṇamatīti. Puna ca bhaṇatha: Bhagavato pādo
sakalikāya khato ti. Yā sā sakalikā Bhagavato pāde
patitā kissa pana sā sakalikā Bhagavato pādā na ni-
vattā. Yadi bhante Nāgasena Bhagavato gacchantassa
ayaṃ acetanā mahāpaṭhavi ninnāṃ unnamati unnataṃ
oṇamati, tena hi: Bhagavato pādo sakalikāya khato ti
yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Bhagavato pādo saka-
likāya khato, tena hi: Bhagavato gacchantassa ayaṃ
acetanā mahāpaṭhavi ninnāṃ unnamati unnataṃ oṇama-
tīti taṃ pi vacanaṃ micchā. Ayaṃ pi ubhatokofiko
pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Saccaṃ mahārāja atth' etaṃ: Bhagavato gacchan-
tassa ayaṃ acetanā mahāpaṭhavi ninnāṃ unnamati unna-
taṃ oṇamati. Bhagavato ca pādo sakalikāya kható. Na
ca pana sā sakalikā attano dhammatāya patitā, Deva-
dattassa upakkamena patitā. Devadatto mahārāja bahūni
jāṭisatasahassāni Bhagavanti āghātaṃ bandhi, so tena
āghātena mahantaṃ kūtāgārappamaṇaṃ pāsānaṃ: Bha-
gavato upari pāṭessāmiti muñci. Atha dve selā paṭha-
vito uttāhavitvā taṃ pāsānaṃ sampaticchimsu, atha nesaṃ
sambhārena pāsānato papaṭikā bhijjitvā yena vā tena

¹⁰ sakkhal- M throughout.

vā patantī Bhagavato pāde patitā ti. — Yathā ca bhante Nāgasena dve selā pāsānaṃ sampatīcchimsu, tathā¹ eva papatīkā² pi sampatīcchitabbā ti. — Sampatīcchitam³ - pi mahārāja idh⁴ ekaccaṃ paggharati passavati natthānam⁵ - upagacchati. Yathā mahārāja udakaṃ pāṇinā gahitaṃ angulantarikāhi paggharati passavati natthānam⁶ - upagacchati, khīraṃ takkaṃ madhuṃ sappi telāṃ maccharasaṃ maṃsarasaṃ pāṇinā gahitaṃ angulantarikāhi paggharati passavati natthānam⁷ - upagacchati, evaṃ⁸ - eva kho mahārāja sampatīcchanatthaṃ upagatānaṃ dvīnaṃ selānaṃ sampahārena pāsānato papatīkā bhijjivā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitā. Yathā vā pana mahārāja saṅha-sukhuma-aṇu-raja-samaṃ puḷinaṃ muṭṭhinā gahitaṃ angulantarikāhi paggharati passavati natthānam⁹ - upagacchati, evaṃ¹⁰ - eva kho mahārāja sampatīcchanatthaṃ samāgacchantaṇāṃ dvīnaṃ selānaṃ sampahārena pāsānato papatīkā bhijjivā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitā. Yathā vā pana mahārāja kabaḷo mukhena gahito idh¹¹ ekaccassa mukhato mucitvā paggharati passavati natthānam¹² - upagacchati, evaṃ¹³ - eva kho mahārāja sampatīcchanatthaṃ samāgacchantaṇāṃ dvīnaṃ selānaṃ sampahārena pāsānato papatīkā bhijjivā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitā ti. — Hotu bhante Nāgasena, selehi pāsāno sampatīcchito hotu, atha papatīkāya pi apaciti kātabbā yathā¹⁴ eva mahāpathaviyā ti. — Dvādas¹⁵ ime mahārāja apacitiṃ na karonti, katame dvādasā: ratto rāgavasena apacitiṃ na karoti, duttho dosavasena, mūḷho mohavasena, uddhato mānavasena, nigguṇo avisesatāya, atithaddho anisedhanatāya, hīno hīnasabhāvatāya, vacanakaro anissaratāya, pāpo kadariyatāya, dukkhāpito paṭidukkhāpanatāya, lud-

¹ ca om. C. ² yathā ca BM. ³ madhu C. ^{12, 22} patanti all. ¹³ puḷinaṃ ACM. ¹⁴ kabaḷo ACM. ¹⁵ muṇcitvā all. ¹⁶ -pathavi all. ¹⁷ atisedh- A. atinisedh- C.

dho lobhābhībhūtatāya, āyūhito atthasādhanaena apacitīm na karoti. Ime kho mahārāja dvādasa apacitīm na karonti. Sā ca pana papaṭikā pāsāṇasampahāreṇa bhijjivā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Yathā mahārāja sanha-sukhuma-aṇu-rajo anilabalasamāhato animittakatadiso yena vā tena vā abhikirati, evam - eva kho mahārāja sā papaṭikā pāsāṇasampahāreṇa bhijjivā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Yadi pana mahārāja sā papaṭikā pāsāṇato visum na bhaveyya, tam - pi te selā pāsānapapaṭikaṃ uppativā gaṇheyyum. Esā pana mahārāja papaṭikā na bhummatthā na ākāsatthā, pāsānasampahāravegena bhijjivā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Yathā vā pana mahārāja vātaṇḍalikāya ukkhittaṃ purāpapaṇṇaṃ animittakatadisam yena vā tena vā patati, evam - eva kho mahārāja esā papaṭikā pāsāṇasampahāravegena animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Api ca mahārāja akataññussa kadariyassa Devadattassa dukkhānubhavanāya sā papaṭikā Bhagavato pāde patitā ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatīcehāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Āsavānaṃ khayā samaṇo hotīti. Puna ca bhaṇitaṃ:

Catubbi dhammehi samangibhūtaṃ,
taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke ti.

Tatr' ime cattāro dhammā: khanti appahārātā rati-vippahānaṃ ākiñcaññaṃ. Sabbāni paṇ' etāni aparikkhī-

¹ ayūhito B, āyūhito ACM. ² -sādhanaṭṭāya M. ³ yathā pana C, yathā vā pana A, yadi (?) pana B; the passage wanting in M. ⁴ -bhāvanāya CM. ⁵ appahārātā ABC, abyāhārātā M.

nāsavassa sakilesass' eva honti. Yadi bhante Nāgasena
 āsavānaṃ khayā samaṇo hoti, tena hi:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ
 taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke ti

yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi 'catubbhi dhammehi
 samangibhūto' samaṇo hoti, tena hi: Āsavānaṃ khayā
 samaṇo hotīti taṃ-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi ubha-
 tokoṭiko pañhe tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Āsavānaṃ
 khayā samaṇo hotīti. Bhaṇitaṃ-ca:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ
 taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke ti.

Tad-idaṃ mahārāja vacanaṃ tesāṃ tesāṃ pugga-
 lānaṃ guṇavasena bhaṇitaṃ:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ
 taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke ti.

Idaṃ pana niravasesavacanaṃ: Āsavānaṃ khayā
 samaṇo hotīti. Api ca mahārāja ye keci kilesūpasamāya
 paṭipannā te sabbe upādāy' upādāya samaṇo khināsavo
 aggam-akkhāyati. Yathā mahārāja yāni kānici jalaja-
 thalajapupphāni vassikaṃ tesāṃ aggam-akkhāyati, avase-
 sāni yāni kānici vividhāni pupphajātāni sabbāni tāni pup-
 phāni yeva, upādāy' upādāya pana vassikaṃ yeva pupphaṃ
 janassa patthitaṃ pihayitaṃ, evam-eva kho mahārāja
 ye keci kilesūpasamāya paṭipannā te sabbe upādāy' upā-
 dāya samaṇo khināsavo aggam-akkhāyati. Yathā vā
 pana mahārāja sabbadhaññānaṃ sāli aggam-akkhāyati,
 yā kāci avasesā vividhā dhaññajātiyo tā sabbā upādāy'

²¹ jalathalaja- AC.

upādāya bhojanāni sarīrayāpanāya, sāli yeva tesam aggam-akkhāyati, evam-eva kho mahārāja ye keci kilesūpasamāya paṭipannā te sabbe upādāy' upādāya samano khīṇāsavo aggam-akkhāyatīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam-etam, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ p' etam Bhagavatā: Mammaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbīllāvitattaṃ karaṇīyaṃ-ti. Puna ca Tathāgato Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaṇṇamāne ānandito sumano ubbīllāvito bhiyyo uttariṃ sakagunaṃ pakittesi:

Rājā 'ham-asmi Sela dhammarājā anuttaro, dhammena cakkam vattemi, cakkam appativattiyaṃ-ti.

Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Mammaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbīllāvitattaṃ karaṇīyaṃ-ti, tena hi: Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaṇṇamāne ānandito sumano ubbīllāvito bhiyyo uttariṃ sakagunaṃ pakittesiṭi yaṃ vacanaṃ tam micchā. Yadi Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaṇṇamāne ānandito sumano ubbīllāvito bhiyyo uttariṃ sakagunaṃ pakittesi, tena hi: Mammaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbīllāvitattaṃ karaṇīyaṃ-ti tam-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi ubhatokoṭiko paṇho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā : Mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbhallāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti. Selassa ca brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ pakittitaṃ :

Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro,
dhammena cakkam vattemi, cakkam appativattiyaṃ - ti.

Pathamaṃ mahārāja Bhagavatā dhammassa sabhāva-sarasa-lakkhaṇaṃ sabhāvaṃ avitathaṃ bhūtaṃ tacchaṃ tathatthaṃ paridīpayamānena bhaṇitaṃ : Mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbhallāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti. Yaṃ pana Bhagavatā Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ pakittitaṃ : Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro ti, taṃ na lābhahetu na yasahetu na pakkahetu na antevāsikamya-tāya, atha kho anukampāya kāruṇṇena hitavasena : evaṃ imassa dhammābhisamayo bhāvissati tiṇṇaṃ - ca māpava-kasatānaṃ - ti, evaṃ bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ bhaṇitaṃ : Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaññicchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā :

Abhiṃsayam paraṃ loke piyo hohisi māmako ti.

Puna ca bhaṇitaṃ :

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahaṃ - ti.

Niggaho nāma bhante Nāgasena hatthacchedo pādacchedo vadho bandhanam kāraṇā māraṇam santatī-vikopanam. Na etaṃ vacanam Bhagavato yuttam, na ca Bhagavā arahati etaṃ vacanam vuttum. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam:

Ahiṃsayam paraṃ loke piyo hohisi māmako ti,
tena hi:

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahan - ti
yam vacanam taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitam:

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahan - ti,
tena hi:

Ahiṃsayam paraṃ loke piyo hohisi māmako ti
tam - pi vacanam micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho
tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Ahiṃsayam paraṃ loke piyo hohisi māmako ti.
Bhaṇitaṃ - ca:

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahan - ti.

Ahiṃsayam paraṃ loke piyo hohisi māmako ti,
sabbesam mahārāja tathāgatānaṃ anumataṃ etaṃ, esā
anusatthi, esā dhammadesanā, dhammo hi mahārāja
ahiṃsālakkhaṇo, sabhāvavacanam etaṃ. Yam pana ma-
hārāja Tathāgato āha:

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahan - ti,
bhāsa esā. Uddhataṃ mahārāja cittaṃ niggahetabbaṃ,
līnaṃ cittaṃ paggaḥetabbaṃ; akusalaṃ cittaṃ nigga-
hetabbaṃ, kusalaṃ cittaṃ paggaḥetabbaṃ; ayoniso ma-
nasikāro niggahetabbo, yoniso manasikāro paggaḥetabbo;

micchā paṭipanno niggahetabbo, sammā paṭipanno pagga-
hetabbo; anariyo niggahetabbo, ariyo paggaheṭṭabbo; coro
niggahetabbo, acoro paggaheṭṭabbo ti.

Hotu bhante Nāgasena, idāni tvaṃ paccāgato si
mama visayaṃ, yam-aham pucchāmi so me attho upa-
gato; coro pana bhante Nāgasena niggahantena katham
niggahetabbo ti. — Coro mahārāja niggahantena evaṃ
niggahetabbo: paribhāsaniyo paribhāsitaḥ, dandaniyo dan-
ḍetabbo, pabbājaniyo pabbājetabbo, bandhaniyo bandhi-
tabbo, ghātaniyo ghātetabbo ti. — Yam pana bhante
Nāgasena corānaṃ ghātanaṃ taṃ tathāgatānaṃ anuma-
tan ti. — Na hi mahārājāti. — Kissa pana coro anu-
sāsaniyo anumato tathāgatānaṃ ti. — Yo so mahārāja
ghāṭiyati na so tathāgatānaṃ anumatiyā ghāṭiyati, sa-
yamkatena so ghāṭiyati, api ca dhammānusatthiṃ anu-
sāsiyati, sakkā pana mahārāja purisaṃ akārakaṃ ana-
parādham vithiyaṃ carantaṃ gahetvā matimatā ghāṭa-
yitun ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahā-
rājāti. — Akārakattā bhante ti. — Evam-eva kho ma-
hārāja na coro tathāgatānaṃ anumatiyā haññati, sayam-
katena so haññati, kim-pan' ettha anusāsako kañci do-
saṃ āpajjatīti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja
tathāgatānaṃ anusatthi samā anusatthi hotīti. — Sādhu
bhante Nāgasena, evaṃ-etaṃ, tathā sampatīchhamīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ-p' etaṃ Bhagavatā:

Akkodhano vigatakhilo 'ham-asmīti.

Puna ca Tathāgato there Sāriputta-Moggallāne sa-
parise paṇāmesi. Kin-nu kho bhante Nāgasena Tathā-

* -aniyo A throughout. ¹¹ -iyati AC twice, M throughout. ¹² kiñci
CM. ¹³ -khilo M.

gato kupito parisam pañāmesi udāhu tuṭṭho pañāmesi: etaṃ tāva jānāhi imaṃ nāmāti. Yadi bhante Nāgasena kupito parisam pañāmesi, tena hi Tathāgatassa kodho appativattito. Yadi tuṭṭho pañāmesi, tena hi avatthusmiṃ ajānantena pañāmitā. Ayam-pi ubhatokoṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Akkodhano vigatakhilo 'ham-asmiti.

Pañāmitā ca therā Sāriputta-Moggallānā sapisarā, taṃ-ca pana na kopena. Idha mahārāja kocid-eva puriso mahāpaṭhaviyā mūle vā khāṇuke vā pāsāne vā kaṭhale vā visame vā bhūmibhāge khalitvā patati, api nu kho mahārāja mahāpaṭhavī kupitā taṃ pātetiti. — Na hi bhante, na-tthi mahāpaṭhaviyā kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamuttā mahāpaṭhavī, sayam-eva so alaso khalitvā patito ti. — Evam-eva kho mahārāja na-tthi tathāgatānaṃ kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamuttā tathāgatā arahanto sammāsambuddhā, atha kho sayamkaten' eva te attano aparādhena pañāmitā. Idha pana mahārāja mahāsamuddo na matena kuṇapena samivasati, yaṃ hoti mahāsamudde mataṃ kuṇapaṃ taṃ khippam-eva nicchubhati, thalaṃ ussādeti; api nu kho mahārāja mahāsamuddo kupito taṃ kuṇapaṃ nicchubhatiti. — Na hi bhante, na-tthi mahāsamuddassa kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamutto mahāsamuddo ti. — Evam-eva kho mahārāja na-tthi tathāgatānaṃ kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamuttā tathāgatā arahanto sammāsambuddhā, atha kho sayamkaten' eva te attano aparādhena pañāmitā. Yathā mahārāja paṭhaviyā khalito patiyati, evaṃ Jināsānavare khalito pañāmiyati; yathā mahāsamudde mataṃ

² pañāmitā ti all. ³ -khīlo AaCbM. ⁴ ussāreti M.

kuṇapaṃ nicchubbhīyati, evaṃ Jinasāsanavare khalito paṇāmiyati. Yaṃ pana te mahārāja Tathāgato paṇāmesi, tesāṃ atthakāmo hitakāmo sukhakāmo visuddhikāmo: evaṃ ime jāti-jarā-byādhī-maraṇena parimuccissanti paṇāmesīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ etaṃ, tathā sampaticebhāmiti.

Tatiyo vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ-p' etaṃ Bhagavatā: Etad-aggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ, yad-idaṃ Mahāmoggallāno ti. Puna ca kira so lagulehi paripothito bhinnasīso sañcunṇitatṭhi maṃsa-dhamani-majja-parikatto parinibbuto. Yadi bhante Nāgasena thero Mahāmoggallāno iddhiyā koṭiṃ gato, tena hi: lagulehi paripothito parinibbuto ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi lagulehi paripothito parinibbuto, tena hi: iddhiyā koṭiṃ gato ti taṃ-pi vacanaṃ micchā. Kin-na samattho iddhiyā attano upaghātaṃ apanayitum, sadevakassa pi lokassa paṭisaraṇaṃ bhavitum araho ti. Ayam-pi ubhato koṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Etad-aggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ, yad-idaṃ Mahāmoggallāno ti. Āyasmā ca Mahāmoggallāno lagulahato parinibbuto, taṃ-ca pana kammādhiggaḥhitenāti. — Nanu bhante Nāgasena iddhimato

¹² parigatto M, parikanno C ¹³ parinibbuto ti ABC. ¹⁴⁻¹⁶ kotigato CM. ¹⁷ aroho hoti M.

iddhivisayo pi kammavipāko pi dve acintiyā, acintiyena acintiyam apanayitabham. Yathā nāma bhante keci phalakāmā kapitthena kapittham pōthenti, ambena ambam pōthenti, evam-eva kho bhante Nāgasena acintiyena acintiyam pothayitvā apanetabban-ti. — Acintiyānam-pi mahārāja ekaṃ adhimattam balavataram. Yathā mahārāja mahiyā rājāno honti samajaccā, samajaccānam-pi tesam eko sabbe abhibhavitvā ānam pavatteti, evam-eva kho mahārāja tesam acintiyānam kammavipākam yeva adhimattam balavataram, kammavipākam yeva sabbe abhibhaviya ānam pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriyā okāsam na labhanti. Idha pana mahārāja koci puriso kismicid-eva pakarane aparajjhati, na tassa mātā vā pitā vā bhagini-bhātaro vā sakhi-sahāyakā vā tāyanti, atha kho rājā yeva tattha abhibhaviya ānam pavatteti, kim tattha kāraṇam: aparādhikatā; evam-eva kho mahārāja tesam acintiyānam kammavipākam yeva adhimattam balavataram, kammavipākam yeva sabbe abhibhaviya ānam pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriyā okāsam na labhanti. Yathā vā pana mahārāja mahiyā davadāhe samutthite ghaṭasahassam-pi udakam na sakkoti nibbāpetum, atha kho aggi yeva tattha abhibhaviya ānam pavatteti, kim tattha kāraṇam: balavatā tejassa; evam-eva kho mahārāja tesam acintiyānam kammavipākam yeva adhimattam balavataram, kammavipākam yeva sabbe abhibhaviya ānam pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriyā okāsam na labhanti. Tasmā mahārāja āyasmato Mahāmoggallānassa kammādhiggahitassa laḷeḷhi pothiyamānassa iddhiyā samannābhāro nāhoṣīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam-etam, tathā sampaticchāmiti.

² kapitthena kapittham M. ³ kho om. M. ⁴ kammavipāko yeva adhimatto balavataro kammavipāko M throughout ⁵ davadāhe M.

Bhante Nāgasena³, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti. Puna ca Pātimokkhuddeso kevalaṃ - ca Vinayapīṭakaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ. Yadi bhante Nāgasena Jinasāsane yuttaṃ vā pattaṃ vā samayaṃ vā labbhettha, Vinayapaṇṇatti vivaṭā sobheyya, kena kāraṇena: kevalaṃ tattha sikkhā saṃyamo niyamo sīlaguṇa-ācāra-pannatti attharaso dhammaraso vimuttiraso. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhanitaṃ: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti, tena hi: Pātimokkhuddeso kevalaṃ - ca Vinayapīṭakaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Pātimokkhuddeso kevalaṃ - ca Vinayapīṭakaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ, tena hi: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhato - koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti. Puna ca Pātimokkhuddeso kevalaṃ - ca Vinayapīṭakaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ. Taṃ - ca pana na sabbesaṃ, sīmaṃ katvā pihitaṃ. Tividhena mahārāja Bhagavatā Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito: pubbakānaṃ tathāgatānaṃ vaṃsavasena pihito, dhammassa garukattā pihito, bhikkhubhūmiyā garukattā pihito. Kathaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ vaṃsavasena Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito: vaṃso eso mahārāja sabbesaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ, yad - idaṃ bhikkhumajjhe Pātimokkhuddeso, avasesānaṃ pihito. Yathā mahārāja khattiyānaṃ khattiyamāyā khattiyesu yeva carati, evam - etaṃ khattiyānaṃ lokassa paveni avasesānaṃ pihitā;

³ puna ca paraṃ AbCM. ⁴ paṭicchannanti AbC. ²⁵ garukattā - M in both places. ³¹ pihito AM.

evam - eva kho mahārāja vaṃso eso sabbesaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ, yad - idaṃ bhikkhumajjhe Pātimokkhuddeso, avasesānaṃ pihito. Yathā vā pana mahārāja mahiyā gaṇā vattanti, seyyathidaṃ: mallā atonā pabbatā dhammagiriyaṃ brahmagiriyaṃ natakā naccakā langhakā pisācā maṇibhaddā punṇabaddhā candima-suriyā siridevatā kalidevatā sivā vasudevā ghanikā asipāsā bhaddiputtā, tesāṃ tesāṃ rahassaṃ tesu tesu gaṇesu yeva carati, avasesānaṃ pihitaṃ; evam - eva kho mahārāja vaṃso eso sabbesaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ, yad - idaṃ bhikkhumajjhe Pātimokkhuddeso, avasesānaṃ pihito. Evaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ vaṃsavasena Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito. Kathaṃ dhammassa garukattā Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito: dhammo mahārāja garuko bhāriyo, tattha sammattakārī aññaṃ ārādheti, taṃ tattha paramparāsammattakāritāya pāpuṇāti, na taṃ tattha paramparāsammattakāritāya pāpuṇāti; mā cāyaṃ sāraddhammo varadhammo asammattakārīnaṃ hatthagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatu, mā cāyaṃ sāraddhammo varadhammo dujjanagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatūti evaṃ dhammassa garukattā Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito. Yathā mahārāja sāra-vara-pavara-abhijāta-jātimanta-rattalohitacandanāṃ nāma Savarapuram - anugataṃ oṇātaṃ avaṇātaṃ hīlitaṃ khīlitaṃ garahitaṃ bhavati, evam - eva kho mahārāja: mā 'yaṃ sāraddhammo varadhammo paramparāasammattakārīnaṃ hatthagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatu, mā cāyaṃ sāraddhammo varadhammo dujjanagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatūti evaṃ dhammassa garukattā Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā

⁴ aṇṇā C. ⁵ vattakā (for pabbatā) M. ⁶ -hīriyā C twice. ⁷ kālīdevatā CM. ⁸ Vāsudeva C, sudevāvasudevā M, vāsudevāsvā A. ⁹ ghanikā C, ghanighā B. ¹⁰ asipāsa M. ¹¹ bhaddhiputtā AB. ¹² guruko M. ¹³ sabara - Ab. ¹⁴ mā cāyaṃ AbM.

pihito. Kathaṃ bhikkhubhūmiyā garukattā Pātimokkhu-
deso sīmaṃ katvā pihito: bhikkhubhāvo kho mahārāja atu-
liyo appamāṇo anagghaniyo, na sakkā kenaci agghāpetuṃ
tuletuṃ parimetuṃ, mā 'yaṃ evarūpe bhikkhubhāve t̥hito
lokena samasamo bhavatūti bhikkhūnaṃ yeva antare Pā-
timokkhuddeso carati. Yathā mahārāja loka varapavara-
bhaṇḍaṃ, vatthaṃ vā attharaṇaṃ vā gaja-turanga-ratha-
suvanna-rajata-maṇi-muttā-itthiratanādīni vā nijjitakam-
masūrā vā, sabbe te rājānaṃ upagacchanti, evaṃ-eva
kho mahārāja yāvatā loka sikkhā-sugatāgamapariyattī-
ācārasāmyama-sīlasāṃvaraguṇā sabbe te bhikkhusanghaṃ
upagatā bhavanti. Evaṃ bhikkhubhūmiyā garukattā Pā-
timokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito ti. — Sādhū bhante
Nāgasena, evaṃ-etaṃ, tathā sampañicchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ² p' etaṃ Bhagavatā:
Sampajānamusāvāde pārājiko hotīti. Puna ca bhaṇitaṃ:
Sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa san-
tike desanāvattthukan³-ti. Bhante Nāgasena, ko paṇ-
ettha viseso, kiṃ kāraṇaṃ yaṃ⁴-c' ekena musāvādena
ucchiṇṇiṇi, yaṃ⁵-c' ekena musāvādena satekiceho hoti.
Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sampajāna-
musāvāde pārājiko hotīti, tena hi: Sampajānamusāvāde
lahukaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa santike desanāvattthu-
kan⁶-ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgataṃ
bhaṇitaṃ: Sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattiṃ āpajjati
ekassa santike desanāvattthukan⁷-ti, tena hi: Sampajāna-
musāvāde pārājiko hotīti taṃ⁸-pi vacanaṃ micchā.
Ayaṃ⁹-pi ubbatokotiko paṇho tavānuppatto, so tayā
nibbāhitaḥ¹⁰ ti.

² loka atuliyō A. ³ -turaga- AB. ⁴ yamekena C.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Sampajānamusāvāde pārājiko hotīti. Bhanitaṃ - ca: Sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa santike desanāvatthukan - ti. Taṃ - ca pana vatthuvaseṇa garuka-lahukaṃ hoti. Taṃ kim - maññasi mahārāja: idha koci puriso parassa paṇinā pahāraṃ dadeyya, tassa tumhe kiṃ daṇḍaṃ dhārethāti. — Yadi so bhante āha: na - kkhamaṃti, tassa mayaṃ akkhamamaṇe kaḥapaṇaṃ harāpemaṃti. — Idha pana mahārāja so yeva puriso tava paṇinā pahāraṃ dadeyya, tassa pana ko daṇḍo ti. — Hattham - pi 'ssa bhante chedāpeyyāma, pādam - pi chedāpeyyāma, yāva sīsaṃ kaḷiracchejjaṃ chedāpeyyāma, sabbam - pi taṃ gehaṃ vilumpāpeyyāma, ubhatopasse yāva sattamaṃ kulaṃ samugghātāpeyyāmaṃti. — Ko pan' ettha mahārāja viseso, kiṃ kārāṇaṃ yaṃ ekassa paṇipahāre sukhume kaḥapaṇo daṇḍo, yaṃ tava paṇippahāre hatthacchejjaṃ pādacchejjaṃ yāva kaḷiracchejjaṃ sabba-gehādānaṃ ubhatopasse yāva sattamakulā samugghāto ti. — Manussantarena bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sampajānamusāvādo vatthuvaseṇa garuka-lahuko hotīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatiṇṇhamaṃti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā Dhammatādharmapariyāye: Pubbe va bodhisattānaṃ mātāpitaraṃ niyatā honti, bodhiṃ niyatā hoti, aggasāvakaṃ niyatā honti, putto niyato hoti, upatthāko niyato hotīti. Puna ca tumhe bhaṇatha: Tusite kāye tthito Bodhisatto atthā mahāvilokanāni viloketi: kālāṃ viloketi, dīpaṃ viloketi, desaṃ viloketi, kulaṃ viloketi, janetiṃ viloketi, āyuraṃ viloketi, māsāṃ viloketi, nekkhammaṃ viloketi.

¹² nam A, na B; pi 'ssa gehaṃ M.

Bhante Nāgasena, aparipakke ñāṇe bujžhaṇaṃ na-tthi, paripakke ñāṇe na sakkā nimesantaram-pi āgāmetuṃ, anātikkaṃaṇīyaṃ paripakkamāṇasaṃ; kasmā Bodhisatto kālāṃ viloketi: kaṃhi kāle uppajjāmi. Aparipakke ñāṇe bujžhaṇaṃ na-tthi, paripakke ñāṇe na sakkā nimesantaram-pi āgāmetuṃ; kasmā Bodhisatto kulaṃ viloketi: kaṃhi kule uppajjāmi. Yadi bhante Nāgasena pubbe va Bodhisattassa mātāpitāro niyatā, tena hi: kulaṃ viloketi ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā; yadi kulaṃ viloketi, tena hi: pubbe va Bodhisattassa mātāpitāro niyatā ti taṃ-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi ubhatokoṭṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Niyatā mahārāja pubbe va Bodhisattassa mātāpitāro, kulaṃ-ca Bodhisatto viloketi. Kin-ti pana kulaṃ viloketi: ye me mātāpitāro te khattiyā udāhu brāhmaṇā ti, evaṃ kulaṃ viloketi. Aṭṭhannaṃ mahārāja pubbe va anāgataṃ oloketabbaṃ hoti, katamesaṃ aṭṭhannaṃ: vāṇijassa mahārāja pubbe va vikkayaḥhaṇḍaṃ oloketabbaṃ hoti, haṭṭhināgassa pubbe va soṇḍāya anāgato maggo oloketabbo hoti, sākaṭṭikassa pubbe va anāgataṃ titthaṃ oloketabbaṃ hoti, niyyāmakassa pubbe va anāgataṃ tīraṃ oloketvā nāvā pesetabbā hoti, bhisakkassa pubbe va āyuraṃ oloketvā āturo upasankamītabbo hoti, uttarasetussa pubbe va thirāthirabhāvaṃ jānitvā abhirūhitabbaṃ hoti, bhikkhussa pubbe va anāgataṃ kālāṃ paccavekkhitvā bhogaṇaṃ bhūñjitabbaṃ hoti, bodhisattānaṃ pubbe va kulaṃ oloketabbaṃ hoti: khattiyakulaṃ vā brāhmaṇakulaṃ vā ti. Imesaṃ kho mahārāja aṭṭhannaṃ pubbe va anāgataṃ oloketabbaṃ hotīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evamevaṃ, tathā sampācicchāmi.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti. Puna ca tumhe bhaṇatha: Yattha katthaci Bhagavā sāvakānaṃ dhammaṃ desayamāno anekapariyāyena jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ deseti, yo hi koci jāti-jarā-byādhi-maraṇaṃ samatikkamati taṃ paramāya paṣaṃsāya paṣaṃsatīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti, tena hi: jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ desetīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ deseti, tena hi: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti taṃ pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitaṃ ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti. Yattha katthaci Bhagavatā sāvakānaṃ dhammaṃ desayamānena ca anekapariyāyena jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammo desito. Tattha pana kāraṇaṃ atthi yena Bhagavā kāraṇena paṭikkhipi samādapesi cāti. — Kim - pan' ettha bhante Nāgasena kāraṇaṃ yena Bhagavā kāraṇena paṭikkhipi samādapesi cāti. — Silavā mahārāja sīlasampanno agadasamo sattānaṃ kilesavisavināsane, osadhasamo sattānaṃ kilesabyādhivūpasame, udakasamo sattānaṃ kilesarajojallāpaharaṇe, maṇiratanasamo sattānaṃ sabbasampattidāne, nāvāsamo sattānaṃ caturōghapāragamane, satthavāhasamo sattānaṃ jātikantārātaraṇe, vātasamo sattānaṃ tīvīdhaggisantāpanibbāpane, mahāmeghasamo sattānaṃ mānasaparipūraṇe, ācariyasamo sattānaṃ kusalasikkhāpane, sudesikasamo sattānaṃ khemapatham - ācikkhane. Evarūpo mahārāja bahuguno anekaguno appamāṇaguno gu-

narāsi- guṇapuñjo sattānaṃ vaddhikaro sīlavā mā
 vinassīti sattānaṃ anukampāya mahārāja Bhagavā sik-
 khāpadaṃ paññāpesi: Na bhikkhave attānaṃ pātetab-
 baṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti. Idam-
 ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena Bhagavā patik-
 khipi. Bhāsitaṃ- p' etaṃ mahārāja therena Kumāra-
 kassapena vicitrakathikena Pāyāsirājaññaassa paralokaṃ
 dīpayamānena: Yathā yathā kho rājañña samaṇabrāh-
 maṇā sīlavanto kalyāṇadhammā ciraṃ dīghaṃ- addhānaṃ
 tiṭṭhanti, tathā tathā bahujanahitāya paṭipajjanti bahu-
 janasukkhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya
 devamanussānaṃ- ti. Kena pana kāraṇena Bhagavā sa-
 mādapesi: jāti pi mahārāja dukkhā, jarā pi dukkhā,
 byādhi pi dukkhā, maraṇaṃ- pi dukkhaṃ, soka pi duk-
 kho, paridevo pi dukkho, dukkhaṃ- pi dukkhaṃ, doma-
 nassaṃ- pi dukkhaṃ, upāyāso pi dukkho, appiyeḥi sam-
 payogo pi dukkho, piyeḥi vippayogo pi dukkho, mātu-
 maraṇaṃ- pi dukkhaṃ, pitumaraṇaṃ- pi dukkhaṃ, bhātu-
 maraṇaṃ- pi dukkhaṃ, bhaginimaraṇaṃ- pi dukkhaṃ,
 puttamaraṇaṃ- pi dukkhaṃ, dāramaraṇaṃ- pi dukkhaṃ,
 ñātīmaraṇaṃ- pi dukkhaṃ, ñātibyasaṇaṃ- pi dukkhaṃ,
 rogabyasaṇaṃ- pi dukkhaṃ, bhogabyasaṇaṃ- pi dukkhaṃ,
 sīlabyaṇaṃ- pi dukkhaṃ, diṭṭhabyasaṇaṃ- pi dukkhaṃ,
 rājabhayaṃ- pi dukkhaṃ, corabhayaṃ- pi dukkhaṃ, veri-
 bhayaṃ- pi dukkhaṃ, dubbhikkhabhayaṃ- pi dukkhaṃ, ag-
 gibhayaṃ- pi dukkhaṃ, udakabhayaṃ- pi dukkhaṃ, ūmi-
 bhayaṃ- pi dukkhaṃ, āvaṭṭabhayaṃ- pi dukkhaṃ, kum-
 bhīlabhayaṃ- pi dukkhaṃ, susukābhayaṃ- pi dukkhaṃ,
 attānuvādabhayaṃ- pi dukkhaṃ, parānuvādabhayaṃ- pi
 dukkhaṃ, dandabhayaṃ- pi dukkhaṃ, duggatibhayaṃ- pi
 dukkhaṃ, parisasārajjabhayaṃ- pi dukkhaṃ, ājivikabha-
 yaṃ- pi dukkhaṃ, maraṇabhayaṃ- pi dukkhaṃ, vettehi

¹¹ lokānukampakāya ABC. ¹² byādhi AB. ¹³ -sārajjampi B. ¹⁴ ajivika-
 M, ajivikā- C.

tālanam - pi dukkham, kasāhi tālanam - pi dukkham, addhadāṇakehi tālanam - pi dukkham, hatthacchedanam - pi dukkham, pādacchedanam - pi dukkham, hatthapādacchedanam - pi dukkham, kaṇṇacchedanam - pi dukkham, nāsacchedanam - pi dukkham, kaṇṇanāsacchedanam - pi dukkham, bilangathālikam - pi dukkham, saṅkhamuṇḍikam - pi dukkham, Rāhumukham - pi dukkham, jotimālakam - pi dukkham, hatthapajjotikam - pi dukkham, erakavattikam - pi dukkham, cīrakavāsikam - pi dukkham, eṇeyyakam - pi dukkham, baḷisamaṁsikam - pi dukkham, kahāpanakam - pi dukkham, khārāpatacchikam - pi dukkham, palighapari-vattikam - pi dukkham, palālapīṭhakam - pi dukkham, tattenā [pi] telena osiñcanam - pi dukkham, sunakhehi khādāpanam - pi dukkham, jīvasūlāropanam - pi dukkham, asinā sīsacchedanam - pi dukkham, evarūpāni evarūpāni mahārāja bahuvīdhāni anekavīdhāni dukkhāni saṁsāragato anubhavati. Yathā mahārāja Himavante pabbate abhivattam udakam Gangāya nadiyā pāsāṇa-sakkhara-kharamarumba-āvatta-gaḅḅalaka - ūmikavankacadika - āvaraṇa-nīvaraṇa-mūlaka-sākhāsu pariyottharati, evam - eva kho mahārāja evarūpāni evarūpāni bahuvīdhāni anekavīdhāni dukkhāni saṁsāragato anubhavati. Pavattam mahārāja dukkham, appavattam sukham, appavattassa guṇam pavatte ca bhayam dīpayamāno mahārāja Bhagavā appavattassa sacchikiriyāya jāti-jarā-byādhi-maraṇasamatikamāya samādapesi. Idam - ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena Bhagavā samādapesīti. — Sādhū bhante Nāgasena, sunibbethito pañho, sukathitam kāraṇam, evam - etam, tathā sampatiṇṇhāmiti.

² -chedampi BCM throughout. ¹⁵ evarūpāni once CM. ¹⁶ abhivuttam M. ¹⁷ -vadika - C, -madika - Aa. ¹⁸ evarūpāni once C.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ⁴ p' etaṃ Bhagavatā: Mettāya bhikkhave cetovimuttiyā āsevītāya bhāvitāya bahulikatāya yānikatāya vatthukatāya anuṭṭhitāya paricitāya susamāradhāya ekādas' ānisaṃsā paṭikankhā, katame ekādasas: sukhaṃ supati, sukhaṃ paṭibujjhati, na pāpakaṃ supinaṃ passati, manussānaṃ piyo hoti, amanussānaṃ piyo hoti, devatā rakkhanti, nāssa aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tuvaṭaṃ cittaṃ samādhīyati, mukhavaṇṇo vipasīdati, asammūlho kālaṃ karoti, uttariṃ appaṭivijjhanto brahmalokūpago hotīti. Puna ca tumhe bhaṇatha: Sāmo kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena rañṇā viddho visapītena sallena tatth' eva mucchito patito ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhanitaṃ: Mettāya bhikkhave — pe — brahmalokūpago hotīti, tena hi: Sāmo kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena rañṇā viddho visapītena sallena tatth' eva mucchito patito ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Sāmo kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena rañṇā viddho visapītena sallena tatth' eva mucchito patito, tena hi: Mettāya bhikkhave — pe — nāssa aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamatīti taṃ pi vacanaṃ micchā. Ayam⁵ pi ubhatokoṭiko paṇho sunipuṇo parisāṇho sukhumo gambhīro, api sunipuṇānaṃ manuḍānaṃ gatte sedaṃ moceyya, so tavānuppatto, vijatehi taṃ mahājaṭaḍaṭitaṃ, anāgatānaṃ Jinaputtānaṃ cakkhuṃ dehi nibbāhanāyāti.

Bhāsitaṃ⁴ p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Mettāya bhikkhave — pe — nāssa aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamatīti. Sāmo ca kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena rañṇā viddho visapītena sallena tatth' eva mucchito patito. Tattha

⁴ paṭikankhā AaB. ⁵ piliyakkhena M throughout, pīli- or pīli- C.

pana mahārāja kāraṇaṃ atthi. Katamaṃ tattha kāra-
 ṇaṃ: n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy'
 ete guṇā. Sāmo mahārāja kumāro ghaṭaṃ ukkhipanto
 tasmīṃ khane mettābhāvanāya pamatto ahosi. Yasmiṃ
 mahārāja khane puggalo mettaṃ samāpanno hoti, na tassa
 puggalassa tasmīṃ khane aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā
 kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na pas-
 santi, na tasmīṃ okāsaṃ labhanti; n' ete mahārāja guṇā
 puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Idha mahārāja
 puriso sangāmasūro abhejjakavacajālikaṃ sannayhitvā
 sangāmaṃ otareyya, tassa sarā khittā upagantvā patanti
 vikiranti, na tasmīṃ okāsaṃ labhanti; n' eso mahārāja
 guṇo sangāmasūrassa, abhejjakavacajālikāy' eso guṇo,
 yassa sarā khittā upagantvā patanti vikiranti. Evam-
 eva kho mahārāja n' ete guṇā puggalassa, mettābhāva-
 nāy' ete guṇā; yasmiṃ mahārāja khane puggalo mettaṃ
 samāpanno hoti na tassa puggalassa tasmīṃ khane aggi
 vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā
 upagantvā taṃ na passanti, tasmīṃ okāsaṃ na labhanti;
 n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete
 guṇā. Idha pana mahārāja puriso dībbaṃ antaradhānaṃ
 mūlaṃ hatthe kareyya, yāva taṃ mūlaṃ tassa hattha-
 gataṃ hoti tāva na añño koci pakatimanusso taṃ puri-
 saṃ passati, n' eso mahārāja guṇo purisassa, mūlass' eso
 guṇo antaradhānassa, yaṃ so pakatimanussānaṃ cakkhu-
 pathe na dissati. Evam eva kho mahārāja n' ete guṇā
 puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā; yasmiṃ mahārāja
 khane puggalo mettaṃ samāpanno hoti na tassa pugga-
 lassa tasmīṃ khane aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati,
 tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na
 tasmīṃ okāsaṃ labhanti; n' ete mahārāja guṇā pugga-
 lassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Yathā vā pana mahārāja

²⁴ mūlass' eva so AbC.

purisaṃ sukataṃ mahatimahāleṇaṃ - anupaviṭṭhaṃ mahatimahāmegho abhivassanto na sakkoti temayitum, n' eso mahārāja guṇo purisassa, mahāleṇassa so guṇo, yaṃ mahatimahāmegho abhivassamāno na taṃ temeti; evameva kho mahārāja n' ete guṇā puggalassa, mettābhāvanā' ete guṇā, yasmiṃ mahārāja khane puggalo mettaṃ samāpanno hoti na tassa puggalassa tasmiṃ khane aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na tassa sakkonti ahitaṃ kātum, n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanā' ete guṇā ti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abhutaṃ bhante Nāgasena, sabbapāpanivāraṇā mettābhāvanā ti. — Sabbakusalagunāvahā mahārāja mettābhāvanā hitānaṃ - pi ahitānaṃ - pi, ye te sattā viññāṇabaddhā sabbesaṃ mahānisamsā mettābhāvanā saṃvibhajitabbā ti.

Bhante Nāgasena, kusalakāriṣṣa pi akusalakāriṣṣa pi vipāko samasamo udāhu koṇi viseso atthīti. — Atthi mahārāja kusalassa ca akusalassa ca viseso, kusalaṃ mahārāja sukhavipākaṃ saggasaṃvattanikaṃ, akusalaṃ dukkhavipākaṃ nirayasamvattanikaṃ - ti. — Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Devadatto ekantakaṇho ekantakaṇhehi dhammehi samannāgato, Bodhisatto ekantasukko ekantasukkehi dhammehi samannāgato ti. Puna ca Devadatto bhave bhave yasena ca pakkhena ca Bodhisatena samasamo hoti, kadāci adhikataro vā. Yadā Devadatto nagare Bārāṇasīyaṃ Brahmadattassa rañño purohitaputto ahoṣi, tadā Bodhisatto chavakacaṇḍālo ahoṣi vijjādharo, vijjāṃ parijapitvā akāle ambaphalāni nibbatteṣi; ettha tāva Bodhisatto Devadattato jātiyā nihīno

yasasā ca nihīno. Puna ca param yadā Devadatto rājā
 ahosi mahāmāhīpati sabbakāmasamangī, tadā Bodhisatto
 tassūpabhogo ahosi hatthināgo sabbalakkhaṇasampanno,
 tassa cārugativilāsaṃ asahamāno rājā vadham-icchanto
 hatthācariyaṃ evam avoca: asikkhito te ācariya hatthi-
 nāgo, tassa ākāsagamanam nāma kāraṇam karohīti; tat-
 tha pi tāva Bodhisatto Devadattato jātiyā nihīno, lāmakā
 tiracchānagato. Puna ca param yadā Devadatto manusso
 ahosi pavane natthāyiko, tadā Bodhisatto Mahāpaṭhavī
 nāma makkato ahosi; ettha pi tāva dissati viseso ma-
 nussassa ca tiracchānagatassa ca, ettha pi tāva Bodhi-
 satto Devadattato jātiyā nihīno. Puna ca param yadā
 Devadatto manusso ahosi, Soṇuttaro nāma nesādo balavā
 balavataro nāgabalo, tadā Bodhisatto Chaddanto nāma
 nāgarājā ahosi, tadā so luddako tam hatthināgaṃ ghātesi;
 tattha pi tāva Devadatto va adhikataro. Puna ca param
 yadā Devadatto manusso ahosi vanacāraṇo aniketavāsī,
 tadā Bodhisatto sakuno ahosi tittiro mantajjhāyī, tadā
 pi so vanacāraṇo tam sakunaṃ ghātesi; tattha pi tāva
 Devadatto va jātiyā adhikataro. Puna ca param yadā
 Devadatto Kalābu nāma Kāsirājā ahosi, tadā Bodhisatto
 tāpasō ahosi khantivādī, tadā so rājā tassa tāpasassa
 kuddho hatthapāde vaṃsakalīre viya chedāpesi; tattha pi
 tāva Devadatto yeva adhikataro jātiyā ca yasena ca.
 Puna ca param yadā Devadatto manusso ahosi vanacaro,
 tadā Bodhisatto Nandiyo nāma vānarindo ahosi, tadā pi
 so vanacaro tam vānarindaṃ ghātesi saddhiṃ mātara
 kaṇiṭṭhabbhātikena ca; tattha pi tāva Devadatto yeva
 adhikataro jātiyā. Puna ca param yadā Devadatto ma-
 nusso ahosi acelako Kārambhiyo nāma, tadā Bodhisatto
 Paṇḍarako nāma nāgarājā ahosi; tattha pi tāva Deva-

¹² soṇuttaro ACM. ¹⁷⁻¹⁹ vanavārāṇo BC, vanacaro, -carako M. ¹⁸
 -jjhāyī aīl.

datto yeva adhikataro jātiyā. Puna ca param yadā
 Devadatto manusso ahosi pavane jaṭilako, tadā Bodhi-
 satto Tacchako nāma mahāsūkaro ahosi; tattha pi tāva
 Devadatto yeva jātiyā adhikataro. Puna ca param yadā
 Devadatto Cetisu Suraparicaro nāma rājā ahosi upari-
 purisamatte gagane vebāsangamo, tadā Bodhisatto Kapilo
 nāma brāhmaṇo ahosi; tattha pi tāva Devadatto yeva
 adhikataro jātiyā ca yasena ca. Puna ca param yadā
 Devadatto manusso ahosi Sāmo nāma, tadā Bodhisatto
 Ruru nāma migarājā ahosi; tattha pi tāva Devadatto
 yeva jātiyā adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto
 manusso ahosi luddako pavanacaro, tadā Bodhisatto hat-
 thināgo ahosi, so luddako tassa hatthināgassa sattak-
 khattum dante chinditvā hari; tattha pi tāva Devadatto
 yeva yoniyā adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto
 sigālo ahosi khattiyadhammo, so yāvatā Jambudīpe pade-
 sarājāno te sabbe anuyutte akāsi, tadā Bodhisatto Vidhuro
 nāma paṇḍito ahosi; tattha pi tāva Devadatto yeva ya-
 sena adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto hat-
 thināgo hutvā laṭukikāya sakunīkāya puttake ghātesi,
 tadā Bodhisatto pi hatthināgo ahosi yūthapati; tattha
 tāva ubho pi te samasamā ahesum. Puna ca param
 yadā Devadatto yakkho ahosi Adhammo nāma, tadā
 Bodhisatto pi yakkho ahosi Dhammo nāma; tattha pi
 tāva ubho pi samasamā ahesum. Puna ca param yadā
 Devadatto nāviko ahosi pañcannaṃ kulasatānaṃ issaro,
 tadā Bodhisatto pi nāviko ahosi pañcannaṃ kulasatānaṃ
 issaro; tattha pi tāva ubho pi samasamā va ahesum.
 Puna ca param yadā Devadatto satthavāho ahosi pañ-
 cannaṃ sakatasatānaṃ issaro, tadā Bodhisatto pi sat-
 thavāho ahosi pañcannaṃ sakatasatānaṃ issaro; tat-
 tha pi tāva ubho pi samasamā ahesum. Puna ca

param yadā Devadatto Sākho nāma migarājā ahosi, tadā Bodhisatto pi Nigrodho nāma migarājā ahosi; tattha pi tāva ubho pi samasamā ahesuṃ. Puna ca param yadā Devadatto Sākho nāma senāpati ahosi, tadā Bodhisatto Nigrodho nāma rājā ahosi; tattha pi tāva ubho pi samasamā ahesuṃ. Puna ca param yadā Devadatto Khaṇḍahālo nāma brāhmaṇo ahosi, tadā Bodhisatto Cando nāma rājakumāro ahosi; tadā ayaṃ Khaṇḍahālo yeva adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto Brahmadatto nāma rājā ahosi, tadā Bodhisatto tassa putto Mahāpadumo nāma kumāro ahosi, tadā so rājā sakaputtaṃ corappapāte khipāpesi; yato kutoci pitā va puttānaṃ adhikataro hoti viṣiṭṭho ti tattha pi tāva Devadatto yeva adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto Mahāpatāpo nāma rājā ahosi, tadā Bodhisatto tassa putto Dhammāpālo nāma kumāro ahosi, tadā so rājā sakaputtassa hatthapāde sīsaṃ ca chedāpesi; tattha pi tāva Devadatto yeva uttaro adhikataro. Ajj' etarahi ubho pi Sakyakule jāyimsu, Bodhisatto Buddho ahosi sabbaññū lokanāyako, Devadatto tassa atidevadevassa sāsane pabbajitvā iddhiṃ nibbattetvā Buddhālayaṃ akāsi. Kin - nu kho bhante Nāgasena yaṃ mayā bhaṇitaṃ taṃ sabbaṃ tathaṃ udāhu vitathan - ti. — Yan - tvaṃ mahārāja bahuvīdhaṃ kāraṇaṃ osāresi, sabbaṃ - taṃ tath' eva no aññathā ti. — Yadi bhante Nāgasena kaṇho pi sukko pi samasamagatikā honti, tena hi kusalam - pi akusalam - pi samasamavipākaṃ hotīti. — Na hi mahārāja kusalam - pi akusalam - pi samasamavipākaṃ hoti, na hi mahārāja, Devadatto sabba-janehi paṭiviruddho, Bodhisatto n' eva paṭiviruddho, yo tassa Bodhisatte paṭivirodho so tasmīṃ tasmīṃ yeva bhave paccati phalaṃ deti. Devadatto pi mahārāja issa-

¹⁹ kutoci pi pitā BC. ²² ca AB. ²⁰ atidevassa A, devātidevassa M

²¹ tathā C. ²³ hi om. BC.

riye thito janapadesu ārakkhāṃ deti, setum sabhaṃ puñ-
 ñāsālaṃ kāreti, samaṇa-brāhmaṇānaṃ kapaṇiddhika-va-
 nibbakānaṃ nāthānāthānaṃ yathāpaṇihitaṃ dānaṃ deti;
 tassa so vipākena bhava bhava sampattiyo paṭilabhati.
 Kass' etaṃ mahārāja sakkā vuttuṃ: vinā dānena daṃena
 saṃyamena uposathakammena sampattiṃ anubhavissatīti.
 Yaṃ pana tvam mahārāja evaṃ vadesi: Devadatto ca
 Bodhisatto ca ekato anuparivattantīti, so na jātisatassa
 accayena samāgamo ahosi, na jātisahassassa accayena,
 na jātisatasahassassa accayena, kadāci karahaci bahun-
 naṃ ahorattānaṃ accayena samāgamo ahosi. Yaṃ paṇ'
 etaṃ mahārāja Bhagavatā kāṇakacchapopamaṃ upadas-
 sitaṃ manussattapaṭilābhāya, tathūpamaṃ mahārāja ime-
 saṃ samāgamaṃ dhārehi. Na mahārāja Bodhisattassa
 Devadatten' eva saddhiṃ samāgamo ahosi, therō pi ma-
 hārāja Sāriputto anekesu jātisatasahassesu Bodhisattassa
 pitā ahosi, mahāpitā ahosi, cullapitā ahosi, bhātā ahosi,
 putto ahosi, bhāgiṇeyyo ahosi, mitto ahosi. Bodhisatto
 pi mahārāja anekesu jātisatasahassesu therassa Sāri-
 puttassa pitā ahosi, mahāpitā ahosi, cullapitā ahosi,
 bhātā ahosi, putto ahosi, bhāgiṇeyyo ahosi, mitto ahosi.
 Sabbe pi mahārāja sattakāyapariyāpannā saṃsārasotaṃ
 anugatā saṃsārasotena vuyhantā appiyeḥi pi piyeḥi pi samā-
 gacchanti. Yathā mahārāja udakaṃ sotena vuyhamā-
 naṃ suci-asuci-kalyāṇa-pāpakena samāgacchati, evaṃ
 eva kho mahārāja sabbe pi sattakāyapariyāpannā saṃ-
 sārasotaṃ anugatā saṃsārasotena vuyhantā appiyeḥi pi
 piyeḥi pi samāgacchanti. Devadatto mahārāja yakkho sa-
 māno attanā Adhammo pare adhamme niyojetvā sattapañ-
 ñāsa vassakoṭṭiyo satthiṃ ca vassasatasahassāni mahāniraye

² kapaṇiddhika- M. ³ saṃñāmena B. ¹² manussattaṃ paṭ. BCM. ¹³
 jātisahassasu AB. ¹⁴ jātisahassasu A. ²² ²³ satta kāy. Ab. ²⁴ asuciṃ
 asuciṃ C, asucisaci- B, asuciṃ suciṃ A.

pacci. Bodhisatto pi mahārāja yakkho samāno attanā Dhammo pare dhamme niyojetvā sattapaññāsa vassakoṭṭiyo satthiñ - ca vassasātasahassāni sagge modi sabba-kāmasamangī. Api ca mahārāja Devadatto imasmim bhave Buddhān anāsādanīyam - āsādayitvā samaggañ - ca sanghañ bhinditvā paṭhaviñ pāvisi; Tathāgato buj्jhītvā sabbadhamme parinibbuto upadhisankhaye ti. — Sādhubhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:

Sace labhetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labhetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aṇṇaṃ aladdhā piṭṭhasappinā saddhin - ti.

Puna ca kathiyati: Mahosadhassa bhariyā Amarā nāma itthi gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā sahasseṇa nimantiyamānā pāpaṃ nākāsi. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Sace labhetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labhetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aṇṇaṃ aladdhā piṭṭhasappinā saddhin - ti,

tena hi: Mahosadhassa bhariyā Amarā nāma itthi gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā sahasseṇa nimantiyamānā pāpaṃ nākāsi yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Mahosadhassa bhariyā

¹² pi om. AB. ¹³ kareyyuṃ all throughout. ²¹ pi om. M.

Amarā nāma itthī gāmake t̥hapitā pavutthapatikā raho
nisinnā vivittā rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā saḥassena
nimantiyamānā pāpaṃ nākāsi, tena hi:

Sace labhetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labhetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aṇṇaṃ aladdhā pīṭhasappinā saddhin - ti

tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho
tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Sace labhetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labhetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aṇṇaṃ aladdhā pīṭhasappinā saddhin - ti.

Kathiyati ca: Mahosadhassa bhariyā Amarā nāma
itthī gāmake t̥hapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā
rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā saḥassena nimantiyamānā
pāpaṃ nākāsi. Kareyya sā mahārāja itthī saḥassaṃ
labhamānā tādiseṇa puriseṇa saddhiṃ pāpakammaṃ, na
sā kareyya, sace khaṇaṃ vā raho vā nimantakaṃ vā pi
tādisaṃ labheyya. Vicinanti sā mahārāja Amarā itthī
na addasa khaṇaṃ vā raho vā nimantakaṃ vā pi tādi-
saṃ. Idhaloke garahabhayā khaṇaṃ na passi, paraloke
nirayabhayā khaṇaṃ na passi, kaṭukavipākāṃ pāpaṃ - ti
khaṇaṃ na passi, piyaṃ na muñcitukāmā khaṇaṃ na
passi, sāmikassa garukatāya khaṇaṃ na passi, dhammaṃ
apacāyanti khaṇaṃ na passi, anariyaṃ garahanti khaṇaṃ
na passi, kīriyaṃ na bhinditukāmā khaṇaṃ na passi.
Evarūpehi bahukehi kāraṇehi khaṇaṃ na passi. Raho
pi sā loka vicinivā na passantī pāpaṃ nākāsi. Sace sā

¹² pi em. AaM. ²² nāddasa A. ^{27.27.00} -ānti all.

manussehi raho labheyya, atha amanussehi raho na labheyya; sace amanussehi raho labheyya, atha paracittavidūhi pabbajitehi raho na labheyya; sace paracittavidūhi pabbajitehi raho labheyya, atha paracittavidūnihi devatāhi raho na labheyya; sace paracittavidūnihi devatāhi raho labheyya, atha attanā va pāpehi raho na labheyya; sace attanā va pāpehi raho labheyya, atha adhammena raho na labheyya. Evarūpehi bahuvidhehi kāraṇehi raho na labhitvā pāpaṃ nākāsi. Nimantakam^{*} pi sā loke vicinivā paṇḍito aṭṭhavisatiyā angehi samannāgato, katamehi aṭṭhavisatiyā angehi samannāgato: Mahosadho mahārāja sūro, hirimā, ottāpī, sapakkho, mittasampanno, khamo, silavā, saccavādī, soceyyasampanno, akkodhano, anati-mānī, anusuyyako, viriyavā, āyūhako, sangāhako, saṃvibhāgi, sakhilo, nivātavutti, asaṭho, amāyāvī, atibuddhisampanno, kittimā, vijjāsampanno, hitesī upanissitānaṃ, patthito sabbajanassa, dhanavā, yasavā. Mahosadho mahārāja paṇḍito imehi aṭṭhavisatiyā angehi samannāgato. Sā aññaṃ tādisaṃ nimantakam alabhitvā pāpaṃ nākāsi. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ^p etaṃ Bhagavatā: Vigatabhayasantāsā arahanto ti. Puna ca nagare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthiṃ Bhagavati opatantaṃ disvā pañca khīṇāsavasatāni pariccajivā Jinavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ, ekaṃ ṭhapetvā therāṃ Ānandaṃ. Kin^{nu} kho bhante Nāgasena te arahanto bhayā pakkantā, paññāyissati sakena kammenāti Dasabalaṃ pātetukāmaṃ pak-

^{*} bahukehi A.

kantā, udāhu Tathāgatassa atulaṃ vipulaṃ-asamaṃ pā-tihāriyaṃ datṭhukāmaṃ pakkantā. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Vigatabhayasantāsā arahanto ti, tena hi: nagare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthiṃ Bhagavati opatantaṃ disvā pañca khīṇāsavasatāni paricca-jitvā Jinavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ ekaṃ t̐hapetvā therāṃ Ānandaṃ -ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi nagare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthiṃ Bhagavati opa-tantaṃ disvā pañca khīṇāsavasatāni pariccajitvā Jina-varaṃ pakkantāni disāvidisaṃ ekaṃ t̐hapetvā therāṃ Ānandaṃ, tena hi: Vigatabhayasantāsā arahanto ti taṃ -pi vacanaṃ micchā. Ayam -pi ubhatokoṭṭiko pañho tava-nuppatto, so tayā nibbāhitaḃbo ti.

Bhāsitaṃ -p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Vigatabha-yasantāsā arahanto ti. Nagare ca Rājagahe Dhanapāla-kaṃ hatthiṃ Bhagavati opatantaṃ disvā pañca khīṇā-savasatāni pariccajitvā Jinavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ ekaṃ t̐hapetvā therāṃ Ānandaṃ. Taṃ-ca pana na bhayā, nāpi Bhagavantaṃ pādetukāmatāya. Yena pana mahārāja hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā taseyyūṃ vā so hetu arahantānaṃ samucchino, tasmā vigatabhaya-santāsā arahanto. Bhāyati nu mahārāja mahāpaṭhavi khaṇante pi bhindante pi dhārente pi samudda-pabbata-girisikhare ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Na -tthi bhante mahāpaṭhaviyā so hetu yena hetunā mahāpaṭhavi bhāyeyya vā taseyya vā ti. — Evaṃ-eva kho mahārāja na -tthi arahantānaṃ so hetu yena hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā taseyyūṃ vā. Bhā-yati nu mahārāja girisikharaṃ chindante vā bhindante vā patante vā agginā dahante vā ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Na -tthi bhante giri-

¹ vipulaṃ CM. ²¹ ānandaṃ AbCM. ²²⁻²³ nana AC. ²⁴ vā ti all.

sikharassa so hetu yena hetunā girisikharaṃ bhāyeyya vā taseyya vā ti. — Evam-eva kho mahārāja na-tthi arahantānaṃ so hetu yena hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā taseyyūṃ vā. Yadi pi mahārāja lokadhātusatasahassesu ye keci sattakāyapariyāpannā sabbe pi te sattihatthā ekaṃ arahantaṃ upadhāvitvā taseyyūṃ, na bhavēyya arahato cittaassa kiñci aññathattaṃ, kinkāraṇaṃ: atthāna-m-anaṃvāsātāya. Api ca mahārāja tesaṃ khīṇāsavānaṃ evaṃ cetoparivitakko ahosi: aḷḷa naravarapavare jīnavaravasabbe nagaravaram-anupavitthe vīthiyā Dhanapālako hatthi āpatissati, asaṃsayam-atidevadevaṃ upatthāko na pariccajissati, yadi mayaṃ sabbe pi Bhagavantaṃ na pariccajissāma, Ānandassa guṇo pākato na bhavissati, na h' eva ca Tathāgataṃ samupagamissati hatthināgo, handa mayaṃ apagacchāma, evam-idaṃ mahato janakāyassa kilesabandhanamokkho bhavissati, Ānandassa ca guṇo pākato bhavissatīti. Evam te arahanto ānisaṃsaṃ disvā disāvidisaṃ pakkantā ti. — Suvibhatto bhante Nāgasena pañho, evam-etaṃ, na-tthi arahantānaṃ bhayaṃ vā sātāso vā, ānisaṃsaṃ disvā te arahanto pakkantā disāvidisaṃ-ti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgato sabbaññū ti. Puna ca bhaṇatha: Tathāgatena Sāriputta-Moggallānapamokhe bhikkhusanghe paṇāmite Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampatī bijūpamaṇ-ca vacchatarunūpamaṇ-ca upadassetvā Bhagavantaṃ pasādesuṃ khamāpesuṃ nijjhattaṃ akaṃsūti. Kin-nu kho bhante Nāgasena aññatā tā upamā Tathāgatassa yāhi Tathāgato

¹¹ hatthi all. ¹² asaṃsayam matl. AbEC. ¹³ ca om. AC. ¹⁴ -kāyassa ca A. ¹⁵ -bandhanā mokkho A. ¹⁶ upadāmetvā M.

upamāhi orato khamito upasanto nijjhattiṃ gato. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatassa tā upamā aññātā, tena hi Buddho asabbaññū; yadi ñātā, tena hi okassa pasayha vīmaṃsāpekho paṇāmesi, tena hi tassa akāruññatā sambhavati. Ayam pi ubhatokotiḥko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Sabbaññū mahārāja Tathāgato, tāhi ca upamāhi Bhagavā pasanno orato khamito upasanto nijjhattiṃ gato. Dhammasāmi mahārāja Tathāgato, Tathāgatappavediteh' eva te opammehi Tathāgataṃ ārādhesuṃ tosesuṃ pasādesuṃ, tesaṃ ca Tathāgato pasanno sādhuṭi abbhanumodi. Yathā mahārāja itthi sāmikassa santaken' eva dhanena sāmikaṃ ārādheti toseti pasādeti, taṃ ca sāmiko sādhuṭi abbhanumodati, evam eva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteh' eva opammehi Tathāgataṃ ārādhesuṃ tosesuṃ pasādesuṃ, tesaṃ ca Tathāgato pasanno sādhuṭi abbhanumodi. Yathā vā pana mahārāja kappako rañño santaken' eva suvaṇṇapānakena rañño uttamangaṃ pasādha-
yamāno rājānaṃ ārādheti toseti pasādeti, tassa ca rājā pasanno sādhuṭi abbhanumodati yathiechitam anuppadeti; evam eva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteh' eva opammehi Tathāgataṃ ārādhesuṃ tosesuṃ pasādesuṃ, tesaṃ ca Tathāgato pasanno sādhuṭi abbhanumodi. Yathā vā pana mahārāja saddhivihāriko upajjhāyābhataṃ piṇḍapātaṃ gahetvā upajjhāyassa upanāmento upajjhāyaṃ ārādheti toseti pasādeti, taṃ ca upajjhāyo pasanno sādhuṭi abbhanumodati; evam eva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteh' eva opammehi Tathāgataṃ ārādhesuṃ tosesuṃ pasādesuṃ,

tesaṇ - ca Tathāgato pasanno sādhuṭi abbhanumoditvā
sabbadukkhaparimuttiyā dhammaṁ desesīti. — Sādhu
bhante Nāgasena, evaṁ - etaṁ, tathā sampañcchāmiti.

Tatiyo vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṁ - p' etaṁ Bhagavatā :

Santhavāto bhayaṁ jātaṁ, nikaṭā jāyati rajo,
anikaṭaṁ - asanthavaṁ, etaṁ ve munidassanaṁ - ti.

Puna ca bhaṇitaṁ :

Vihāre kāraye ramme, vāsay' ettha bahussute ti.

Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitaṁ :

Santhavāto bhayaṁ jātaṁ, nikaṭā jāyati rajo,
anikaṭaṁ - asanthavaṁ, etaṁ ve munidassanaṁ - ti,

tena hi :

Vihāre kāraye ramme, vāsay' ettha bahussute ti

yaṁ vacanaṁ taṁ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṁ :

Vihāre kāraye ramme, vāsay' ettha bahussute ti,

tena hi : Santhavāto bhayaṁ jātaṁ — pe — dassanaṁ - ti
taṁ - pi vacanaṁ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho
tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

⁴ sabbadukkhā par. C. ⁵ jāyati CM throughout (jāyate Sn. xii, v. 1).

¹² bhayaṁ jātaṁ om. BC.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyati rajo,
anīketam - asanthavaṃ, etaṃ ve munidassanan - ti.

Bhaṇitaṃ - ca:

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti.

Yaṃ mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ: Santhavāto —
pe — dassanan - ti, taṃ sabhāvavacanaṃ asesavacanaṃ
nissesaavacanaṃ nippariyāyavacanaṃ samaṇānucchavaṃ
samaṇasāruppaṃ samaṇapatirūpaṃ samaṇārahaṃ samaṇa-
gocaraṃ samaṇapaṭipadā samaṇapaṭipatti. Yathā ma-
hārāja āraṇṇako mīgo āraṇṇe pavane caramāno nirālayo
anīketo yathicchakaṃ sayati, evam - eva kho mahārāja
bhikkhuna:

Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyati rajo,
anīketam - asanthavaṃ, etaṃ ve munidassanan - ti

cintetabbaṃ. Yaṃ pana mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti,

taṃ dve atthavase sampassamānena Bhagavatā bhaṇitaṃ,
katame dve: Vihāradānaṃ nāma sabbabuddhehi vaṇṇitaṃ
anumataṃ thomitaṃ pasatthaṃ, taṃ te vihāradānaṃ da-
tvā jāti-jarā-maraṇā parimuccissantīti; ayaṃ tāva pa-
ṭhamo ānisaṃso vihāradāne. Puna ca paraṃ: vihāre
vijjamaṇe bhikkhuniyo byattasanketā bhavissanti, sula-
bhaṃ dassanaṃ dassanakāmānaṃ, anīkete duddassanā
bhavissantīti; ayaṃ dutiyo ānisaṃso vihāradāne. Ime
dve atthavase sampassamānena Bhagavatā bhaṇitaṃ:

* - cchavikaṃ M. ¹¹ āraṇṇako C.

Vihāre kāraye ramme, vāsay' ettha bahussute ti;
 na tattha Buddhaputtena ālayo karaṇiyo nikete ti. —
 Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampati-
 chāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:

Uttitṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Puna ca Bhagavatā bhaṇitaṃ: Ahaṃ kho paṇ' Udāyi
 app - ekadā iminā pattena samatittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo
 pi bhuñjāmīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Uttitṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti,

tena hi: Ahaṃ kho paṇ' Udāyi app - ekadā iminā pattena
 samatittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmīti yaṃ
 vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ:
 Ahaṃ kho paṇ' Udāyi app - ekadā iminā pattena sama-
 tittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmīti, tena hi:

Uttitṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti

taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko paṇho
 tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Uttitṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Bhaṇitaṃ - ca: Ahaṃ kho paṇ' Udāyi app - ekadā iminā
 pattena samatittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmīti.
 Yaṃ mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Uttitṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti,

tañ sabhāvavacanañ asesavacanañ nissesavacanañ nipariyāyavacanañ bhūtavacanañ tacchavacanañ yāthāvavacanañ aviparītavacanañ isivacanañ munivacanañ bhagavantavacanañ arahantavacanañ paccekabuddhāvacanañ jīnavacanañ sabbaññūvacanañ, Tathāgatassa arahato sammāsambuddhassa vacanañ. U dare asaṃyato mahārāja pāṇam - pi hanti, adinṇam - pi ādiyati, paradāram - pi gacchati, musā pi bhaṇati, majjā - pi pivati, mātaram - pi jīvitaṃ voropeti, pītaram - pi jīvitaṃ voropeti, arahantaṃ - pi jīvitaṃ voropeti, saṅghaṃ - pi bhindati, duṭṭhena cittaṇa Tathāgatassa lohitam - pi uppādeti. Nanu mahārāja Devadatto udare asaṃyato saṅghaṃ bhinditvā kappatṭhiyaṃ kammaṃ āyūhi. Evarūpāni mahārāja aññāni pi bahuvīdhāni kāraṇāni disvā Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Uttiṭṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

U dare saṃyato mahārāja catusaccābhisamayaṃ abhisameti, cattāri sāmāññaphalāni sacchikaroti, catusu paṭisambhidaṃsu atṭhasu samāpattisu chasu ca abhiññāsu vasi - bhāvaṃ pāpuṇāti, kevalaṇ - ca samāpādhamaṃ pūreti. Nanu mahārāja sukaṇṭhako udare saṃyato hutvā yāva Tāvatisasabhavanaṃ kappetvā Sakkaṃ devānaṃ - indaṃ upatṭhānaṃ - upanesi. Evarūpāni mahārāja aññāni pi bahuvīdhāni kāraṇāni disvā Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Uttiṭṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Yaṃ pana mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ: Ahaṃ kho paṇ' Udāyi app - ekadā imiṇā pattena samatittikam - pi bhoṇjāmi bhīyyo pi bhoṇjāmi, taṃ katakiecena nittitakiriyeṇa siddhatthena vusitavosaṇeṇa nirāvaraṇeṇa sabbaññunā sayambhūnā Tathāgatena attānaṃ upādāya bhaṇitaṃ. Yathā mahārāja vāntassa virittassa anuvāsitaṃ

² yāthāvavacanañ B, yathāvavacanañ AC. ³ hanati M. ⁴ ādiyati AC. ⁵ atṭhasu ca samāpattisu AC.

āturassa sappāyakiriya icchitabbā hoti, evam-eva kho mahārāja sakilesassa aditṭhasaccassa udare saṃyamo karaṇīyo hoti. Yathā mahārāja maṇiratanassa sappabhāssa jātimantassa abhijātīparisuddhassa majjana-nighaṃsana-parisodhanena karaṇīyaṃ na hoti, evam-eva kho mahārāja Tathāgatassa buddhavisaye pāramiṃ gatassa kiriyākaraṇesu āvaraṇaṃ na hotīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam-etaṃ, tathā sampatīcchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ-p' etaṃ Bhagavatā: Aham-asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhisakko sallakatto ti. Puna ca bhaṇitaṃ Bhagavatā: Etad-aggāṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ appābādhānaṃ yad-idaṃ Bakkulo ti. Bhagavato ca sarīre bahukkhattūṃ ābādhō uppanno dissati. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato anuttaro, tena hi: Etad-aggāṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ appābādhānaṃ yad-idaṃ Bakkulo ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi therō Bakkulo appābādhānaṃ aggo, tena hi: Aham-asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhisakko sallakatto ti taṃ-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi ubhatokoṭṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Aham-asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhisakko sallakatto ti. Bhaṇitaṃ-ca: Etad-aggāṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ appābādhānaṃ yad-idaṃ Bakkulo ti. Taṃ-ca pana bāhirānaṃ āgamānaṃ adhigamānaṃ pariyattīnaṃ attani

⁶ pāramigatassa B. ¹¹ -dhāro AaBC, and so B throughout. ¹² bakkulo M throughout.

vijjamānataṃ sandhāya bhāsitaṃ. Santi kho pana mahārāja Bhagavato sāvakā thānacankamikā, te thānena cākamena divārattim vītināmenti, Bhagavā pana mahārāja thānena cākamena nisajjāya sayanena divārattim vītināmeti; ye te mahārāja bhikkhū thānacankamikā te tena angena atirekā. Santi kho pana mahārāja Bhagavato sāvakā ekāsanikā, te jīvitaṃ pi dutiyaṃ bhojanaṃ na bhuñjanti, Bhagavā pana mahārāja dutiyaṃ pi yāva tatiyaṃ pi bhojanaṃ bhuñjati; ye te mahārāja bhikkhū ekāsanikā te tena angena atirekā. Anekavidhāni mahārāja tāni kāraṇāni tesāṃ tesāṃ taṃ taṃ sandhāya bhaṇitāni. Bhagavā pana mahārāja anuttaro sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassanena, dasahi ca balehi catuhi vesārajjehi aṭṭhārasahi buddhadhammehi chahi asādhāraṇehi ñānehi. Kevale ca buddhavisaye taṃ sandhāya bhaṇitaṃ: Aham-asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāni antimadehadharo anuttaro bhikkho sallakatto ti. Idha mahārāja manussesu eko jātimā hoti, eko dhanavā, eko vijjavā, eko sippavā, eko sūro, eko vicakkhaṇo, sabbe p'ete abhibhaviya rājā yeva tesāṃ uttamo hoti; evaṃ-eva kho mahārāja Bhagavā sabbasattānaṃ aggo jettḥo setṭho. Yaṃ pan'āyasmā Bakkulo appābādho ahoṣi, taṃ abhinīharavasena. So hi mahārāja Anomadassissa bhagavato udaravātābādhe uppanne Vipassissa ca bhagavato aṭṭhasatṭhiyā ca bhikkhusatasahassānaṃ tiṇapupphakaroge uppanne sayāṃ tāpaso samāno nānābhesajjeḥi taṃ byādhiṃ apanetvā appābādhaṃ patto, bhaṇito ca: Etad-aggāṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ appābādhaṃ yaḍ-idaṃ Bakkulo ti. Bhagavato mahārāja byādhimhi uppajjante pi anuppajjante pi, dhutagaṃ ādiyante pi anādiyante pi,

² te (in the second place) om. AB. ¹⁴ ca om. M. ²⁰ sūro ABM. ²⁵ Vipassissa bhag. ABCa. ³¹ dhūtangaṃ C.

na - tthi Bhagavatā sadiso koci satto. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavara-laṅcake: Yāvatā bhikkhave sattā apadā vā dipadā vā catuppadā vā bahuppadā vā rūpino vā arūpino vā saññino vā asaññino vā nevasaññi-nāsaññino vā Tathāgato tesam aggam - akkhāyati araham sammāsambuddho ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatichhāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgato bhikkhave araham sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Addasā kho 'ham bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjasaṃ pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato anuppannassa maggassa uppādetā, tena hi: Addasā kho 'ham bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjasaṃ pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Addasā kho 'ham bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjasaṃ pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti, tena hi: Tathāgato bhikkhave araham sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tathāgato bhikkhave araham sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Bhaṇitaṃ - ca: Addasā kho 'ham bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjasaṃ pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti. Taṃ dvayam - pi sabhāvavacanam - eva. Pubbakāṇaṃ mahārāja tathāgatānaṃ antaradhānena asati anusāsake maggo antaradhāyi, so taṃ Tathāgato maggaṃ luggaṃ paluggaṃ rūlhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asaṇ-

carāṇaṃ paññācakkhunā sammāsamaṇo addasa pubbahehi sammāsambuddhehi anuyātaṃ, taṅkāraṇā āha: Addasā kho 'haṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjaṇaṃ pubbahehi sammāsambuddhehi anuyātaṃ - ti. Pubbakāṇaṃ mahārāja tathāgataṇaṃ antaradhānena asati anusāsake luggaṃ paluggaṃ rūlhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ maggaṃ yaṃ dāni Tathāgato saṅcarāṇaṃ akāsi, taṅkāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave arahāṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Idha mahārāja raṇṇo cakkavattissa antaradhānena maṇirataṇaṃ girisikharantare niliyati, aparassa cakkavattissa sammāpaṭipattiyā upagacchati; api nu kho taṃ mahārāja maṇirataṇaṃ tassa pakataṃ - ti. — Na hi bhante, pākatiṃ yeva taṃ bhante maṇirataṇaṃ, tena pana nibbattaṃ - ti. — Evam - eva kho mahārāja pākatiṃ pubbahehi tathāgatehi anuciṇṇaṃ atthangikaṃ sivaṃ maggaṃ asati anusāsake luggaṃ paluggaṃ rūlhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asaṅcarāṇaṃ Bhagavā paññācakkhunā sammāsamaṇo uppādesi saṅcarāṇaṃ akāsi, taṅkāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave arahāṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Yathā vā pana mahārāja santaṃ yeva puttaṃ yoniyā janayitvā mātā janikā ti vuccati, evam - eva kho mahārāja Tathāgato santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ rūlhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asaṅcarāṇaṃ paññācakkhunā sammāsamaṇo uppādesi saṅcarāṇaṃ akāsi, taṅkāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave arahāṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Yathā vā pana mahārāja koci puriso yaṃ kiñci natthaṃ passati, tena taṃ bhaṇḍaṃ nibbatitaṃ - ti jano voharati, evam - eva kho mahārāja Tathāgato santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ rūlhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asaṅcarāṇaṃ sammāsamaṇo uppādesi

* taṅkāraṇaṃ CM twice, -raṇaṃ M three times. * dāni naṃ AbC.

¹² pākatikanti M.

sañcaraṇaṃ akāsi, tankāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave
 arahaṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppā-
 detā ti. Yathā vā pana mahārāja koci puriso vanaṃ
 sodhetvā bhūmiṃ niharati, tassa sā bhūmiti jano voha-
 rati, na c' esā bhūmi tena pavattitā, taṃ bhūmiṃ kāra-
 ṇaṃ katvā bhūmisāmiko nāma hoti; evaṃ - eva kho ma-
 hārāja Tathāgato santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ
 rūlhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asañcaraṇaṃ paññāya samma-
 samāno uppādesi sañcaraṇaṃ akāsi, tankāraṇā āha: Ta-
 thāgato bhikkhave arahaṃ sammāsambuddho anuppan-
 nassa maggassa uppādetā ti. — Sādhū bhante Nāgasena,
 evaṃ - etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:
 Pubbe va 'haṃ manussabhūto samāno sattānaṃ avihe-
 ṭhakajātiko ahoṣin - ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Lomasakassapo
 nāma isi samāno anekasate paṇe ghātayitvā vājapeyyaṃ
 mahāyaṇṇaṃ yajīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā
 bhaṇitaṃ: Pubbe va 'haṃ manussabhūto samāno sattā-
 naṃ aviheṭhakajātiko ahoṣin - ti, tena hi: Lomasakas-
 sapena isinā anekasate paṇe ghātayitvā vājapeyyaṃ ma-
 hāyaṇṇaṃ yajitaṃ - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi
 Lomasakassapena isinā anekasate paṇe ghātayitvā vāja-
 peyyaṃ mahāyaṇṇaṃ yajitaṃ, tena hi: Pubbe va 'haṃ
 manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭhakajātiko ahoṣin - ti
 taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiko pañho
 tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Pubbe va
 'haṃ manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭhakajātiko
 ahoṣin - ti. Lomasakassapena ca isinā anekasate paṇe

¹ sā om. AB. ² paññācakkhuna M. ¹⁴ vāhaṃ M throughout.

ghāṭayitvā vājapeyyaṃ mahāyaṇṇaṃ yajitaṃ; tañ-ca
 pana rāgavasena visaṇṇinā, no sacetanenāti. — Atth'
 ime bhante Nāgasena puggalā pāṇaṃ hananti, katame
 attha: ratto rāgavasena pāṇaṃ hanati, duṭṭho dosavasena
 pāṇaṃ hanati, mūḷho mohavasena pāṇaṃ hanati, mānī
 mānavasena pāṇaṃ hanati, luddho lobhavasena pāṇaṃ
 hanati, akiñcano jīvikatthāya pāṇaṃ hanati, bālo hassa-
 vasena pāṇaṃ hanati, rājā vinayanavasena pāṇaṃ hanati.
 Ime kho bhante Nāgasena attha puggalā pāṇaṃ hananti.
 Pakatikaṃ yeva bhante Nāgasena Bodhisattena katan-ti.
 — Na mahārāja pakatikaṃ Bodhisattena kataṃ. Yadi
 mahārāja Bodhisatto pakatibhāvena oṇameyya mahāyaṇ-
 ñaṃ yajitum, na - y - imaṃ gāthaṃ bhaṇeyya:

Sasamuddapariyāyaṃ mahiṃ sāgarakuṇḍalaṃ
 na icche saha nindāya, evaṃ Sayha vijānahiti.

Evaṃvādī mahārāja Bodhisatto saha dassanena Canda-
 vatiyā rājakaṇṇāya visaṇṇī ahosi khittacitto ratto, vi-
 saṇṇibhūto ākulākulo turitaturito tena vikkhitta-bhanta-
 luḷita-cittena mahatimahā-pasughāta-galaruhira-saṇcayaṃ
 vājapeyyaṃ mahāyaṇṇaṃ yajī. Yathā mahārāja ummat-
 tako khittacitto jalitam-pi jātavedaṃ akkamati, kupi-
 tam-pi āsīvisaṃ gaṇhāti, mattam-pi hatthiṃ upeti, sa-
 muddam-pi atīradassī pakkhandati, candanikam-pi oḷi-
 gallam-pi omaddati, kaṇṭakādhānam-pi abhirūhati, pa-
 pāte pi patati, asucim-pi bhakkheti, naggo pi ratiyā
 carati, aṇṇam-pi bahuvidhaṃ akiriyaṃ karoti; evaṃ-
 eva kho mahārāja Bodhisatto saha dassanena Candava-
 tiyā rājakaṇṇāya visaṇṇī ahosi khittacitto, visaṇṇibhūto
 ākulākulo turitaturito tena vikkhitta-bhanta-luḷita-cittena
 mahatimahā-pasughāta-galaruhira-saṇcayaṃ vājapeyyaṃ

* hanti An throughout. * vinayanayavasena AbBC, vinayavasena M.

† ratto om. M.

mahāyaññaṃ yaṇi. Khittacittena mahārāja kataṃ pāpaṃ diṭṭhadhamme pi na mahāsāvajjaṃ hoti, samparāye vipākena pi no tathā. Idha mahārāja koci ummattako vajjham āpajjeyya, tassa tumhe kiṃ daṇḍaṃ dhārethāti. — Ko bhante ummattakassa daṇḍo bhavissati, taṃ mayam pothāpetvā niharāpema, eso va tassa daṇḍo ti. — Iti kho mahārāja ummattakassa aparādhe daṇḍo pi na bhavati, tasmā ummattakassa kate pi na doso bhavati, satekiccho. Evam - eva kho mahārāja Lomasakassapo isi saha dassanena Candavatiyā rājakaññāya visaññi ahosi khittacitto ratto, visaññibhūto visatapayāto ākulākulo turitaturito tena vikkhitta-bhanta-lulita-cittena mahatimahā - pasughāta-galarubira-saṇcayam vājapeyyam mahāyaññaṃ yaṇi. Yadā ca pana pakaticitto ahosi paṭiladdhasati, tadā puna - d - eva pabbajitvā pañcābhinnāyo nibbattetvā brahmalokūpago ahoṣiti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p* etaṃ Bhagavatā: Chaddanto nāgarājā:

Vadhissam - etan - ti parāmasanto
kāsāvam - addakkhi dhajam isīnaṃ;
dukkhena phutṭhass* ndapādi saññā:
arahaddhajo sabbhi avajjharūpo ti.

Puna ca bhaṇitaṃ: Jotipālamāpavo samāno Kassapaṃ bhagavantaṃ arahantaṃ sammāsambuddhaṃ muṇḍakavādena samānakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkosi paribhāsīti. Yadi bhante Nāgasena Bodhisatto tiracchānagato samāno kāsāvam abhipūjayi, tena hi: Jotipālena

* katena doso M. ** visatapayāto A, visatapayāno M.

mānavena Kassapo bhagavā araham sammāsambuddho muṇḍakavādena samanākaavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito ti yaṁ vacanaṁ taṁ micchā. Yadi Jotipālena mānavena Kassapo bhagavā araham sammāsambuddho muṇḍakavādena samanākaavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito, tena hi: Chaddantena nāgarājena kāsāvaṁ pūjitaṁ - ti tam - pi vacanaṁ micchā. Yadi tiracchānagatena Bodhisattena kakkaḷa-khara-kaṭuka-vedanaṁ vediyamānena luddakena nivatthaṁ kāsāvaṁ pūjitaṁ, kiṁ manussabhūto samāno paripakkaṇāno paripakkāya bodhiyā Kassapaṁ bhagavantaṁ arahantaṁ sammāsambuddhaṁ dasabalaṁ lokanāyakaṁ uditoditaṁ jalitabyāmobhāsaṁ pavaruttamaṁ pavara-rucira-Kāsikakāsāvaṁ - abhipārutaṁ disvā na pūjayi. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbhāhitabbo ti.

Bhāsitaṁ - p' etaṁ mahārāja Bhagavatā: Chaddanto nāgarājā:

Vadhissam - etan - ti parāmasanto
kāsāvaṁ - addakkhi dhajam isīnaṁ;
dukkhena phutṭhass' udapādi saṇṇā:
arahaddhajo sabbhi avajjharūpo ti.

Jotipālena ca mānavena Kassapo bhagavā araham sammāsambuddho muṇḍakavādena samanākaavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito. Taṁ - ca pana jātivasena kulavasena. Jotipālo mahārāja mānavo assaddhe appasanne kule paccājāto, tassa mātāpitāro bhagini-bhātaro dāsi - dāsa - ceṭaka - parivāraka - manussā Brahmadevatā Brahmagarukā, te: - brāhmaṇā eva uttamā pavarā ti avasese pabbajite garahanti jigucchanti, tesam taṁ vacanaṁ sutvā Jotipālo mānavo Ghaṭṭikārena kumbhakārena satthāraṁ dassanāya pakkosito evam - āha: Kiṁ pana te muṇḍakena samanakena dīṭṭhenāti. Yathā

mahārāja amataṃ visam - āsajja tittakaṃ hoti, yathā ca sī-ūḍakaṃ aggim - āsajja uṇhaṃ hoti, evam - eva kho mahārāja Jotipālo māṇavo assaddhe appasanne kule paccājāto, so kulavasena tathāgataṃ akkosi paribhāsi. Yathā mahārāja jalita-pajjalito mahā aggikkhandho sappabbhāso udakam - āsajja upahata-ppabhā-tejo sītalo kālako bhavati paripakka-nigguṇḍiphala-sadiso, evam - eva kho mahārāja Jotipālo māṇavo puññavā saddho ñāṇa-vipulasappabbhāso assaddhe appasanne kule paccājāto, so kulavasena andho hutvā tathāgataṃ akkosi paribhāsi, upagantvā ca buddhagūṇam - aññāya ceṭakabhūto viya ahoṣi, jīnasāsane pabbajitvā abhiññā ca samāpattiyo ca nibbattetvā brahmalokūpago ahoṣīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sāmpaṭicchāmiṭi.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ sabbaṃ temāsaṃ ākāśacchadanaṃ atthāsi na cābhivassīti. Puna ca bhānitaṃ: Kassapassa tathāgatassa kuṭi ovassatīti. Kissa pana bhante Nāgasena tathāgatassa evam - ussannakusalamūlassa kuṭi ovassati; tathāgatassa nāma so ānubhāvo icchītabbo. Yadi bhante Nāgasena Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ anovassaṃ ākāśacchadanaṃ ahoṣi, tena hi: Tathāgatassa kuṭi ovassatīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatassa kuṭi ovassatī, tena hi: Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ anovassakaṃ ahoṣi ākāśacchadanaṃ - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubbatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ sabbaṃ temāsaṃ ākāśaccha-

* kulavasena andho hutvā tath. M. † -nigguṇḍi- AC. ‡ anovassaṃ B.

danañ atthāsi na cābhivassīti. Bhaṇitañ - ca: Kassa-passa tathāgatassa kuṭi ovassatīti. Ghaṭikāro mahārāja kumbhakāro sīlavā kalyāṇadhammo ussannakusalamūlo andhe jinne mātāpitaro poseti, tassa asammukhā anāpucchā yev' assa ghare tiṇaṃ haritvā bhagavato kuṭim chādesuṃ, so tena tiṇaharaṇena akampitaṃ asaṅcalitaṃ susaṇṭhitaṃ vipulam - asamaṃ pītiṃ paṭilabhi, bhiyyo somanassaṃ - ca atulaṃ uppādesi: aho vata me bhagavā lokuttamo suvis-sattho ti, tena tassa diṭṭhadhammiko vipāko nibbatto. Na hi mahārāja tathāgato tāvatakena vikārena calati. Yathā mahārāja Sineru girirājā anekasatasahassavātasampahārena pi na kampati na calati, mahodadhi varapavarasāgaro anekasatanahuta-mahāgangā-satasabassehi pi na pūrati na vikāram - āpajjati; evaṃ - eva kho mahārāja tathāgato na tāvatakena vikārena calati. Yaṃ pana mahārāja tathāgatassa kuṭi ovassati, taṃ mahato janakāyassa anu-kampāya. Dve 'me mahārāja atthavase sampassamānā tathāgatā sayānimmitaṃ paccayaṃ na paṭisevanti: ayaṃ aggaḍakkhiṇeyyo satthā ti bhagavato paccayaṃ datvā devamanussā sabbaduggatito parimuccissantīti; paṭihīraṃ dassetvā vuttiṃ pariyesantīti mā aññe upavadeyyun - ti. Ime dve atthavase sampassamānā tathāgatā sayānimmitaṃ paccayaṃ na paṭisevanti. Yadi mahārāja Sakko vā taṃ kuṭim anovassaṃ kareyya Brahmā vā sayāṃ vā, sāvaḍḍhaṃ bhaveyya taṃ yeva kāraṇaṃ sadosaṃ sanig-gahaṃ: ime vibhūsaṃ katvā lokaṃ sammohenti adhi-kataṃ karontīti, tasmā taṃ kāraṇaṃ vajjanīyaṃ. Na mahārāja tathāgatā vatthum yācanti, tāya avatthuyācanāya aparibhāsiyā bhavantīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampañicchāmiti.

²⁰ paṭiheraṃ B, -hāraṃ A. ²¹ bhaveyya sāvaḍḍhaṃ ABC, kareyya sāva, yeva sadosaṃ M. ²² yeva taṃ AaB.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Tathāgatena: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Rājā 'ham - asmi Selāti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti, tena hi: Rājā 'ham - asmi Selāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Rājā 'ham - asmi Selāti, tena hi: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Khattiyo vā hi bhaveyya brāhmaṇo vā, na - tthi ekāya jātiyā dve vannaṃ nāma. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Rājā 'ham - asmi Selāti. Tattha kāraṇaṃ atthi yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ca rājā ca hotīti. — Kiṃ pana taṃ bhante Nāgasena kāraṇaṃ yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ca rājā ca hotīti. — Sabbe mahārāja pāpakā akusalā dhammā Tathāgatassa bāhitā pahīnā apagatā byapagatā ucchinnā khīnā khayāṃ pattā nibbutā upasantā, tasmā Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma saṃsayam - anekamaṃsaṃ vimatipathaṃ vīti - vatto, Bhagavā pi mahārāja saṃsayam - anekamaṃsaṃ vimatipathaṃ vītivatto, tena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma sabbabhavagatiyoninissaṭo malarajagatavippamutto asahāyo, Bhagavā pi mahārāja sabbabhavagatiyoninissaṭo malarajagatavippamutto asahāyo, tena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma agga - seṭṭha - vara - pavara - dibbavihāra - bahulo, Bhagavā pi mahārāja agga - seṭṭha - vara - pavara - dibbavihārabahulo, tenāpi kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma ajjhayana - ajjhāpana - dāna - paṭiggahana - dama - saṃyama - niyama - pubbamānusatthi - pavēni - vamsa - dhaṇaṇo, Bhagavā pi mahārāja ajjhayana - ajjhāpana - dānapaṭiggahana - dama - saṃyama - niyama - pubba -

jinācīṇṇamānusatthi-paveṇi-vaṃsa-dharaṇo, tenāpi kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma brahāsukkhavihāra-jjhānabhāyī, Bhagavā pi mahārāja brahāsukkhavihāra-jjhānabhāyī, tenāpi kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma sabbabhavābhavagatisu abhijātivattitam - anucaritaṃ jānāti, Bhagavā pi mahārāja sabbabhavābhavagatisu abhijātivattitam - anucaritaṃ jānāti, tenāpi kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo ti mahārāja Bhagavato n' etaṃ nāmaṃ mātaraṃ kataṃ, na pitarā kataṃ, na bhātaraṃ kataṃ, na bhaginiyā kataṃ, na mittāmaccehi kataṃ, na ñātisālohithehi kataṃ, na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ, na devatāhi kataṃ. Vimokkhaṇtikam - etaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ nāmaṃ, bodhiyā yeva mūle Mārasenaṃ vidhamitvā atitānāgata-paccuppanne pāpake akusale dhamme bāhetvā saha sabbaññutāñāṇassa paṭilābhā paṭiladdha-pātubhūta-samuppannamatte saccikā paññatti, yad-idaṃ brāhmaṇo ti. Tena kāraṇena Tathāgato vuccati brāhmaṇo ti. — Kena pana bhante Nāgasena kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti. — Rājā nāma mahārāja yo koci rājjaṃ kāreti lokam - anusāsati, Bhagavā pi mahārāja dasasahasimhi lokadhātuyā dhammena rājjaṃ kāreti, sadevakaṃ lokam samārakaṃ sabrahmakaṃ sassamaṇabrāhmaṇiṃ pajam anusāsati, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccatī rājā ti. Rājā nāma mahārāja sabbajanamanusse abhibhavitvā nandayanto ñātisaṅghaṃ socayanto amittasaṅghaṃ mahatimahāyasaṃsīraharaṃ thirasāradandaṃ anūnasatasalākālan-kataṃ ussāpeti paṇḍara-vimala-setacchattaṃ, Bhagavā pi mahārāja socayanto Mārasenaṃ micchā paṭipannaṃ nandayanto devamanusse sammā paṭipanne dasasahas-

*.7 - jātīnivatti- Ab (C once). *.7 anucaritaṃ B. 12 - paṇṇa ca paṭ- AB.

17 saccikā ABC. 27 thirasāradandaṃ om. AaCM; khantithirasāradandaṃ añṇavara AbB. 27 anūna om. B.

simhi lokadhātuyā mahatimahāyasasiriharam khanti-thira-sāradāṇaṁ ṇāṇavara-satasalākāṇkatam ussāpeti agga-varavimutti-paṇḍaravimalasetacchattam, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti. Rājā nāma upagata-sampattajanānaṁ bahunnam-abhivandanīyo bhavati, Bhagavā pi mahārāja upagata-sampatta-devamanussānaṁ bahunnam-abhivandanīyo, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti. Rājā nāma yassa kassaci ārādhakassa pasīditvā varitam varam datvā kāmena tappayati, Bhagavā pi mahārāja yassa kassaci kāyena vācāya manasā ārādhakassa pasīditvā varitam varam anuttaram sabbadukkhaparimuttim datvā asesakāmavarena [ca] tappayati, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti. Rājā nāma āṇaṁ vītikkamantaṁ vigarahati jāpeti dhamseti, Bhagavato pi mahārāja sāsanaṇa āṇaṁ atikkamanto alajjī mankubhāvena oṇāto hīlito garahito bhavitvā vajjati Jinasāsanaṇavaramhā, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti. Rājā nāma pubbakānaṁ dhammikānaṁ rājūnaṁ paveṇimanusattihiyā dhammādhammam-anudīpayitvā dhammena rajjaṁ kārayamāno pihayito piyo patthito bhavati janamanussānaṁ, ciraṁ rājakulavaṇsaṁ ṭhapayati dhammaguṇabalena, Bhagavā pi mahārāja pubbakānaṁ sayambhūnaṁ paveṇimanusattihiyā dhammādhammam-anudīpayitvā dhammena lokam-anusāsamāno pihayito piyo patthito devamanussānaṁ ciraṁ sāsanaṁ pavatteti dhammaguṇabalena; tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti. Evam-anekavidhaṁ mahārāja kāraṇaṁ yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo pi bhaveyya rājā pi bhaveyya, sunipuno bhikkhu kappam-pi no naṁ sampādeyya, kiṁ atibahuṁ bhaṇitena, sankhittaṁ sampaticchitabban-ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam-etam, tathā sampaticchāmiti.

¹¹ varita- ACM. ¹² alajjī all except Aa or Ab. ¹³ no om. AC; no na M; tath C; the passage wanting in B. ¹⁴ atibahu M.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ,
sampassataṃ brāhmaṇa n' esa dhammo,
gāthābhigītaṃ - paṇudanti buddhā,
dhamme sati brāhmaṇa vuttir - esāti.

Puna ca Bhagavā parisāya dhammaṃ desento kathento ānupubbikathaṃ paṭhamam tava dānakathaṃ katheti, pacchā sīlakathaṃ, tassa Bhagavato sabbalokissarassa bhāsitaṃ sutvā devamanussā abhisankharitvā dānaṃ denti, tassa taṃ uyyojitaṃ dānaṃ sāvakaṃ paribhuñjanti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ - ti, tena hi: Bhagavā dānakathaṃ paṭhamam kathetīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi dānakathaṃ paṭhamam katheti, tena hi: Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ - ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Kinkāraṇaṃ: yo so bhante dakkhiṇeyyo gihīnaṃ piṇḍapātādānassa vipākaṃ katheti tassa te dhammakathaṃ sutvā pasannacittā aparāparaṃ dānaṃ denti, ye taṃ dānaṃ paribhuñjanti sabbe te gāthābhigītaṃ paribhuñjanti. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho nīpuṇo gambhīro tavānupatto, so taya nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā :

Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ,
sampassataṃ brāhmaṇa n' esa dhammo,
gāthābhigītaṃ - paṇudanti buddhā,
dhamme sati brāhmaṇa vuttir - esāti.

Katheti ca Bhagavā paṭhamam dānakathaṃ. Tañ - ca pana kiriyaṃ sabbesaṃ tathāgatānaṃ: paṭhamam dānakathāya tattha cittaṃ abhiramāpetvā pacchā sīle niyojenti. Yathā mahārāja manussā taruṇadārakānaṃ paṭhamam

⁷ anupubbi- ACM. ¹² hi bhante bhag. BC.

tāva kilābhapaṇḍakāni denti, seyyathādaṃ: vaṃkakaṃ ghaṭṭikaṃ cingulakaṃ pattālhakaṃ rathakaṃ dhanukaṃ, pacchā te sake sake kamme niyojenti; evaṃ-eva kho mahārāja Tathāgato paṭhamam tāva dānakathāya cittaṃ abhiramāpetvā pacchā sīle niyojenti. Yathā vā pana mahārāja bhisakko nāma āturānaṃ paṭhamam tāva catuḥpañcāhaṃ telaṃ pāyeti balakaraṇāya sinehanāya, pacchā vireceti, evaṃ-eva kho mahārāja Tathāgato paṭhamam dānakathāya cittaṃ abhiramāpetvā pacchā sīle niyojenti. Dāyakanāṃ mahārāja dānapatīnaṃ cittaṃ mudukaṃ hoti maddavaṃ siniddhaṃ, tena te dānasetusankamena dānānāvāya saṃsārasāgarapāram anugacchanti, tasmā tesam paṭhamam kammabhūmim anusāsati, na ca tena viññattiṃ āpajjatīti.

Bhante Nāgasena, viññattin'ti yaṃ vadesi, kati pana tā viññattiyo ti. — Dve 'mā mahārāja viññattiyo: kāyaviññatti vacīviññatti cāti. Tattha atthi kāyaviññatti sāvajjā, atthi anavajjā; atthi vacīviññatti sāvajjā, atthi anavajjā. Katamā kāyaviññatti sāvajjā: idh' ekacco bhikkhu kulāni upagantvā anokāse ṭhito ṭhānaṃ bhajati, ayaṃ kāyaviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitam ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankham gacchati. Puna ca param mahārāja: idh' ekacco bhikkhu kulāni upagantvā anokāse ṭhito galaṃ paṇāmetvā morapekkhitam pekkhati: evaṃ ime passanti, tena ca te passanti, ayaṃ-pi kāyaviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitam ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankham gacchati. Puna ca param mahārāja: idh' ekacco bhikkhu hanukāya

¹ vaṃkakaṃ AaB. ² cingulakaṃ Bb (or Bā). ³ niyojenti ABC. ¹⁶ 'mā om. AM. ²⁰ bhajati CM. ²⁴ tveva all throughout.

vā bhamukāya vā angutt'hena vā viññāpeti, ayam - pi kāyaviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Katamā' kāyaviññatti anavajjā: idha bhikkhu kulāni upagantvā sato samāhito sampajāno ṭhāne pi atṭhāne pi yathānusatthiṃ gantvā ṭhāne tiṭṭhati, dātukāmesu tiṭṭhati, adātukāmesu pakkamati; ayam kāyaviññatti anavajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye vaṇṇito hoti thuto pasattho, sallekhitācāro parisuddhājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātīdevena:

Na ve yācanti sappanñā, ariyā garahanti yācanaṃ, uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyāna' yācana ti.

Katamā vacīviññatti sāvajjā: idha mahārāja bhikkhu vācāya bahuvidhaṃ viññāpeti cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccayabhesajja-parikkhāraṃ, ayam vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Puna ca paraṃ mahārāja: idh' ekacco bhikkhu paresaṃ sāvento evaṃ bhaṇati: iminā me attho ti, tāya ca vācāya paresaṃ sāvitāya tassa lābho uppajjati; ayam - pi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Puna ca paraṃ mahārāja: idh' ekacco bhikkhu vacīvipphārena parisāya sāveti: evaṃ - ca evaṃ - ca bhikkhūnaṃ dātabban - ti, taṃ - ca te vacanaṃ sutvā parikittitaṃ abhiharanti; ayam - pi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito

khilīto garahīto paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Nanu mahārāja thero pi Sāriputto atthaṃ gate suriye rattibhāge gilāno samāno therena Mahāmoggaḷānena bhesajjaṃ pucchīyamāno vācaṃ bhindī, tassa tena vacibhedena bhesajjaṃ uppajji; atha thero Sāriputto: vacibhedena me imaṃ bhesajjaṃ uppannaṃ, mā me ājivo bhijjīti ājīvaḥḥedabbhayā taṃ bhesajjaṃ pajahi, na upajīvi. Evam - pi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khilīto garahīto paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Katamā vacīviññatti anavajjā: idha mahārāja bhikkhu sati paccaye bhesajjaṃ viññāpeti ñātipavāritesu kulesu, ayaṃ vacīviññatti anavajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye vaṇṇito hoti thomīto pasattho, parisuddhājīvo t' eva sankhaṃ gacchati, anumato tathāgatehi arahantehi sammāsambuddhehi. Yaṃ pana mahārāja Tathāgato Kasibhāradvājassa brāhmaṇassa bhojanaṃ pajahi, taṃ āveṭhana-vinivēṭhanakaḍḍhana-niggaha-paṭikkammaṇa nibbattaṃ, tasmā Tathāgato taṃ piṇḍapātaṃ paṭikkhipi, na upajīvīti. — Sabbakālaṃ bhante Nāgasena Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbaṃ ojaṃ patte ākiranti, udāhu sūkaramaddave ca madhupāyāse cāti dvīsu yeva piṇḍapātesu ākirimsūti. — Sabbakālaṃ mahārāja Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbaṃ ojaṃ gahetvā upatīṭṭhitvā uddhaṭṭuddhaṭe ālope ākiranti. Yathā mahārāja rañño sūdo rañño bhuñjantassa sūpaṃ gahetvā upatīṭṭhitvā kabaḷe kabaḷe sūpaṃ ākirati, evam - eva kho mahārāja sabbakālaṃ Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbaṃ ojaṃ gahetvā upatīṭṭhitvā uddhaṭṭuddhaṭe ālope dibbaṃ ojaṃ ākiranti. Verañjāyam - pi

* upajīvīti all. ²⁰ -paṭikkammaṇa C, -paṭikkammaṇa M.

mahārāja Tathāgatassa sukkhayavapulake bhuñjamānassa devatā dibbena ojena temayitvā temayitvā upasamharimāsu, tena Tathāgatassa kāyo upacito ahoṣīti. — Lābhā vata bhante Nāgasena tāsāṃ devatānaṃ yā Tathāgatassa sarīrapātijaggane satatāṃ samitāṃ ussukkam-āpannā. Sādhū bhante Nāgasena, evam-etam, tathā sampañicchāmiti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāyāti. Puna ca: Sabbaññutaṃ pat-tassa appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāyāti. Yathā nāma bhante Nāgasena issāso vā issāsantevāsī vā bahuke divase sangāmatthāya upāsanaṃ sikkhītvā sampatte mahāyuddhe osakkeyya, evam-eva kho bhante Nāgasena Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācetvā mahato janakāyassa samuddharaṇāya sabbaññutaṃ pattena dhammadesanāya osakkitaṃ. Yathā vā pana bhante Nāgasena mallo vā mallantevāsī vā bahuke divase nibbuddhaṃ sikkhītvā sampatte mallayuddhe osakkeyya, evam-eva kho bhante Nāgasena Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācetvā mahato janakāyassa samuddharaṇāya sabbaññutaṃ pattena dhammadesanāya osakkitaṃ. Kin-nu kho bhante Nāgasena Tathāgatena bhayā osakkitaṃ, udāhu apākaṭṭatāya osakkitaṃ, udāhu dubbalatāya osakkitaṃ, udāhu asabbaññu-

¹ bhuñjamāne all. ² temayitvā once AB. ³ ca om. ABM. ⁴ kappā om. M throughout, B three times. ¹⁰ puna ca bhaṇitaṃ M. ¹¹ nibbuddhaṃ AaCa. ¹² ca om. AaBM. ¹³ apākaṭṭatāya AbB, apākaṭṭā Aa.

tāya osakkitaṃ. Kiṃ tattha kāraṇaṃ, ingha me tvaṃ
kāraṇaṃ brūhi kaṅkhāvitaraṇāya. Yadi bhante Nāgasena
Tathāgatenā catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāya, tena hi: sabbaññutaṃ pattassa appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāyāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi sabbaññutaṃ pattassa appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya, tena hi: Tathāgatenā catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāyāti taṃ pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho gambhīro dunnibbedho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Paripācitaṃ - ca mahārāja Tathāgatenā catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ [paripācitaṃ] mahato janakāyassa samuddharaṇāya; pattasabbaññutassa ca appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya. Tañ - ca pana dhammassa gambhīra-nīpuṇa-duddasa-duraṇubodhasukhuma-duppaṭivedhataṃ sattānaṃ - ca ālayārāmatāṃ sakkāyaditṭhiyā dāhasuggahitatan - ca disvā: kin - nu kho kathan - nu kho ti appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya; sattānaṃ paṭivedhacintanamānasaṃ yey' etaṃ. Yathā mahārāja bhisakko sallakatto aneka-byādhiparipīlitaṃ naraṃ upasankamitvā evaṃ cintayati: kena nu kho upakkamena katamena vā bhesajjena imassa byādhi vūpasameyyāti; evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgatassa sabbakilesabyādhiparipīlitaṃ janaṃ dhammassa ca gambhīra-nīpuṇa-duddasa-duraṇubodha-sukhuma-duppaṭivedhataṃ disvā: kin - nu kho kathan - nu kho ti appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya; sattā-

¹ kin om. AB. ²¹ ālayārāmatāṃ AB twice, C once. ²² -cintanā - M.

nañ paṭivedhacintanamānaṃ yev' etaṃ. Yathā mahārāja rañño khattiyassa muddhāvasittassa dovārika-anīkattha-pārisajja-negama-bhaṭṭa-balattha - amacca-rājañña-rājūpajivine jane disvā evaṃ cittaṃ-uppajjeyya: kin - nu kho kathan - nu kho ime saṅgaṇhissāmīti; evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgatassa dhammassa gambhīra-nipuna-duddasa-duranubodha-sukhuma-duppaṭivedhataṃ sattānañ - ca ālayārāmataṃ sakkāyaditṭhiyā dalhasuggahitataṃ - ca disvā: kin - nu kho kathan - nu kho ti appossukatāya cittaṃ namī, no dhammadesanāya; sattānaṃ paṭivedhacintanamānaṃ yev' etaṃ. Apī ca mahārāja sabbesaṃ tathāgatānaṃ dhammatā esā yaṃ Brahmunā āyācitā dhammaṃ desenti. Tattha pana kiṃ kāraṇaṃ. Ye tena samayena manussā tāpasaparibbājakā samaṇabrāhmaṇā sabbe te Brahmadevatā honti Brahmagarukā Brahmaparāyanā; tasmā tassa balavato yasavato nātassa paññātassa uttarassa accuggatassa oṇamanena sadevako loko oṇamissati okappessati adhimuccissatīti iminā va mahārāja kāraṇena tathāgatā Brahmunā āyācitā dhammaṃ desenti. Yathā mahārāja koci rājā vā rājamahamatto vā yassa oṇamati apacitīṃ karoti, balavatarassa tassa oṇamanena avasesā janatā oṇamati apacitīṃ karoti; evaṃ - eva kho mahārāja Brahme oṇamite tathāgatānaṃ sadevako loko oṇamissati. Pūjitaṇṇaṃ mahārāja loko, tasmā so Brahmā sabbesaṃ tathāgatānaṃ āyācati dhammadesanāya, tena ca kāraṇena tathāgatā Brahmunā āyācitā dhammaṃ desentīti. — Sādhu bhante Nāgasena, sunibbēhito pañho, atibhadrakaṃ veyyākaraṇaṃ, evaṃ etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Pañcama vaggo.

² muddhābhissittassa AbC. ⁴ -jivino BC. ⁶ -suggahī - B. ¹² desentīti all. ¹³ -garukā M. ¹⁴ ca ACM; om. B. ¹⁵ sunibbēhito B.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati,
sadevakasmiṃ lokasmiṃ na - tthi me paṭipuggalo ti.

Puna ca bhaṇitaṃ: **U**ti kho bhikkhave Ālāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesi ulārāya ca maṃ pūjāya pūjesīti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitaṃ:

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjatīti

tena hi: Iti kho bhikkhave Ālāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Iti kho bhikkhave Ālāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesīti, tena hi:

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjatīti

tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, sa tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati,
sadevakasmiṃ lokasmiṃ na - tthi me paṭipuggalo ti.

Bhaṇitaṃ - ca: Iti kho bhikkhave Ālāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesi ulārāya ca maṃ pūjāya pūjesīti. Taṃ - ca pana vacanaṃ pubbe va sambodhā anabhisambuddhassa bodhi-sattass' eva sato ācariyabhāvaṃ sandhāya bhāsitaṃ. Pañc' ime mahārāja pubbe va sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattassa sato ācariyā, yehi anusitṭho Bodhisatto tattha tattha divasaṃ vītināmesi, katame pañca: Ye te mahārāja attha brāhmaṇā jātamatte Bodhisatte

lakkhaṇāni parigaṇhiṃsu, seyyathidaṃ: Rāmo, Dhajo, Lakkhaṇo, Mantī, Yaṇṇo, Suyāmo, Subhojo, Sudatto, te tassa sotthiṃ pavedayitvā rakkhākammaṃ akaṃsu, te ca paṭhamam ācariyā. Puna ca param mahārāja: Bodhisattassa pitā Suddhodano rājā yaṃ tena samayena abhijātam udiccaṃ jātivantam padakam veyyākaraṇam chaḷaṅgavantaṃ Sabbamittaṃ nāma brāhmaṇam upanetvā sovaṇṇena bhinkārena udakam oṇojetvā: imaṃ kumāraṃ sikkhāpehīti adāsi, yaṃ dutiyo ācariyo. Puna ca param mahārāja: Yā sā devatā Bodhisattaṃ saṃvejesi, yassā vacanaṃ sutvā Bodhisatto saṃviggo ubbiggo tasmiṃ yeva khane nekkhammaṃ nikkhamitvā pabbaji, yaṃ tatiyo ācariyo. Puna ca param mahārāja: Ājāro Kālāmo, yaṃ catuttho ācariyo. Puna ca param mahārāja: Uddako Rāmaputto, yaṃ pañcama ācariyo. Ime kho mahārāja pubbe va sambodhā anabbhisambuddhassa bodhisattassa sato pañca ācariyā. Te ca pana ācariyā lokiye dhamme. Imasmiṃ - ca pana mahārāja lokuttare dhamme sabbaññutaññānapaṭivedhāya na - tthi Tathāgatassa anuttaro anu-sāsako. Sayambhū mahārāja Tathāgato anācariyako, tasmā kāraṇā Tathāgatena bhaṇitaṃ:

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati,
sadevakasmiṃ lokasmiṃ na - tthi me paṭipuggalo ti.

— Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:
Aṭṭhānam - etaṃ bhikkhave anavakāso yaṃ ekissā loka-
dhātuyā dve arahanto sammāsambuddhā apubbaṃ acari-

² saṇṇo A. ³ sabhojo B. ⁴ udicca- AaM. ¹⁴ udako M. ¹⁵ anuttaro om. AaM

mañ uppajjeyyuh, n' etañ ñānañ vijjatīti. Desentā pi bhante Nāgasena sabbe pi tathāgatā sattatiṃsa bodhapakkhiye dhamme desenti, kathayamānā ca cattāri ariyasaccāni kathenti, sikkhāpentā ca tīsu sikkhāsu sikkhāpentī, anusāsamānā ca appamādapapaṭipattiyaṃ anusāsanti. Yadi bhante Nāgasena sabbesam - pi tathāgatānañ ekā desanā ekā kathā ekā sikkhā ekā 'nusatthī, kena kāraṇena dve tathāgatā ekakkhaṇe na uppajjanti. Ekena pi tāva buddhuppadāna ayañ loko obhāsajāto, yadi dutiyo buddho bhavēyya dvinnam pabhāya ayañ loko bhiyyosomattāya obhāsajāto bhavēyya, ovadamānā ca dve tathāgatā sukhāñ ovadeyyuh, anusāsamānā ca sukhāñ anusāseyyuh. Tattha me kāraṇaṃ brūhi, yathā 'hañ nissamsayo bhavēyyan - ti.

Ayañ mahārāja dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhārāṇī, ekass' eva tathāgatassa guṇaṃ dhāreti; yadi dutiyo buddho uppajjeyya nāyañ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, natthānam - upagaccheyya. Yathā mahārāja nāvā ekapurisasantāraṇī bhavēyya, ekasmiñ purise abhirūlhe samupādikā bhavēyya, atha dutiyo puriso āgaccheyya tādiso āyunā vaṇṇena vayena pamāṇena kisa-thūlena sabbangapaccangena, so tañ nāvañ abhirūheyya, api nu sā mahārāja nāvā dvinnam - pi dhāreyyāti. — Na hi bhante, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, natthānam - upagaccheyya, oṣṭheyya udake ti. — Evam - eva kho mahārāja ayañ dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhārāṇī, ekass' eva tathāgatassa guṇaṃ dhāreti; yadi dutiyo buddho uppajjeyya, nāyañ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, natthānam - upagaccheyya. Yathā vā pana mahārāja

¹ desento ABM. ² anusasenti ABC. ³ ekā anusatthī AM.

puriso yāvadattham bhojanam bhuñjeyya chādentam yāva kaṇṭham-abhipūrayitvā, so dhāto piṇito paripunnō nīrantaro tandikato anōnamidaṇḍajāto puna-d-eva tattakam bhojanam bhuñjeyya; api nu kho so mahārāja puriso sukhito bhaveyyāti. — Na hi bhante, sakim bhutto va mareyyāti. — Evam-eva kho mahārāja ayaṃ dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhārāṇī, ekass'eva tathāgatassa guṇam dhāreti; yadi dutiyo buddho uppajjeyya, nāyaṃ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vinameyya vikīreyya vidhameyya viddhamseyya, natthānam-upagaccheyyāti. — Kin-nu kho bhante Nāgasena atidhammabhārena paṭhavī calatīti. — Idha mahārāja dve sakaṭā ratanaparipūrītā bhaveyyum yāva mukhasmā, ekasmā sakaṭato ratanam gahetvā ekasmiṃ sakate ākireyyum, api nu tam mahārāja sakatam dvinnam-pi sakaṭānam ratanam dhāreyyāti. — Na hi bhante, nābhi pi tassa phaleyya, arā pi tassa bhijjeyyum, nemī pi tassa opateyya, akkho pi tassa bhijjeyyāti. — Kin-nu kho mahārāja atiratanabhārena sakaṭam bhijjatīti. — Ama bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja atidhammabhārena paṭhavī calati. Api ca mahārāja imam kārānam buddhabalaparidīpanāya osāritam. Aññam-pi tattha abhirūpaṃ kārānam suṇohi yena kārānena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe n' uppajjanti. Yadi mahārāja dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum, tesam parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākaṃ buddho, amhākaṃ buddho ti ubhatopakkhajātā bhaveyyum. Yathā mahārāja dvinnam balavāmaccānam parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākaṃ amacco, amhākaṃ amacco ti ubhatopakkhajātā honti; evam-eva kho mahārāja yadi dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum, tesam parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākaṃ buddho, amhākaṃ buddho ti ubha-

² -pūretvā B. ³ nandikato AbC, kandi- M. ⁴ anokamī- M, anonami- A, anonami- BC. ¹⁴ mukhasamā ABC.

topakkhajātā bhaveyyum. Idam tāva mahārāja ekaṃ kārāṇaṃ yena kārāṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kārāṇaṃ suṇohi yena kārāṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti. Yadi mahārāja dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum, aggo Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya, jeṭṭho Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya, seṭṭho Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya, viṣiṭṭho Buddho ti — uttamo Buddho ti — pavaro Buddho ti — asamo Buddho ti — asama-samo Buddho ti — appatimo Buddho ti — appaṭibhāgo Buddho ti — appaṭipuggalo Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya. Idam - pi kho tvaṃ mahārāja kārāṇaṃ atthato sampatiṇṇa yena kārāṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti. Api ca kho mahārāja buddhānaṃ bhagavantānaṃ sabhāvapakati esā yaṃ eko yeva buddho loke uppajjati, kasmā kārāṇā: mahantatāya sabbaññūbuddhaguṇānaṃ. Aññam - pi mahārāja yaṃ loke mahantaṃ taṃ ekaṃ yeva hoti: paṭhavi mahārāja mahantā, sā ekā yeva; sāgaro mahanto, so eko yeva; Sineru girirājā mahanto, so eko yeva; ākāso mahanto, so eko yeva; Sakko mahanto, so eko yeva; Māro mahanto, so eko yeva; Mahābrahmā mahanto, so eko yeva; Tathāgato araham sammāsambuddho mahanto, so eko yeva lokasmiṃ. Yatth' ete uppajjanti tattha aññassa okāso na hoti. Tasmā mahārāja Tathāgato araham sammāsambuddho eko yeva lokasmiṃ uppajjatīti. — Sukathito bhante Nāgasena pañho opammehi kārāṇehi, anipuno p' etaṃ sutvā attamano bhaveyya, kim - pana mādiso mahāpañño; sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatiṇṇamīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā mātucchāya Mahāpajāpatiyā Gotamiyā vassikasāṭikāya diya-mānāya: Sanghe Gotami dehi, sanghe te dinne ahañ - c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Kin - nu kho bhante Nāgasena Tathāgato sangharatanato na bhāriko na garuko na dakkhiṇeyyo, yaṃ Tathāgato sakāya mātucchāya sayampiñjitaṃ sayamluñcitaṃ sayampoṭhitaṃ sayamkan-titaṃ sayamvāyitaṃ vassikasāṭikaṃ attano diyamānaṃ sanghassa dāpesi. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato sangharatanato uttaro bhaveyya adhiko vā viṣiṭṭho vā: mayi dinne mahapphalaṃ bhavissatīti na Tathāgato mātucchāya sayampiñjitaṃ sayamluñcitaṃ sayampoṭhitaṃ taṃ vassikasāṭikaṃ sanghe dāpeyya. Yasmā ca kho bhante Nāgasena Tathāgato attānaṃ na pattiyati na upanissayati, tasmā Tathāgato mātucchāya taṃ vassikasāṭikaṃ sanghassa dāpesīti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā mātucchāya Mahāpajāpatiyā Gotamiyā vassikasāṭikāya diya-mānāya: Sanghe Gotami dehi, sanghe dinne ahañ - c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Taṃ pana na attano patimāna-nassa avipākatāya na adakkhiṇeyyatāya, api ca kho hitat-thāya anukampāya: anāgatam - addhānaṃ sangho maṃ¹ accayena cittikato bhavissatīti vijjamāne yeva guṇe parikittayanto evaṃ - āha: Sanghe Gotami dehi, sanghe dinne ahañ - c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Yathā mahārāja piṭā dharamāno yeva amacca-bhaṭa-balattha-dovārika-anikaṭṭha-pārisajja-janamajjhe rañño santike puttassa vijjamānaṃ yeva guṇaṃ pakitteti: idha ṭhapito anāgatam - addhānaṃ janamajjhe pūjito bhavissatīti; evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgato hitatthāya anukampāya: anāgatam - addhānaṃ sangho maṃ² accayena cittikato bhavissatīti vijjamāne yeva guṇe pakittayanto evaṃ - āha:

¹ te om. M. ² -plechitaṃ M. ¹² sayampiñj-... -poṭhitaṃ om. AacM.

¹³ taṃ om. AaB. ¹⁴ parikitti- M.

Sanghe Gotami dehi, sanghe dinne ahañ-c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Na kho mahārāja tāvatakena vassikasāṭikānuppadānamattakena sangho Tathāgatato adhiko nāma hoti viṣiṭṭho vā. Yathā mahārāja mātā-pitaro puttānaṃ ucchādenti parimaddanti nahāponti sambāhenti, api nu kho mahārāja tāvatakena ucchādana-parimaddana-nahāpana-sambāhanamattakena putto mātāpitūhi adhiko nāma hoti viṣiṭṭho vā ti. — Na hi bhante, akāmakaraṇiṃ bhante puttā mātāpitunnaṃ, tasmā mātāpitaro puttānaṃ ucchādana-parimaddana-nahāpana-sambāhanam karontīti. — Evam-eva, kho mahārāja na tāvatakena vassikasāṭikānuppadānamattakena sangho Tathāgatato adhiko nāma hoti viṣiṭṭho vā. Api ca Tathāgato akāmakaraṇiṃ karonto mātucchāya taṃ vassikasāṭikaṃ sanghassa dāpesi. Yathā vā pana mahārāja kocid-eva puriso rañño upāyanaṃ āhareyya, taṃ rājā upāyanaṃ aññatarassa bhaṭassa vā balatthassa vā senāpatissa vā purohitassa vā dadeyya, api nu kho so mahārāja puriso tāvatakena upāyanapaṭilābhamattakena raññaṃ adhiko nāma hoti viṣiṭṭho vā ti. — Na hi bhante, rājā-bhattiko bhante so puriso rājūpajivī, taṃthāne ṭhapento rājā upāyanaṃ detīti. — Evam-eva kho mahārāja na tāvatakena vassikasāṭikānuppadānamattakena sangho Tathāgatato adhiko nāma hoti viṣiṭṭho vā, atha kho Tathāgatabhattiko Tathāgatopajivī, taṃthāne ṭhapento Tathāgato sanghassa vassikasāṭikaṃ dāpesi. Api ca mahārāja Tathāgatassa evaṃ ahoṣi: sabhāvapatipūjaniyo sangho, mama santakena sanghaṃ patipūjessāmiti sanghassa vassikasāṭikaṃ dāpesi. Na mahārāja Tathāgato attano yeva patipūjanaṃ vaṇṇeti, atha kho ye loke patipūjanārāhātesam-pi Tathāgato patipūjanaṃ vaṇṇeti. Bhāsitaṃ p'etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Majjhimanikāya-

¹⁹ rañño all. ²¹⁻²⁵ tatthāne M. ²⁰ patipūjanaṃ all.

varalañcake Dhammadāyādadhmapariyāye appiccha-
paṭipattiṃ pakittayamānena: Asu yeva me purimo bhik-
khu pujjatara ca pāsamsatara cāti. Na tthi mahārāja
bhavesu koci satto Tathāgata dakkhiṇeyyo vā uttaro
vā adhiko vā viṣiṭṭho vā, Tathāgato va uttaro adhiko
viṣiṭṭho. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Saṃyuttanikāya-
vare Mānavagāmikena devaputtana Bhagavato purato
thatvā devamanussamajjhe:

Vipulo Rājagahikānaṃ giri seṭṭho pavuccati,
Seto Himavataṃ seṭṭho, ādicco aghagāmināṃ,
Samuddo udadhinaṃ seṭṭho, nakkhattānaṃ - ca candimā;
sadevakassa lokassa Buddho aggaṃ pavuccatīti.

Tā kho pan' etā mahārāja Mānavagāmikena devaputtana
gāthā sugītā na duggītā, subhāsītā na dubbhāsītā, anu-
matā ca Bhagavatā. Nanu mahārāja therena pi Sāri-
puttana dhammasenāpatinā bhaṇitaṃ:

Eko manopasādo saraṇāgamanāṃ añjalippaṇāmo vā
ussahate tīrayitum Mārabalanisūdane Buddhē ti.

Bhagavatā ca bhaṇitaṃ devātidevena: Ekapuggalo bhik-
khave loke uppajjamāno uppajjati bahujaṇahitāya bahu-
janasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya de-
vamanussānaṃ; katamo ekapuggalo: Tathāgato arahāṃ
sammāsambuddho — pe — devamanussānaṃ - ti. — Sādhu
bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampañicchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:
Gihino vā haṃ bhikkhave pabbajitassa vā sammāpaṭi-

⁹ pāsamsatara B. ¹⁰ va om. AC. ¹¹ udadhinaṃ AbM. ¹² agga M
(and so SN. II, 30 v. 9). ¹³ pi om. AC. ¹⁴ añjalippaṇāmo C; añ-
jalippaṇāmo BM. ¹⁵ ca om. AM. ¹⁶ -kampakāya all.

pattim vaṇṇemi, gihī vā bhikkhave pabbajito vā sammā paṭipanno sammāpaṭipattādhikaraṇaṃ ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalan - ti. Yadi bhante Nāgasena gihī odātavasano kāmabhogī puttadārasambādhasayanaṃ ajjhāvasanto Kāsikacandanaṃ paccanubhonto mālā-gandha-vilepanaṃ dhārento jātarūpa-rajataṃ sādīyanto maṇikanaka-vicitta-molibaddho sammā paṭipanno ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ, pabbajito pi bhaṇḍu kāsāvavathavasano parapindam - ajjhupagato catusu silakkhandhesu sammā paripūrakārī diyaḍḍhesu sikkhāpadasatesu samādāya vattanto terasasu dhutaguṇesu anavasesaṃ vattanto sammā paṭipanno ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ; tattha bhante ko viseso gihino vā pabbajitassa vā, aḥhalaṃ hoti tapokammaṃ, nīratthikā pabbajjā, vaṇṇhā sikkhāpadagopanā, moghaṃ dhutaguṇasamādānaṃ, kiṃ tattha dukkham - anuciṇṇena, na nāma sukhen⁹ eva sukhaṃ adhigantabban - ti¹⁰.

Bhāsitaṃ - p⁹ etaṃ mahārāja Bhagavatā: Gihino vā¹¹ haṃ bhikkhave pabbajitassa vā sammāpaṭipattim vaṇṇemi, gihī vā bhikkhave pabbajito vā sammā paṭipanno sammāpaṭipattādhikaraṇaṃ ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalan - ti. Evam - etaṃ mahārāja, sammā paṭipanno va seṭṭho. Pabbajito pi mahārāja: pabbajito¹² mḥīti na sammā paṭipajjeyya, atha kho so ārakā va sāmaññā, ārakā va brahmaññā; pag - eva gihī odātavasano. Gihī pi mahārāja sammā paṭipanno ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ, pabbajito pi mahārāja sammā paṭipanno ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ. Api ca mahārāja pabbajito va sāmaññassa issaro adhipati, pabbajjā mahārāja bahugūṇā anekagūṇā appamāṇagūṇā, na sakkā pabbajjāya gūṇā parimāṇaṃ kātuṃ. Yathā mahārāja kāmadaḍḍassa maṇīratanaṃ, na sakkā dhanena

⁹ ajjhū - ABC. ¹¹ terasa AB. ¹² 16 dhūta - C, dhutagagū - M. ²⁰ anekagūṇā om. BM.

aggho parimāṇaṃ kātuṃ: ettakaṃ maṇiratanassa mūlan-
ti; evam-eva kho mahārāja pabbajjā bahugunā ane-
ka-
gunā appamāṇagunā, na sakkā pabbajjāya gunā parimā-
ṇaṃ kātuṃ. Yathā vā pana mahārāja mahāsamudde
ūmiyo na sakkā parimāṇaṃ kātuṃ: ettakā mahāsamudde
ūmiyo ti; evam-eva kho mahārāja pabbajjā bahugunā
anekagunā appamāṇagunā, na sakkā pabbajjāya gunā
parimāṇaṃ kātuṃ. Pabbajitassa mahārāja yaṃ kiñci
karaṇīyaṃ sabbaṃ taṃ khippam-eva samijjhati no cira-
rattāya; kinkāraṇaṃ: pabbajito mahārāja appiccho hoti
santuttho pavivitto asaṃsattho āradhaviṇṇo nirālayo ani-
keto paripuṇṇasīlo sallekhitācāro dhutapaṭipattikusalo hoti;
tāṇāṃ karaṇīyaṃ pabbajitassa yaṃ kiñci karaṇīyaṃ sabbaṃ taṃ
khippam-eva samijjhati no cirarattāya. Yathā mahārāja
niggaṇṭhi-sama-sudhota-uju-vimala-nārāco susajjito sam-
mā vāhati, evam-eva kho mahārāja pabbajitassa yaṃ
kiñci karaṇīyaṃ sabbaṃ taṃ khippam-eva samijjhati no
cirarattāyāti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam-etaṃ,
tathā sampatīcchāmiti.

Bhante Nāgasena, yadā Bodhisatto dukkarakārikāṃ
akāsi, n' etādiso aññatra ārambho ahoṣi nikkamo kilesa-
yuddhaṃ Maccusenavidhamanaṃ āhārapariggaho dukka-
kārikā, evarūpe parakkame kañci assādaṃ alabhitvā
taṃ-eva cittaṃ parihāpetvā evam-avoca: Na kho pa-
nāhaṃ ipāya kaṭukāya dukkarakārikāya adhigacchāmi
uttariṃ manussadhammā alamariyaññadassanavisesaṃ,
siyā nu kho añño maggo bodhāyāti. Tato nibbinditvā
aññena maggena sabbaññutaṃ patto puna tāya paṭipadāya
sāvake anusāsati samādapeti:

¹² dhūta- C. ¹³ yathā pana BC, yathā vā pana A. ¹⁴ nārāco C, nā-
rāco B, nārāco M. ¹⁵ no tādiso AbC. ¹⁶ uttari all. ¹⁷ -dhammā M.

Ārabhatha, nikkamatha, yuñjatha Buddhasāsane,
dhunātha Maccuno senam, naḷāgāram va kuñjaro ti.

Kena nu kho bhante Nāgasena kāraṇena Tathāgato yāya
paṭipadāya attanā nibbīṇo virattarūpo tattha sāvake
anusāsati samādapetīti.

Tadā pi mahārāja etarahi pi sā yeva paṭipadā, tam
yeva paṭipadam paṭipajjitvā Bodhisatto sabbaññutam patto.
Api ca mahārāja Bodhisatto ativiriyaṃ karonto nirava-
sesato āhāram uparundhi, tassa āhārūparodhena citta-
dubbalyam uppajji, so tena dubbalyena nāsakkhi sab-
baññutam pāpunitum, so mattamattam kabaḷinkārā-
hāram sevanto tāy' eva paṭipadāya nacirass' eva sab-
baññutam pāpuṇi. Sā yeva mahārāja paṭipadā sab-
besam tathāgatānam sabbaññutañānapaṭilābhāya. Yathā
mahārāja sabbasattānam āhāro upatthambho, āhārūpa-
nissitā sabbe sattā sukham anubhavanti; evam-eva kho
mahārāja sā yeva paṭipadā sabbesam tathāgatānam sab-
baññutañānapaṭilābhāya. N' eso mahārāja doso āram-
bhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathā-
gato tasmim samaye na pāpuṇi sabbaññutañānam, atha
kho āhārūparodhass' ev' eso doso, sadā paṭiyattā yeva
sā paṭipadā. Yathā mahārāja puriso addhānam ativegena
gaccheyya, tena so pakkhahato vā bhaveyya pīṭhasappi
vā asaṇcaro paṭhavitale, api nu kho mahārāja mahā-
paṭhaviyā doso atthi yena so puriso pakkhahato ahoṣīti.
— Na hi bhante, sadā paṭiyattā bhante mahāpaṭhavi,
kuto tassā doso, vāyāmass' ev' eso doso yena so puriso
pakkhahato ahoṣīti. — Evam-eva kho mahārāja n' eso
doso ārambhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa,
yena Tathāgato tasmim samaye na pāpuṇi sabbaññutañā-
nam, atha kho āhārūparodhass' ev' eso doso, sadā paṭi-

¹ nikkhamatha AbC. ² dhūnātha Aa. ¹³ sabbe C, sabbesam M. ²³
-sappi all. ²⁹ nikkhamassa Aa.

yattā yeva sā paṭipadā. Yathā vā pana mahārāja puriso kiliṭṭhaṃ sātakaṃ nivāseyya, na so taṃ dhovāpeyya, n' eso doso udakassa, sadā paṭiyattaṃ udakaṃ, purisass' ev' eso doso; evaṃ - eva kho mahārāja n' eso doso ārambhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathāgato tasmiṃ samaye na pāpuṇi sabbaññutaññaṃ, atha kho āhārūparodhass' ev' eso doso, sadā paṭiyattā yeva sā paṭipadā. Tasmā Tathāgato tāy' eva paṭipadāya sāvake anusāsati samādapeti. Evaṃ kho mahārāja sadā paṭiyattā anavajjā sā paṭipadā ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, mahantaṃ idaṃ Tathāgatasāsanaṃ sāraṃ varaṃ seṭṭhaṃ pavaraṃ anupamaṃ parisuddhaṃ vimalaṃ paṇḍaraṃ anavajjaṃ, na yuttaṃ gihim tāvatakaṃ pabbājetuṃ, gihim yeva ekasmiṃ phale vinetvā yadā apunarāvatti hoti tadā so pabbājetabbo; kinkāraṇaṃ: ime dujjanā tāva tattha sāsane visuddhe pabbajitvā paṭinivattitvā hīnāy' āvattanti, tesaṃ paccāgamanena ayaṃ mahājano evaṃ vicinteti: tucchakaṃ vata bho etaṃ samānassa Gotamassa sāsanaṃ bhavissati, yaṃ ime paṭinivattantīti. Idam - ettha kāraṇaṃ - ti.

Yathā mahārāja talākaṃ bhaveyya sampunṇa-sucivimala-sītala-salilaṃ, atha yo koci kiliṭṭho mala-kaddama-gato taṃ talākaṃ gantvā anahāyitvā kiliṭṭho va paṭinivatteyya, tattha mahārāja katamaṃ jano garaheyya, kiliṭṭhaṃ vā talākaṃ vā ti. — Kiliṭṭhaṃ bhante jano garaheyya: ayaṃ talākaṃ gantvā anahāyitvā kiliṭṭho va paṭinivatto, kiṃ imaṃ anahāyitukāmaṃ talāko sayam nāhāpessati, ko doso talākassāti. — Evaṃ - eva kho

¹⁸ anūpamam B (Ilkewise at p. 156¹⁵). ¹⁹ -vatti all. ²⁰ hīnāya vatt-
Aa almost throughout, AC four or five times, M once.

mahārāja Tathāgato vimuttivara-salilasampunṇaṃ saddhammavara-talākaṃ māpesi: ye keci kilesamalakilīṭṭhā sacetanā budhā te idha nahāyitvā sabbakilese pavāhayissantīti; yadi koci taṃ saddhammavara-talākaṃ gantvā anahāyitvā sakileso va paṭinivattitvā hīnāy' āvattati, taṃ yeva jano garahissati: ayaṃ Jinasāsane pabbajitvā tattha paṭiṭṭhaṃ alabhitvā hīnāy' āvatto, kiṃ imaṃ appaṭipajjantaṃ Jinasāsaṇaṃ sayāṃ sodhessati, ko doso Jinasāsanassāti.

Yathā vā pana mahārāja puriso paramabyādhito roguppattikusalaṃ amoghadhuvasiddhakammaṃ bhisakkaṃ sallakattaṃ disvā na tikicchāpetvā sabyādhiko va paṭinivatteyya, tattha katamaṃ jano garaheyya, āturaṃ vā bhisakkaṃ vā ti. — Āturaṃ bhante jano garaheyya: ayaṃ roguppattikusalaṃ amoghadhuvasiddhakammaṃ bhisakkaṃ sallakattaṃ disvā na tikicchāpetvā sabyādhiko va paṭinivatto, kiṃ imaṃ atikicchāpentaṃ bhisakko sayāṃ tikicchissati, ko doso bhisakkassāti. — Evam-eva kho mahārāja Tathāgato antosāsanasaṃpugge kevalaṃ sakalakilesabyādhi-vūpasamanasamatthaṃ amatosadhaṃ pakkipi: ye keci kilesabyādhipīlita sacetanā budhā te imaṃ amatosadhaṃ pīvitvā sabbakilesabyādhiṃ vūpasameasantīti; yadi koci taṃ amatosadhaṃ apīvitvā sakileso va paṭinivattitvā hīnāy' āvattati, taṃ yeva jano garahissati: ayaṃ Jinasāsane pabbajitvā tattha paṭiṭṭhaṃ alabhitvā hīnāy' āvatto, kiṃ imaṃ appaṭipajjantaṃ Jinasāsaṇaṃ sayāṃ sodhessati, ko doso Jinasāsanassāti.

Yathā vā pana mahārāja chāto puriso mahatimahāpuṇṇabhattachāparivesanaṃ gantvā taṃ bhattaṃ abhūñjitvā chāto va paṭinivatteyya, tattha katamaṃ jano garaheyya, chātaṃ vā puṇṇabhattachaṃ vā ti. — Chātaṃ bhante jano

² buddhā M throughout, BC once. ¹⁰ -byādhiko M. ¹² -byādhī ACM; -byādhimupassam- B. ¹³ mahati om. AbC.

garaheyya: ayaṃ khudāpīlito puññabhattaṃ paṭilabbhivā abhuñjivā chāto va paṭinivatto, kiṃ imassa abhuñjantassa bhojanaṃ sayāṃ mukhaṃ pavisissati, ko doso bhojanas-sāti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato antosāsana-samugge paramapavaraṃ santaṃ sivaṃ paṇitaṃ amataṃ paramamadhuraṃ kāyagatāsati bhojanaṃ t̐hapesi: ye keci kilesakilantajjhataṃ taṇhāparetamānasā sacetanā budhā te imaṃ bhojanaṃ bhuñjivā kāma-rūpārūpabhavesu sabbāṃ taṇham - apanessantitī; yadi koci taṃ bhojanaṃ abhuñ-jivā taṇhāsito va paṭinivattitvā hīnāy' āvattati; taṃ yeva jano garahissati: ayaṃ Jinasāsane pabbajivā tattha pa-tiṭṭhaṃ alabbhivā hīnāy' āvatto, kiṃ imaṃ appaṭipajjan-taṃ Jinasāsanaṃ sayāṃ sodhessati, ko doso Jinasā-sanassāti.

Yadi mahārāja Tathāgato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītaṃ pabbajeyya, na nāmāyaṃ pabbajjā kilesappahānāya visuddhiyā vā, na - tthī pabbajjāya karaṇiyaṃ. Yathā mahārāja puriso anekasatena kammaṇa talākaṃ khaṇā-petvā parisāya evaṃ anusāveyya: mā me bhonto keci sankilittā imaṃ talākaṃ otaratha, pavāhitarajojallā parisuddhā vimalamaṭṭā imaṃ talākaṃ otarathāti; api nu kho mahārāja tesam pavāhitarajojallānaṃ parisuddhānaṃ vimalamaṭṭānaṃ tena talākena karaṇiyaṃ bhavēyyāti. — Na hi bhante, yass' atthāya te taṃ talākaṃ upagacchey-yuṃ taṃ aṇṇatr' eva tesam kataṃ karaṇiyaṃ, kiṃ tesam tena talākenāti. — Evam - eva kho mahārāja yadi Tathā-gato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītaṃ pabbajeyya, tatth' eva tesam kataṃ karaṇiyaṃ, kiṃ tesam pabbajjāya.

Yathā vā pana mahārāja sabhāva-isibhattiko suta-mantapadadharo atakkiko roguppattikusalo amoghadhuva-siddhakammo bhisakko sallakatto sabbarogūpasamabhesaj-jaṃ sannipātetvā parisāya evaṃ anusāveyya: mā kho

¹⁹ anusāveyya M throughout. ²⁰ sankilittā all. ^{21,22} -matth- M ²⁴ ne AaCM.

bhonto keci sabyādhikā mama santike upagacchatha, abyādhikā arogā mama santike upagacchathāti, api nu kho mahārāja tesam abyādhikānam arogānam paripunnānam udaggānam tena bhisakkena karaṇīyam bhaveyyāti. — Na hi bhante, yass' atthāya te tam bhisakkaṃ salla-kattam upagaccheyyum tam aññatr' eva tesam kataṃ karaṇīyam, kiṃ tesam tena bhisakkenāti. — Evam eva kho mahārāja yadi Tathāgato gihim yeva ekasmiṃ phale vinitam pabbājeyya, tatth' eva tesam kataṃ karaṇīyam, kiṃ tesam pabbajjāya.

Yathā vā pana mahārāja koci puriso anekathālipākasataṃ bhojanam paṭiyādāpetvā parisāya evam anusāveyya: mā me bhonto keci chātā imam parivesanam upagacchatha, subhuttā tittā suhitā dhātā pīṇitā paripunnā imam parivesanam upagacchathāti, api nu kho mahārāja tesam bhuttāvīnam tittānam suhitānam dhātānam pīṇitānam paripunnānam tena bhojanena karaṇīyam bhaveyyāti. — Na hi bhante, yass' atthāya te tam parivesanam upagaccheyyum tam aññatr' eva tesam kataṃ karaṇīyam, kiṃ tesam tāya parivesanāyāti. — Evam eva kho mahārāja yadi Tathāgato gihim yeva ekasmiṃ phale vinitam pabbājeyya, tatth' eva tesam kataṃ karaṇīyam, kiṃ tesam pabbajjāya.

Api ca mahārāja ye hīnāy' āvattanti te Jinasāsanassa pañca atulīye guṇe dassenti; katame pañca: bhūmima-hantabbhāvaṃ dassenti, parisuddhavamalabbhāvaṃ dassenti, pāpehi asamvāsiyabbhāvaṃ dassenti, duppaṭivedhabbhāvaṃ dassenti, bahusaṃvararakkhiyabbhāvaṃ dassenti. Kathaṃ bhūmimāhantabbhāvaṃ dassenti: yathā mahārāja, puriso adhano hīnājacco nibbiseso buddhiparihīno mahatimāhārajjam paṭilabbhivā nacirass' eva paripaṭati paridhamasati parihāyati yasato, na sakkoti issariyam sandhāretum,

² arogā- Aa. ³ arog- AaC. ⁴ paripunnānam om. M.

kinkāraṇaṃ: mahāpattā issariyassa; evaṃ - eva kho mahārāja ye keci nibbisesā akatapūñṇā buddhiparihīṇā Jinasāsane pabbajanti te taṃ pabbajjāṃ pavaruttamaṃ sandhāretuṃ na visahantā nacirass' eva Jinasāsanaṃ paripaṭi-tvā paridhamṣitvā parihāyitvā hīṇāy' āvattanti, na sak-konti Jinasāsanaṃ sandhāretuṃ, kinkāraṇaṃ: mahāpattā Jinasāsanaṃ bhūmimāhantabbhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ parisuddhāvimālabhāvaṃ dassenti: yathā mahārāja vāri pokkharapatte vikirati vidhamati viddham-sati, natthānaṃ - upagacchati, nūpalippatī, kinkāraṇaṃ: parisuddhāvimālatā padumassa; evaṃ - eva kho mahārāja ye keci saṭhā kūṭā vankā kuṭilā visamaḍḍhīṇā Jinasāsane pabbajanti te parisuddhā-vimāla-nikkāṇṭaka-paṇḍara-vara-pavara-sāsanaṃ nacirass' eva vikiritvā vidhamitvā vid-dhamṣitvā na saṇṭhahitvā nūpalippitvā hīṇāy' āvattanti, kinkāraṇaṃ: parisuddhāvimālatā Jinasāsanaṃ. Evaṃ parisuddhāvimālabhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ pāpehi asaṃvāsiyabbhāvaṃ dassenti: yathā mahārāja mahāsamuddo na mateṇa kuṇāpene saṃvasati, yaṃ hoti mahāsamudde mataṃ kuṇāpaṃ taṃ khippam - eva tīraṃ upaneti thalaṃ vā ussādeti, kinkāraṇaṃ: ma-hābhūtānaṃ bhavanattā mahāsamuddassa; evaṃ - eva kho mahārāja ye keci pāpā akiriyaṃ osannaviriyaṃ kuthitā kilīṭṭhā dujjapā manussā Jinasāsane pabbajanti te na-cirass' eva Jinasāsanaṃ arahantavimāla-khīṇāsavama-hābhūta-bhavanato nikkhamitvā na saṃvasitvā hīṇāy' āvattanti, kinkāraṇaṃ: pāpehi asaṃvāsiyattā Jinasāsa-nassa. Evaṃ pāpehi asaṃvāsiyabbhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ duppaṭivedhabhāvaṃ dassenti: yathā ma-hārāja ye keci accekā asikkhitā asippino mativippahīṇā issatthā vālaggavedham na visahantā vigalanti pakka-manti, kinkāraṇaṃ: saṇha-sukhuma-duppaṭivedhattā vā-

¹⁰ nup- BM. ¹¹ nup- AM. ¹² ussāreti M. ¹³ ossanna- ABC, usa- M.
¹⁴ dujjanamanussā A. ¹⁵ asaṃvāsiyattā all.

laggassa; evam - eva kho mahārāja ye keci duppaññā jalā eḷamūgā mūlhā dandhagatikā janā Jinasāsane pabbajanti te tañ parama-saṇha-sukhuma-catusacca-paṭivedham paṭivijjhitum na visahantā Jinasāsanaṁ vigalitvā pakkamitvā nacirass' eva hīnāy' āvattanti, kinkāraṇaṁ: parama-saṇha-sukhuma-duppaṭivedhatāya saccānaṁ. Evañ duppaṭivedhabbhāvaṁ dassepi.

Kathaṁ bahusaṁvararakkhiyabhāvaṁ dassenti: yathā mahārāja kocid - eva puriso mahatimakāyuddhabhūmim - upagato parasenāya disāvidisāhi samantā parivārīto sattihattamaṁ janam - upentaṁ disvā bhūto osakkati paṭinivattati palāyati, kinkāraṇaṁ: bahuvīdhaṁ sikkhāpadaṁ parirakkhitum na visahantā okkamitvā paṭinivattitvā palāyitvā nacirass' eva hīnāy' āvattanti, kinkāraṇaṁ: bahuvīdhasaṁvararakkhiyabhāvattā Jinasāsanassa. Evañ bahuvīdhasaṁvararakkhiyabhāvaṁ dassenti.

Thalajuttame pi mahārāja vassikāgumbe kimividdhāni pupphāni honti, tāni ankurāni sankuṭṭitāni antarā yeva paripaṭanti, na ca tesu paripaṭitesu vassikāgumbo hīlito nāma hoti, yāni tattha ṭhitāni pupphāni tāni sammā gandhena disāvidisaṁ abhiyāpenti; evam - eva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīnāy' āvattanti te Jinasāsane kimividdhāni vassikāpupphāni viyā vaṇṇagandharahitāni nibbannākārasīlā abhabbā vepullāya, na ca tesam hīnāy' āvattanena Jinasāsaṇaṁ hīlitaṁ nāma hoti, ye tattha ṭhitā bhikkhū te sadevakaṁ lokaṁ sīlavara-gandhena abhiyāpenti. Sālinam - pi mahārāja nirātan-

² eḷamūgā ACM. ³ -sukhuma- om. BC. ¹² pāpakatā C, pāpakā AbM.

¹⁰ opakkamitvā C, osakkitvā A. ²⁰ vassika- M throughout. ²¹ -kuṭṭitāni A. ²⁴ abhiyāpenti AC. ³⁰ abhiyāpenti AbC.

kānaṃ lohita-kānaṃ antare karumbhakaṃ nāma sālijāti uppajjitvā antarā yeva vinassati, na ca tassā vinaṭṭhattā lohita-kasālī hīṭitā nāma honti, ye tattha ṭhitā sāli te rājūpa-bhogā honti; evaṃ-eva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīṇāy' āvattanti te lohita-kasālinam-antare karumbhakā viya Jinasāsane na vaḍḍhitvā vepullataṃ pāpmitvā antarā yeva hīṇāy' āvattanti, na ca tesāṃ hīṇāy' āvattanena Jinasāsanaṃ hīṭitaṃ nāma hoti, ye tattha ṭhitā bhikkhū te arahattassa anucchavikā honti. Kāmadadassāpi mahārāja maṇiratanassa ekadesaṃ kakkasaṃ uppajjati, na ca tattha kakkasuppannattā maṇiratanam hīṭitaṃ nāma hoti, yaṃ tattha parisuddham maṇiratanassa taṃ janassa hāsakaraṃ hoti; evaṃ-eva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīṇāy' āvattanti kakkasā te Jinasāsane papaṭikā, na ca tesāṃ hīṇāy' āvattanena Jinasāsanaṃ hīṭitaṃ nāma hoti, ye tattha ṭhitā bhikkhū te devamanussānaṃ hāsajanakā honti. Jāṭisampannassa pi mahārāja lohita-candanassa ekadesaṃ pūṭikaṃ hoti appagandham, na tena lohita-candanam hīṭitaṃ nāma hoti, yaṃ tattha apūṭikaṃ sugandham taṃ samantā vidhūpeti abhiyāpeti; evaṃ-eva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīṇāy' āvattanti te lohita-candana-sārantare pūṭikadesaṃ-iva chaḍḍanīyā Jinasāsane, na ca tesāṃ hīṇāy' āvattanena Jinasāsanaṃ hīṭitaṃ nāma hoti, ye tattha ṭhitā bhikkhū te sadevakaṃ lokaṃ sīlavara-candanagandhena anulimpayantīti. — Sādhū bhante Nāgasena, tena tena anucchavikena tena tena sadisena kūrapena niravajjam-anupāpitaṃ Jinasāsanaṃ seṭṭhabhāvena paridīpitaṃ, hīṇāy' āvattamānā pi te Jinasāsanaassa seṭṭhabhāvaṃ yeva paridīpentīti.

^{1.6} karumpa- M. ² -sāsane vaḍḍhitvā na vep. AbC; M repeats na in both places ³ vepullattaṃ AbBC. ¹⁰ -dese M. ¹¹ abhiyāpeti Ab.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: arahā ekam⁴ vedanaṃ vediyati kāyikaṃ na cetasikaṃ - ti. Kin - nu kho bhante Nāgasena arahato cittaṃ yaṃ kāyaṃ nissāya pavattati tattha arahā anissaro assāmi⁵ avasavattī ti. — Aha mahārājāti. — Na kho bhante Nāgasena yuttametaṃ yaṃ so sakacittassa pavattamāne kāye anissaro hoti assāmi⁶ avasavattī, saṃyo pi tāva bhante yasmiṃ kulāvake paṭivasati tattha so issaro hoti sāmī⁷ vasavattī ti.

Das⁸ ime mahārāja kāyānugatā dhammā bhavē bhavē kāyaṃ anudhāvanti anuparivattanti, katame dasa: sītaṃ uṇhaṃ jighacchā pipāsā uccāro passāvo thīnamiddhaṃ jarā byādhi maraṇaṃ. Ime kho mahārāja dasa kāyānugatā dhammā bhavē bhavē kāyaṃ anudhāvanti anuparivattanti; tattha arahā anissaro assāmi⁹ avasavattī ti. — Bhante Nāgasena, kena kāraṇena arahato kāye āṇa na - ppavattati issariyaṃ vā, tattha me kāraṇaṃ brūhīti. — Yathā mahārāja ye keci paṭhavinissitā sattā sabbe te paṭhaviṃ nissāya caranti viharanti vattiṃ kappenti, api nu mahārāja tesaṃ paṭhaviyā āṇa pavattati issariyaṃ vā ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja arahato cittaṃ kāyaṃ nissāya pavattati, na ca pana arahato kāye āṇa pavattati issariyaṃ vā ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena puthujjano kāyikaṃ - pi cetasikaṃ - pi vedanaṃ vediyatīti. — Abhāvitattā mahārāja cittassa puthujjano kāyikaṃ - pi cetasikaṃ - pi vedanaṃ vediyati. Yathā mahārāja goṇo chāto paritasito abala-dubbala-parittaka-tīnesu vā latāya vā upanibaddho assa, yadā so goṇo parikupito hoti tadā saha upanibandhanena pakkamati; evam - eva kho mahārāja abhāvitacittassa vedanā uppajjitvā cittaṃ parikopeti, cittaṃ parikupitaṃ kāyaṃ ābhujati nibbhujati, samparivat-

⁴ assāmi all. ¹⁷ paṭhavi- M. ¹⁸ nu kho AM. ²⁰ vediyatīti ABC.

²¹ ābhujati nibbhujati all, and so ACM throughout.

takam² karoti, atha so abhāvitacitto tasati ravati, bhera-
varāvam - abhiravati. Idam - ettha mahārāja - kāraṇam
yena kāraṇena puthujjano kāyikam - pi cetasikam - pi ve-
danam vediyatīti. — Kim pana tam kāraṇam yena kāra-
ṇena arahā ekam vedanam vediyati, kāyikam na cetasi-
kan - ti. — Arahato mahārāja cittaṁ bhāvitam¹² hoti su-
bhāvitam dantaṁ sudantaṁ assavaṁ vacanakaram, so
dukkhāya vedanāya phuttho samāno aniccan - ti dalham
gaṇhāti, samādhittambhe cittaṁ upanibandhati, tassa tam
cittaṁ samādhittambhe upanibaddham na vedhati na
calati, tthitaṁ hoti avikkhittam, tassa vedanāvikāravip-
phārena kāyo pana ābhujati nibbhujati samparivattati.
Idam - ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena arahā ekam
vedanam vediyati, kāyikam na cetasikan - ti.

Bhante Nāgasena, tam nāma loke acchariyaṁ yaṁ
kāye calamāne cittaṁ na calati, tattha me kāraṇam brū-
hīti. — Yathā mahārāja mahatimahārukkhe khandha-
sākhā-palāsasampanne anilabalasamāhate sākhā calati,
api na tassa khandho pi calatīti. — Na hi bhante ti.
— Evam - eva kho mahārāja arahā dukkhāya vedanāya
phuttho samāno aniccan - ti dalham gaṇhāti, samādhit-
thambhe cittaṁ upanibandhati, tassa tam cittaṁ samā-
dhittambhe upanibaddham na vedhati na calati, tthitaṁ
hoti avikkhittam, tassa vedanāvikāravipphārena kāyo
ābhujati nibbhujati samparivattati, cittaṁ pana tassa na
vedhati na calati, khandho viya mahārukkassāti. —
Acchariyaṁ bhante Nāgasena, abbhutaṁ bhante Nāgasena,
na me evarūpo sabbakāḷiko dhammappadīpo diṭṭhapubbo ti.

² vediyati yadi (meaning perhaps yadidaṁ) kāyikam AbBC. ¹² -vitthā-
rena Ab. ¹⁷ mahatī om. C. ¹⁸ -samāgate AC. ¹⁹ nu kho AM. ²⁴
-vitthārena C. ²⁵ dhammapadīpo AM. ²⁶ diṭṭhapubbo, evametam, tathā
sampaṭicchāmīti M.

Bhante Nāgasena, idha yo koci gihī pārājikaṃ ajjhāpanno bhaveyya, so aparena samayena pabbajeyya, attanā pi so na jāneyya: gihī pārājikaṃ ajjhāpanno 'smīti, na pi tassa añño koci ācikkheyya: gihī pārājikaṃ ajjhāpanno sīti, so ca tathattāya paṭipajjeyya, api nu tassa dhammābhisamayo bhaveyyāti. — Na hi mahārājāti. — Kena bhante kāraṇenāti. — Yo tassa hetu dhammābhisamayā so tassa samucchinno, tasmā dhammābhisamayo na bhavatīti. — Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: jānan-tassa kukkucçaṃ hoti, kukkucce sati āvaraṇaṃ hoti, āvate citte dhammābhisamayo na hotīti. Imassa pana ajānantassa akukkucça-jātassa santacittassa viharato kena kāraṇena dhammābhisamayo na hoti; visamena visamen¹³ eso pañho gacchati, cintetvā vissajjethāti. — Rūhaṭi mahārāja sukatthe sukalale maṇḍakhette sāradaṃ su-khasayitaṃ bījaṃ ti. — Āma bhante ti. — Api nu mahārāja taṃ yeva bījaṃ ghanaselasilātale rūheyyāti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana mahārāja taṃ yeva bījaṃ kalale rūhati, kissa ghanasele na rūhatīti. — Na-tthi bhante tassa bījassa rūhanāya ghanasele hetu, ahetunā bījaṃ na rūhatīti. — Evam¹⁴ eva kho mahārāja yena hetunā tassa dhammābhisamayo bhaveyya so tassa hetu samucchinno, ahetunā dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarā paṭhaviyā ṭhānam-upagacchanti, api nu mahārāja te yeva daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarā gagane ṭhānam-upagacchantīti. — Na hi bhante ti. — Kiṃ pan' ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena te yeva daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarā paṭhaviyā ṭhānam-upagacchanti, kena kāraṇena gagane na tiṭṭhantīti. — Na-tthi bhante tesāṃ daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarānaṃ patiṭṭhānāya ākāse hetu, ahetunā na

¹³ visamena visamena so AM. ¹⁴ sukhassitaṃ AC. ¹⁵ kissa pana A.

²³ hotīti all. ²⁴ -leḍḍu- Aa throughout. ²⁵ nu kho M.

tiṭṭhantīti. — Evam - eva kho mahārāja tassa tena dosena abhisamayahetu samucchinno, hetusamugghāte ahetunā abhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja thale aggi jalati, api nu kho mahārāja so yeva aggi udae jalatīti. — Na hi bhante ti. — Kiñ pan' ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena so yeva aggi thale jalati, kena kāraṇena udae na jalatīti. — Na tthi bhante aggissa jalanāya udae hetu, ahetunā na jalatīti. — Evam - eva kho mahārāja tassa tena dosena abhisamayahetu samucchinno, hetusamugghāte ahetunā dhammābhisamayo na hotīti.

Bhante Nāgasena, puna p' etaṃ atthaṃ cintehi, na me tattha cittasaññatti bhavati: ajānantassa asati kukkucce āvaraṇaṃ hotīti; kāraṇena mañ saññāpehīti. — Api nu mahārāja visaṃ halāhalaṃ ajānantena pi khāyitaṃ jīvitaṃ haratīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hoti. Api nu mahārāja aggi ajānitvā akkamantaṃ dāhatīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hoti. Api nu mahārāja ajānantaṃ āsiviso dāsivā jīvitaṃ haratīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hoti. Nānu mahārāja Kālingarājā Samaṇakolañño sattaratanaparikiṇṇo hatthiratanam abhiruyha kuladassanāya gacchanto ajānanto pi nāsakkhi bodhi-maṇḍassa uparito gantuṃ. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hotīti. — Jinabhāsitaṃ bhante Nāgasena kāraṇaṃ na sakkā paṭikkosituṃ, eso v' etassa attho, tathā sampatīcchāmīti.

3. 12-21. 24 hotīti aH. 12. 15 nu kho AM. 21 nu kho M. 24 c' etassa M, metassa AC.

Bhante Nāgasena, gihidussīlassa ca samaṇadussīlassa ca ko viseso kiṃ nānākaraṇaṃ; ubho p' ete samasama-gatikā, ubhinnaṃ pi samasamo vipāko hoti, udāhu kiñci nānākaraṇaṃ atthīti. — Dasa ime mahārāja guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā, dasahi ca kāraṇehi uttariṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Katame dasa guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā: idha mahārāja samaṇadussīlo Buddhe sagāravo hoti, dhamme sagāravo hoti, sanghe sagāravo hoti, sabrahmacārisu sagāravo hoti, uddesa-paripucchāya vāyamati, savanabahuḷo hoti, bhinnasīlo pi mahārāja dussīlo parisagato ākappaṃ upatthapeti, garahabhaya kāyikaṃ vācasikaṃ rakkhati, padhānābhimukhaṃ assa hoti cittaṃ, bhikkhusāmaṇñaṃ upagato hoti. Karonto pi mahārāja samaṇadussīlo pāpaṃ paṭicchannaṃ ācarati. Yathā mahārāja itthi sapatikū niliyitvā rahassen' eva pāpaṃ ācarati, evam eva kho mahārāja karonto pi samaṇadussīlo pāpaṃ paṭicchannaṃ ācarati. Ime kho mahārāja dasa guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā.

Katamehi dasahi kāraṇehi uttariṃ dakkhiṇaṃ visodheti: avajjha-kavaca-dhāraṇatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, isisāmaṇña-bhaṇḍulinga-dhāraṇato pi dakkhiṇaṃ visodheti, sanghasamayam anupavittatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, Buddha-dhamma-sangha-saraṇagatatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, padhānāsayaniketavāsītāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, Jināsāsanadhanapariyesanato pi dakkhiṇaṃ visodheti, pavaradhammadesanato pi dakkhiṇaṃ visodheti, dhammadīpagatiparāyanatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, aggo Buddho ti ekantaupajudittatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, uposathasamādānato pi dakkhiṇaṃ visodheti.²⁴ Imehi kho mahārāja dasahi kāraṇehi uttariṃ dakkhiṇaṃ visod-

²⁴ -kāraṇaṃ A. ²⁵ -mukhaṃ cassa ABC, -mukhaṃ yevassa M. ²⁶ ana-
vajjha- C; -kavāca- Ab, -kavaci- M. ²⁷ -gatāya ABC (-gatātattāya M).

²⁸ padhānasaya- AaB, padhānāsaya- M.

dheti. Suvipanno pi hi mahārāja samapadussīlo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Yathā mahārāja udakaṃ su-bahalam - pi kalala-kaddama-rajojallaṃ apaneti, evam - eva kho mahārāja suvipanno pi samapadussīlo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Yathā vā pana mahārāja uṇhoda-kam sokathitam - pi pajjalantaṃ mahantaṃ aggikkhan-dhaṃ nibbāpeti, evam - eva kho mahārāja suvipanno pi samapadussīlo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Yathā vā pana mahārāja bhojanaṃ virasam - pi khudādubbalyaṃ apaneti, evam - eva kho mahārāja suvipanno pi samapadussīlo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Bhāsitaṃ p' etaṃ mahārāja devātidevena Majjhimaniḥāyavaralaṇḍhake Dakkhiṇāvibhange veyyākaraṇe:

Yo sīlavā dussīlesu dadāti dānaṃ
dhammena laddhā supasannacitto,
abhisaddhaṃ kammaphalaṃ ulāraṃ,
sā dakkhiṇā dāyakato visujjhatīti.

— Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, tāvatakaṃ mayaṃ pañhaṃ apucchimha, taṃ tvaṃ opammehi kāraṇehi vibhāvento amatamadhuraṃ savanūpagaṃ akāsi. Yathā nāma bhante sūdo vā sūdantevāsī vā tāvatakaṃ maṃsaṃ labhitvā nānāvidhehi sambhārehi sampādetvā rājūpabhogaṃ karoti, evam - eva kho bhante Nāgasena tāvatakaṃ mayaṃ pañhaṃ apucchimha, taṃ tvaṃ opammehi kāraṇehi vibhāvetvā amatamadhuraṃ savanūpagaṃ akāsi.

Bhante Nāgasena, imaṃ udakaṃ aggimhi tappamānaṃ ciccitāyati citicitāyati saddāyati bahuvidhaṃ; kin - nu kho bhante Nāgasena udakaṃ jīvati, kiṃ kiṃamānaṃ saddāyati,

¹ hi om. AaB. ² -dubballaṃ C. ³ dakkhiṇa- ABC. ^{19, 24} -mhā M.

²⁵ akāsi, evametaṃ, tathā sampasācchamīti M. ²⁷ idaṃ M.

udāhu aññena patipīḷitaṃ saddāyatīti. — Na hi mahārāja udakaṃ jīvati, na tthi udaye jīvo vā satto vā; api ca mahārāja aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ ciccitāyati ciccitāyati saddāyati bahuvidhan ti. — Bhante Nāgasena, idh' ekacce titthiyā: udakaṃ jīvātīti sītūḍakaṃ paṭikkhipitvā udakaṃ tāpetvā vekaṭikavekaṭikaṃ paribhūñjanti, te tumhe garahanti paribhavanti: ekindriyaṃ samaṇā Sakyaputtiyā jīvaṃ vihetthenti; taṃ tesāṃ garahaṃ paribhavaṃ vinodehi apanehi nicchārehīti. — Na hi mahārāja udakaṃ jīvati, na tthi mahārāja udaye jīvo vā satto vā; api ca mahārāja aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ ciccitāyati ciccitāyati saddāyati bahuvidhaṃ. Yathā mahārāja udakaṃ sobbha-sara-sarita-daha-talāka-kandara-padara-udapāna-ninna-pokkharanigataṃ vātāta-pavegassa mahantatāya pariyādiyati parikkhayaṃ gacchati, api nu tattha udakaṃ ciccitāyati ciccitāyati saddāyati bahuvidhan ti. — Na hi bhante ti. — Yadi mahārāja udakaṃ jīveyya, tatthāpi udakaṃ saddāyeyya. Iminā pi mahārāja kāraṇena jānāhi: na tthi udaye jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ ciccitāyati ciccitāyati saddāyati bahuvidhan ti.

Aparam pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi: na tthi udaye jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti. Yadā pana mahārāja udakaṃ taṇḍulehi sammissitaṃ bhājanagataṃ hoti pihitaṃ uddhane atṭhapitaṃ, api nu tattha udakaṃ saddāyatīti. — Na hi bhante, acalaṃ hoti santasantan ti. — Taṃ yeva pana mahārāja udakaṃ bhājanagataṃ aggaṃ ujjaletvā uddhane ṭhapitaṃ hoti, api nu tattha udakaṃ acalaṃ hoti santasantan ti. — Na hi bhante, calati khubbhati lūḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham adho disāvīdisaṃ gacchati,

¹³ bahuvidhanti all. ¹⁴ -pokkharanī- M. ¹⁵ mah. udakaṃ pariy. AbC.

¹⁶ pi om. A. ²⁴ saddāyati M. ²⁵ sammissaṃ AH.

uttarati patarati, pheṇamāli hotīti. — Kissa pana taṃ mahārāja pākatiṃ udakaṃ na calati, santasantaṃ hoti, kissa pana aggigataṃ calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham-adho disāvidisaṃ gacchati, pheṇamāli hotīti. — Pākatiṃ bhante udakaṃ na calati, aggigataṃ pana udakaṃ aggisantāpavegassa mahantatāya cicciṭṭayati ciṭṭiṭṭayati saddāyati bahuvidhan-ti. — Iminā pi mahārāja kāraṇena jānāhi: na-tthi udake jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti.

Aparam-pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi: na-tthi udake jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti. Hoti taṃ mahārāja udakaṃ ghare ghare udakavāragataṃ pihitaṃ-ti. — Āma bhante ti. — Api nu taṃ mahārāja udakaṃ calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham-adho disāvidisaṃ gacchati, uttarati patarati, pheṇamāli hotīti. — Na hi bhante, acalaṃ taṃ hoti pākatiṃ udakavāragataṃ udakan-ti. — Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja: mahāsamudde udakaṃ calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham-adho disāvidisaṃ gacchati, uttarati patarati, pheṇamāli hoti, ussakkītvā velāya paharati, saddāyati bahuvidhan-ti. — Āma bhante, sutapubbaṃ etaṃ mayā dīṭṭhapubbaṃ-ca, mahāsamudde udakaṃ hatthasatam-pi dve pi hatthasatāni gagane ussakkīti. — Kissa mahārāja udakavāragataṃ udakaṃ na calati na saddāyati, kissa pana mahāsamudde udakaṃ calati saddāyatīti. — Vātavegassa mahantatāya bhante mahāsamudde udakaṃ calati saddāyati, udakavāragataṃ udakaṃ aghaṭṭitaṃ kehici na calati na saddāyatīti. — Yathā mahārāja vātavegassa mahantatāya mahāsamudde udakaṃ calati

¹⁴ -vāragataṃ A. ¹⁵ -vāragagataṃ C. ¹⁶ ussakkītvā ussakkītvā AbC.

¹⁷ -pubbaṃ ca taṃ B.

saddāyati, evam - evaṃ aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyati.

Nanu mahārāja bheripokkharaṃ sukkhaṃ suk-
khena gocammaṇa onandhatīti. — Āma bhante ti. —
Api nu mahārāja bheriyā jīvo vā satto vā atthīti. —
Na hi bhante ti. — Kissa pana mahārāja bheri sad-
dāyatīti. — Itthiyā vā bhante purisassa vā tajjena vā
yāmenāti. — Yathā mahārāja itthiyā vā purisassa vā
tajjena vāyāmena bheri saddāyati, evam - evaṃ aggisantā-
pavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyati. Iminā pi
mahārāja kāraṇena jānāhi: na - tthi udake jīvo vā satto
vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti.

Mayham - pi tāva mahārāja tava pucchitabbaṃ atthi,
evam - eso pāṇho suvinicchito hoti. Kin - nu kho ma-
hārāja sabbehi pi bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddā-
yati, udāhu ekaccehi yeva bhājanehi tappamānaṃ saddā-
yatīti. — Na hi bhante sabbehi pi bhājanehi udakaṃ
tappamānaṃ saddāyati, ekaccehi yeva bhājanehi udakaṃ
tappamānaṃ saddāyatīti. — Tena hi mahārāja jahito si
sakasamayam, paccāgato si mama visayam, na - tthi udake
jīvo vā satto vā; yadi mahārāja sabbehi pi bhājanehi
udakaṃ tappamānaṃ saddāyeyya, yuttam - idaṃ: udakaṃ
jīvātīti vattum. Na hi mahārāja udakaṃ dvayaṃ hoti:
yaṃ saddāyati taṃ jīvati, yaṃ na saddāyati taṃ na jīva-
tīti. Yadi mahārāja udakaṃ jīveyya, mahantānaṃ hatthi-
nāgānaṃ ussannakāyānaṃ pabhinnānaṃ soṇḍāya ussiṇ-
citvā mukhe pakkhipitvā kucchim pavesayantānaṃ taṃ -
pi udakaṃ tesaṃ dantantare cippiyamānaṃ saddāyeyya.
Hatthasatikā pi mahānāvā garukā bhārikā anekasatasa-
hassabhāraparipūrā mahāsamodde vicaranti, tāhi pi cippi-
yamānaṃ udakaṃ saddāyeyya. Mahatimahantā pi

² saddāyatīti all. ⁴ onandhatīti AbC. ⁵ natthi bhante A. ²⁶ ussan-
nakānaṃ AbC. ²⁸ dantantare pi cipp. AB.

macchā anekasatayojanikakāyā, timī timingalā timira-
pingalā, abbhantare nimuggā mahāsanudde nivāsattḥāna-
tāya paṭivasantā mahā-udakadhārā ācamanti dhamanti
ca, tesam pi taṃ dantantare pi udarantare pi cippiya-
mānaṃ udakaṃ saddāyeyya. Yasmā ca kho mahārāja
evarūpehi evarūpehi mahantehi patipilānehi patipīlitaṃ
udakaṃ na saddāyati, tasmā pi na tthi udae jīvo vā
satto vā ti evam etaṃ mahārāja dbārehīti. — Sādhu
bhante Nāgasena, desāgato paṇho anucchavikāya vibhat-
tiyā vibhatto. Yathā nāma bhante Nāgasena mahatima-
hagghaṃ maṇiratanāṃ chekaṃ ācariyaṃ kusalaṃ sikkhi-
taṃ maṇikāraṃ pāpunītvā kittiṃ labheyya thomaṃ pa-
saṃsaṃ, muttāratanāṃ vā muttikaṃ, dussaratanāṃ vā
dussikaṃ, lohītacandanaṃ vā gandhikaṃ pāpunītvā kittiṃ
labheyya thomaṃ pasaṃsaṃ, evam eva kho bhante
Nāgasena desāgato paṇho anucchavikāya vibhattiyā vi-
bhatto, evam etaṃ, tathā sampatiṇchāmīti.

Chattḥo vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ p¹ etaṃ Bhagavatā:
Nippapañcārāmā bhikkhave viharatha nippapañcaratino ti.
Kataman taṃ nippapañcan ti. — Sotāpattiphalaṃ
mahārāja nippapañcaṃ, sakadāgāmiṃphalaṃ nippapañcaṃ,
anāgāmiṃphalaṃ nippapañcaṃ, arahattaphalaṃ nippapañ-
can ti. — Yadi bhante Nāgasena sotāpattiphalaṃ nippa-
pañcaṃ, sakadāgāmi-anāgāmi-arhattaphalaṃ nippapañ-

¹ timingilā B. ² nivāsanaṭṭh- AC ³ dhamenti AbC. ⁴ udarantare pi
om. BM. ⁵ saddāyeyya all.

caṃ, kissa pana ime bhikkhū uddisanti paripucchanti
 suttaṃ geyyaṃ veyyākaraṇaṃ gāthaṃ udānaṃ itivuttakaṃ
 jātaṃ abbhutadhammaṃ vedallaṃ, navakammēna paḷi-
 bujjhanti dāneṇa ca pūjāya ca; nanu te Jinapaṭikkhitaṃ
 kammaṃ karontīti. — Ye te mahārāja bhikkhū uddisanti
 paripucchanti suttaṃ geyyaṃ veyyākaraṇaṃ gāthaṃ udānaṃ
 itivuttakaṃ jātaṃ abbhutadhammaṃ vedallaṃ, nava-
 kammēna paḷibujjhanti dāneṇa ca pūjāya ca, sabbe te
 nippapañcassa pattiyaṃ karonti. Ye te mahārāja sabhāva-
 parisuddhā pubbe vāsitaṃ vāsanā te ekacittakkhaṇeṇa nippa-
 pañcā honti; ye pana te bhikkhū mahārājakkhā te imehi
 payogehi nippapañcā honti. Yathā mahārāja eko puriso
 khette bijaṃ ropetvā attano yathābalaviriyena vinā pā-
 kāravatiyaṃ dhaññaṃ uddhareyya, eko puriso khette bijaṃ
 ropetvā vanaṃ pavisitvā kaṭṭhaṃ-ca sākhaṃ-ca chinditvā
 vatipākāraṃ katvā dhaññaṃ uddhareyya, yā tattha tassa
 vatipākārapariyesanā sā dhaññaṭṭhāya; evaṃ-eva kho
 mahārāja ye te sabhāvaparisisuddhā pubbe vāsitaṃ vāsanā te
 ekacittakkhaṇeṇa nippapañcā honti, vinā vatipākāraṃ
 puriso viya dhaññaṭṭhāro; ye pana te bhikkhū mahāra-
 jakkhā te imehi payogehi nippapañcā honti, vatipākāraṃ
 katvā puriso viya dhaññaṭṭhāro. Yathā vā pana mahārāja
 mahatimahante ambarukkhamatthake phalapinḍi bhavēyya,
 atha tattha yo koci iddhiṃ āgantvā tassa phalaṃ ha-
 reyya, yo pana tattha aniddhiṃ so kaṭṭhaṃ-ca valliṃ-
 ca chinditvā nisseṇiṃ bandhitvā tāya taṃ rukkhāṃ abhi-
 rūhitvā phalaṃ hareyya, yā tattha tassa nisseṇipariyesanā
 sā phalaṭṭhāya; evaṃ-eva kho mahārāja ye te sa-
 bhāvaparisisuddhā pubbe vāsitaṃ vāsanā te ekacittakkhaṇeṇa
 nippapañcā honti, iddhiṃ viya rukkhaphalaṃ haranto;
 ye pana te bhikkhū mahārājakkhā te imiṇā payogena
 saccāni abhisamenti, nisseṇiyaṃ viya puriso rukkhaphalaṃ

⁹ itivuttakaṃ A twice, B once. ¹¹ mahārājakkhā all throughout. ¹⁷⁻²¹ vatī- A,

haranto. Yathā vā pana mahārāja eko puriso atthakaraṇiko ekako yeva sāmikaṃ upagantvā atthaṃ sādheti, eko dhanavā dhanavasena pariṣaṃ vadḍhetvā parisāya atthaṃ sādheti, yā tattha tassa parisapariyesanā sā atthathāya; evam-eva kho mahārāja ye te sabhāva-parisuddhā pubbe vāsitaṃ vāsanaṃ te ekacittakkhaneṃ chasu abhiññāsu vasibhāvaṃ pāpunanti, puriso viya ekako atthasiddhiṃ karonto; ye pana te bhikkhū mahārajakkhā te imehi payogehi sāmāñnattham-abhisādhenti, parisāya viya puriso atthasiddhiṃ karonto.

Uddeso pi mahārāja bahukāro, paripucchā pi bahukārā, navakammam pi bahukāraṃ, dānam pi bahukāraṃ, pūjā pi bahukārā tesu tesu karaṇīyesu. Yathā mahārāja puriso rājūpasevī katāvī amacca-bhaṭṭa-balattha-dovārika-anīkattha-pārisajjajanehi, te tassa karaṇīye anuppatte sabbe pi upakārā honti; evam-eva kho mahārāja uddeso pi bahukāro, paripucchā pi bahukārā, navakammam pi bahukāraṃ, dānam pi bahukāraṃ, pūjā pi bahukārā tesu tesu karaṇīyesu. Yadi mahārāja sabbe pi abhijātiparisuddhā bhavēyyuṃ, anusāsakena karaṇīyaṃ na bhavēyya; yasmā ca kho mahārāja † savanena karaṇīyaṃ hoti. Thero mahārāja Sāriputto aparimitamasankhēyyakappaṃ upādāya upacitakusalamūlo paññāya koṭiṃ gato, so pi vinā savanena nāsakkhi āsavakkhayaṃ pāpunituṃ. Tasmā mahārāja bahukāraṃ savanaṃ, tathā uddeso pi paripucchā pi, tasmā uddesa-paripucchā pi nippapañcā asankhatā ti. — Sunijjhāpito bhante Nāgasena pañho, evam-etaṃ, tathā sampaticchāmi.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: yo gīhi arahattaṃ patto dve v' assa gatiyo bhavanti, anañña: tasmim yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā, na so

divaso sakkā atikkametun -ti. Sace so bhante Nāgasena tasmim divase ācariyam vā upajjhāyam vā pattacīvaram vā na labhetha, api nu so arahā sayam vā pabbajeyya, divasam vā atikkameyya, añño vā koci arahā iddhimā āgantvā tam pabbajeyya, parinibbāyeyya vā ti. — Na so mahārāja arahā sayam pabbajeyya, sayam pabbajanto theyyam āpajjati; na ca divasam atikkameyya; aññassa arahantassa āgamanam bhaveyya vā na vā bhaveyya, tasmim yeva divase parinibbāyeyyāti. — Tena hi bhante Nāgasena arahattassa santabhāvo vijahito hoti, yena adhigatassa jīvita-hāro bhavātīti. — Visamam mahārāja gihilingam, visame linge lingadubbalatāya arahattam patto gihī tasmim yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā; n' eso mahārāja doso arahattassa, gihilingass' eso doso, yad-idam lingadubbalatā. Yathā mahārāja bhojanam sabbasattānam āyupālakam jivitarakkhakam visamakotthassa mandadubbalaḡahanikassa avipākena jivitam harati, n' eso mahārāja doso bhojanassa, kotthass' eso doso, yad-idam aggidubbalatā; evam-eva kho mahārāja visame linge lingadubbalatāya arahattam patto gihī tasmim yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā; n' eso mahārāja doso arahattassa, gihilingass' eso doso, yad-idam lingadubbalatā. Yathā vā pana mahārāja parittam tīṣa-lākam upari garuke pāsāṇe ṭhapite dubbalatāya bhijjivā patati, evam-eva kho mahārāja arahattam patto gihī tena lingena arahattam dhāretum asakkonto tasmim yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā. Yathā vā pana mahārāja puriso abalo dubbalo nihīnajacco parittapuñño mahatimahārājjam labhivā khaṇena paripaṭṭati paridham-satī osakkati, na sakkoti issariyam dhāretum; evam-eva kho mahārāja arahattam patto gihī tena lingena ara-

¹ atikkām- ABC. ² atikkām- ACMB. ³ atikkām- M. ⁴ arahantassa ABC, -hattāya M. ⁵ -hāro ABC, -bhāro M. ⁶ vijavīsame AbC. ⁷ -latāya BC throughout. A once, Ab twice.

bhattam dhāretum na sakkoti, tena kāraṇena tasmim yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam etaṃ, tathā sampaññe chāmiti.

Bhante Nāgasena, atthi arahato satisammoso ti. — Vigata-satisammosā kho mahārāja arahanto, na tthi arahantānaṃ satisammoso ti. — Āpajjeyya pana bhante arahā āpattiṃ ti. — Āma mahārājāti. — Kisim vattusmim ti. — Kuṭikāre mahārāja, sañcaritte, vikāle kālasaṇṇāya, pavārite appavāritasaṇṇāya, anātiritte atiritasaṇṇāyāti. — Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: ye āpattiṃ āpajjanti te dvīhi kāraṇehi āpajjanti, anādariyena vā ajānanena vā ti. Api nu kho bhante arahato anādariyam hoti, yam arahā āpattiṃ āpajjatīti. — Na hi mahārājāti. — Yadi bhante Nāgasena arahā āpattiṃ āpajjati na tthi ca arahato anādariyam, tena hi atthi arahato satisammoso ti. — Na tthi mahārāja arahato satisammoso, āpattiṃ ca arahā āpajjatīti. — Tena hi bhante kāraṇena maṃ saṇṇāpehi, kiṃ tattha kāraṇaṃ ti. Dve me mahārāja kilesā: lokavajjam paṇṇattivajjam cāti. Katamaṃ mahārāja lokavajjam: dasa akusalakammapathā, idaṃ vuccati lokavajjam. Katamaṃ paṇṇattivajjam: yam loke atthi samapānaṃ ananucchavikaṃ ananulomikaṃ, gihīnaṃ anavajjam, tattha Bhagavā sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paṇṇāpeti yāvajjivaṃ anatikkamanīyaṃ: vikālabhojanaṃ mahārāja lokassa anavajjam, taṃ Jinasāsane vajjam; bhūtagāmaṃ vikopanaṃ mahārāja lokassa anavajjam, taṃ Jinasāsane vajjam; uḍake hassadhammaṃ mahārāja lokassa anavajjam, taṃ Jinasāsane vajjam; iti evarūpāni evarūpāni mahārāja Jinasāsane vajjāni; idaṃ vuccati paṇṇattivajjam. Yam kilesaṃ lokavajjam abhabbo khīṇāsavo taṃ ajjhācaritum, yam kilesaṃ paṇṇattivajjam

tam ajānanto āpajjeyya. Avisayo mahārāja ekaccassa arahato sabbam jānitum, na hi tassa balaṃ atthi sabbam jānitum. Anaññātam mahārāja arahato itthipurisānaṃ nāmaṃ - pi gottam - pi, maggo pi tassa mahiyā anaññāto; vimuttiṃ yeva mahārāja ekacco arahā jāneyya, chaḷa-bhiñño arahā sakavisayaṃ jāneyya. Sabbaññu mahārāja Tathāgato va sabbam jānātīti. Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgaseṇa, dissanti loke buddhā, dissanti paccekabuddhā, dissanti tathāgatasāvaka, dissanti cak-kavattirājāno, dissanti padesarājāno, dissanti devamanussā, dissanti sadhana, dissanti adhana, dissanti sugatā, dissanti duggatā, dissati purisassa itthilingaṃ pātubhūtaṃ, dissati itthiyā purisalingaṃ pātubhūtaṃ, dissati sukataṃ dukkataṃ kammaṃ, dissanti kalyāṇapāpakānaṃ kammānaṃ vipākūpabhogino sattā, atthi loke sattā aṇḍajā jalā-bujā samisedajā opapātikā, atthi satā apadā dipadā catuppadā bahuppadā, atthi loke yakkhā rakkhasā kumbhaṇḍā asurā dānavā gandhabbā petā pisācā, atthi kin-purā mahoragā nāgā supannā siddhā vijjādharā, atthi hatthi assā gāvo mahisā oṭṭhā gadrabhā ajā eḷakā migā sūkarā sihā byagghā dipī acchā kokā taracchā sonā si-gālā, atthi bahuvidhā sakunā, atthi suvaṇṇaṃ rajataṃ muttā maṇi sankho silā pavāṇaṃ lohitaṅko masāragallaṃ veluriyo vajiraṃ phalikaṃ kāḷalohaṃ tambalohaṃ vaṭṭa-lohaṃ kamsalohaṃ, atthi khomaṃ koseyyaṃ kappāsikaṃ sāṇaṃ bhaṅgaṃ kambalaṃ, atthi sāli vihi yavo kangu kudrūso varako godhūmo muggo māso tilaṃ kulatthaṃ, atthi mūlagandho sārāgandho pheggugandho tacagandho

¹ tam om. AaB. ² ca A; om B. ¹⁸ bahupadā M.

pattagandho pupphagandho phalagandho sabbagandho, atthi tīṇa-latā-gaccha-rukkha-osadhi-vanasapati-nadī-pabbata-samudda-maccha-kacchapā, sabbaṃ loke atthi. Yaṃ bhante loke na-tthi taṃ me kathehīti. — Tīṇ' imāni mahārāja loke na-tthi, katamāni tīṇi: sacetanā vā acetanā vā ajarāmarā loke na-tthi, sankhārānaṃ niccatā na-tthi, paramatthena sattūpaladdhi na-tthi. Imāni kho mahārāja tīṇi loke na-tthīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ-etan, tathā sampāṭicchāmiti.

Bhante Nāgasena, dissanti loke kammanibbattā, dissanti hetunibbattā, dissanti utunibbattā; yaṃ loke akammajaṃ ahetujaṃ anutujaṃ taṃ me kathehīti. — Dve 'me mahārāja lokasmiṃ akammajā ahetujā anutujā, katame dve: ākāso mahārāja akammajo ahetujo anutujo, nibbānaṃ mahārāja akammajaṃ ahetujaṃ anutujaṃ. Ime kho mahārāja dve akammajā ahetujā anutujā ti. — Mā bhante Nāgasena Jinavacanaṃ makkhehi, mā ajānitvā pañhaṃ byākarohīti. — Kim kho mahārāja ahaṃ vadāmi, yaṃ maṃ tvaṃ evaṃ vadesi: mā bhante Nāgasena Jinavacanaṃ makkhehi, mā ajānitvā pañhaṃ byākarohīti. — Bhante Nāgasena, yuttam-idaṃ tava vuttuṃ: ākāso akammajo ahetujo anutujo ti. Anekasatehi pana bhante Nāgasena kāraṇehi Bhagavatā sāvakānaṃ nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhāto, atha ca pana tvaṃ evaṃ vadesi: ahetujaṃ nibbānaṃ ti. — Saccaṃ mahārāja Bhagavatā anekasatehi kāraṇehi sāvakānaṃ nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhāto, na ca pana nibbānassa uppādāya hetu akkhāto ti.

Ettha mayaṃ bhante Nāgasena andhakārato andha-

¹ -paṭi AC. ² -samuddā B (-uddho M). ³ me om. AC. ⁴ tava AbC.

kārataraṃ pavisāma, vanato vanataraṃ pavisāma, gahanato gahanataraṃ pavisāma, yatra hi nāma nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tassā pana dhammassa uppādāya hetu na tthi. Yadi bhante Nāgasena nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena hi nibbānassa uppādāya pi hetu icchitabbo. Yathā [pana] bhante Nāgasena puttassa pitā atthi, tena kāraṇena pituno pi pitā icchitabbo; yathā antevāsikassa ācariyo atthi, tena kāraṇena ācariyassa pi ācariyo icchitabbo; yathā ankurassa bijaṃ atthi, tena kāraṇena bijassa pi bijaṃ icchitabbaṃ; evam-eva kho bhante Nāgasena yadi nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena kāraṇena nibbānassa uppādāya pi hetu icchitabbo. Yathā rukkhassa vā latāya vā agge satī tena kāraṇena majjham-¹ pi atthi mūlam-² pi atthi, evam-eva kho bhante Nāgasena yadi nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena kāraṇena nibbānassa uppādāya pi hetu icchitabbo ti. — Anuppādaniyaṃ mahārāja nibbānaṃ, tasmā na nibbānassa uppādāya hetu akkhāto ti. — Ingha bhante Nāgasena kāraṇaṃ dassetvā kāraṇena maṃ saññāpehi, yathā haṃ jāneyyaṃ: nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, nibbānassa uppādāya hetu na tthīti.

Tena hi mahārāja sakkaccaṃ sothaṃ odaha, sādhukaṃ suṇohi, vakkhāmi tathā kāraṇaṃ. Sakkuṇeyya mahārāja puriso pākatikena balena ito Himavantaṃ pabbatarājaṃ upagantun-³ ti. — Āma bhante ti. — Sakkuṇeyya pana so mahārāja puriso pākatikena balena Himavantaṃ pabbatarājaṃ idha-⁴ m-āharitun-⁵ ti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja sakkā nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhātum, na sakkā nibbānassa uppādāya hetu dassetum. Sakkuṇeyya mahārāja puriso pākatikena balena mahāsamuddaṃ nāvāya uttaritvā pārīmatīraṃ gantun-⁶ ti. — Āma bhante ti. — Sakkuṇeyya pana so

¹ natthīti all. ² ācariyassāpi AC. ³ pārīmaṃ tīraṃ C.

mahārāja puriso pākatikena balena mahāsamuddassa pārīmatīraṃ idha - m - āharitun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhātum, na sakkā nibbānassa uppādāya hetu dassetum; kinkāraṇaṃ: asankhatattā dhammassāti. — Asankhataṃ bhante Nāgasena nibbānan - ti. — Āma mahārāja, asankhataṃ nibbānaṃ, na kehici kataṃ; nibbānaṃ mahārāja na vattabbaṃ: uppannan - ti vā anuppannan - ti vā uppādaniyan - ti vā atītan - ti vā anāgatan - ti vā paccuppannan - ti vā cakkhuviññeyyan - ti vā sotaviññeyyan - ti vā ghānaviññeyyan - ti vā jivhāviññeyyan - ti vā kāyaviññeyyan - ti vā ti. — Yadi bhante Nāgasena nibbānaṃ na uppannaṃ na anuppannaṃ na uppādaniyaṃ na atītaṃ na anāgataṃ na paccuppannaṃ na cakkhuviññeyyaṃ na sotaviññeyyaṃ na ghānaviññeyyaṃ na jivhāviññeyyaṃ na kāyaviññeyyaṃ, tena hi bhante Nāgasena tumhe natthidhammaṃ nibbānaṃ apadisatha, na - tthi nibbānan - ti. — Atthi mahārāja nibbānaṃ, manoviññeyyaṃ nibbānaṃ, visuddhena māpasena pañitena ujukena anāvaraṇena nirāmisena sammā paṭipāṇo ariyasāvako nibbānaṃ - passatīti. — Kīdisaṃ pana taṃ bhante nibbānaṃ, yaṃ - taṃ opammehi ādīpanīyaṃ kāraṇehi maṃ saññāpehi yathā yathā atthidhammaṃ opammehi ādīpanīyan - ti. — Atthi mahārāja vāto nāmāti. — Āma bhante ti. — Ingha mahārāja vātaṃ dassehi vaṇṇato vā saṇṭhānato vā aṇuṃ vā thūlaṃ vā dīghaṃ vā rassaṃ vā ti. — Na sakkā bhante Nāgasena vāto upadassayitum, na so vāto haṭṭhagahanaṃ vā nimmaddanaṃ vā upeti, api ca atthi so vāto ti. — Yadi mahārāja na sakkā vāto upadassayitum, tena hi na - tthi vāto ti. — Jānaṃ ahaṃ bhante Nāgasena, vāto atthīti me hadaye anupavittāṃ,

² pārīmaṃ tīraṃ AC. ³ -kāranaṃ M. ¹¹ jivuhā - B. ²² yathā once M.

²³ vāto ti āma AbC. ²⁷ upadassitum AM throughout, C twice.

na cāhaṃ sakkomi vātaṃ upadassayitvā - ti. — Evam - eva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, na ca sakkā nibbānaṃ upadassayitvā vaṇṇena vā saṇṭhānena vā ti. — Sādhv bhante Nāgasena, sūpadassitaṃ opammaṃ, sunidditthaṃ kāraṇaṃ, evaṃ - etaṃ, tathā sampaññe chāmi: atthi nibbānaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, katame ettha kammajā, katame hetujā, katame utujā, katame na kammajā na hetujā na utujā ti. — Ye keci mahārāja sattā sacetanā sabbe te kammajā, aggi ca sabbāni ca bījajātāni hetujāni, paṭhavi ca pabbatā ca udakaṃ - ca vāto ca sabbe te utujā, ākāso ca nibbānaṃ - ca ime dve akammajā ahetujā anutujā. Nibbānaṃ pana mahārāja na vattabbaṃ: kammajā - ti vā hetujā - ti vā utujā - ti vā uppanna - ti vā anuppanna - ti vā uppādaniya - ti vā atīta - ti vā anāgata - ti vā paccuppanna - ti vā cakkhaviññeyya - ti vā sota - viññeyya - ti vā ghānaviññeyya - ti vā jīvāviññeyya - ti vā kāyaviññeyya - ti vā. Api ca mahārāja manoviññeyyaṃ nibbānaṃ yaṃ so sammā paṭipanno ariyasāvako visuddhena ñāṇena passatīti. — Ramaṇīyo bhante Nāgasena pañho suvinicchito nissamsayo ekantagato, vimati upacchinna, tvaṃ gaṇivarapavaram - āsajjāti.

Bhante Nāgasena, atthi loke yakkhā nāmāti. — Āma mahārāja, atthi loke yakkhā nāmāti. — Cavanti pana te bhante yakkhā tamhā yoniyā ti. — Āma mahārāja, cavanti te yakkhā tamhā yoniyā ti. — Kissa pana bhante Nāgasena tesāṃ matānaṃ yakkhānaṃ sarīraṃ na dissati,

¹² nautujā BC, navutujā A. ¹³ pana om. AsB.

kuṇapagandho pi na vāyatīti. — Dissati mahārāja matānaṃ yakkhānaṃ sarīraṃ, kuṇapagandho pi tesāṃ vāyati. Matānaṃ mahārāja yakkhānaṃ sarīraṃ kīṭavannena vā dissati, kimivannena vā dissati, kipillikavannena vā dissati, paṭangavannena vā dissati, ahivannena vā dissati, vicchikavannena vā dissati, satapadivannena vā dissati, dijavannena vā dissati, migavannena vā dissatīti. — Ko hi bhante Nāgasena añño imaṃ pañhaṃ puttṭho vissajjeyya aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhante Nāgasena, ye te ahesuṃ tikicchakānaṃ pubbakā ācariyā, seyyathidaṃ: Nārado Dhammantarī Angīraso Kapilo Kaṇḍaraggisāmo Atulo Pubbakaccāyano, sabbe p¹ ete ācariyā sakiṃ yeva roguppattiṃ - ca nidānaṃ - ca sabhavaṃ - ca samuṭṭhānaṃ - ca tikicchaṃ - ca kiriyaṃ - ca siddhāsiddhaṃ - ca sabbaṃ - taṃ niravasesaṃ jānitvā: imasmiṃ kāye ettakā rogā uppajjissantīti ekappahārena kalāpaggāhaṃ karitvā suttam bandhimsu. Asabbaññuno ete sabbe. Kissa pana Tathāgato sabbaññū samāno anāgataṃ kiriyaṃ buddhañāṇena jānitvā: ettake nāma vatthusmiṃ ettakam nāma sikkhāpadaṃ paññāpetabbaṃ bhavissatīti pariechinditvā anavasesato sikkhāpadaṃ na paññāpesi; uppannuppanne vatthusmiṃ, ayase pākāṭe, dose vitthārike puthgate, ujjhāyantesu manussesu, tasmiṃ tasmiṃ kāle sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññāpesīti. — Nātaṃ - etaṃ mahārāja Tathāgatassa: imasmiṃ samaye imesu manussesu sādhiḱaṃ diyaḍḍhaṃ sikkhāpadasataṃ paññāpetabbaṃ bhavissatīti. Api ca Tathāgatassa evaṃ ahoṣi: Sace kho ahaṃ sādhiḱaṃ diyaḍḍhaṃ sikkhāpadasataṃ ekappahāraṃ paññāpessāmi, mahājano santāsaṃ āpajjis-

¹ dvija- A. ¹² kaṇḍaraggiḷomā M. ²² vitthārite A.

sati: bahukaṃ idha rakkhitaḃbaṃ, dukkaraṃ vata bho samapaṣṣa Gotamaṣṣa sāsaṇe pabbajituṃ - ti pabbajitukāmaṃ pi na pabbajissanti, vacanaṃ - ca me na saddaḥhissanti, asaddaḥhantā te maṇussa apāyagāmiṇo bhaviṣṣanti; uppanṇuppanṇe vatthusaṃmiṃ dhammaḍesaṇāya viṇṇāpetvā pākāte doṣe sikkhāpadaṃ paṇṇāpeṣṣāmi. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena buddhāṇaṃ, abbhutaṃ bhante Nāgasena buddhāṇaṃ, yāva mahantaṃ Tathāgataṣṣa sabbaṇṇutaṇṇāṇaṃ; evaṃ - etaṃ bhante Nāgasena, suṇiddiṭṭho eso attho Tathāgataṇa, bahukaṃ idha rakkhitaḃbaṃ - ti sutvā sattāṇaṃ saṇtāso uppajjeyya, eko pi Jinaṣāsaṇe na pabbajeyya, evaṃ - etaṃ, tathā saṃpaṭticchāmi.

Bhante Nāgasena, ayaṃ suriyo sabbakālaṃ kaṭhinaṃ tapati, udāhu kaṇci kālaṃ maṇaṃ tapatīti. — Sabbakālaṃ mahārāja suriyo kaṭhinaṃ tapati, na kaṇci kālaṃ maṇaṃ tapatīti. — Yadi bhante Nāgasena - suriyo sabbakālaṃ kaṭhinaṃ tapati, kiṣṣa paṇa app - ekaḍā suriyo kaṭhinaṃ tapati app - ekaḍā maṇaṃ tapatīti. — Cattāro 'me mahārāja suriyassa rogaṃ yesaṃ aṇṇatarena rogena paṭipīlito suriyo maṇaṃ tapati, katame cattāro: abbhāṇi mahārāja suriyassa rogo, teṇa rogena paṭipīlito suriyo maṇaṃ tapati; mahikā mahārāja suriyassa rogo, teṇa rogena paṭipīlito suriyo maṇaṃ tapati; megho mahārāja suriyassa rogo, teṇa rogena paṭipīlito suriyo maṇaṃ tapati; Rāhu mahārāja suriyassa rogo, teṇa rogena paṭipīlito suriyo maṇaṃ tapati. Ime kho mahārāja cattāro suriyassa rogaṃ, teṣaṃ aṇṇatarena paṭipīlito suriyo maṇaṃ tapatīti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ

¹⁹ suḍiṭṭho B. ²⁰ kaṇci kaṇci B. ²¹ abbhō M. ²² aṇṇat. rogena paṭip. A.

bhante Nāgasena, suriyassa pi tāva tejosampannassa rogo uppajjissati, kimanga pana aññesañ sattānañ; na tthi bhante esā vibhatti aññassa aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhante Nāgasena, kissa hemante suriyo kaṭhinañ tapati, no tathā gimhe ti. — Gimhe mahārāja anupahatañ hoti rajojallañ, vātakkhubhitā reṇu gaganānugatā honti, ākāse pi abbhā subahalā honti, mahāvāto ca adhimattañ vāyati; te sabbe nānākulā samāyutā suriyarañsiyo pidahanti; teṇa gimhe suriyo mandañ tapati. Hemante pana mahārāja heṭṭhā paṭhavi nibbutā hoti, upari mahāmegho upaṭṭhito hoti, upasantañ hoti rajojallañ, reṇu ca santasantañ gagane carati, vigatavalāhako ca hoti ākāso, vāto ca mandamandañ vāyati; etesañ uparatiyā visadā honti suriyarañsiyo, upaghātavimuttassa suriyassa tāpo ativiya tapati. Idam ettha mahārāja kāraṇaṇ yena kāraṇena suriyo hemante kaṭhinañ tapati, no tathā gimhe ti. — Sabbītimutto bhante suriyo kaṭhinañ tapati, meghādisahagato kaṭhinañ na tapatīti.

Sattamo vaggo.

Bhante Nāgasena, sabbe va bodhisattā puttadārañ denti, udāhu Vessantaren' eva raññā puttadārañ dinnan ti. — Sabbe pi mahārāja bodhisattā puttadārañ denti, na Vessantaren' eva raññā puttadārañ dinnan ti.

² uppajjissatīti AaB. ⁴ -matā evametarañ etc. M. ⁷ reṇu ABC. ¹⁴ mandañ mandañ AC.

— Apī nu kho bhante te tesaṃ anumatenā dentīti. — Bhariyā mahārāja anumatā, dārakā pana bālatāya lālap-pīṃsu; yadi te atthato jāneyyūṃ, te pi anumodeyyūṃ, na te vilapeyyūṃ-ti. — Dukkaraṃ bhante Nāgasena Bodhisattena kataṃ, yaṃ so attano orase piye putte brāhmaṇassa dāsattāya adāsi. Idam-pi dutiyaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so attano orase piye putte bālake taruṇake latāya bandhitvā tena brāhmaṇena latāya anumajjiyante disvā ajjhupekkhi. Idam-pi tatiyaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so sakena balena bandhanā muccitvā āgate dārake sārājjam-upagate puna-d-eva latāya bandhitvā adāsi. Idam-pi catutthaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so dārake: ayaṃ kho tāta yakkho khādītuṃ neti amhe ti vilapante: mā bhāyitthāti na asāsesi. Idam-pi pañcamaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so Jālissa kumārassa rudamānassa pādesu nipatitvā: alaṃ tāta, Kaṇhājinaṃ nivattehi, aham-eva gacchāmi yakkhena saha, khādatu maṃ yakkho ti yācamānassa eva na sampatīcchi. Idam-pi chaṭṭhaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so Jālikumārassa: pāsāṇasa-maṃ nūna te tāta hadayaṃ, yaṃ tvaṃ amhākaṃ dukkhitānaṃ pekkhamāno nimmanussake brahāraṇṇe yakkhena nīyamāne na nivāresīti vilapamānassa kāruṇṇaṃ nākāsi. Idam-pana sattamaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ tassa rūlarūlassa bhīmabhīmassa nīte dārake adasanaṃ gamite na phali hadayaṃ satadhā vā sahasadhā vā; puñṇākāmena manujena kiṃ paradukkhāpanena, nanu nāma saṅkadānaṃ dātappaṃ hotīti. — Dukkaraṃ mahārāja katattā Bodhisattassa kittisaddo dasasahassimhi lokadhātuyā sadevamanussesu abbhuggato, devā deva-

¹ anumatiyā M. ² dāsattāya AM. ³ muccitvā AaBM. ⁴ ti ca yāc. AC. ⁵ evaṃ M. ⁶ jālyaku- C. ⁷ yaṃ om. AaM. ⁸ idampina Aa, idampi pana Ab; idampi sattamaṃ M. ⁹ rūlarūlassa BM. ¹⁰ nate BC.

bhavane pakittenti, asurā asurabhavane pakittenti, garuḷā garuḷabhavane pakittenti, nāgā nāgabhavane pakittenti, yakkhā yakkhabhavane pakittenti; anupubbena tassa kittisaddo paramparāya aji' etarahi idha ambhākaṃ samayaṃ anuppatto, taṃ mayaṃ dānaṃ vikittentā vikopentā nisinnā: sudinnaṃ udāhu duddinnaṃ - ti. So kho panāyaṃ mahārāja kittisaddo nipunānaṃ viññūnaṃ vidūnaṃ vibhāvīnaṃ bodhisattānaṃ dasa guṇe anudassati, katame dasa: agedhatā nirālayatā cāgo pahānaṃ apunarāvattitā sukhumatā mahantatā duranubodhatā dullabhatā asadisatā buddhadhammassa; so kho panāyaṃ mahārāja kittisaddo nipunānaṃ viññūnaṃ vidūnaṃ vibhāvīnaṃ bodhisattānaṃ ime dasa guṇe anudassatīti.

Bhante Nāgasena, yo paraṃ dukkhāpetvā dānaṃ deti, api nu taṃ dānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvattanikaṃ - ti. — Āma mahārāja, kiṃ vattabbaṃ - ti. — Ingha bhante Nāgasena kāraṇaṃ upadassehīti. — Idha mahārāja koci samaṇo vā brāhmaṇo vā silavā hoti kalyāṇadhammo, so bhaveyya pakkhabhato vā pīṭhasappi vā aññataraṃ vā byādhiṃ āpanno; taṃ - enaṃ yo koci puññakāmo yānaṃ āropetvā patthitaṃ desam - anupāpeyya; api nu kho mahārāja tassa purisassa tatonidānaṃ kiñci sukhaṃ nibbatteyya, saggasaṃvattanikaṃ taṃ kamman - ti. — Āma bhante, kiṃ vattabbaṃ, hatthiyānaṃ vā so bhante puriso labheyya, assayānaṃ vā, rathayānaṃ vā, thale thalayānaṃ jale jalayānaṃ, devesu devayānaṃ manussesu manussayānaṃ, tadanucchavikaṃ tadanulomikaṃ bhava bhava nibbatteyya, tadanucchavikāni c' assa sukhāni nibbatteyyuṃ, sugatito sugatiṃ gaccheyya, ten' eva kammābhisandena iddhiyānaṃ abhiruyha patthitaṃ nibbānanagaraṃ pāpuṇeyyāti. — Tena hi mahārāja paradukkhāpanena dinnadānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvat-

⁸ -yamanuppatto A. ¹⁰ anudassitī AaB. ¹² -sappi all.

tanikaṃ, yaṃ so puriso balivaddē dukkhāpetvā evarūpaṃ sukhaṃ anubhavati. Aparam pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ supohi, yathā paraḍukkhāpanena dinnadānaṃ sukha-vipākaṃ hoti saggasaṃvattanikaṃ. Idha mahārāja yo koci rājā janapadato dhammikaṃ baliṃ uddharāpetvā āṇāpavattanena dānaṃ dadeyya, api nu kho so mahārāja rājā tatonidānaṃ kiñci sukhaṃ anubhaveyya, saggasaṃvattanikaṃ taṃ dānaṃ ti. — Āma bhante, kiṃ vattabbaṃ, tatonidānaṃ so bhante rājā uttariṃ anekasatasa-hassaṃ guṇaṃ labheyya, rājūnaṃ atirājā bhaveyya, devānaṃ atidevo bhaveyya, brahmānaṃ atibrahmā bhaveyya, samaṇānaṃ atisamaṇo bhaveyya, brāhmaṇānaṃ atibrāhmaṇo bhaveyya, arahantānaṃ atiarahā bhaveyyāti. — Tena hi mahārāja paraḍukkhāpanena dinnadānaṃ sukha-vipākaṃ hoti saggasaṃvattanikaṃ, yaṃ so rājā balinā janaṃ pīletvā dinnadānena evarūpaṃ uttariṃ yasa-sukhaṃ anubhavatīti.

Atidānaṃ bhante Nāgasena Vessantarena raññā dinnānaṃ, yaṃ so sakaṃ bhariyaṃ parassa bhariyatthāya adāsi, sake orase putte brāhmaṇassa dāsattthāya adāsi. Atidānaṃ nāma bhante Nāgasena loke vidūhi ninditaṃ garahitaṃ. Yathā nāma bhante Nāgasena atibhārena sakaṭassa akkho bhijjati, atibhārena nāvā osīdati, atibhuttana bhojanaṃ visamaṃ pariṇamati, ativassena dhaññaṃ vinassati, atidānena bhogakkhayaṃ upeti, atitāpena upaḍayhati, atirāgena unimattako hoti, atidosena vajjho hoti, atimohena anayaṃ āpajjati, atilobhena cora-gaḥaṇaṃ upagacchati, atibhayaṇa nirujjhati, atipūrena naḍi uttarati, ativātena asani patati, atiaḍḍhiṇā odanaṃ uttarati, atisaṇḍhārena na ciraṃ jīvati; evaṃ-eva kho bhante Nāgasena atidānaṃ nāma loke vidūhi ninditaṃ garahitaṃ. Atidānaṃ bhante Nāgasena Vessantarena

¹⁰ -sahassaguṇaṃ C. ¹¹ yasaṃ sukhaṃ AbC. ¹² -cārena Aa, -caraṇena M.

raññā dinnam, na tattha kiñci phalam icchitabban - ti. — Atidānam mahārāja loka vidūhi vaṇṇitaṃ thutaṃ pasattham, ye keci yādisaṃ kīdisaṃ dānam denti, atidānādāyī loka kittiṃ pāpuṇāti. Yathā mahārāja atipavara-tāya dībbaṃ vanamūlaṃ gahitaṃ api batthapāse tthitānaṃ parajanānaṃ na dassayati, agado atijaccatāya piḷāya samugghātako rogānaṃ antakaro, aggi atijotitāya dāhati, udakaṃ atisītātāya nibbāpeti, padumaṃ atiparisuddhatāya na upalippati vārikaddamena, maṇi atigūṇatāya kāma-dado, vajiraṃ atitikkhatāya vijjhati maṇi-muttā-phali-kam, paṭhavi atimahantatāya narōraga-miga-pakkhi jala-sela-pabbata-dume dhāreti, samuddo atimahantatāya aparipūraṇo, Sineru atibhārikatāya acalo, ākāso ativitthāra-tāya ananto, suriyo atippabbhatāya timiraṃ ghāteti, siho atijātītāya vigatabbhayo, mallo atibalavatāya paṭimallaṃ khippaṃ ukkhipati, rājā atipuññatāya adhipati, bhikkhu atisīlavantatāya nāga-yakkha-nara-marūhi namassaniyo, Buddho atiagga-tāya anupamo; — evaṃ - eva kho mahārāja atidānaṃ nāma loka vidūhi vaṇṇitaṃ thutaṃ pasattham, ye keci yādisaṃ kīdisaṃ dānam denti, atidānādāyī loka kittiṃ pāpuṇāti. Atidānena Vessantaro rājā dasasahassimhi lokadhātuyā vaṇṇito thuto pasattho mahito kittito, ten' eva atidānena Vessantaro rājā ajj' etarahi Buddho jāto aggo sadevake loka.

Atthi pana mahārāja loka tthapanīyaṃ dānaṃ yaṃ dakkhineyye anuppatte na dātābbaṃ - ti. — Dasa kho pan' imāni bhante Nāgasena dānāni loka adānasammatāni, yo tāni dānāni deti so apāyagāmi hoti; katamāni dasa: majjadānaṃ bhante Nāgasena loka adānasammataṃ, yo taṃ dānaṃ deti so apāyagāmi hoti; samajjadānaṃ — pe — itthidānaṃ — usabhadānaṃ — cittakammadānaṃ —

* atijāññatāya M. † dāyhati AM. ‡ navupalippati A. †† -pakkhi all.

‡ anupamo B. ‡‡ dānāni yāni loka ABM.

satthadānaṃ — visadānaṃ — sankhalikadānaṃ — kuk-
kūṭa-sūkaradānaṃ — tulākūṭa-mānakūṭadānaṃ bhante
Nāgasena loke adānasammataṃ, yo taṃ dānaṃ deti so
apāyagāmi hoti. Imāni kho bhante Nāgasena dasa dā-
nāni loke adānasammataṇi, yo tāni dānāni deti so apāya-
gāmi hotiti. — Nāhaṃ taṃ mahārāja adānasammataṃ
pucchāmi. Imaṃ kho 'haṃ mahārāja taṃ pucchāmi:
atthi pana mahārāja loke ṭhapanīyaṃ dānaṃ yaṃ dak-
khiṇeyye anuppatte na dātabban'ti. — Na'tthi bhante
Nāgasena loke ṭhapanīyaṃ dānaṃ yaṃ dakkhiṇeyye
anuppatte na dātabban'; cīttappasāde uppanne keci dak-
khiṇeyyānaṃ bhojanaṃ denti, keci accchādanaṃ, keci
sayanaṃ, keci āvasathaṃ, keci attharaṇapāpuraṇaṃ, keci
dāsīdasaṃ, keci khattavattthuṃ, keci dipadacatuppadaṃ,
keci satam sahasaṃ satahasaṃ, keci mahārājaṃ, keci
jīvitam'pi dentiti. — Yadi pana mahārāja keci jīvitam'
pi denti, kinkāraṇā Vessantaraṃ dānapatiṃ atibālhaṃ
paripātesi sudinne putte ca dāre ca. Api nu kho ma-
hārāja atthi lokapakati lokāciṇṇaṃ: labhati pitā puttaṃ
inaṭṭo vā ājīvikapakato vā āvapitum'vā vikkīṇitum'vā ti.
— Ama bhante, labhati pitā puttaṃ inatṭo vā ājīvika-
pakato vā āvapitum'vā vikkīṇitum'vā ti. — Yadi mahārāja
labhati pitā puttaṃ inatṭo vā ājīvikapakato vā āvapitum'
vā vikkīṇitum'vā, Vessantaro pi mahārāja rājā alabha-
māno sabbaññutañānaṃ upadduto dukkhito tassa dhamma-
dhanassa paṭilābhāya puttadāraṃ āvapesi ca vikkīṇi ca.
Iti mahārāja Vessantarena rañṇā aññesaṃ dinnam'yeva din-
naṃ, kataṃ yeva kataṃ. Kissa pana tvaṃ mahārāja tena
dānena Vessantaraṃ dānapatiṃ atibālhaṃ apasādesīti.

Nāhaṃ bhante Nāgasena Vessantarassa dānapatino
dānaṃ garahāmi, api ca puttadāraṃ yācanaṃ niminitvā

¹⁸ dāraṃ AB; cāti all. ¹⁹ kho om. AC. ²⁰ yācanta M (and perhaps C). ²¹ nimittvā M.

attānaṃ dātabban²⁰ -ti. — Etaṃ kho mahārāja asabbhi-
kāraṇaṃ, yaṃ puttadāraṃ yācanta attānaṃ daḍeyya; yaṃ
yaṃ hi yācanta taṃ tad²¹ -eva dātabbaṃ, etaṃ sappori-
sānaṃ kammaṃ. Yathā mahārāja koci puriso pāṇiyaṃ
āharāpeyya, tassa yo bhojanaṃ daḍeyya api nu so ma-
hārāja puriso tassa kiccakārī assāti. — Na hi bhante,
yaṃ so āharāpeti tam²² -eva tassa dento kiccakārī assāti.
— Evam²³ -eva kho mahārāja Vessantaro rājā brāhmaṇe
puttadāraṃ yācanta puttadāraṃ yeva adāsi. Sace ma-
hārāja brāhmaṇo Vessantarassa sarīraṃ yāceyya, na so
mahārāja attānaṃ rakkheyya, na kampeyya, na rajjeyya,
tassa dinnāṃ pariccattaṃ yeva sarīraṃ bhaveyya. Sace
mahārāja koci Vessantaraṃ dānapatiṃ upagantvā yā-
ceyya: dāsattaṃ me upehīti, dinnāṃ pariccattaṃ yev²⁴
assa sarīraṃ bhaveyya, na so datvā tapeyya. Rañño
mahārāja Vessantarassa kāyo bahusādhāraṇo. Yathā
mahārāja pakkā maṃsapesi bahusādhāraṇā, evam²⁵ -eva
kho mahārāja rañño Vessantarassa kāyo bahusādhāraṇo.
Yathā vā pana mahārāja phalito rukkho nānādi jagana-
sādhāraṇo, evam²⁶ -eva kho mahārāja rañño Vessantarassa
kāyo bahusādhāraṇo. Kinkāraṇā: evāhaṃ paṭipajjanto
sammāsambodhiṃ pāpunissāmi. Yathā mahārāja puriso
adhano dhanatthiko dhanapariyesanaṃ caramāno ajapa-
thaṃ sankupathaṃ vettapathaṃ gacchati, jalathalavaṇij-
jaṃ karoti, kāyena vācāya manasā dhanāṃ ārādheti,
dhanapaṭilābhāya vāyamati; evam²⁷ -eva kho mahārāja
Vessantaro dānapati adhano buddhadhanena sabbaññuta-
ratanapaṭilābhāya yācakaṇaṃ dhanadhaññaṃ dāsidāsaṃ
yānavāhanaṃ sakalaṃ sāpateyyaṃ sakaṃ puttadāraṃ
attānaṃ²⁸ -ca cajitvā sammāsambodhiṃ yeva pariyesati.
Yathā vā pana mahārāja amaccō muddakāmo muddā-

²⁰ so C, om. AaB. ²¹ tadeva M. ²² -kāraṇaṃ BC. ²³ evamāhaṃ AbC.

dhikarapaṃ yaṃ kiñci gehe dhanadhaññaṃ hiraññasu-
vaṇṇaṃ taṃ sabbaṃ datvā pi muddapaṭilābhāya vāya-
mati; evaṃ - eva kho mahārāja Vessantaro dānapati sab-
baṃ - taṃ bāhirabbhantaraṃ dhaṇaṃ datvā jīvitam - pi
paresaṃ datvā sammāsambodhiṃ yeva pariyesati.

Api ca mahārāja Vessantarassa dānapatino evaṃ
ahosi: yaṃ so brāhmaṇo yāceti taṃ - evāhaṃ tassa dento
kiecakārī nāma homīti, evaṃ so tassa puttadāram - adāsi.
Na kho mahārāja Vessantaro dānapati dessatāya brāh-
maṇassa puttadāram - adāsi, na adassanakāmatāya putta-
dāram - adāsi, na: atibahukā me puttadārā, na sakkomi
te posetun - ti puttadāram - adāsi, na ukkaṇṭhito: appiyā
me ti nīharitukāmatāya puttadāram - adāsi; atha kho sab-
baññutaratanass' eva piyattā sabbaññutañāssa kāraṇā
Vessantaro rājā evarūpaṃ atulaṃ vipulaṃ - anuttaraṃ
piyaṃ manāpaṃ dayitaṃ pānasamaṃ puttadārādānavaraṃ
brāhmaṇassa adāsi. Bhāsitaṃ - p' etarū mahārāja Bha-
gavatā devātidevena Cariyāpiṭake:

Na me dessā ubho puttā, Maddi devī na dessiyā;
sabbaññutaṃ piyaṃ mayhaṃ, tasmā piye adās' ahaṃ - ti.

Tatra mahārāja Vessantaro rājā puttadānaṃ datvā
paṇṇasālaṃ pavisitvā nipajji, tassa atipemena dukkhi-
tassa balavasoko uppajji, hadayavatthuṃ unhaṃ - ahosi,
nāsikāya appahontiyā mukhena unhe assāsa-passāse vi-
sajjesi, assūni parivattitvā lohitabindūni hutvā nettehi
nikkhamiṃsu. Evaṃ kho mahārāja dukkhena Vessantaro
rājā brāhmaṇassa puttadānaṃ - adāsi: mā me dānapatho
parihāyīti. Api ca mahārāja Vessantaro rājā dve attha-
vase paṭicca brāhmaṇassa dve dārake adāsi, katame dve:
dānapatho ca me aparihīno bhavissati, dukkhite ca me
puttake vanamūlaphalehi itonidānaṃ ayyako mocessatīti.

¹ -dhañña- AB. ¹⁹ maddi AB. ²² puttadāramadāsi AM.

Jānāti hi mahārāja Vessantaro rājā: na me dārakā sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjituṃ, ime ca dārake ayyako nikkhiṇṇissati, evaṃ amhākam - pi - gamanaṃ bhavissatīti. Ime kho mahārāja dve atthavase paṭicca brāhmaṇassa dve dārake adāsi.

Api ca mahārāja Vessantaro rājā jānāti: ayaṃ kho brāhmaṇo jiṇṇo vuddho mahallako dubbalo bhaggo daṇḍaparāyano khīṇāyuko parittapuñño, n' eso samattho ime dārake dāsabhogena bhuñjitun - ti. Sakkuṇeyya pana mahārāja puriso pākatikena balena ime candimasuriye evaṃ mahiddhike evaṃ mahānubhāve gahetvā pelāya vā samugge vā pakkhipitvā nippabhe katvā thālakaparibhogena paribhuñjitun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja imasmim loke candimasuriyapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjituṃ. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjituṃ. Yathā mahārāja rañño cakkavattissa maṇiratanāṃ subhāṃ jātimaṇṇāṃ aṭṭhamasāṃ suparikammaṇakataṃ catuhatthāyāmaṃ sakaṭaṇābhīparināhaṃ na sakkā kenaci pilotikāya veṭhetvā pelāya pakkhipitvā satthakanisānaparibhogena paribhuñjituṃ; evam - eva kho mahārāja loke cakkavattirañño maṇiratanapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjituṃ. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjituṃ. Yathā mahārāja tidhappabhinno sabbaseto sattappatiṭṭhito aṭṭharatanubbedho navaratanāyāmaparināho pāsādiko dassaniyo Upasatho nāgarājā na sakkā kenaci suppena vā sarāvena vā pidahituṃ, govacchako viya vacchakasālāya pakkhipitvā

¹ hi om. C. ² nikkhī- Aa. ³ saku- B. ²² tidhappabhinno B. ²³ sarā-
rāṇena B, sarāṇena C, sarāṇena M.

pariharitum vā, evam - eva kho mahārāja loke Uposatha-nāgarājapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttarim kārāṇaṃ suṇohi yena kārāṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja mahāsamuddo dīgha-puthula-vitthiṇṇo gambhīro appameyyo duruttaro apariyogālho anāvato na sakkā kenaci sabbattha pidahitvā ekatitthena paribhogam kātum, evam - eva kho mahārāja loke mahāsamuddapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttarim kārāṇaṃ suṇohi yena kārāṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja Himavanto pabbatarājā pañcayojanasataṃ accuggato nabhe tisahas-sayojanāyānavitthāro caturāsītikūtasahassapatimaṇḍito pañcannaṃ mahānadīsatanāṃ pabhavo mahābhūtagaṇālayo nānāvīdhagandhadharo dibbosadhasatasamalankato nabhe valāhako viya accuggato dissati; evam - eva kho mahārāja loke Himavantapabbatarājapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttarim kārāṇaṃ suṇohi yena kārāṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja rattandhakāratimisāyaṃ uparipabbatagge jalamāno mahā aggikkhandho suvidūre pi paṇṇāyati, evam - eva kho mahārāja Vessantaro rājā pabbatagge jalamāno mahā aggikkhandho viya suvidūre pi pākato paṇṇāyati, tassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttarim kārāṇaṃ suṇohi yena kārāṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja Himavante pabbate nāgapupphasamaye ujuvāte vāyante dasa dvādasa yojanāni pupphagandho vāyati, evam - eva

kho mahārāja Vessantarassa rañño api yojanasahashehi pi yāva Akaniṭṭhabbavanam etth' antare surāsura-garūḷa-gandhabba-yakkha-rakkhasa-mahoraga-kinnara-Indabhavanesu kittisaddo abbhuggato silavaragandho c' assa sampavāyati, tena tassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum.

Anusitṭho mahārāja Jālikumāro pītārā Vessantarena raññā: ayyako te tāta tumhe brāhmaṇassa dhanam datvā nikkiṇanto tam nikkhasabassam datvā nikkiṇātu, Kaṇhājīnam nikkiṇanto dāsasatam dāsisatam hatthisatam assasatam dhenusatam usabhasatam nikkhasatan ti sabbasatam datvā nikkiṇātu; yadi te tāta ayyako tumhe brāhmaṇassa hatthato āṇāya balasā mudhā gaṇhāti, mā tumhe ayyakassa vacanam karittha, brāhmaṇass' eva anuyāyino hothāti, evam - anusāsivā pesesi. Tato Jālikumāro gantvā ayyakena puttḥo kathesi:

Sahasaggham hi mam tāta brāhmaṇassa pitā adā,
atho Kaṇhājīnam kaññam hatthinañ - ca satena cāti.

— Sunibbethito bhante Nāgasena pañho, subhinnaṃ diṭṭhijālam, sumadditā parappavādā, sakasamayo sudīpito, byañjanam suparisodhitam, suvibhatto attho, evam - etam, tathā sampañcchāmīti.

Bhante Nāgasena, sabbe va bodhisattā dukkarakārikam karonti, udāhu Gotamen' eva bodhisattena dukkarakārikā katā ti. — Na tthi mahārāja sabbesam bodhisattānam dukkarakārikā, Gotamen' eva bodhisattena dukkarakārikā katā ti. — Bhante Nāgasena, yadi evam, ayuttam yam bodhisattānam bodhisatthehi vemattatā hotīti.

¹ -bhavanā M. ² te om. AaB. ³ nikkihi- AaC twice. ⁴ Jālyakumāro A. ⁵ hatthi- C

— Catuhi mahārāja thānehi bodhisattānaṃ bodhisattehi vemattatā hoti, katamehi catuhi: kulavemattatā addhānavemattatā āyuvemattatā pamānavemattatā. Imehi kho mahārāja catuhi thānehi bodhisattānaṃ bodhisattehi vemattatā hoti. Sabbesam pi mahārāja buddhānaṃ rūpe sīle samādhimhi paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassane catuvesārañje dasatathāgatabale chaasādhāraṇaṇe eud-dasabuddhañāṇe aṭṭhārasabuddhadhamme kevale ca buddhadhamme na tthi vemattatā, sabbe pi buddhā buddhadhammehi samasamā ti. — Yadi bhante Nāgasena sabbe pi buddhā buddhadhammehi samasamā, kena kāraṇena Gotamen' eva bodhisattena dukkarakārikā katā ti. — Aparipakke mahārāja ñāṇe aparipakkāya bodhiyā Gotamo bodhisatto nekkhammam abhinikkhanto, aparipakkaṃ ñāṇaṃ paripācayamānena dukkarakārikā katā ti. — Bhante Nāgasena, kena kāraṇena Bodhisatto aparipakke ñāṇe aparipakkāya bodhiyā mahābhinikkhamanaṃ nikkhanto, nanu nāma ñāṇaṃ paripācetvā paripakke ñāṇe nikkhamitabban ti. — Bodhisatto mahārāja viparitaṃ itthāgāraṃ disvā vippaṭisārī ahoṣi, tassa vippaṭisāriṣṣa aratī uppajji, araticittaṃ uppannaṃ disvā aññataro Mārakāyiko devaputto: ayaṃ kho kālo araticittassa vinodanāyāti ve-hāsaṃ thatvā idaṃ vacanam abravi: mārisa mārisa, mā kho tvaṃ ukkanthito ahoṣi, ito te sattame divase dibbaṃ cakkarataṇaṃ pātubhavissati sahaṣsāraṃ sanemikaṃ sanābhikaṃ sabbākāraparipūraṃ, paṭhavigatāni ca te ratanāni ākāsaṭṭhāni ca sayam eva upagacchissanti, divasahassa-parittadīpa-parivāresu catusu mahādīpesu ekamu-khena āṇāpanaṃ vattissati, parosabhaṣaṇa ca te puttā bhavissanti sūrā vīrangerūpā parasenappamaddanā, tehi puttehi parikiṇṇo sattaratanaśamannāgato catudīpaṃ anusāsissasīti. Yathā nāma divasasantattaṃ ayoṣūlaṃ

sabbattha dahantaṃ kannasotaṃ paviseyya, evaṃ-eva kho mahārāja Bodhisattassa taṃ vacanaṃ kannasotaṃ pavisittha, iti so pakatiyā va ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhiyyosomattāya ubbiji saṃviji saṃvegamaṃ āpajji. Yathā vā pana mahārāja mahatimahā aggikkhandho jalamāno aññena kaṭṭhena upadahito bhiyyosomattāya jāleyya, evaṃ-eva kho mahārāja Bodhisatto pakatiyā va ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhiyyosomattāya ubbiji saṃviji saṃvegamaṃ āpajji. Yathā vā pana mahārāja mahāpaṭhavi pakatitintā nibbattaharitasaddalā āsittodakā cikkhallaṇṇatā puna-d-eva mahāmeghe abhivaṭṭe bhiyyosomattāya cikkhallataraṃ assa, evaṃ-eva kho mahārāja Bodhisatto pakatiyā va ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhiyyosomattāya ubbiji saṃviji saṃvegamaṃ āpajjiti.

Api nu kho bhante Nāgāsena Bodhisattassa yadi sattame divase dibbaṃ cakkaratanaṃ nibbatteyya, patinivatteyya Bodhisatto dibbe cakkaratane nibbatte ti. — Na hi mahārāja sattame divase Bodhisattassa dibbaṃ cakkaratanaṃ nibbatteyya, api ca palobhanatthāya tāya devatāya musā bhaṇitaṃ. Yadi pi mahārāja sattame divase dibbaṃ cakkaratanaṃ nibbatteyya, Bodhisatto na nivatteyya. Kinkāraṇaṃ: aniccan-ti mahārāja Bodhisatto dālhaṃ aggahesi, dukkhaṃ, anattā ti dālhaṃ aggahesi upādānakkhayaṃ patto. Yathā mahārāja Anotattadahato¹ udakaṃ Gangāṃ nadiṃ pavisati, Gangāya nadiyā mahāsamuddaṃ pavisati, mahāsamuddato Pātālamukhaṃ pavisati, api nu taṃ udakaṃ Pātālamukhagataṃ paṭinivattitvā mahāsamuddaṃ paviseyya, mahāsamuddato Gangāṃ nadiṃ paviseyya, Gangāya nadiyā puna Anotat-

¹ dayhantaṃ B. ² pavisitvā AC. ³ tassāya AbC. ⁴ pathavī AaB.
⁵ -tinnā C. ⁶ -odikā AC. ⁷ cikkhalya- AC. ⁸ abhivaṭṭhe M. ⁹ tassāya AC. ¹⁰ dibba- BC. ¹¹ paṭi- M. ¹² pi om. C. ¹³ patto ti all.
¹⁴ gangānadiṃ CM. ¹⁵ gangānadiyā AC. ¹⁶ pavisati evameva kho mahārāja api nu ABC.

tañ paviseyyāti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja Bodhisattena kappānañ satasahassañ caturo ca asankheyye kusalañ paripācitañ imassa bhavassa kāraṇā, so 'yañ antimabhavo anuppatto, paripakkañ bodhiñānañ, chahi vassehi Buddho bhavissāti sabbaññū loke aggapuggalo, api nu kho mahārāja Bodhisatto cakkaratāpassa kāraṇā paṭinivatteyyāti. — Na hi bhante ti. — Api ca mahārāja mahāpaṭhavī parivatteyya sakānana-sapabbatā, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Āroheyya pi ce mahārāja Gangāya udakañ paṭisotañ, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Visusseyya pi ce mahārāja mahāsamuddo aparimitajaladharo gopade udakañ viya, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Phaleyya pi ce mahārāja Sineru pabbatarāja satadhā vā sahasadhā vā, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Pateyyum pi ce mahārāja candimasuriyā satārakā leḍḍu viya chamāyañ, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā samānāsambodhiñ. Samvatteyya pi ce mahārāja ākāso kilāñjam - iva, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Kinkāraṇā: padālitattā sabbabandhanānan - ti.

Bhante Nāgasena, kati loke bandhanāniti. — Dasa kho pañ' imāni mahārāja loke bandhanāni, yehi bandhanehi baddhā sattā na nikkhamanti, nikkhamitvā pi paṭinivattanti. Katamāni dasa: mātā mahārāja loke bandhanāñ, pitā mahārāja loke bandhanāñ, bhariyā mahārāja loke bandhanāñ, puttā mahārāja loke bandhanāñ, ñāti mahārāja loke bandhanāñ, mittā mahārāja loke bandhanāñ, dhanāñ mahārāja loke bandhanāñ, lābhasakkāro

¹ appatvā AC throughout. ¹⁸ leḍḍumiva BC. ²² -kāraṇaṃ B. ²³ dāh-tattā AaB.

mahārāja loke bandhanam, issariyam mahārāja loke bandhanam, pañca kāmagonā mahārāja loke bandhanam. Imāni kho mahārāja dasa loke bandhanāni, yehi bandhanehi baddhā sattā na nikkhamanti, nikkhamitvā pi patinivattanti. Tāni dasa pi bandhanāni Bodhisattassa chināni dālītāni padālītāni. Tasmā mahārāja Bodhisatto na patinivattīti.

Bhante Nāgasena, yadi Bodhisatto uppanne aratitthe devatāya vacanena aparipakke ñāṇe aparipakkāya bodhiyā nekkhammam abhinikkhanto, kiṃ tassa dukkarakārikāya katāya, nanu nāma sabbabhakkhepa bhavitabbaṃ ñāṇaparipākaṃ āgamayamānenāti. — Dasa kho pan' ime mahārāja puggalā lokasmiṃ oṇātā avaṇātā hīlītā khīlītā garahītā paribhūtā acittikatā, katame dasa: itthi mahārāja vidhavā lokasmiṃ oṇātā avaṇātā hīlītā khīlītā garahītā paribhūtā acittikatā, dubbalo mahārāja puggalo, amittaṇāti mahārāja puggalo, mahagghaso mahārāja puggalo, agarukulavāsiko mahārāja puggalo, pāpamitto mahārāja puggalo, dhanahīno mahārāja puggalo, ācārahīno mahārāja puggalo, kammahīno mahārāja puggalo, payogahīno mahārāja puggalo lokasmiṃ oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato. Ime kho mahārāja dasa puggalā lokasmiṃ oṇātā avaṇātā hīlītā khīlītā garahītā paribhūtā acittikatā. Imāni kho mahārāja dasa tñānāni aṇussaramānassa Bodhisattassa evaṃ saṇṇā upajjī: mā 'haṃ kammahīno assaṃ payogahīno garahito devamanussānaṃ, yaṃ nūnāhaṃ kammaṣāmi assaṃ kammagaru kammādhipeyyo kammaṣilo kammadhoreyyo kammaniketavā appamatto vihareyyan ti. Evaṃ kho mahārāja Bodhisatto ñāṇaṃ paripācento dukkarakārikaṃ akāṣīti.

Bhante Nāgasena, Bodhisatto dukkarakārikaṃ karonto

evam āha: Na kho panāhaṃ imāya kaṭukāya dukkaṛa-
kārikāya adbhigacchāmi uttariṃ manussadhammā alamariya-
ñānadassanavisesaṃ, siyā nu kho añño maggo bodhāyāti.
Api nu tasmīṃ samaye Bodhisattassa maggaṃ ārabha
satisammoso añhosīti. — Pañcavīsati kho pan' ime ma-
hārāja cittadubbalikaraṇā dhammā yehi dubbalikataṃ
cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya, katame
pañcavīsati: kodho mahārāja cittassa dubbalikaraṇo
dhammo yena dubbalikataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati
āsavānaṃ khayāya; upanāho makkho paḷaso issā maccha-
riyaṃ māyā sētheyyaṃ thambho sārambho māno atimāno
mado pamādo thīnamiddhaṃ nandī ālasyaṃ pāpamittatā
rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā khudāpipāsā aratī
mahārāja cittadubbalikaraṇo dhammo yena dubbalikataṃ
cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya. Ime
kho mahārāja pañcavīsati cittadubbalikaraṇā dhammā
yehi dubbalikataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati āsavā-
naṃ khayāya. Bodhisattassa kho mahārāja khudāpipāsā
kāyaṃ pariyādiyiṃsu, kāye pariyādiṇṇe cittaṃ na sammā
samādhīyati āsavānaṃ khayāya. Satasahassaṃ mahārāja
kappānaṃ caturo ca asankheyye kappe Bodhisatto catun-
naṃ yeva ariyasaccānaṃ abhisamayaṃ anvesi tāsu tāsu
jātisu, kiṃ pan' assa pacchime bhāve abhisamaya-jātiyaṃ
maggaṃ ārabha satisammoso hessati. Api ca mahārāja
Bodhisattassa saññāmattaṃ uppajji: siyā nu kho añño
maggo bodhāyāti. Pubbe kho mahārāja Bodhisatto eka-
māsiko samāno pitu Sakkassa kammante sītāya jam-
bucchāyāya sirisayane pallankaṃ ābhujitvā nisinno vivicca'
eva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ sa-
vicāraṃ vivekajaṃ pītisukhaṃ paṭhamajjhānaṃ upasaṃ-

¹ uttari AM. ² -dhammaṃ BaM. ³ -dubbalaḥ- all; -karaṇadhammā
AB. ¹⁰ pañ- C. ¹¹ thīnaṃ BCM. ¹² nandī ABM. ¹³ ālassaṃ M.
¹⁴ asankheyyakappe A. ¹⁵ paṭhamajjhānaṃ M.

pajja vihāsi — pe — catutthajjhānam upasāmpajja vi-
hāsīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam'etaṃ, tathā
sampaṭicchāmi: nānam paripācento Bodhisatto dukkara-
kārikam akāśīti.

Bhante Nāgasena, katamañ adhimattam balavataṛaṃ, kusalaṃ vā akusalaṃ vā ti. — Kusalaṃ mahārāja adhimattam balavataṛaṃ, no tathā akusalaṃ ti. — Nāhaṃ bhante Nāgasena taṃ vacanaṃ sampaticchāmi: kusalaṃ adhimattam balavataṛaṃ, no tathā akusalaṃ ti. Dissant bhante Nāgasena idha pāṇātipātino adinnādāyino kāmesu micchācārino musāvādino gāmaghātakā panthadūsakā nekatika vañcanikā, sabbe te tāvatakena pāpeṇa labhanti hatthacchedaṃ pādacchedaṃ hatthapādacchedaṃ kaṇṇacchedaṃ nāsacchedaṃ kaṇṇanāsacchedaṃ bilangathālīkaṃ sankhamuḍḍikaṃ Rāhumukhaṃ jotimālīkaṃ hatthapajjotikaṃ erakavattikaṃ cfrakavāsikaṃ eṇeyyakaṃ baḷisaṃsaṃsaṃ kaḥāpanakaṃ khārāpatacchikaṃ palighaparivattikaṃ palālapīṭhakaṃ, tattena pi telena osiñcanaṃ, sunakhehi pi khādāpanaṃ, sulāropanaṃ, asinā pi sīsacchedaṃ; keci rattiṃ pāpaṃ katvā rattiṃ yeva vipākaṃ anubhavanti, keci rattiṃ katvā divā yeva anubhavanti, keci divā katvā divā yeva anubhavanti, keci divā katvā rattiṃ yeva anubhavanti, keci dve tayo divase vītivatte anubhavanti; sabbe pi te diṭṭhe va dhamme vipākaṃ anubhavanti. Atthi pana bhante Nāgasena koci ekassa vā dvīnaṃ vā tiṇṇaṃ vā catunnaṃ vā pañcannaṃ vā dasannaṃ vā satassa vā sabassassa vā satasabassassa vā saparivāraṃ dānaṃ datvā diṭṭhadhammikaṃ bhogaṃ vā yasaṃ vā sukhaṃ vā anubhavitā, silena vā uposathakammena vā ti. — Atthi

¹⁵ -mūlakam BM ¹⁷ -vattakam CM. ¹⁸ -piṭhikam Ab, -piṭṭhikam Aa, -pīṭhan BCM.

mahārāja cattāro purisā dānaṃ datvā sīlaṃ samādiyitvā uposathakammaṃ katvā diṭṭhe va dhamme ten' eva sarīradehena Tidasapure yasam - anuppattā ti. — Ko ca ko ca bhante ti. — Mandhātā mahārāja rājā, Nimi rājā, Sādhino rājā, Guttilo ca gandhabbo ti. — Bhante Nāgasena, anekehi taṃ bhavasahashehi antaritaṃ, dvinnam - p' etaṃ ambhakaṃ parokkhaṃ; yadi samattho si, vattamānake bhava Bhagavato dharamānakāle kathehīti. — Vattamānake pi mahārāja bhava Puṇṇako dāso therassa Sāriputtassa bhogaṇaṃ datvā tadah' eva seṭṭhiṭṭhānaṃ ajjhupagato, so etarahi Puṇṇako seṭṭhīti paññāyi. Gopālamātā devī attano kese vikkipitvā laddhehi aṭṭhahi kahāpaṇehi therassa Mahākaccāyanassa attatṭhamakassa piṇḍapātaṃ datvā tadah' eva rañño Udenassa aggamaheṣittaṃ pattā. Suppiyā upāsikā aṇṇatarassa gilānabhikkhuno attano ūrumāhsena paṭicchādaniyaṃ datvā dutiyadivase yeva rūlavanā sacchavi arogā jātā. Mallikā devī Bhagavato ābhidosikaṃ kummāsapiṇḍaṃ datvā tadah' eva rañño Kosalassa aggamaheṣī jātā. Sumano mālākāro aṭṭhahi sumanapupphamuṭṭhīhi Bhagavantaṃ pūjetvā taṃ divasaṃ yeva mahāsampattiṃ patto. Ekasāṭako brāhmaṇo uttarasāṭakena Bhagavantaṃ pūjetvā taṃ divasaṃ yeva sabbaṭṭhakaṃ labhi. Sabbe p' ete mahārāja diṭṭhadhammiakaṃ bhogaṇ - ca yasaṇ - ca anubhaviṃsūti. — Bhante Nāgasena, vicinitvā pariyesitvā cha jane yeva addasāsīti. — Āma mahārājāti. — Tena hi bhante Nāgasena akusalaṃ yeva adhimattaṃ balavataraṃ, no tathā kusalaṃ. Ahaṃ hi bhante Nāgasena ekadivasaṃ yeva dasa pi purise passāmi pāpassa kammaṃ vipākena sūlesu āropente, visatim - pi tiṃsam - pi cattālisam - pi paññāsam - pi

¹ samādayitvā BCM. ² mah. nimi all. ³ sādhino all. ⁴ bhagavatī ABC.

¹² -kaccānassa B. ¹⁶ -daniyaṃ BC. ¹⁷ ārogā C. ¹⁸ ābhido- CM. ¹⁹ mālākāro BC. ²⁰ tiṃsatimpī C.

purise purisasatam - pi purisasahassam - pi passāmi pā-
passa kammassa vipākena sūlesu āropente. Nandakulassa
bhante Nāgasena Bhaddasālo nāma senāpatiputto ahosi,
tena ca raññā Candaguttana sangāmo samupabbūho
ahosi. Tasmiñ kho pana bhante Nāgasena sangāme
ubhatobalakāye asīti kavandharūpāni ahesuñ, ekasmiñ
kira sīsakalande paripuññe ekañ kavandharūpañ uttha-
hati, sabbe p' ete pāpass' eva kammassa vipākena ana-
yabyasanāñ āpannā. Iminā pi bhante Nāgasena kāraṇena
bhaṇāmi: akusalañ yeva adhimattañ balavataṛaṇ, no
tathā kusalan - ti. Sūyati bhante Nāgasena imasmiñ Bud-
dhasāsane Kosalena raññā asadisadānañ dinnan - ti. —
Āma mahārāja, sūyatīti. — Api nu kho bhante Nāgasena
Kosalarājā tañ asadisadānañ datvā tattonidānañ kañci
diṭṭhadhammikañ bhogañ vā yasañ vā sukhañ vā pa-
ṭilabbhīti. — Na hi mahārājāti. — Yadi bhante Nāgasena
Kosalarājā evarūpañ anuttarañ dānañ datvā pi na labhi
tattonidānañ diṭṭhadhammikañ bhogañ vā yasañ vā su-
khañ vā, tena hi bhante Nāgasena akusalañ yeva adhi-
mattañ balavataṛaṇ, no tathā kusalan - ti.

Parittattā mahārāja akusalañ khippaṇ pariṇamati,
vipulattā kusalañ dīghena kālena pariṇamati. Upa-
māya pi mahārāja etañ upaparikkhitabbañ. Yathā
mahārāja aparante janapade kumudabhaṇḍikā nāma
dhaññajāti māsalaṇā antogehagatā hoti, sāliyo chap-
pañcamāsehi pariṇamanti; kiñ pan' ettha mahārāja an-
tarañ ko viseso kumudabhaṇḍikāya ca sāliṇaṇ - cāti. —
Parittattā bhante kumudabhaṇḍikāya, vipulatā ca sā-
liṇaṇ. Sāliyo bhante Nāgasena rājārahā rājabhōja-
nañ, kumudabhaṇḍikā dāsakammakarānañ bhojanañ - ti.

¹⁰ -kavabandha- C, -kabadha- M. ¹⁴ kiñci all. ²³ dhaññā- AaM, dhañ-
ñā C. ²⁵ māsalaṇa B, -lunā Aa, -lonāma AbC, massaphalunā M.
²⁶ parittattā all. ²⁸ vipulatāya M. ²⁹ rājārahā AaC.

— Evam - eva kho mahārāja parittattā akusalaṃ khippaṃ pariṇamati, vipulattā kusalaṃ dīghena kālena pariṇamati. — Yaṃ tattha bhante Nāgasena, khippaṃ pariṇamati taṃ nāma loke adhimattaṃ balavataṃ, tasmā akusalaṃ adhimattaṃ balavataṃ, no tathā kusalaṃ. Yathā nāma bhante Nāgasena yo koci yodho mahatima-hāyuddhaṃ pavisitvā paṭisattuṃ upakacchake gahetvā ākaḍḍhitvā khippatāraṃ sāmīno upaneyya so yodho loke samattho sūro nāma, yo ca bhisakko khippaṃ sallaṃ uddharati rogam - apaneti so bhisakko cheko nāma, yo gaṇako sīghasīghaṃ gaṇetvā khippaṃ dassayati so gaṇako cheko nāma, yo mallo khippaṃ paṭimallaṃ ukkhipitvā uttānakaṃ pāṭeti so mallo samattho sūro nāma; evam - eva kho bhante Nāgasena yaṃ khippaṃ pariṇamati kusalaṃ vā akusalaṃ vā taṃ loke adhimattaṃ balavataṃ - ti. — Ubhayam - pi taṃ mahārāja kammaṃ samparāyavedaniyaṃ yeva, api ca akusalaṃ sāvajjatāya khaṇena diṭṭhadhammavedaniyaṃ hoti. Pubbakehi mahārāja khattiyehi ṭhapito eso niyamo: yo pāṇaṃ hanati so daṇḍāraho, yo adinnaṃ ādiyati, yo paradāraṃ gacchati, yo musā bhāṇati, yo gāmaṃ ghāteti, yo panthaṃ dūseti, yo nikati-vañcanaṃ karoti so daṇḍāraho vadhitabbo chettabbo bhettabbo hantabbo ti. Taṃ te upādāya vicinitvā vicinitvā daṇḍenti vadhenti chindanti bhindanti hananti ca. Api nu mahārāja atthi kehici ṭhapito niyamo: yo dānaṃ vā deti sīlaṃ vā rakkhati uposathakammaṃ vā karoti tassa dhaṇaṃ vā yasaṃ vā dātabban - ti. Api nu taṃ vicinitvā vicinitvā dhaṇaṃ vā yasaṃ vā denti, corassa katakammassa vadhabandhanaṃ viyāti. — Na hi bhante ti. — Yadi mahārāja dāyakānaṃ vicinitvā vicinitvā dhaṇaṃ vā yasaṃ vā dadeyyuṃ, kusalam - pi diṭṭhadhamma-

¹ upakacchakena AbC. ² upanāmeyya AbC. ³ suro all. ¹⁶ -vedaniyaṃ C throughout. ¹⁹ hantī B. ²³ vicinitvā once AM. ²⁸⁻³⁰ vicinitvā once CM.

vedaniyaṃ bhaveyya. Yasmā ca kho mahārāja dāyake na vicinanti: dhanam vā yasaṃ vā dassamāti, tasmā kusalam na diṭṭhadhammavedaniyaṃ. Iminā mahārāja kāraṇena akusalam diṭṭhadhammavedaniyaṃ, samparāye va so adhimattaṃ balavataṃ vedanaṃ vediyatīti. — Sādhū bhante Nāgasena, tavādisena buddhimantena vinā n' eso pañho sunibbedhiyo; lokikam - bhante Nāgasena lokuttarena viññāpitan - ti.

Bhante Nāgasena, ime dāyakā dānaṃ datvā pubba-petānaṃ ādisanti: imaṃ tesam pāpuṇātūti. Api nu te kañci tatonidānaṃ vipākaṃ paṭilabhinti. — Keci mahārāja paṭilabhanti, keci na paṭilabhinti. — Ke bhante paṭilabhanti, ke na paṭilabhinti. — Nirayūpapannā mahārāja na paṭilabhanti, saggagatā na paṭilabhanti, tiracchānayonigatā na paṭilabhanti; catunnaṃ petānaṃ tayo petā na paṭilabhanti: vantāsikā khuppipāsino nijjhāmatāhikā; labhanti petā paradattūpajīvino, te pi saramānā yeva labhinti. — Tena hi bhante Nāgasena dāyakānaṃ dānaṃ vissotaṃ hoti aphalaṃ, yesaṃ uddissa kataṃ yadi te na paṭilabhinti. — Na hi taṃ mahārāja dānaṃ aphalaṃ hoti avipākaṃ, dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavanti. — Tena hi bhante kāraṇena maṃ saññāpehīti. — Idha mahārāja keci manussā maccha-maṃsa-surā-bhatta-khajjakāni paṭiyādetvā nātikulaṃ gacchanti; yadi te nātakā taṃ upāyanaṃ na sampaticcheyyuh, api nu taṃ upāyanaṃ vissotaṃ gaccheyya vinasseyya vā ti. — Na hi bhante, sāmikānaṃ yeva taṃ hotīti. — Evam - eva kho mahārāja dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavanti. Yathā

² ca B. ³ vedanaṃ om. BM. ¹⁰ ādisanti M, ādiyanti AbBC, adhiyanti Aa. ¹¹ kiñci all. ¹² bhante Nāgasena AbBaM. ¹³ nañ ABC, nañ taṃ M. ¹⁴ anubhavanti all.

vā pana mahārāja puriso ġabbhañ pavittṭho asati purato nikkhamanamukhe kena nikkhameyyāti. — Pavittṭhen' eva bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja dāyaka yeva tassa phalañ anubhavanti. — Hotu bhante Nāgasena, evam - etañ, tathā sampaticchāma: dāyaka yeva tassa phalañ anubhavanti, na mayañ tañ kāraṇaṃ vilomemāti.

Bhante Nāgasena, yadi imesañ dāyakānañ dinnañ dānañ pubbapetānañ pāpuṇāti te ca tassa vipākañ anubhavanti, tena hi yo pāṇātipātī luddo lohitapāṇi paduṭṭhamanasankappo manusse ghātetvā dāruṇaṃ kammañ katvā pubbapetānañ ādiseyya: imassa me kammassa vipāko pubbapetānañ pāpuṇātīti, api nu tassa vipāko pubbapetānañ pāpuṇātīti. — Na hi mahārājāti. — Bhante Nāgasena, ko tattha hetu kiñ kāraṇaṃ yena kusalañ pāpuṇāti akusalañ na pāpuṇātīti. — N' eso mahārāja pañho pucchitabbo, mā ca tvañ mahārāja: vissajjako atthīti apucchitabbañ pucchi; kissa ākāso nirālambo, kissa Gangā uddhamukhā na sandati, kissa ime manussā ca dijā ca dipadā, migā catuppadā ti tañ pi mañ tvañ pucchissasīti. — Nāhañ - tañ bhante Nāgasena vihesāpekkho pucchāmi, api ca nibbāhanatthāya sandehassa pucchāmi. Bahumanussā loke vāmagāhino vicakkhukā; kiñ - ti te otārañ na labheyyun - ti evāhañ - tañ pucchāmi. — Na sakkā mahārāja saha akatena ananumātena saha pāpañ kammañ sañvibhajituñ. Yathā mahārāja manussā udakanibbāhanena udakañ suvidūram - pi haranti, api nu mahārāja sakkā ghanamahāselapabbato nibbāhanena yathiechitañ harituñ - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā kusalañ sañvibhajituñ, na sakkā akusalañ sañvibhajituñ. Yathā vā pana mahārāja sakkā telena padīpo jaletuñ, api nu mahārāja sakkā udakena

⁷ dinnadānañ CM. ¹¹ ādiseyya ABC. ¹² na om. all. ¹³ dvijā C. ¹⁴ dvipadā CaM. ²¹ okārañ M. ²² pāpakammañ CM. ²³ sudūrampi A.

padīpo jaletun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakkā akusalaṃ saṃvibhajitum. Yathā vā pana mahārāja kassakā talākato udakaṃ nīharitvā dhaññaṃ paripācenti, api nu kho mahārāja sakkā mahāsamuddato udakaṃ nīharitvā dhaññaṃ paripācetun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakkā akusalaṃ saṃvibhajitun - ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakkā akusalaṃ saṃvibhajitum; kāraṇena maṃ saññāpehi, nāhaṃ andho anāloko, sutvā vedissāmi. — Akusalaṃ mahārāja thokaṃ, kusalaṃ bahukaṃ, thokattā akusalaṃ kattāraṃ yeva pariyādiyati, bahukattā kusalaṃ sadevakaṃ lokaṃ ajjhottharatīti. — Opaṃmaṃ karohīti. — Yathā mahārāja parittaṃ ekaṃ udabindu paṭhaviyaṃ nīpateyya, api nu kho taṃ mahārāja udabindu dasa pi dvādasa pi yojanāni ajjhotthareyyāti. — Na hi bhante, yattha taṃ udabindu nīpatitaṃ tatth' eva pariyādiyatīti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Parittattā bhante udabindussāti. — Evam - eva kho mahārāja parittaṃ akusalaṃ, parittattā kattāraṃ yeva pariyādiyati, na sakkā saṃvibhajitum. Yathā vā pana mahārāja mahatimahāmegho abhivasseyya tappayanto dharanītaṃ, api nu kho so mahārāja mahāmegho samantato otthareyyāti. — Āma bhante, pūrayitvā so mahāmegho sobbha - sara - saritā - sākā - kantara - padara - dāha - talāka - udapāna - pokkharaniyo dasa pi dvādasa pi yojanāni ajjhotthareyyāti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Mahantattā bhante meghassāti. — Evam - eva kho mahārāja kusalaṃ bahukaṃ, bahukattā sakkā devamanussehi pi saṃvibhajitun - ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena akusalaṃ thokaṃ,

¹⁶ udakabindu ACM, and so M throughout. ²² -diyatīti ABC.

kusalāṃ bahutaraṃ - ti. — Idha mahārāja yo koci dānaṃ deti sīlaṃ samādiyati uposathakammaṃ karoti, so haṭṭho pahatṭho hasito pahasito pamudito pasannamānaso vedajāto hoti; tassa aparāparaṃ pīti uppajjati, pītimanassa bhiyyo bhiyyo kusalaṃ pavaḍḍhati. Yathā mahārāja udapāne bahusalilasampunne ekena desena udakaṃ paviseyya ekena nikkhameyya, nikkhamante pi aparāparaṃ uppajjati, na sakkā hoti khayaṃ pāpetum; evaṃ - eva kho mahārāja kusalaṃ bhiyyo bhiyyo pavaḍḍhati. Vassasate pi ce mahārāja puriso kataṃ kusalaṃ āvajjeyya, āvajjite āvajjite bhiyyo bhiyyo kusalaṃ pavaḍḍhati, tassa taṃ kusalaṃ sakkā hoti yathicchakehi saddhiṃ saṃvibhajitum. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena kusalaṃ bahutaraṃ. Akusalaṃ pana mahārāja karonto pacchā vippatīsārī hoti, vippatīsārino cittaṃ patilīyati patikūṭati pativattati, na sampasārīyati, socati tappati hāyati khīyati, na parivaḍḍhati, tatth' eva pariyādiyati. Yathā mahārāja sukkhāya nadiyā mahāpuṇṇāya unnatāvanatāya kuṭīla-sankuṭīlāya uparito parittaṃ udakaṃ āgacchantāṃ hāyati khīyati, na parivaḍḍhati, tatth' eva pariyādiyati; evaṃ - eva kho mahārāja akusalaṃ karontassa cittaṃ patilīyati patikūṭati pativattati, na sampasārīyati, socati tappati hāyati khīyati, na parivaḍḍhati, tatth' eva pariyādiyati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akusalaṃ thokaṃ - ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, imasmīṃ loke naranāriyo supinaṃ passanti kalyāṇaṃ - pi pāpakaṃ - pi, diṭṭhapubbam - pi adiṭṭhapubbam - pi, katapubbam - pi akatapubbam - pi,

⁸ yathā pana BC, yathā vā pana AM. ¹⁰ āvajjeyya āvajjeyya M. ¹² -pull- C.

khemaṃ - pi sabhayam - pi, dūre pi santike pi, bahuvihāni pi anekavaṇṇasaḥassāni dissanti. Kiṃ - c' etaṃ supinaṃ nāma, ko c' etaṃ passatīti. — Nimittam - etaṃ mahārāja supinaṃ nāma yaṃ cittassa āpātham - upagacchati. Cha - y - ime mahārāja supinaṃ passanti: vātiko supinaṃ passati, pittiko supinaṃ passati, semhiko supinaṃ passati, devatūpasamhārato supinaṃ passati, samuddācīnato supinaṃ passati, pubbanimittato supinaṃ passati. Tatra mahārāja yaṃ pubbanimittato supinaṃ passati taṃ yeva saccaṃ, avasesaṃ micchā ti. — Bhante Nāgasena, yo pubbanimittato supinaṃ passati, kiṃ tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittaṃ vicināti, taṃ vā nimittaṃ cittassa āpātham - upagacchati, añño vā āgantvā tassa ārocetīti. — Na mahārāja tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittaṃ vicināti, nāpi añño koci āgantvā tassa āroceti, atha kho taṃ yeva nimittaṃ cittassa āpātham - upagacchati. Yathā mahārāja ādāso na sayam kuhiñci gantvā chāyaṃ vicināti, nāpi añño koci chāyaṃ ānetvā ādāsaṃ āropeti, atha kho yato kutoci chāyā āgantvā ādāsassa āpātham - upagacchati; evam - eva kho mahārāja na tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittaṃ vicināti, nāpi añño koci āgantvā āroceti, atha kho yato kutoci nimittaṃ āgantvā cittassa āpātham - upagacchatīti.

Bhante Nāgasena, yaṃ - taṃ cittaṃ supinaṃ passati, api nu taṃ cittaṃ jānāti: evaṃ nāma vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā ti. — Na hi mahārāja taṃ cittaṃ jānāti: evaṃ vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā ti; nimitte pana uppanne aññesaṃ katheti, tato te atthaṃ kathentīti. — Ingha bhante Nāgasena kāraṇaṃ dassehitī. — Yathā mahārāja sarīre tilakā piḷakā daddūni utthahantī lābhāya vā alābhāya vā yasāya vā ayasāya vā

² kimetaṃ C ³ nimittetaṃ A. ¹⁰ avasesā M. ¹¹ añño vā koci all.
¹² tassa na ār. AC. ²¹ mah. tassa . . . nimittaṃ na vicināti AC. ²² añño vā koci AC.

nindāya vā pasamsāya vā sukhāya vā dukkhāya vā, api nu tā mahārāja [tilakā] piḷakā jānitvā uppajjanti: imāṃ nāma mayaṃ atthaṃ nipphādessāmāti. — Na hi bhante, yādise tā okāse piḷakā sambhavanti, tattha tā piḷakā disvā nemittakā byākaronti: evaṃ nāma vipāko bhavissatīti. — Evam-eva kho mahārāja yaṃ taṃ cittaṃ supinaṃ passati na taṃ cittaṃ jānāti: evaṃ nāma vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā ti; nimitte pana uppanne aññesaṃ katheti, tato te atthaṃ kathenti.

Bhante Nāgaseṇa, yo supinaṃ passati so niddāyanto passati udāhu jagganto passatīti. — Yo so mahārāja supinaṃ passati na so niddāyanto passati nāpi jagganto passati, api ca okkante middhe asampatte bhavange etth' antare supinaṃ passati. Middhasamārūhassa mahārāja cittaṃ bhavangagataṃ hoti, bhavangagataṃ cittaṃ na ppavattati, appavattaṃ cittaṃ sukhadukkhāṃ na ppajānāti, appativijānantassa supino na hoti, pavattamāne citte supinaṃ passati. Yathā mahārāja timire andhakāre appabbhāse suparisuddhe pi ādāse chāyā na dissati, evam-eva kho mahārāja middhasamārūhe citte bhavangagate tiṭṭhamāne pi sarīre cittaṃ appavattaṃ hoti, appavatte citte supinaṃ na passati. Yathā mahārāja ādāso evaṃ sarīraṃ datṭhabbaṃ, yathā andhakāro evaṃ middhaṃ datṭhabbaṃ, yathā āloko evaṃ cittaṃ datṭhabbaṃ. Yathā vā pana mahārāja mahikotthaṭṭassa suriyassa pabhā na dissati, santā yeva suriyarasmī appavattā hoti, appavattāya suriyarasmīyā āloko na hoti; evam-eva kho mahārāja middhasamārūhassa cittaṃ bhavangagataṃ hoti, bhavangagataṃ cittaṃ na ppavattati, appavatte citte supinaṃ na passati. Yathā mahārāja suriyo evaṃ sarīraṃ datṭhabbaṃ, yathā mahikottharaṇaṃ evaṃ

⁴ yādise om. AC. ⁵ nemittikā B. ¹¹⁻¹² jāgaranto M. ¹³ passati so nidd. na passati AC. ²¹ appavattaṃ om AC.

middham datṭhabbam, yathā suriyarasmi evaṃ cittaṃ datṭhabbam.

Dvinnam mahārāja sante pi sarīre cittaṃ appavattam hoti: middhasamārūhassa bhavangagatassa sante pi sarīre cittaṃ appavattam hoti, nirodhasamāpannassa sante pi sarīre cittaṃ appavattam hoti. Jāgarantassa mahārāja cittaṃ lolaṃ hoti vivaṭam pākāṭam anibaddham, evarūpassa citte nimittaṃ āpātham na upeti. Yathā mahārāja purisaṃ vivaṭam pākāṭam akiriyaṃ arahassaṃ rahassakāmā parivajjenti, evam - eva kho mahārāja jāgarantassa dibbo attho āpātham na upeti, tasmā jāgaranto supinaṃ na passati. Yathā vā pana mahārāja bhikkhum bhinnājitvaṃ anācāraṃ pāpamittaṃ dussilaṃ kusitaṃ hīnaviriyaṃ kusala bodhapakkhiyā dhammā āpātham na upeti, evam - eva kho mahārāja jāgarantassa dibbo attho āpātham na upeti, tasmā jāgaranto supinaṃ na passatīti.

Bhante Nāgasena, atthi middhassa ādi-majjha-pariyosāna - ti. — Āma mahārāja, atthi middhassa ādi, atthi majjham, atthi pariyosāna - ti. — Katamaṃ ādi, katamaṃ majjham, katamaṃ pariyosāna - ti. — Yo mahārāja kāyassa onāho pariyonāho dubbalyaṃ mandatā akammaññatā kāyassa, ayaṃ middhassa ādi; yo mahārāja kapiniddāpareto vokiṇṇakaṃ jaggati, idaṃ middhassa majjham; bhavangagati pariyosānaṃ. Majjhūpagato mahārāja kapiniddāpareto supinaṃ passati. Yathā mahārāja koci yatacārī samāhitacitto tṭhitadhammo acalabuddhi pahīnakotūhalasaddaṃ vanam - ajjhogāhitvā sukhumam atthaṃ cintayati, na ca so tattha middham okkamati, so tattha samāhito ekaggacitto sukhumam atthaṃ paṭivijjhati; evam - eva kho mahārāja jāgaro na middhasamāpanno ajjhūpagato kapiniddam kapiniddāpareto su-

⁸ āpāṭam C. ⁹ arahassūrahaṃ AbC. ¹⁴ -viriyaṃ ABC. ¹⁵ kusalaṃ AC.

¹⁴ āpāṭam Aa. ¹⁶ saññatācārī A. ¹⁷ -gāhetvā M, -gahetvā ABC.

pinam passati. Yathā mahārāja kotūhalasaddo evam jāgaranam datṭhabbam, yathā vivittam vanam evam kapi-niddāpareto datṭhabbo, yathā so kotūhalasaddam ohāya middham vivajjetvā majjhatabhūto sukhumam attham pativijjhati, evam jāgaro na middhasamāpanno kapinid-dāpareto supinam passatīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etam, tathā sampatīcchāmīti.

Bhante Nāgasena, ye te sattā maranti, sabbe te kāle yeva maranti, udāhu akāle pi marantīti. — Atthi mahārāja kāle pi maranam, atthi akāle pi maranam - ti. — Ke te bhante Nāgasena kāle maranti, ke akāle marantīti. — Ditṭhapubbā pana mahārāja tayā ambarukkhā vā jamburukkhā vā aññasmā vā pana phalarukkhā phalāni patantāni āmāni ca pakkāni cāti. — Āma bhante ti. — Yāni tāni mahārāja phalāni rukkhato patanti sabbāni tāni kāle yeva patanti udāhu akāle pīti. — Yāni tāni bhante Nāgasena phalāni paripakkāni vilīnāni patanti sabbāni tāni kāle patanti; yāni pana tāni avasesāni phalāni tesu kānici kimividdhāni patanti, kānici lakuṭṭhatāni patanti, kānici vātapahaṭāni patanti, kānici antopūtīkāni hutvā patantī, sabbāni tāni akāle patantīti. — Evam - eva kho mahārāja ye te jarāvegahatā maranti te yeva kāle maranti; avasesā keci kammaapatibālā maranti, keci gatipatibālā, keci kiriyapatibālā marantīti. — Bhante Nāgasena, ye te kammaapatibālā maranti, ye pi te gatipatibālā maranti, ye pi te kiriyapatibālā maranti, ye pi te jarāvegapatibālā maranti, sabbe te kāle yeva maranti; yo pi mātukucchigato marati, so tassa kālo, kāle yeva so marati; yo pi vijātaghare marati, so tassa

² jāgarani A. ³ majjhattho- AaB ¹¹ tvayā C. ¹² lakuṭṭh- C ²² patantī ARC.

kālo, so pi kāle yeva marati; yo pi māsiko marati — pe — yo pi vassasatiko marati, so tassa kālo, kāle yeva so marati. Tena hi bhante Nāgasena akāle maraṇaṃ nāma na hoti; ye keci maranti sabbe te kāle yeva marantīti.

Satt' ime mahārāja vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle maranti, katame satta: jighacchīto mahārāja bhōjanaṃ alabhamāno upahatabbhantaro vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; pipāsīto mahārāja pāṇiyaṃ alabhamāno parisukkhahadayo vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; ahinā datṭho mahārāja visavegābhihato tikicchakaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; visam-āsīto mahārāja dayhantesu angapaccangesu agadaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; aggigato mahārāja jhāyamāno nibbāpanaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; udakagato mahārāja patitṭhaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; sattihato mahārāja ābādhiko bhisakkaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati. Ime kho mahārāja satta vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle maranti. Tatra pāhaṃ mahārāja ekaṃsena vadāmi. Atthavidhena mahārāja sattānaṃ kālakiriyaṃ hoti: vātasamutṭhānena pittasamutṭhānena semhasamutṭhānena sannipātikena utupariṇāmena visamaparihārena opakkamikena kammavipākena mahārāja sattānaṃ kālakiriyaṃ hoti. Tatra mahārāja yad-idaṃ kammavipākena kālakiriyaṃ sā yeva tattha sāmāyikā kālakiriyaṃ, avasesā asāmāyikā kālakiriyaṃ. Bhavati ca:

Jighacchāya pipāsāya ahinā datṭho visena ca
aggi-udaka-sattīhi akāle tattha mīyati.

² eso C. ²⁷ sāmāyik- B throughout, A five times, Aa three times, CM once; samā- C twice. ²⁸ asāmāyikā ABC. ²⁹ kālakiriyaṃ ti all.

Vāta-pittena semhena sannipāten' utūhi ca
visamōpakkamakammehi akāle tattha mīyatitī.

Keci mahārāja sattā pubbe katena tena tena akus-
salakammavipākena maranti. Idha mahārāja yo pubbe
pare jighacchāya māreti so bahūni vassasatasahassāni
jighacchāya paripīlito chāto parikilanto sukkha-pamilāta-
hadayo sukkhito visukkhito jhāyanto abbhantaram parī-
dayhanto jighacchāya yeva marati daharo pi majjhimo pi
mahallako pi; idam pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo
pubbe pare pipāsāya māreti so bahūni vassasatasahassāni
peto hutvā nijjhāmatan'hiko samāno lūkho kiso parisuk-
khitahadayo pipāsāya yeva marati daharo pi majjhimo
pi mahallako pi; idam pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ.
Yo pubbe pare ahinā dasāpetvā māreti so bahūni vas-
sasatasahassāni ajagaramukhen' eva ajagaramukhaṃ kaṇ-
hasappamukhen' eva kaṇhasappamukhaṃ parivattitvā tehi
khāyitakhāyito ahīhi datt'ho yeva marati daharo pi maj-
jhimo pi mahallako pi; idam pi tassa sāmāyikaṃ mara-
ṇaṃ. Yo pubbe pare visaṃ datvā māreti so bahūni
vassasatasahassāni dayhantehi angapaccangehi bhijjamā-
nena sarīrena kuṇapagandhaṃ vāyanto visaṇ' eva marati
daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam pi tassa sāmāyikaṃ
maraṇaṃ. Yo pubbe pare agginā māreti so ba-
hūni vassasatasahassāni angārapabbaten' eva angārapabba-
taṃ Yamavisayen' eva Yamavisayaṃ parivattitvā daḍḍha-
vidaḍḍhagatto agginā yeva marati daharo pi majjhimo pi
mahallako pi; idam pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo
pubbe pare udakena māreti so bahūni vassasatasahassāni
hata-vilutta-bhagga-dubbalagatto khubhitacitto udae yeva
marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam pi
tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo pubbe pare sattiya māreti

² pubbe kate akusalakamme tena ak. M. ³ sukkhampīlita- B, sukkhami-
lāta- M. ⁴ -dayh- M. ⁵ -āy'eva M. ¹² -āy'eva AaB. ¹⁴ datt'hāpetvā
ABaCM (In B corr. by first hand). ¹⁷ khāyitakhāyito ABC. ²⁰ anga-
mangehi B.

so bahūni vassasatasahassāni chinna-bhinna-kottita-vi-kottito sattimukhasamāhato sattiya yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikam maraṇam - ti.

Bhante Nāgasena, akāle maraṇam atthiti yaṁ vadesi, ingha me tvaṁ tattha kāraṇam atidisāti. — Yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho ādinna-tiṇa-katṭha-sākhā-palāso pariyādinṇabhakkho upādānasankhayā nibbāyati, so aggi vuccati anītiko anupaddavo samaye nibbuto nāmāti, evam - eva kho mahārāja yo koci bahūni divasa-sahassāni jivitvā jarājinno āyukkhayā anītiko anupaddavo marati so vuccati samaye maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja mahatimahāaggikkhandho ādinna-tiṇa-katṭha-sākhā-palāso assa, tam apariyādinṇe yeva tiṇa-katṭha-sākhā-palāse mahatimahāmegho abhippavassitvā nibbāpeyya, api nu kho so mahārāja mahāaggikkhandho samaye nibbuto nāma hoti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana so mahārāja pacchimo aggikkhandho purimakena aggikkhandhena samasamagatiko nāhositi. — Āgantukena bhante meghena patipilīto so aggikkhandho asamayanibbuto ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipilīto vātasamutthānena vā pittasamutthānena vā semhasamutthānena vā sannipātikena vā utupariṇāmajena vā visamaparihārajena vā opakkamikena vā jighacchāya vā pipāsāya vā sappadatthhena vā visam - āsītena vā agginā vā udakena vā sattiya vā patipilīto akāle marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena akāle maraṇam atthi.

Yathā vā pana mahārāja gagane mahatimahāvalāhako utthahitvā ninnāṇ - ca thalaṇ - ca paripūrayanto abhivasati, so vuccati megho anītiko anupaddavo vassatīti, evam - eva kho mahārāja yo koci ciraṁ jivitvā jarājinno

⁷⁻¹⁸ ādinna- C (A once). ⁸ pariyādinna- C. ¹² vā om. Aa. ¹⁸ so om. AaBM.

āyukkhayā anītikō anupaddavo marati so vuccati samaye maraṇam upagato ti. Yathā vā pana mahārāja gagane mahatimahāvalāhako utṭhahitvā antarā yeva mahatā vātena abbattham gaccheyya, api nu kho so mahārāja valāhako samaye vigato nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana so mahārāja pacchimo valāhako purimakena valāhakena samasamagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante vātena patipīlito so valāhako asamayapatto yeva vigato ti. — Evam eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena akāle maraṇam atthi.

Yathā vā pana mahārāja balavā āsīvisō kupīto kañcid eva purisaṃ daseyya, tassa taṃ visam anītikam anupaddavaṃ maraṇam pāpeyya, taṃ visam vuccati anītikam anupaddavaṃ koṭigatan ti; evam eva kho mahārāja yo koci ciraṃ jīvītvā jarājinno āyukkhayā anītikō anupaddavo marati so vuccati anītikō anupaddavo jīvita koṭigato sāmāyikam maraṇam upagato ti. Yathā vā pana mahārāja balavatā āsīvisena dātṭhassa antarā yeva ahigunṭhiko agadaṃ datvā avisam kareyya, api nu kho taṃ mahārāja visam samaye vigataṃ nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana taṃ mahārāja pacchimaṃ visam purimakena visena samasamagatikam nāhosīti. — Āgantukena bhante agadena patipīlitaṃ visam akotigataṃ yeva vigatan ti. — Evam eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena akāle maraṇam atthi.

Yathā vā pana mahārāja issattho saram pāteyya,

sace so saro yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gacchati, so saro vuccati anītiko anupaddavo yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāmāti; evaṃ - eva kho mahārāja yo koci ciraṃ jīvitvā jarājīṇṇo āyukkhayā anītiko anupaddavo marati so vuccati anītiko anupaddavo samaye maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja issattho saraṃ pāteyya, tassa taṃ saraṃ tasmīṃ yeva khaṇe koci gaṇheyya, api nu kho so mahārāja saro yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāma hotiti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana so mahārāja pacchimo saro purimakena sareṇa samasamagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante gahaṇena tassa sarassa gamanaṃ upacchinna - ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogeṇa patipīlito vātasamutthānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Yathā vā pana mahārāja yo koci lohamayaṃ bhājanaṃ ākoṭeyya, tassa ākoṭanena saddo nibbattitvā yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gacchati, so saddo vuccati anītiko anupaddavo yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāmāti; evaṃ - eva kho mahārāja yo koci bahūni divasasahassāni jīvitvā jarājīṇṇo āyukkhayā anītiko anupaddavo marati so vuccati anītiko anupaddavo samaye maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja yo koci lohamayaṃ bhājanaṃ ākoṭeyya, tassa ākoṭanena saddo nibbatteyya, nibbatte sadde adūragate koci āmaseyya, saḥ* āmasanena saddo nirujjheyya, api nu kho so mahārāja saddo yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāma hotiti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana mahārāja pacchimo saddo purimakena saddenā samasamagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante āmasanena so saddo

¹⁷ atthīti all throughout.

uparato ti. — Evam-eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam-ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Yathā vā pana mahārāja khetto suvirūlhaṃ dhañña-bijaṃ sammā pavattamānena vassena otata-vītata-ākiṇṇa-bahu-phalaṃ hutvā sassutṭhānasamayaṃ pāpuṇāti, taṃ dhaññaṃ vuccati anītikaṃ-anupaddavaṃ samayasampattaṃ nāma hotīti; evam-eva kho mahārāja yo koci bahūni divasasahassāni jīvitvā jarājinno āyukkhaya anītiko anupaddavo marati so vuccati anītiko anupaddavo samaye maraṇaṃ-upagato ti. Yathā vā pana mahārāja khetto suvirūlhaṃ dhaññabijaṃ udakena vīkalaṃ mareyya, api nu kho taṃ mahārāja dhaññaṃ samayasampattaṃ nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana taṃ mahārāja pacchimaṃ dhaññaṃ purimakena dhaññena samasamagatikaṃ nāhosīti. — Āgantukena bhante uphena patipīlitaṃ taṃ dhaññaṃ matan-ti. — Evam-eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam-ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja sampannaṃ taruṇa-sassaṃ kimayo utṭahitvā samūlaṃ nāsenti. — Suta-pubbaṃ-c' eva taṃ bhante amhehi diṭṭhapubbaṃ-cāti. — Kin-nu kho taṃ mahārāja sassaṃ kāle natṭhaṃ, udāhu akāle natṭhan-ti. — Akāle bhante; yadi kho taṃ bhante sassaṃ kimayo na khādeyyuṃ, sassuddharaṇasamayaṃ pāpuṇeyyāti. — Kim-pana mahārāja āgantukena upaghātena sassaṃ vinassati, nirupagbātaṃ sassaṃ sassuddharaṇasamayaṃ pāpuṇātīti. — Āma bhante ti. —

Evam-eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutthānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā marati. Idam-ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja sampanne sassee phalabbhāraṇamīte mañjaritapatte karakavassaṃ nāma vassajāti nipatitvā vināseti aphalaṃ karotīti. — Suttapubbaṃ-c' eva taṃ bhante amhehi diṭṭhapubbaṃ-cāti. — Api nu kho taṃ mahārāja sassaṃ kāle natṭhaṃ udāhu akāle natṭhaṃ-ti. — Akāle bhante; yadi kho taṃ bhante [sassaṃ] karakavassaṃ na vasseyya, sassuddharaṇasamayaṃ pāpuṇeyyāti. — Kim-pana mahārāja āgantukena upaghātena sassaṃ vinassati, nirupaghātaṃ sassaṃ sassuddharaṇasamayaṃ pāpuṇātīti. — Āma bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutthānena vā pīttasamutthānena vā semhasamutthānena vā sannipātikena vā utuparipāmajena vā visamaparihārajena vā opakkamikena vā jighacchāya vā pipāsāya vā sappadaṭṭhena vā visamāsitena vā agginā vā udakena vā sattivegapatipīlito vā akāle marati; yadi pana āgantukena rogena patipīlito na bhaveyya, sāmāye va maraṇaṃ pāpuṇeyya. Idam-ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthīti.

Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, sudassitaṃ kāraṇaṃ, suddassitaṃ opammaṃ akāle maraṇassa paridīpanāya; atthi akāle maraṇaṃ-ti uttānīkataṃ pākāṭaṃ kataṃ vibhūtaṃ kataṃ. Acittavikkhittako pi bhante Nāgasena manuḥ ekamekena pi tāva opammena natṭhaṃ gaccheyya: atthi akāle mara-

²¹ pana so āg. A. ²² vā AbBC; om. AaM. ²³ uttāni- ACM. ²⁴ acīnta- C, acīnti- A.

nan - ti; kim - pana manujo sacetano. Paṭhamopammen' evāhaṃ bhante saññatto: atthi akāle maraṇan - ti, api ca aparāparaṃ nibbāhanaṃ sotukāmo na sampaticchiṇ - ti.

Bhante Nāgasena, sabbesaṃ parinibbutānaṃ cetiye pāṭihīraṃ hoti, udāhu ekaccānaṃ yeva hotīti. — Ekaccānaṃ mahārāja hoti, ekaccānaṃ na hotīti. — Katamesaṃ bhante hoti, katamesaṃ na hotīti. — Tiṇṇannaṃ mahārāja aññatarassa adhiṭṭhānā parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti, katamesaṃ tiṇṇannaṃ: Idha mahārāja arahā devamanussānaṃ anukampāya tiṭṭhanto va adhiṭṭhāti: evaṃnāmacetiye pāṭihīraṃ hotīti, tassa adhiṭṭhānavasena cetiye pāṭihīraṃ hoti; evaṃ arabato adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Puna ca paraṃ mahārāja devatā manussānaṃ anukampāya parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ dassenti: iminā pāṭihīrena saddhammo niccasampaggahīto bhavisati, manussā ca pasannā kusaleṇa abbhivadḍhissantīti; evaṃ devatānaṃ adhiṭṭhānena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Puna ca paraṃ mahārāja itthi vā puriso vā saddho pasanno paṇḍito byatto medhāvī buddhisampanno yoniso cintayitvā gandhaṃ vā mālaṃ vā dussaṃ vā aññatarāṃ vā kiñci adhiṭṭhahitvā cetiye ukkhipati: evaṃ nāma hotīti, tassa pi adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti; evaṃ manussānaṃ adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Imesaṃ kho mahārāja tiṇṇannaṃ aññatarassa adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Yadi mahārāja tesaṃ adhiṭṭhānaṃ na hoti, khīṇāsavassa pi chaḷabhiññassa cetovasippattassa cetiye pāṭihīraṃ na hoti. Asati

pi mahārāja pāṭihīre caritaṃ disvā supārisuddhaṃ okapetaḥḥaṃ nīṭṭhaṃ gantaḥḥaṃ saddahitaḥḥaṃ: supāriṇibbuto ayaṃ Buddhaputto ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, ye te sammā patipajjanti tesaṃ sabbesaṃ yeva dhammābhisamayo hoti, udāhu kassaci na hotīti. — Kassaci mahārāja hoti, kassaci na hotīti. — Kassa bhante hoti, kassa na hotīti. — Tiracchānagatassa mahārāja supāṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti, pettivisaṃyūpapannassa micchādīṭṭhikassa kuhakassa mātughātakassa pitughātakassa arahantaghātakassa saṅghabhedakassa lohituppādakassa theyyasaṃvāsakassa tīthiyapakkantakassa bhikkhunīdūsakassa terasannaṃ garukāpattīnaṃ aññataraṃ āpajjivā, avuttīhitassa paṇḍakassa ubhatobyañjanakassa supāṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti, yo pi manussadāharako ūnakasattavassiko tassa supāṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti. Imesaṃ kho mahārāja soḷasannaṃ puggalānaṃ supāṭipannānaṃ pi dhammābhisamayo na hotīti.

Bhante Nāgasena, ye te pannarasa puggalā viruddhā yeva tesaṃ dhammābhisamayo hotu vā mā vā hotu, atha kena kāraṇeṇa manussadāharakassa ūnakasattavas-sikassa supāṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti, ettha tāva pañho bhavati. Nanu nāma dāharakassa na rāgo hoti, na doṣo hoti, na moho hoti, na māno hoti, na micchādīṭṭhi hoti, na aratī hoti, na kāmavitakko hoti. Amissito kilesehi so nāma dāharako yutto ca patto ca arahatī ca cattāri saccāni ekapaṭivedhena paṭivijjhituṃ ti. — Tañ 'ñev' ettha mahārāja kāraṇaṃ yenaṃ kāraṇeṇa

¹⁰ -sayuppannassa AM. ¹² buddhalohit- M. ²¹ tesaṃ tesaṃ ABC.

²⁷ yutto patto AB.

bhaṇāmi: ūnakasattavassikassa supatīpannassāpi dhammābhisamayo na hotīti. Yadi mahārāja ūnakasattavassiko rajaniye rajjeyya, dussaniye dusseyya, mohaniye muyheyya, madaniye majjeyya, ditthim vijāneyya, ratiñ-ca aratiñ-ca vijāneyya, kusalākusalam vitakkeyya, bhavēyya tassa dhammābhisamayo. Api ca mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, asankhatā nibbānadhātu garukā bhārikā vipulā mahatī; ūnakasattavassiko mahārāja tena dubbalena cittaṇa parittakena mandena avibhūtena na sakkoti garukaṃ bhārikaṃ vipulaṃ mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātuṃ paṭivijjhituṃ. Yathā mahārāja Sinerupabbatarājā garuko bhāriko vipulo mahanto, api nu kho taṃ mahārāja puriso attano pākatikena thāma-bala-viriyena sakkuṇeyya Sinerupabbatarājānaṃ uddharituṃ ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Dubbalattā bhante purisassa, mahantattā Sinerupabbatarājassāti. — Evam-eva kho mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, asankhatā nibbānadhātu garukā bhārikā vipulā mahatī, ūnakasattavassiko tena dubbalena cittaṇa parittakena mandena avibhūtena na sakkoti garukaṃ bhārikaṃ vipulaṃ mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātuṃ paṭivijjhituṃ, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa supatīpannassāpi dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja ayam mahāpaṭhavi dīghā āyatā puṭhulā vitthataṃ visālā vitthinnā vipulā mahantā, api nu kho taṃ mahārāja mahāpaṭhaviṃ sakkā parittakena udakabindukena temetvā udakacikkhallaṃ kātuṃ ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Parittattā bhante udakabindussa, mahantattā mahāpaṭhaviyā ti. — Evam-eva kho mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ

* moheyya BM. ²⁵ hotīti all throughout. ²¹ -dukassa M.

abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avi-
bhūtaṃ, asankhatā nibbānadhātu dīghā āyatā puthulā
vitthatā visālā vitthinnā vipulā mahantā, ūnakasattavas-
siko tena dubbalena cittena parittakena mandena avi-
bhūtena na sakkoti mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātum
paṭivijjhītum, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa supaṭi-
pannassāpi dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana
mahārāja abala-dubbala-paritta-appa-thoka-mandaggi
bhaveyya, api nu kho mahārāja tāvatakena mandena ag-
ginā sakkā sadevake loke andhakāraṃ vidhametvā ālokaṃ
dassetun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena
mahārājāti. — Mandattā bhante aggissa, lokassa mahan-
tattā ti. — Evam - eva kho mahārāja ūnakasattavassi-
kassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ
mandaṃ avibhūtaṃ, mahatā ca avijjandhakārena pihitaṃ,
tasmā dukkaraṃ ūnālokaṃ dassayitum, tena kāraṇena
ūnakasattavassikassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo
na hoti. Yathā vā pana mahārāja āturo kiso aṇu-pari-
mita-kāyo sālakakimi hatthināgaṃ tidhāppabhinnaṃ navā-
yataṃ tivitthataṃ dasaparināhaṃ aṭṭharatanikaṃ tṭhānam
upagataṃ disvā gilitum parikaḍḍheyya, api nu kho so
mahārāja sālakakimi sakkuṇeyya taṃ hatthināgaṃ gili-
tun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārā-
jāti. — Parittattā bhante sālakasārīrassa, mahantattā
hatthināgassāti. — Evam - eva kho mahārāja ūnakasat-
tavassikassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ
thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, mahatī asankhatā nibbāga-
dhātu, so tena dubbalena cittena parittakena māndena avi-
bhūtena na sakkoti mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātum
paṭivijjhītum, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa supaṭi-
pannassāpi dhammābhisamayo na hotīti. — Sādhū bhante
Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampañcchāmiti.

¹⁸ annu - all. ¹⁹ sālāka - AbB. ²⁰ tidhapp - BM. ²¹ cittena om all.

Bhante Nāgasena, kiñ ekantasukhañ nibbānañ, udāhu dukkhena missan-ti. — Ekantasukhañ mahārāja nibbānañ dukkhena amissan-ti. — Na mayan-taṃ bhante Nāgasena vacanañ saddahāma: ekantasukhañ nibbānan-ti. Evam-ettha mayaṃ bhante Nāgasena pac-cema: nibbānañ dukkhena missan-ti; kāraṇaṃ¹⁰ -e¹¹ ettha upalabhāma: nibbānañ dukkhena missan-ti, katamañ ettha kāraṇaṃ: Ye te bhante Nāgasena nibbānañ pari-yesanti tesaṃ dissati kāyassa ca cittassa ca ātāpo pari-tāpo, ṭhāna - cāṅkama - nisajjā - sayana - āhāra - pariggaho, middhassa ca uparodho, āyatanānaṃ¹² - ca patipīḷanañ, dhanadhañña-piyañātimitta-pajahanañ; ye keci loke sukhitā sukkhasamappitā te sabbe pi pañcahi kāmāgūṇehi āyatane ramenti brūhenti, manāpika-manāpika-bahuvidha-subhanimittena rūpena cakkhuṃ ramenti brūhenti, manāpika-manāpika-gītavādita-bahuvidha-subhanimittena sad-dena sotañ ramenti brūhenti, manāpika-manāpika-pup-pha-phala-patta-taca-mūla - sāra - bahuvidha - subhanimit-tena gandhena ghānañ ramenti brūhenti, manāpika-manāpika-khajja-bhojja-leyya-peyya - sāyaniya - bahuvidha-su-bhanimittena rasena jivhañ ramenti brūhenti, manāpika-manāpika-saṅhasukhuma-mudomaddava - bahuvidha-subha-nimittena phassena kāyañ ramenti brūhenti, manāpika-manāpika - kalyāṇapāpaka - subhāsubha - bahuvidha - vitak-ka-manasikārena manañ ramenti brūhenti. Tumhe taṃ cakkhu-sota-ghāna-jivhā-kāya-mano-brūhanañ ha-natha upahanatha chindatha upacchindatha rundhatha uparundhatha, tena kāyo pi paritappati cittaṃ - pi pari-tappati, kāye paritatte kāyikañ dukkhañ vedanañ vedi-yati, citte paritatte cetasikañ dukkhañ vedanañ vediyati. Nanu Māgandiyo pi paribbājako Bhagavantañ garabamāno

¹⁰ -cañkamana- A. ¹¹ -kuvitakka- ABC, ¹² upacchindatha B; om. AC.

evam - āha: Bhūtabhacco samaṇo Gotamo ti. Idam - ettha kāraṇaṃ yenāhaṃ kāraṇena brūmi: nibbānaṃ dukkhena missan - ti.

Na hi mahārāja nibbānaṃ dukkhena missaṃ, ekantasukhaṃ nibbānaṃ. Yaṃ pana tvaṃ mahārāja brūsi: nibbānaṃ dukkhan - ti, n' etaṃ dukkhaṃ nibbānaṃ nāma, nibbānaṃ pana sacchikiriyaṃ pubbabhāgo eso, nibbānapariyesanaṃ etaṃ. Ekantasukhaṃ yeva mahārāja nibbānaṃ, na dukkhena missaṃ. Tattha kāraṇaṃ vādāmi. Atthi mahārāja rājūnaṃ rājjasukhaṃ nāmāti. — Ama bhante, atthi rājūnaṃ rājjasukhan - ti. — Api nu kho taṃ mahārāja rājjasukhaṃ dukkhena missan - ti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja rājāno paccante kupite tesāṃ paccantanissitānaṃ paṭisedhāya amacehi pariṇāyakehi bhatehi balatthehi parivutā pavāsaṃ gantvā dāṃsamakasa - vātātapa - patipīḷitā samavisame paridhāvanti mahāyuddhaṃ - ca karonti jīvitasaṃsayāṃ - ca pāpupantīti. — N' etaṃ bhante Nāgasena rājjasukhaṃ nāma, rājjasukhassa pariyesanāya pubbabhāgo eso. Dukkheṇa bhante Nāgasena rājāno rājāṃ pariyesitvā rājjasukhaṃ anubhayanti. Evaṃ bhante Nāgasena rājjasukhaṃ dukkhena amissaṃ, aññaṃ taṃ rājjasukhaṃ, aññaṃ dukkhan - ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena missaṃ, ye pana taṃ nibbānaṃ pariyesanti te kāyāṃ - ca cittaṃ - ca ātāpetvā tṭhāna - cankama - nisajjā - sayanāhāraṃ pariggahetvā middhaṃ uparundhitvā āyatanāni patipīḷetvā kāyāṃ - ca jīvitaṃ - ca pariccajītvā dukkhena nibbānaṃ pariyesitvā ekantasukhaṃ nibbānaṃ anubhavanti, nibhatapaccāmittā va rājāno rājjasukhaṃ. Evaṃ mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena missaṃ, aññaṃ nibbānaṃ, aññaṃ dukkhaṃ.

¹ bhūtabhaṇḍo C, bhūtabhacco As, bhūnatseco M (bhūnahu MN. 75). ² dukkhaṃ nibbānaṃ dukkhaṃ Ab, nibbānaṃ dukkhaṃ C. ³ nāma om. C.

¹² kho pana taṃ A. ¹⁸ -cāṃkamana - Ab. ¹¹ dukkhanti all.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi: ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkheṇa missaṃ, aññaṃ dukkhaṃ, aññaṃ nibbānaṃ - ti. Atthi mahārāja ācariyaṇaṃ sippavantānaṃ sippasukhaṃ nāmaṭi. — Āma bhante, atthi ācariyaṇaṃ sippavantānaṃ sippasukhaṃ - ti. — Api nu kho taṃ mahārāja sippasukhaṃ dukkheṇa missaṃ - ti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja ācariyaṇaṃ abhivādana-paccupaṭṭhānena udakāharaṇa-gharasammajjana-dantakaṭṭhamukhodakānuppādānena ucchiṭṭhapatiggahaṇa - ucchādana - nahāpana - pādaparikammaṇa sakacittaṃ nikkhipitvā paracittānūvattanaṃ dukkhasēyāya visamabbhojanaṇa kāyaṃ ātāpentīti. — N' etaṃ bhante Nāgasena sippasukhaṃ nāma, sippapariyesanāya pubbabhāgo eso. Dukkheṇa bhante Nāgasena ācariyā sippaṃ pariyesitvā sippasukhaṃ anubhavanti. Evaṃ bhante Nāgasena sippasukhaṃ dukkheṇa amissaṃ, aññaṃ taṃ sippasukhaṃ, aññaṃ dukkhaṃ - ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkheṇa missaṃ, ye pana taṃ nibbānaṃ pariyesanti te kāyaṃ - ca cittaṃ - ca ātāpetvā ṭhāna-cankama-nisajjā-sayanāhāraṃ pariggahetvā middhaṃ uparundhitvā āyatanāni patipīḷetvā kāyaṃ - ca jīvitaṃ - ca pariccajitvā dukkheṇa nibbānaṃ pariyesitvā ekantasukhaṃ nibbānaṃ anubhavanti, ācariyā viya sippasukhaṃ. Evaṃ mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkheṇa missaṃ, aññaṃ dukkhaṃ, aññaṃ nibbānaṃ - ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampatīcchāmīti.

Bhante Nāgasena, nibbānaṃ nibbānaṃ - ti yaṃ vadesi, sakkā pana tassa nibbānassa rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vāyaṃ vā paṇānaṃ vā opammaṇa vā kāraṇaṇa vā

2-28 aññaṃ nibb. a, dukkhanti M. * -paccuṭṭhānena A. * ucchiṭṭha-
AbC. 30 -cankamana- AM.

hetunā vā nayena vā upadassayitun - ti. — Appaṭibhāgaṃ mahārāja nibbānaṃ, na sakkā nibbānassa rūpaṃ vā saṅ-
ghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāra-
ṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun - ti. —
Etam - p' ahaṃ bhante Nāgasena na sampaticchāmi yaṃ
atthidhammassa nibbānassa rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā va-
yaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā
vā nayena vā apaṇṇāpanaṃ, kāraṇena maṃ saṇṇāpehīti.
— Hotu mahārāja, kāraṇena taṃ saṇṇāpessāmi.

Atthi mahārāja mahāsamuddo nāmāti. — Ama bhante,
atth' eso mahāsamuddo ti. — Sace taṃ mahārāja koci
evaṃ puccheyya: kittakaṃ mahārāja mahāsamudde uda-
kaṃ, kati pana te sattā ye mahāsamudde paṭivasantīti;
evaṃ puṭṭho tvaṃ mahārāja kin - ti tassa byākareyyāsīti.
— Sace maṃ bhante koci evaṃ puccheyya: kittakaṃ
mahārāja mahāsamudde udakaṃ, kati pana te sattā ye
mahāsamudde paṭivasantīti, tam - ahaṃ bhante evaṃ va-
deyyaṃ: apucchāṃ maṃ tvaṃ ambho purisa pucchasi,
n' esā pucchā kenaci pucchitabbā, ṭhapaniyo eso paṇho,
avibhatto lokakkhāyikehi mahāsamuddo, na sakkā mahā-
samudde udakaṃ pariminituṃ sattā vā ye tattha vāsam -
upagatā ti. Evāhaṃ bhante tassa paṭivacanaṃ dadey-
yan - ti. — Kissa pana tvaṃ mahārāja atthidhamme ma-
hāsamudde evaṃ paṭivacanaṃ dadeyyāsi, nanu vigaṇetvā
tassa ācikkhitabbaṃ: ettakaṃ mahāsamudde udakaṃ
ettakā ca śattā mahāsamudde paṭivasantīti. — Na sakkā
bhante, avisayo eso paṇho ti. — Yathā mahārāja atthi-
dhamme yeva mahāsamudde na sakkā udakaṃ parigane-
tuṃ sattā vā ye tattha vāsam - upagatā, evaṃ - eva kho
mahārāja atthidhammass' eva nibbānassa na sakkā rūpaṃ
vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena

¹ -dassitu- A in the first five places, C once. ² etamahāṃ M. ³ -pes-
sāmīti AbC. ¹² samudde A. ¹¹ ye om. A. ¹⁹ ye te tattha A.

vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum. Vigaṇeyya mahārāja iddhimā cetovasippatto mahāsamudde udakaṃ tatrāsaye ca satte, na tv-eva so iddhimā cetovasippatto sakkuneyya nibbānassa rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum.

Aparam-pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi: atthidhammass' eva nibbānassa na sakkā rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun-ti. Atthi mahārāja devesu arūpakāyikā nāma devā ti. — Āma bhante, sūyati: atthi devesu arūpakāyikā nāma devā ti. — Sakkā pana mahārāja tesāṃ arūpakāyikānaṃ devānaṃ rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun-ti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja na-tthi arūpakāyikā devā ti. — Atthi bhante arūpakāyikā devā, na ca sakkā tesāṃ rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun-ti. — Yathā mahārāja atthisattānaṃ yeva arūpakāyikānaṃ devānaṃ na sakkā rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum, evam-eva kho mahārāja atthidhammass' eva nibbānassa na sakkā rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun-ti.

Bhante Nāgasena, hotu ekantasukhaṃ nibbānaṃ na ca sakkā tassa rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum. Atthi pana bhante nibbānassa guṇaṃ aṇṇehi anupaviṭṭhaṃ, kiñci opammanidassanamattan-ti. — Sarūpato mahārāja na-tthi, guṇato pana sakkā kiñci

opammanidassanamattaṃ upadassayitun - ti. — Sādhu bhante Nāgasena, yathā 'haṃ labhāmi nibbānassa guṇato pi ekadesaparidīpanamattaṃ tathā sīghaṃ brūhi, nibbāpehi me hadayaparilāhaṃ, vinaya sītala-madhura-vacana-mālutenāti.

Padumassa mahārāja eko guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho, udakassa dve guṇā, agadassa tayo guṇā, mahāsamuddassa cattāro guṇā, bhojanassa pañca guṇā, ākāsaṃ dasa guṇā, maṇiratanassa tayo guṇā, lohita-candanassa tayo guṇā, sappimaṇḍassa tayo guṇā, girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, padumassa eko guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho ti yaṃ vadesi, katamo padumassa eko guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho ti. — Yathā mahārāja padumaṃ anupalittaṃ udakena, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ sabbakilesahehi anupalittaṃ. Ayaṃ mahārāja padumassa eko guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho ti.

Bhante Nāgasena, udakassa dve guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame udakassa dve guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja udakaṃ sītalaṃ parilāhanibbāpanaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ sītalaṃ sabbakilesa-parilāha-nibbāpanaṃ. Ayaṃ mahārāja udakassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja udakaṃ kilanta-tasita-pipāsita-ghammābhitattānaṃ jana-pasu-pajānaṃ pipāsāvīnayaṇaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ kāmatanḥā-bhavatanḥā-vibhavatanḥā-pipāsā-vīnayaṇaṃ. Ayaṃ mahārāja udakassa duttiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja udakassa dve guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, agadassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame agadassa tayo guṇā

²⁵ -sammābhitattānaṃ C, samābhi- A.

nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja agado visa-piḷitānaṃ sattānaṃ paṭisaraṇaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ kilesavisa-piḷitānaṃ sattānaṃ paṭisaraṇaṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja agado rogānaṃ antakaro, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sabbaduk-khānaṃ antakaraṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja agado amataṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ amataṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja agadassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja mahāsamuddo suñño sabbakunapehi, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ suññaṃ sabbakilesakunapehi. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja mahāsamuddo mahanto anorapāro, na pūراتi sabbasavantihi, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ mahantaṃ anorapāraṃ, na pūراتi sabbasattehi. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja mahāsamuddo mahantānaṃ bhūtānaṃ āvāso, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ mahantānaṃ arahantānaṃ vimalakhīṇāsava-balappatta-vasībhūta-mahābhūtānaṃ āvāso. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja mahāsamuddo aparimita-vividha-vipula-vīcipuppha-sankusumito, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ aparimita-vividha-vipula-parisuddha-vijjāvimuttipuppha-sankusumitaṃ. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ āyudhāraṇaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ jarā-maraṇa-nāsaṇato āyudhāraṇaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ balavaḍḍhanaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ iddhibalavaḍḍhanaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa duttiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ vaṇṇajananaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ guṇavaṇṇajananaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ darathavūpasamanaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ sabbakilesadarathavūpasamanaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ jighacchādubbalya-paṭivīnodanaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ sabbadukkha-jighacchādubbalya-paṭivīnodanaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa pañcama guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, ākāsaṃ dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame ākāsaṃ dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja ākāso na jāyati na jīyati na mīyati na cavati na uppajjati, duppasaho acorāharāṇo anissito vihaḡagamano nirāvaraṇo ananto,

²⁰ acora- C, acoro- M. ²⁰ vihaḡagamano Ba, vibhaḡagamano C, vihaḡagamano M.

evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ na jāyati na jiyati na miyati na cavati na uppajjati, duppasahaṃ acorāharaṇaṃ anissitaṃ ariyagamaṇaṃ nirāvaraṇaṃ anantaṃ. Ime kho mahārāja ākāsaṃ dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgaśena, maṇiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame maṇiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja maṇiratanam kāmadaṇaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ kāmadaṇaṃ. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja maṇiratanam hāsakaraṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ hāsakaraṃ. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja maṇiratanam ujjotatthakaraṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ ujjotatthakaraṃ. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja maṇiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgaśena, lohitaṇḍanaṃ tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame lohitaṇḍanaṃ tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja lohitaṇḍanaṃ dullabhaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ dullabhaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitaṇḍanaṃ paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja lohitaṇḍanaṃ asamasugandhaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ asamasugandhaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitaṇḍanaṃ dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja lohitaṇḍanaṃ sajjanapasatthaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ ariya-janapasatthaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitaṇḍanaṃ tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja lohitaṇḍanaṃ tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja sappimaṇḍo vaṇṇasampanno, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ guṇavaṇṇasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja sappimaṇḍo gandhasampanno, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sīlagandhasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja sappimaṇḍo rasasampanno, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ rasasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja girisikharaṃ accuggataṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ accuggataṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja girisikharaṃ acalaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ acalaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja girisikharaṃ duradhirohaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ duradhirohaṃ sabbakilesānaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja girisikharaṃ sabbabījānaṃ avirūhanaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sabbakilesānaṃ avirūhanaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja girisikharaṃ anunayapaṭighavippamuttaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ anunayapaṭighavippamuttaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa pañcama guṇo nibbānaṃ anupa-

viṭṭho. Ime kho mahārāja girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ-etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhanatha: nibbānaṃ na atītaṃ na anāgataṃ na paccuppannaṃ, na uppannaṃ na auppannaṃ na uppādaniyaṃ - ti. Idha bhante Nāgasena yo koci sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti so uppannaṃ sacchikaroti udāhu uppādetvā sacchikarotīti. — Yo koci mahārāja sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti so na uppannaṃ sacchikaroti na uppādetvā sacchikaroti. Api ca mahārāja atth' esā nibbānadhātu yaṃ so sammā paṭipanno sacchikarotīti. — Mā bhante Nāgasena imaṃ pañhaṃ paticchaṇṇaṃ katvā dīpehi, vivaṭaṃ pākataṃ katvā dīpehi, chandajāto ussāhajāto yaṃ te sikkhitaṃ taṃ sabbaṃ etth' ev' ākirāhi, etthāyaṃ jano sammūlho vimatijāto saṃsayapakkhanno, bhind' etaṃ antodesasallaṃ - ti.

Atth' esā mahārāja nibbānadhātu santā sukhā paṇīṭā, taṃ sammā paṭipanno Jinānusatthiyā sankhāre sammāsanto paññāya sacchikaroti. Yathā mahārāja antevāsiko ācariyānusatthiyā vijjāṃ paññāya sacchikaroti, evaṃ eva kho mahārāja sammā paṭipanno Jinānusatthiyā paññāya nibbānaṃ sacchikaroti. Kathaṃ - pana nibbānaṃ datṭhabbaṃ - ti: anītito nirupaddavato abhayato khemato santato sukhato sātato paṇītato sucito sītāḷato datṭhabbaṃ. Yathā mahārāja puriso bahukatṭhapuñjēna jalita-katṭhitena agginā ḍaḍhamāno vāyāmena tato muñcitvā niraggikokā-

¹³ so 'om AaB. ¹⁴ ācikkhāhi M. ¹⁵ -pakkhanto AC, -pakkhandho M.

¹⁶ -karotīti all. ¹⁷ pana bhante taṃ nibb. M. ¹⁸ anītito mahārāja nir. M.

sañ pavisitvā tattha paramasukhañ labheyya, evam - eva
 kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasi-
 kārena byapagata-tividdhaggisantāpañ paramasukhañ nib-
 bānañ sacchikaroti. Yathā mahārāja aggi evañ tivi-
 dhaggi datṭhabbo, yathā aggigato puriso evañ sammā
 paṭipanno datṭhabbo, yathā niraggikokāso evañ nibbānañ
 datṭhabbañ. Yathā vā pana mahārāja puriso ahi-kuk-
 kura-manussa-kunapa-sarīravaḷaṇṇa-kotṭhāsarāsīgato ku-
 napa-jatājatitāntaram - anupaviṭṭho vāyāmena tato muñ-
 citvā nikkunāpokāsañ pavisitvā tattha paramasukhañ
 labheyya, evam - eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno
 so yoniso manasikārena byapagata-kilesakunāpañ para-
 masukhañ nibbānañ sacchikaroti. Yathā mahārāja kuṇa-
 pañ evañ pañca kāmagaṇā datṭhabbā, yathā kuṇapagato
 puriso evañ sammā paṭipanno datṭhabbo, yathā nikkū-
 nāpokāso evañ nibbānañ datṭhabbañ. Yathā vā pana
 mahārāja puriso bhīto tasito kampito viparita-vibbhanta-
 citto vāyāmena tato muñcivā dāhañ thīraṃ - acalam -
 abhayatṭhānañ pavisitvā tattha paramasukhañ labheyya,
 evam - eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso
 manasikārena byapagata-bhayaśāntāsañ paramasukhañ
 nibbānañ sacchikaroti. Yathā mahārāja bhayañ evañ
 jāti-jarā-byādhi-maraṇañ paṭicca aparāparañ pavatta-
 bhayañ datṭhabbañ, yathā bhīto puriso evañ sammā
 paṭipanno datṭhabbo, yathā abhayatṭhānañ evañ nibbā-
 nañ datṭhabbañ. Yathā vā pana mahārāja puriso ki-
 liṭṭha-malina-kalala-kaddamadese patito vāyāmena tañ
 kalala-kaddamañ apavāhetvā parisuddhvimālaśānta-
 nupagantvā tattha paramasukhañ labheyya, evam - eva
 kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasi-
 kārena byapagata-kilesa-malakaddamañ paramasukhañ
 nibbānañ sacchikaroti. Yathā mahārāja kalalañ evañ

lābha-sakkāra-siloko datṭhabbo, yathā kalalagato puriso
evam sammā paṭipanno datṭhabbo, yathā parisuddha-
vimaladeso evam nibbānaṃ datṭhabbaṃ.

Taṃ - ca pana nibbānaṃ sammā paṭipanno kin - ti
sacchikaroti: Yo so mahārāja sammā paṭipanno so san-
khārānaṃ pavattaṃ sammasati, pavattaṃ sammasamāno
tattha jātiṃ passati jaraṃ passati byādhim passati ma-
raṇaṃ passati, na tattha kiñci sukhaṃ sātāṃ passati,
ādito pi majjhato pi pariyosānato pi so tattha na kiñci
gayhūpagaṃ passati. Yathā mahārāja puriso divasasan-
tatte ayogule jalite tatte kaṭhite ādito pi majjhato
pi pariyosānato pi na kañci gayhūpagaṃ padesaṃ
passati, evam - eva kho mahārāja yo sankhārānaṃ
pavattaṃ sammasati so pavattaṃ sammasamāno tattha
jātiṃ passati jaraṃ passati byādhim passati maraṇaṃ
passati, na tattha kiñci sukhaṃ sātāṃ passati, ādito pi
majjhato pi pariyosānato pi na kiñci gayhūpagaṃ
passati. Tassa gayhūpagaṃ apassantassa citte arati
saṇṭhāti, kāyasmim dāho okkamati, so attāno asaraṇo
asaraṇibhūto bhavesu nibbindati. Yathā mahārāja puriso
jalitajālaṃ mahantaṃ aggikkhandhaṃ paviseyya, so tattha
attāno asaraṇo asaraṇibhūto aggimhi nibbindeyya, evam -
eva kho mahārāja tassa gayhūpagaṃ apassantassa citte
arati saṇṭhāti, kāyasmim dāho okkamati, so attāno asa-
raṇo asaraṇibhūto bhavesu nibbindati. Tassa pavatte
bhayadassāvissa evaṃ cittaṃ uppajjati: santattaṃ kho
pan' etaṃ pavattaṃ ādittaṃ sampajjalitaṃ bahudukkhaṃ
bahupāyasaṃ; yadi koci labhetha appavattaṃ, etaṃ san-
taṃ etaṃ papītaṃ, yad - idaṃ sabbasankhārasamatho sab-
būpadhipatīnissaggo taphakkhayo virāgo nirodho nibbā-
naṃ - ti. Iti h' idaṃ tassa appavatte cittaṃ pakkhandati

¹¹ sajotittatte Ab, sajotattatte B, jātatte C. ¹² kiñci all. ¹³ gayh. pa-
desaṃ passati AbBC. ¹⁴ saṇṭhahati B. ¹⁵ mahā B.

paṣīdati paṇaṃsīyati kuḥīyati: paṭiladdhaṃ kho me nissaraṇaṃ - ti. Yathā mahārāja puriso vippanatṭho videsa-pakkhanno nibbāhanamaggaṃ disvā tattha pakkhandati paṣīdati paṇaṃsīyati kuḥīyati: paṭiladdho me nibbāhanamaggo ti, evaṃ - eva kho mahārāja pavatte bhayadassā - vissa appavatte cittaṃ pakkhandati paṣīdati paṇaṃsīyati kuḥīyati: paṭiladdhaṃ kho me nissaraṇaṃ - ti. So appavattāya maggaṃ āyūhati gavesati bhāveti bahulikaroti, tassa tadatthaṃ sati santiṭṭhati, tadatthaṃ viriyaṃ santiṭṭhati, tadatthaṃ pīti santiṭṭhati, tassa taṃ cittaṃ aparāparaṃ manasikaroto pavattaṃ samatikkamitvā appavattaṃ okkamati; appavattam - anuppatto mahārāja sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti vuccatīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, atthi so padeso puratthimāya vā disāya dakkhiṇāya vā disāya pacchimāya vā disāya uttarāya vā disāya, uddhaṃ vā adho vā tiriyaṃ vā, yattha nibbānaṃ sannihitaṃ - ti. — Na - tthi mahārāja so padeso puratthimāya vā disāya dakkhiṇāya vā disāya pacchimāya vā disāya uttarāya vā disāya, uddhaṃ vā adho vā tiriyaṃ vā, yattha nibbānaṃ sannihitaṃ - ti. — Yadi bhante Nāgasena na - tthi nibbānassa sannihitokāso, tena hi na - tthi nibbānaṃ, yesaṃ - ca taṃ nibbānaṃ sacchikataṃ tesam - pi sacchikiriyaṃ micchā. Kāraṇaṃ tattha vakkhāmi: Yathā bhante Nāgasena mahiyā dhaññutṭhānaṃ khettaṃ atthi, gandhutṭhānaṃ pupphaṃ atthi, pupputṭhānaṃ gumbo atthi, phalutṭhānaṃ rukkho atthi, ratanutṭhānaṃ ākaro atthi, tattha yo koci yaṃ yaṃ icchati so tattha gantvā taṃ taṃ harati; evaṃ - eva kho bhante Nāgasena

² pakkhanto A, pakkhanto M; pakkanto C. ³² anupatto CM. ³³ dhaññatṭhānaṃ ABC. ³⁴ pupputṭhānaṃ BM.

yadi nibbānaṃ atthi, tassa nibbānassa utthānokāso pi icchitabbo. Yasmā ca kho bhante Nāgasena nibbānassa utthānokāso na -tthi, tasmā na -tthi nibbāna -ti brūmi, yesaṃ -ca nibbānaṃ sacchikataṃ tesam -pi sacchikiriyā micchā ti. — Na -tthi mahārāja nibbānassa sannihitokāso, atthi c' etaṃ nibbānaṃ, sammā paṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā [pana] mahārāja atthi aggi nāma, na -tthi tassa sannihitokāso, dve kaṭṭhāni saṅghattento aggiṃ adhigacchati, - evam -eva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, na -tthi tassa sannihitokāso, satṃmā paṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā vā pana mahārāja atthi satta ratanāni nāma, seyyathidaṃ: cakkaratanaṃ hatthiratanam assaratanaṃ maṇiratanam itthiratanam gahapatiratanam pariṇāyakaratanam, na ca tesam ratanānaṃ sannihitokāso atthi, khattiyassa pana sammā paṭipannassa paṭipattibalena tāni ratanāni upagacchanti; evam -eva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, na -tthi tassa sannihitokāso, sammā paṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikarotīti.

Bhante Nāgasena, nibbānassa sannihitokāso mā hotu, atthi pana taṃ ṭhānaṃ yattha ṭhito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. — Āma mahārāja, atthi taṃ ṭhānaṃ yattha ṭhito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. — Katamaṃ pana bhante taṃ ṭhānaṃ yattha ṭhito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. — Sīlaṃ mahārāja ṭhānaṃ, sīle paṭiṭṭhito yoniso manasikaronto Saka-Yavane pi Cina-Vilāte pi Alasande pi Nikumbe pi Kāsi-Kosale pi Kasmīre pi Gandhāre pi nagamuddhaṇi pi brahmaloke pi yattha katthaci pi ṭhito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja yo koci

²⁷ -milāte A, -cīlāte B, -vīgate M, all in both places (cīnalāto C the first time); comp. p. 331. ²⁸ nigumpe M (twice). ²⁹ kasmīre C (twice).

³⁰ pi om. ABC, and so in the sequel AM twice.

caḅkhumā puriso Saka-Yavane pi Cina-Vilāte pi Alasaude
pi Nikumbe pi Kāsī-Kosale pi Kasmīre pi Gandhāre pi
nagamuddhani pi brahmaloke pi yattha katthaci pi t̃hito
ākāsaṃ passati, evaṃ - eva kho mahārāja sīle patiṭṭhito
yoniso manasikaronto Saka-Yavane pi — pe — yattha
katthaci pi t̃hito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti.
Yathā vā pana mahārāja Saka-Yavane pi — pe — yattha
katthaci pi t̃hitassa pubbadisā atthi, evaṃ - eva kho ma-
hārāja sīle patiṭṭhitassa yoniso manasikarontassa Saka-
Yavane pi — pe — yattha katthaci pi t̃hitassa sammā
paṭipannassa atthi nibbānasacchikiriyaṃ ti. — Sādhū
bhante Nāgasena, desitaṃ tayā nibbānaṃ, desitā nibbā-
nasacchikiriyaṃ, parikkhatā silagaṇā, dassitā sammāpaṭipatti,
ussāpito dhammaddhajo, saṅghāpitā dhammanetti, avaṇṇho
suppayuttānaṃ sammāpayogo, evaṃ - etaṃ gaṇivarapa-
vara, tathā sampaticchāmiti.

Atthamo vaggo.

² -karotitī BC. ³ vā om. B; vā pana om. C. ⁴ pubbā A. ⁵ saṅghap-
AaB; -pito all except Aa. ⁶ M adds, Lakkhaṇavaggo kaṇḍo (meaning
no doubt Lakkhaṇakaṇḍo).

Atha kho Milindo rājā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankamī, upasankamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā nātukāmo sotukāmo dhāretukāmo, nāṇālokaṃ datthukāmo aṇṇānaṃ bhinditukāmo, nāṇālokaṃ uppādetukāmo avijjandhakāraṃ nāsetukāmo, adhimattaṃ dhiṭṭiṃ ca ussāhaṃ ca satīṃ ca sampajaññaṃ ca upatṭhapetvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad avoca:

Bhante Nāgasena, kim-pana Buddho tayā diṭṭho ti. — Na hi mahārājāti. — Kim-pana te ācariyehi Buddho diṭṭho ti. — Na hi mahārājāti. — Bhante Nāgasena, na kira tayā Buddho diṭṭho, nāpi kira te ācariyehi Buddho diṭṭho. Tena hi bhante Nāgasena na tthi Buddho, na h' ettha Buddho paññāyatīti. — Atthi pana te mahārāja pubbakā khattiyā ye te tava khattiyavaṃsassa pubbangamā ti. — Āma bhante, ko saṃsayo, atthi pubbakā khattiyā ye mama khattiyavaṃsassa pubbangamā ti. — Diṭṭhapubbā tayā mahārāja pubbakā khattiyā ti. — Na hi bhante ti. — Ye pana taṃ mahārāja anusāsanti, purohitā senāpatino akkhadassā mahāmattā, tehi pubbakā khattiyā diṭṭhapubbā ti. — Na hi bhante ti. — Yadi pana te mahārāja pubbakā khattiyā na diṭṭhā, nāpi kira te anusāsakehi pubbakā khattiyā diṭṭhā, kattha pubbakā khattiyā, na h' ettha pubbakā khattiyā paññāyantīti. — Dissanti bhante Nāgasena pubbakānaṃ khattiyānaṃ anubhūtāni paribhogabhaṇḍāni, seyyathidaṃ:

¹ -thāp- M. ¹² na pi B. ¹³ te om. AaM ¹⁴ tattha AbC.

setacchattaṃ uñhisaṃ pādukā vālavijani khaggaratanaṃ mahārahāni ca śayanāni, yehi mayaṃ jāneyyāma saddaheyyāma: atthi pubbakā khattiyā ti. — Evam-eva kho mahārāja mayam-p' etaṃ Bhagavantaṃ jāneyyāma sad-daheyyāma, atthi taṃ kāraṇaṃ yena mayaṃ kāraṇena jāneyyāma saddaheyyāma: atthi so Bhagavā ti. Katamaṃ taṃ kāraṇaṃ: Atthi kho mahārāja tena Bhagavatā jānatā passatā arahatā sammāsambuddhena anubhūtāni paribhogabhaṇḍāni, seyyathidaṃ: cattāro satipatthānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañc' indriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo atthangiko maggo, yehi sadevako loko jānāti saddabati: atthi so Bhagavā ti. Iminā mahārāja kāraṇena, iminā hetunā, iminā nayena, iminā anumānena ñāttabbaṃ: atthi so Bhagavā ti.

Bahū jane tārayitvā nibbuto upadhikkhaye, anumānena ñāttabbaṃ: atthi so dipaduttamo ti.

Bhante Nāgasena, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja nagaravaṇḍhakī nagaraṃ māpetukāmo pathamaṃ tāva samaṃ anunnatam-anonataṃ asakkharapāsāṇaṃ nīrupaddavam-anavajjaṃ ramaṇiyaṃ bhūmibhāgaṃ anuviloketvā yaṃ tattha visamaṃ taṃ samaṃ kārāpetvā khānukantakaṃ visodhāpetvā tattha nagaraṃ māpeyya sobhanaṃ vibhattaṃ bhāgaso mitaṃ ukkinṇa-parikha-pākāraṃ dalha-gopur-aṭṭāla-kotṭakaṃ puthu-caccara-catukka-sandhi-singhātakaṃ suci-samatala-rājamaggaṃ suvibhatta-antarāpaṇaṃ ārām-uyyāna-talāka-pokkharāṇi-udapāna-sampannaṃ bahuvidha-devatthāna-patimaṇḍitaṃ sabbadosavirahitaṃ, so taṃsiṃ nagare sabbathā vepulla-taṃ patte aññaṃ desaṃ upagaccheyya, atha taṃ nagaraṃ aparena samayena iddhaṃ bhaveyya pñitaṃ subhik-

⁸⁻¹⁴ so om. AC. ¹¹ -aṅgāni AaM. ¹⁵ bahu all. ²² ukkhiṇṇa- AbC, utṭiṇṇa- M. ²³ -kotṭhakaṃ ACM. ²⁶ -pokkharāṇi- B. ³⁰ pñitaṃ AC.

kham khemañ samiddhañ sivañ aññikañ nirupaddavañ
 nāñājanasamākulāñ, puthū khattiyā brāhmaṇā vessā suddā
 hatthārohā assārohā rathikā pattikā dhanuggahā tharug-
 gahā celakā calakā piṇḍadāvikā uggā rājaputtā pakkhan-
 dino mahānāgā sūrā vammīno yodhīno dāsaputtā bhatti-
 puttā mallaganā ālārikā sūdā kappakā nahāpakā cundā
 mālākārā suvaṇṇakārā sajjhakārā sīsakārā tipukārā loha-
 kārā vaṭṭakārā ayakārā maṇikārā pesakārā kumbhakārā
 loṇakārā cammakārā rathakārā dantakārā rajjukārā koc-
 chakārā suttakārā vilivakārā dhanukārā jiyakārā usukārā
 cittakārā rangakārā rajakā tantavāyā tunnavāyā heraññikā
 dussikā gandhikā tiṇahārakā kaṭṭhahārakā bhatakā paṇ-
 nikā phalikā mūlikā odanikā pūvikā macchikā māṇsikā
 majjikā naṭakā naccakā langhakā indajālikā vetālikā mallā
 chavaḍḍahakā pupphachaḍḍakā venā nesāḍā ganikā lāsikā
 kumbhadāsiyo Saka-Yavana-Cīna-Vilātā Ujjenakā Bhāru-
 kacchakā Kāsi-Kosalāparantakā Māgadhakā Sāketakā
 Soratthakā Pāṭheyyakā Koṭumbara-Mādhurakā Alasanda-
 Kasmīra-Gandhārā tañ nagarañ vāsāya upagatā nāñā-
 visayino janā navāñ suvivhattañ adosañ anavajjañ ra-
 maṇiyañ tañ nagarañ passitvā anumānena jānanti: cheko
 vata bho so nagaravaḍḍhakī yo imassa nagarassa māpetā
 ti; — evaṃ — eva kho mahārāja so Bhagavā asamo asa-
 masamo appaṭṭisamo asadiso atulo asankheyyo appameyyo
 aparimeyyo amitaguṇo guṇapāramippatto anantadhiṭṭi
 anantatejo anantaviriyo anantabalo buddhabalāpāramiṇ

² puthu all. ³ khattiya- ABM. ⁴ sūrā ACM. ⁵ kappikā BC. ⁶ mālā-
 kārā B. ⁷ sajjhukārā AC. ⁸ naṭṭakārā A, tandhakārā B, taṭṭakārā C.
⁹ lohakārā C, veṇukārā M; om. A. ¹⁰ vilivā- A. ¹¹ rajakārā AM. ¹²
 vetālikā AB. ¹³ lāsikā or layikā B. ¹⁴ -yavane- ABC. ¹⁵ -mīlātā Aac.
¹⁶ ujjenaka- BC. ¹⁷ bhāru- A. ¹⁸ -parantaka- AB. ¹⁹ sāketaka-so-
 ratthaka-pāṭheyyaka- BM. ²⁰ -madhurakā A. ²¹ vāsaya B; vāsaya-
 upagatā Ab, vāsamupagatā Aa. ²² nāñāvis. janā tañ nagarañ vāsāya
 upagatā M. ²³ pavisitvā AM. ²⁴ appaṭṭimo A.

gato sasenam Māram parājetvā dīṭṭhijālam padāletvā avijjam khepetvā vijjam uppādetvā dhammukkam dhārayitvā sabbaññutam pāpunitvā nijjita-vijita-sangāmo dhammanagaraṃ māpesi.

Bhagavato kho mahārāja dhammanagaraṃ sīla-pākāraṃ hiri-parikkham ñāṇa-dvārakoṭṭhakaṃ viriya-aṭṭālakam saddhā-esikaṃ sati-dovārikaṃ paññā-pāsādam Suttanta-caccaram Abhidhamma-singhātakaṃ Vinaya-vinicchayaṃ satipatṭhāna-vithikaṃ. Tassa kho panā mahārāja satipatṭhānavithiyaṃ evarūpā āpaṇā pasāritā honti, seyyathidaṃ: pupphāpaṇaṃ gandhāpaṇaṃ phalāpaṇaṃ agadāpaṇaṃ osadhāpaṇaṃ amatāpaṇaṃ ratanāpaṇaṃ sabbāpaṇaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato pupphāpaṇaṃ - ti. — Atthi kho pana mahārāja tena Bhagavatā jānatā passatā arahatā sammāsambuddhena ārammaṇavibhattiyo akkhātā, seyyathidaṃ: aniccasaññā anatasaññā āsubhasaññā ādinavaśaññā pahāsaññā virāṇasaññā nirodhasaññā sabbaloke anabhiratasaññā sabba-sankhāresu aniccasaññā ānāpānasati uddhumātakasaññā vinīlakasaññā vipubbakasaññā vicchiddakasaññā vikkhāyitakasaññā vikkhittakasaññā hatavikkhittakasaññā lohītakasaññā puḷavakasaññā atṭhikasaññā mettāsaññā karuṇāsaññā muditāsaññā upekkhāsaññā maraṇānussati kāyagatāsati. Imā kho mahārāja Buddhena Bhagavatā ārammaṇavibhattiyo akkhātā. Tattha yo koci jarāmarañā muccitukāmo so tesu aññataraṃ ārammaṇaṃ gaṇhāti, tena ārammaṇena rāgā vimuccati, dosā vimuccati, mohā vimuccati, mānato vimuccati, dīṭṭhito vimuccati, saṃsāraṃ tarati, taṇhāsotaṃ nivāreti, tivīdham malaṃ visodheti, sabbakilese upahantvā amalaṃ virājaṃ suddham paṇḍaraṃ

² dhāretvā AbC. ³ -koṭṭakaṃ AaB. ⁴ -vithiyaṃ AbC. ⁵ vikkhāyitasaññā ACa. ⁶ pul- CM. ⁷ upekkhā- AC. ⁸ muḍci- C.

ajātiṃ ajaraṃ amaraṃ sukhaṃ sītibhūtaṃ abhayaṃ na-
garuttamaṃ nibbānanagaraṃ pavisitvā arahatte cittaṃ
vimoceti. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato pupphā-
panaṃ - ti.

Kammamūlaṃ gahetvāna āpanaṃ upagacchatha,
ārammanaṃ kiñtvāna tato mucchatha muttiyā ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
gandhāpanaṃ - ti. — Atthi kho mahārāja tena Bhagavatā
sīlavibhattiyo akkhātā, yena sīlagandhena anplittā Bha-
gavato puttā sadevakaṃ lokaṃ sīlagandhena dhūpenti
sampadhūpenti, disaṃ - pi anudisaṃ - pi anuvātaṃ - pi
paṭivātaṃ - pi vāyanti ativāyanti, pharitvā tiṭṭhanti. Ka-
tamā tā sīlavibhattiyo: saraṇasīlaṃ pañcasīlaṃ aṭṭhanga-
sīlaṃ dasaṅgasīlaṃ pañcuddesapariyāpannaṃ pātimokkha-
saṃvarasīlaṃ. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato gan-
dhāpanaṃ - ti. Bhāsitaṃ - p' etañ mahārāja Bhagavatā
devātidevena:

Na pupphagandho paṭivātaṃ - eti,
na candanaṃ, tagara-mallikā vā;
sataṇ - ca gandho paṭivātaṃ - eti,
sabbā disā sappuriso pavāti.

Candanaṃ, tagaraṃ vā pi; uppalaṃ, atha vassikī,
etesañ gandhajātānaṃ sīlagandho anuttaró.

Appamatto ayaṃ gandho yāyaṃ tagara-candani;
yo ca sīlavataṃ gandho vāti devesu uttamo ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
phalāpanaṃ - ti. — Phalāni kho mahārāja Bhagavatā
akkhātāni, seyyathidaṃ: sotāpattiphalaṃ sakadāgāmi-
phalaṃ anāgāmi-phalaṃ arahattaphalaṃ suññataphala-
samāpatti animittaphalasamāpatti appanīhitaphalasamā-

patti. Tattha yo koci yaṃ phalaṃ icchati so kamma-mūlaṃ datvā patthitaṃ phalaṃ kiṇāti, yadi sotāpatti-phalaṃ, yadi sakadāgāmiphalaṃ, yadi anāgāmiphalaṃ, yadi arahattaphalaṃ, yadi suññataphalasamāpattiṃ, yadi animittaphalasamāpattiṃ, yadi appaṇihitaphalasamāpattiṃ. Yathā mahārāja kassaci purisassa dhuvaphalo ambo bhavēyya, so na tāva tato phalāni pāṭeti yāva kayikā na āgacchanti, anuppatte pana kayike mūlaṃ gahetvā evaṃ ācikkhati: ambho purisa, eso kho dhuvaphalo ambo, tato yaṃ icchasi ettakaṃ phalaṃ gaṇhāhi, salātukāṃ vā dovilāṃ vā kesikāṃ vā āmaṃ vā pakkāṃ vā ti, so tena attanā dinnamūlena yadi salātukāṃ icchati salātukāṃ gaṇhāti, yadi dovilāṃ icchati dovilāṃ gaṇhāti, yadi kesikāṃ icchati kesikāṃ gaṇhāti, yadi āmakāṃ icchati āmakāṃ gaṇhāti, yadi pakkāṃ icchati pakkāṃ gaṇhāti; evaṃ eva kho mahārāja yo yaṃ phalaṃ icchati so kammamūlaṃ datvā patthitaṃ phalaṃ gaṇhāti, yadi sotāpattiphalaṃ — pe — yadi appaṇihitaphalasamāpattiṃ. Idam vuṇṇati mahārāja Bhagavato phalāpanaṃ ti.

Kammamūlaṃ janā datvā gaṇhanti amatapphalaṃ, tena te sukhitaṃ honti ye kitā amatapphalaṃ ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhasa Bhagavato agadāpanaṃ ti. — Agadāni kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, yehi agadehi so Bhagavā sadevakaṃ lokaṃ kilesavisato parimoceti. Katamāni pana tāni agadāni: Yān' imāni mahārāja Bhagavatā cattāri ariyasaccāni akkhātāni, seyyathidaṃ: dukkhaṃ ariyasaccaṃ, dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ, dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ, dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ. Tattha ye keci aññāpekkhā catusaccaṃ dhammaṃ suṇanti, te jātiyā

⁷ kāyikā all except Ab. ⁸ na om. BM. ¹¹ ti om. all. ¹⁰ amataṃ phalaṃ Ab, amatapphalaṃ C. ²¹ kitā all. ²⁰ catusaccaḍḍh- B.

parimuccanti, jarāya parimuccanti, maraṇā parimuccanti,
soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsehi parimuccanti.
Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato agadāpanan - ti.

Ye keci loke agadā visānaṃ paṭibhākā,
dhammāgādāsamaṃ na - tthi; etaṃ pivatha bhik-
khavo ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
osadhāpanan - ti. — Osadhāni kho mahārāja Bhagavatā
akkhātāni, yehi osadhehi so Bhagavā devamanusse tikic-
chati, seyyathidaṃ: cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sam-
māppadhānā, cattāro iddhipādā, pañc⁴ indriyāni, pañca
balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo atṭhangiko maggo. Etehi
osadhehi Bhagavā micchādiṭṭhiṃ vireceti, micchāsankap-
paṃ vireceti, micchāvācaṃ vireceti, micchākammantaṃ
vireceti, micchāājīvaṃ vireceti, micchāvāyāmaṃ vireceti,
micchāsatiṃ vireceti, micchāsamādhīṃ vireceti, lobhava-
manaṃ kāreti, dosavamanaṃ kāreti, mohavamanaṃ kāreti,
mānavamanaṃ kāreti, diṭṭhivamanaṃ kāreti, vicikicchā-
vamanaṃ kāreti, uddhaccavamanaṃ kāreti, thīnamiddha-
vamanaṃ kāreti, ahirikānottappavamanaṃ kāreti, sabba-
kilesavamanaṃ kāreti. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato
osadhāpanan - ti.

Ye keci osadhā loke vijjanti vividhā bahū,
dhammosadhasamaṃ na - tthi; etaṃ pivatha bhikkhavo.
Dhammosadhaṃ pivitvāna ajarāmarañā siyuraṃ,
bhāvayitvā ca passitvā nibbutā upadhikkhaye ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
amatāpanan - ti. — Amataṃ kho mahārāja Bhagavatā
akkhātāni, yena amatenā so Bhagavā sadevakaṃ lokaṃ

⁴ vīyānaṃ Ab. ¹² -aṅgāni AC. ²⁰ -kamanott- C. ²⁸ phassitvā AbBC.

abhisinñci, yena amātena abhisittā devamanussā jāti-jarā-byādhī-maraṇa-soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsehi parimuccimsu. Katamañ tañ amatañ: yad idañ kāyagatāsati. Bhāsitaṃ-p' etañ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Amatañ-te bhikkhave paribhuñjanti ye kāyagatāsatiñ paribhuñjantīti. Idañ vuccati mahārāja Bhagavato amatāpanaṃ-ti.

Byādhitañ janatañ disvā amatāpanaṃ pasārayi;
kammena tañ kiñitvāna amatañ ādetha bhikkhavo ti.

Bhante Nāgasena, katamañ Buddhassa Bhagavato ratanāpanaṃ-ti. — Ratanāni kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, yehi ratanehi bhūsitā Bhagavato puttā sadevakañ lokañ virocenti obhāsenti pabhāsenti, jalanti pajjalanti, uddhañ adho tiriyañ ālokañ dassenti. Katamañi tāni ratanāni: sīlaratanañ samādhiratanāñ, paññāratanañ vimuttiratanāñ vimuttiñāṇadassanaratanañ paṭisambhīdāratanañ bojjhangaratanañ. Katamañ mahārāja Bhagavato sīlaratanañ: pātimokkhasaṃvarasīlañ indriyasaṃvarasīlañ ājīvapārisuddhisīlañ paccayasannissitasīlañ cullasīlañ majjhimasīlañ mahāsīlañ maggasīlañ phalasīlañ. Sīlaratanaṃ kho mahārāja vibhūsitassa puggalassa sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇa-brāhmaṇi pajā pihayati pattheti. Sīlaratanapilandho kho mahārāja bhikkhu disaṃ-pi anudisaṃ-pi uddhaṃ-pi adho pi tiriyaṃ-pi virocati atirocati; hetthato Avicim, uparito bhavaggaṃ upādāya etth' antare sabbaratanāni atikkamitvā atisayitvā ajjhottharitvā tiṭṭhati. Evarūpāni kho mahārāja sīlaratanāni Bhagavato ratanāpane pasāritāni. Idañ vuccati mahārāja Bhagavato sīlaratanaṃ-ti.

Evarūpāni sīlāni santi Buddhassa āpaṇe;
kammena taṃ kiṇitvāna ratanaṃ vo piḷandhathāti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato samādhiratanam: savitakka-savicāro samādhi, avitakka-vicāramatto samādhi, avitakka-avicāro samādhi, suññato samādhi, animitto samādhi, appanīhito samādhi. Samādhiratanam kho mahārāja piḷandhassa bhikkhuno ye te kāmavitakkā byāpādavitakkā vihiṃsāvitakkā mān-uddhacca-ditṭhi-vicikicchā-kilesavattbhūni vividhāni ca kuvitakkāni te sabbe samādhim āsajja vikiranti vidhamanti viddham santi na saṇṭhanti na upalippanti. Yathā mahārāja vāri pokkhara-patte vikirati vidhamati viddham soti na saṇṭhāti na upalippati, taṃ kissa hetu: parisuddhattā padumassa; evam eva kho mahārāja samādhiratanam piḷandhassa bhikkhuno ye te kāmavitakka-byāpādavitakka-vihiṃsāvitakka-mān-uddhacca-ditṭhi-vicikicchā-kilesavattbhūni vividhāni ca kuvitakkāni te sabbe samādhim āsajja vikiranti vidhamanti viddham santi na saṇṭhanti na upalippati, taṃ kissa hetu: parisuddhattā samādhissa. Idam vuccati mahārāja Bhagavato samādhiratanam - ti. Evarūpāni kho mahārāja samādhiratanāni Bhagavato ratanāpaṇe pasāritāni.

Samādhiratanamālassa kuvitakkā na jāyare,
na ca vikkhippate cittaṃ; etaṃ tumhe piḷandhathāti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato paññāratanaṃ: Yāya mahārāja paññāya ariyasāvako idam kusalan - ti yathābhūtaṃ pajānāti, idam akusalan - ti yathābhūtaṃ pajānāti, idam sāvajjaṃ idam anavajjaṃ, idam sevittabbaṃ idam na sevittabbaṃ, idam hīnaṃ idam paṇītaṃ, idam kaṇhaṃ

* avitakka-avicāramatto all except B (-avicāra- Bb). ³⁰ -dham santi all.

¹¹ saṇṭhanti AbM. ¹² saṇṭhanti M. ²² vikkhippate ABC.

idaṃ sukkam idaṃ kaṇha-sukka-sappaṭibhāgan - ti yathā-
bhūtaṃ pajānāti, idaṃ dukkhan - ti yathābhūtaṃ pajānāti,
ayaṃ dukkhasamudayo ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ
dukkhanirodho ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanī-
rodhagāmini paṭipadā ti yathābhūtaṃ pajānāti, idaṃ
vuccati mahārāja Bhagavato paññāratanan - ti.

Paññāratanamālassa na ciraṃ vattate bhavo,
khippaṃ phasseti amataṃ, na ca so rocate bhave ti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato vimuttiratanam: Vi-
muttiratanan - ti kho mahārāja arahattaṃ vuccati, ara-
hattaṃ ratto kho mahārāja bhikkhu vimuttiratanam pi-
landho ti vuccati. Yathā mahārāja puriso muttākalāpa-
maṇi-kanaka-pavālabharāṇa-patimaṇḍito akalu-tagara-
tālisaka-lohitacandanānūlitta-gatto nāga-punnāga-sāla-
salala-campaka-yūthikātimuttaka - pāṭal-uppala - vassika-
mallikā-vicitto sesajane atikkamitvā virocati atirocati
obhāsati pabhāsati sampabhāsati jalati pajjalati abhi-
bhavati ajjhottharati mālā-gandha-ratanābharāṇehi, evaṃ
eva kho mahārāja arahattaṃ patto khīṇāsavo vimutti-
ratanapilandho upādāy' upādāya vimuttānam bhikkhūnam
atikkamitvā samatikkamitvā virocati atirocati obhāsati
pabhāsati sampabhāsati jalati pajjalati abhibhavati ajjhot-
tharati vimuttiyā; taṃ kissa hetu: aggaṃ mahārāja etaṃ
pilandhanam sabbapilandhanānam, yad-idaṃ vimutti-pilan-
dhanam. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato vimuttira-
natan - ti.

Manimālādharmaṃ gehajano sāmiṃ udikkhati,
vimuttiratanamālan - tu udikkhanti sadevakā ti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato vimuttiñānadassanara-
tanam: Paccavekkhanañānam mahārāja Bhagavato vi-

¹² agalu- M, agaru-akalu- AC. ¹⁵ -salala- CM. ¹⁸ adhibhavati BC.

muttiñānadassanaratanan^{*} ti vuccati, yena nāṇena ariya-sāvako magga-phala-nibbānāni pahīnakilesāvasiṭṭhakilese ca paccavekkhati.

Yena nāṇena bujjhanti ariyā katakiccatam,
tam nāṇaratanam laddhum vāyametha Jinorasā ti.

Katamam mahārāja Bhagavato paṭisambhidāratanam: Catasso kho mahārāja paṭisambhidāyo: atthapaṭisambhidā dhammapaṭisambhidā niruttipaṭisambhidā paṭibhānapaṭisambhidā ti. Imehi kho mahārāja catuhi paṭisambhidāratanehi samalankato bhikkhu yaṁ yaṁ parisam upasankamati, yadi khattiyaparisam yadi brāhmaṇaparisam yadi gahapatiparisam yadi samaṇaparisam, visārado upasankamati, amankubbhūto abhīru acchambhī anutrāsī vigatalomahaṁso parisam upasankamati. Yathā mahārāja yodho sangāmasūro sannaddhapañcāvudho asambhūto sangāmam otarati: sace amittā dūre bhavissanti usunā pātayissāmi, tato orato bhavissanti sattiya paharissāmi, tato orato bhavissanti kaṇayena paharissāmi, upagataṁ santam maṇḍalaggena dvidhā chindissāmi, kāyūpagataṁ churikāya vinivijjhissāmi;¹³ evam-eva kho mahārāja catupaṭisambhidāratanamandito bhikkhu asambhūto parisam upasankamati: yo koci maṁ atthapaṭisambhide pañham pucchissati, tassa attheṇa attham kathayissāmi, kāraṇena kāraṇam kathayissāmi, hetunā hetum kathayissāmi, nayena nayam kathayissāmi, nissamsayam karissāmi, vimatiṁ vivecessāmi,¹⁴ tosayissāmi pañhaveyyākaraṇena; yo koci maṁ dhammapaṭisambhide pañham pucchissati, tassa dhammena dhammam kathayissāmi, amatena amataṁ kathayissāmi, asankhatena asankhataṁ kathayissāmi, nibbānena nibbānam kathayissāmi, suññatāya suññatam

^{*} catu ABC ¹³ -āyudho C. ¹⁴ -sambhidāyam M throughout. ¹⁵ vimocessāmi Aa, and so C throughout.

kathayissāmi, animittena animittam kathayissāmi, appanīhitaena appanīhitam kathayissāmi, anejena anejam kathyissāmi, nissamsayam karissāmi, vimatiṃ vivecessāmi, tosayissāmi pañhaveyyākaraṇena; yo koci maṃ nirutti-paṭisambhīde pañham pucchissati, tassa niruttiyā niruttiṃ kathayissāmi, padena padam kathayissāmi, anupadena anupadam kathayissāmi, akkharena akkham kathayissāmi, sandhiyā sandhiṃ kathayissāmi, byañjanena byañjanam kathayissāmi, anubyañjanena anubyañjanam kathyissāmi, vannaena vannaṃ kathayissāmi, sarena saram kathayissāmi, paññattiya paññattiṃ kathayissāmi, vohārena vohāram kathayissāmi, nissamsayam karissāmi, vimatiṃ vivecessāmi, tosayissāmi pañhaveyyākaraṇena; yo koci maṃ paṭibhānapaṭisambhīde pañham pucchissati, tassa paṭibhānena paṭibhānam kathayissāmi, opammena opammaṃ kathayissāmi, lakkhaṇena lakkhaṇam kathayissāmi, rasena rasam kathayissāmi, nissamsayam karissāmi, vimatiṃ vivecessāmi, tosayissāmi pañhaveyyākaraṇenāti. Idam vuccati mahārāja Bhagavato paṭisambhidāratanan - ti.

Paṭisambhidā kīṇtvāna nānena phassayeyya yo, asambhūto anubbiggo atirocati sadevake ti.

Katamam mahārāja Bhagavato bojjhangaratanaṃ: Satt' ime mahārāja bojjhangā: satisambojjhango dhammavicayasambojjhango viriyasambojjhango pītisambojjhango passaddhisambojjhango samādhisambojjhango upekkhasambojjhango. Imehi kho mahārāja sattahi bojjhangaratanehi patimaṇḍito bhikkhu sabbam tamam abhibhuyya sadevakam lokam obhāseti pabbhāseti ālokaṃ janeti. Idam vuccati mahārāja Bhagavato bojjhangaratanan - ti.

¹ pucchati ABC. ¹¹ ohārena AC. ¹² ohāram C. ¹³ vim, viv, om. all.
²⁰ passayeyya Ab, passaseyya AaC. ²⁶ so ABC. ²⁷ maṇḍito B.

Bojjhangaratanaṃālassa utṭhahanti sadevakā;
kammena taṃ kīṇtvāna ratanaṃ vo pīlandhathāti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato sabbāpaṇaṃ - ti. — Sabbāpaṇaṃ kho mahārāja Bhagavato navangaṃ Buddhavacanāṃ, sārīrikāni pāribhogikāni cetiyāni, sangharatanaṃ - ca. Sabbāpaṇe mahārāja Bhagavatā jātisampatti pasāritā, bhogasampatti pasāritā, āyusampatti pasāritā, ārogyasampatti pasāritā, vaṇṇasampatti pasāritā, paṇṇāsampatti pasāritā, mānūsikasampatti pasāritā, dibbasampatti pasāritā, nibbānasampatti pasāritā. Tattha ye taṃ taṃ sampattiṃ icchanti te kammamūlaṃ datvā patthitapatthitaṃ sampattiṃ kiṇanti, keci sīlasamādānena kiṇanti, keci uposathakammena kiṇanti; appamattakena pi kammamūlena upādāy' upādāya sampattiyo paṭilabhanti. Yathā mahārāja āpaṇikassa āpaṇe tila-mugga-māse parittakena pi taṇḍula-mugga-māsenā appakena pi mūlena upādāy' upādāya gāhanti; evaṃ - eva kho mahārāja Bhagavato sabbāpaṇe appamattakena pi kammamūlena upādāy' upādāya sampattiyo paṭilabhanti. Idam vuccati mahārāja Bhagavato sabbāpaṇaṃ - ti.

Āyu ārogaṭā vaṇṇaṃ saggāṃ uccākulinatā
asankhataṃ - ca amataṃ atthi sabbāpaṇe Jine.

Appena bahukenāpi kammamūlena gāyhati;
kīṇtvā saddhāmūlena samiddhā hotha bhikkhavo ti.

Bhagavato kho mahārāja dhammanagare evarūpā
janā paṭivasanti: suttantikā venayikā ābhīdhammikā dhammakathikā Jātakabhāṇakā Dighabhāṇakā Majjhimbhāṇakā

⁸ sarīr- BM. ⁹ pāribh- M. ¹⁰ bhogas. pas. om. AaM. ¹¹ āroga- B, āroga- M. ¹² ye saṃ taṃ A, ye sa taṃ C; ye sampattiṃ BM. ¹³ āro-gataṃ M; āyu āyurogataṃ C. ¹⁴ Jīno C, jano M, jano B. ¹⁵ gāhanti AM, gāhanti C. ¹⁶ ābhīd- CM.

Samyuttabhāṇakā Anguttarabhāṇakā Khuddakabhāṇakā
 silasampannā samādhisampannā paññāsampannā bojjhan-
 gabbhāvanārātā vipassakā sadattham-anuyuttā āraññikā
 rukkhamaulikā abbhokāsikā palālapuñjakā sosānikā nesaj-
 jikā paṭipannakā phalaṭṭhā sekhā phalasamangino sotā-
 pannā sakadāgāmino anāgāmino arahanto tevijjā chaḷa-
 bhiññā iddhimanto paññāya pāramiṃ gatā satipaṭṭhāna-
 sammappadhāna-iddhipāda-indriyabala-bojjhanga-magga-
 vara-jhāna-vimokkha-rūpārūpa-santasukhasamāpatti-ku-
 salā, tehi arahantehi ākulaṃ samākulaṃ ākiṇṇaṃ samā-
 kiṇṇaṃ naḷavana-saravanam-iva dhammanagaraṃ ahoṣi.
 Bhavatiha:

Vitarāgā vītadosā vītamohā anāsavā
 vītatanhā anādānā dhammanagare vasanti te.
 Āraññikā dhutaḍharā jhāyino lūkhacivarā
 vivekābhiratā dhīrā dhammanagare vasanti te.
 Nesajjikā santhatikā atho pi ṭhānacankamā
 paṇisukūladharā sabbe dhammanagare vasanti te.
 Ticivaradharā santā cammakhaṇḍacatutthakā
 ratā ekāsane viññū dhammanagare vasanti te.
 Appicchā nīpakā dhīrā appāhārā alolupā
 lābhālābhena santuṭṭhā dhammanagare vasanti te.
 Jhāyī jhānaratā dhīrā santacittā samāhitā
 ākiñcaññaṃ paṭṭhayānā dhammanagare vasanti te.
 Paṭipannā phalaṭṭhā ca sekhā phalasamangino
 āsimsakā uttamatthaṃ dhammanagare vasanti te.
 Sotāpannā ca vimalā sakadāgāmino ca ye
 anāgāmī ca arahanto dhammanagare vasanti te.
 Satipaṭṭhānakusalā bojjhangabbhāvanārātā
 vipassakā dhammadharā dhammanagare vasanti te.

² āraññikā C. ³ pāramigatā M. ¹⁰ ākula B. ¹⁰ ākiṇṇa AC. ¹¹ aho-
 sīti all. ¹² āraññikā M. ¹³ dhūta- CM. ²¹ ulpūṇā M.

Iddhipādesu kusalā samādhībhāvanārata
sammappadhānam - anuyuttā dhammanagare vasanti te.

Abhiññāpāramippattā pettike gocare ratā
antalikkhamhi caranā dhammanagare vasanti te.

Okkhittacakkhū mitabhāṇi guttadvārā sasaṃvutā
sudantā uttame dhamme dhammanagare vasanti te.

Tevijjā chaḷabhiññā ca iddhiyā pāramigatā
paññāya pāramippattā dhammanagare vasanti te ti.

Ye kho te mahārāja bhikkhū aparimita-nāṇavara-
dharā asangā atuliyagunā atulayasā atulabalā atulatejā
dhammacakkānuppavattakā paññāpāramiṇi gatā, evarūpā
kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dham-
masenāpatino ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū
iddhimanto adhigatapaṭisambhidā pattavesārajjā gagana-
carā durāsadā duppasahā anāmbacarā sasāgara-mahā-
dhara-paṭhavikampakā canda-suriya-parimajjakā vikub-
bana-m-adhiṭṭhānābhinihāra-kusalā iddhiyā pāramiṇi
gatā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dham-
managare purohitā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja
bhikkhū dhutangam-anugatā appicchā santuṭṭhā viññat-
ti-m-anesana-jigucchakā piṇḍāya sapadānacārino bha-
marā va gandham-anughāyitvā pavisanti vivittakānanāni
kāye ca jīvite ca nirapekkhā arahattam-anuppattā dhu-
tangagune agganikkhittā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū
Bhagavato dhammanagare akkhadassā ti vuccanti. Ye
pana te mahārāja bhikkhū parisuddhā vimalā nikkilesā
cutūpapātakusalā dibbacakkhumhi pāramiṇi gatā, evarūpā
kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare nagara-
jotakā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū

¹ -pāramippattā M. ² pāramiṇi gatā C. ³ ti om. BM. ²⁷ -pārami-
gatā M throughout. ²⁸ dhūt. Ab, dhutangagunam- M. ²⁹ dhūt. AM.
²⁶ atinikkhittā M. ²⁵ -jotikā Aa.

bahussutā āgatāgamā Dhammadharā Vinayadharā Mātikā-dharā sithila-dhanita-dīgha-rassa-garuka-lahukakkhara-paricchedakusalā navangasāsanadharā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dhammarakkhā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū vinayaññū vinayakovidā nidāna-paṭhana-kusalā āpatti-anāpatti-garuka-lahuka-satekiccha-atekiccha-vuttāna-desanā-niggaḥa-paṭikamma-osāraṇa-nissāraṇa-paṭisāraṇa-kusalā vinaye pāramim gatā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare rūpadakkhā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū vimuttivara-kusumamāla-baddhā varapavarā-mahaggha-seṭṭha-bhāvam-aouppattā bahujana-kantamabhipatthitā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare pupphāpaṇikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū catusaccābhisamaya-paṭividdhā dīṭṭhasaccā viññātasāsanā catuso sāmāññaphalesu tinnavicikicchā paṭiladdhaphalasukhā aññesam-pi paṭipannānā te phale saṁvibhajanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare phalāpaṇikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū sīlavarasugandham-anulittā anekavidhabahugunadharā kilesamaladuggandha-vidhamakā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare gandhāpaṇikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū dhammakāmā piyasamudāhārā abhidhamme abhivācinaye ulārapāmojjā araññagatā pi rukkhamūlagatā pi suññāgāragatā pi dhammavararasaṁ pivanti, kāyena vācāya manasā dhammavararasaṁ ogālhā adhi-mattapaṭibhānā dhammesu dhammesanapaṭipannā ito vā tato vā yattha yattha appicchakathā santuṭṭhikathā pavivekakathā asaṁsaggakathā viriyārambhakathā sīlakathā samādhikathā paññākathā vimuttikathā vimuttiñānadas-

⁴ dhammārakkhā AB. ⁵ āpattānāpatti- M. ¹⁷ vācā AC. ²⁰ yattha once ABC.

sanakathā tattha tattha gantvā taṃ taṃ kathārasaṃ
 pivanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dham-
 managare soṇḍā pipāsā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja
 bhikkhū pubbarattāpararattaṃ jāgariyānuyogam - anuyuttā
 nisajja-tthāna-cankamehi rattindivaṃ atināmenti, bhāva-
 nānuyogam - anuyuttā kilesapaṭibāhanāya sadatthapasutā,
 evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare
 nagaraguttikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhik-
 khū navangaṃ Buddhavacanaṃ atthato ca byañjanato
 ca nayato ca kāraṇato ca hetuto ca udāharanato ca
 vācenti anuvācenti bhāsanti anubhāsanti, evarūpā kho
 mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dhammāpa-
 nikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū dham-
 maratanabhogena āgama-pariyatti-sutabhogena bhogino
 dhanino niddiṭṭha-sara-byañjana-lakkhaṇa-paṭivedhā viññū
 pharaṇā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dham-
 managare dhammasetthino ti vuccanti. Ye pana te ma-
 hārāja bhikkhū ulāradesanāpaṭivedhā paricīppārammaṇa-
 vibhatti-niddesā sikkhāguṇapāramippattā, evarūpā kho
 mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare vissutadham-
 mikā ti vuccanti. Evaṃ suvibhattaṃ kho mahārāja Bha-
 gavato dhammanagaraṃ, evaṃ sumāpitaṃ, evaṃ suvi-
 hitaṃ, evaṃ suparipūritaṃ, evaṃ suvatthāpitaṃ, evaṃ
 surakkhitaṃ, evaṃ sugopitaṃ, evaṃ duppasayhaṃ pac-
 catthikehi paccāmittehi. Iminā mahārāja kāraṇena iminā
 hetunā iminā nayena iminā anumānena nātappaṃ: atthi
 so Bhagavā ti.

Yathā pi nagaraṃ disvā suvibattaṃ manoramaṃ
 anumānena jānanti vaddhakissa mahattanaṃ,

Tath' eva lokanāthassa disvā dhammapuraṃ varaṃ
 anumānena jānanti: atthi so Bhagavā iti.

¹⁴ taraṇā M. ¹⁵ paṭicīpo- AC. ¹⁶ pāramippattā M. ¹⁷ -hantanaṃ A,
 -hantataṃ C.

. Anumānena jānanti ummī disvāna sāgare:

yathā 'yaṃ dissate ummī mahanto so bhavissati;

Tathā Buddhaṃ sokaṇudaṃ sabbattha-m-apa-
rājitaṃ

raṇhakkhayaṃ anuppattaṃ bhavasamsāramocanaṃ

Anumānena ñātabbaṃ ummī disvā sadevake:

yathā dhammummivipphāro aggo Buddha bhavissati.

Anumānena jānanti disvā accuggataṃ giriṃ:

yathā accuggato eso Himavā so bhavissati;

Tathā disvā dhammagiriṃ sītibhūtaṃ nirūpadhiṃ
accuggataṃ Bhagavato acalaṃ suppatiṭṭhitaṃ

Anumānena ñātabbaṃ disvāna dhammapabbataṃ:
tathā hi so mahāvīro aggo Buddha bhavissati.

Yathā pi gajarājassa padaṃ disvāna mānusa
anumānena jānanti: mahā eso gajo iti,

Tath' eva Buddhanāgassa padaṃ disvā vibhāvino
anumānena jānanti: ulāro so bhavissati.

Anumānena jānanti bhīte disvāna kummige:
migarājassa saddena bhītā 'me kummigā iti;

Tath' eva titthiye disvā vitthate bhītamānase
anumānena ñātabbaṃ: dhammarājena gajjitaṃ.

Nibbutaṃ paṭhaviṃ disvā haritapattaṃ mahodikaṃ
anumānena jānanti: mahāmeghena nibbutaṃ;

Tath' ev' imaṃ janaṃ disvā āmoditapamoditaṃ
anumānena ñātabbaṃ: dhammameghena tappitaṃ.

Laggaṃ disvā bhusaṃpankaṃ kalaladdagataṃ
mahim

anumānena jānanti: vārikkhandho mahāgato;

Tath' ev' imaṃ janaṃ disvā rajapankasamobitaṃ
vahitaṃ dhammanadiyā vissatṭhaṃ dhammasāgare,

Dhammāmatagataṃ disvā sadevakam-imaṃ mahim,
anumānena ñātabbaṃ: dhammakkhando mahāgato.

Anumānena jānanti ghāyitvā gandham - uttamañ :
 yathā 'yañ vāyati gandho hessanti pupphitā dumā;
 Tath' evāyañ silagandho pavāyati sadevake,
 anumānena nātabbañ : atthi Buddho anuttaro ti.

Evarūpena kho mahārāja kāraṇasatena kāraṇasahas-
 sena hetusatena hetusahassena nayasatena nayasahassena
 opammasatena opammasahassena sakkā Buddhabalañ
 upadassayituñ. Yathā mahārāja dakkho mālākāro nānā-
 puppharāsimbhā ācariyānusatthiyā paccattapurisakārena
 vicittañ mālāguṇarāsīñ kareyya, evaṃ - eva kho mahārāja
 so Bhagavā vicittapuppharāsi viya 'anantaḡuṇo appamey-
 yaḡuṇo, ahaṃ - etarahi Jinasāsane mālākāro viya puppha-
 ganthako pubbakānañ ācariyānañ maggena pi mayhañ
 buddhibalena pi asankheyyena pi kāraṇena anumānena
 Buddhabalañ dīpayissāmi, tvañ pañ' ettha chandañ
 janehi savanāyāti.

Dukkarañ bhante Nāgasena aññesañ evarūpena kā-
 raṇena anumānena Buddhabalañ upadassayituñ, nibbuto
 'smi bhante Nāgasena tumhākañ paramavicittena pañ-
 haveyyākaraṇenāti.

Anumānapañhañ.

Passat' āraṇṇake bhikkhū ajjhogālhe dhute guṇe,
puna passatī gihī rājā anāgāmiphale tḥite.

Ubho pi te viloketvā uppajji saṁsayo mahā:
bujjheyya ce gihī dhamme dhutangaṁ nipphalaṁ siyā;
Paravādivādamathanaṁ nipunaṁ Piṭakattaye
handā pucche kathisettḥaṁ, so me kankhaṁ vi-
nessatīti.

Atha kho Milindo rājā yen' āyasmā Nāgaseno ten'
upāsankami, upāsankamitvā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ abhi-
vādetvā ekamantaṁ nisīdi. Ekamantaṁ nisīno kho Mi-
lindo rājā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ etad-avoca: Bhante
Nāgasena, atthi koci gihī agāriko kāmabhogī puttadāra-
sambādhasayanaṁ ajjhāvasanto Kāsikacandanaṁ paccā-
nubhonto mālā-gandha-vilepanaṁ dhārayanto jātārūpa-
rajataṁ sādīyanto maṇi-muttā-kañcana-vicittamolībad-
dho, yena santaṁ paramatthaṁ nibbānaṁ sacchikatan - ti.
— Na mahārāja ekaṁ - ōeva satāṁ na dve satāni na tīni
catupaṇca satāni na sahaṣsaṁ na sataśaṣsaṁ na ko-
ṭṭisatāṁ na koṭṭisaṣsaṁ na koṭṭisatasahaṣsaṁ; tiṭṭhatu
mahārāja dasannaṁ viṣatīyā satassa sahaṣsaṁ abhisa-
mayo, katamena te pariyāyena anuyogaṁ dammīti. —
Tvam - ev' etaṁ brūhīti. — Tena hi te mahārāja katha-
yissāmi, satena vā sahaṣsena vā sataśaṣsena vā koṭṭiyā
vā koṭṭisatena vā koṭṭisaṣsena vā koṭṭisatasahaṣsena vā.
Yā kāci navange Buddhavacane sallekhitācārapaṭipatti-

¹ passitāraṇṇake M, passakeraṇṇake AC. ¹⁴ dhū- M. ² kathī- ABC.

¹² -dārā- AC. ²¹ dammi all. ²² brūhi all.

dhutagunavaranga-nissitā kathā, tā sabbā idha samosarissanti. Yathā mahārāja ninnunnata-samavisama-athala-thala-desabhāge abhivaṭṭam udakam sabbam tam tato vinigajitvā mahodadhim sāgaram samosarati; evam-eva kho mahārāja sampādake sati yā kāci navange Buddha-vacane sallekhitācārapatipatti-dhutagunavaranga-nissitā kathā tā sabbā idha samosarissanti. Mayham-p' ettha mahārāja pariyyattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanam samosarissati, ten' eso attho suvibhatto vicitto paripunnō samānīto bhavissati. Yathā mahārāja kusalo lekḥacariyo anusīṭṭho lekham osārento attano byattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanena lekham paripūreti, evam sā lekḥa samattā paripunnā anūnikā bhavissati; evam-eva mayham-p' ettha pariyyattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanam samosarissati, ten' eso attho suvibhatto vicitto paripunnō parisuddho samānīto bhavissati.

Nagare mahārāja Sāvattihiyā pañcakoṭimattā ariya-sāvaka Bhagavato upāsaka-upāsikāyo sattapaṇṇāsa sa-hassāni tīni sata-sahassāni anāgāmiphale patitṭhitā, te sabbe pi gihī yeva na pabbajitā. Puna tatth' eva Gaṇḍambamūle yamakapāṭihāriye vīsati pañakoṭiyo abhisamimsu. Puna Mahārāhulovāde Mahāmangalasuttante Samacittapariyāye Parābhavasuttante Purābbhedasuttante Kalahavivādasuttante Cūḷabyūhasuttante Mahābyūhasuttante Tuvāṭakasuttante Sāriputtasuttante gaṇanapatham-atitānaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi. Nagare Rājagahe pañṇāsa sa-hassāni tīni sata-sahassāni ariya-sāvaka Bhagavato upāsika-upāsikāyo, puna tatth' eva Dhanapālahaṭṭhināgadamane navuti pañakoṭiyo, Pārāyana-samāgame Pāsānake cetiye cuddasa pañakoṭiyo, puna Indasālaguhāyaṃ asīti devatākoṭiyo, puna Bārānasiyaṃ

¹ -dhūta- ACM. ⁶ -dhūta- C. ¹¹ osārento B. ¹² evameva kho CaM.

¹³ teha so CM. ¹⁸ tīni ca M. ²⁷ tīni ca BM. ²⁹ parāyana- ABC.

Isipatane migadāye pathame dhammadesane atthārasa brahmakoṭṭiyo aparimāṇā ca devatāyo, puna Tāvatiṇṇasabhavane Paṇḍukambalasīlāyaṁ Abhidhammadesanāya aṣīti devatākoṭṭiyo, devorohaṇe Sankassanagaradvāre loka-vivaraṇapāṭihāriye pasannānaṁ nara-marūnaṁ tiṇṣa koṭṭiyo abhisamiṁsu. Puna Sakkesu Kapilavattusmiṁ Nigrodhārāme Buddhavaṁsadesanāya Mahāsamayasuttantadesanāya ca gaṇanapatham - atītānaṁ devatānaṁ dhammābhisamayo ahoṣi. Puna Sumanamālākārasamāgame Garahadinnasamāgame Ānandasettḥhisamāgame Jambukājivakasamāgame Maṇḍūkadevaputtasamāgame Maṭṭakundalidevaputtasamāgame Sulasānagarasobhanisamāgame Sirimānagarasobhanisamāgame pesakārādhitusamāgame Cūlasubhaddāsamāgame Sāketabrāhmaṇassa ālāhanadasanasamāgame Sūnāparantakasamāgame Sakkapañhasamāgame Tirokuḍḍasamāgame Ratanasuttasamāgame paccekāṁ caturāṣītiyā pāṇasahassānaṁ dhammābhisamayo ahoṣi. Yāvatā mahārāja Bhagavā loke atthāsi tāva tisu maṇḍalesu soḷasasu mahājanapadesu yattha yattha Bhagavā vihaṣi tattha tattha yebhuyyena dve tayo catupañca sataṁ sahaṁ sataṁ saḥassānaṁ devā ca manussā ca santaṁ paramatthaṁ nibbānaṁ sacchikariṁsu. Ye te mahārāja devā gihī yeva te, na te pabbajitā. Etāni c' eva mahārāja aṇṇāni ca anekāni devatākoṭṭisatasahassāni gihī agārikā kāmabhogino santaṁ paramatthaṁ nibbānaṁ sacchikariṁsūti.

Yadi bhante Nāgasena gihī agārikā kāmabhogino santaṁ paramatthaṁ nibbānaṁ sacchikaronti, atha imāni dhutagāni kam - atthaṁ sādheṇti; tena kāraṇena dhu-

⁹ -māla- ABC. ¹¹ -jīvasamāgame ABCb. ¹² maṇḍuka- AC, maṇḍaka- M. ¹³ maṭṭha- M. ^{14,15} sobhanī- C. ¹⁶ -subhadda- C. ¹⁷ ālāhana- Ab. ¹⁸ sunā- ACM. ¹⁹ ca paccekāṁ AB. ²⁰ devā om. AC. ²¹ yeva te na te na te pabb. B, yeva te na te na p. C, yeva te te na p. A, yeva na p. M. ^{22,27} agārikā M. ²⁸ dhūta- M throughout, C mostly. ²⁹ ki-matthaṁ añ.

tangāni akieccakarāni honti. Yadi bhante Nāgasena vinā mantosadhehi byādhayo vūpasamanti, kiṃ vamanavirecanādinā sariradubbalakaraṇena; yadi mutthiḥi paṭisattuniggaho bhavati, kiṃ asi-satti-sara-dhanu-kodaṇḍa-lagula-muggarehi; yadi gaṇṭhi-kuṭila-susira-kaṇṭa-latā-sākhā ālambitvā rukkhambhirūhanaṃ bhavati, kiṃ dīgha-dalha-nisseṇi-pariyesanena; yadi thaṇḍilaseyyāya dhātusamatā bhavati, kiṃ sukhasamphassa-mahatimahā-sirisayana-pariyesanena; yadi ekako sāsanka-sabhaya-visama-kantāra-taraṇasamattho bhavati, kiṃ sannaddhasajja-mahatimahā-sattha-pariyesanena; yadi nadī-saraṃ bāhunā taritum samattho bhavati, kiṃ dhuvasetu-nāvā-pariyesanena; yadi sakasantakena ghāsacchādanam kātum pahoti, kiṃ parūpasevanā-piyasamullāpa-pacchāpuredhavanena; yadi akhātataḷāke udakam labhati, kiṃ udapānataḷāka-pokkharāṇi-khaṇanena. Evam-eva kho bhante Nāgasena yadi gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramattham nibbānam sacchikaronti, kiṃ dhutagunavara-samādiyanenāti.

Aṭṭhavīsati kho paṇ' ime mahārāja dhutangagunā yathābhuccagunā yehi guṇehi dhutangāni sabbabuddhānam pihayitāni patthitāni; katame aṭṭhavīsati: idha mahārāja dhutangaṃ suddhājīvaṃ sukhaphalaṃ anavajjam na paradukkhāpanam abhayaṃ asampīlaṃ ekantavaḍḍhikaṃ aparihāniyam amāyam ārakkhā patthitadadam sabbasattadamaṇam saṃvarahitaṃ patirūpaṃ anissitaṃ vip-pamuttaṃ rāgakkhayaṃ dosakkhayaṃ mohakkhayaṃ mānappahānaṃ kuvitakkacchedanaṃ kankhāvitarāṇam kosajjaviddhamsaṇam aratippahānaṃ khamanaṃ atulaṃ appamāṇam sabbadukkhakkhaya-gamanaṃ. Ime kho mahārāja aṭṭhavīsati dhutangagunā yathābhuccagunā yehi

² -sammanā C. ⁵ -kantha- B, -katha- or -kattha- M. ¹⁰ -pokkharāṇi- M. ²⁰ dhutagunā B.

guṇehi dhutangāni sabbabuddhānaṃ pihayitāni patthitāni. Ye kho te mahārāja dhutaguṇe sammā upasevanti te atthārasahi guṇehi samupetā bhavanti; katamehi atthārasahi: cāro tesam suvisuddho hoti, patipadā supūritā hoti, kāyikaṃ vācasikaṃ surakkhitaṃ hoti, manosaṃcāro suvisuddho hoti, viriyaṃ supaggaḥitaṃ hoti, bhayaṃ vūpasammati, attānudiṭṭhi byapagatā hoti, āghāto uparato hoti, mettā upatthitā hoti, āhāro pariññāto hoti, sabbasattānaṃ garukato hoti, bhojane mattaṇṇu hoti, jāgariyaṃ anuyutto hoti, aniketo hoti, yattha phāsu tatthavihāri hoti, pāpa-jegucchī hoti, vivekāramo hoti, satatāṃ appamatto hoti. Ye te mahārāja dhutaguṇe sammā upasevanti te imehi atthārasahi guṇehi samupetā bhavanti.

Dasa ime mahārāja puggalā dhutaguṇārahā; katame dasa: saddho hoti hirimā dhitimā akubo atthavasī alolo sikkhākāmo dalhasamādāno anujjhānabahuḷo mettāvihāri. Ime kho mahārāja dasa puggalā dhutaguṇārahā.

Ye te mahārāja gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti sabbe te purimāsu jātisu terasasu dhutaguṇesu katupāsanaṃ katabhūmikammā; te tattha cāraṇe ca patipattiṃ ca sodhayitvā ajj' etarahi gihī va santaṃ santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti. Yathā mahārāja kusalo issattho antevāsike paṭhamam tava upāsanasālāyaṃ cāpabheda-cāpāropana-gaḥana-muṭṭhipatipīlana-angulināmana-pādaṭṭhapana-sa-ragaḥana-sandahana-ākaddhana-sandhāraṇa-lakkhaṇiya-mana-khipane tiṇapurisaka-chaṇaka-tiṇa-palāla-mattikā-puñja-phalaka-lakka-vedhe anusikkhāpetvā raṇṇo santike upāsanaṃ ārādhayitvā ājaññaratha-gaja-turanga-dhanadhañña-hiraññasavanna-dāsīdāsa-bhāriya-gāmavaraṃ

² dhutangāṇ- M throughout. ⁴ ācāro M. ⁷ -samati M. ¹² atthārasa AC. ¹⁸ agārikā M. ²⁴ -ropāṇa- BM, -rohana- AC. ²⁵ -angulināmana- AC. ²⁶ -santahana- all. ²⁷ -chanaka- A, -janaka- C, -chakalātā- M. ²⁸ -turaga- B. ³⁰ -dāsīdāsa- M.

labhati; evam - eva kho mahārāja ye te gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti, te sabbe purimāsu jātisu terasasu dhutaguṇesu katupāsanaṃ katabbhūmikammā; te tatth' eva cāraṇ - ca paṭipattiṃ - ca sodhayitvā ajj' etarahi gihī yeva santā santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti. Na mahārāja dhutaguṇesu pubbāsevanaṃ vinā ekissā yeva jātiyā arahattaṃ sacchikiriyā hoti, uttamaṇa pana viriyena uttamāya paṭipattiyaṃ tathārūpena ācariyena kalyāṇamittena arahattaṃ sacchikiriyā hoti. Yathā vā pana mahārāja bhisakko sallakatto ācariyaṃ dhanena vā vattapaṭipattiyaṃ vā ārādhetvā satthagahana - chedana - lekhaṇa - vedhana - salluddharāṇa - vaṇadho - vana - sosana - bhesajjānūlimpana - vamaṇa - virecanānūvāsana - kiriyam - anusikkhitvā vijjāsu katasikkho katupāsano katahattho āturo upasankamati tikicchāya; evam - eva kho mahārāja ye te gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti, te sabbe purimāsu jātisu terasasu dhutaguṇesu katupāsanaṃ katabbhūmikammā; te tatth' eva cāraṇ - ca paṭipattiṃ - ca sodhayitvā ajj' etarahi gihī yeva santā santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti. Na mahārāja dhutaguṇehi avisuddhānaṃ dhammābhisamayo hoti. Yathā mahārāja udakassa asecanena bijānaṃ avirūhanaṃ hoti, evam - eva kho mahārāja dhutaguṇehi avisuddhānaṃ dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja akatakusulānaṃ akatakalyāṇānaṃ sugatigamaṇaṃ na hoti, evam - eva kho mahārāja dhutaguṇehi avisuddhānaṃ dhammābhisamayo na hoti.

Pathavisamaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmaṇaṃ patitṭhatṭhena. Āposamaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmaṇaṃ sabbakilesamala - dhovanatṭhena. Tejo - samaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmaṇaṃ sabba -

¹ agārikā CM. ⁷⁻⁹ arahatta - B. ¹¹ -paṭivattiya ACa ¹² agārikā M.

²² asevanena all. ²³ pathavi - C

kilesavana-jjhāpanatthēna. Vāyosamaṃ mahārāja dhuta-
guṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabbakilesamalarajo-pavāha-
natthēna. Agadasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ visuddhi-
kāmānaṃ sabbakilesabyādhi-vūpasamanatthēna. Amata-
samaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabba-
kilesavisa-nāsanatthēna. Khettsamaṃ mahārāja dhuta-
guṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabbasāmaññaguṇasassa-virūha-
natthēna. Manoharasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visud-
dhikāmānaṃ patthiticchita-sabbasampattivara-dadatthēna.
Nāvāsamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ
saṃsāramahaṇṇava-pāragamanatthēna. Bhīrutāpasamaṃ
mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ jarāmaranabhī-
tānaṃ assāsakaraṇatthēna. Mātusamaṃ mahārāja dhuta-
guṇaṃ, visuddhikāmānaṃ kilesadukkha-patipilītanāṃ
anuggāhakatthēna. Pīṭṭhasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ,
visuddhikāmānaṃ kusalavaḍḍhikāmānaṃ sabbasāmañña-
guṇa-janakatthēna. Mittasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ,
visuddhikāmānaṃ sabbasāmaññaguṇapariyesana-avisā-
vādakatthēna. Padumasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, vi-
suddhikāmānaṃ sabbakilesamalehi anupalittatthēna. Ca-
tutīyavaragandhasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visud-
dhikāmānaṃ kilesadoggandha-paṭivinodanatthēna. Giri-
rājavarasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ
atthhalokadhamma-vātehi akampiyyatthēna. Ākāśasamaṃ
mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabbattha-ga-
hanāpagata-uru-visaṭa-vitthata-mahantatthēna. Nadisa-
maṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ kilesamala-
pavāhanatthēna. Sudesikasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ,
visuddhikāmānaṃ jātikantāra-kilesavanagahana-nittharaṇ-
atthēna. Mahāsatthavāhasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ,
visuddhikāmānaṃ sabbabhayasūñña-khema-abhaya-vara-

¹ -vāvajjhā- AC. ² -visavīnās- B. ³ -gāmana- C. ⁴ girirājasamaṃ
AC. ⁵ akampānatthēna B. ⁶ -gahaṇṇopā- M, -gahanopā- Ca.

pavara-nibbānanagara-sampāpanatthēna. Sumajjitavimalā-
 ādāsasamañ mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmānañ
 saṅkhārānañ sabhāvadassanatthēna. Phalakasamañ ma-
 hārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmānañ kilesa-lagūlasara-
 satti-paṭibāhanatthēna. Chattasamañ mahārāja dhuta-
 gaṇaṃ, visuddhikāmānañ kilesavassa-tividhaggisantāpāta-
 pa-paṭibāhanatthēna. Candasaṃmañ mahārāja dhutagaṇaṃ,
 visuddhikāmānañ pihayita-patthitatthēna. Suriyasamañ
 mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmānañ moha-tamatimi-
 ra-nāsanatthēna. Sāgarasamañ mahārāja dhutagaṇaṃ, vi-
 suddhikāmānañ aneka-vidha-sāmaññagaṇa-vararatanotthān-
 atthēna aparimita-m-asankhya-m-appameyyatthēna ca.

Evam kho mahārāja dhutagaṇaṃ visuddhikāmānañ
 bahūpakāraṃ sabbadarathaparilāhanudañ aratinudañ bha-
 yanudañ bhavanudañ khilanudañ malanudañ sokañ
 dukkhanudañ rāganudañ dosanudañ mohanudañ māna-
 nudañ diṭṭhinudañ sabbākusaladhammanudañ, yasāva-
 hañ hitāvahañ sukhāvahañ, phāsukarañ pitikarañ yo-
 gakkhemakarañ, anavajjañ, itthasukhavipākāñ, guṇarāsi-
 gaṇapuñjañ aparimita-m-appameyya-gaṇaṃ, varañ pava-
 rañ aggañ.

Yathā mahārāja manussā upatthambhavasena bhoja-
 nañ upasevanti, hitavasena bhesajjañ upasevanti, upa-
 kāravasena mittāñ upasevanti, tāraṇavasena nāvañ upa-
 sevanti, sugandhavasena mālāgandhañ upasevanti, abha-
 yavasena bhīrutṭāṇaṃ upasevanti, patiṭṭhāvasena paṭha-
 viñ upasevanti, sippavasena ācariyañ upasevanti, yasa-
 vasena rājānañ upasevanti, kāmadadavasena maṇiratanāñ
 upasevanti; evaṃ - eva kho mahārāja sabbasāmaññagaṇa-
 dadavasena ariyā dhutagaṇaṃ upasevanti.

Yathā vā pana mahārāja udakañ bijjavirūhaṇāya,

¹⁷ -asankhyāta- AC, -asankheyya- M. ¹⁸ itthāñ M. ¹⁹ -gaṇa all. ²⁰
 vara B. ²¹ kāraṇa- BC, hāraṇa- M. ²² patiṭṭhāvasena AC.

aggi jhāpanāya, āhāro balāharanāya, latā bandhanāya, sattham chedanāya, pāṇīyaṃ pipāsāvinayanāya, nidhi assāsakaraṇāya, nāvā tīrasampāpanāya, bhesajjaṃ byādhi-vūpasamanāya, yānaṃ sukhagamanāya, bhīruttaṇaṃ bhayaavinodanāya, rājā ārakkhathāya, phalakaṃ daṇḍa-leḍḍu-lagula-sara-sattipaṭibāhanāya, ācariyo anusāsanāya, mātā posanāya, ādāso olokanāya, alankāro sobhanāya, vattham paticchādanāya, nisseṇi ārohanāya, tulā nikkhepanāya, mantaṃ pariJapanāya, āvudham tājjanīyapaṭibāhanāya, paḍīpo andhakāravidhamanāya, vāto pariāhanibbāpanāya, sippaṃ vuttinipphādanāya, agadaṃ jīvitarakkhanāya, ākaro ratanuppādāya, ratanaṃ alankārāya, āṇā anatikkamanāya, issariyaṃ vasavattanāya; evaṃ - eva kho mahārāja dhutaṅgaṃ sāmāññabija-virūhanāya kilesamala-jhāpanāya iddhibalāharanāya satisamvara-nibandhanāya vimativicikicchā-samucchedanāya taṇhāpipāsā-vinayanāya abhisamay-assāsakaraṇāya caturogha-nittharanāya kilesa-byādhi-vūpasamāya nibbānasukha-paṭilābhāya jāti-jarā-byādhi-maraṇa-soka-parideva-dukkha-domanass-upāyasa-bhayavinodanāya sāmāññagaṇa-parirakkhanāya aratikuvitakka-paṭibāhanāya sakalasāmāññatthānusāsanāya sabbasāmāññagaṇa-posanāya samatha-vipassanā-magga-phala-nibbāna-dassanāya sakalalokathutathomita-mahatimahā-sobhākaraṇāya sabbāpāya-pīḍahanāya sāmāññattha-sela-sikharamuddhani abhirūhanāya vanka-kuṭīla-visama-cittanikkhepanāya sevitabbāsevitabbadhamme sādhu sajjhāyakaṇāya sabbakilesapaṭisattu-tajjanāya avijjandhakāra-vidhamanāya tividhaggi-santāpa-pariāha-nibbāpanāya saṅha-sukhuma-santa-samāpatti-nipphādanāya sakalasāmāññagaṇa-parirakkhanāya bojjhanga-vararatanuppādāya yogijanālankaraṇāya anavajja-niṇṇa-sukhu-

⁴ -samāya M. ⁵ ārohanāya ACM. ⁶ pariJapp- M ⁷ āvudho M. ¹² -kamāya AC. ²⁰ ²⁰ -parikkhanāya AC. ²¹ -uppādanāya AC.

ma-santisukha-m-anatikkamanāya sakala-sāmañña-ariyadhamma-vasavattanāya. Iti mahārāja imesaṃ guṇānaṃ adhigamāya yad-idaṃ ekamekaṃ dhutaguṇaṃ. Evaṃ mahārāja atuliyāṃ dhutaguṇaṃ appameyyāṃ asamaṃ appaṭibhāgaṃ appaṭiṣeṭṭhaṃ uttaraṃ seṭṭhaṃ viṣiṭṭhaṃ adhikaṃ āyataṃ puthulaṃ viṣaṭaṃ vitṭhataṃ garukaṃ bhāriyaṃ mahantaṃ.

Yo kho mahārāja puggalo pāpiceho icchāpakato kuhako luddho odariko lābhakāmo yasakāmo kittikāmo ayutto appatto ananucchaviko anaraho appatirūpo dhutangaṃ samādiyati, so diguṇaṃ daṇḍaṃ āpajjati, sabba-guṇaghātaṃ āpajjati: diṭṭhadhammikaṃ hīṇaṃ khīḷanaṃ garahanaṃ uppaṇḍanaṃ khipanaṃ nsambhogāṃ nissāraṇaṃ nicchubhanaṃ pavāhanaṃ pabbājanaṃ paṭilabhati, samparāye pi satayojanike Avicimahañiraye uḥha-kathita-tatta-santatta-accijālāmālake anekavassakoṭi-satasahassāni uddham-adho tiriyaṃ pheṇuddehakaṃ samparivattakaṃ paccati, tato muccitvā kisa-pharusa-kāl-angapaccango sūn-uddhumāta-susir-uttamango chāto pipāsito visama-bhīma-rūpavaṇṇo bhagga-kannasoto umuḍḍita-nimilīta-nettanayano arugatta-pakkagatto pulavākiṇṇa-sabbakāyo, vātamukhe jalamāno viya aggikkhandho anto jalamāno pajjalamāno, attāno asaraṇo āruṇṇarunṇa-kāruṇṇa-ravaṃ paridevamāno nijjhāmatanḥhiko samaṇamaḥāpeto hutvā āhīṇḍamāno mahīyā aṭṭassaraṃ karoti. Yathā mahārāja koci ayutto appatto ananucchaviko anaraho appatirūpo hīno kujātiko khattiyābhisekena abhisīceti, so labhati hatthacchedaṃ pādacchedaṃ hattha-pādacchedaṃ kannacchedaṃ nāsacchedaṃ kaṇṇanāsac-

¹ -sukhu- BC. ⁴ asamaṃ appaṭisamaṃ appaṭibhāgaṃ AC. ⁵ uttamaṃ M ⁷ mahantanti all. ⁹ luddo AC. ¹⁰ anāraho M. ¹² khipanaṃ C; B has an illegible word beginning with khī. ¹⁸ -kathina- ABC. ¹⁹ muccitvā C. ²¹ pul- AC. ²⁴ nejjh- AC. ²⁷ anāraho ACM.

chedaṃ bilangathālikāṃ sankhamuṇḍikāṃ Rāhumukhaṃ
jotimālikāṃ batthapajjotikāṃ eraḁavattikāṃ cīrakavāsi-
kāṃ eṇeyyakāṃ baḁisamaṃsikaṃ kaḁāpanakāṃ khārā-
patacchikāṃ palighaparivattikāṃ palālapīṭhakaṃ, tattena
telena osiṇcanaṃ, sunakhehi khādāpanaṃ, jīvasūlāropa-
naṃ, asinā sīsacchedaṃ, anekavihitam - pi kammakara-
naṃ anubhavati, kinkāraṇaṃ: ayutto appatto ananuccha-
viko anaraho appatirūpo hīno kujātiko mahante issariye
thāne attānaṃ thapesi, velaṃ ghātesi; evam - eva kho
mahārāja yo koci puggalo pāpiccho — pe — mahiyā
aṭṭassaraṃ karoti.

Yo pana mahārāja puggalo yutto patto anucchaviko
araho patirūpo appiccho santuṭṭho pavivitto asaṃsaṭṭho
āradhaviṛiyo pahitatto asaṭṭho amāyo na odariko na
lābhakāmo na yasakāmo na kittikāmo saddho saddhā²
pabbajito jarāmaranā muccitukāmo sāsaṇaṃ paggaṇhissā-
mīti dhutaḁuṇaṃ samādiyati, so dīḁuṇaṃ pōjaṃ arahati:
devānaṃ - ca manussānaṃ - ca piyo hoti manāpo pihayito
patṭhito, jātisumana-mallikādīnaṃ viya pupphaṃ nahātā-
nulittassa, jighacchitassa viya paṇītabhojanaṃ, pipāsitassa
viya sītala-vimāla-surabhi-pāṇiyaṃ, visagatassa viya
osadhavaraṃ, sīghagamanakāmassa viya ājaṇṇarathava-
ruttamaṃ, atthakūmassa viya manoharamaṇiratanāṃ,
abhisiṇcītukāmassa viya paṇḁara-vimāla-setacchattaṃ,
dhammakāmassa viya arahattaphalādhigamam - anuttaraṃ.
Tassa cattāro satipatṭhānā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti,
cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pane³ indriyāni
pañca balāni satta bojjhangā ariyo aṭṭhangiko maggo
bhāvanāpāripūriṃ gacchati, samatha-vipassanā adhigac-
chati, adhigamapaṭipatti pariṇamati, cattāri sāmāññapha-

² -mālakaṃ B. ³ hatthap. om. all. ⁴ khārāp. om. all. ⁵ parigha- AC.
⁶ asinā pi BM. ⁷ -kārāṇā M. ⁸ anāraho ACM. ⁹ mahanto ACM. ¹⁰
saddhāya M. ¹¹ singhaṃ M. ¹² -pāripūritaṃ A, -paripūritaṃ C. ¹³
bojjhangāni AC. ¹⁴ gacchanti AC. ¹⁵ adhigacchanti AB.

lāni catasso paṭisambhidā tisso vijjā chaḷ - abhiññā kevalo ca samaṇadhammo sabbe tass' ādheyyā honti, vimutti-
paṇḍaravimala-setacchattena abhisiñcati. Yathā mahārāja
rañño khattiyassa abhijātakulakulīnassa khattiyābhisekena
abhisittassa paricaranti saraṭṭha-negama-jānapada-bhaṭa-
balatthā, aṭṭhatiṃsā ca rājaparisā naṭa-naccakā mukha-
mangalikā sotthivācakā samaṇa-brāhmaṇa-sabbapāsāṇḍa-
gaṇā abhigacchanti, yaṃ kiñci paṭhaviyā paṭṭana-ratanā-
kara-nagara-sunkaṭṭhāna-verajjaka-chejjabhejjajana-m-
anusāsanaṃ sabbattha sāmiko bhavati; evaṃ - eva kho
mahārāja yo koci puggalo yutto patto — pe — vimutti-
paṇḍaravimala-setacchattena abhisiñcati.

Teras' ime mahārāja dhutagāni yehi suddhikato
nibbānamahāsamuddaṃ pavisitvā bahuvidhadhammakilāni-
abhikīḷati, rūpārūpa-aṭṭhasamāpattiyo vaḷaṇṇeti, iddhi-
vidhaṃ dibbasotadhātum paracittavijānanaṃ pubbenivāsā-
nussatiṃ dibbacakkhūṃ sabbāsavakkhayaṃ - ca pāpuṇāti;
katame terasā: paṃsukūlikangaṃ tecīvarikangaṃ piṇḍa-
pātikangaṃ sapadānacārikangaṃ ekāsanikangaṃ pattapiṇ-
ḍikangaṃ khalupacchābhattikangaṃ āraññakangaṃ ruk-
khamūlikangaṃ abbhokāsikangaṃ sosānikangaṃ yathā-
santhatikangaṃ nesajjikangaṃ. Imehi kho mahārāja
terasahi dhutaguṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṇṇehi pari-
ciṇṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi kevalaṃ sāmā-
ññaṃ paṭilabhati, tass' ādheyyā honti kevalā santā sukhā
samāpattiyo.

Yathā mahārāja sadhano nāviko paṭṭane sutṭhu ka-
tasunko mahāsamuddaṃ pavisitvā Vangaṃ Takkolāṃ
Cīnaṃ Sovīraṃ Suratṭhaṃ Alasandaṃ Kolapaṭṭanaṃ
Suvannabhūmiṃ gacchati aññaṃ - pi yaṃ kiñci nāvāsā-
caraṇaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja imehi terasahi dhuta-

⁶ rājaparisā M. ¹² terasā hīme AC. ¹⁵ vaḷaṇṇ- AC. ²² āsevitānise-
vitehi ACM. ²⁴ pariciṇṇehi om. ABC.

guṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi cinṇehi paricinṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi kevalaṃ sāmāññaṃ paṭilabhati, tass' ādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā mahārāja kassako pathamaṃ khettadosaṃ tina-kattha-pāsāpaṃ apanetvā kasitvā vapitvā sammā udakaṃ pavesetvā rakkhitvā gopetvā lavaṇa-maddanena bahudhaññaṃ hoti, tass' ādheyyā bhavanti ye keci adhaṇā kapaṇā daḍḍā duggatajaṇā; evaṃ-eva kho mahārāja imehi terasahi dhutaṅṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi — pe — kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā vā pana mahārāja khattiyo muddhāvasitto abhijātakulakulino chejja-bhejja-jaṇam-anusāsane issaro hoti vasavattī sāmiko icchākaṇṇo, kevalā ca mahāpaṭhavī tass' ādheyyā hoti; evaṃ-eva kho mahārāja imehi terasahi dhutaṅṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi cinṇehi paricinṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi Jināsāsana-vare issaro hoti vasavattī sāmiko icchākaṇṇo, kevalā ca samanagunā tass' ādheyyā honti.

Nanu mahārāja thero Upaseno Vangantaputto sallekhadhutaṅṇo paripūrakāritāya anādiyitvā Sāvatthiyā saṅghassa katikaṃ sapariṣo naradamma-sārathin paṭisallānagataṃ upasankamitvā Bhagavato pāde sirasā vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Bhagavā ca taṃ suvinītaṃ paṭisaṃ oloketvā haṭṭhatuṭṭho pamudito udaggo paṭisāya saddhiṃ sallāpaṃ sallapitvā asambhinnena brahmassaarena etad-avoca: Pāsādikā kho pana tyāyaṃ Upasena paṭisā, kathaṃ tvaṃ Upasena paṭisaṃ vinesīti. So pi sabbaññuṇā dasabalena devātidevena puṭṭho yathābhūta-sabhāvagūnavasena Bhagavantaṃ etad-avoca: Yo koci maṃ bhante upasankamitvā pabbajjāṃ vā nissayaṃ vā yācati taṃ

¹⁰ āsevitānisevitehi AB. ¹¹ kevalā ca AC. ¹² -jaṇassamanuṣā- BM. ²³ kathikaṃ C. ²² -sallāna- ACM.

ahañ evaṃ vadāmi: ahañ kho āvuso āraññako piṇḍa-pātiko paṃsukūliko tecīvariko; sace tvam - pi āraññako bhaviṣṣasi piṇḍapātiko paṃsukūliko tecīvariko evāhañ - tañ pabbājessāmi nissayaṃ dassāmi; sace so me bhante paṭisunivā nandati oramati, evāhañ - tañ pabbājemi nissayaṃ demi; sace na nandati na oramati, na tañ pabbājemi na nissayaṃ demi; evāhañ bhante parisāṃ vine-mīti. Evam - pi mahārāja dhutaguṇavara-samādinno Jina-sāsanavare issaro hoti vasavattī sāmiko icchākarāṇo, tass' ādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā mahārāja padumañ abhivuddha-parisuddha-udiccajātippabhavañ siniddhañ muduñ lobhaniyañ sugandhañ piyañ patthitañ pasatthañ jalakaddama-m-anu-palittañ aṇu-patta-kesara-kannikābhimaṇḍitañ bhamara-gaṇasevitañ sitalasālilasaṃvaddhañ, evam - eva kho mahārāja imehi terasahi dhutagaṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciññehi paricīññehi caritehi upacaritehi paripūrītehi ariyasāvako tiṃsa-guṇavarehi samupeto hoti. Katamehi tiṃsa-guṇavarehi: siniddha - mudu - maddava - mettacitto hoti, ghātita - hata - vihata - kilesa hoti, hata - nihata - māna - dappo hoti, aśala - daḥha - nivīṭṭha - nibbematika - saddho hoti, paripuṇṇa - piṇḍita - pahatṭha - lobhaniya - santa - sukha - samāpatti - lābhi hoti, sīla - varapavara - asama - socigandha - paribhāvito hoti, devamanussānañ piyo hoti manāpo, khīṇāsava - ariyavarapuggala - patthito, devamanussānañ vandita - pūjito, buddha - vibuddha - paṇḍita - janānañ thuta - thavita - thomita - pasattho, idha vā hurañ vā lokena anu - palitto, appathokavajje pi bhayaḍassāvī, vipula - vara - sampattikāmānañ maggaḥhalavaratthasādhano, āyācīta - vipula - paṇīta - paccaya - bhāgī, aniketasayano, jhānajjhāsita-

¹ araññako B. ² araññako M. * -dinno AC. ¹² mudu M. ¹⁴ anu-
all; anuppatta- AC. ¹⁶ -kannikāhi m. C. ¹⁸ -saṃvattañ B. ²⁰ van-
dito pūj AC. ²² jhānajjhāsītata- (or-sitta-) A, -sītana- C; jhāyītapav- M

tapavara-vihāri, vijāṭita-kilesa-jālavatthu, bhinna-bhagga-sankuṭṭita-saṇchinna-gatīnīvaraṇo, akuppadhammo, abhinītavāso, anavajjabhogī, gativimutto, uttinna-sabbavici-kiccho, vimuttijjhāsītatto, dīṭṭhadhammo, acala-dalha-bhīruttāṇam-upagato, samucchinnānusayo, sabbāsavak-khayaṃ patto, santa-sukha-samāpatti-vihāra-bahulo, sabba-samaṇaḡuṇa-samupeto. Imehi tiṃsa-guṇavarehi samu-peto hoti.

Nanu mahārāja therō Sāriputto dasasahassimhi loka-dhātuyā aggapuriso, ṭhapetvā dasabalaṃ lokācariyaṃ. So pi aparimita-m-asankheyya-kappe samācitakusalamūlo brāhmaṇakulakulīno maṇāpikaṃ kāmaraṭṭiṃ anekasatasan-kha-dhanavaraṃ ca ohāya Jīnasāsane pabbajitvā imehi terasahi dhutaḡuṇehi kāya-vacī-cittaṃ damayitvā ajj'etarahi anātaguṇasamannāgato Gotamassa bhagavato sāsana-vare dhammacakkam-anupavattako jāto. Bhāsi-tam-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Ekuttara-nikāyavaralaṅcake: Nāham-bhikkhave aññaṃ ekapugga-lam-pi samanupassāmi yo Tathāgatena anuttaraṃ dham-macakkam pavattitaṃ samma-d-eva anupavatteti yatha-y-idaṃ Sāriputto; Sāriputto bhikkhave Tathāgatena anuttaraṃ dhammacakkam pavattitaṃ samma-d-eva anupavattetīti.

Sādhu bhante Nāgasena, yaṃ kiñci¹ navamaṃ Bud-dhavaṇaṃ, yā ca lokuttarā kiriyā, yā ca loke adhigama-vipulavarasampattiyo, sabbaṃ taṃ terasasu dhutaḡuṇesu samodhānopagataṃ ti.

Navamo vaggo.

[Meṇḍakapaṇho samatto.]

¹ vimuttajjhā- C, vimuttijjhāyatatto M. ¹² -sankhaṃ B. ¹³ jāto ti all.

¹⁴ Anguttara- AC. ¹⁵ yathayidaṃ Sāriputto bhikkhave all.

Bhaute Nāgasena, katihi angehi samannāgato bhikkhu arahattaṃ sacchikarotīti. — Idha mahārāja arahattaṃ sacchikātukāmena bhikkhunā ghorassarassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Kukkuṭassa pañca angāni gaheṭṭabbāni. Kalandakassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Dīpinīyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Dīpikassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Kummassa pañca angāni gaheṭṭabbāni. Vamsassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Cāpassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Vāyasassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Makkaṭṭassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Lāpulatāya ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Padumassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Bijassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Sālakalyāṇikāya ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Nāvāya tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Nāvāḷakanakassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Kūpassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Nīyyāmakassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Kammakarassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Samuddassa pañca angāni gaheṭṭabbāni. Paṭhaviyā pañca angāni gaheṭṭabbāni. Āpassa pañca angāni gaheṭṭabbāni. Tejassa pañca angāni gaheṭṭabbāni. Vāyussa pañca angāni gaheṭṭabbāni. Pabbatassa pañca angāni gaheṭṭabbāni. Ākāśassa pañca angāni gaheṭṭabbāni. Candassa pañca angāni gaheṭṭabbāni. Suriyassa satta angāni gaheṭṭabbāni. Sakkassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Cakkavattissa cattāri angāni gaheṭṭabbāni. Upacikāya ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Bījārassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Undurassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Vicchikassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Nakulassa ekaṃ

angam gahetabbam. Jarasigālassa dve angāni gahetabbāni. Migassa tīni angāni gahetabbāni. Gorūpassa cattāri angāni gahetabbāni. Varāhassa dve angāni gahetabbāni. Hatthissa pañca angāni gahetabbāni. Sīhassa satta angāni gahetabbāni. Cakkavākassa tīni angāni gahetabbāni. Peṇāhikāya dve angāni gahetabbāni. Gharakapotaṣṣa ekaṃ angam gahetabbam. Ulūkassa dve angāni gahetabbāni. Satapattassa ekaṃ angam gahetabbam. Vaggulissa dve angāni gahetabbāni. Jalūkāya ekaṃ angam gahetabbam. Sappassa tīni angāni gahetabbāni. Ajagarassa ekaṃ angam gahetabbam. Panthamakkataṣṣa ekaṃ angam gahetabbam. Thanasitadārakassa ekaṃ angam gahetabbam. Cittakadharakummassa ekaṃ angam gahetabbam. Pavanassa pañca angāni gahetabbāni. Rukkhaṣṣa tīni angāni gahetabbāni. Meghaṣṣa pañca angāni gahetabbāni. Maṇiratanassa tīni angāni gahetabbāni. Māgavikassa cattāri angāni gahetabbāni. Bālīsikassa dve angāni gahetabbāni. Tacchakassa dve angāni gahetabbāni. Kumbhaṣṣa ekaṃ angam gahetabbam. Kālāyasassa dve angāni gahetabbāni. Chattassa tīni angāni gahetabbāni. Khettaṣṣa tīni angāni gahetabbāni. Agadassa dve angāni gahetabbāni. Bhojanassa tīni angāni gahetabbāni. Issatthassa cattāri angāni gahetabbāni. Raṇṇo cattāri angāni gahetabbāni. Dovārikassa dve angāni gahetabbāni. Nisadāya ekaṃ angam gahetabbam. Padīpassa dve angāni gahetabbāni. Mayūrassa dve angāni gahetabbāni. Turangassa dve angāni gahetabbāni. Soṇḍikassa dve angāni gahetabbāni. Indakhīlassa dve angāni gahetabbāni. Tulāya ekaṃ angam gahetabbam. Khaggassa dve angāni gahetabbāni. Macchassa dve angāni gahetabbāni. Inagāha-

⁶ penā- AC. ⁷ jalūkāya EM. ¹⁰ panamakkataṣṣa M. ¹¹ madhurassa AC. ¹² turagassa A.

kassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Byādhitassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Matassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Nadiyā dve angāni gaheṭṭabbāni. Usabhassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Maggassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Sunkasāyikassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Corassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Sakunagghiyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Sunakhassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Tikicchakassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Gabbhīniyā dve angāni gaheṭṭabbāni. Camariyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Kikiyā dve angāni gaheṭṭabbāni. Kapotikāya tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Ekanayanassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Kassakassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Jambukasigāliyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Cangavārakassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Dabbīyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Iṇasādhakassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Anuvicinakassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Sārathissa dve angāni gaheṭṭabbāni. Bhojakassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Tunnavāyassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Nāvāyikassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Bhamarassa dve angāni gaheṭṭabbānīti.

Mātikā samattā.

Bhante Nāgaseṇa, ghorassarassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbā - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbā - ti. — Yathā mahārāja gadrabho nāma sankāra - kūṭe pi catukke pi singhātake pi gāmadvāre pi thusarā - simhi pi yattha katthaci sayati, na sayanabāhulo hoti,

¹ -dhikassa CM. ² mattassa AC. ⁴ sunkagghūyikassa A, -sūvikassa M.

¹² vangacūrakassa C. ^{1c} navūy- AC.

evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena tinasan-
thāre pi paṇṇasanthāre pi katthamañcake pi ehamāya pi
yathā katthaci sammakhaṇḍaṃ pattharivā yathā kat-
thaci sayitabbaṃ, na sayanababulena bhavitabbaṃ. Idam
mahārāja ghorassarassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhā-
sitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Kaḷin-
garūpadhānā bhikkhave etarahi mama sāvakā viharanti
appamattā ātāpino padhānasmin - ti. Bhāsitam - p' etaṃ
mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā pi:

Pallankena nisinnassa jaṇṇukenābhivassati;
alam - phāsuvihārāya pahitattassa bhikkhuno ti.

Bhante Nāgasena, kukkuṭassa pañca angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja kukkuṭo kālena samayena
patisalliyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacare-
na kālena samayen' eva cetiyanganaṃ sammajjivā pā-
niyaṃ paribhojanīyaṃ upatthapetvā sarīraṃ paṭijaggitvā
nahāyitvā cetiyaṃ vanditvā buddhānaṃ bhikkhūnaṃ das-
sanāya gantvā kālena samayena suññāgāraṃ pavisitabbaṃ.
Idam mahārāja kukkuṭassa paṭhamāṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ.
Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo kālena samayen' eva
vuṭṭhāti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
kālena samayen' eva vuṭṭhahitvā cetiyanganaṃ sammajji-
tvā pāniyaṃ paribhojanīyaṃ upatthapetvā sarīraṃ paṭi-
jaggitvā cetiyaṃ vanditvā puna - d - eva suññāgāraṃ pavi-
sitabbaṃ. Idam mahārāja kukkuṭassa dutiyaṃ angaṃ
gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo paṭhavīn
khaṇitvā khaṇitvā ajjhohāraṃ ajjhoharati, evam - eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena paccavekkhitvā paccavek-
khitvā ajjhohāraṃ ajjhoharitabbaṃ: n' eva davāya na

¹ -santhare BC in both places. ² kaḷinga- ACM. ³ pi om. M. ¹¹
pāniya- AM. ¹² khaṇitvā once AaM.

maḍḍāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya, yāvad - eva
imassa kāyassa tṭhitiyā yāpanāya vihiṃsūparatīyā brahma-
cariyānuggahāya; iti purāṇaṇ - ca vedanaṃ paṭṭhānkhāmi
navaṇ - ca vedanaṃ na uppādessāmi, yātrā ca me bha-
vissati anavajjatā ca phāsuvihāro cāti. Idam mahārāja
kukkuṭassa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbam. Bhāsitaṃ - p'
etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Kantāre puttamaṃsaṃ va, akkhass' abbhañjanaṃ
yathā,
evaṃ āhari āhāraṃ, yāpanatthāy' amucchito ti.

Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo sacakkhuko pi
rattim andho hoti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yo-
gāvacarena anandhen' eva andhena viya bhavitabbam,
araṇṇe pi gocaragāme piṇḍāya carantena pi rajanīyesu
rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabba-dhammesu andhena
badhirena mūgena viya bhavitabbam, na niuttaṃ gahe-
tabbam, nānubyañjanaṃ gaheṭṭabbam. Idam mahārāja
kukkuṭassa catutthaṃ angaṃ gaheṭṭabbam. Bhāsitaṃ - p'
etaṃ mahārāja therena Mahākaccāyanena:

Cakkhum' assa yathā andho, sotavā badhiro yathā,
jivhāv' assa yathā mūgo, balavā dubbalo - r - iva,
atha atthe samuppanne sayetha matasāyikan - ti.

Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo leḍḍu-daṇḍa-lakuta-
muggarehi paripātiyanto pi sakaṃ gehaṃ na vijahati,
evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cīvara-
kammaṃ karontena pi navakammaṃ karontena pi vatta-
paṭivattaṃ karontena pi uddisantena pi uddisāpentena
pi yoniso manasikāro na vijahitabbo; sakaṃ kho pan'
etaṃ mahārāja yogino gehaṃ yad - idam yoniso manasi-
kāro. Idam mahārāja kukkuṭassa pañcamaṃ angaṃ

¹ navuppādessāmi AB. ¹² rattindho M, rattindho B. ¹⁴ pi piḍḍāya
ABC. ¹³ -kaccāyena AC.

gahetabbañ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Ko ca bhikkhave bhikkhuno gocaro sako pettiko visayo: yad - idaṃ cattāro satipaṭṭhānā ti. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā pi:

Yathā sumanto mātango sakaṃ soḍaṃ na maddati, bhakkhābhakkhaṃ vijānāti, attano vuttikappanaṃ;

Tath' eva Buddhaputtena appamattena vā pana Jinavacanaṃ na madditabbaṃ, manasikāravaruṭṭaman - ti.

Bhante Nāgasena, kalandakassa ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja kalandako paṭisattumhi opatante nangutṭhaṃ papphotetvā mahantaṃ katvā ten' eva nangutṭhalakuṭena paṭisattum paṭibāhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesasattumhi opatante satipaṭṭhānalakuṭaṃ papphotetvā mahantaṃ katvā ten' eva satipaṭṭhānalakuṭena sabbe kilesā paṭibāhitabbā. Idaṃ mahārāja kalandakassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Cullapanthakena:

Yadā kilesā opatanti sāmāññagunadharmasā, satipaṭṭhānalakuṭena bantabbā te punappunan - ti.

Bhante Nāgasena, dīpinīyā ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja dīpinī sakiṃ yeva gabhaṃ gaṇhāti, na punappunaṃ purisaṃ upeti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āyati patisandhiṃ uppattiṃ gabbhaseyyaṃ cutiṃ bhedaṃ khayaṃ vināsaṃ saṃsārabhayaṃ duggatiṃ visamaṃ sampiṭitaṃ disvā:

* koci bh. all. * supanto M, supanno AC. ¹⁴ papphotetvā AC, papphotetvā R. ¹⁷ papphotetvā ABC. ¹⁸ uppatti BM.

ponabbhave na paṭisandahissāmīti yoniso manasikāro
karapiyo. Idam mahārāja dīpiniyā ekaṃ angaṃ gahe-
tabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devā-
tidevena Suttanipāte Dhaniyagopālakasutte:

Usabho - r' iva chetvā bāudhanāni,
nāgo pūtilatāṃ va dālayitvā,
nāhaṃ puna upessaṃ gabbhaseyyaṃ;
atha ce patthayasi pavassa devātī.

Bhante Nāgasena, dīpikassa dve angāni gaheṭabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gaheṭabbānīti.
— Yathā mahārāja dīpiko araṇṇe tinagahanaṃ vā vana-
gahanaṃ vā pabbatagahanaṃ vā nissāya niliyitvā mige
gaṇhāti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
vivekaṃ sevitaṃ, araṇṇaṃ rukkhamaṇaṃ pabbataṃ
kandaraṃ giriguhaṃ susānaṃ vanapatthaṃ abbhokāsaṃ
palālapuñjaṃ appasaddaṃ appanigghosaṃ vijānavatāṃ
maussarāhaseyyakaṃ paṭisallāpasārappaṃ; vivekaṃ seva-
māno hi mahārāja yogi yogāvacaro nacirass' eva chaḷa-
bbhiññāsu vasibhāvaṃ pāpuṇāti. Idam mahārāja dīpikassa
paṭhamaṃ angaṃ gaheṭabbam. Bhāsitaṃ - p' etaṃ ma-
hārāja therehi dhammasangāhakehi:

Yathā pi dīpiko nāma niliyitvā gaṇhāti mige,
tath' evāyaṃ Buddhaputto yuttayogo vipassako
araṇṇaṃ pavisitvāna gaṇhāti phalaṃ - uttamaṃ - ti.

Puna ca paraṃ mahārāja dīpiko yaṃ kañci pasuṃ
vadhītvā vāmena passena patitaṃ na bhakkheti, evaṃ -
eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena veludānena vā
pattadānena vā pupphadānena vā phaladānena vā sināna-
dānena vā mattikadānena vā cunnadānena vā dantakattha-

¹¹ -sallāna- ACM ¹² gaṇhāti B, gaṇhāti CM. ¹³ kiñci all ¹⁴ bhak-
khati B. ¹⁵ mattikā- B.

dānena vā mukhodakadānena vā cātukammatāya vā mug-
gasuppatāya vā pārībhaddakātāya vā janghapesaniyena vā
vejjakammena vā dūtakammena vā pahīṇagamanena vā
piṇḍapatipīṇḍena vā dānānuppadānena vā vatthuvijjāya
vā nakkhattavijjāya vā angavijjāya vā aññataraññatarena
vā Buddhapatikupphena micchājīvena nipphāditaṃ bhoja-
naṃ na paribhuñjitabbaṃ, vāmena passena patitaṃ pa-
suṃ viya dīpiko. Idaṃ mahārāja dīpikassa dutiyaṃ an-
gaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ p' etaṃ mahārāja therena
Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Vacīviññattivipphārā uppannaṃ madhupāyasam
sace bhutto bhavēyyāhaṃ, s' ājīvo garahito mama.

Yadi pi me antagaṇaṃ nikkhamitvā bahi care,
n' eva bhindeyya' ājīvaṃ, cājamāno pi jīvitaṃ ti.

Bhante Nāgasena, kummassa pañca angāni gaheṭṭa-
bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gaheṭṭa-
bānīti. — Yathā mahārāja kummo udakacaro uḍaḍe yeva
vāsaṃ kappeti, evaṃ eva kho mahārāja yoginā yogā-
vacarena sabbapāṇabhūtapuggalānaṃ hitānukampinā met-
tāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena
averena abyāpajjhena sabbāvantaṃ lokaṃ pharitvā viha-
ritabbaṃ. Idaṃ mahārāja kummassa paṭhamāṃ angaṃ
gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja kummo uḍaḍe
uppilavanto sīsaṃ ukkhipitvā yadi keci passati, tatth' eva
nimujjati gālhaṃ ogāhati: mā maṃ te puna passeyyun-
ti, evaṃ eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesesu
opatantesu ārammaṇasare nimujjitabbaṃ gālhaṃ ogāhi-
tabbaṃ: mā maṃ kilesā puna passeyyun- ti. Idaṃ ma-
hārāja kummassa dutiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca

¹ cātukammatāya M. ² -supa- M. ³ -pesaniyena AB. ⁴ pahina- AM,
pahinā- C. ⁵ -pāyasam BM. ⁶ bahi BCM. ⁷ bhindeyyam B. ⁸
cājamāno C, cājamāno AM (māno B).

param mahārāja kummo udakato nikkhamitvā kāyaṃ otāpeti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nisajja-tīhāna-sayana-cankamato mānasam nīharitvā sammāppadhāne mānasam otāpetabbaṃ. Idam mahārāja kummassa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca param mahārāja kummo paṭhaviṃ khaṇitvā vivitte vāsam kappeti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābha-sakkāra-silokaṃ pajahitvā suññaṃ vivittaṃ kānaṃ vanapatthaṃ pabbataṃ kandaraṃ giriguhaṃ appasaddaṃ appanigghosaṃ pavivittam-ogāhitvā vivitte yeva vāsam-upagantabbaṃ. Idam mahārāja kummassa catutthaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja therena Upasenena Vangantaputtana:

Vivittaṃ appanigghosaṃ vālamiganisevitaṃ
seve senāsanaṃ bhikkhu paṭisallānakāraṇā ti.

Puna ca param mahārāja kummo cārikaṃ caramāno yadi kañci passati vā saddaṃ suṇāti vā, soṇḍipaṇcamāni angāni sake kapāle nidahitvā appossukko tunhībūto tīṭṭhati kāyaṃ-anurakkhanto, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbattha rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabba-dhammesu āpatantesu chasu dvāresu saṃvara-kavātaṃ anugghāṭetvā mānasam samodahitvā saṃvaraṃ katvā satena sampajānena vihātabbaṃ samānadhammaṃ anurakkhamānena. Idam mahārāja kummassa pañcamaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare Kummūpama-suttante:

Kummo va angāni sake kapāle
samodahaṃ bhikkhu manovitaṃ

¹⁰ ogāhetvā all. ¹³ pati- AC; -sallāna- CM ¹⁷ passati ca ABC.

¹⁷ tā om. ABC. ²¹ apat- AC. ²² vibhāvittabbaṃ B, viharitabbaṃ M.

²⁶ -ūpama- ACM

anissito aññam - ahethayāno
parinibbuto na upavadeyya kañcīti.

Bhante Nāgasena, vaṁsassa ekaṁ angaṁ gaḥetabban - ti yaṁ vadesi, kataman - taṁ ekaṁ angaṁ gaḥetabban - ti. — Yathā mahārāja vaṁso yattha vāto tattha anulometi nāññattha - m' - anudhāvati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yaṁ Buddhena bhagavatā bhāsitaṁ navangaṁ Satthusāsanaṁ taṁ anulomayitvā kappiye anavajje tathā samanadhammaṁ yeva pariyesitabbaṁ. Idaṁ mahārāja vaṁsassa ekaṁ angaṁ gaḥetabbaṁ. Bhāsitaṁ - p' - etaṁ mahārāja therena Rāhulena:

Navangaṁ Buddhavacanaṁ anulometvāna sabbadā kappiye anavajjasmiṁ tathā 'pāyaṁ samuttaran - ti.

Bhante Nāgasena, cāpassa ekaṁ angaṁ gaḥetabban - ti yaṁ vadesi, kataman - taṁ ekaṁ angaṁ gaḥetabban - ti. — Yathā mahārāja cāpo sutaechito mito yāv' aggamūlaṁ samakam - eva anunamati na paṭitthambhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena theranava - majjhima - samakesu anunamitabbaṁ na paṭippharitabbaṁ. Idaṁ mahārāja cāpassa ekaṁ angaṁ gaḥetabbaṁ. Bhāsitaṁ - p' - etaṁ mahārāja Bhagavatā devātidevena Vidhura - Puṇṇa - kajjātake:

Cāpo vānuname dhīro, vaṁso va anulomayaṁ
paṭilomaṁ na vatteyya, sa rājavasatiṁ vase ti.

Bhante Nāgasena, vāyasassa dve angāni gaḥetabbanīti yaṁ vadesi, katamāni tāni dve angāni gaḥetabbānīti. — Yathā mahārāja vāyaso āsankitaparisankito

¹² anulomena B. ¹³ tathetvā B. ¹⁴ samuttareṇā B (tathā yaṁ samuttarīti M) ¹⁵ there ABC. ¹⁶ -samanakesu M; -majjhimakasu B. ¹⁷ paṭittharitabbaṁ AC, paṭitthambhitabbaṁ M. ¹⁸ vidhura - A. ¹⁹ (vaṁso vāpi pakampiye Jāt. 545 v. 159.)

yattapayatto carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āsankitaparisankitena yattapayattena upaṭṭhitāya satiyā saṁvutehi indriyehi caritabbaṃ. Idam mahārāja vāyasassa paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja vāyaso yaṃ kiñci bhojanam disvā ñātīhi saṁvibhajitvā bhuñjati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ye te lābhā dhammikā dhammaladdhā antamaso pattapariyāpannamattam - pi tathārūpehi lābhehi appativibhattabhoginā bhavitabbaṃ sīlavantehi sabrahmacārīhi. Idam mahārāja vāyasassa dutiyam aṅgam gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Sace me upanāmenti yathāladdham tapassino,
sabbesaṃ vibhajitvāna tato bhuñjāmi bhojanan - ti.

Bhante Nāgasena, makkaṭassa dve aṅgāni gahetabbanīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbanīti. — Yathā mahārāja makkato vāsam - upagacchanto tathārūpe okāse mahatimahārukkhe pavivitte sabbatṭhakasākkhe bhīruttāṇe vāsam - upagacchati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lajjim pesalam sīlavantaṃ kalyāṇadhammaṃ bahussutaṃ dhammadharaṃ piyaṃ garuṃ bhāvaniyam vattāraṃ vacanakkhamaṃ ovādakaṃ viññāpakaṃ sandassakaṃ samādapakaṃ samuttejakaṃ sampahaṃsakaṃ, evarūpaṃ kalyāṇamittaṃ ācariyaṃ upanissāya viharitabbaṃ. Idam mahārāja makkaṭassa paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja makkato rukkhe yeva carati tiṭṭhati nisīdati, yadi middham okkamati tatth' eva rattiṃ vāsam - anubhavati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pavanābhimukhena bhavitabbaṃ, pavane yeva thāna-

¹² yuttapayutti- M. ¹³ pativi- M. ¹⁴ tāni om. BC. ¹⁵ sabbattha- M.

¹⁶ garu BCM.

cankama-nisajja-sayanam niddam okkamitabbam, tatth' eva satipaṭṭhānam-anubhavitabbam. Idam mahārāja makkaṭassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitaṃ p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Cankamanto pi tiṭṭhanto, nisajjasayanena vā,
pavane sobhate bhikkhu, pavanantaṃ va vannitaṃ ti.

Uddānaṃ: Ghorassaro ca kukkuṭo kalando dīpini-dīpiko
kummo vaṇiso ca cāpo ca vāyaso atha makkaṭo ti.

Paṭhamo vaggo.

Bhante Nāgasena, lāpulatāya ekaṃ angam gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angam gahetabban - ti. — Yathā mahārāja lāpulatā tiṇe vā kaṭṭhe vā latāya vā soṇḍikāhi ālambitvā tassūpari vaḍḍhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena arahatte abhivaḍḍhitukāmena manasā ārammaṇam ālambitvā arahatte abhivaḍḍhitabbam. Idam mahārāja lāpulatāya ekaṃ angam gahetabbam. Bhāsitaṃ p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Yathā lāpulatā nāma tiṇe kaṭṭhe latāya vā
ālambitvā soṇḍikāhi tato vaḍḍhati uppari,

Tath' eva Buddhaputtena arahattaphalakāminā
ārammaṇam ālambitvā vaḍḍhitabbam asekhaphale ti.

Bhante Nāgasena, padumassa tīṇi angāni gahetabban - ti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbā-

nīti. — Yathā mahārāja padumañ udake jātañ udake sañvaddhañ anupalittañ udakena, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kule gaṇe lābhe yase sakkāre sammānanāya paribhogapaccayesu ca sabbattha anupalitena bhavitabbañ. Idañ mahārāja padumassa paṭhamañ angañ gahetabbañ. Puna ca parañ mahārāja padumañ udakā accuggamma tṭhāti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbalokañ abhiḥhavitvā accuggamma lokuttaradhamme tṭhāttabbañ. Idañ mahārāja padumassa dutiyañ angañ gahetabbañ. Puna ca parañ mahārāja padumañ appamattakena pi anilena eritañ calati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appamattakesu pi kilesesu saññamo karaṇīyo, bhayadassāvīnā viharitabbañ. Idañ mahārāja padumassa tatiyañ angañ gahetabbañ. Bhāsitaṃ² p' etañ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Anumattesu vājesu bhayadassāvī samādāya sikkhati sikkhāpadesūti.

Bhante Nāgasena, bījassa dve angāni gahetabbānīti yañ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja bijañ appakam-pi samānañ bhaddake khette vuttañ deve sammā dhārañ paveccante subahūni phalāni anudassati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yathā paṭipūḍitañ sīlañ kevalaṃ sāmāñña-phalaṃ anudassati evañ sammā paṭipajjitabbañ. Idañ mahārāja bījassa paṭhamañ angañ gahetabbañ. Puna ca parañ mahārāja bijañ suparisodhite khette ropitañ khippam-eva saṃvirūhati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mānañ supariggahītañ suññāgāre parisodhitañ satipatṭhāna-kbettavare khitṭaṃ khippam-eva virūhati. Idañ mahārāja bījassa dutiyañ angañ

² tiṭṭhati M; the passage wanting in B. ¹¹ caritañ ABC. ¹² sañyamā M. ¹³ vuttañ M, om. AC.

gahetabbañ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Anuruddhena :

Yathā pi khetṭe parisuddhe bijaṃ c' assa patitṭhitaṃ,
vipulaṃ tassa phalaṃ hoti, api toseti kassakaṃ;

Tath' eva yogino cittaṃ suññāgāre visodhitaṃ
satipaṭṭhānakhettaṃhi khippaṃ - eva virūhatīti.

Bhante Nāgasena, sālakalyāṇikāya ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ - ti yaṃ vadesi, katamaṃ - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ - ti. — Yathā mahārāja sālakalyāṇikā antopaṭṭhaviyaṃ yeva abhivaḍḍhati hattha-atam - pi bhiyyo pi, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cattāri sāmāññaphalāni catasso paṭisambhidaṃ cha - abhiññāyo kevalaṃ - ca samanadhammaṃ suññāgāre yeva paripūrayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sālakalyāṇikāya ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Rāhulena :

Sālakalyāṇikā nāma pādapo dharanīruho
antopaṭṭhaviyaṃ yeva satahattho pi vaḍḍhati.

Yathā kālamhi sampatte paripākena so dumo
uggaṇṇhitvāna ekāhaṃ satahattho pi vaḍḍhati,

Evam - evāhaṃ mahāvīra, sālakalyāṇikā viya,
abbhantare suññāgāre dhammato abhivaḍḍhayin - ti.

Bhante Nāgasena, nāvāya tīni angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīni angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja nāvā bahuviddha-dāru-saṅghāṭa-samavāyena bahum - pi janaṃ tārayati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācāra-sīla-guṇa-vattapaṭivatta-bahuviddhadhamma-saṅghāṭa-samavāyena sadevako loko tārayitabbo. Idaṃ mahārāja nāvāya paṭhamam angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja nāvā

bahuvīdha-ūmi-tthanita-vega-visaṭa-m-āvattavegaṃ sa-
 hati, evaṃ eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ba-
 huvīdha-kiles-ūmi-vegaṃ lābhasakkāra-yasasiloka-pūjana-
 vandanaṃ parakulesu nindāpasamsā sukhadukkha-sammā-
 nanavimānana-bahuvīdhadosa-ūmivegaṃ ca sahitabbaṃ.
 Idam mahārāja nāvāya dutiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna
 ca paraṃ mahārāja nāvā aparimita-m-ananta-m-apāra-
 m-akkhobhita-gambhīre mahatimahāghose timi-timīṅgala-
 makara-maccha-gaṇākule mahatimahāsamudde carati,
 evaṃ eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena tiparivatta-
 dvādasakkāra-catusaccābhisamaya-paṭivedhe mānasaṃ sañ-
 cārayitabbaṃ. Idam mahārāja nāvāya tatiyaṃ angaṃ
 gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ p' etaṃ mahārāja Bhagavatā
 devātidevena Saṃyuttanikāyavare Sacca-saṃyutte: Vitak-
 kentā ca kho tumhe bhikkhave: idam dukkhaṃ ti vitak-
 keyyātha, ayaṃ dukkhasamudayo ti vitakkeyyātha, ayaṃ
 dukkhanirodho ti vitakkeyyātha, ayaṃ dukkhanirodha-
 gāminī paṭipadā ti vitakkeyyāthāti.

Bhante Nāgasena, nāvāḷakanakassa dve angāni gahe-
 ṭṭabbānīti yaṃ vadesi, katamānī tāni dve angāni gaheṭṭab-
 bānīti. — Yathā mahārāja nāvāḷakanakaṃ bahu-ūmijāl-
 ākulavikkhobhita-salilatale mahatimahāsamudde nāvam
 laketi ṭhāpeti, na deti disāvidisaṃ haritum, evaṃ eva
 kho mahārāja yoginā yogāvacarena rāga-dosa-moh-um-
 mījāle mahatimahā-vitakka-sampahāre cittaṃ laketabbaṃ,
 na dātabbaṃ disāvidisaṃ haritum. Idam mahārāja nāvā-
 ḷakanakassa paṭhamam angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca
 paraṃ mahārāja nāvāḷakanakaṃ na pilavati, visidati,
 hatthasate pi udake nāvam laketi ṭhānam - upaneti, evaṃ
 eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābha-yasa-sak-
 kāra - mānana - vandana - pūjana - āpacitisu lābhagga-ya-

³ -sammānanāvīmānana- AC. ⁴ -bhūta- AC. ⁵ va AEC. ⁶ -laggana-
 M throughout. ⁷ lagge- M throughout ⁸ play- Ab.

sagge pi na pilavitabbañ, sarīrayāpanamattake yeva cit-
tañ t̥hapetabbañ. Idañ mahārāja nāvālakanakassa duti-
yañ angañ gaḥetabbañ. Bhāsitaṃ - p' etañ mahārāja
therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Yathā samudde lakaṇaṃ na plavati, viśīdati,
tath' eva lābhasakkāre mā plavatha, viśīdathāti.

Bhante Nāgasena, kūpassa ekañ angañ gaḥetabbañ - ti
yañ vadesi, katamañ - tañ ekañ angañ gaḥetabbañ - ti. —
Yathā mahārāja kūpo rajjuñ - ca varattañ - ca lakārañ - ca
dhāreti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
satisampajāññasamannāgatena bhavitabbañ, abhikkante
paṭikkante ālokite vilokite sammiñjite pasārīte sanghāti-
patta-cīvara-dhāraṇe asīte pīte khāyīte sāyīte uccāra-
passāvakamme gate t̥hite nisinne sutte jāgarīte bhāsīte
tunhībhāve sampajānakārinā bhavitabbañ. Idañ mahā-
rāja kūpassa ekañ angañ gaḥetabbañ. Bhāsitaṃ - p'
etañ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Sato bhikkhave
bhikkhu vihareyya sampajāno, ayañ vo ambhakañ anu-
sāsañ ti.

Bhante Nāgasena, niyyāmakassa tīṇi angāni gaḥe-
tabbānīti yañ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gaḥeta-
bbānīti. — Yathā mahārāja niyyāmakō rattindivañ sata-
tañ samitañ appamatto yattapayatto nāvañ sāreti,
evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cittañ ni-
yāmayamānena rattindivañ satatañ samitañ appamat-
tena yoniso manasikārena cittañ niyāmetabbañ. Idañ
mahārāja niyyāmakassa paṭhamañ angañ gaḥetabbañ.
Bhāsitaṃ - p' etañ mahārāja Bhagavatā devātidevena
Dhammapade:

¹ plav- Ab. ² palav- BC, pilav- AaM. ³ palav- C, pilav- M. ⁴ lan-
kār- M. ⁵ yuttapayutto M. ⁶ niyyā- M. ⁷ niyyā- BCM. ⁸ niyyā-
M in the sequel throughout.

Appamādaratā hotha, sacittam - anurakkhatha,
duggā uddharath' attānam, panke sanno va kuñjaro ti.

Puna ca paraṃ mahārāja niyyāmakassa yaṃ kiñci mahā-
samudde kalyāṇaṃ vā pāpakaṃ vā sabbaṃ - taṃ viditaṃ
hoti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ku-
salākusalaṃ sāvajjānavajjaṃ hīna-ppanītaṃ kaṇha-sukka-
sappaṭibhāgaṃ vijānitabbaṃ. Idaṃ mahārāja niyyāmakassa
dutiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja niyyā-
mako yante muddikaṃ deti: mā koci yantaṃ āmasiṭṭhāti,
evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena citte saṃ-
vara-muddikā dātabbā: mā kañci pāpakaṃ akusalavita-
kaṃ vitakkesiṭi. Idaṃ mahārāja niyyāmakassa tatiyaṃ
angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bha-
gavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare: Mā bhikkhave
pāpake akusale vitakke vitakkayittha, seyyathidaṃ: kā-
mavitakkaṃ byāpādavitakkaṃ vihiṃsāvitakkaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, kammakarassa ekaṃ angaṃ gahe-
ṭṭabbaṃ - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahe-
ṭṭabbaṃ - ti. — Yathā mahārāja kammakaro evaṃ cinta-
yati: bhatako ahaṃ, imāya nāvāya kammaṃ karomi,
imāyāhaṃ nāvāya vāhasā bhattavetanāṃ labhāmi, na me
pamādo karaṇīyo, appamādena me ayaṃ nāvā vāheṭṭabbā
ti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena evaṃ
cintayitabbaṃ: imaṃ kho ahaṃ cātummahābhūtikaṃ kā-
yaṃ sammāsanto satataṃ samitaṃ appamatto upaṭṭhi-
tasati sato sampajāno samāhito ekaggacitto jāti-jarā-
byādhi-maraṇa-soka - parideva - dukkha - domanass - upāyā-
sehi parimuccissāmi appamādo me karaṇīyo ti. Idaṃ
mahārāja kammakarassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhā-
sitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhamma-
senāpatinā:

² sante AaC. ³ āmasayitthāti AC, āmasiṭi M. ²⁴ cātummahā. M. ²⁷
byādhi om. B. ²⁸ -issāmi B.

Kāyaṃ imaṃ sammasatha, pari jānātha punappunaṃ;
kāye sabhāvaṃ disvāna dukkhass' antaṃ karissathāti.

Bhante Nāgasena, samuddassa pañca angāni gahe-
tabbāniti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahe-
tabbāniti. — Yathā mahārāja mahāsamuddo matena kuṇa-
pena saddhiṃ na saṃvasati, evaṃ - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena rāga-dosa-moha-māna-ditṭhi-mak-
kha - palāsa - issā - macchariya - māyā-satha-kuṭila-visama-
duccarita-kilesa-malehi saddhiṃ na saṃvasitabbaṃ. Idam
mahārāja samuddassa paṭhamam āṅgaṃ gahetabbaṃ. Puna
ca param mahārāja samuddo muttā-maṇi-velūriya-saṅ-
khasilā-pavāḷa-phalīkamāṇi-vividharatana-nīcayāṃ dhā-
rento pidahati, na bahi vikirati, evaṃ - eva kho mahā-
rāja yoginā yogāvacarena magga-phala-jhāna-vimokkha-
samādhī-samāpatti-vipassanā-'bhīṇṇā-vividhaguṇaratanaṇi
adhigantvā pidahitabbāni, na bahi nīharitabbāni. Idam
mahārāja samuddassa dutiyam āṅgaṃ gahetabbaṃ. Puna
ca param mahārāja samuddo mahatimahābhūtehi saddhiṃ
saṃvasati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
appicchaṃ santuṭṭhaṃ dhutavādaṃ sallekha-vuttiṃ ācāra-
sammaṇnam lajjim pesalam garuṃ bhāvanīyam vattāram
vacanakkhamam codakam pāpagarahim ovādakam anusā-
sakaṃ viññāpakaṃ sandassakaṃ samādapakaṃ samutte-
jakaṃ sampahamsakaṃ kalyāṇamittaṃ sabrahmacāriṃ
upanissāya vasitabbaṃ. Idam mahārāja samuddassa tati-
yam āṅgaṃ gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja sa-
muddo navasālila - sampunṇa - Gangā - Yamunā - Aciravati-
Sarabhū-Mahī-ādīhi nadīsatasahashehi antalikkhe salila-
dhārāhi ca pūrito pi sakaṃ velam nātivattati, evaṃ - eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābha-sakkāra-siloka-
vandana-mānana-pūjanakāraṇā jīvitahetu pi sañcicca sik-
khāpadavitikkamo na karaṇīyo. Idam mahārāja samud-

⁸ -palāsa- AC. ¹³ pīsaṇhi ABC. ¹⁶ pīvaṇitabbāni ABC. ²¹ garu all.

²⁷ -sammunṇāhi gangā- AM.

dassa catuttham angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena: Seyyathā pi mahārāja mahāsamuddo tñitadhammo velam nātikkamati, evam - eva kho mahārāja yaṃ mayā sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññattaṃ taṃ mama sāvakā jīvitaḥetu pi nātikkamantīti. Puna ca param mahārāja samuddo sabbasavantīhi Gangā-Yamunā-Aciravatī-Sarabhū-Mahīhi antalikkhe udakadhārāhi pi na paripūrati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uddesa-paripucchā-savana-dhārana-vinicchaya-abhidhamma-vinaya-gāḥa-suttanta-viggaha-padanikkhepa-padasandhi-padavibhatti-navanga - jinasūsanavaraṃ supantenāpi na tappitabbam. Idaṃ mahārāja samuddassa pañcamaṃ angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Sutasomajātake:

Aggi yathā tinakattḥam dāhanto
na tappati, sāgaro vā nadīhi,
evam h' ime paṇḍitā, rājasettḥa,
suttvā na tappanti subhāsitenāti.

Uddānam: Lāpūlatā ca padumaṃ bjaṃ sālakalyāṇikā
nāvā ca nāvālakanaṃ kūpo niyyāmakō tathā
kammakaro samuddo ca vaggo tena pavuccatīti.

Dutiyo vaggo.

⁶ mahāsamuddo AC. ¹⁰ -vinayogāḥa- B. ¹⁵ aggī Ab. ¹⁷ (evampi te Jāt. 537 v. 47). ²¹ kammakāro B.

Bhante Nāgasena, paṭhaviyā pañca angāni gaḥetab-
bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gaḥetab-
bānīti. — Yathā mahārāja paṭhavi itthānitthāni kappū-
rāgaru-tagara-candana-kunkumādīni ākirante pi pitta-
semha-pubba-ruhira-seda-meda-kheḷa-singhānika-lasika-
mutta-karīsādīni ākirante pi tādisā yeva, evam-eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena itthānitthe lābhālābhe
yasāyase nindāpasamsāya sukhe dukkhe sabbattha tādina
yeva bhavitabbaṃ. Idam mahārāja paṭhaviyā paṭhamam
angam gaḥetabbaṃ. Puna ca param mahārāja paṭhavi
maṇḍana-vibhūsanāpagatā sakagandha-paribhāvitā, evam-
eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vibhūsanāpaga-
tena sakasilagandha-paribhāvitena bhavitabbaṃ. Idam
mahārāja paṭhaviyā dutiyam angam gaḥetabbaṃ. Puna
ca param mahārāja paṭhavi nirantarā acchiddā asusirā
bahalā ghanā vitthiṇṇā, evam-eva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena nirantara-m-akhaṇḍācchidda-m-asusira-ba-
hala-ghana-vitthiṇṇa-sīlena bhavitabbaṃ. Idam mahā-
rāja paṭhaviyā tatiyam angam gaḥetabbaṃ. Puna ca
param mahārāja paṭhavi gāma-nigama-nagara-janapada-
rukkha-pabbata-nadī-talāka-pokkharani-miga-pakkhi-ma-
nuja-nara-nārī-gaṇam dhārentī pi akilāsu hoti, evam-
eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ovaḍantena pi
anusāsantena pi viññāpentena pi sandassentena pi samā-
dapentena pi samuttejantena pi sampahamsentena pi
dhammadesanāsu akilāsunā bhavitabbaṃ. Idam mahā-
rāja paṭhaviyā catuttham angam gaḥetabbaṃ. Puna ca
param mahārāja paṭhavi ananaya-paṭighavippamuttā,
evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ananaya-
paṭighavippamuttana paṭhavīsamena cetasā viharitabbaṃ.
Idam mahārāja paṭhaviyā pañcamam angam gaḥetabbaṃ.

² kappur- AC. ³ -pikā- C. ¹² maṇḍanavibhūsanā- M. ¹⁷ -akkhanda-
ABC. ²¹ -raṇī- M. ²¹ -nārī- CM. ²³ -haṃsantena AaCM. ²⁶ paṭhavi- AC.

Bhāsitam - p' etam mahārāja upāsikāya Cullasubhaddāya sakasamaṇe parikkittayamānāya:

Ekañ - c' evāhaṃ vāsiyā taccheyya' kupitamānasā,
ekañ - c' evāhaṃ gandhena ālimpeyya' pamoditā,

Amusmiṃ paṭigho na tthi, rāgo asmiṃ na vijjati,
paṭhavīsamacittā te, tādīsā samānā mamāti.

Bhante Nāgasena, āpassa pañca angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja āpo susaṇṭhita-m-akampita-m-aluṭita-sabhāvaparissuddho, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kuhana-lapana-nemittaka-nippesikataṃ apañetvā susaṇṭhita-m-akampita-m-aluṭita-sabhāvaparissuddhācārena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja āpassa paṭhamam angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja āpo sītalasabhāvasaṇṭhito, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattesu khanti-mettā-'nuddaya-sampānena hitesinā anukampakena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja āpassa duttiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja āpo asuciṃ suciṃ karotī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena gāme vā araṇṇe vā upajjhāye ācariye ācariyamattesu sabbattha anadhikarāṇena bhavitabbaṃ anavakāsa-kārinā. Idam mahārāja āpassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja āpo babujanapatthito, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appiccha-santutṭha-pavivitta-paṭisaṅgāṇena satataṃ sabbalokamabhipatthitena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja āpassa catutthaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja āpo na kassaci ahitam-upadabhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena parabhaṇḍana-kalaha - viggaha - vivāda - rittajjhāna - arati-jananaṃ

¹ -mānaso all. ⁴ pamodito BC, -diko M. ⁵ asmi na ACM, amusmiṃ na B. ²¹ -matesu AB. ²² anakāsa- Aa, anokāsa- Ab. ²³ -saṅgāṇena C.

kāya-vacī-cittehi pāpakam na karaṇīyam. Idam mahārāja āpassa pañcamam angam gahetabbam. Bhāsitam-p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Kaṇhajātake :

Varaṇ - ce me ado Sakka, sabbabhūtānam - issara,
na mano vā sarīram vā mankato Sakka kassaci
kudāci upahaññetha, etam Sakka varam vare ti.

Bhante Nāgasena, tejassa pañca angāni gahetabbānīti yam vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja tejo tīna-katṭha-sākhā-palāsam dābati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ye te abbhantarā vā bāhirā vā kilesā itthāniṭṭhārammaṇānubhavanā sabbe te āpagginā dāhitabbā. Idam mahārāja tejassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tejo niddayo akāruṇiko, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbakilesesu kāruṇṇā-m-anuddayā na kātabbā. Idam mahārāja tejassa duttiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tejo sītam paṭihanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena viriya-santāpa-tejam abhijānetvā kilesā paṭihantabbā. Idam mahārāja tejassa tatiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tejo anuṇayapaṭiḡhavippamutto uṇham - abhijāneti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anuṇayapaṭiḡhavippamuttēna tejosamena cetasā viharitabbam. Idam mahārāja tejassa catuttham angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tejo andhakāram vidhamati ālokaṃ dassayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena avijjandhakāram vidhamitvā nānālokaṃ dassayitabbam. Idam mahārāja tejassa pañcamam angam gahetabbam. Bhāsitam-p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena sakaputtam Rāhulaṃ

* kadāci M (so Jāt. 440 v. 13). 19 - anuddayā M 19 - hanati CM. 20 sakati BM.

ovadantena: Tejosamañ Rāhula bhāvanam bhāvehi, tejo-
samañ hi te Rāhula bhāvanam bhāvayato anuppannā c'
eva akusala dhammā na uppajjanti uppannā ca akusala
dhammā cittañ na pariyādāya ṭhassantīti.

Bhante Nāgasena, vāyussa pañca angāni gahe-
tabbānīti yañ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja vāyu supupphitavanasaṇḍantaram-
abbhivāyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
vimutti-varakusuma-pupphitārammaṇa-vanantare ramita-
bbañ. Idam mahārāja vāyussa paṭhamam angam gahe-
tabbam. Puna ca param mahārāja vāyu dharanīruha-pā-
dapa-gaṇe mathayati, evam - eva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena vanantaragatena sankhāre vicināntena kilesā
mathayitabbā. Idam mahārāja vāyussa duttiyam angam
gahetabbam. Puna ca param mahārāja vāyu ākāse ca-
rati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lokut-
taradhammesu mānasam sañcārayitabbam. Idam mahā-
rāja vāyussa tatiyam angam gahetabbam. Puna ca param
mahārāja vāyu gandham - anubhavati, evam - eva kho ma-
hārāja yoginā yogāvacarena attano sīla-surabhigandho
anubhavitabbo. Idam mahārāja vāyussa catuttham angam
gahetabbam. Puna ca param mahārāja vāyu nirālayo
aniketavāsī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvac-
arena nirālaya-m-aniketa-m-asanthavena sabbattha vimut-
tena bhavitabbam. Idam mahārāja vāyussa pañcamam
angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bha-
gavatā devātidevena Suttanipāte:

Santhavāto bhayañ jātam, niketā jāyati rajo,
aniketam - asanthavañ, etam ve munidassanan - ti.

Bhante Nāgasena, pabbatassa pañca angāni gahe-
tabbānīti yañ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahe-

¹² vanantaragatānītena AB, -gatānātena C. ¹⁷ cārayitabbam B. ¹⁸ jā-
yate M; comp. p. 211.

tabbānīti. — Yathā mahārāja pabbato acalo akampiyo asampavedhī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena sammānane vimānane sakkāre asakkāre garukāre agarukāre yase ayase nindāya paśamsāya sukhe dukkhe itthānītthesu sabbattha rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabba-dhammesu rājanīyesu na rajjitabbam, dussanīyesu na dussitabbam, muyhanīyesu na muyhitabbam, na kampitabbam na calitabbam, pabbatena viya acalena bhavitabbam. Idam mahārāja pabbatassa paṭhamam āgamam gahe-
tabbam. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devā-
tīdevena :

Selo yathā ekagghano vātena na samīrati,
evam nindāpaśamsāsu na samīñjanti paṇḍitā ti.

Puna ca param mahārāja pabbato thaddho na kenaci saṃsaṭ-
tho, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena thad-
dhena asaṃsaṭṭhena bhavitabbam, na kenaci saṃsaggo kara-
ṇīyo. Idam mahārāja pabbatassa duttiyam āgamam gahe-
tabbam. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devā-
tīdevena :

Asaṃsaṭṭham gahatṭhehi anāgārehi cūbhayam,
anokasāriṃ appiccham, tam - aham brūmi brāhmaṇa - ti.

Puna ca param mahārāja pabbate bījāṃ na virūhati,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena sakamānase
kilesā na virūhāpetabbā. Idam mahārāja pabbatassa tati-
yam āgamam gahe-
tabbam. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja
therena Subhūtinā :

Rāgūpasamhitam cittam yadā uppajjate mama,
sayam - eva paścavekkhitvā ekako tam damem' aham :

Rajjasi rājanīyesu, dussanīyesu dussasi,
muyhase mohanīyesu; nikkhamassu vanā tuvaṃ.

¹ ¹⁸ devātīd. Dhammapade M. ²¹ pabbate ellāmaye M. ²² -hasi M.

Visuddhānaṃ ayaṃ vāso, nimmalānaṃ tapassināṃ;
mā kho visuddhaṃ dūsesi, nikkhamassu vaṇa tuvaṇ-ti.

Puna ca paraṃ mahārāja pabbato accuggato, evaṃ-eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena nānaccuggatena bhavi-
tabbaṃ. Idaṃ mahārāja pabbatassa catutthaṃ angaṃ
gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā
devātidevena:

Pamādaṃ appamādena yadā nudati paṇḍito,
paññāpāsādam-āruya asoko sokinim-pajam,
pabbataṭṭho va bhummaṭṭhe, dhīro bale avekkhatīti.

Puna ca paraṃ mahārāja pabbato anunnato anonato,
evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena unnatāva-
nati na karaṇiṃyā. Idaṃ mahārāja pabbatassa pañcamāṃ
angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja upāsi-
kāya Cullasubhaddāya sakasamaṇe parikittayamānāya:

Lābhena unnato loko, alābhena ca onato;
lābhālābhena ekatṭhā, tādīsā samaṇā mamātī.

Bhaṇte Nāgasena, ākāsaṃ pañca angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbā-
nīti. — Yathā mahārāja ākāso sabbaso agayho, evaṃ-
eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbaso kilesehi
agayhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja ākāsaṃ paṭha-
maṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
ākāso isi-tāpasa-bhūta-dijaganānusañcarito, evaṃ-eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena: aniccaṃ dukkhaṃ-
anattā ti sankhāresu mānasāni sañcārayitabbaṃ. Idaṃ
mahārāja ākāsaṃ dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja ākāso santāsaṇiyo, evaṃ-eva kho

⁸ -nīti B. ¹⁰ bhūmaṭṭhe M. ¹¹ unnatonati M. ¹² -ānucarito B. ¹³
āsantāsaṇiyo AC.

mahārāja yoginā yogāvacarena sabbabhavapaṭisandhisu mānasam ubbejayitabbam, assādo na kātabbo. Idam mahārāja ākāsassa tatiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja ākāso ananto appamāṇo aparimeyyo, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anantasīlena aparimitaññaṇena bhavitabbam. Idam mahārāja ākāsassa catuttham angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja ākāso alaggo asatto appatitthito apalibuddho, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kule gaṇe lābhe āvāse palibodhe paccaye sabbakilesesu ca sabbattha alaggena bhavitabbam, anāsattena appatitthitena apalibuddhena bhavitabbam. Idam mahārāja ākāsassa pañcamam angam gahetabbam. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena sakaputtam Rāhulam ovaḍantena: Seyyathā pi Rāhula ākāso na katthaci patitthito, evam - eva kho tvaṃ Rāhula ākāsasamam bhāvanam bhāvehi; ākāsa-samam hi te Rāhula bhāvanam bhāvayato uppannuppannā manāpāmanāpā phassā cittaṃ na pariyādāya tṭhassantīti.

Bhante Nāgasena, candassa pañca angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja cando sukkapakke udayanto uttaruttariṃ vaḍḍhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācāra-sīla-guṇa-vattapaṭipattiyā āgamādhi-gaṃe paṭisallāṇe satipaṭṭhāṇe indriyesu guttadvāratāya bhojane mattaññutāya jāgariyānuyoge uttaruttariṃ vaḍḍhitabbam. Idam mahārāja candassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja cando ulārādhipati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ulāraccandādhipatinā bhavitabbam. Idam mahārāja candassa duttiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja cando nisāya carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pavivittena bhavitabbam. Idam mahārāja candassa

¹⁷ uppannuppannā AC (uppannā MN, 62). ²⁴ -sallāṇe CM.

tatiyaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbam. Puna ca paraṃ mahārāja cando vimānaketu, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena silaketunā bhavitabbam. Idam mahārāja candassa catutthaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbam. Puna ca paraṃ mahārāja cando āyācita-patthito udeti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āyācita-patthitena kulāni upasankamitabbāni. Idam mahārāja candassa pañcamaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbam. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare: Candūpamā bhikkhave kulāni upasankamatha, apakass' eva kāyaṃ apakassa cittaṃ, niccaṃ naviyā kulesu appagabbhā ti.

Bhante Nāgasena, suriyassa satta aṅgāni gaheṭṭabbāniti yaṃ vadesi, katamāni tāni satta aṅgāni gaheṭṭabbāniti. — Yathā mahārāja suriyo sabbaṃ udakaṃ parisoseti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbe kilesā anavasesaṃ parisosetabbā. Idam mahārāja suriyassa paṭhamaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbam. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo taṇḍhakāraṃ vidhamati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbaṃ rāgataṃ dosataṃ mohataṃ mānataṃ diṭṭhitamaṃ kilesataṃ sabbaṃ duccaritatamaṃ vidhamayitabbam. Idam mahārāja suriyassa dutiyaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbam. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo abhikkhaṇaṃ carati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abhikkhaṇaṃ yoniso manasikāro kātabbo. Idam mahārāja suriyassa tatiyaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbam. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo raṃsimālī, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ārammaṇamālīnā bhavitabbam. Idam mahārāja suriyassa catutthaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbam. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo mahājanakāyaṃ santāpento carati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācāra-sīla-guṇa-

¹¹ nleca RM. ¹² -sesā M. ¹³ sabba- AC. ¹⁴ -mitabbam M. ¹⁵ santap- BC.

vattapaṭipattiyaṃ jhāna-vimokkha-samādhi-samāpatti-indriya-bala-bojjhanga-satipaṭṭhāna-sammappadhāna-iddhipādehi sadevako loko santāpayitabbo. Idam mahārāja suriyassa pañcamaṃ angaṃ gaheṭṭabbam. Puna ca param mahārāja suriyo Rāhubhaya bhūto carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena duccharita - duggati-visamakantāra-vipāka-vinipāta-kilesajālaṇṇaṃ diṭṭhisanghātaṭṭimukke kupathapakkhaṇṇe kummaggapaṭipanne satte disvā mahatā samvegabhayaena mānasaṃ samvejetabbam. Idam mahārāja suriyassa chaṭṭhaṃ angaṃ gaheṭṭabbam. Puna ca param mahārāja suriyo kalyāṇapāpake dasseti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena indriyabala-bojjhanga-satipaṭṭhāna-sammappadhāna-iddhipāda-lokiyalokuttaradhammā dassetabbā. Idam mahārāja suriyassa sattamaṃ angaṃ gaheṭṭabbam. Bhāsitaṃ p' etaṃ mahārāja therena Vangīsena:

Yathā pi suriyo udayanto rūpaṃ dasseti pañinaṃ,
suciṇ - ca asuciṇ - cāpi, kalyāṇaṃ - cāpi pāpakaṃ,

Tathā bhikkhu dhammadharo avijjāpihitaṃ jaṇaṃ
pathaṃ dasseti vividhaṃ, ādicco v' udayaṃ yathā ti.

Bhante Nāgasena, Sakkassa tīṇi angāni gaheṭṭabbā-nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gaheṭṭabbānīti. — Yathā mahārāja Sakko ekantasukhasamappito, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekantapaviveka-sukkhābhiraṭṭena bhavitabbam. Idam mahārāja Sakkassa paṭhamaṃ angaṃ gaheṭṭabbam. Puna ca param mahārāja Sakko deve disvā paggaṇhāti hāsaṃ - abhijānati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kusalesu dhammesu alīnaṃ - atanditaṃ santaṃ mānasaṃ paggaheṭṭabbam, hāsaṃ - abhijānetabbam, utṭahitabbam ghaṭṭitabbam vāya-

¹ -paṭivattiyā C. ² -pakkhaṇṇe AB, -pakkhaṇṇe M; -pakkhaṇṇe C. ³ kummagga- M. ⁴ mahā AC. ⁵ tathā pi C, yathā pi A. ⁶ ādiccomudayaṃ ACM. ⁷ paggaṇhāti B.

mitabbhaṃ. Idaṃ mahārāja Sakkassa dutiyaṃ angaṃ gahe-
 tabbhaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja Sakkassa ana-
 bhirati na uppajjati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yo-
 gāvacarena suññāgāre anabhirati na uppādetabbā. Idaṃ
 mahārāja Sakkassa tatiyaṃ angaṃ gahe-
 tabbhaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Subhūtinā:

Sāsane te mahāvīra yato pabbajito ahaṃ,
 nābhijānāmi uppannaṃ mānaṃ kāmasaṃhitaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, cakkavattissa cattāri angāni gahe-
 tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahe-
 tabbānīti. — Yathā mahārāja cakkavattī catuhi sangaha-
 vatthūhi janaṃ sangahāti, evaṃ - eva kho mahārāja yo-
 ginā yogāvacarena catassannaṃ parisānaṃ mānaṃ san-
 gahe-
 tabbhaṃ anuggahe-
 tabbhaṃ sampahaṃsetabbhaṃ. Idaṃ
 mahārāja cakkavattissa paṭhamāṃ angaṃ gahe-
 tabbhaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja cakkavattissa vijite corā na
 utṭhahanti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
 kāmarāga - byāpāda - vihiṃsāvītakkā na uppādetabbā.
 Idaṃ mahārāja cakkavattissa dutiyaṃ angaṃ gahe-
 tabbhaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Vitakkūpasame ca yo rato
 asubhaṃ bhāvayati sadā sato,
 esa kho byantikāhiti,
 esa - ccheccati Māra-bandhanaṃ - ti.

Puna ca paraṃ mahārāja cakkavattī divase divase sa-
 muddapariyantaṃ mahāpaṭhavim anuyāyati kalyāṇapāpa-
 kāni vicinamāno, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogā-
 vacarena kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ divase
 divase paccavekkhitabbhaṃ: kin - nu kho me imehi tīhi
 tṭhānehi anupavajjassa divaso vītivattatīti. Idaṃ mahārāja

¹⁴ mānaṃ gahe- ABC. ¹⁵ -sitabbhaṃ ABC. ¹⁶ anuśāsati ABC. ¹⁷ kā-
 yakamma-vacīkamma- AC.

cakkavattissa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbhaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Ekuttarikaṇikāyavare: Kathambhūtaṃ me rattindivā vīṭipatantīti pabbajitena abhiññaṃ paccavekkhitabban - ti. Puna ca paraṃ mahārāja cakkavattissa abbhantarabāhirārakkhā susaṃvihitā hoti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abbhantarānaṃ bāhirānaṃ kilesānaṃ ārakkhāya satidovāriko ṭhapetabbo. Idaṃ mahārāja cakkavattissa catutthaṃ angaṃ gaheṭṭabbhaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Satidovāriko bhikkhave ariyasāvako akusalaṃ pajahati kusalaṃ bhāveti, sāvajjaṃ pajahati anavajjaṃ bhāveti, suddham - attānaṃ pariharatīti.

Uddānath: Paṭhavi āpo ca tejo ca vāyo ca pabbatena ca
ākāso canda - suriyo ca Sakko ca cakkavattinā ti.

Tatiyo vaggo.

Bhante Nāgasena, upācikāya ekaṃ angaṃ gaheṭṭabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gaheṭṭabban - ti. — Yathā mahārāja upacikā uparicchadanāṃ katvā attānaṃ pidahitvā gocarāya caratī, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sīlasaṃvarachadanāṃ katvā mānaṃ pidahitvā piṇḍāya caritabbaṃ. Sīlasaṃvarachadanena kho mahārāja yogī yogāvacaro sabba - bhayasamatikkanto hoti. Idaṃ mahārāja upacikāya ekaṃ

² Anguttarikaṇikāyavare M. ⁷ -antarabā - M. ¹² āpo tejo ca M. ¹⁴ -suriyā A, -suriyaṃ M. ^{10 12} -echad - M ¹³ yoginā all. ²¹ -kkamanto AC; -bhayasamatikkanto M.

angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Upasenena Vangantaputtana:

Silasamvarachadanaṃ yogī katvāna mānasaṃ
anupalitto lokena bhayā ca parimuccatīti.

Bhante Nāgasena, bilārassa dve angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti.
— Yathā mahārāja bilāro guhāgato pi susiragato pi
hammiyantaragato pi unduraṃ yeva pariyesati, evaṃ - eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena gāmagatenāpi araṇṇa-
gatenāpi rukkhamaḷagatenāpi saṇṇāgaragatenāpi satataṃ
samitaṃ appamattena kāyagatāsatiḷhōjanaṃ yeva pari-
yesitabbam. Idam mahārāja bilārassa paṭhamam angam
gahetabbam. Puna ca param mahārāja bilāro āsanne
yeva gocaraṃ pariyesati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena imesu yeva pañcas' upādānakkhandhesu
udayabbayānupassinā viharitabbam: iti rūpaṃ, iti rūpassa
samudayo, iti rūpassa atthagamo; iti vedanā, iti veda-
nāya samudayo, iti vedanāya atthagamo; iti saṇṇā, iti
saṇṇāya samudayo, iti saṇṇāya atthagamo; iti sankhārā,
iti sankhārānaṃ samudayo, iti sankhārānaṃ atthagamo;
iti viññānaṃ, iti viññānaṃ samudayo, iti viññānaṃ
atthagamo ti. Idam mahārāja bilārassa dutiyam angam
gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā
devātidevena:

Na ito dūre bhavitabbam, bhavaggaṃ kiṃ karissati,
paccuppannamhi vohāre sake kāyamhi vindathāti.

Bhante Nāgasena, undurassa ekam angam gaheta-
ban - ti yaṃ vadesi, kataman - tam ekam angam gaheta-
ban - ti. — Yathā mahārāja unduro ito c' ito ca vica-
ranto āhārūpasimsako yeva carati, evaṃ - eva kho ma-

¹⁹ āsana AC (and perhaps B). ²⁰ atthagamo M throughout.

hārāja yoginā yogāvacarena ito c' ito ca vicarantena
yoniso manasikārūpasimsaken' eva bhavitabbaṃ. Idaṃ
mahārāja undurassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsi-
tam - p' etaṃ mahārāja therena Upasenena Vanganta-
puttena:

Dhammasīsaṃ karitvāna viharanto vipassako
anolīno viharati upasanto sadā sato ti.

Bhante Nāgasena, vicchikassa ekaṃ angaṃ gaheta-
ban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gaheta-
ban - ti. — Yathā mahārāja vicchiko nangulāvudho, nan-
gulaṃ ussāpetvā carati, evam - eva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena nāpāvudhena bhavitabbaṃ, nāpaṃ ussā-
petvā viharitabbaṃ. Idaṃ mahārāja vicchikassa ekaṃ
angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena
Upasenena Vangantaputtena:

Nānakhaggaṃ gahetvāna viharanto vipassako
parimuccati sabbabhayā, duppasaho ca so bhavati.

Bhante Nāgasena, nakulassa ekaṃ angaṃ gaheta-
ban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gaheta-
ban - ti. — Yathā mahārāja nakulo uragam - upagacchanto
bhesajjena kāyaṃ paribhāvetvā uragam - upagacchati ga-
hetuṃ, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
kodhāghātābahulaṃ kalaha - viggaha - vivāda - virodhābhi-
bhūtaṃ lokam - upagacchantena mettābhesajjena mānasam
anulimpitabbaṃ. Idaṃ mahārāja nakulassa ekaṃ angaṃ
gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāri-
puttena dhammasenāpatinā:

Tasmā sakaṃ paresam - pi, kātabbā mettābhāvanā,
mettacittena pharitabbaṃ, etaṃ buddhāna' sāsanam - ti.

Bhante Nāgasena, jarasigālassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja jarasigālo bhojanaṃ paṭilabhitvā ajigucchamāno yāvadatthaṃ āharayati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhojanaṃ paṭilabhitvā ajigucchamānena sarīrayāpanamattam - eva paribhuñjitabbaṃ. Idaṃ mahārāja jarasigālassa paṭhamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Mahākassapena :

Seṇāsanaṃhā oruḥha gāmaṃ piṇḍāya pāvisiṃ;
bhuñjantaṃ purisaṃ kutṭhiṃ sakkacca naṃ upatṭhahiṃ.
So me pakkena hatthena ālopaṃ upanāmayi,
ālopaṃ pakkhipantassa angulim - p' ettha chijjatha.
Kudḍamūlaṃ - ca nissāya ālopaṃ paribhuñjisaṃ;
bhuñjamāne va bhutte vā jeguccham - me na vijjatīti.

Puna ca paraṃ mahārāja jarasigālo bhojanaṃ paṭilabhitvā na vicināti: lūkhaṃ vā paṇitaṃ vā ti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhojanaṃ paṭilabhitvā na vicinītabbaṃ: lūkhaṃ vā paṇitaṃ vā sampannaṃ vā asampannaṃ vā ti, yathā laddhena santussitabbaṃ. Idaṃ mahārāja jarasigālassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Upasenena Vangantaputtana :

Lūkkena pi ca santusse, nāññaṃ patthe rasaṃ bahuṃ,
rasesu anugiddhassa jhāne na ramatī mano,
itaritarena santutṭhe sāmāññaṃ paripūrātīti.

Bhante Nāgasena, migassa tiṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tiṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja migo divā araṇṇe carati, rattiṃ abbhokāse, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena divā araṇṇe viharitabbaṃ, rattiṃ abbhokāse. Idaṃ mahārāja

⁴ āharati AC. ¹¹ pakkena A, sakeṇa M. ¹² -jiṃ B. ¹³ -ñjiyaṃ B, -ñjhaṃ AaCb. -ñji naṃ Ca, -ñjahaṃ Ab. ¹⁴ ca . . . ca M. ¹⁵ santutṭho ACM. ¹⁶ vasati AC.

migassa paṭhamañ angañ gahetabbañ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Lomaḥsaṃsana-pariyāye: So kho ahaṃ Sāriputta yā tā rattiiyo sītā hemantikā antarattṭhake himapātasamaye tathārūpāsu rattisu rattim abbhokāse viharāmi, divā vanaśaṇḍe; gīṃhānaṃ pacchime māse divā abbhokāse viharāmi, rattim vanaśaṇḍe ti. Puna ca paraṃ mahārāja migo sattimhi vā sare vā opatante vañceti palāyati, na kāyam-upaneti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesesu opatantesu vañcayitabbāṃ palāyitabbāṃ, na cittam-upa-
netabbāṃ. Idaṃ mahārāja migassa dutiyaṃ angañ gahetabbāṃ. Puna ca paraṃ mahārāja migo manusse divā yena vā tena vā palāyati: mā maṃ te addasaṃsūti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhaṇḍana-kalaha-viggaha-vivādasīle dussile kusīte saṅgaṇikārāme divā yena vā tena vā palāyitabbāṃ; mā maṃ te addasaṃsu ahaṃ - ca te mā addasaṃ - ti. Idaṃ mahārāja migassa tatiyaṃ angañ gahetabbāṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Mā me kadāci pāpiccho kusīto hīnavīriyo
appassuto anācāro sameto katthacī ahū ti.

Bhante Nāgasena, gorūpassa cattāri angāni gahetab-
bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahetab-
bānīti. — Yathā mahārāja gorūpo sakaṃ gehaṃ na vija-
hati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sako
kāyo na vijahitabbo: anicc-ucchādana-parimaddana-bhe-
dana-vikirāṇa-viddhaṃsanadhammo ayaṃ kāyo ti. Idaṃ
mahārāja gorūpassa paṭhamañ angañ gahetabbāṃ. Puna ca
paraṃ mahārāja gorūpo ādinnaḍburo sukhadukkhena dhuraṃ
vahati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena

¹ ye kho AM, sekho B. ² tā om. AC. ³ samano AC, sammato M.
⁴ ādīna- AC.

ādinna-brahmacariyena suhādūkkhena yāva jīvitapari-
yādānā āpāṇakoṭikaṃ brahmacariyaṃ caritabbaṃ. Idāṃ
mahārāja gorūpassa dutiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja gorūpo chandena ghāyamāno pāṇi-
yaṃ pivati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
ācariyupajjhāyānaṃ anusatthi chandena pemena pasādena
ghāyamānena paṭiggahetabbā. Idāṃ mahārāja gorūpassa
tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
gorūpo yena kenaci vāhiyamāno vahati, evaṃ - eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena therā-nava-majjhimbhik-
khūnaṃ - pi gihiupāsakassāpi ovādānusāsani sīrasā sam-
paṭicchitabbā. Idāṃ mahārāja gorūpassa catutthaṃ angaṃ
gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāri-
puttena dhammasenāpatinā:

Tadahu pabbajito santo, jātiyā sattavassiko,
so pi maṃ anusāseyya, sampaṭicchāmi matthake.

Tibbaṃ chandaṃ - ca pemaṃ - ca tasmaṃ disvā
upatṭhāpe,
ṭhapeyy' ācariye ṭhāne, sakkacca naṃ punappunaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, varāhassa dve angāni gaheṭṭabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gaheṭṭabbānīti.
— Yathā mahārāja varāho santatta-kaṭṭhite gimhasamaye
sampaṭte udakaṃ upagacchati, evaṃ - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena dosena citte āluṭṭita-khalita-vibbhan-
ta-santatte sītalāmatapaṇīta-mettābhāvanāṃ upagantab-
baṃ. Idāṃ mahārāja varāhassa paṭhamāṃ angāni gahe-
ṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja varāho cikkhallaṃ -
udakaṃ - upagantvā nāsikāya paṭhaviṃ khaṇitvā doṇiṃ
katvā doṇikāya sayati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā

¹ ādinna- AC. ²² -kaṭṭhite AC. ²⁴ cittena ACM. ²⁵ sītalāmatavahita-
mettā- M, sītalāpanīta- AaC, sītalapanīta- Ab. ²⁷ vikkh- BC (and
perhaps A). ²⁸ -udakam- om. B. ²⁹ paṭhaviyaṃ A.

yogāvacarena mānase kāyaṃ nikkhipitvā ārammaṇastara-gatena sayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja varāhassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Piṇḍolabhāradvāja:

Kāye sabhāvaṃ disvāna vicinitvā vipassako
ekākiyo adutiyo seti ārammaṇantare ti.

Bhante Nāgasena, hatthissa pañca angāni gahetabbā-ni yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbā-ni. — Yathā mahārāja hatthi nāma caranto yeva pa-ṭhaviṃ dāleti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāva-carena kāyaṃ sammāsamānen' eva sabbe kilesā dāle-tabbā. Idaṃ mahārāja hatthissa paṭhamāṃ angaṃ gahe-tabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja hatthi sabbakāyen' eva apaloketi, ujukaṃ yeva pekkhati, na disāvidisā vilo-keṭi, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sab-bakāyena apalokinā bhavitabbaṃ, na disāvidisā viloke-tabbā, na uddhaṃ ulloketabbaṃ, na adho oloketabbaṃ, yugamattaṃ pekkhinā bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja hatthissa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja hatthi anibaddhasayano gocarāya - m - anugantvā na tam - eva desaṃ vāsattam - upagacchati, na dhuva-patitṭhālayo, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāva-carena anibaddhasayanena bhavitabbaṃ, nirālayena piṇḍāya gantabbaṃ; yadi passati vipassako manuññaṃ patirūpaṃ ruciradese bhavaṃ maṇḍapaṃ vā rukkhamaḷaṃ vā guhaṃ vā pabbhāraṃ vā, tatth' eva vāsam - upagantabbaṃ, dhuva-patitṭhālayo na kātabbo. Idaṃ mahārāja hatthissa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja hatthi udakaṃ ogāhitvā suci-vimala-śītala-salilaparipuṇ-ṇaṃ kumud-uppala-paduma-puṇḍarikasañchannaṃ ma-

* hatthi all throughout. ²⁰ gocarāya samanugantvā M. ²¹ ogāhetvā all throughout.

hatimahantañ padumasarañ ogāhitvā kīlati gajavarakīlañ,
 evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena suci-vimala-
 vippasanna-m-anāvila-dhammavaravāri-puññañ vimutti-
 kusumasañchannañ mahāsatipaṭṭhānapokkharāṇiñ ogā-
 hitvā ñānena sankhārā odhunitabbā vidhunitabbā, yogā-
 vacarakīlā kīlitaṃ. Idañ mahārāja hatthissa catutthañ
 angaṃ gahetabbañ. Puna ca parañ mahārāja hatthī
 sato pādañ uddharati sato pādañ nikkhipati, evaṃ - eva
 kho mahārāja yoginā yogāvacarena satena sampajānena
 pādañ uddharitabbañ, satena sampajānena pādañ nik-
 khipitabbañ, abhikkama-paṭikkame sammīñjana-pasāraṇe
 sabbattha satena sampajānena bhavitabbañ. Idañ ma-
 hārāja hatthissa pañcamañ angaṃ gahetabbañ. Bhāsi-
 tam - p' etañ mahārāja Bhagavatā devātidevena Sañ-
 yuttanikāyavare :

Kāyena saṃvaro sādhu, sādhu vācāya saṃvaro,
 manasā saṃvaro sādhu, sādhu sabbattha saṃvaro;
 sabbattha saṃvuto lajjī rakkhito ti pavuccatīti.

Uddānañ: Upaṅkā bhāro ca undūro vicchikena ca
 nakulo sigālo migo gorūpo varāho hatthiñā dasāti.

Catuttho vaggo.

Bhante Nāgasena, sihassa satta angāni gahetabbā-
 nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni satta angāni gahetabbā-
 nīti. — Yathā mahārāja siho nāma seta-vimala-pari-
 suddha-paṇḍaro, evaṃ eva kho mahārāja yoginā yogā-
 vacarena seta-vimala-parisuddha-paṇḍaracittena byapa-
 gatakukkuccena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja sihassa
 paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
 siho catucarāṇo vikkantacārī, evaṃ eva kho mahārāja
 yoginā yogāvacarena caturiddhipādacarāṇena bhavitabbaṃ.
 Idam mahārāja sihassa dutiyaṃ aṅgam gahetabbaṃ.
 Puna ca paraṃ mahārāja siho abhirūpa-rucira-kesarī,
 evaṃ eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abhirūpa-
 rucira-sila-kesarinā bhavitabbaṃ. Idam mahārāja sihassa
 tatiyaṃ aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
 siho jīvitapariyādāne pi na kassaci oṇamati, evaṃ eva
 kho mahārāja yoginā yogāvacarena cīvapaṇḍapāta-
 senāsana-gilānapaccayabhesajja-parikkhāra-pariyādāne pi
 na kassaci oṇamitabbaṃ. Idam mahārāja sihassa catut-
 thaṃ aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja siho
 sapadānabhakkho, yasmiṃ okāse nipatati tatth' eva yā-
 vadatthaṃ bhakkhayati, na varamaṃsaṃ vicināti; evaṃ
 eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sapadānabhak-
 khena bhavitabbaṃ, na kulāni vicinitabbāni, na pubba-
 gehaṃ hitvā kulāni upasankamitabbāni, na bhojanaṃ
 vicinitabbaṃ, yasmiṃ okāse kabalāṃ ādiyati tasmiṃ yeva
 okāse bhuñjitabbaṃ sarīrayāpanamattaṃ, na varaḥhoja-
 naṃ vicinitabbaṃ. Idam mahārāja sihassa pañcamam
 aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja siho asan-
 nidhibhakkho, sakiṃ gocaraṃ bhakkhayitvā na puna taṃ
 upagacchati, evaṃ eva kho mahārāja yoginā yogāvac-
 arena asannidhikāraparibhoginā bhavitabbaṃ. Idam ma-
 hārāja sihassa chaṭṭhaṃ aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca

¹⁹ vikkantavicārī AC. ²⁰ kabalāṃ ACM. ²¹ -kāraṃ Aa

param mahārāja siho bhojanam aladdhā na paritassati, laddhā pi bhojanam agadhito amucchito anajjhāpanno paribhuñjati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvarena bhojanam aladdhā na paritassitabbam, laddhā pi bhojanam agadhitena amucchitena anajjhāpannena ādinavadassāvinā nissaranapaññena paribhuñjitabbam. Idam mahārāja sihassa sattamam angam gahetabbam. Bbāsitam-p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Samyuttanikāyavare theram Mahākassapam parikittayamānena: Santuttho 'yam bhikkhave Kassapo itaritarena piṇḍapātena, itaritarapiṇḍapātasantutthiyā ca vaṇṇavādī, na ca piṇḍapātahetu anesamam appatirūpam āpajjati, aladdhā ca piṇḍapātam na paritassati, laddhā ca piṇḍapātam agadhito amucchito anajjhāpanno ādinavadassāvi nissaranapañño paribhuñjati.

Bhante Nāgasena, cakkavākassa tīṇi angāni gahe-tabbānīti yam vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahe-tabbānīti. — Yathā mahārāja cakkavāko yāva jīvitapariyādānā dutiyikam na vijahati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvarena yāva jīvitapariyādānā yoniso manasikāro na vijahitabbo. Idam mahārāja cakkavākassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja cakkavāko sevāla-paṇaka-bhakkho, tena ca santutthim āpajjati, tāya ca santutthiyā balena ca vaṇṇena ca na parihāyati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvarena yathālābhasantoso karaṇiyo. Yathālābhasantuttho kho pana mahārāja yogī yogāvacarō na parihāyati sīlena, na parihāyati samādhinā, na parihāyati paññāya, na parihāyati vimuttiyā, na parihāyati vimuttiñānadassanena, na parihāyati sabbehi kusalehi dhammehi. Idam mahārāja

² laddhā va bh. B. ³ adhigato BC, avigato M. ¹⁰ -tutthāyam ABB'.
¹⁹ bhikkhave om. AC. ¹⁶ (agadhito SN.XV, 1.) ²⁷ yoginā yogāvare
 all. ²⁹ na parih. vimuttiyā om. AB'C

cakkavākassa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja cakkavāko pāṇe na vihetthayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nihitadapḍena nihitasatthena lajjinā dayāpannena sabbapāpabhūta-hitānukampinā bhavitabbam. Idam mahārāja cakkavākassa tatiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Cakkavākajātaka:

Yo na hanti, na ghāteti, na jināti, na jāpaye,
ahimsā' sabbabhūtesu veram tassa na kenacīti.

Bhante Nāgasena, penāhikāya dve angāni gahetabbānīti yam vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja penāhikā sakapatimhi usūyāya chāpake na posayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sakamane kilese uppanne usūyāyitabbam, satipatṭhānena sammāsaṃvarasusire pakkhipitvā manodvāre kāyagatā sati bhāvetabbā. Idam mahārāja penāhikāya paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja penāhikā pavane divasam gocaram caritvā sāyam pakkhigamam upeti attano guttiyā, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekānikena pavivekam sevītabbam saṃyojanaparimuttiyā, tatra ratim alabhamānena upavādhayaparirakkhanāya sangham osaritvā sangharakkhitenā vasītabbam. Idam mahārāja penāhikāya dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Brahmunā Sahampatinā Bhagavato santike:

Sevetha pantāni senāsanāni,
careyya saṃyojanavippamokkhā';
sace ratim nādhigaccheyya tattha,
sanghe vase rakkhitatto satimā ti.

² nikkhitta- M twice. ³ (mettāniso sabbabh., Jāt. 451 v. 10, also AN. VIII, 1, 1 v. 5.) ¹⁰ pen- C throughout, A four times. ²¹ -pariguttiyā A. ²² rattim AB'C. ²³ (so ce SN. VI, 13 v. 1.) ²⁴ satimā all.

Bhante Nāgasena, gharakapoṭassa ekaṃ angaṃ ga-
hetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ ga-
hetabban - ti. — Yathā mahārāja gharakapoṭo paragehe
vasamāno na tesam kiñci bhaṇḍassa nimittam gaṇhāti,
majjhatto vasati saññābahulo, evam - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena parakulam upagatena tasmiṃ kule
itthinam vā purisānam vā mañce vā pīthe vā vatthe vā
alankāre vā upabhoge vā paribhoge vā bhojanavikatisu
vā na nimittam gahetabbam, majjhattena bhavitabbam,
samaṇasaññā paccupaṭṭhapetabbā. Idam mahārāja ghara-
kapoṭassa ekaṃ angaṃ gahetabbam. Bhāsitaṃ - p' etaṃ
mahārāja Bhagavatā devātidevena Cullanāradajātake:

Pavisitvā parakulam pānesu bhojanesu vā
mitam khāde, mitam bhuñje, na ca rūpe maṇam kare ti.

Bhante Nāgasena, ulūkassa dve angāni gahetabbānīti
yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. —
Yathā mahārāja ulūko kākehi paṭiviruddho rattiṃ kāka-
sangham gantvā bahū pi kāke hanati, evam - eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena aññāṇena paṭivirodho kā-
tabbo, ekena raho nisīditvā aññāṇam sampamadditabbam,
mūlato chinditabbam. Idam mahārāja ulūkassa paṭha-
mam angaṃ gahetabbam. Punā ca param mahārāja
ulūko supaṭisallīno hoti, evam - eva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena paṭisallāṇārāmena bhavitabbam paṭisallāṇa-
ratena. Idam mahārāja ulūkassa dutiyaṃ angaṃ gahe-
tabbam. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devā-
tidevena Saṃyuttanikāyavare: Idha bhikkhave bhikkhu
paṭisallāṇārāmo paṭisallāṇarato: idam dukkhan - ti yathā-
bhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhasamudayo ti yathābhūtaṃ

⁴ vasamāno AB'C. ¹⁰ -paṭṭhā- M. ¹¹ (pānattho bhojanāya vā Jāt. 477
v. 13.) ¹² hanāti AB'C. ¹³ -sallān- ACM throughout, B' twice. ¹⁴
sallāṇaratena B', sallāna- AC.

pajānāti, ayaṃ dukkhanīrodho ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanīrodhagāminī paṭipadā ti yathābhūtaṃ pajānātīti.

Bhante Nāgasena, satapattassa ekaṃ angaṃ gahe-tabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahe-tabban - ti. — Yathā mahārāja satapatto ravitvā paresaṃ khemaṃ vā bhayaṃ vā ācikkhati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paresaṃ dhammaṃ desayamā-nena vinipātaṃ bhayato dassayitabbaṃ, nibbānaṃ khe-mato dassayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja satapattassa ekaṃ angaṃ gahe-tabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Piṇḍolabhāradvājena:

Niraye bhayasantāsaṃ, nibbāne vipulaṃ sukhaṃ,
ubhayaṃ^{*} etāni atthāni¹⁴ dassetabbāni yoginā ti.

Bhante Nāgasena, vaggulissa dve angāni gahe-tabbā-nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahe-tabbānīti. — Yathā mahārāja vagguli gehaṃ pavisitvā vicaritvā nik-khamati, na tattha palibuddhati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena gāmaṃ piṇḍāya pavisitvā sapadānaṃ vicaritvā paṭiladdhalābhena khippam - eva nikkhamitabbaṃ, na tattha palibuddhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja vaggulissa paṭhamāni angaṃ gahe-tabbaṃ. Puna ca pa-raṃ mahārāja vagguli paragehe vasamāno na tesaṃ pari-hāniṃ karoti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kulāni upasankamitvā atiyācanāya vā viññattibahula-tāya vā kāyadosabahulatāya vā atibhāṇitāya vā samāna-sukhadukkhātāya vā na tesaṃ koci vippatīsaṃ karanīyo, na pi tesaṃ mūlakammaṃ parihāpetabbaṃ, sabbathā vadḍhi yeva icchitabbā. Idaṃ mahārāja vaggulissa duti-yaṃ angaṃ gahe-tabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja

^{*} pare saddhammaṃ AaB'. ¹⁴ attāni AM. ^{17 22} vaggulī B'. ²⁰ caritvā A.

Bhagavatā devātidevena Dīghanikāyavare Lakkhaṇa-
suttante:

Saddhāya sīlena sutena buddhiyā
cāgena dhammena bahūhi sādhuhi
dhanena dhaññena ca khattavatthunā
puttehi dārehi catuppadehi ca
Nātihi mittehi ca bandhavehi
balena vaṇṇena sukhena cūbhayaṃ
kathaṃ na hāyeyyūṃ pare ti icchati,
atthassa - m - iddhiṃ - ca pañābhikankhatīti.

Bhante Nāgasena, jalūkāya ekaṃ angaṃ gaheṭab-
baṇ - ti yaṃ vadesi, katamaṇ - taṃ ekaṃ angaṃ gaheṭab-
baṇ - ti. — Yathā mahārāja jalūkā yattha allīyati tatth' ¹
eva daḥhaṃ allīyitvā ruhiraṃ pivati, evaṃ - eva' kho ma-
hārāja yoginā yogāvacarena yasmiṃ ārammaṇe cittaṃ
allīyati taṃ ārammaṇaṃ vaṇṇato ca saṇṭhānato ca disato
ca okāsato ca paricchedato ca lingato ca nimittato ca
daḥhaṃ patitthāpetvā ten' ev' ārammaṇena vimuttira-
saṃ - asecanakaṃ pātabbaṃ. Idaṃ mahārāja jalūkāya
ekaṃ angaṃ gaheṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja
therena Anuruddhenā:

Parisuddhena cittena ārammaṇe patitthāya
tena cittena pātabbaṃ vimuttirasam - asecanan - ti.

Bhante Nāgasena, sappassa tiṇi angāni gaheṭabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tiṇi angāni gaheṭabbānīti.

Yathā mahārāja sappo urena gacchati, evaṃ - eva' kho
mahārāja yoginā yogāvacarena paññāya caritabbaṃ;
paññāya caramānassa kho mahārāja yogino cittaṃ ñāye
carati, vilakkhaṇaṃ vivajjeti salakkhaṇaṃ bhāveti. Idaṃ

¹ bhāyeyyūṃ AB'. ¹¹ jalu - AM throughout. ¹² -[t]hap - B'M. ¹³ ase-
C, asoc - Ab. ¹⁴ -[t]haya A. ¹⁵ asoc - AbC. ¹⁶ yogino yogāvacarassa M.
¹⁷ vilakkhaṇaṃ B'C. ¹⁸ saṃlakkhaṇaṃ M.

mahārāja sappassa paṭhamam āgamam gaheṭṭabbam. Puna ca param mahārāja sappo caramāno osadham parivajjento carati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena duccharitam parivajjentena caritabbam. Idam mahārāja sappassa dutiyam āgamam gaheṭṭabbam. Puna ca param mahārāja sappo manusse disvā tappati socati cintayati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kuvitakke vitakketvā aratim uppādayitvā tappitabbam socitabbam cintayitabbam: pamādena me divaso vitināmito, na so puna sakkā lāddhun-ti. Idam mahārāja sappassa tatiyam āgamam gaheṭṭabbam. Bhāsitam-p' etam mahārāja Bhallāṭiyajātaka dvinnam kinnarānam:

Yam-ekarattim vippavasimha ludda,
akāmakā, aṇṇamaṇṇam sarantā,
tam-ekarattim anutappamānā
socāma, sā ratti punan-na hessatīti.

Bhante Nāgasena, ajagarassa ekam āgamam gaheṭṭabban-ti yam vadesi, kataman-tam ekam āgamam gaheṭṭabban-ti. — Yathā mahārāja ajagaro mahatimahākāyo bahū pi divase ānūdarō dīnataro kucchipūram āhāram na labhati, aparipunṇo yeva yāvad-eva sarirayāpanamattakena yāpeti, evam-eva kho mahārāja yogino yogāvacarassa bhikkhācariyapasutassa parapiṇḍam-upagatassa paradinnapāṭikānkhissa sayamgāhapativiratassa dullabham udarapāṭipūram āhāram, api ca atthavasikena kulaputtena cattāro pañca ālope abhūñjitvā avasesam udakena paripūretabbam. Idam mahārāja ajagarassa ekam āgamam gaheṭṭabbam. Bhāsitam-p' etam mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

¹² bhallāṭiya- M. ¹³ ānūdarō ACM. ¹⁴ bhūñjitvā A.

Allaṃ sukkhaṃ - ca bhuñjanto na bālhaṃ suhito siyā,
 ūnūdamo mitābhāro sato bhikkhu paribbaje.

Cattāro pañca ālope abhūtvā udakaṃ pive,
 alam - phāsuvihārāya pahitattassa bhikkhuno ti.

Uddānaṃ: Kesarī cakkavāko ca penāhi gharakapoṭako
 ulūko satapatto ca vaggulī ca jalūpikā
 sappo ajagaro o' eva, vaggo tena pavuccatīti.

Pañcama vaggo.

Bhante Nāgasena, panthamakkatākassa ekaṃ angaṃ
 gaheṭṭabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ
 gaheṭṭabban - ti. — Yathā mahārāja panthamakkatāko
 panthe makkatājālavitānaṃ katvā yadi tattha jālake
 laggati kimi vā makkhikā vā paṭango vā, taṃ gaheṭvā
 bhakkhayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-
 rena chasu dvāresu satipaṭṭhānājālavitānaṃ katvā yadi
 tattha kilesamakkhikā bajjhanti, tatth' eva ghātetabbā.
 Idaṃ mahārāja panthamakkatākassa ekaṃ angaṃ gahe-
 ṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Anu-
 ruddhena:

Cittaṃ niyame chasu dvāresu satipaṭṭhānavaruttame,
 kilesā tattha laggā ce hantabbā te vipassinā ti.

Bhante Nāgasena, thanasitadārakassa ekaṃ angaṃ
 gaheṭṭabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ

¹ sukhito A. ² ūnodaro M, ūnu- AC. ³ jalop- A, jalukikā M. ¹² mak-
 kaṭakajāla- M. ¹³ jālakeṇa AB'C. ¹⁴ bhakkhati M. ²⁰ niyameṇa AB'C.

gahetabban - ti. — Yathā mahārāja thanasitadārako sakkatthe laggati, khīratthiko rodati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sadatthe laggitabbaṃ, sabbattha dhammaññepena bhavitabbaṃ, uddese paripucchāya sammappayoge paviveke garusaṃvāse kalyāṇamittasevane. Idam mahārāja thanasitadārakassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Dighanikāyavare Parinibbānasuttante: Ingha tumhe Ānanda sadatthe ghaṭatha, sadatthe anuyuñjatha, sadatthe appamattā ātāpino pahitattā viharathāti.

Bhante Nāgasena, cittakadharakummassa ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja cittakadharakummo udakabhayā udakaṃ parivajjetvā vicarati, tāya ca pana udakaṃ parivajjauāya āyuna na parihāyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pamāde bhaya - dassāvinā bhavitabbaṃ, appamāde guṇavisesadassāvinā, tāya ca pana bhayadassāvitāya na parihāyati sāmañña, nibbānassa santike upeti. Idam mahārāja cittakadharakummassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Dhammapade:

Appamādarato bhikkhu, pamāde bhayadassivā,
abhabbo parihānāya nibbānass' eva santike ti.

Bhante Nāgasena, pavanassa pañca angāni gahetabbanīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbanīti. — Yathā mahārāja pavanaṃ nāma asucijanaṃ paṭicchādeti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paresaṃ aparaddhaṃ khalitaṃ paṭicchādetabbaṃ, na vivaritabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa paṭhamāṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja pavanaṃ suññaṃ pacurajanehi, evam - eva kho mahārāja yoginā

⁹ (sadatthaṃ anuy. or sadatthamanuy. DN. 16). ¹⁰ udaka M. ¹¹ pamādena AB'C. ¹² sāmañña all.

yogāvacarena rāga-dosa-moha-māna-ditthijālehi sabbehi ca kilesehi suññena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa dutiyam aṅgaṃ gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja pavanam vivittam janasambādharahitam, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pāpakehi akusalehi dhammehi anariyehi pavivittena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa tatiyam aṅgaṃ gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja pavanam santam parisuddham, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena santena parisuddhena bhavitabbaṃ, nibbutena pahīnamānena pahīnamakkhena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa catuttham aṅgaṃ gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja pavanam ariyajanasamsevitaṃ, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ariyajanasamsevitena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa pañcamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare:

Pavivittehi ariyehi pahitattehi jhāyīhi
 niccam āradhaviyehi paṇḍitehi sabā vase ti.

Bhante Nāgasena, rukkhassa tīṇi aṅgāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja rukkho nāma pupphaphaladharo, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vimutti-puppha-sāmaññaphala-dhārinā bhavitabbaṃ. Idam mahārāja rukkhassa paṭhamam aṅgaṃ gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja rukkho upagatānam-anuppaviṭṭhānam janānam chāyam deti, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena upagatānam-anuppaviṭṭhānam puggalānam āmisapaṭisanthārena vā dhammapaṭisanthārena vā paṭi-santharitabbaṃ. Idam mahārāja rukkhassa dutiyam aṅgaṃ gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja rukkho

² satatam C, om. A. ³ santena om. AB'C. ¹⁰ pahīnamakkhena B'C.

chāyāvemattaṃ na karoti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattesu vemattatā na kātabbā, cora-vadhaka-paccatthikesu pi attani pi samasamā mettābhāvanā kātabbā: kin-ti ime sattā averā abyāpajjā anīghā sukhī attānaṃ parihareyyun-ti. Idāṃ mahārāja rukkhassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ p'etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Vadhake Devadattamhi, core Angulimālake,
Dhanapāle, Rāhule c' eva, sabbattha samako Munīti.

Bhante Nāgasena, meghassa pañca angāni gahetabānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabānīti. — Yathā mahārāja meghe uppannaṃ rajojallaṃ vūpasameti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uppannaṃ kilesarajojallaṃ vūpasametabbaṃ. Idāṃ mahārāja meghassa paṭhamāṃ angāṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja meghe paṭhaviyā uṇhaṃ nibbāpeti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mettābhāvanāya sadevako loko nibbāpetabbo. Idāṃ mahārāja meghassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja meghe sabbabījāni virūhāpeti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattānaṃ saddhaṃ uppādetvā taṃ saddhābijaṃ tisu sampattisu ropetabbaṃ, dībbamānūsikāsu sampattisu yāva paramatthanibbāna-sukhasampatti. Idāṃ mahārāja meghassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja meghe ututo samuttahitvā dharanītalarohe tiṇa-rukkha-latā-gumba-osadhi-vanaspatayo parirakkhati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yoniso manasikāraṃ nibbattetvā tena yoniso manasikārena samānādhammo parirakkhitabbo, yoniso manasikāramūlakā sabbe kusalā dhammā. Idāṃ mahārāja meghassa catutthaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna

² anīghā B'M. ³ sukhāṃ M. ⁴ virūh- all. ⁵ dharanī- C.

ca param mahārāja megho vassamāno nadī-talāka-pok-kharāṇiyo kandara-padara-sara-sobbha-udapānāni ca paripūreti udakadhārāhi, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āgamapariyattiyā dhammamegham - abhivas-sayitvā adhigamakāmānaṃ mānaṃ paripūrayitabbaṃ. Idam mahārāja meghassa pañcamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dham-masenāpatinā:

Bodhaneyyaṃ jaṇaṃ disvā satasahassee pi yojane khaṇena upagantvāna bodheti taṃ Mahāmuniṃ.

Bhaṇte Nāgasena, maṇiratanassa tīṇi angāni gahe-tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahe-tabbānīti. — Yathā mahārāja maṇirataṇaṃ ekantapari-suddhaṃ, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekantaparisuddhājīvena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja maṇiratanassa paṭhamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja maṇirataṇaṃ na kenaci saddhiṃ mis-siyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pāpehi pāpasahāyehi saddhiṃ na missitabbaṃ. Idam mahārāja maṇiratanassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja maṇirataṇaṃ jātiratanehi yojī-yati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena utta-mavarajātimantehi saddhiṃ saṃvasitabbaṃ, paṭipannaka-phalattā - sekhaphalasamangīhi sotāpanna-sakadāgāmi-anāgāmi-arahanta-tevijja-chalabhiñña - samaṇa - maṇirata-nehi saddhiṃ saṃvasitabbaṃ. Idam mahārāja maṇirata-nassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Suttanipāte:

Suddhā suddhehi saṃvāsaṃ kappayavho patissatā, tato samaggā nipakā dukkhass' antaṃ karissathāti.

¹ talāka AB'C. ²² -jātivantehi A. ²⁰ nisakā AB'C.

Bhante Nāgasena, māgavikassa cattāri angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja māgaviko appamiddho hoti,
evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appamid-
dhena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja māgavikassa paṭha-
maṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
māgaviko migesu yeva cittaṃ upanibandhati, evam-eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena ārammaṇesu yeva
cittaṃ upanibandhitabbaṃ. Idam mahārāja māgavikassa
dutiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
māgaviko kālaṃ kammaṃ jānāti, evam-eva kho mahā-
rāja yoginā yogāvacarena paṭisallāpassa kālo jānitabbo:
ayaṃ kālo paṭisallāpassa, ayaṃ kālo nikkhamanāyāti.
Idam mahārāja māgavikassa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ.
Puna ca paraṃ mahārāja māgaviko migaṃ disvā hāsam-
abhijānati: imaṃ lacchāmiti, evam-eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena ārammaṇe abhīramitabbaṃ, hāsam-
abhijānetabbaṃ: uttariṃ visesam-adhigacchissāmīti.
Idam mahārāja māgavikassa catutthaṃ angaṃ gaheṭṭab-
baṃ. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja therena Mogharājena:

Ārammaṇe labhitvāna pahitattena bhikkhuna
bhiyyo hāso jānetabbo: adhigacchissāmi uttarin-ti.

Bhante Nāgasena, bālīkassa dve angāni gaheṭṭab-
bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gaheṭṭab-
bānīti. — Yathā mahārāja bālīkiko bālīkena macche ud-
dharati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
ñāṇena uttariṃ sāmāññaphalāni uddharitabbanī. Idam
mahārāja bālīkassa paṭhamaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ.
Puna ca paraṃ mahārāja bālīkiko parittakaṃ vadhitvā
vipujāṃ lābham-adhigacchati, evam-eva kho mahārāja

yoginā yogāvacarena parittalokāmisamattaṃ pariccajita-baṃ; lokāmisamattaṃ mahārāja pariccajivā yogī yogāvacaro vipulaṃ sāmāññaphalam - adhigacchati. Idam mahārāja bālisikassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Rāhulena:

Suññataṃ - cānimittaṃ - ca vimokkhaṃ - cāppaṇihitaṃ
caturo phale cha - abhiññā, cajivā lokāmisam, labhe ti.

Bhante Nāgasena, tacchakassa dve angāni gahetab-bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbā-nīti. — Yathā mahārāja tacchako kālasuttaṃ anulometvā rukkhaṃ tacchati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena Jinasāsanam - anulomayivā silapaṭṭhaviyaṃ pa-tiṭṭhahitvā saddhāhatthena paññāvāsīṃ gahetvā kilesā tacchetabbā. Idam mahārāja tacchakassa paṭhamaṃ an-gaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja tacchako phegguṃ apaharivā sāram - ādiyati, evaṃ - eva kho ma-hārāja yoginā yogāvacarena sassataṃ, ucchedaṃ, taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ, aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīraṃ, tad - uttamaṃ aññaṃ - uttamaṃ, akaṭaṃ - abhabbaṃ, apurisa-kāraṃ, abrahmacariyavāsaṃ, sattavināsaṃ navasattapātu-bhāvaṃ, sankhārasassatabhāvaṃ, yo karoti so paṭi-saṃvedeti, añño karoti añño paṭisaṃvedeti, kammaphala-dassanā ca kiriyaphaladitṭhi ca, iti evarūpāni c' eva aññāni ca vivādapathāni apanetvā sankhārānaṃ sabhāvaṃ paramasuññataṃ nirīha - nijjīvataṃ accantaṃ suññataṃ ādiyitabbaṃ. Idam mahārāja tacchakassa dutiyaṃ an-gaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhaga-vatā devātidevena Suttanipāte:

⁴ -nīhitaṃ AC, c' appaṇihitaṃ B'. ⁷ caritvā AaC. ¹⁰ anulomekatvā AB'C. ¹³ pañña- AaB'C. ²⁴ -nijjīvitaṃ AB'C. ²⁵ asantaṃ AB'C.

Kāraṇḍavaṃ niddhamatha, kasambuṃ - cāpakassatha,
tato palāpe vāhetha, assamaṇe samaṇamānīne.

Niddhamitvāna pāpicche pāpañcāragocare
suddhā suddhehi saṃvāsaṃ kappayavho patissatā ti.

Uddānaṃ: Makkato dārako kummo vanaṃ rukkhō ca pañcama,
megho maṇi māgaviko bālīsi tacehakena cāti.

Chaṭṭho vaggo.

Bhante Nāgasena, kumbhassa ekaṃ angaṃ gahetab-
ban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetab-
ban - ti. — Yathā mahārāja kumbho sampunṇo na saṇati,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āgame
adhigame pariyaṭṭiyaṃ sāmāññe pāramiṃ patvā na saṇi-
tabbāṃ, na tena māno karaṇiyo, na dappo dassetabbo,
nihatamānena nihatadappena bhavitabbāṃ ujukena amu-
kharena avikatthina. Idaṃ mahārāja kumbhassa ekaṃ
angaṃ gahetabbāṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bha-
gavatā devātidevena Suttanipāte:

Yad - ūnakaṃ taṃ saṇati, yaṃ pūraṃ santam -
eva taṃ;

rittakumbhūpamo bālo, rahado pūro va paṇḍito ti.

Bhante Nāgasena, kālāyasassa dve angāni gahetab-
bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbā-

¹ kasambu upakass. M. (-bun upakass. Sn. xviii, v. 8). ¹⁰ saṇati
AB'CMa. ¹² pārami AC. ¹³ saṇ- AC. ¹⁴ nihiṭa- AB'C twice ¹⁵
amukhakeṇa B'C. ¹⁶ saṇati C. ¹⁷ ca B'C.

nīti. — Yathā mahārāja kālāyaso †suthito va vahati, evam - eva kho mahārāja yogino yogāvacarassa mānasam yoniso manasikāre appitam vahati. Idam mahārāja kālāyasassa pathamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja kālāyaso sakiṃ pītam udakam na vamatī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yo sakiṃ uppanno pasādo na puna so vamatabbo: ulāro so Bhagavā sammāsambuddho, svākkhāto dhammo, supaṭipanno sangho ti; rūpam aniccam, vedanā aniccā, saññā aniccā, sankhārā aniccā, viññānam aniccan - ti yam sakiṃ uppannam nānam na puna tam vamatabbam. Idam mahārāja kālāyasassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Dassanamhi parisodhito naro
ariyadhamme niyato visesagū
na pavedhati anekabhāgaso,
sabbato ca †mukhabhāvānam - eva so ti.

Bhante Nāgasena, chattassa tīṇi angāni gahetabbā - niti yam vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja chattam uparimuddhani carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesānam uparimuddhani - carena bhavitabbam. Idam mahārāja chattassa pathamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja chattam muddhanupatthambham hoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yoniso manasikārupatthambhena bhavitabbam. Idam mahārāja chattassa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja chattam vātātapameghavutthiyo paṭihanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nānāvidhaditthi - puthusamanabrāhmaṇānam matavāta - tividhaggisantāpa - kilesavutthiyo paṭi-

¹ suthiketā B', suphito C; supīto vahati M. ² -kārena CM. ¹⁴ -dhitte AB'. ¹⁵ -gu all. ¹⁶ -bhāvaso M. ¹⁷ sabbaso M. ¹⁷ -bhāvātamēva M, -bhāvāna - C. ²⁶ -hanati M.

hantabbā. Idam mahārāja chattassa tatiyaṃ angaṃ ga-
hetabbaṃ. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja therena Sāri-
puttena dhammasenāpatinā:

Yathā pi chattaṃ vipulaṃ acchiḍḍaṃ thirasaṃhataṃ
vātātaṃ nivāreti, mahatī devavutthiyo,

Tath' eva Buddhaputto pi silacchattadharo suci
kilesavutthiṃ vāreti santāpatividhaggayo ti.

Bhante Nāgasena, khettassa tīṇi angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti.
— Yathā mahārāja khettaṃ mātikāsampannaṃ hoti,
evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sucari-
vattapaṭivatta-mātikāsampannena bhavitabbaṃ. Idam
mahārāja khettassa paṭhamam angaṃ gahetabbaṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja khettaṃ mariyādāsampannaṃ hoti,
tāya ca mariyādāya udakaṃ rakkhitvā dhaññaṃ pari-
pācenti, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
sīla-hiri-mariyādāsampannena bhavitabbaṃ, tāya ca
sīla-hiri-mariyādāya sāmāññaṃ rakkhitvā cattāri sāmā-
ñaphalāni gahetabbāni. Idam mahārāja khettassa duti-
yam angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
khettaṃ utthānasampannaṃ hoti kassakassa hāsajanakaṃ,
appam-pi bijaṃ vuttaṃ bahu hoti, bahu vuttaṃ ba-
hutarāṃ hoti, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvac-
arena utthānasampannena vipulaphaladāyinaṃ bhavitabbaṃ,
dāyakānaṃ hāsajanakena bhavitabbaṃ, yathā appaṃ din-
naṃ bahu hoti, bahu dinnam bahutarāṃ hoti. Idam
mahārāja khettassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsi-
tam-p' etaṃ mahārāja therena Upālīna Vinayadharena:

Khettūpamena bhavitabbaṃ utthānavipuladāyinaṃ;
esa khettavaro nāma yo dadāti vipulaṃ phalaṃ-ti.

¹ -hitaṃ M. ² vāreti AB'C. ³ meghavutthiyo M. ²² bahuṃ A (or Ab)B' throughout, B once; C omits bahu hoti bahu vuttaṃ (dinnam).

Bhante Nāgasena, agadassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja agade kimī na saṅṭhahanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mānase kilesā na saṅṭhapetabbā. Idam mahārāja agadassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja agado dātṭha-phuṭṭha-ditṭha-asita-pīta-khāyita-sāyitam sabbam visam paṭihanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena rāga-dosa-moha-māna-ditṭhi-visam sabbam paṭihanitabbam. Idam mahārāja agadassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devā-tidevena:

Sankhārānam sabhāvattham dātṭhukāmena yoginā agadenēva hotabbam kilesavisanāsaṇe ti.

Bhante Nāgasena, bhojanassa tīni angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīni angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja bhojanam sabbasattānam upatthambho, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattānam maggupatthambhena bhavitabbam. Idam mahārāja bhojanassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja bhojanam sattānam balam vaddhetī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena puñña-vaddhiyā vaddhitabbam. Idam mahārāja bhojanassa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja bhojanam sabbasattānam abhipatthitam, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbalokābhipatthitena bhavitabbam. Idam mahārāja bhojanassa tatiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Mahā-moggallānena:

⁸ ditṭhādītṭha- M. ⁹ -ditṭha- om. M. ¹⁰ -hanatī M. ¹¹ -hantabbam B.

¹² sabbasattānam M.

Samyamena niyamena sīlena patipattiya
patthitena bhavitabbaṃ sabbalokassa yoginā ti.

Bhante Nāgasena, issatthassa cattāri angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja issattho sare pātayanto
ubho pāde paṭhaviyaṃ daḷhaṃ patiṭṭhāpeti, jaṇṇū avekallaṃ
karoti, sarakalāpaṃ kaṭisandhimhi ṭhapeti, kāyaṃ upat-
thaddhaṃ karoti, dve hatthe sandhiṭṭhānaṃ āropeti,
muṭṭhiṃ pīlayati, anguliyo nirantaraṃ karoti, gīvaṃ pag-
gaṇhāti, cakkhūni mukhaṃ-ca pidahati, nimittaṃ ujum
karoti, hāsaṃ uppādeti: vijjhissāmīti; evaṃ-eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena silapaṭhaviyaṃ viriyapāde
patiṭṭhāpetabbaṃ, khantisoraccaṃ avekallaṃ kātābbaṃ,
saṃvare cittaṃ ṭhapetabbaṃ, saṃyamaniyame attā upane-
tabbo, icchāmuccā pīlayitabbā, yoniso manasikāre cittaṃ
nirantaraṃ kātābbaṃ, viriyaṃ paggaḥetabbaṃ, cha dvārā
pidahitabbā, sati upatṭhāpetabbā, hāsaṃ-uppādetabbaṃ:
sabbakilese nāṇanārācena vijjhissāmīti. Idam mahārāja
issatthassa paṭhamam angam gaḥetabbaṃ. Puna ca pa-
raṃ mahārāja issattho ālakaṃ pariharati vanka-jimha-
[kuṭila-nārācassa ujukaraṇāya, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena imasmim kāye satipaṭṭhāna-ālakaṃ pariharitabbaṃ
vanka-jimha-kuṭila-cittassa ujukaraṇāya. Idam mahārāja issat-
thassa dutiyam angam gaḥetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
issattho lakkhe upāseti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogā-
vacarena imasmim kāye upāsītābbaṃ: kathaṃ mahārāja yoginā
yogāvacarena imasmim kāye upāsītābbaṃ: aniccato upāsītābbaṃ,
dukkhato upāsītābbaṃ, anattato upāsītābbaṃ, rogato — pe —
gaṇḍato sallato aghato ābūdhato parato palokato itito upadda-
vato bhayato upasaggato calato pabbhaguto addhuvato attāṇato
alenato asarapato asaraṇibhūto rittato suññato ādīnavato asā-

¹ niyāmena C. ² jaṇṇu ABB'M, channa C. ³ sandi- ABB'C. ¹² ic-
chānicchā pī. M. ¹³ ālakaṃ B, ālakaṃ AC. ¹⁴ after -jimha B adds "—
Milindapaṇḥam —," and the rest is wanting. ¹⁵ ālakaṃ AM. ¹⁶ antato
AB'C. ¹⁷ rūtito (for itito) AB', rutito C. ¹⁸ attāṇato all. ¹⁹ alenato all.

rato aghamūlato vadhakato sāsavato sankhatato jātidhammato jarādhammato byādhidhammato maraṇadhammato sokadhammato paridevadhammato upāyāsadhammato sankilesadhammato. evaṃ kho mahārāja yoginā yogāvacarena imasmiṃ kāye upāsitaḥkham. Idam mahārāja issatthassa tatiyaṃ aṅgaṃ gaheṭṭhaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja issattho sāyapātāṃ upāsati, evaṃ eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sāyapātāṃ ārammaṇe upāsitaḥkham. Idam mahārāja issatthassa catutthaṃ aṅgaṃ gaheṭṭhaṃ. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja therena Śāriputtena dhammasenāpatinā :

Yathā issatthako nāma sāyapātāṃ upāsati,
upāsanaṃ na rīncanto labbhaṭṭe bhattavetaṇaṃ;
Tath' eva Buddhaputto pi karoti kāyupāsanaṃ,
kāyupāsanaṃ na rīncanto arāhataṃ - adhigacchati.

Issatthassa pañhaṃ pañcamam.

Iti chasu kaṇḍesu bāvisativaggapattimaṇḍitesu dvāsatthi-
ndhikā dvesatā imasmiṃ potthake āgatā Milindapañhā samattā.
Anāgatā ca pana dvācattālīsā hontī. Āgatā ca anāgatā ca
sabbā samodhānetvā catuhi adhikā tisatapañhā hontī. Sabbā
va Milindapañhā ti sankhaṃ gacchanti.]

[Raṇḍo ca therassa ca pucchāvissajjanāvasāne caturāsiti-
satasahassa-yojana-bahalā udakapariyantaṃ katvā ayaṃ mahā-
paṭhavi chadhā pakampittha, vijjullatā nicchariṃsu, devatā dib-
bapupphavassaṃ pavassīṃsu, Mahābrahmā sādhuṭṭhāraṃ - adāsi,
mahāsamuddakuechiyaṃ meghatthanitanigghoso viya mahāghoso
ahosi. Iti so Milindo rājā ca orodhagaṇā ca sirasā añjalim-
paṇāmetvā vandīṃsu.]

⁶ sāyaṃ pātāṃ M throughout. ¹² labhati E/CM. ¹³ issatthapañhā pañ-
camī M. ¹⁴ dvāvisati- C. ¹⁷ -dhikā ca M. ¹⁷ -satā ca AB/C. ¹⁸
-līsā M. ¹⁹ hitisatā- A, hisatā- B/C, hisatā p. M. ²⁰ ca M. ²⁰ gac-
chati A. ²² -bahala B', -baha's AC; catunahudhikadviyojanasatasahassa-
bahalā M. ²² ayaṃ mah. udak katvā M. ²³ devaputtā M. ²⁴ -hmano
M. ²⁵ akāṇsu M. ²⁶ meghagajjitanigghoso M. ²⁸ mahāmegho AB/C.
²⁸ iti so... vandīṃsu om M.

Milindo rājā ativiya pamuditahadayo sumathitamānahadayo Buddhasāsane saramatino ratanattaye sunikkaakho niggumbo nitthaddho hutvā therassa guṇesu pabbajjā-supatipadā-iriyāpa-thesu ca ativiya pasanno vissattho nirālayo nihataṃānadappo uddhatadāṭho viya bhujagindo evam āha: Sādhū sādhu bhante Nāgasena, Buddhavisayo paṇho tayā vissajjito; imasmim Buddhasāsane thapetvā dhammasenāpati-Sāriputtattheraṃ aṇño tayā sadiso paṇhavisajjane na tithi. Khamatha me bhante Nāgasena mama accayaṃ. Upāsakaṃ maṃ bhante Nāgasena dhāretha, ajjatagge paṇupetaṃ saraṇaṃ gataṃ ti.

Tadā rājā balakāyehi Nāgasenatheraṃ payirupāsivā Milindaṃ nāma vihāraṃ karetvā therassa niyyādetvā catuhi pacca-yehi koṭisatehi khīṇāsavēhi bhikkhūhi Nāgasenatheraṃ paricari. Puna pi therassa paṇḍāya pasāditvā puttassa rājāṃ niyyādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā vipassanaṃ vaddhetvā ara-hattaṃ pāpuṇṭi. Tena vuttaṃ:

Paṇḍā pasatthā lokasmiṃ, kathā saddhammatthitīyā,
paṇḍāya vimatiṃ hantvā santiṃ papponti paṇḍitā.

Yasmiṃ khandhe tithā paṇḍā, sati yattha anūnakā,
pūjāvisesassa dharo aggo so va anuttaro.

Tasmā hi paṇḍito poṣo sampassaṃ attham attano
paṇḍāvantaḥbhijūjeyya, cetiyaṃ viya pūjīyaṃ ti.

Milindassa c' eva Nāgasenatherassa ca
paṇḍā-veyyākaraṇa-pakaraṇaṃ
samattaṃ.]

¹ sumaddita- M. ² niggumbo nijato hutvā M. ³ -patipati-iriy- AaB'C, -patipati- Ab. ⁴ vissatthottho Ab. vissattho M. ⁵ -mānathambha M. ⁶ uddhatadāṭhā M, uddhatavāyādhō AB'C. ⁷ bñj- M, bujjhatinno C, bujjhatiggo AB'. ⁸ Nāgasena om. M. ⁹ balanikāyehi saddhīm M. ¹⁰ mahā-vihāraṃ M. ¹¹ koṭisatasahasāhi M. ¹² khīṇāsavabbhik B'C. ¹³ bhikkhūhi saddhīm M. ¹⁴ punarapī B'. ¹⁵ paṇḍāya AB'C. ¹⁶ paṇḍā AB'C. ¹⁷ katā M, tathā AC. ¹⁸ hantvāna AB'C. ¹⁹ sampassaṃ AB'C. ²⁰ -byākaraṇa- M.

NOTES.

P. 25¹⁹ Carahi, S. tarhi; tarahi, Clough's Gr. p. 75, I have not met with. — 25²⁴ 'Anantariyakammaṃ' ti anantare yeva attabbhāve vipaccanakaṃ kammaṃ; tass' āvibbhāvanattham ayaṃ Angottara-Ekake Atthānasuttapāḷi: Atthānaṃ etaṃ bhikkhave anavakāso yaṃ diṭṭhisampanno puggalo mātaraṃ jīvita voropeyya, pitaraṃ j. v., arabantaṃ j. v., Tathāgatassa duṭṭha-cittena lohitaṃ uppādeyya, saṅghaṃ bhindeyya; n' etaṃ thānaṃ vijjatiti.' (Ss.). — 28³¹ Cf. Jāt. II p. 9²⁵ (read āvethikāya, nibbethikāya). — 29³² Āgacchati = shall he come, for āgacchatu; in questions of this sort both the imperative and the present are in use; comp. Jāt. II p. 251⁸. — 34¹⁷ The first verse is found at SN.I,23 v. 2; VII,5 v. 2. — 35¹² Paṇaka = udakapappaṭṭha (Mp.); nīlamanḍūkapiṭṭhivaṇṇena udakapiṭṭhiṃ chādetvā nibbattapanakaṃ (ib.). — 36¹⁶ SN.X,12 v. 4 — Sn.10 v. 4. — 39³ SN.XXI,5. — 40¹¹ Cf. Paṭhamāṃ kalalāṃ hoti, kalalā hoti abbudāṃ, abbudā jāyati pesi, pesi (for pesyā, abl.) nibbattati ghaṇo, ghaṇā pasākhā jāyanti, kesā lomā nakhāni ca, SN.X,1 v. 2. — 42¹⁹ Kiccaya for kicca is used in Parivāro and perhaps at Jāt. 536; cf. sovaṇṇaya and S. hiraṇyaya. — 43² Ālimpāna from ālimpeti, 'to kindle, to light,' shows a confusion of DIP and LIP; the S. ādīpana seems to take the sense of the latter root. — 45³ Th. vv. 1005-7 differ somewhat from our text. — 47²⁸ Māraṇantika for mar- seems to allude to the stanza quoted at p. 174 from DN. 16 (ed. Child. p. 42). — 48³² Paṭigacc' eva, 'previously,' is frequent in the suttas and elsewhere; it derives — not from paṭigacchati, which makes bad sense, and GAM does not form the absolute -gacca.

but — from *paṭikaroti*, 'to provide against future events' (cf. *Anāgataṃ paṭikayirātha kiccaṃ: mā maṃ kiccaṃ kicca-kāle byadhesi; taṃ tādisaṃ paṭikatakiccakāriṃ* [the schol. quotes *paṭigata-*] *na taṃ kiccaṃ kiccakāle byadheti*, *Jāt.* 466 v. 12); and though nearly destitute of other Burmese evidence besides that of M, I have a strong suspicion that in editing Pīṭaka texts we shall have to write *paṭikacc'* *eva*. — 51¹³ *Comp. MN.18*. — 52³ I ought to have marked the passage as corrupt. — 53⁴ *Tajja* I consider to be contracted from *S. tādīya*. — 56³ *Dinno* possibly means 'a page,' *comp. Jāt. I p. 135*¹⁷. — 61²⁷ In Pīṭaka texts I should not hesitate to adopt the Burmese reading *upapajj'* in phrases like this. — 65¹⁴ *Appesakkha* and *mahesakkha* are traditionally explained *appaparivāra* and *mahāparivāra*, the former, I suppose, from *appe* and *sakkha* (*S. sākhya*), the latter an imitation of it. — 65²⁶ *MN.135*. — 66²⁰ *SN.II,22 vv.4-6* (the reading *māno* perhaps means *mānavo*). — 67²⁵ *MN.129; 130*. — 68²⁵ Cf. *DN.16* (ed. Child. p. 27) = *AN.VIII,vii,10*; *Weber's Bhagav.* (1866) pp. 176. 239. — 71¹⁰ 'Alaṃ Vakkhali, kin-te iminā pūṭikāyena dīṭṭhena; yo kho V. dhammaṃ passati so maṃ passati, yo maṃ passati so dhammaṃ passati,' *SN.XXI,87*; cf. *DN.16* (ed. Child. p. 60). — 71¹² Here is no doubt a lacuna; likewise probably at 1.30; cf. p. 54. — 72²² *Dh.v.1*, etc.; I have marked this as a quotation, because *va* for *iva* is not used in prose. — 75¹⁵ *Pakkha* is in this case perhaps *S. prakhya*. — 75¹⁸ *Asīyati*, *S. ācāyate* (*visīveti* was by Childers justly referred to the same root). — 78¹ The text is corrupt. — 80⁴ *Anekavihitam* ought to be added, as it is in all the sutta texts to which the passage alludes. — 81²³ Read, *Tumhe [ca] kho*, cf. 1.32. — 82²⁶ I think the text is correct: 'Do you remember ever calling to mind that you performed some act or other there?' — 85² *Abhijānāsi...* *laṅghitvā* ought no doubt to be a... *laṅghitā*; though *-itvā* and other corruptions of *-itā* are about as frequent as this. — 85²² *Kākaccamāna* has been variously rendered (Child. p. 611); I believe it means 'snoring,' see *krathana* in *Wilson's Dict.* — 87¹⁰ I have ventured to write *ajjhogāhitvā*, though I never found that reading in MSS.; but *ogāhitvā* is not uncommon. — 90⁴ I ought to have written *āsi* with M, the scribes thought of *asīti*. — 90⁶ *Meṇḍakapaṇḍa*, 'a puzzling question,' no doubt alludes to the story

about a ram which forms part of the Ummagga-Jātaka and is thus entitled. — 90¹⁶ In the Nikāyas only seven vatapadas are mentioned, and they differ from these; cf. Dh. pp. 185-9 ('vuta-'), Jāt. I p. 202; also vatappada Jāt. 521 vv. 13.25.48. — 96²⁰ The solecism *dasasahassimhi loka-dhātuyā* is repeated at pp. 97, 133, 167, 275, 362, and is on a par with *tambā yoniyā* p. 271; cf. Jāt. II p. 398. — 97⁸ *Mahatimahā* is a favourite word with our author, perhaps not used elsewhere (*mahatimahabbhaye* SN.III, 25 should probably be *mabati mahabbhaye*); *mahati* is an adverb at AN.VI, v. 4 (m. *ujjhāyanti*), if the reading is correct; cf. *sassatisamaṃ*, 'for ever and ever' (but explained by *sassatihi samaṃ*, *sassatiyo* meaning, it is said, sun and moon, ocean and earth), *yādisikidisa* Jāt. 547 v. 732. — 98³² DN.16 (ed. Child. p. 60). — 100²² The *yakkha* is elsewhere called *Nanda*; the story is told at Ps. 101. — 106³² Read, *pubbāparāṇā* (so M) ... -*phāṇitaṇ* - ca. — 107³ *Raudha*, S. *raddha*; cf. Jāt. 537 v. 108; 538 v. 85. — 113¹⁰ Cf. DN.16 (ed. Child. p. 27) = AN.VIII, vii, 10. — 114¹¹ In canonical writings there is sufficient authority to distinguish between *t'eva* = *ti eva* and *tv'eva* = *tu eva*. In comments the latter is never used, but the scribes often substitute *tv'eva* for *t'eva*. I do not scruple to correct it, though all my MSS. give the wrong form throughout. For *itveva*, MN.86 v. 4 = Th.v.872 (mentioned by Vanaratana, comp. *itvevaṃ* Bāl.p.7, Clough's Gr. p. 15), Ps. reads *icc'eva*. — 114²⁰ *Vitāṃsā* or *Vitāṃsā*, which I have not found elsewhere, seems to be S. *Vitastā*. — 117¹⁰ Cp. v. 118. — 117¹² Cf. Dh.v.223. — 118⁷ *Pariyoga*, MN.81, is explained by *subbhājana* (*sūpabbhājana*?). — 118²² *Kajjopakkamako* or *kajjo pakkamako*? — 119¹¹ See Jāt. 499. — 119¹³ *Kasaṭa* (quasi *ka-saṭa*) is not rarely written *sakaṭa*, and it is no doubt that S. adj. (see Wilson; deriving from *ṇakan*, I suppose); it means anything unpalatable, especially *drega*, lees, and it is also used in a figurative sense; cf. Dh. p. 275, Five Jāt. p. 7, Jāt. II p. 97. — 121⁸ *Catunnam* - *pi* ... *paṭivijjhaṇṭi* looks like an interpolation. — 123⁹ Cf. MN.38. — 128²⁹ The text is no doubt corrupt. — 130⁶ Cf. MN.56. — 130¹⁹ *Nicchuddha* from *nicchubhati* 'to throw out' (see pp. 187.188. 357; Jāt. 432 vv. 8.9.; Bv.v.637; Cp.v.89; cf. *upacchubheyya* 'to throw up to' MN.54; *chuddha* 'thrown away' Dh.v.41; Jāt. 531 v. 37; Bv.v.175 = Jāt. I p. 18) belongs

to KSHIV, if *nīṭhubhati*, *oṭṭhubhati* are rightly referred to SHTHIV; Hemacandra, however, derives the Prakrit *chuddha* from KSHIP, and all these forms may perhaps be modifications of that root. — 130²¹ AN.VIII.vi,1 = Vin. II.p.256. — 130²⁴ DN.16 (ed. Child. p.59). — 133¹⁷ *Aññadatthu*, lit. 'be the rest what it may,' means 'only, exclusively,' and often takes the meaning of 'on the contrary.' Childers's rendering is based on *ekamsena*, by which this like many other particles is explained in comments. — 135⁹ The sense is obscure and the reading *vibhādati* is uncertain. — 136¹¹ I did not think the loc. *tāsaṃ* admissible in our text, if, at all, though in comments I have found *tāsaṃ*. *imāsaṃ* several times used before *parisatīm* (from *parisā*). At p. 179²⁸, in the same connection, the reading is 'atha *nesaṃ* *sampahārena*.' — 137¹⁷ SN.XXXV, 17. The term *varalañcaka*, 'excellent gift (to mankind),' is frequent in Mil., I have not found it in other texts. — 138²⁰ Cf. SN.LIII,11 et seq. — 140^{23 27} DN.16 (ed. Child. pp.23,33; 26,32) and the parallel texts of SN.(L,10), AN.(VIII,vii,9), and Ud.(51). — 142¹⁵ Cf. DN.16 (ed. Child. p.60). — 144¹² DN.16 (ed. Child. p.22: 'na tatth' *Ā*); but the Copenhagen DN. agrees by first hand with Mil., and the parallel text SN.XLVI,9 has no other reading). — 144¹³ See MN.63. The questions left unanswered by Buddha, are those mentioned at p.145. They enter into many suttas and constitute the nucleus of several of the shorter. They form one of those very old texts which by being constantly repeated prove their existence before most of the present suttas, and many of which are no doubt genuine. 'Taṃ *jīvaṃ* taṃ *sarīraṃ*' means, 'Are life (or soul) and body identical;' this use of the doubled demonstrative is not unfrequent (Childers mistook the meaning, v. s. *pañho*). The last of these questions, 'hoti *tathāgato* *param* *marañā*, etc.,' is of particular interest, as proving the important fact that Buddha, so far from teaching anything about *nirvāṇa* after physical death, waived the question and put his veto on any discussion of the subject. The inconvenient interdiction was in after ages eluded by explaining *tathāgato* (undoubtedly = *arhat*) in this case to mean 'satto,' an arbitrary interpretation, for which there is no trace of authority. But it set philosophers at liberty to dive into speculations on a matter of vital

interest; whereas the nonentity of the individual was a truism never probably controverted within the pale of Buddhism. — 144²⁶ Cf. DN.33 (quoted by Childers at paṇḍo); AN.IV,v,2. — 145²⁶ Dh.v.129. — 146¹⁸ The reading *phāsū* is very uncertain. — 147²⁴ *Gāmikā* here means 'travellers,' no doubt. — 148¹⁶ The phrase *dukkhā tippā* (*kharā* is added in some texts) *katukā vedanā* is frequent in AN. and especially in MN., rare in SN., and wanting, I think, in DN. The exchange of a surd for a sonant, which is most uncommon in case of doubling, may here be due not only to *t*, but to the surds of the foregoing and following words, and seems intended to mark great emphasis. The Singhalese constantly write so; the Burmese scarcely ever distinguish *pp* and *bb* accurately. — 150⁸ *Daṭṭhaviṣa*, also used in Mp., contains the otherwise unknown *daṭṭha* — *dāṭhā*, S. *daṃshtrā*. — 150¹¹ *Paccācam*^o and *ācam*^o are very often written *-vam*^o, e. g. Jāt.Ip.311, but they mean 'to resorb' and must belong to CAM. — 150²³ Dh.v.127 (with a various reading). — 150²⁸ For the *Parittas* see Journ.As.1871,II p.279. — 152¹³ *Ākurati* is perhaps a denom. from **ākura* — *ākula*. — 152^{16 17} *Pāṭiyamāno*, *cikkhassanto*, *ācamayamāno* I can make nothing of. — 152²⁶ Cf. *katṭhatṭham* *pharati*, 'serves the purpose of fuel,' used in several suttas; *āhārattam* at Vin.I p.199 is scarcely correct. — 152²⁸ *Samvarati* is no doubt the right word in this sense, not *saṃcarati*, as Childers has it on Faushöll's authority. — 152²⁹ Jāt.159,491. — 153⁴ Jāt.436. — 153¹³ Jāt.391. — 154²⁰ SN.IV,18. — 157²⁰ *Aphusāni* *kiriyaṇi* seems wrong, at any rate it is unintelligible to me. — 159⁷ DN.16 (ed. Child.p.22); SN.XLVI,9. — 161²⁰ *Adānena* is scarcely right. — 162² DN.27; 'setṭho jane tasmiṃ' alludes to a stanza often quoted in the suttas: *Khattiyo setṭho jane tasmiṃ ye gottapaṭisārino*, *vijjācaranassampanno* so *setṭho devamānuse*. — 164¹³ AN.VII,vii,8. — 166²⁶ Cf. SN.VI,12; XVI,35; AN.IV,vii,8; Vin.II p.188 (Dh.p.332). — 167²⁴ Dh.v.361. — 167²⁷ See MN.92 — Sn.33. — 169²² See Ud.22 (Jāt.II pp.92-4). — 169²⁹ Cf. Jāt.Ipp.114-9. — 170¹⁶ At AN.VII,vi,5 these words are spoken by Buddha. — 172²⁴ Jāt.307 v.1. — 173² Jāt.475 v.7. — 174¹¹ DN.16 (ed. Child.p.42). — 174¹³ Ibid. (p.48), with a different reading. — 177⁵ Ibid. (p.52). — 179⁹ Cf. SN.I,38; IV,13. — 183⁷ DN.1 (Grimblot, Sept

Suttas p. 4). — 183¹³ MN.92 v. 7 — Sn.33 v. 7. — 184²⁷ Jāt.521 v. 19. — 186²⁶ Sn.2 v. 2. — 186²⁷ Cf. MN.67. — 188⁹ AN.I. — 189²¹ Ghaṭasahassaṃ is as usual a subst.; the measure and the thing measured are often joined in juxtaposition. — 190² AN.III,xiii,9. — 190³¹ Etaṃ is here an indeclinable, I think, as in some other cases. — 191⁷ Bhaddiputta or bhaddhip. is written bhattiputta at p. 331. — 193⁷ So...tassa = the one...the other; no very uncommon use of the demonstrative. — 196⁸ DN.23. — 197⁶ Bilangathālika, etc., cf. pp.290,358; for the meaning of these words see Hardy, East. Mon. p. 32, his explanations however differ somewhat from Buddhaghosa's. — 197¹⁹ Marumba, etc. are unknown to me. — 198¹ AN.XI,ii,5, see Journ. As. 1871, II p. 246. — 198¹⁰ See Jāt. 540. — 199¹⁴ Yassa should perhaps be yam-assa, but the relative pronoun is elsewhere often used for the conjunction yam. — 200²⁵ Most of the Jātakas here referred to will easily be found by means of the index which I suppose will conclude Mr. Fausböll's edition; some of them I have failed in identifying. — 201³⁰ Jāt. 518 reads Karambiyo and Kārambiyo. — 202⁵ Jāt. 422 calls him Upacaro and Apacaro. — 204¹² See MN.129; SN.LV,47. — 204¹⁷ Cf. Na so bhikkhave satto sulabharūpo yo na mātā...pitā...bhātā...bhaginī...putto...dhītā bhūtapubbo SN.XIV (comp. Jāt.I p. 115¹⁹). — 204²³ See Jāt. 457. — 205¹⁰ Jāt. 536 v. 26 (the number of the stanza is uncertain, for the Kunāla-jātaka is remarkable by being partly in prose, and some passages may or may not be verse; the Cop. MS. reads nivātakaṃ for nimantakaṃ, and so likewise in the preceding stanza = Jāt. I p. 289). — 205¹⁴ See Jāt. 546. — 206²⁰ We must read 'na sā na kareyya.' — 208²³ Dhārente is scarcely correct. — 209²³ See MN.67. — 211⁶ Sn.12 v. 1. — 211⁹ SN.III,24 v. 3; cf. Vin. I p. 147 (Jāt. I p. 93). — 213⁶ The first pāda occurs at Dh.v.168, the second is either a various reading or some other text is alluded to. Uttiṭṭhe was no doubt well rendered by Fausböll as an optative, but it is remarkable that the commentator has no idea of that acceptance. Whatever is the reason — perhaps because other instances of uttiṭṭhati are wanting — uttiṭṭhe is traditionally considered the loc. of uttiṭṭha = piṇḍa; it being so called, we are told, because alms are received standing. In the text above it is undeniably understood in this

sense. Ungrammatical as the form is, uttittṭhapiṇḍa is really in use: Jāt. 497 v. 2 ('upatittṭhitvā [read uttittṭhitvā] labhitabbaṃ piṇḍaṃ; uttṭhāya tṭhitehi vā diyamānaṃ hetthā tṭatvā labhitabbaṃ piṇḍaṃ, Com.; Ps. 56 quotes ukkatṭhapiṇḍaṃ); ib. v. 20 ('uccittṭhakaṃ piṇḍaṃ; uccittṭhapiṇḍaṃ - ti pi pāṭho, Com.); Th. v. 1060; Therīg.vv. 332.352. I am disposed to surmise that the word resulted from the wrong interpretation of uttittṭhe na - ppamañjeyya. — 213⁷ MN.77. — 215¹² AN.I. — 217³ SN.XLIV,103. — 217⁹ SN.XXI,58. — 217¹¹ Cf. SNX II,65 ('evam - eva kho 'haṃ bhikkhave addasaṃ purāṇamaggaṃ purāṇaṇḍasaṃ; addasā in the first person is no doubt an error, though a frequent one). — 219¹⁵ See Jāt. 433. — 220¹⁴ Jāt. 310 v. 1. — 221²⁰ Jāt. 514 v. 25. — 221²¹ See MN.81. — 223¹⁶ Ibid. (Cop. MS. 'na cātivassī'). — 223¹⁸ Ibid. — 225³ See p. 183¹³. — 226²⁷ Anūna ought probably to be cancelled, it is only in AC. — 228² Sn.4 v. 6 — 30 v. 26 (in both places 'abhojaneyyaṃ') — SN.VII,8 v. 5, etc. — 229¹ Cf. DN.I, etc. — 230¹³ Jāt. 403 v. 6 (the second pāda differs). — 231¹⁸ See Sn.4. — 232¹⁰ Cf. SN.VI,1, etc. — 235² MN.25.86; Vin.1 p. 8. — 235⁴ Cf. MN.85.100 (Cop. MS. 'attano' in both places). — 236¹ Cf. Jāt. I p. 56; the stanza recurs at Ps. 26 with Yaṇṇo for Koṇḍaṇṇo. — 236¹⁹ Anuttaro is doubtful ('inferior?'). — 236²⁷ AN.I; comp. DN.28. — 237²⁰ This passage is quoted in Ps. and Ss. with the same reading samudāpikā, and in Mp. with samedikā in place of it, which may mean samodikā. Ss. remarks, 'Samupādītā (sic) ti sāmāṃ uddhaṃ pajja[la]ti pavattatīti samupādikā, udakassa upari sambhāvinī ti attho; samupādikā (sic) ti pi paṭhanti, ayaṃ - ev' attho.' I should propose samupodikā, 'just on a level with the water's edge,' comp. S. upodaka. — 238³ Anonamidaṇḍa is quoted anona- in the three places mentioned just now; 'an inflexible stick' I suppose, -mi- — -miya-. — 240³ MN.142; 'sanghe dinne,' as our text has it farther down, seems to be wrong. — 241⁵ Puttānaṃ is scarcely correct. — 242² MN.3. — 242⁹ SN.II,30 vv. 8-9. — 242¹⁷ Metre requires -gamaṇ' aṇḍa-; the stanza is not found in Th. — 242¹⁹ AN.I. — 242²⁶ SN.XLIV,24 (the Cop. MS. reads sammāpaṭipadaṃ. -ādhikaraṇabettu, āyadhammaṃ). — 244⁵ Ettakā should no doubt be ettikā, though there are a few other examples of it. — 244²⁴ MN.36. — 245¹ SN.VI, 14 vv. 1.3; Th.v. 259; the reading is here throughout nik-

khamatha, and so the celebrated verse is quoted in several places; also the S. version has nishkramata, Lotus p. 529. But it is evident from our text that the author wrote nikkamatha, and this is no doubt the genuine reading; it seems to be the only instance of that verb, but nikkamo = parakkamo is frequent. — 246¹⁸ Hīnāy' āvattati is the correct phrase, not hīnāya vattati, though this is very frequent; Pj. says 'Hīnāyāti gahaṭṭhabhāvāya...; āvattitvā ti osakkitvā.' — 256²⁴ See Jāt. 479. — 258¹⁴ MN. 142. — 264²⁴ See MN. 74. — 270²³ The passage is corrupt. — 275⁹ Anumajjiyante alludes to Jāt. 547v. 473, I have not elsewhere met with that verb in the sense of 'beating.' — 281¹⁹ Cp. v. 119. — 284¹⁷ Jāt. 547v. 675. — 287¹⁰ Ce should perhaps be ca throughout, as in the first clause. — 289¹ See p. 244²⁴. — 290¹ The peyyāla may be filled out from Childers's Dict. at jhānaṃ. — 290²³ I propose to read vītivattetvā, see Pali Misc. I. p. 67. — 291⁴ See Jāt. 258; MN. 83 and Jāt. 541; Jāt. 494; ib. 243. — 291⁹ The legends here alluded to are told in various comments, except the story of Candagutta. — 292²⁵ Māsala is otherwise unknown, it must mean a period shorter than five months; comp. S. māsala. — 298¹³ Āpātha I suspect to be corrupted from āpāta (comp. āpatati p. 371²¹) under an impression that it is allied to patha; but it is scarcely ever written so. — 314¹ Instead of bhūtahacco the reading at MN. 75 is bhūnahu (once or twice bhūtabu), likewise at Sn. 36v. 8; Jāt. 530v. 21; 543v. 138. It is explained by vaddhihana, bhūtihanaka-vuddhihanaka, vaddhighātaka. Also bhūnahata Jāt. 358 vv. 1-3 (= hatabhūna, hatavaddhi). Bhūtahaccāni kammāni occurs at AN. VII, vi. 11v. 14 (= hata-vaddhīni); at Jāt. 547vv. 691. 752 bhūtahaccaṃ is a subst. = vaddhighātakammaṃ. Comp. S. bhūtahatyā and bhrūnahan, -hatyā. — 317³¹ Atthi should perhaps be added before kiñci. — 323²⁸ Here and in the sequel all the MSS. agree in writing muñcitvā for mucceitvā. — 333¹⁸ Dh. vv. 54-56. — 337¹⁸ The reading ought no doubt to be 'ye te...-vihimsāvitakkā.' — 341¹⁶ Taṇḍulamuggamāsena seems to be an interpolation. — 343²¹ Sapadāna I should derive from sapadi-ayana; sotthāna (S. svastyayana), tiracchāna, hemantāna, gimbhāna, vassāna, ekānika (p. 402²⁰) likewise contain the contracted ayana. — 346¹ The Singh. write ūmi like bhūmi, and I have met with ummi only in these verses

and at pag. 377, and in one instance more. Ummi and mostly bhummi are the Burmese readings. It is doubtful if MSS. will bear us out in writing ummi and bhummi. — 349²² Mahā-Rāhulovāda = MN.147 = SN.XXXIV,120; above at p. 20⁷ and often elsewhere it is called Rāhulovāda, and in MN. it is entitled Cūḷa-R., but it may also have borne the name of Mahā-R., as it treats of Rāhula's obtaining arhatship. Samacitta-p. = AN.II,iv,5. The other suttas form part of Sn. — 349²⁹ Pārāyana = Sn. 55. — 350¹ The Dhammacakkappavattana-s. is alluded to. — 350⁷ Mahāsamaya-s. = DN.20. — 350^{15 16} For Sā-nāparanta⁹ see MN.145; SN.XXXIV,87 (comp. Burnouf, *Introd.* p. 252 et seq.); Sakkaṇḍa = DN.21; Tirokuḍḍa = Khuddakap. 7; Ratana-s. = ib. 6 = Sn.13. But the statements of our text must rather be looked for in the comments, where also the other legends, which I have been unable to refer to old texts, are to be met with. — 352²⁶ The confusion of sandahati and sannayhati are among the most frequent of errors, but as the two verbs are quite distinct as to meaning and form, the correction is easy. Cf. Jāt. I pp. 129, 255, 266, etc. — 352²⁷ Chanaka is obscure. — 362¹⁸ AN.I. — 365⁴ Sunkhasāyika should perhaps be sunkasādhaka. — 366⁶ Cf. SN.XIX,8 ('bhikkhū' for 'mama sāvakā'). — 366¹⁰ Th.v.988. Many of the stanzas which farther down are attributed to theras, are wanting in that collection. — 367⁸ The similes alluded to are given at SN.XII,63; XXXIV,237. The context being unknown, I cannot tell if āhari ought to be āhari'. Cf. Jāt. I p. 294; Dh. p. 228 (read akkhabbhañjana-vaṇapaṭicchādana-). — 367²⁰ Th.v.504. — 368⁹ SN.XLVI,7. — 369³ Sn.2 v.12. — 371¹⁴ Th.v.580. — 371²⁸ SN.I,17 v.3; XXXIV,238 v.1. — 372¹² Samuttaram looks suspect, for first persons in -am in aorists formed from S. imperfects, are very uncommon even in verse. — 372²⁹ Jāt. 545 v.159. — 373⁹ In appaṭivibhattabhogin one negative seems to be wanting, 'not eating without sharing with others.' Buddhaghosa however takes a different view: 'Ettha dve paṭivibhattāni nāma: āmisapaṭivibhattaṃ puggalapaṭivibhattaṃ ca; tattha: ettakaṃ dassāmi ettakaṃ na dassāmi evaṃcittena vibhajanaṃ āmisapaṭivibhattaṃ nāma, asukassa (dassāmi asukassa na) dassāmi evaṃcittena vibhajanaṃ pana puggalapaṭivibhattaṃ nāma: tadubhayam pi akatvā yo pana appaṭivibhattaṃ bhuñjati so appaṭivibhattabhogī

nāma.' — 375¹⁵ MN.6, etc. — 376²² The caus. abhivaḍḍhayim is scarcely correct. — 377¹⁴ SN.LV, 7. — 378¹⁷ DN.16 (ed. Child. p. 18), etc. — 379¹ Dh.v.327. — 379¹⁴ SN.LV, 7. — 379²¹ Vāhasā, 'by dint of,' is formed with the frequent suffix -sā, borrowed from the instr. or abl. of bases in -as; cf. balasā, thāmasā, padasā, damasā, vegasā, etc. — 381¹⁵ Jāt.537v.47. — 383³ The verse is wanting in Therīg. — 384⁴ Jāt.440 v.13; mankato S. matkṛte, cf. kin-kato DN.14; but also kate occurs: Jāt.537v.96; Therīg.v.305. — 385¹ The passage quoted is not found exactly so in any of the Rāhulovāda-suttas, but MN.62 is no doubt referred to. — 385²⁸ Sn.12v.1. — 386¹² Dh.v.81. — 386¹⁹ Ibid.v.404 and the corresponding verse of Sn.35, MN.98. — 387⁸ Dh.v.28. — 388¹⁴ MN.62. — 389⁹ SN.XV, 3. — 391²¹ Dh.v.350. — 392³ AN.X,v.8. — 395⁹ Th.vv.1057-9 (with some various readings: nagaram p.p., sak-kaccan-tam u., anguli, ālopan-tam abhuñjissam bh. ca bh. vā). — 395²² Th.v.583 (the third hemist. wanting). — 396¹² MN.12. — 399¹⁶ SN.III,5v.1. — 401¹⁰ SN.XV,1; gadhita for gathita is otherwise unknown. — 402²⁶ SN.VI,13v.1; also Th.v.145. — 405³ DN.30 vv.47-8. — 406¹³ Jāt.504 v.8. — 407¹ Th.vv.985-6. — 408⁸ DN.16 (ed. Child. p.52). — 408²² Dh.v.32. — 409¹⁸ SN.XIII,26v.3; also Th.vv.151.269. — 410⁸ The stanza is quoted at Dh.p.147 with a different close, and with other deviations at Ps.47: Vadhakassa Devadattassa, corass' Angulimālino, Dhanapālake, Rāhule ca, sabbesam samako Muni. — 411²⁹ Sn.18 v.10. — 412²² For adhigacchissāmi metre recommends -gañchāmi; the error perhaps arose from L.18; the aor. adhigacchi, it is true, renders that fut. less improbable than it would otherwise be, cf. Pāli Misc. I p.72. — 414¹⁸ Sn.37 v.43. — 420² The nom. saramatino is rather a barbarism than a clerical error.

CORRECTIONS.

Page 1¹⁶ read *dalha-m-aṭṭāla-*. — 2¹⁹ *pañhan -ti*. — 6²⁷ *devānam -indam*. — 36² *ubhatokūlāni*. — 38¹⁶ *khvāham*. — 76²⁷ *evarūpam*. — 81²⁴ *-gatānam*. — 108¹⁶ *Nāgasena*. — 122 n.⁶ *galagānti*. — 124 n.²⁴ .. āha AB (in the first place). — 142¹⁷ *Ānanda*. — 144¹⁵ *-karaṇena*. — 177² *-sataram*. *Sādhu*...; add n.² *-sataram* ca M. — 204²⁶ *sattakāya-*. — 204 n.²⁵ *asucisuci-* B. — 211⁴ *Catuttho vaggo*. — 226 n.²⁷ *anūnasata om*. M. — 232 n.⁸ ca om. ABM (in the first place). — 238¹⁵ *sakataṃ*. — 254 n.¹ *rasati* (for *tasati*) AaB, *sarati* M. — 279¹⁵ *sataṃ*. — 285²⁴ *ukkaṇṭhito*. — 295⁷ (This ought to have been marked as a new paragraph.) — 316 n.⁵ *etammāham*. — 339¹⁷ *sattiyā*. — 358²⁷ *pañc' indr*. — 405⁷ *Ñātihi*.

E. P. Rs 150/-

Carl
5/3/47

N.C.

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY

GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI

Please help us to keep the book
clean and moving.